

ХРЕСТОМАТІЯ

ДЖЕЙМС МЕТЬЮ БАРРІ

Пітер Пен і Венді

(Уривки)

Розділ 1. Пітер Пен: вторгнення

Всі дітлахи на світі — всі, крім одного-єдиного, — виростають. Вони рано довідуються про те, що мусять вирости. А Венді дізналася про це ось так. Одного разу — їй було тоді два рочки — вона бавилася в саду, зірвала якусь квіточку і прибігла з нею до мами.

Уявіть, яка Венді була прекрасна в ту мить! Аж її мама, пані Дарлінг, притулила руку до серця і вигукнула:

— О, чому ти не можеш залишитись такою назавжди?!

Оце і все, що було сказано, але відтоді Венді вже знала, що мусить вирости.

Це відкривається кожному з нас, як тільки нам виповниться два роки. Два роки — це початок кінця.

Отже, Дарлінги жили в будинку під номером 14, і доки не з'явилася Венді, її мама була тут найголовнішою. Вона була прекрасна і шляхетна жінка, і ніжна усмішка блукала на її устах. Її загадкову душу можна порівняти з безліччю маленьких скриньок, одна в одній, що примандрували до нас із казкового Сходу, — скільки їх не відкривай, завжди всередині знайдеться ще одна. А її солодко усміхнені уста таїли поцілунок, що його Венді так ніколи й не спізнала, хоча він там таки був, виразно помітний у правому кутику.

Пані Дарлінг дісталася панові Дарлінгу так: багато джентльменів, які були ще хлопчиками тоді, коли вона була дівчинкою, зненацька, всі нараз, зрозуміли, що закохані в неї, і наввипередки побігли просити її руки і серця — усі, крім пана Дарлінга: він найняв кеб, усіх випередив — і так завоював її. Він завоював її всю, за винятком найпотаємнішої скриньки і того недосяжного цілунку. Про скриньку він так ніколи й не дізнався, а від спроб здобути поцілунок вчасно відмовився. Венді вважала, що, наприклад, Наполеон міг би претендувати на ці скарби (але я уявляю собі цю картину — як імператор робить спробу — безуспішно! — вибухає гнівом і йде, грюкнувши дверима).

Пан Дарлінг мав звичку вихвалитися перед Венді тим, що її мама не тільки любить, але й поважає його. Він належав до тих рідкісних людей, які розуміються на акціях і відсотках. Звичайно, насправді ніхто на цьому не розуміється як слід, але він із виглядом знавця частенько го-

ворив, що акції зростають чи що акції падають, і то так переконливо, що будь-яку жінку міг змусити проїнятися до нього повагою.

Пані Дарлінг ішла до шлюбу в білій сукні. Попервах вона ретельно, майже радісно провадила рахунки, не оминаючи найменшої дрібнички, — так, ніби це була якась гра. Але потрохи увесь її запал охолов, у рахунках з'явилися діри, і заповнювали їх намальовані діти без облич. Вона малювала їх замість того, щоби підбивати суми. Діти заволоділи думками пані Дарлінг.

Першою прийшла на світ Венді, потім Джон, потім Майкл.

Через тиждень чи два після появи Венді постало питання, чи під силу батькам утримувати її — це ж іще один голодний рот. Пан Дарлінг страшенно пишався дочкою, але дуже відповідально ставився до життя і тому, сидючи на краєчку ліжка пані Дарлінг і тримаючи її за руку, обраховував видатки під благальним поглядом її очей.

Вона готова була ризикнути, хай там що, але він аж ніяк не міг на це погодитись: йому це видавалося неприйнятним.

Натомість прийнятними йому видавались олівець і листок паперу, і щоразу, як дружина збивала його своїми зауваженнями, він усе починав спочатку.

— Будь ласка, не перебивай, — просив він її. — Я маю один фунт сімнадцять шилінгів тут, і ще два і шість в офісі; я можу відмовитися від кави на роботі — це, скажімо, десять шилінгів, тоді буде два-дев'ять-шість, та ще твої вісімнадцять і три — виходить три-дев'ять-сім, і ще мої п'ять-нуль-нуль на чековій книжці дають в сумі вісім-дев'ять-сім — хто це там вовтузиться? — вісім-дев'ять-сім, крапка, і відняти сім — не збивай мене, дороженька, — і ще фунт ти дала тому чоловікові, що підійшов до дверей, — ну, дитинко, помовч, — крапка, і відняти дитинку — ну ось, ти мене знову заплутала! — я говорив «дев'ять-дев'ять-сім»? — так, я говорив «дев'ять-дев'ять-сім»; отже, питання полягає в тому, чи зможемо ми прожити цілий рік на дев'ятсот дев'яносто сім фунтів?

— Звичайно, зможемо, Джордже! — вигукнула дружина.

Але вона була сліпа у своїй любові до Венді, і тому чоловік мусив провчити твердість характеру — за двох.

— До того ж, пам'ятай, у дітей буває свинка, — застеріг він її майже погрозовим тоном і знову взявся за своє: — Свинка — один фунт, про це я вже згадував, але, боюся, вона може потягнути і на тридцять шилінгів, — помовч! — кір — це один і п'ять, краснуха — пів гінеї, разом буде два-п'ятнадцять і шість, — не кивай пальцем — плюс коклюш, нехай п'ятнадцять шилінгів...

І так далі, і так далі, і щоразу рахувалося по-іншому — аж поки Венді не «пройшла» з рахунком за свинку, стиснутим до дванадцяти і шести, і з поєднанням кору і краснухи в одне.

Такі самі переживання супроводжували появу Джона і Майкла — може, навіть іще більші. Але попри те обох вирішили-таки залишити в сім'ї,

і невдовзі вже можна було бачити, як уся трійця чимчикує дорогою до дитсадочка панни Фулсом у супроводі няні.

Пані Дарлінг любила, щоб усе було як слід, а пан Дарлінг любив, щоб усе було як у людей; і тому в них з'явилася няня. А оскільки вони були такі бідні, що навіть молоко для дітей брали в борг, то за няню взяли собаку породи ньюфаундленд на ім'я Нана, яка не мала господаря, аж поки Дарлінги не прийняли її до себе на службу. Вона завжди цікавилася дітьми. Дарлінги познайомилися з нею у Кенсінгтонських Садах, де Нана весь час зазірала у дитячі візочки і накликала на себе люту ненависть недбалих няньок тим, що супроводжувала їх до самого дому і скаржилася на них господарям.

Це був справжній скарб, а не няня. Як вона купала дітей, як зривалася серед ночі на кожен їхній схлип! Звичайно, її буда стояла в дитячій кімнаті. Вона мала особливе чуття і вміла розпізнавати, коли дитячий кашель вимагає негайного лікування, а коли досить просто обгорнути горло. Нана до останніх своїх днів вірила у старомодні лікарські засоби, як, наприклад, листя ревеню, і зневажливо пирхала на всі ці новочасні розмови про мікробів і таке інше. Було дуже повчально спостерігати, як вона веде дітей у дитсадочок, поважно ступаючи збоку, коли вони поводитися чемно, і повертаючи їх до порядку, коли вони відхилялися від маршруту. В ті дні, коли Джон грав у футбол, вона жодного разу не забула його светр і зазвичай носила в пащі парасолю — про всяк випадок. У цокольному приміщенні дитсадочка пані Фулсом була спеціальна зала очікування для нянь. Там усі церемонно сиділи на лавах, лише Нана лежала на підлозі — і це була єдина її відмінність від решти. Няні намагалися нехтувати нею через те, що вона перебувала на нижчому соціальному щаблі, а Нана, зі свого боку, зневажала їх за пустопорожні балачки. Вона обурювалася, коли хтось із друзів пані Дарлінг переступав поріг дитячої кімнати. Але коли все-таки гості приходили, Нана мерщій стягала з Майкла фартушок і накидала на нього свіжий, обшитий синьою тасьмою, пригладжувала голівку Венді та поправляла зачіску Джонови.

Мабуть, жодна у світі няня не зуміла б повестися краще, і пан Дарлінг розумів це, але все-таки інколи стурбовано запитував сам себе: що ж скажуть сусіди?

Він займав досить високе службове становище і не міг легковажити цим.

Нана непокоїла його і з іншої причини: іноді йому здавалося, що вона зовсім не захоплюється ним.

— Джордже, повір мені, вона від тебе просто в захваті! — запевняла його пані Дарлінг у таких випадках і робила знак дітям, щоб вони були особливо милі з татком.

А ще в них часом бували танці, чудові танці, до яких інколи запрошували й Лізу, єдину (крім Нани) служницю в домі. Вона у своїй довгій спідниці й чепчику була схожа на гномика, хоча й заприсяглася, коли ставала

на службу, що більше ніколи не буде схожа на десятирічну дівчинку. Які це були веселі забави! І найбільше тішилася пані Дарлінг: вона виробляла такі чудернацькі піруети і так швидко кружляла, що видно було тільки її прихований в кутику вуст цілунок, і якби в той момент зненацька зіштовхнутися з нею, то, певно, можна було б його впіймати. І не було на світі щасливішої сім'ї — аж доки не з'явився Пітер Пен.

Пані Дарлінг вперше дізналася про Пітера, коли наводила лад у думках своїх дітлахів. Це гарна традиція кожної доброї матері — уночі, коли діти поснуть, порядкувати у їхніх голівках і складати там усе як слід аж до наступного ранку, розкладати по полицках стоси вражень, що нагромаджуються за цілий день. Якби ви, діти, могли у той час не спати (хоча це, звичайно, неможливо), то застали би свою маму за цим заняттям, і вам було б надзвичайно цікаво поспостерігати за нею. Ви помітили б, що ця робота дуже схожа на прибирання у шафі з шухлядками. Ви, певно, побачили б свою маму на колінах: як вона потішно милується якоюсь новою знахідкою і дивується, де це в світі можна було таке відшукати, відкриває для себе щось приємне і не дуже, притуляє кожну дрібничку до щоби, так, ніби це пухнасте кошенятко, а потім поспішно прибирає її з очей. І ось, коли ви прокидаєтеся вранці, весь ваш непослух, усі прикмети і образи, з якими ви засинали, уже лежать у вашій голівці, охайно поскладані на самому дні, а зверху, напихваті, відсвіжені й провітрені, красуються найкращі ваші думки і наміри, готові зараз же стати вам у пригоді.

Не знаю, чи доводилось вам коли-небудь бачити карту людських думок. Лікарі іноді роблять зображення частин людського тіла, і це може бути дуже цікавим для нас. Але спробували б ви тільки спіймати лікаря за зображенням карти дитячих думок, де все переплутано, де ніщо не стоїть на місці! Тут трапляються зигзагоподібні лінії, як, наприклад, на температурному листі, і, можливо, якраз вони позначають дороги до таємничого острова, бо Небувалія — це чомусь завжди острів, з дивовижними каскадами барв то тут, то там, з кораловими рифами і летючим вітрильником на обрії, з дикунами і покинутими барлогами. І ще там бувають гноми — здебільшого кравці, — і печери, крізь які протікають ріки, і князівни з шістьома старшими братами, і хатинка, готова ось-ось розвалитися, і одна старезна пані — дуже маленька на зріст і з гачкуватим носом. І це була б іще не найскладніша карта, якби тільки цим усе й обмежувалося. Але ж на ній ще треба вмістити і перший шкільний дзвоник, і релігію, і батьків, і округлий ставок, і ручну працю, і вбивства, і шибениці, й іменники в давальному відмінку, і святковий шоколадний пудинг, і фігурні дужки, і число дев'яносто дев'ять, і три пенси за зуб, вирваний власноруч, і всяке таке, — і все воно або становить частину вашого острова, або утворює додаткову карту, яку можна побачити на просвіт, але в будь-якому разі все це дуже складно і заплутано, тим більше, що ніщо тут не стоїть на місці.

Ну і, звичайно, Небувалія буває дуже різна — у кожного своя. Наприклад, у Джона там була затока, і над нею літали фламінго, і Джон полював на них. А у маленького Майкла — усе навпаки: у нього був фламінго, а над ним літали затоки. Джон жив на своєму острові у перекинутому догори днищем човні серед пісків, Майкл — у вігвамі, а Венді — в курені з великих листків, вправно зшитих докупи. У Джона там не було друзів, у Майкла були друзі — нічні, а Венді приручила вовчєня-сироту, покинуте батьками. Але все-таки загалом усі Небувалії схожі одна на одну, як рідні сестри, і якби їх поставити в рядочок, то можна було б помітити, що всі вони мають спільні риси. На цих казкових берегах діти у вічних забавах витягають на пісок свої човни. Ми теж бували там; ми й досі чуємо часами звук прибою, хоча й ніколи вже не зможемо причалити туди.

З-поміж усіх омріяних островів Небувалія — найпотаємніший і наймісткіший, хоч і не аж такий велетенський і розлогий, — ну, знаєте, не із занадто довгими відстанями від однієї пригоди до іншої, а якраз такий як треба. Коли на ньому цілий день бавитися зі стільцями і скатертиною, то в цьому немає нічого хвилюючого — ви його навіть не помічаєте, — але за дві хвилини до сну цей острів стає реальністю. Ось для чого існують нічні світильники.

Іноді, мандруючи у дитячих думках, пані Дарлінг наштовхувалася на речі, яких не могла зрозуміти, і найзагадковішим для неї виявилось ім'я Пітер. Вона не знала ніякого Пітера, і все-таки він зустрічався то тут, то там у голівках її Джона і Майкла, а Венді взагалі завела з ним листування своїми жахливими кривулями. Це ім'я у неї виділялося серед інших слів, бо було написане жирними літерами, і коли пані Дарлінг пригледілась до нього пильніше, воно здалося їй надто дивним і підозрілим.

— Так, він досить зухвалий, — з жалем визнала Венді. А мама далі допитувалася:

— То хто ж він такий, моя рибонько?

— Розумієш, мамо, він — Пітер Пен.

Спочатку пані Дарлінг нічого не зрозуміла, але потім, повернувшись подумки у своє дитинство, вона згадала-таки Пітера Пена, про якого розповідали, ніби він живе в країні фей.

Взагалі, про нього існувало безліч легенд: казали, наприклад, що коли діти помирають, він супроводжує їх на той світ, щоб їм було не так страшно.

Пані Дарлінг вірила в нього колись, але тепер, коли вона вже вийшла заміж і стала зовсім дорослою, — тепер вона дуже сумнівалася в його існуванні.

— Але ж, — звернула мама увагу Венді, — він мав би досі вирости.

— О ні, він не росте, — твердо і впевнено сказала Венді, — він точнісінько такий, як я.

Вона мала на увазі, що Пітер залишився дитиною душею і тілом. Венді навіть не уявляла, звідки їй це відомо, просто знала — і край.

Пані Дарлінг поговорила на цю тему з чоловіком, але той тільки усміхнувся: ну-ну.

— Запам'ятай мої слова, — сказав він, — це просто якась нісенітниця, яку Нана вклала в їхні голови, просто якісь собачі фантазії. Не турбуйся, це скоро минеться.

Але нічого не минулося, і невдовзі цей хлопчисько — цей бешкетник! — вразив пані Дарлінг до глибини душі.

Дітям властиво потрапляти у найдивовижніші ситуації і ніскільки не перейматися цим. Тільки діти можуть згадати мимохіть — через тиждень після пригоди, — як вони були в лісі, зустріли там свого померлого дідуся і бавилися з ним. І саме так Венді одного ранку зробила тривожне відкриття. На підлозі дитячої зненацька з'явилося кілька листочків з дерева — листочків, яких там не було, коли всі лягали спати. Пані Дарлінг якраз сушила голову над тим, звідки вони могли взятися, коли Венді сказала з поблажливою усмішкою:

— Напевно, це знову той Пітер!

— Венді, ти про що?

— Як негарно з його боку не витерти ніг, — зітхнула Венді.

Вона була дуже охайною дівчинкою.

Далі Венді пояснила, цілком логічно і доказово, що Пітер інколи ночами приходив до них в дитячу кімнату, сідає в ногах її ліжка і грає на сопілці. На жаль, вона ніколи не прокидалася під час цих візитів, тому й не знала, звідки вона це знала — просто знала і все.

— Які дурниці ти говориш, моя дорогенька. Ніхто не може увійти в наш дім без стуку.

— Я думаю, він приходив до нас через вікно, — сказала дівчинка.

— Але ж, доню, це третій поверх.

— А хіба не було того листячка під вікном, мамо?

Так, це була правда: листочки знайшлися біля самого вікна.

Пані Дарлінг не знала, що й думати, бо для Венді ці дивні речі здавалися такими природними, що неможливо було їх заперечити, переконуючи дитину, ніби це був тільки сон.

— Донечко моя, — вигукнула пані Дарлінг, — чому ж ти не розповіла мені про це раніше?

— Я забула, — безтурботно мовила Венді. Вона саме поспішала до сніданку.

Ну, звичайно, так і є: усе це, мабуть, їй наснилося.

Але, з іншого боку, — як же тоді листя? Пані Дарлінг дуже уважно придивилася до нього: це було сухе листя і, очевидно, воно не могло вирости на жодному дереві, яке можна знайти тут, в Англії. Вона повзала по підлозі зі свічкою в руці вивчаючи дивні відбитки ніг. Поштрикала ко чергою в комині й простукала стіни. Спустила мотузку з вікна аж до тротуару — там було добрячих тридцять футів, — але ніхто по тій мотузці не піднявся.

Так-так, усе це Венді наснилося.

Ні-ні, нічого Венді не наснилося, і це показала наступна ніч. Можна стверджувати, що саме тієї ночі розпочалися надзвичайні пригоди.

Тої ночі, про яку іде мова, усі діти вже повклалися до сну. Сталося так, що у Нани був вихідний, і пані Дарлінг сама купала їх і співала їм, аж доки вони, одне за одним, не відпустили її руку і не провалилися глибоко у царство сну.

Довкола було так безпечно і затишно, що мама всміхнулася своїм недавнім тривогам і мирно сіла шити при вогні.

Вона готувала сюрприз для Майкла — сорочку до дня народження. Полум'я ще пломеніло, дитячу кімнату освітлювали три світильники, на колінах пані Дарлінг лежало шиття. І ось її голова похилилася — як же граційно! — і вона задрімала. Погляньте-но тільки на цю компанію: онде Венді і Майкл, ось Джон, а тут, при вогні, — пані Дарлінг. Сюди б ще один, четвертий, світильник.

Вона задрімала — і їй наснився сон. Їй снилося, що країна Небувалія отут, зовсім поруч, і той дивний хлопчик — якраз звідти. Він не налякав її, бо вона зрозуміла, що вже бачила його риси в обличчях багатьох бездітних жінок. Може, його можна знайти і в обличчях декотрих матерів. Але у її сні він начебто відхилив завісу, що приховує країну Небувалію, і вона помітила, як Венді, і Джон, і Майкл підглядають у вічко.

Спитьсся — сниться, і цей сон міг нічогоісінько не означати; але поки він тривав, вікно дитячої відчинилося і на підлогу зістрибнув хлопчик. Його супроводжувало дивне світло — ніби світлячок з кулачок завбільшки, — і це світло почало гасати кімнатою, як живе. Мабуть, воно й розбудило пані Дарлінг.

Вона підскочила з криком, побачила хлопчика і якимось дивом відразу зрозуміла, що це і є Пітер Пен. Якби ви, чи я, чи Венді опинилися там, кожен з нас неодмінно побачив би, що прибулець чомусь скидався на таємничий поцілунок пані Дарлінг. Це був дуже гарний хлопчик, у вбранні з сухого листя і деревної смоли, але найпримітніше у ньому було те, що він досі міг похвалитися усіма своїми молочними зубами. Коли він, Пітер, побачив, що пані Дарлінг вже доросла, він заскреготав на неї тими маленькими перлинами.

Розділ 2. Тінь

Пані Дарлінг скрикнула, і, як на те, двері відчинились, і зайшла Нана, повертаючись із вечірньої прогулянки. Вона загарчала і кинулась на хлопчика, який легко вистрибнув через вікно. Пані Дарлінг знову скрикнула — тепер уже переживаючи за нього — вона подумала, що хлопчик розбився, і побігла вниз на вулицю шукати його маленьке тіло, але там нікого не було.

Тоді вона глянула вгору, але у темряві ночі нічого не вгледіла — нічого, крім падучої зорі.

Пані Дарлінг повернулася до дитячої кімнати і побачила, що Нана тримає щось у роті — щось схоже на тінь того хлопчика. Коли він вистрибував, Нана мерщій зачинила вікно, хоч і занадто пізно, щоб упіймати втікача, але його тінь не встигла таки втекти; вікно захряснулось і прищемило тінь. Можете бути певні, що пані Дарлінг дуже уважно роздивилася знахідку, але не помітила в ній нічого особливого.

Нана ні на мить не завагалася над тим, що далі робити з тінню. Вона вивісила її за вікно, і це мало означати: «Він, безперечно, повернеться за нею; тож повісимо її туди, звідки йому буде найлегше її забрати, щоб зайвий раз не тривожити дітей».

Але, на жаль, пані Дарлінг не могла лишити знахідку висіти там, за вікном. Тінь була надто схожа на брудну ганчірку і псувала ошатний вигляд будинку. Пані Дарлінг думала показати знахідку панові Дарлінгові, але він, підтримуючи ясність розуму вогким рушником, обмотаним навколо голови, саме обраховував можливість купівлі зимових пальт для Джона і Майкла, і гріх було його тривожити в цю мить. До того ж, вона твердо знала, що він скаже:

— Це все через оту собаку-няню.

Тож вона вирішила поки що згорнути тінь і обережно сховати її в шухляду, а при слушній нагоді розповісти про неї чоловікові. Овва!

Слушна нагода трапилася через тиждень, у ту навіки-незабутню п'ятницю. Так-так, це була саме п'ятниця.

— У п'ятницю мені слід було бути особливо обачною, — так говорила вона згодом чоловікові, а Нана тим часом сиділа по другий бік від неї і тримала її за руку.

— Ні-ні, — звичайно відповідав на це пан Дарлінг, — це я в усьому винен. Я, Джордж Дарлінг, допустив до цього. «*MEA CULPA, MEA CULPA!*»* — він свого часу здобув класичну освіту.

Так вони сиділи ніч у ніч, згадуючи ту фатальну п'ятницю, аж поки кожна, щонайдрібніша деталь цього дня не закарбувалася у їхній свідомості й не проступила на другий бік, як тавро на дешевій чеканці.

— Якби ж я тоді не пішла в гості до сусідів з 27-го будинку... — казала пані Дарлінг.

— Якби ж я тоді не вилив свої ліки у Нанину миску... — казав пан Дарлінг.

— Якби ж я тоді зробила вигляд, ніби мені ті ліки смакують... — промовляли вологі Нанині очі.

— Це все тому, що я так люблю ходити в гості, Джордже.

— Це все через моє фатальне почуття гумору, голубонько.

— Це все через мої дріб'язкові образи, любі мої хазяї.

* *Mea culpa* (з лат.) — моя провина.

А потім хтось із них, або обоє, або всі разом не витримували і заходилися плачем, і тоді Нана думала: «Так, це правда, правда — не можна мати собаку за няньку».

І частенько саме пан Дарлінг витирив хустинкою сльози з очей вірної Нани.

— Це все той негідник! — вигукував пан Дарлінг, і Нана гавкала, вторуючи йому. Але пані Дарлінг ніколи не нарікала на Пітера; щось таке було в правому кутику її вуст, що веліло їй не промовляти його, Пітерового, імені.

Так вони й сиділи там, у спорожнілій дитячій кімнаті, розчулено пригадуючи кожную щонайдрібнішу деталь того жахливого вечора. А починався він так буденно, так звичайно, як сотні інших вечорів: Нана напустила у ванну води для Майкла і на своїй спині занесла його до купелі.

— Я не хочу спати! — верещав він так, ніби це могло щось змінити. — Я не буду, не буду! Нано, ще ж навіть шостої нема. О, будь ласка, будь ласка! Раз ти така, Нано, то я не буду більше тебе любити. Кажу тобі, я не хочу купатися, не хочу, не хочу!

Тоді прийшла мама у білій вечірній сукні — вона вдягнулася трохи раніше, бо Венді так любила милуватися нею у цій сукні і в намисті, подарованому Джорджем. На правій руці у пані Дарлінг виблискував браслет — це був браслет Венді, і мама завжди просила його поносити. А Венді дуже любила позичати його мамі.

Пані Дарлінг застала двох своїх старших дітей за грою: вони бавились у тата і маму — тобто у неї і Джорджа — нібито з okazji народження Венді, і «Джордж» урочисто промовляв:

— Я радий повідомити Вам, пані Дарлінг, що Ви стали матір'ю.

Він говорив це точнісінько таким тоном, як у такій ситуації це зробив би сам пан Дарлінг.

А Венді пританцьовувала на radoщах — точнісінько так, як це зробила б справжня пані Дарлінг.

Потім «відзначали» народження Джона, з особливою помпою, яка завжди супроводжувала новонародженого чоловічої статі; а тоді й Майкл повернувся з купелі й так само захотів «народитися», але Джон жорстко зауважив, що їм більше нікого не треба.

Майкл мало не плакав:

— Нікому мене не треба! — розпачливо крикнув він, і, звичайно, жінка у вечірній сукні не могла цього стерпіти.

— Мені треба, — сказала вона. — Мені дуже треба третю дитинку.

— Хлопчика чи дівчинку? — спитав тоді Майкл майже зневіреним голосом.

— Хлопчика.

І тоді він вистрибнув мамі на руки. Така, здавалось би, дрібничка для пана і пані Дарлінгів, та й для Нани, які тепер згадували ці події; але не така вже й дрібничка, коли зважити на те, що це був останній вечір Майкла у рідному домі. Знову і знову батьки поринають у спогади.

— І саме тоді я влетів, як вихор, правда? — сказав пан Дарлінг з глибокою зневагою до себе самого; але тоді він справді був, наче стихійне лихо.

Мабуть, для нього існує якийсь виправдання. Він теж готувався вийти в гості, ошатно одягся, і все було добре, аж поки не дійшло до краватки. Це здається вам дуже дивним, але чоловік, який досконало розумівся на акціях і відсотках, ніяк не міг «порозумітися» з краваткою. Часом, що-правда, краватка піддавалася йому без бою, але бувало й таке, коли усім домашнім здавалося, що краще б він поступився власним гонором і купив собі готову, зав'язану краватку.

Це був саме такий небезпечний випадок. Батько увірвався в дитячу кімнату з пом'ятою, нікчемною, паскудною краваткою в руках.

— Що таке, що сталося, таточку?

— Що сталося! — проревів він (о, він ревів по-справжньому). — Ця клята краватка — вона ніяк не зав'язується!

У його голосі дзвеніли нотки отруйного сарказму:

— У мене на шиї — ні, нізащо! А на бильці ліжка — будь ласка, скільки завгодно! Так-так, я двадцять разів зав'язав її на бильці ліжка, але у себе на шиї — ані разу! О-о-о! Прокляття!

Запідозривши, що усе сказане не справило на пані Дарлінг належного враження, він грізно продовжував:

— Мушу тебе попередити, матусю, що якщо ця клята краватка не зав'яжеться як слід у мене на шиї, то ми сьогодні не вийдемо з дому і не потрапимо в гості, а якщо ми сьогодні не потрапимо в гості, то я більше не зможу з'явитися на роботі, а якщо я більше не з'явлюся на роботі, то ми з тобою залишимося без куска хліба, а наші діти опиняться на вулиці.

Але навіть тепер, навіть після цих слів пані Дарлінг зберігала спокій.

— Дай-но я тобі допоможу, любий, — сказала вона. Власне цього він і чекав, за цим він і ввірвався в дитячу — власне, щоб попросити її про це. І вона своїми лагідними прохолодними руками зав'язала йому краватку, а діти тим часом обступили батьків і спостерігали, як вершиться їхня доля.

Інший чоловік міг би образитися на жінку за те, що їй так легко вдалося впоратися з таким складним завданням, але пан Дарлінг мав надто добру вдачу.

Він невимушено подякував їй, негайно забув свій гнів і за мить уже танцював по всій кімнаті, підхопивши Майкла на руки.

— Як ми тоді весело бавились! — промовила пані Дарлінг, повертаючись думками у ті дні.

— О, наші останні радощі! — простогнав пан Дарлінг.

— Пам'ятаеш, Джордже, як Майкл колись запитав: «А як ти знала, що це я, як ти мене впізнала, мамо?»

— Так-так, пам'ятаю!

— Вони були такі милі, Джордже, правда?

— І вони були наші, наші рідні діти! А тепер їх нема.

Того вечора гучна забава скінчилася з появою Нани, і щонайгірше — пан Дарлінг нашттовхнувся на неї, і його вихідні штани обліпила собача шерсть. А це ж були не просто нові штани — це були його перші штани, оздоблені сутажем, і він кусав губи, щоб не заплакати з досади. Звичайно, пані Дарлінг почистила вбрання, але він все-таки знову завів розмову про те, що негоже мати собаку за няньку.

— Джордже, наша Нана — справжній скарб.

— Я в цьому не сумніваюсь, але час від часу мене переслідує дивне відчуття, ніби вона ставиться до наших дітей, як до щенят.

— О ні, ну що ти, любий, повір, вона розуміє, що вони люди.

— Ну, не знаю, — глибокодумно сказав пан Дарлінг, — не знаю, може й так.

Оце й була зручна нагода, як здалося його дружині, щоб поговорити з ним про хлопчика. Спершу він тільки пирхнув зневажливо, але потім, коли вона показала йому тінь, замислився.

— Це не може належати нікому з моїх знайомих, — сказав він, ретельно вивчаючи тінь, — але з усього видно, що це має належати якомусь шибенікові.

— Ми все ще говорили про тінь, пам'ятаєш, — нагадав пан Дарлінг, — коли увійшла Нана і принесла в зубах ліки для Майкла. Ти ніколи вже не принесеш пляшечку в пащі, Нано, і в цьому винен я.

Він був мужнім чоловіком, але, безперечно, з тими ліками повівся зовсім по-дурному. Якщо він і мав якісь слабкості, то головна з них полягала в тому, що він усе життя вважав, ніби пив ліки залюбки, — так і тепер, коли Майкл відіпхнув ложку з мікстурою, яку Нана тримала в зубах, тато промовив з докором:

— Майкле, будь мужчиною.

— Не буду, не буду! — зарепетував Майкл.

Пані Дарлінг пішла за шоколадкою для Майкла, а пан Дарлінг вирішив, що слід проявити більше твердості.

— Матінко, не розпецуй сина, — гукнув він їй услід. — Майкле, коли я був у твоєму віці, то пив ліки без звуку — ані мур-мур. Я казав тільки: «Дякую вам, мої добрі батьки, за цю мікстуру, яка зробить мене здоровшим».

Він справді думав, що так воно і було, і Венді, яка стояла тут у нічній сорочці, вірила його словам і сказала, бажаючи підбадьорити Майкла:

— Тату, ті ліки, які ти інколи приймаєш, напевно, набагато гірші на смак, хіба ні?

— О-о-о, вони в сто разів гидкіші, — браво підтвердив пан Дарлінг, — але я б зараз охоче випив їх, щоб показати тобі, Майкле, як це робиться, — якби не те, що вони загубились.

Правду кажучи, ті ліки не загубилися; він сам серед ночі заховав їх у шафу, на найвищу полицю. Він і не уявляв собі, що Ліза, ретельна і прискіплива служниця, могла їх там знайти і поставити знову на місце.

— Тату, я знаю, де вони! — вигукнула Венді, завжди рада чимось прислужитися. — Зараз принесу! — і вона вибігла раніше, ніж батько встиг її зупинити. Його настрої раптом дивним чином змінився.

— Джоне, — сказав він тремтячим голосом, — це така гидота! Воно таке слизьке, липке, нудотне...

— Але ж, тату, це ненадовго, — добродушно відповів Джон, і тут в кімнату влетіла Венді з мікстурою у склянці.

— Я бігла так швидко, як тільки могла, — видихнула вона.

— Ну-у-у-у, феноменально швидко, — відповів батько з мстивою ввічливістю, яка, зрештою, не зачепила Венді. — Але першим буде Майкл, — твердо сказав він.

— Першим буде тато, — відмовився Майкл, що мав недовірливу натуру.

— Мене зараз знудить, розумієш? — понуро промовив пан Дарлінг.

— Ну, тату, раз — і все! — гукнув Джон.

— Притримай язик, Джоне! — крикнув батько.

Венді розгубилася:

— Тату, я думала, ти ті ліки просто проковтнеш.

— Та не в тому річ, — відповів він. — Річ у то-му, що в моїй склянці ліків більше, ніж у ложечці Майкла, — його горде серце мало не розірвалось. — І це несправедливо, я готовий повторювати до останнього свого подиху: це несправедливо.

— Тату, я чекаю, — холодно сказав Майкл.

— Дуже добре, що ти чекаєш. Я теж чекаю.

— Ти, тату, просто боягуз, заячий хвіст.

— Сам ти заячий хвіст.

— Ні, я не боягуз.

— Я теж не боягуз.

— Добре, тоді пий.

— Чудово, ти сам пий.

І тут у Венді виникла чудова ідея:

— Чому б вам обом не випити ліки одночасно?

— Прекрасно, — погодився пан Дарлінг. — Ти готовий, Майкле?

Венді почала відлік — раз, два, три — і Майкл випив свої ліки, а пан Дарлінг сховав свою склянку за спину. І тут пролунав обурений вереск Майкла, а Венді вигукнула з докором:

— О! Тату!

— Що значить «О! Тату!»? — перекривив дочку пан Дарлінг. — Майкле, припини істеріку. Я якраз хотів прийняти свої ліки, але — ненароком промазав.

Це було жахливо — той погляд, яким уся трійця втупилася в нього: це було так, ніби жоден з його дітей більше не міг захоплюватися батьком.

— Гей, ви, послухайте, — благально промовив він, тільки-но Нана пішла у ванну. — Я щойно придумав розкішний жарт. Я виллю свою мікстуру в Нанину миску, вона подумає, що це молоко, — і вип'є її!

Так, мікстура справді була схожа на молоко; але діти не могли похвалитися таким тонким почуттям гумору, як у їхнього тата, і тому з осудом спостерігали, як він виливав свої ліки у собачу миску.

— Правда, смішно?.. — сказав він якимсь непевним голосом, і діти не посміли видати його, коли Нана і пані Дарлінг повернулися до кімнати.

— Наночко, хороша, — сказав він і почухав її за вухом, — я тут налив тобі трохи молочка, Нано.

Нана заметляла хвостом, підбігла до миски і почала хлебтати. Раптом вона завмерла і глянула на пана Дарлінга таким поглядом... — не злим, не лютим: вона показала йому велику печальну сльозу, що завжди змушує нас співчувати шляхетним псам, — і заповзла в буду.

Пан Дарлінг аж пашів від сорому, але здаватися не збирався. У могильній тиші пані Дарлінг понюхала миску.

— О Джордже, — сказала вона, — це ж твої ліки!

— Я просто пожартував, — виправдовувався він, поки дружина заспокоювала синів, а Венді обіймала Нану.

— Прекрасно, — гірко промовив він, — хоч як я стараюся розвеселити когось у цьому домі, аж зі шкіри пнуса, — все марно.

Венді й далі співчутливо обіймала Нану.

— Правильно, так мені й треба, — обурювався батько. — Панькайся з нею! А хто би попанькався зі мною? Ніхто! Бо я — просто годувальник: чого зі мною панькатись? Чого? Чого?! Чого?!!

— Джордже, — попросила його пані Дарлінг, — будь ласка, тихіше: прислуга почує.

Вони вже призвичаїлися називати Лізу прислугою.

— Нехай собі, — відповів він відважно. — Хай увесь світ почує! Але я більше ні хвилини не потерплю, щоб у моєму домі командувала собака.

Діти розплакались, Нана підбігла до нього миритися, але він відштовхнув її геть. Він знову відчув себе сильним і мужнім.

— Нічого не допоможе! — кричав він. — Твоє місце — у дворі, і там я тебе зараз же й прив'язу!

— Джордже, Джордже, — прошепотіла пані Дарлінг, — згадай, що я казала тобі про того хлопчика.

Але... але він навіть не слухав. Він намірився показати всім, хто в домі господар; і коли команди не допомогли, вдався до солодких слів та спокусливих обіцянок, щоб витягти Нану з буди; а тоді брутально схопив її і потягнув геть із кімнати. Панові Дарлінгу було соромно за себе, але він вперто продовжував свою справу. Усе це були прояви його надзвичайно тонкої натури, яка завжди жадала визнання. Тож він прив'язав собаку у дворі, а тоді, пригнічений і нещасний, сів у коридорі, втираючи кулаками очі.

А тим часом пані Дарлінг повклала дітей спати у незвичній тиші й запалила світильники. Діти прислухалися до гавкоти Нани, і Джон почав пхенькати:

— Бідненька, він посадив її на ланцюг у дворі!

Але Венді була розважливіша.

— Нана не так гавкає, коли їй погано, — сказала вона, передчуваючи, що має щось статися. — Вона так гавкає, коли чує небезпеку. Небезпеку!

— Ти в цьому впевнена, Венді?

— Так, так.

Пані Дарлінг затремтіла і підійшла до вікна. Воно було надійно зачинене. Вона поглянула через шибу — нічне небо всіяли зорі. Зорі скупчилися довкола будинку, ніби їм було цікаво побачити, що там буде далі; і пані Дарлінг не помітила, що одна чи дві зірочки ніби підморгують. І все-таки якась невимовна тривога стискала їй серце і змусила прошепотіти:

— О, як би я хотіла сьогодні нікуди не йти!

Навіть напівсонний Майкл відчув її тривогу і спитав:

— Мамо, хіба нам треба чого-небудь боятися, коли ти запалила світильники?

— Ні-ні, нічого, мій синку, — відповіла вона. — Світильники — це ніби мамині очі, які вона залишає при дітях, щоб їх оберігати.

Вона пройшла від ліжечка до ліжечка, ніжно наспівуючи дітям, а маленький Майкл обійняв її за шию і вигукнув:

— Мамусенько, ти моя радість!

Це були останні слова, які вона чула від нього, — останні на довгий, довгий час. Будинок номер 27 був зовсім поряд, лише за кілька кроків, але йшов сніг, і тато й мама Дарлінги вибирали дорогу так, аби не намочити взуття. О цій порі лише вони були на вулиці, і всі зорі дивилися на них. Зорі такі гарні — але вони нічого не можуть вдіяти, вони назавжди приречені бути лише мовчазними свідками. Це кара, яку вони несуть не знати за що — за якусь провину, скоєну так давно, що жодна зіронька тепер не знає, як це було. І тому в старших зірок очі стали осклілі, і тепер вони розмовляють дуже рідко (мерехтіння — мова зірок), але маленькі зірочки ще вміють дивуватися. Хоч вони й не найкращі друзі Пітера — бо він має погану звичку підкрадатися ззаду і дмухати на них, — але вони так люблять цікаві ігри, що охоче допомагають йому цього вечора і намагаються збити дорослих з пантелику. Щойно двері будинку номер 27 зачинилися за паном і пані Дарлінгами, в небесах почалася метушня, і найменша зіронька Чумацького Шляху вигукнула:

— Пітере, пора!

Розділ 3. Летімо, летімо!

Ще хвильку після того, як пан та пані Дарлінги вийшли з дому, світильники біля ліжечок трьох їхніх дітей горіли ясно.

Це були дуже милі світильнички, і хо-тілось би, щоб вони теж застали Пітера, але ось вогник біля ліжечка Венді почав кліпати і так солодко позі-

хнув, що два інші теж не змогли стриматися, і так, позіхаючи, всі троє загасли.

Але тепер кімнату осявало інше світло, в тисячу разів яскравіше, ніж вогники світильників. На той час, про який ми розповідаємо, це світло побувало вже в усіх шафах і шухлядках дитячої кімнати: у пошуках Пітерової тіні воно перерило весь гардероб і вивернуло навиворіт кожну кишеню. Це не було звичайне світло, до якого ми звикли: воно сяяло тільки коли швидко-швидко рухалося, а коли хоч на хвильку зупинялося перепочити, тоді було видно, що насправді це фея — маленька, як дитяча долонька, і сама ще зовсім дитина. Цю чарівну дівчинку звали Дзенька, на ній була вишукана сукня із сухого листка з низьким квадратним вирізом, яка підкреслювала красу її фігурки. Хоча, правду кажучи, ця фейка була трохи пухкенька.

Ще за мить після появи феї вікно знову прочинилося від подуву маленьких зірочок, і в кімнаті приземлився Пітер. Півдороги він ніс Дзеньку на руках, і на нього натрусилося трохи чарівного пилу.

— Дзенько, — тихо покликав він, коли пересвідчився, що діти послушли, — Дзенько, ти де?

А вона тим часом залетіла в глечик, і їй там дуже сподобалось — вона ж іще ніколи в житті не була в глечичку.

— Ой, та вилазь уже звідти і скажи мені: ти довідалась, куди вони запроторили мою тінь?

У відповідь пролунав найніжніший передзвін золотих дзвіночків. Це була мова фей, яку звичайні діти ніколи не можуть почути. Але якби ви все-таки колись почули її, то одразу впізнали б.

Дзенька сказала, що тінь лежить у величезній коробці. Пітер зрозумів, що величезна коробка — це комод, і кинувся до нього. Обома руками він повисував шухляди і повисипав усе, що в них було, на підлогу — так королі кидають милостиню в юрбу. Дуже скоро він відшукав свою тінь і на radoцax зовсім забув, що Дзенька лишилася в шухляді — тепер уже зачиненій.

Якщо він взагалі коли-небудь замислювався над цим — а я в цьому дуже сумніваюся, — то, мабуть, уявляв, що досить тільки їм з тінню опинитися поряд, і вони відразу зіллються до купи, як дві краплі води. Але цього не сталося, і Пітер зовсім розгубився. Він взяв у ванні мило, намилив тінь і спробував приліпити до себе — але все було марно. Пітера кинуло в дрож, він сів на підлогу і заплакав.

Його плач розбудив Венді, і вона піднялася в ліжечку. Вона зовсім не злякалася, коли побачила, що в кімнаті на підлозі сидить незнайомиць і плаче, — їй стало просто цікаво.

— Хлопчику, — ввічливо запитала вона, — чого ти плачеш?

Пітер теж міг похвалитися гарними манерами — їх він перейняв у феї під час чарівних церемоній. Він гордо встав і вишукано вклонився. Це було дуже приємно, і вона теж вклонилась йому у відповідь — зі свого ліжечка.

— Як тебе звати? — спитав він.

— Венді Мойра Анжела Дарлінг, — кокетливо відповіла вона. — А тебе?

— Пітер Пен.

Вона вже знала, що це не хто інший як Пітер, але його ім'я здалося їй занадто коротким.

— Оце і все?

— Саме так, — різкувато відповів гість. Він уперше відчув, що його ім'я справді закоротке.

— Пробач, будь ласка, — сказала Венді Мойра Анжела.

— Нічого, — проковтнув образу Пітер.

Вона спитала, де він живе.

— Секундочку праворуч, — відповів він, — і далі прямо, аж до ранку.

— Яка кумедна адреса!

Пітер знову образився. Йому вперше здалося, що, можливо, ця адреса справді кумедна.

— А по-моєму, ні, — сказав він.

— Я питала, — чемно сказала Венді, пам'ятаючи, що вона тут господиня, — про ту адресу, на яку можна надсилати листи.

Йому була неприємна згадка про листи.

— Я не чекаю листів, — зверхньо відказав він.

— А твоя мама?

— У мене немає мами, — сказав він.

Так, Пітер не тільки не мав мами — він не мав навіть найменшого бажання мати її.

Він думав, що люди занадто високої думки про мамів.

Однак Венді відразу відчула себе причетною до трагедії.

— О, Пітере, тепер я не дивуюся, що ти плакав, — вигукнула вона, зіскочила з ліжечка і підбігла до нього.

— Я плакав не за мамою, — обурено відповів він. — Я плакав тому, що моя тінь ніяк не хоче триматися мене. Це єдине, що могло змусити мене заплакати.

— Твоя тінь відірвалася?

— Так.

Аж тепер Венді побачила на підлозі тінь — таку жалюгідну! — і щиро посівчувала Пітерові.

— Це жахливо, — сказала вона, але не змогла стримати посмішку, коли побачила, як він намагається приклеїти ту тінь до себе милом. Як це по-хлоп'ячому!

На щастя, Венді добре знала, що робити.

— Її треба пришити, — порадила вона ледь-ледь поблажливо.

— Що пришити? — спитав він.

— Який же ти безпорадний!

— Я? Вперше чую!

Але насправді вона насолоджувалась його безпорадністю.

— Я пришию її тобі, мій маленький джентльмене, — сказала вона, хоча Пітер був одного з нею зросту.

Венді вийняла торбинку зі швейним приладдям і пришила тінь до ноги Пітера.

— Май на увазі: зараз буде трохи боліти, — застерегла вона його.

— О ні, я не заплачу, — відповів на це Пітер, якому вже знову здавалося, що він не плакав ніколи в житті. Він зціпив зуби і навіть не ойкнув, і невдовзі тінь уже трималася як слід, хоча ще й була трохи пом'ята.

— Може, її годилось би попросувати, — глибокодумно промовила Венді, але Пітер, як то хлопець, був абсолютно байдужий до свого зовнішнього вигляду, і тепер тільки й міг, що стрибати до стелі від щастя. Ова! Він уже й забув, що завдячує своїм щастям Венді. І вже думає, що сам, власноручно, причепив до себе тінь.

— Який же я кмітливий! — самозакохано кричав він. — Яка розумна в мене голова!

Хоч як прикро, але доведеться визнати, що оця марнославність Пітера була однією з його визначальних рис. Додайте ще бездумну відвертість і побачите, що світ ще не знав такого зухвальця!

Венді аж остовпіла.

— Ти хвалько! — вигукнула вона з нищівним сарказмом. — Хочеш сказати, я нічого для тебе не зробила?!

— Чому? Ти теж зробила дещо, — мимохіть промовив Пітер і пострибав далі.

— Я — дещо? — образилась вона. — Добре, якщо я не можу допомогти, то принаймні можу піти — і вона з величезним почуттям власної гідності застрибнула в ліжечко і з головою накрилася ковдрою.

Щоб знову привернути її увагу, він зробив вигляд, ніби збирається іти геть, а коли цей план провалився, Пітер сів на краєчок ліжка і легенько поштурхав її ногою.

— Венді, — попросив він, — не втікай. Я ніяк не можу стриматися, коли мені щось вдається і я собою задоволений.

Але вона так і не висунула носа з-під ковдри, хоча й нашорошила вушка.

— Венді, — продовжував він голосом, перед яким не могла би встояти жодна дівчина у світі, — Венді, від однієї дівчинки завжди більше користі, ніж від двох десятків хлопців.

Отепер Венді кожним сантиметром відчула свою жіночність — і хоч тих сантиметрів було не так уже й багато, вона таки визирнула з-під ковдри.

— Ти справді так думаєш, Пітере?

— Аякже, справді.

— А я думаю, що це дуже люб'язно з твого боку, — заявила вона. — І тому я знову встаю!

Після цих слів Венді сіла поруч з Пітером на краєчок ліжка.

І ще вона додала, що може подарувати йому поцілунок, якщо він захоче, але Пітер не розумів, про що вона говорить, і очікувально простягнув до неї руку.

— Ти ж знаєш, що таке поцілунок? — спантеличено спитала вона.

— Буду знати, коли ти мені його подаруєш, — відповів він напружено, і, щоб не хвилювати його ще більше, Венді дала йому наперсток.

— А тепер, — сказав він, — я теж можу подарувати тобі поцілунок?

— Як хочеш, — відповіла вона грайливо.

Венді хотіла полегшити йому справу і схилила до нього личко, але він просто втиснув в її долоньку жолудь, і вона розчаровано повернула личко назад і чемно пообіцяла почепити подарований цілунок на ланцюжок і носити на шії.

На щастя, вона дотримала слова і справді носила жолудь на ланцюжку, а згодом він врятував їй життя.

Коли виховані люди знайомляться, то зазвичай питають одне одного, скільки кому років; тож Венді, яка завжди любила робити все як слід, теж спитала Пітера про вік. Правду кажучи, це було не найприємніше для нього запитання: ситуація нагадувала екзамен, коли тобі дістається питання з англійської граматики, а ти готувався відповідати про англійських королів.

— Не знаю, — відповів він стурбовано, — але я ще зовсім молодий.

Пітер справді не знав, скільки йому років, у нього існували тільки певні припущення щодо цього, і він відважно зізнався:

— Венді, я втік з дому того ж дня, коли народився.

Це дуже здивувало Венді — і дуже зацікавило; вона чарівним граційним жестом торкнулася своєї нічної сорочки, натякаючи, що можна сісти ближче.

«Це сталося тому, що я почув розмову між татом і мамою, — пошепки пояснив він, — розмову про те, ким я буду, коли стану дорослим». Пітер розхвилювався. «Але я не хочу ставати дорослим дядьком, ніколи! — палко вигукнув він. — Я хочу завжди залишатися маленьким хлопчиком і бавитися. Тому я втік у Кенсінгтонські Сади і довго жив там серед фей».

Вона обдарувала його неймовірно захопленим поглядом, і він подумав, що це через ту відважну втечу — але насправді Венді подивилася на Пітера так тому, що він знався з феями. Вона жила звичайним домашнім життям, і знайомство з феями видавалося їй чимось казковим.

Венді засипала Пітера запитаннями про них, і це його страшенно здивувало, бо йому самому ті феї частенько дошкуляли — плутались під ногами і всяке таке, — і часом він навіть мусив давати їм лупня.

Однак загалом він ставився до фей із симпатією і розповів Венді про їхнє походження.

— Розумієш, Венді, коли перше дитя вперше засміялося, той сміх вибухнув тисячами іскор, і всі вони порозліталися по світу, і з кожної з'явилася фея.

Це була довга розмова, але Венді любила сидіти вдома і вести такі розмови.

— Відтоді, — розчулено продовжував він, — у кожного хлопчика і дівчинки має бути своя фея.

— Має бути? Але що, так не є?

— Ні. Бачиш, сучасні діти стільки всього знають, що дуже рано перестають вірити у фей, і щоразу, як котрась дитина каже: «А фей не буває!», — десь падає мертвою котрась фея.

Тепер і йому здалося, що вони вже досить часу присвятили феям; і в голові йому промайнуло, що Дзеньки довго щось не чути.

— Не уявляю, куди вона могла подітися, — він підвівся з ліжка і стурбовано покликав фею.

Серденько Венді затріпотіло від хвилювання.

— Пітере! — закричала вона, шарпаючи його. — Ти навіть не подумав сказати мені, що тут, у цій кімнаті, є фея!

— Вона була тут щойно, — відповів він нетерпляче, — ти часом не чуєш її? — І вони обоє прислухалися.

— Ніби якісь дзвоники дзвонять, — сказала Венді.

— От і добре, бо це і є Дзенька, і той дзвін — це мова фей. Здається, я вже теж її чую.

Звук долинав від комоду, і Пітер зробив радісну міну. Ніхто ніколи не мав такого радісного вигляду, як Пітер, а його сміх переливався, як дзюрчання найдзвінкішого струмка. Він і досі сміявся своїм найпершим сміхом.

— Венді, — шепнув він змовницьки, — здається, я зачинив її в шухляді!

Пітер випустив біднесеньку Дзеньку на волю, і вона зразу ж почала літати по кімнаті й люто дзеленчати.

— Так не можна говорити, — відбивався Пітер. — Звичайно, я винен — вибач, будь ласка, — але звідки мені було знати, що ти лишилася в шухляді?

А Венді навіть не слухала його:

— Пітере, Пітере! Хай би вона зупинилася, щоб я могла подивитися на неї!

— Вони ніколи не стоять на місці, — сказав він, але Венді встигла-таки розгледіти романтичну постать, яка на хвилюку стала перепочити на годиннику з зозулькою.

— О, яка гарнесенька! — вигукнула вона, хоча личко Дзеньки все ще спотворювала люта гримаса.

— Дзенько, — миролюбно сказав Пітер, — ця панна дуже шкодує, що ти не її фея.

Дзенька відповіла якоюсь непристойністю.

— Пітере, що вона каже?

Йому довелось перекласти.

— Вибач, вона не вельми вихована. Вона каже, що ти — грубе потворне дівчисько, а вона — моя фея.

Пітер спробував посперечатися з Дзенькою:

— Ти ж знаєш, що тобі не можна бути моєю феєю, бо я хлопчик, а ти — дівчинка.

На це Дзенька знайшла таку відповідь:

— Ти дурило, — і зникла у ванні.

— Бачиш, яка вона невихована фея, — вибачливо сказав Пітер. — Її називають Майстринька Дзенька, тому що вона вміє лагодити каструлі й чайники.

Тепер вони удвох сиділи в кріслі, і Венді дошкуляла Пітерові своїми нескінченними запитаннями.

— Якщо ти вже не живеш у Кенсінгтонських Садах...

— Інколи я там буваю.

— Але де тепер твій дім, де ти живеш?

— Я живу із загубленими хлопчиками.

— Хто це такі?

— Це діти, які випадають із візочків, поки няні дивляться в інший бік. Якщо протягом тижня на них не подають у розшук, вони вирушають далеко-далеко, в Небувалію, і там собі живуть, як знають. Я — їхній командир.

— Уявляю собі, як це цікаво!

— Цікаво, — хитро промовив Пітер, — але ми такі самотні. Розумієш, нам бракує дівочого товариства.

— Як — серед вас немає жодної дівчини?

— Жодної. Ти ж знаєш, дівчатка не такі дурні, щоб вивалюватися з візочків.

Ця фраза дуже сподобалась Венді.

— Я думаю, — сказала вона, — це просто чудово, що ти так відгукуєшся про дівчат, бо, наприклад, Джон... — вона показала на братове ліжко, — Джон нас тільки зневажає.

Замість відповіді Пітер підвівся й одним ударом викинув Джона з ліжка — зі всіх його ковдр, подушок і так далі. Венді цей вчинок видався за надто рішучим, як для першого знайомства, і вона твердо заявила Пітерові, що у цьому домі він не командир. Але Джон так мирно сопів на підлозі, що вона там його і залишила.

— Я знаю, ти хотів зробити добре діло, — вже м'якше сказала вона, — і тому дозволяю подарувати мені поцілунок.

На якусь мить Венді забула, що він не знає, що таке поцілунки.

— Я так і знав, що ти захочеш забрати його назад, — з гіркотою в голосі сказав він і простягнув їй наперсток.

— О, дорогесенький, — сказала наша добра Венді, — я мала на увазі не поцілунок, а наперсток.

— А це що таке?

— Це щось отаке, — і вона поцілувала його.

— Цікаво! — зосереджено сказав Пітер. — А я можу подарувати тобі наперсток?

— Як хочеш, — сказала Венді, але тепер вже тримала голову рівно.

Пітер віддав їй наперсток, тобто поцілунок, і зненацька вона запищала.

— Що сталося, Венді?

— Мені здалося, що хтось смикнув мене за коси.

— Напевно, це Дзенька. Я ще ніколи не бачив її такою капосною.

І справді, Дзенька знову накинулася на нього з образливими словами.

— Венді, вона каже, що буде смикати тебе за коси щоразу, коли я даруватиму тобі наперсток.

— Чому це?

— Дзенько, поясни: чому?

Але вона знову відповіла тільки:

— Ти дурило.

Пітер ніяк не міг зрозуміти її поведінки, зате Венді добре все розуміла і тільки трохи розчарувалася, коли він зізнався, що прилітав до їхнього вікна не заради того, щоб побачити її, а тому що хотів послухати казки.

— Розумієш, я зовсім не знаю казок. Жоден із нас, загублених хлопчиків, не знає жодної казки.

— Це якийсь жах! — злякалася Венді.

— Ти знаєш, — спитав Пітер, — чому ластівки ліплять гнізда під стріхами? Теж для того, щоб слухати казки. О, Венді, твоя мама якось розповідала тобі таку прекрасну казку!

— Яку це?

— Про принца, який не міг відшукати дівчину, що загубила кришталевий черевичок.

— Пітере, — схвильовано сказала Венді, — це була Попелюшка, і той принц знайшов її, і потім вони жили довго і щасливо.

Пітер так зрадів, що підскочив з підлоги, де вони обоє сиділи, і побіг до вікна.

— Куди це ти зібрався? — вражено вигукнула Венді.

— Треба розповісти про це всім!

— Ще не йди, Пітере, — благала вона його, — я знаю стільки казок!

Так, вона сказала це — дослівно, тож тепер ніяк не можна заперечити, що саме вона першою спокусила його.

Він повернувся назад, і в його очах промайнув якийсь хижий вогник, який мав би насторожити її, але не насторожив.

— О, які казки я могла б вам розповідати! — вигукнула вона, і тут Пітер схопив її і потяг до вікна.

— Пустити мене! — обурилася вона.

— Але ж Венді, ходімо, ходімо зі мною, будеш розповідати нам казки.

Звичайно, їй було дуже приємно чути таке прохання, але вона не погоджувалась:

— Ні, я не можу. Подумай про мою маму! Пітере, я не вмію літати.

- Я тебе навчу.
- О, літати — це прекрасно!
- Я навчу тебе, як осідлати спину вітру, і ми полетимо далеко-далеко.
- О-о-о! — захоплено вигукнула вона.
- Венді, Венді, подумай, поки ти спиш у своєму нудному ліжку, ми могли б разом літати в небі і розмовляти з зорями.
- О-о-о!
- І ще, Венді, — там є русалки.
- Русалки! З хвостами?
- З довжелезними хвостами.
- Невже? Я побачу русалку!
- Пітер зробився хитрий як старий лис.
- Венді, — казав він, — уяви, як ми всі будемо тебе шанувати.
- Вона тремтіла всім тілом від хвилювання. Здавалося, ніби вона зі всієї сили старається втриматись на підлозі своєї кімнати.
- Але він не мав до неї співчуття.
- Венді, — хитро примружився він, — ти могла би вкривати нас ночами.
- О-о-о!
- Бо ми самі не звикли вкриватися.
- О-о-о! — і її руки простягнулися до нього.
- І ти латала б нам одяг і пришивала б кишені. Бо у нас зовсім немає кишень.
- Хіба могла вона встояти?
- Як би це було добре! — раділа вона. — Пітере, а ти міг би і Джона з Майклом навчити літати?
- Ну, як скажеш, — відсторонено кинув він, і Венді підбігла до братів і почала їх термосити.
- Прокидайтеся! — кричала вона. — До нас прилетів Пітер Пен! Він навчить нас літати!
- Джон спросоння тер очі.
- Тоді я встаю, — сказав він. Йому було простіше: він уже й так був на підлозі.
- Привіт, — кивнув він. — Я вже встав!
- На цей час Майкл теж прокинувся і був такий активний, мов кишеньковий ніжик з шістьма лезами, але раптом Пітер дав знак мовчати. На їхніх личках з'явився неймовірно хитрий вираз — той вираз, з яким діти дослухаються до звуків дорослого світу. Але довкола було тихо як у вусі. Отже, все добре. Ні-ні, хвильку! Нічого не «добре»! Нана, яка безупину гавкала цілий вечір, чомусь затихла. І власне цю тишу почули діти.
- Гасіть світло! Ховайтеся! Швидше! — гукнув Джон: вперше і востаннє за весь час він взяв усе в свої руки.
- Тож коли увійшла Ліза з Наною на повідку, дитяча кімната видалась їй такою, як і завжди: тут було дуже темно, і кожен міг би записягтися, що чує, як трое її мешканців, цих маленьких чортенят, по-ангельськи

сопуть уві сні. Вони справді з-поза віконних штор вправно імітували власне розмірене дихання.

У Лізи був поганий настрій, бо вона власне готувала на кухні різдвяні пудинги і змушена була відірватися від них — та ще й з присохлою до щоки родзинкою — через безглузді Нанині підозри. Вона вирішила, що найкращим способом отримати ковток тиші буде відвести Нану в дитячу кімнату, — але, звичайно ж, під власним суворим наглядом.

— Ну ось, маєш, ти, підозрілива тварино, — сказала вона без тіні співчуття до Нани, яка сьогодні й так була в неласці. — Бачиш, вони в повній безпеці — хіба ні? Кожне з тих маленьких янголят міцно спить у ліжечку. Послухай, як вони спокійно дихають.

Аж тут Майкл, підбадьорений власним успіхом, почав дихати так старанно, що їх мало не викрили. Нана добре знала ці його штучки і тому спробувала вирватися з чіпких Лізиних рук.

Але Ліза була надто вперта.

— Досить вже, Нано, — суворо сказала вона і потягла її геть із кімнати. — Пам'ятай: якщо ти знову надумаєш гавкати, я піду прямісінько за господарями, покличу їх з вечірки додому, а тоді — о, тоді господар добряче тебе відшмагає, от і все.

Служниця знову посадила на ланцюг нещасну собаку — але невже ви думаете, що Нана перестала гавкати? Привести додому господарів з вечірки! Це єдине, чого вона хотіла. Невже ви думаете, що вона тремтіла б за власну шкуру, коли її вихованці були в небезпеці? На жаль, Ліза повернулася до своїх пудингів, і Нана, розуміючи, що від неї допомоги сподіватися марно, все рвалася і рвалася з прив'язі, аж поки не увірвався ланцюг. А за якусь мить вона вже влетіла у вітальню будинку номер 27 і задерла лапи до неба — найпереконливіший спосіб дати знати господарям, що з їхніми дітьми сталося щось жахливе. Дарлінги негайно вибігли на вулицю, навіть не попрощавшись з господинею дому.

На все потрібен час, а за десять хвилин — саме стільки часу минуло, відколи троє бешкетників старанно дихали за шторами — Пітер Пен може встигнути багато.

Тож повернімось знову в дитячу.

— Все гаразд, — повідомив Джон і вийшов зі сховку. — Слухай, Пітере, ти що, справді вмєєш літати?

Замість того, щоб обтяжувати себе відповіддю, Пітер просто облетів кімнату довкола і по дорозі перелетів через камін.

— Як високо! — вигукнули Джон із Майклом в один голос.

— Як чудово! — приєдналася до них Венді.

— Так, я чудовий, о, який я чудовий! — декламував Пітер, знову забуваючи про гарні манери.

Літати здавалось напрочуд легко, і діти спробували й собі — спочатку з підлоги, потім з ліжечок, але щоразу падали вниз, замість того щоб підійматися вгору.

— Слухай, як ти це робиш? — спитав Джон, розтираючи вдарене коліно. Він мав на диво практичний розум.

— Треба тільки думати про щось гарне і приємне, — пояснив Пітер, — і ваші прекрасні думки піднесуть вас у повітря.

Він ще раз показав їм, як це робиться.

— Ти такий прудкий, — сказав Джон. — Може, ти показав би нам це хоч раз трохи повільніше?

Пітер пролетів раз повільно, раз швидше.

— Я вже знаю як, Венді! — зрадів Джон, але невдовзі побачив, що ні, не знає. Нікому, крім Пітера, не вдавалося пролетіти аніскілочки, хоча навіть Майкл уже вмів читати двоскладові слова, а Пітер не міг відрізнити А від Я.

Звичайно, Пітер жартував собі з них, бо ніхто не може піднятися в повітря без чарівного пилку. На щастя, як ми вже згадували, рука Пітера була припорошена тим пилком, тож він надмухав його потрохи на кожного з дітей — і результат був неперевершений!

— Тепер лишилося тільки розправити плечі, ось так, — показав гість, — і летіти!

Діти стояли на своїх ліжечках, і відважний Майкл спробував першим. Він був ще не зовсім готовий, але зробив крок — і тут же перелетів через всю кімнату.

— Я лечу! — кричав він у повітрі.

Джон теж полетів і біля ванни зіткнувся з Венді.

— Як чудово!

— Як це дивно!

— Дивися на мене!

— Дивися!

— Дивися!

Вони й близько не були такі вправні й спритні, як Пітер, не могли стриматися, щоб не відштовхнутися від підлоги ногами, і тому буцалися головами об стелю, але все-таки для них уже не існувало нічого бажанішого. Пітер подав було руку Венді, але мусив забрати її назад, бо Дзенька дуже обурилась. Вони літали вгору і вниз, і в коло, в коло. «Божественно!» — так це назвала Венді.

— Слухай, — гукнув Джон, — чому б нам не вилетіти звідси?

Звичайно, він сказав це тому, що Пітер їх спокусив.

Майкл був готовий: йому хотілося знати, скільки часу знадобиться на те, щоб пролетіти мільярд миль. Але Венді вагалася.

— Русалки! — ще раз нагадав Пітер.

— О-о-о!

— А ще — пірати.

— Пірати! — підхопив Джон, насуваючи на лоба вихідний капелюх. — Вперед! Чого ми чекаємо!

Аж тепер пан і пані Дарлінги вибігли слідом за Наною з дому номер 27.

Вони зупинились посеред вулиці і задерли голови до вікна дитячої кімнати.

Так, вікно було зачинене, але кімната вся світилася, а найдивовижніше, від чого в них аж серце завмерло, — навпроти віконної штори виднілися три маленькі силуети у нічному вбранні: вони все кружляли і кружляли, але не на підлозі, а під стелею.

І не три силуети, а чотири!

Тремтячими руками батьки відчинили хвіртку, і пан Дарлінг вже збирався рвонутися сходами нагору, але пані Дарлінг жестом попросила його ступати тихо. Вона старалася стишити навіть калатання свого серця.

Чи встигнуть вони добігти до дитячої кімнати вчасно? Коли так — яке це буде щастя для них! І всі ми зітхнемо з полегкістю, але тоді не буде про що розповідати. З іншого боку, коли вони не встигнуть, — тоді я урочисто присягаюся, що все врешті-решт обернеться на краще.

Так, вони могли встигнути до своїх діток, якби маленькі зірочки не стежили за ними. Ці зірочки ще раз прочинили вікно і найменшенька гукнула: — Пітере, рушай!

І Пітер зрозумів, що тепер не можна гаяти ні секунди.

— Летімо! — гучно звелів він і тут же вилетів у ніч, а за ним — Джон, і Майкл, і Венді.

Пан і пані Дарлінги опинилися в кімнаті занадто пізно. Пташенята випурхнули з гнізда.

Розділ 4. Політ

Секундочку праворуч і прямо аж до ранку. Такий був, за словами Пітера, шлях на Небувалію. Але навіть перелітні птахи, які добре розуміються на картах і звіряються з ними, коли летять у вирій, не могли б нічого знайти за такими координатами. Отже, ви зрозуміли: Пітер просто бовкнув перше-ліпше, що йому стукнуло в голову.

Спершу його супутники сліпо довіряли йому і так незмірно захоплювалися польотом, що тратили дорогоцінний час, кружляючи довкола шпилів на церковних дзвіницях чи біля інших високих споруд, що траплялися їм на шляху і приваблювали їхню увагу. Джон і Майкл летіли наввипередки — і Майкл переміг.

Вони згадували з іронічною посмішкою, як іще зовсім недавно пишалися собою тільки тому, що могли облетіти довкола кімнати. Зовсім недавно. Але коли? Вони пролітали над морем, коли ця думка по-справжньому занепокоїла Венді. Джонови здавалося, що це вже друге море і що летять вони третю ніч.

Ставало то темно, то світло, діти то мерзли, то потерпали від спеки. Час від часу вони відчували напади голоду — чи, може, їм так здавалося (бо Пітер вигадав дуже цікавий і кумедний спосіб їх годувати)? Цей спосіб полягав у тому, щоб наздоганяти птахів, які несли у дзьобі здобич, при-

датну для людей, і відбирати її у них; тоді птахи кидалися навздогін і відбирали поживу назад. І так вони все летіли й летіли, весело наздоганяючи одне одного, миля за милю, аж поки нарешті розлучалися, з найкращими взаємними побажаннями.

Але Венді стурбовано зауважила: Пітер, здавалося, не знав, що це не зовсім чесний спосіб отримувати свій шматок хліба, та ще й ніби не здогадувався, що існують інші способи.

Звичайно, вони не прикидалися, ніби хочуть спати, — їм справді нестерпно хотілося спати, і це було смертельно небезпечно, бо як тільки вони засинали — тут же падали вниз. А що найгірше — Пітер із цього сміявся.

— О, знову звалився! — радісно вигукував він, коли Майкл раптом каменем падав вниз.

— Рятуйте, рятуйте! — кричала Венді, з жахом вдивляючись у розбурхане море далеко під ними. Аж тоді Пітер стрімко пірнав крізь товщу повітря і встигав підхопити Майкла за мить перед тим, як той мав поринути в море. Він робив це так, що не можна було стримати захвату — але завжди чекав аж до останньої секунди, і всі відчували, що Пітер старався заради того, щоб похизуватися собою, а не заради того, щоб врятувати чиєсь життя. До того ж, він любив різноманітність, і гра, яка щойно захоплювала його, зненацька могла йому набриднути, тож завжди існувала можливість, що коли наступного разу хтось буде падати, він не стане на перешкоді.

До речі, Пітер умів спати в польоті і не падати — він просто лягав на спину і плив, як на хвилях. Так відбувалося, мабуть, тому, що він був легенький, як пір'їнка, — коли хтось залишався позаду і дмухав, то Пітер плив швидше.

— Будь ласка, будь із ним привітніший, — шепнула Венді Джонові під час гри в лови.

— Тоді скажи йому, хай він перестане вихвалитися, — сказав Джон.

У грі в лови Пітер летів так низько над водою, що по дорозі проводив долонею по хвосту кожної акули, яка пропливала поблизу, — так само, як ви, наприклад, проводите долонею по металевих ребрах загорожі. Діти так ще не вміли — можливо, тому ця забава теж перетворювалася на вихваляння, особливо коли Пітер озирався назад, щоб побачити, на скільки хвостів вони відстали.

— Треба з ним гарно поводитись, — переконувала Венді братів. — Що нам робити, якщо він нас покине?!

— Тоді ми могли б повернутися додому, — сказав Майкл.

— А як ми без нього знайдемо дорогу?

— Ну, тоді ми могли б летіти далі, — запропонував Джон.

— Це жахливо, Джоне, але нам таки доведеться летіти далі, бо ми не вміємо зупинитися.

Так, справді, Пітер забув показати їм, як треба зупинятись.

Джон дійшов висновку, що в найгіршому випадку їм залишиться одне: все летіти і летіти в одному напрямку — а оскільки Земля кругла, то вони колись неодмінно повернуться до рідного вікна.

— А хто буде нас годувати, Джоне?

— Я, наприклад, дуже спритно відщипнув шматочок із дзьоба у того орла — пам'ятаєш, Венді?

— З двадцятої спроби, — нагадала йому Венді. — І навіть якщо ми зможемо самі себе прогодувати — все одно: погляньте, як ми наштовхуємось на хмари, коли його нема поряд, щоб подати руку.

І справді, діти весь час на щось налітали. Вони вже навчилися швидко літати, хоча й досі занадто сильно відштовхувалися, а коли бачили перед собою хмару, то чим більше старалися її обійти, тим сильніше в неї вдарилися. Якби Нана була з ними, вона вже давно забинтувала б Майклові голову.

Коли Пітер відлучався, навіть ненадовго, вони почувалися дуже самотніми і покинутими. Він літав настільки швидше від них, що встигав зникнути з очей, потрапити в якусь пригоду, до якої вони аж ніяк не були причетні, і повернутися. Прилітав, сміючись з якогось кумедного жарту, що його розповів якійсь зірці, але вже забув, що це був за жарт; або повертався, весь обліплений русалчиною лускою, і ніяк не міг згадати напевно, що з ним відбувалося. І такі речі по-справжньому дратували дітей, які ніколи в житті не бачили живої русалки.

— Якщо він їх забуває так швидко, — розмірковувала Венді, — як ми можемо сподіватися, що він завжди пам'ятає про нас?

І справді, інколи він, повертаючись, ніби не міг їх пригадати, а якщо й згадував щось, то не до кінця. Венді не мала щодо цього жодних сумнівів. Часом вона бачила, як він силкується впізнати їх, пролітаючи поруч раз на день, — і прямує собі далі. Одного разу вона навіть мусила назвати своє ім'я.

— Я — Венді, — сказала вона переконливо.

Він відчував свою провину.

— Слухай-но, Венді, — шепнув він, — щоразу, як ти бачиш, що я забуваю тебе, просто скажи: «Я — Венді», і я одразу згадаю.

Звичайно, все це було не вельми приємно. Однак, щоб якось спокутувати свою провину, він навчив їх лягати на крило сильного попутного вітру, і це була, мабуть, найкраща компенсація, бо діти випробували цей спосіб кілька разів і переконалися, що можуть тепер безпечно спати. Та вони могли б поспати й довше спати, якби не Пітер, якого сон швидко втомлював: він зненацька зривався на рівні ноги і кричав командним голосом:

— Баста! Підйом!

Отак, із тимчасовими непорозуміннями, але зате дуже весело, вони долетіли до Небувалії. Через стільки днів і ночей діти таки дісталися до неї, бо, як виявилось, весь час летіли в потрібному керунку — мабуть, не так

завдяки своїм провідникам, Пітерові і Дзеньці, як завдяки тому, що острів сам вирушив їм назустріч.

А це — єдиний спосіб потрапити на його казкові береги.

— Це він, — без найменшого хвилювання сказав Пітер.

— Де, де?

— Отам, куди показують всі стріли.

І справді, мільйон золотих стріл вказували дітям на Небувалію, і всі ці стріли випустило Сонце, їхній добрий приятель, яке хотіло, щоб вони досягли мети своєї мандрівки раніше, ніж йому доведеться попрощатися з ними на ніч.

І Венді, і Джон, і Майкл аж навшпиньки ставали в повітрі, щоб першими побачити острів. Може, це й дивно прозвучить, але вони відразу впізнали його, і доки страх не опанував їх, вони вітали його не як щось таке, про що довго мріяли і ось нарешті отримали, а як доброго друга, до якого знову приїхали на канікули.

— Джоне, он — бачиш? — затока!

— Венді, поглянь: черепахи закопують яйця в пісок.

— Чуєш, Джоне, он твій фламінго з переламаною ногою!

— Дивися, Майкле, он твоя печера!

— Джоне, а що це там в чагарнику?

— Це вовчиця зі своїми вовчятами. Венді, здається, там і твоє маленьке вовчєня!

— А онде мій човен, Джоне, перекинутий догори днищем!

— Ні-ні, це не він. Звідки б йому взятися, коли ми його спалили.

— Ні, це він — можеш собі говорити, що хочеш. Кажу тобі, Джоне, я бачу дим — індіанці розпалюють багаття!

— Де? Покажіть мені, і я визначу за формою завитків, чи войовничо вони налаштовані, чи ні.

— Та он же димить, на тому березі Таємничої Річки.

— О, я вже бачу. Так, вони настроєні досить войовничо.

Пітера трохи драгувало те, що ці малявки стільки всього знали (бо він хотів командувати ними), але його тріумф був не за горами — хіба я не казав, що скоро ними має заволодіти страх?

Так воно й сталося, як тільки сонячні стріли зникли і острів поринув у морок.

У ті давні дні, коли діти жили вдома, Небувалія завжди набирала темніших барв і загрозливішого вигляду, коли час було лягати в ліжечка. Тоді-то з'являлись незвідані куточки і розросталися на всі боки, і там пересувалися чорні тіні, рев хижих звірів звучав зовсім по-іншому, а головне — зникала певність у тому, що вони все переможуть. Діти дуже раділи світлу світильників. Вони любили навіть коли Нана казала, що тут над ними є тільки камінна дошка, а Небувалія — не що інше, як плід їхньої фантазії.

Звичайно, в ті дні Небувалія справді була лише їхньою фантазією, та тепер вона стала реальністю: тут не було ніяких світильників, і з кожною хвилиною ставало все темніше, і — де ж їхня Нана?

Усі вони летіли окремо, по одному, але зараз скупчилися біля Пітера. Його безтурботні манери нарешті зникли, очі його горіли, і струм пробігав по тілу за кожним випадковим дотиком. Тепер під ними лежав грізний острів, і вони летіли так низько, що інколи ногами зачіпали верхівки дерев.

Нічого страшного не вчувалося в повітрі, тільки просування вперед сповільнилося і ускладнилося — так, ніби їм чинила опір якась невидима ворожа сила. Інколи доводилось навіть зависати в повітрі, аж поки Пітер не накинувся на цю силу з кулаками.

— Вони не хочуть, щоб ми приземлилися, — пояснив він.

— Хто — вони? — перелякано прошепотіла Венді.

Але він не міг чи не хотів відповісти. Дзенька спала у нього на плечі — він збудив її і вислав уперед.

Часом він балансував у повітрі й уважно прислухався, притуливши руку до вуха, і знову зблискував очима так гостро, що здавалося, ніби цей погляд може пробурувати в землі два отвори. Відтак летів далі.

Його відвага могла налякати кого завгодно.

— Джоне, чого б ти більше хотів: щоб зараз же сталась якась пригода чи, може, перед тим напитись чаю? — поцікавився Пітер, ніби мимохідь.

Венді мерщій відповіла:

— Спочатку чаю! — і Майкл вдячно потис її руку, але Джон, хоробрий Джон, вагався.

— А яка б це могла бути пригода? — обережно спитав він.

— Тут, унизу, під нами, в пампасах спить пірат, — пояснив Пітер. — Хочеш, ми спустимося і вб'ємо його?

— Я нікого не бачу, — сказав Джон після паузи.

— А я бачу.

— А якщо, — хрипкувато сказав Джон, — якщо він прокинеться?

Пітер обурено накинувся на нього:

— Ти що, думаєш, я міг би вбити його уві сні?! Ні! Я спочатку збудив би його, а вже потім убив. Я завжди роблю тільки так.

— Слухай! То ти вже багатьох повбивав?

— Тонни.

Джон сказав:

— Як цікаво! — але вирішив спершу напитися чаю. Він спитав, чи багато зараз піратів на острові, і Пітер відповів, що ніколи ще їх не було так багато.

— А хто тепер у них за капітана?

— Гак, — відповів Пітер, і його обличчя посуворішало. Він сказав, що ненавидить це слово.

— Джек Гак?

— Саме так.

Аж тут Майкл по-справжньому розплакався, і навіть Джонові забило дух, бо вони обидва багато знали про Гака.

— Він служив боцманом у Чорної Бороди, — хрипко прошепотів Джон. — Він — найстрашніший зі всіх піратів. Він — єдиний, кого боявся навіть Барбекю.

— Так, це він і є, — сказав Пітер.

— А який він із себе? Великий?

— Вже не такий великий, як колись.

— Як це?

— Я відрубав від нього шматочок.

— Ти?

— Ага, я,

— нервово ствердив Пітер.

— Я не хотів тебе образити.

— То й добре.

— Але я хочу знати: який шматок ти відрубав?

— Праву руку.

— То він тепер не може битися?

— О, ще й як може!

— Як — лівою рукою?

— У нього тепер замість правої руки залізний гак, і ним він хапає суперника.

— Хапає!

— Чуєш, Джоне? — сказав Пітер.

— Угу.

— Скажи: «Так, сер».

— Так, сер.

— Є одна умова, — продовжував Пітер. — Кожен хлопець, який служить під моїм керівництвом, мусить дати мені одну обіцянку, і ти теж.

Джон зблід.

— Обіцянка така: якщо ми зустрічаємося з Гаком у відкритому бою, ти залишаєш його мені.

— Обіцяю, — покірно сказав Джон.

На якийсь час їм стало не так моторошно, бо поряд летіла Дзенька і в її світлі вони бачили одне одного. На жаль, вона не вмiла літати так повільно, як вони, тож їй доводилося кружляти довкола своїх супутників, так що вони просувалися вперед ніби в ореолі світла.

Венді була в захваті, аж поки Пітер не звернув її увагу на одну проблему.

— Вона каже, — повідомив він, — що пірати вистежили нас ще перед тим, як стемніло, і вивели Довгого Тома.

— Це така величезна гармата?

— Ага. І звичайно ж, вони не могли не помітити Дзеньчиного вогника. Тепер вони здогадуються, що ми десь поблизу, і їм вигідно, щоб фея літала.

- Венді!
- Джоне!
- Майкле!

— Пітере, скажи їй, нехай вона зараз же забирається геть! — гукнули всі троє, але Пітер не пристав на це.

— Їй здається, що ми заблукали, — відповів він напружено. — До того ж, вона налякана. Ви думаете, що я міг би прогнати її, саму-самісіньку, коли їй так страшно?

На мить світляне коло розірвалося, і щось лагідно і з любов'ю вщипнуло Пітера.

— Тоді скажи їй, — попросила Венді, — згасити світло.

— Вона не може цього зробити. Це одна з небагатьох речей, які феям не під силу. Її світло згасає саме собою, коли вона засинає, — так само, як у зірок.

— Тоді скажи їй, нехай зараз же засне, — наказовим тоном промовив Джон.

— Вона не може заснути, коли їй спати не хочеться. Це ще одне, на що феї не здатні.

— Здається мені, — пробурчав Джон, — що власне ці дві речі — єдине, що варто було б їм уміти.

Після цих слів його так само щось ущипнуло — але аж ніяк не лагідно і не з любов'ю.

— Якби в когось була кишенька, — здогадався Пітер, — ми могли би сховати її в кишеньку.

Але вони відлітали з дому в такому поспіху, що ні в кого з цілої четвірки не виявилось жодної кишеньки. І тут народилась рятівна ідея: капелюх Джона!

Дзенька погодилась мандрувати в капелюсі, якщо тільки його нести-муть у руці. Ця робота дісталася Джонови, хоч вона сподівалася, що нести її буде Пітер.

Але ось Джон передав капелюха Венді, бо ненароком вдарився коліном; і це, як ми побачимо далі, призвело до жахливих наслідків, оскільки Майстринька Дзенька ненавиділа перебувати під опікою Венді.

Чорний циліндр дуже надійно маскував світло, і вони летіли далі в темряві й тиші. Це була найтихіша у світі тиша — лише раз її порушив якийсь далекий звук, схожий на хлебтання; Пітер пояснив, що це дикі звірі на водопої; а згодом пролунав ще один звук — ніби хтось пиляв дерево: він міг утворитися від тертя двох стовбурів чи великих гілляк, — але Пітер сказав, що це індіанці гострять свої ножі.

Та навіть ці звуки стихли. Майкла це злякало ще дужче.

— Ну хоч би який-небудь звук! — крикнув він.

І ніби у відповідь на його прохання повітря здригнулося від жахливого гуркоту — він такого не чув ніколи в житті. Це пірати вдарили по них з Довгого Тома.

Гуркіт відбився від гір, і луна, здавалося, грізно горлала: «Де вони, де вони, де вони?»

Так раптово троє переляканих дітлахів на власній шкурі відчували різницю між казковим островом їхніх фантазій і тим самим островом, але вже справжнім. Коли нарешті небеса знову врівноважились, Джон і Майкл відшукали один одного в темряві. Джон автоматично переступав у повітрі, а Майкл незбагненим чином, не вмючи плавати, плив.

— Тебе вбили? — тремтячим голосом прошепотів Джон.

— Ще не знаю, — так само пошепки відповів Майкл.

Ми вже знаємо, що від гарматного пострілу ніхто не постраждав. Однак Пітера ударною хвилею віднесло ген аж до моря, а Венді підкинуло догори — самісіньку, без жодної рідної душі, зате з Дзенькою.

Для Венді краще було б випустити капелюха з рук. Я не знаю, чи ця ідея осяяла Дзеньку зненацька, чи фея готувала свій план всю дорогу, — але вона тут же вилізла з капелюха і повела Венді до згуби.

Дзенька була не те щоб зовсім погана, чи, радше, зараз вона була таки зовсім погана, але іноді вона все ж була дуже добра. Взагалі, феї можуть бути або такі, або сякі, бо вони такі малесенькі, що у них просто не вміщається більше ніж одне почуття нараз. Воно, звичайно, може змінитися, але це має бути повна, абсолютна зміна. А зараз Дзеньку переповнювали ревності. Що вона промовляла своїм чарівним дзвоном, Венді, звичайно, не могла знати: але я припускаю, що здебільшого це були лайливі та образливі слова, хоч і звучали дуже гарно, і фея літала то вперед, то назад, то знову вперед, ніби примовляючи: «Лети за мною, все буде добре».

Що лишалося робити бідній Венді? Вона гукала то Пітера, то Джона, то Майкла, а у відповідь її тільки насмішкувато передражнювала луна. Венді ще не знала, що Дзенька палко ненавиділа її — ненавистю справжньої жінки. І так, приголомшена і трохи нестійка в польоті, вона прямувала за Дзенькою до своєї погібелі.

Розділ 5. Острів справджується

Відчуваючи, що Пітер повертається, Небувалія теж прокидалася до життя. Тут годилось би використати доконаний вид, але недоконаний Пітер любив більше і завжди надавав йому перевагу.

Поки немає Пітера, на острові тихо і спокійно. Феї вранці сплять на годину довше, звірі більше уваги приділяють своєму потомству, індіанці тяжко об'їдаються шість днів і шість ночей на тиждень, а коли пірати і загублені хлопчики ненароком зустрічаються, то просто для годиться кусяють одне одного за великий палець.

Але з появою Пітера, який ненавидить сон, все мерщій повертається на свої місця, і якщо прикласти вухо до землі, то можна почути, як увесь острів вирує.

Цього вечора головні сили Небувалії були розташовані таким чином: загублені хлопчики шукали Пітера, пірати шукали загублених хлопчиків, індіанці шукали піратів, а хижакі шукали індіанців. Вони всі ходили колами одні за одними довкола острова, але не зіштовхувались між собою, бо рухалися всі в одному напрямку.

Усі вони прагнули крові — всі, крім хлопчиків, які за інших обставин теж були б не проти, але сьогодні вийшли зустрічати свого ватажка. Кількість хлопчиків на острові, звичайно ж, змінюється, залежно від того, чи когось уб'ють, чи ще щось; але коли їх стає більше, що теж проти правил, то Пітер когось виганяє. Тепер їх було шестеро, коли рахувати Близнюків за двох. Тож уявімо собі, що ми сховалися тут, у заростях цукрової тростини, і спостерігаємо за ними — як вони простують вервечкою один за одним і кожен тримає долоню на руків'ї кинджала.

Пітер забороняє їм бодай у чомусь наслідувати його, тому вони несуть ведмежі шкури і тому вони такі круглі й пухнасті, що аж котяться по землі, коли впадуть. Це додає ваги і певності їхній ході.

Першим іде Дуда — не найбільший боягуз, але найбільший невдаха зі всієї бравої команди. Досі він зазнав менше пригод, ніж будь-хто інший з його супутників, бо завжди щось важливе відбувається саме тоді, коли він на хвилю відлучиться. Усе навкруги може бути тихо, і він, користаючи з нагоди, іде назбирати дров для багаття, а коли повертається — вже по всьому: усі зализують рани і змивають кров. Таке невезіння позначилося на ньому виразом лагідної меланхолії, і замість того, щоб озлобитися на цілий світ, він став найсумирнішим з-поміж тутешніх хлопчаків. Біднесенький, добрий Дуда — над тобою сьогодні нависла небезпека. Стережися: якщо та пригода, яка чигає на тебе сьогодні, таки станеться — вона кине тебе у найглибшу безодню горя. Дудо, фея Дзенька, яка на цей вечір запланувала велике зло, шукає знаряддя злочину і вважає, що ти — найлегша здобич. Стережися Дзеньки.

Якби ж то він міг нас почути! Але ми ж насправді не на острові — і він проходить далі, стискаючи кулаки.

Наступним іде Чубчик, веселий і добродушний, а за ним — Ледь-Ледь: він витинає свищики з дерева і захоплено танцює під власні мелодії. Ледь-Ледь — найсамовпевненіший з тутешніх хлопців. Він певен, що пам'ятає все-все, що було з ним до того, як він загубився, включно з усіма добрими звичаями і манерами, і тому вічно задирає носа.

Четвертим іде Кудрик; він — великий бешкетник, і йому найчастіше доводиться виступати з шеренги, коли Пітер суворо промовляє: «Той, чиїх це рук діло, хай зробить крок уперед». І за цією командою він уже мимоволі звик ступати вперед — винен чи не винен.

Останніми ідуть Близнюки, яких краще не описувати, щоб не переплутати. Пітер досі не вміє розрізняти їх, а його команда не має права знати щось, чого не знає він, тому ці двоє завжди полишені на себе і стараються триматися разом і жити з усіма в мирі — так їм зручніше.

Хлопчаки зникають у темряві, і після паузи — зовсім короткої паузи — все, що є живого на острові, пускається в рух: пірати виходять на полювання. Їх ще не видно, але вже чути — і чути завжди ту саму жахливу пісеньку:

Стояти! В дрейф! На абордаж —

Гей-гей, вперед, запеклі!

Як тут розлучить куля нас —

Зустрінемося у пеклі.

Зловіснішої компанії не можна було б побачити навіть на дошці реєстрації смертних вироків. Тут, трохи попереду від усіх, знову і знову прикладаючи вухо до землі, з великими голими руками, з вухами, прикрашеними вісьмома монетами, виступає красень — італієць Чекко, що вирізав своє ім'я кривавими літерами на спині начальника тюрми у Гао. А той здоровенний негр позад нього змінив безліч імен після того, як відкинув одне, увічнене на банках Гваджо-мо, яким темношкірі матусі досі лякають своїх діток. А ось — Білл Джакес, розтатуйований з голови до п'ят, той самий Білл Джакес, який отримав на Вальрусі шість кіп від Флінта, перш ніж той встиг програти мішок моїдорів — португальських золотих монет. Тут і Куксон, якого вважають братом Чорного Мерфі (але це неперевірені чутки), і Джентльмен Старкі, колишній вчитель молодших класів у школі, який і досі обирає лише витончені способи вбивства. І Скайлайтс (Морган Скайлайтс), й ірландець боцман Смі, на диво добрий чоловік, який всаджує свій кинджал — якщо можна так сказати — без зайвих образ і залишається єдиним нонконформістом у Гаковій банді, і Нодлер з руками за спиною, і Ельф Мейсон, і багато інших шибайголів, які віддавна наводять жах в Іспанських морях.

Посеред них, найчорніший і найбільший, у чорному кріслі розвалився Джеймс Гак, або, як він сам писав своє ім'я, Джеб Гак, — кажуть, що його, і тільки його, боїться сам Морський Півень. Гак невимушено лежить у своїй грубо зладженій колісниці, яку тягнуть вперед його люди, а замість правої руки у нього залізний гак, яким він раз-у-раз підганяє хлопців. Цей жахливий чоловік ставиться до підлеглих, як до собак, поводить-ся з ними, як із собаками, — а вони, як собаки, слухаються його. На вигляд він якийсь мертвотний, темноликий, з довгими кучерями, схожими зблизька на чорні свічки, що надають особливо грізного виразу його правильному і владному обличчю. Очі в нього сині, як незабудки, і повні глибокої меланхолії, навіть коли він чіпляє вас гаком, занурюючи його у ваше тіло, і в його очах спалахують два червоні вогники і запалюють їх жахливим світлом. Незмінно ввічливий, як і належить справжньому аристократові, яким він себе вважає, Гак міг би, не змигнувши оком, роздерти вас на шматки, а водночас він втішається репутацією доброго оповідача. Але найбільший жах капітан вселяє саме тоді, коли поводить-ся особливо люб'язно. Це, певно, найкращий іспит із дотримання гарних манер. Його вишукана вимова, навіть коли він лається, так само як аристократизм всі-

єї постави, виявляє в ньому особу іншого рівня, ніж решта товариства. Чоловік несамовито відважний, він, кажуть, боїться лише одного — вигляду власної крові: вона у нього дуже густа і має якийсь незвичайний відтінок. В одязі він певним чином дотримується стилю короля Чарльза II, бо колись, на світанку його піратської кар'єри, хтось йому сказав, ніби він дивовижно схожий на цього злочасного Стюарта. В зубах у капітана подвійний мундштук, змайстрований ним власноруч, завдяки якому він може курити дві сигари одразу. Але, безперечно, найзловіснішою його рисою залишається залізний гак.

А тепер, з вашого дозволу, ми уб'ємо одного пірата, щоб показати метод капітана Гака в дії. Це буде Скайлайтс. Він якось ненароком повалився на капітана і зачепив його гофрований комірець — і ось: гак вистрілює вперед, пробиває тіло наскрізь із характерним хрустом, лунає несамовитий крик, тіло відкидають набік, пірати переступають через нього і йдуть далі. А капітан навіть не вийняв сигари з рота. Ось він який, цей страхітливий чоловік, і Пітер супроти нього — просто комашка. То хто ж переможе?

Слідом за піратами, безгучно скрадаючись стежкою війни, невидимою для недосвідченого ока, ступають індіанці, і кожен нашорошено прозирає темряву. В руках у них ножі і томагавки, а їхні оголені тіла розмальовані фарбами і натерті олією до блиску. А ще вони обвішані скальпами — і хлопчаків, і піратів, — щоб усі одразу бачили, що це войовниче плем'я пікканіні, і не плутали їх з якимись там м'якотілими делаварами чи гуронами. Попереду, на чотирьох, суне велетенський Маленький Барс, прикрашений такою купою скальпів, що вони навіть трохи заважають йому пересуватися. Позаду, в місці найбільшої небезпеки, іде Тигрова Лілея, гордо виструнчена, повноправна принцеса. Вона найпрекрасніша з тутешніх смаглявих лісових Діан, красуня племені пікканіні, то грайлива, то холодна, то палка — по черзі. Немає такого воїна, який не хотів би взяти цю примхливу особу за дружину, але вона відбивається від шлюбу сікачем. Погляньте, як індіанці переступають через сухі галузки без найменшого звуку. Єдине, що можна почути, — це їхнє утруднене дихання. Так і є, вони зараз трохи розжиріли від спокою і переїдання, але всьому свій час, і скоро вони повернуться до норми. Однак сьогодні це їхня найбільша небезпека.

Індіанці зникають — так само, як і з'явилися, — ніби тіні.

І ось їхнє місце займають звірі, велика і різношерста процесія: тут леви, тигри, ведмеді й тьма-тьменна менших тварин, які втікають від них. Усі ці хижаки, навіть людоїди, живуть пліч-о-пліч на своєму улюбленому острові. Зараз у них висолоплені язики, цієї ночі вони дуже хочуть їсти.

Коли вже всі пройшли, з'являється остання постать — велетенський крокодил. Невдовзі ми дізнаємось, на кого він полює.

Крокодил повзе собі далі, натомість знову з'являються хлопчаки, бо вся ця процесія мусить рухатися без упину не знати скільки — аж поки одна

з ватаг не зупиниться або не змінить темп. Тоді швидко почне «рости» купа-мала.

Всі пильно стежать за тим, що відбувається попереду, але ніхто не підозрює, що небезпека може насуватися ззаду. Це показує, який справдешній був цей острів.

Першими випали з рухомого кола хлопчаки. Вони посідали на траву на галявині, близенько до своєї підземної домівки.

— Я так хочу, щоб Пітер повернувся, — раз-по-раз нервово повторювали вони, хоч кожен з них був вищий і кремезніший, ніж їхній ватажок.

— Я єдиний тут, хто не боїться піратів, — сказав Ледь-Ледь тоном, який одразу давав зрозуміти, що він тут улюбленець; але якийсь віддалений звук потривожив його, і він поспішно додав: — Але я хочу, щоб Пітер повернувся і розповів нам, що було далі з Попелюшкою.

Вони розмовляли про Попелюшку, і Дуда запевняв усіх, що його мама дуже схожа на неї.

Тільки за відсутності Пітера вони могли поговорити про мамів — на цю заборонену тему, яку він вважав найбезглуздішою у світі.

— Єдине, що я пригадую про свою маму, — розповідав Чубчик, — це як вона повторювала батькові: «О, як би я хотіла мати свою чекову книжку!» Я не знаю, що таке чекова книжка, але я був би щасливий подарувати її мамі.

Якраз у розпалі бесіди до них долинув якийсь далекий звук.

Ви або я, що не звикли до лісового життя, не почули б нічого, а вони почули, і це була зловісна пісня:

Гей-го, пірати, що — життя?

Лиш черепок і кості.

Веселий час, міцна петля —

І тост за Дейві Джонса.

І зразу ж загублені хлопчики... Але що це? Де вони? Тут їх більше нема. Навіть кролики, і ті не повтікали б так прудко.

Я розповім вам, де вони поділися. Усі, крім Чубчика, який негайно помчав у розвідку, — у своєму домі під землею, в дивовижній оселі, яку ми відтепер будемо бачити частенько. Але як вони потрапили туди? Бо ж не видно ніякого входу, нема навіть великої каменюки, яку можна було б відкотити і знайти потайний лаз у печеру. Однак пригляньтесь пильніше — і побачите, що тут, на галяві, росте сім великих дерев, і в кожному з них дупло, якраз таке завбільшки, щоб у нього міг пролізти хлопчик. Оце і є ті сім ходів у підземну оселю, які Гак марно шукав стільки днів і ночей. Чи відшукає він їх сьогодні?

Поки пірати просувалися вперед, гостре око Старкі вихопило з темряви Чубчика, що петляв між деревами, як заєць, і піратський пістоль грізно зблиснув. Але залізний кіготь впився йому в плече.

— Капітане, відпустіть! — закричав він, звиваючись від болю.

І ось ми вперше чуємо голос капітана Гака. Це був моторошний голос.

— Спочатку прибери свій пістоль, — прозвучало грізно.

— Це ж був один із тих хлопчаків, яких ви так ненавидите. Я міг би його вбити.

— Це так, але твій постріл вивів би на нас індіанців Тигрової Лілеї. Ти що, хочеш попрощатися зі своїм скальпом?

— Капітане, можна я піду за ним і полоскочу його своїм Джонні Штопором? — патетично спитав Смі. Він любив усе називати якимись гарними, приємними іменами і своїй шаблі дав ім'я Джонні Штопор, бо завжди повертав її в рані. У Смі можна було знайти багато привабливих рис. Наприклад, у нього була звичка після виправи протирати окуляри, а не зброю.

— Джонні — мій мовчазний помічник, — нагадав він Гакові.

— Зараз не час, Смі, — понуро промовив Гак. — Хлопець тут тільки один, а я хочу поквитатися з усіма. Розосереджуйтесь і шукайте всіх сімох.

Пірати зникли поміж дерев, капітан і Смі залишилися самі.

Гак тяжко зітхнув і не знати чого — може, через лагідну красу вечора — у нього з'явилось бажання оповісти вірному боцманові історію свого життя.

Він розповідав довго і щиро, але чи вплинуло це на Смі, тупуватого від природи, — так і не відомо. Аж ось слух капітана вловив слово «Пітер».

— Найбільше у світі, — пристрасно зізнався Гак, — я хочу дістатися до їхнього ватажка, Пітера Пена, який скалічив мене.

Він грізно замахнувся гаком:

— Я довго чекав, щоб потиснути йому руку. О, я його розтерзаю!

— І все-таки, — сказав Смі, — я частенько чував, як Ви казали, що цей гак вартує кількох добрих рук, бо ним можна розчісуватися, і взагалі він корисний у побуті.

— Так і є, — відповів капітан. — Якби я був матір'ю, то молився б, щоб мої діти народилися з оцим (тут він кинув гордий погляд на залізну руку) замість цього — і зміряв зневажливим поглядом звичайну долоню. Потім знову насупився.

— Пітер кинув мою руку крокодиліві, — його пересмикнуло від моторошної згадки, — який випадково проповзав поряд.

— Я часто помічав, що Ви боїтеся крокодилів, і ніколи не розумів цього, — зауважив Смі.

— Не крокодилів, — виправив його Гак, — а тільки того одного крокодила.

Він стишив голос:

— Йому так засмакувала моя рука, Смі, що він відтоді всюди переслідує мене, від моря до моря, від суші до суші, і тільки облизується на моє м'ясо.

— В певному сенсі, — сказав Смі, — це навіть схоже на визнання.

— Не потрібне мені таке визнання, — роздратовано прогарчав Гак. — Мені потрібен Пітер Пен, який дав тій тварюці скуштувати моєї плоті.

Він сів на величезний гриб, і голос його затремтів.

— Смі, — хрипко промовив він, — цей крокодил міг вже давно мене з'їсти, але, на моє щастя, він проковтнув годинник, який тепер цокає — цок-цок — у нього в животі, і тому, перш ніж він натрапить на мене, я чую цокання і ховаюся.

Гак засміявся, але сміх його був нещирий.

— Настане день, — сказав Смі, — коли годинник зупиниться, і тоді крокодил схрумає Вас.

Гак облизав пересохлі губи.

— Так, — сказав він, — цього я і боюся.

Сидячи на грибі, він відчув під собою незрозуміле тепло.

«Смі, — сказав він, — та тут гаряче!» І підскочив з місця: «Прокляття, хай йому грець, я горю!»

Вони уважно пригледілися до гриба: той гриб був такий здоровенний, що важко собі уявити — ніхто ніколи такого не бачив. Вони спробували зірвати його, і він піддався без труду, бо нічим не тримався землі.

На превеликий подив, з землі повалив дим. Пірати презирнулися.

— Комин! — вигукнули вони в один голос.

Так, справді, вони знайшли комин підземної оселі. Хлопчаки мали звичай затуляти його грибом, коли поблизу снували вороги.

Але з комина виходив не тільки дим — звідти ще й долинали дитячі голоси. Хлопчаки так безпечно почувалися у своєму підземному сховку, що могли собі безтурботно балакати. Пірати трохи постояли, понуро дослухаючись, і поставили гриб на місце. Потім роззиралися довкола і помітили сім дуплавих дерев.

— Ви чули — ті малі казали, що Пітера Пена немає вдома? — прошепотів Смі, нервово потираючи Джонні-Штопора.

Гак кивнув. Він довго стояв нерухомо, заглиблений у роздуми, і нарешті моторошна посмішка блимнула на його лиці. Смі тільки того й чекав.

— Розкрийте свій план, капітане, — нетерпляче вигукнув він.

— Вертаємось на корабель, — повільно процідив крізь зуби Гак, — і приготуємо великий масний торт, багатоповерховий, з кремом, зверху посипаний зеленою цукровою пудрою. Там, унизу, має бути лише одна кімната, бо тут є тільки один комин. Цим дурним кротам навіть не вистачило розуму здогадатись, що їм зовсім не потрібен окремий вхід для кожного. Зразу видно, що вони ростуть без мам. Ми поставимо торт на березі в Затоці Русалок. Ці хлопці весь час плавають там і бавляться з русалками. Вони знайдуть торт і тут же зжеруть його весь, бо у них немає мами, яка сказала б їм, як небезпечно їсти багато масного торта з кремом.

Гак вибухнув сміхом, і тепер його сміх був не фальшивий, а цілком щирий.

— Так-так, вони помруть.

Смі слухав і аж роззявив рота від захвату.

— Це — найпідступніший, найсимпатичніший план, який я тільки чув! — вигукнув він, і обидва пірати на radoщах почали пританцьовувати і наспівувати:

Гей-го! Я йду! І будь здоров —
Хай всіх вас душить страх!
Трищать кістки, холоне кров,
Як тисне руку Гак.

Вони почали наступний куплет, але вже не встигли доспівали його, бо вторгся інший звук і вгамував їх. Спочатку це був такий тихесенький звук, що навіть листочок міг впасти і заглушити його, але чим більше він зближувався, тим виразніше звучав:

Цок-цок, цок-цок, цок-цок!

Гак затремтів, зупинився, і одна нога його зависла в повітрі.

— Крокодил! — видихнув Гак і чимдуж чкурнув геть, а за ним і його боцман.

І справді, це був крокодил. Він проминув індіанців, які зараз ішли слідами решти піратів. Крокодил повз слідом за Гаком.

Хлопчики знову вийшли під відкрите небо; але жахливі нічні пригоди на цьому не скінчилися: раптом звідкись примчав захеканий Чубчик, а за ним — згряя вовків.

Вовки бігли, висолопивши язика, і страшно гарчали.

— Рятуйте, рятуйте! — верещав Чубчик, падаючи на землю.

— Але як, що робити?

І найвища похвала для Пітера — що в той страшний момент їхні думки звернулися до нього.

— А що зробив би Пітер? — вигукнули вони всі разом.

І в один голос прокричали:

— Пітер би подивився на них крізь ноги!

І негайно:

— Зробімо те, що зробив би Пітер.

Це, мабуть, найефективніший спосіб приборкання вовків, і хлопчики, всі як один, нагнулися і подивилися на вовків крізь ноги. Наступна мить здалася їм довгою, але перемога була близько, бо, як тільки хлопці почали наступати на вовків таким жахливим способом — назадгузь, хижачки відразу підібгали хвости і втекли.

Тоді Чубчик підвівся з землі, і всі подумали, що його широко розплющені очі все ще бачать вовків. Але не вовки були у нього перед очима.

— Я бачив щось неймовірне! — вигукнув він, коли всі обступили його. — Велика біла пташка. Вона летить сюди.

— Що це за пташка, як ти думаєш?

— Не знаю, — перелякано відповів Чубчик. — Але вона така втомлена, летить і стогне: «Бідна Венді».

— Як? Бідна Венді?

— Я пригадую, — негайно підхопив Ледь-Ледь, — що є такі птахи, які називаються венді.

— Дивіться, ось вона летить! — закричав Кудрик і тицьнув пальцем у небо.

Венді була вже майже у них над головами, і вони чули її жалібний стогін.

Але виразніше звучав пронизливий голосок Дзеньки. Ревнива фея давно скинула дружню личину і напала на свою жертву в польоті, як на живу мішень, при кожному дотику дошкульно щипаючи.

— Привіт, Дзенько, — гукали здивовані хлоп'ята.

У відповідь Дзенька продзеленчала:

— Пітер хотів, щоб ви стріляли у Венді.

Не в їхній натурі було ставити якісь запитання, коли Пітер віддавав наказ.

— Ми зробимо те, що хоче Пітер! — кричали наївні хлоп'ята. — Швидше, лук і стріли!

Усі, крім Дуди пострибали у свої дуплаві дерева. А він мав лук і стріли при собі, Дзенька це помітила і зловтішно потирала долоньки.

— Швидше, Дудо, мерщій, — кричала вона. — Пітер так зрадіє!

Дуда збуджено припасовував стрілу до лука.

— Геть з дороги, Дзенько, — гукнув він, випустив стрілу, і Венді, тріпочучи, впала на землю зі стрілою в грудях.

***

Небувалія: острів скарбів (кілька зауваг перекладача)

Спершу з'явилася на світ п'єса «Пітер Пен». Написав її Джеймс Баррі (1860–1937), англійський письменник і драматург. Він жив у Лондоні, у нього була подруга, Сильвія Ллевелін Дейвіс, а у неї підросло троє синів. Пані Сильвія рано овдовіла, а через кілька років після смерті чоловіка і сама померла. Її діти лишилися сиротами. Джеймс Баррі взяв їх під свою опіку. І Пітера він придумав для цих осиротілих хлопчиків, розповідаючи їм на ніч казки.

Була ще одна подія в житті автора — трагічна, — яка вплинула на його творчість: його старший брат Девід у тринадцятирічному віці загинув на ковзанці. Мама Баррі так ніколи й не змогла отямитись від тяжкої втрати і потім усе життя уявляла, ніби її старший син назавжди залишився хлопчиком. Можливо, звідси й виникла ідея про хлопчика, який не хотів стати дорослим.

Ім'я головного героя походить із двох джерел: Пітером звали одного з синів пані Сильвії, а Пен (Pan) — по-нашому Пан — у грецькій міфології бог лісів і гаїв, покровитель пастухів і мисливців, який любив блукати з німфами і грати їм на сопілці, раптово з'являтися і лякати подорожніх:

звідси, до речі, слово «паніка». Пітер схожий вдачею на свого античного тезку: теж виграє на сопілці і любить лякати публіку.

Ім'я дівчинки Венді (Wendy) походить від застарілого слова wend, яке означає «іти — до раю чи до пекла» (to wend to heaven/hell), або ж «поринати у сон». Або просто «мандрувати». Прізвище Венді — Дарлінг (Darling) — означає «улюблена, мила, кохана», воно може бути лагідним звертанням — «голубко».

П'єса «Пітер Пен» вперше побачила світ 27 грудня 1904 року на сцені Театру Герцога Йоркського. А згодом вийшла книжкою як повість під назвою «Пітер Пен і Венді».

Це цікава, весела, дотепна, часом сумна і зворушлива історія про хлопчика, який не хотів ставати дорослим — тобто не хотів того, про що більшість дітей мріє. Це історія про дівчинку, яка змалку готова бути мамою — виховувати, навчати, годувати, втішати, колисати дітей або тих, хто хоче бути дітьми. Це розповідь про свободу вибору, про те, що не все і не завжди можна виправити і повернути. Тут є острів Небувалія, куди втік Пітер, де він став отаманом загублених хлопчиків і куди заманив Венді та її братів. Окрім них, на острові живуть індіанці, пірати, феї. Тут є русалки і дикі звірі, і крокодил з годинником у шлунку, за яким мешканці острова звіряють час. Тут щодня відбуваються пригоди, і день без пригод — це найдивніший день. До речі, пригод так багато, вони такі несподівані, кумедні і вигадливі, що від них важко відірватися. І всі герої цієї книжки, фантастичні і не дуже, і навіть зовсім не фантастичні — як, наприклад, тато і мама Дарлінгі — допомагають нам зрозуміти найважливіші у світі речі.

«Пітер Пен» — дуже правдива книжка: кожен із нас, дорослих чи дітей, може впізнати себе у її героях. Тут багато знайомих кожному ситуацій — наприклад, коли діти сідають за стіл і їдять уявну вечерю; або коли ховаються від дорослих за шторами і старанно сопуть, ніби уві сні; або коли найсерйозніші речі сприймають як забаву...

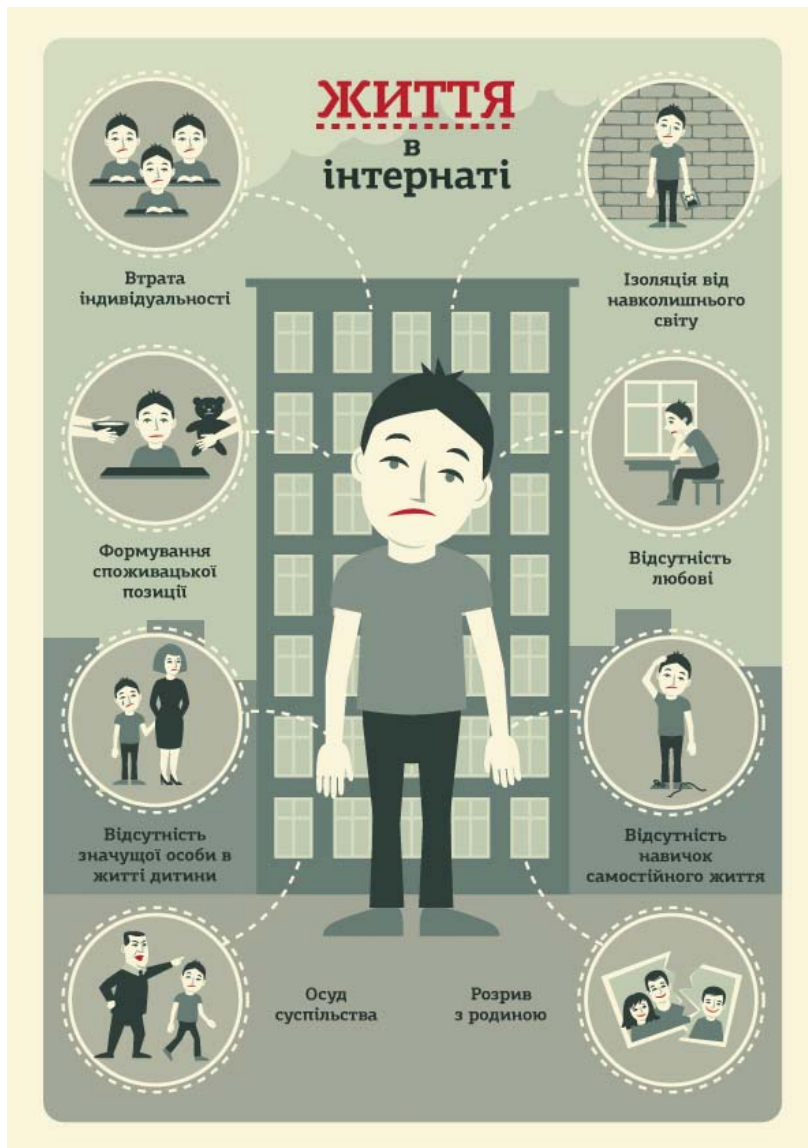
Читаючи історії про Пітера Пена, я часто сміялася, інколи плакала — і назавжди полюбила його. І в роботі над перекладом, звіряючи український текст з оригіналом, я звіряла насамперед свої почуття: чи відчувається в моєму перекладі те саме, що в оригіналі? Це для мене було найважливіше. І дуже хотілось би, щоб ви полюбили українського «Пітера Пена» так, як люблю його я.

Кожну книжку можна читати по-різному. Можна поверхово, нічого не дошукуючись і ні над чим особливо не замислюючись. Але добра книжка таки заслуговує на те, щоб пірнути у неї з головою, до глибин, і знайти у ній більше, ніж написано словами. Бо в добрій книжці є не тільки слова, що складаються в рядки і біжать (чи повзуть) безкінечною стрічкою, — є ще й те, що між ними заховано, як скарб. А скарби ніколи не лежать на поверхні — хіба не так?

Наталя Трохим

ІНТЕРНАТИ В УКРАЇНІ: ЗМІНИ НА КРАЩЕ ЗАРАДИ МАЙБУТНЬОГО ДІТЕЙ

Інтернат (інтернатний заклад) — це заклад із цілодобовим перебуванням дітей, створений з метою їх проживання, розвитку, виховання, освіти, професійної орієнтації, підготовки до самостійного життя.

Інфографіка із сайту громадської кампанії
«Відкриваємо двері дітям» <https://cutt.ly/nURJLqE>

Слово «інтернат» походить від латинського *internus* «всередині», а англійським його відповідником є назва «boarding school». У багатьох країнах, де до питань підтримки й захисту прав дитини ставляться з особливою увагою, такі «boarding school» люди сприймають швидше позитивно, ніж негативно. Натомість в Україні асоціації, які виникають у людей,

коли вони чують слово «інтернат», здебільшого бувають негативними. Це значною мірою пов'язано з тим, що за часів Радянського Союзу, до складу якого колись входила й Україна, інтернати були аж зовсім не найкращими місцями для розвитку й виховання дітей. У цих закладах діти часто не мали належних умов життя, недоїдали, унаслідок чого змушені були жебракувати або йти на крадіжки, зазнавали цькувань з боку старших дітей тощо. Подібна ситуація була й у багатьох країнах, які перебували тоді під тиском Радянського Союзу, наприклад, у Польщі, Чехословаччині тощо.

Коли Радянський Союз у 1991 році розпався, в незалежній Україні залишалось багато інтернатів. Тому ще до останнього часу в нашій країні існували такі інтернатні заклади, як: дитячий будинок (метою якого був розвиток, виховання, навчання та соціальний розвиток дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дошкільного та шкільного віку), загальноосвітня школа-інтернат, спеціалізована школа-інтернат I–III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів та курсів, спеціальна загальноосвітня школа-інтернат I–III ступенів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку; загальноосвітня санаторна школа-інтернат I–III ступенів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які потребують тривалого лікування.

Так, станом на 1 вересня 2016 р. в Україні працював 751 заклад інтернатного типу (будинки-інтернати, центри соціально-психологічної реабілітації дітей, притулки для дітей). У цих закладах виховувалося 105783 дітей, серед яких лише 8741 дитина була дитиною-сиротою (тобто яка не мала батьків) або дитиною, позбавленою батьківського піклування, а решта 97042 дітей мали батьків, які, на жаль, із різних причин не могли забезпечити своїм дітям належного виховання й навчання.

Хоча всі названі вище типи інтернатних закладів свого часу створювалися з доброю метою, досвід показав, що виховання й навчання дітей у таких закладах не завжди дає позитивні результати. Це розуміли всі: і державна влада, і громадські організації, і звичайні люди, і, безперечно, самі діти, які змушені були з різних причин жити в інтернатах. Ось, наприклад, як у 2018 р. показав основну проблему інтернатних закладів Уповноважений Президента України з прав дитини (див. інфографіку).

Саме тому у 2017 році в Україні було прийняте важливе державне рішення реформувати систему інтернатних закладів упродовж 2017–2026 років. Основною метою цієї реформи є захист найкращих інтересів дитини шляхом створення такої системи, яка забезпечує догляд і виховання дитини в сімейному або наближеному до сімейного середовищі.

Тобто держава вирішила нарешті відмовитися від інтернатних закладів (дитбудинків, спецшкіл, притулків та подібних інституцій) на користь будинків сімейного типу, прийомних сімей тощо, а також почала широко впроваджувати інклюзивний підхід у закладах освіти (це процес забезпе-

РАДЯНСЬКА ІНТЕРНАТНА СИСТЕМА Є НЕПРИЙНЯТНОЮ ДЛЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Інтернатна система

Уповноважений Президента
України з прав дитини

ІНТЕРНАТНА СИСТЕМА ЗГУБНА ДЛЯ ДИТИНИ:
РУЙНУЄ СІМ'Ї В ПОКОЛІННЯХ,
ШКІДЛИВА ДЛЯ СУСПІЛЬСТВА

90 % ВИПУСКНИКІВ ІНТЕРНАТІВ НЕ ГОТОВІ ДО САМОСТІЙНОГО
ЖИТТЯ І ПОТРЕБУЮТЬ ПОСТІЙНОЇ ДОПОМОГИ

Стратегія та план дій

Уповноважений Президента
України з прав дитини

МЕТА

Система інституційного
догляду та виховання

Допомога та
підтримка дітей
та сімей в громаді

ЗАВДАННЯ

РЕЗУЛЬТАТИ

Діти віком до 3-х років не потрапляють в інституції

< 0,5% дитячого населення поза сімейним оточенням (заклади альтернативного догляду)

Розвинуто ринок соціальних послуг – 50% надають недержавні організації

Забезпечено базовий пакет послуг у громаді

45 000 дітей з інвалідністю отримують інклюзивну освіту

чення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання у звичайних школах з урахуванням індивідуальних особливостей таких дітей).

Є сподівання, що завдяки такій новій державній політиці невдовзі кожна дитина в нашій країні матиме змогу реалізувати своє право на щасливе дитинство, живучи якщо не у своїй рідній сім'ї, то хоча б у добрій прийомній сім'ї чи в гарному будинку сімейного типу. Крім того, ця політика неабияк допоможе дітям з особливими освітніми потребами, які нарешті зможуть себе відчувати повноцінними членами суспільства.

(За матеріалами відкритих інтернет-джерел)

АНОТАЦІЯ

Марцін Щигельський. Театр Невидимих Дітей

Міхалові одинадцять років. Він ходить до школи, мріє, багато читає, звісно, пустує. Та найзаповітніше його бажання — мати родину. Бо Міхал живе в дитячому будинку. Життя видається йому непоганим, доки в нього є друг, якому він довіряє і яким сам опікується. Та коли малого Чебурашку повертають у родину, а улюблена вихователька переїздить до іншого міста, Міхал переживає справжній відчай.

Коли кризу подолано, виявляється, що відтепер Міхал житиме в «Дубовому Лісі», особливому дитбудинку, де мешкає дуже мало вихованців, і всі вони — незвичайні. Там хлопчик знайомиться з 14-річною Сильвією, яка марить театром. Разом з вихованцями «Дубового лісу» вони ставлять виставу за п'єсою, яку пише Міхал. Діти впевнені, що їхню гру побачить багато людей, і Театр Невидимих Дітей прославиться. Проте надворі 1981 рік. І от у день довгоочікуваної прем'єри діти довідуються, що в країні саме запровадили військовий стан...

«Театр невидимих дітей» здобув 1-шу премію IV Літературного конкурсу ім. Астрід Ліндгрєн за сучасну книгу для дітей та підлітків, отримав особливу відзнаку Літературного конкурсу «Книга року ІВВУ2016» та інші нагороди.

Автор: Марцін Щигельський

Переклад з польської: Божена Антоняк

Дизайн обкладинки: Світлана Акатьєва

Вік: 11+

Рік видання: 2018

Обкладинка: тверда

К-ть сторінок: 272

Вага: 300 г

Формат: 130x200 мм

<https://cutt.ly/CRNjtrD>

ВОЄННИЙ СТАН У ПОЛЬЩІ 1981–83 рр.

У 70–80-х роках у Польщі, яка в цей час перебувала під впливом Радянського Союзу, склалися складні економічні умови. У цій ситуації люди були дуже невдоволені, почалися страйки робітників, які на початку 80-х років очолила професійна спілка робітників «Солідарність», створена у вересні 1980 року. Щоб припинити страйки, комуністична влада Польщі під керівництвом генерала В. Ярузельського 12–13 листопада 1981 року запровадила в країні воєнний стан, який тривав до 1983 року. У цей час влада, застосовуючи силу, боролася з професійними спілками, обмежувала громадянські права, забороняла діяльність громадських організацій.

Хоча владі в цей час удалося придушити боротьбу народу за свободу, проте саме ці події 1981–83 рр. сприяли поширенню руху польського народу за демократію проти радянського комуністичного режиму. Власне, це був початок кінця ери комунізму в країнах Європи. Ця ера закінчилася з розпадом Радянського Союзу у 1991 році.

ЯКА НАША РОЛЬ У «ТЕАТРИ НЕВИДИМИХ ДІТЕЙ» МАРЦІНА ЩИГЕЛЬСЬКОГО?

*Марцін Щигельський.
Театр невидимих дітей /
переклад з польської Божени
Антоняк. Львів: Урбіно,
2018. 272 с.*

Майстерно розповідаючи історію, письменник здатен підкупити своїх молодих читачів і водночас скористатися нагодою — і до своєї класної історії вплести важливі повідомлення, серйозні теми, роздуми. Саме таким автором є Марцін Щигельський у своїй повісті «Театр невидимих дітей».

Назва «Театр невидимих дітей» може одразу здатися читачеві не надто зрозумілою, проте вона дуже влучно передає суть книжки. Ці три слова відбивають пласти повісті.

Верхній пласт — детально змальована оповідь про життя в кількох дитячих будинках одинадцятирічного Міхала. Це розповідь про ДІТЕЙ, яким доводиться жити без сім'ї, хоча не всі вони сироти.

Другий пласт — це те, що зазвичай залишається прихованим від очей суспільства. У ньому діти з їхніми жахливими трагічними досвідами по-різному дають собі раду в цьому житті. Це для нас, для суспільства, вони НЕВИДИМИ, оскільки так нам зручніше.

А ще є третій пласт — ТЕАТР. Ідеться про дійство, яке відбувається 1981 року в Польщі — рух «Солідарність», своєрідною прихованою асоціацією якого в повісті є театральна постановка дітей з дитбудинку. Вистава, до речі, стає кульмінацією твору.

Отже, Міхал потрапляє у свій черговий «дім», який відрізняється від типових дитбудинків — це радше будинок сімейного типу, у якому кожна дитина має власну кімнату й почувається як удома. Щигельський доволі високо підіймає завісу побуту таких дітей для читача, який, мабуть, і не підозрює про їхній світ.

Життя в «Дубовому лісі» виглядає привабливо, адже діти мають свободу дій. А коли в їхньому дитбудинку з'являється новенька Сильвія, надзвичайно харизматична особа, завдяки якій і починає розгортатися театральна тема/проблема, сюжет набирає нової динаміки.

Мартін Щигельський розповідає історію, творить пригоду (із прем'єрою, похід акторської трупи до Любліна) і, найважливіше, перебуває на стороні дітей, від чого текст лише виграє, бо завдяки цьому повість позбавлена дидактичності та жалісливості, осуду суспільства та картання батьків, які покинули своїх дітей. Урешті, такий текст аж ніяк не є щоденником сироти.

Попри це, повість насправді присоромлює читачів за їхню байдужість і змушує бодай трішки розплющити очі й глянути, що сироти існують, що вони живуть навіть у твоєму місті. А також повість, згадуючи про історичні події 1980-х рр. у Польщі, нагадує про ціну свободи, яку отримує наступне покоління завдяки своїм батькам. <...>

Щигельський не грається з почуттями читача. Письменник не тисне на почуття жалю до сиріт.

Щигельський не намагається повчати, підсолоджувати почуття патріотизму в юних серцях читачів, оповідаючи про історичні події руху опору в Польщі у 1981 році. Також Щигельський не грається з трагізмом дитячих доль. Навіть навпаки — вустами кількох дітей із дитбудинку письменник витягує назовні лише інколи певні тонкі ниточки з минулого, які привели дітей до цього дитбудинку.

Хто на власні очі бачив життя дитбудинку, тому близьким є відчуття власної безпорадності перед такими дітьми. Цього відчуття неможливо позбутися жодними подарунками. Але в повісті буде сцена, де подарунок за своєю матеріальною вартістю є ніщо, бо той подарунок має іншу цінність — цінність здійсненої мрії. І навіть для дитини з дитбудинку потен-

ційний великий пакунок подарунків від Миколая стає нічим у порівнянні зі звичайним поштовим конвертом. Емоційно потужний епізод, до речі.

Очевидно, що писати повість про сиріт фактично неможливо без соціального контексту. Щигельський доволі легко наводить основні причини, чому діти опиняються в дитбудинках.

Що ж, життя є театром в тому сенсі, що комусь таки випала роль дитини з дитбудинку. І коли ми не можемо змінити виставу, не можемо обрати собі роль, то бодай можемо замислитись — а які в нас таланти, що означає наша роль і як ми її зіграємо?

ЧИТАТИ:

- підліткам 10+;
- дорослим — щоб нагадати, що невидимих дітей не буває.

НЕ ЧИТАТИ:

- задля розваги;
- щоб викликати непотрібне співчуття до сиріт.

За Христиною Содоморою; <https://cutt.ly/7RNxOAc>

АНОТАЦІЇ

Джеф Кінні. «Щоденник слабака» (серія книг)

Дитинство — жахлива пора. І кому це знати краще, як не Грегу Гефлі! Середня школа, де вчорашня дрібнота опиняється серед рослявих і недобрих підлітків, які вже й бороду голять, це просто катастрофа якась. Але Грег не втрачає оптимізму й ділиться з нами своїми пригодами й порадами.

Рейчел Рене Рассел. «Щоденник Ніккі. Книга 1. Не таке вже й казкове життя»

Знайомтеся. Ніккі Максвелл — звичайна дівчина з купою проблем. І перша проблема — нова школа. Вижити в ній, здається, шансів нуль. Всі занадто крутезні, з айфонами і крутими речами. У цю спільноту Ніккі ніяк не вписатися. Друга проблема — Маккензі Холістер. Найпопулярніша дівчина у школі. Єдине, що поєднує Ніккі з нею, — локер по сусідству. Сумнівна радість. Але ще цій дівчині Ніккі чомусь не сподобалась, і вона тільки й чекає шансу її осоромити. Що ж, подивимось, хто кого!

Йоанна Ягелло. «Щоденник Черепушки»

Нумо знайомитися! Я — Амелія, у мене гарне ім'я, а от прізвище вам знати не конче (якщо чесно, то я чекаю, коли вийду заміж і зміню його). Я люблю... Що ж я люблю? Ой, насправді багато всього: мою родину, навіть нудного тата й нестерпну старшу сестру (з її легкої руки мене прозивають Черепушкою), моїх друзів і книжки з бібліотеки, канікули й сімей-

ні грилі. Та моя найбільша любов — це собаки. Великі й маленькі, породисті й безпородні, гавкучі й тихенькі — я була б рада будь-якій! От для собаки в мене вже задалегідь є купа чудових імен на вибір (а прізвиськ собаки, на щастя, не мають). Але ані мама, ані моя сестра від собак не фанатіють. І тато, і бабуся теж. Тому про свою любов до песиків, як і про все, що відбувається зі мною в школі й удома, я писатиму в щоденнику. Скажете, що вести щоденники немодно? Що зараз ведуть тільки блоги? А от і ні! Я саме скінчила один щоденник і починаю другий:)

Наталка Малетич. «Щоденник Ельфа»

Всі діти — ельфи. Принаймні такими вони народжуються. А коли починається їхнє школярське життя тут вже прозорі крила мають набути сили, аби політ вирізнявся прикметами висоти, переможності, товариської підтримки й звичайного порозуміння з колишніми ельфами — батьками. Герої оповідань Наталки Малетич ходять вулицями різних міст і вчаться в різних школах, і вподобання у них неоднакові, та все ж вони багато в чому схожі, коли прагнуть самостійності у вчинках чи втрапляють у халепу. І навіть якщо ви не вважаєте себе ельфом, книга все одно про вас.

МАРЦІН ЩИГЕЛЬСЬКИЙ

Театр невидимих дітей

РОЗДІЛ 1

Увага! Це моя перша книжка в житті, тож не гарантую, що вона взагалі матиме склад і лад. Проте мама сказала, що треба все описати, тому я спробую.

Але відразу попереджу, що тут не буде жодних зміїв, чарів, магії й такого іншого, тому на це не налаштовуйтеся, а якщо любите казки, то й узагалі не читайте, бо це ніяка не казка. Хтозна, може, прийде такий день, коли я напишу якусь магичну історію, але не цього разу.

Колись я зовсім не вірив у чари, бо зі мною ніколи-преніколи не ставалося нічого чарівного. Я гадав, що все це казочки для дурненьких дітлахів. Коли тьоті читали нам іноді різні історії про чарівників або коли я дивився їх по телевізору, то іноді навіть сердився. Літаючі килими, незвичайні шафи, які провадили до загадкових країн, амулети, які мають владу над часом, потворні істоти, що виконують бажання — погодьтеся, це ж дурня несусвітня. Траплялися, щоправда, моменти, коли я хотів у них повірити. Особливо тоді, коли мені було дуже погано, або навпаки — за вікнами починало зеленіти листя й починалася весна, а гілки розлогого куща, який ріс відразу за складом, угиналися від важких фіолетових китиць бузку, які так п'яно пахли. Тоді в моїй голові зроджувалися

якісь неймовірні історії, і я ловив себе на тому, що дорогою до овочевих грядок виглядав на узбіччі синю намистинку або передивлявся олівці в коробках, які лежали в залі, шукаючи чарівного олівця. І сам на себе сердився тоді, за те, що я такий дурненький.

Бо хіба ж там, де я жив, можна було вірити в чари? Розраховувати, що з'явиться незвичайний добродій із довгою різнобарвною бородою й пригостить когось із нас пігулкою, від якої волосся ростиме як несамовите, або зненацька з-за вікна застрибне літаючий зайчик і поспішить нам на допомогу? У такі брехні може й повірила б Криклива Анета із групи «Вісла» або Марко-Шмарко з «Бугу», які тугенько мізкували й часто рюмсали, і не лише вночі.

Ну, але згодом я переконався, що певний різновид магії таки існує, а чарувати вміє багато з-поміж нас. Ба більше, це не має нічого спільного із закляттями чи чарівними паличками! Магію ми носимо в собі від народження, у кожного вона своя. Проблема в тім, щоб її відкрити, бо це не завжди очевидно.

Про це я довідався невдовзі потому, як мене перевели до «Дубового лісу» — ранньої осені минулого року, коли оте важке, довжелезне, неймовірно спекотне літо ніяк не хотіло відступити й піти собі на південь, а небо й земля щовечора здригалися від грому й блискавиць. Якраз тоді я познайомився із Сильвією, яка...

Але, мабуть, краще розповісти все по черзі й почати із самого початку. Тож застебніть паски безпеки й уможцуйтеся зручніше — ми вирушаємо! За рік до того!

* * *

Саме починається весна, уже квітне бузок за складом відразу біля смітників, а я серджуся на себе, бо іноді мрію про чарівні події, як-от, наприклад...

— Міхале, до тебе гість! — тьотя Йоля усміхається до мене, а я схоплююся зі стільця, кольорові олівці розсипаються підлогою, я біжу до дверей, вистрибую в коридор і мчу вперед так швидко, аж повітря свистить мені у вухах.

Проминаю двері до їдальні, звертаю за столиком головного чергового й вбігаю до кімнати відвідин, у якій ніколи досі не був, ну, принаймні не в такій ситуації, тобто не через те, для чого цю кімнату призначено. Не для того, аби з кимсь побачитися. Отож — вбігаю. Засклені двері розчахуються й б'ються об стіну, сонце лягає золотою смугою на сіро-зелених кахлях, а незнайома жінка, яка сидить у кріслі, підводиться, побачивши мене, і каже:

— Що це таке?

Я відриваю погляд від зелених листочків акації, які ледь погойдуються за вікном кімнати, й напівпритомно дивлюся вгору. Тьотя Йоля схиляється над аркушем, який лежить переді мною, і вдивляється в малюнок.

— Що?

— Не що, а «прошу», — виправляє вона мене. — Я про твій малюнок питаю.

— А-а-а, малюнок, — бурмочу й зиркаю на аркуш.

Не надто він мені вдався, бо я змалював весь чорний олівець, і той скінчився, ще перш ніж я серйозно взявся до роботи. Чорні олівці змальовуються в нас найшвидше.

Половина аркуша замальована одним кольором. Погано я зробив, тло слід було зафарбовувати аж наприкінці.

— Кассіопея, — пояснюю.

— Кассіопея? — повторює тьотя Йоля, простягаючи руку до малюнка. — Он воно що, це ти через той фільм, еге? «Дорогою до Кассіопеї»?

— Ні, — хитаю заперечно головою. — Це сузір'я таке.

Я й забув про цей фільм, ми дивилися його тиждень тому під час ранкового сеансу в кінотеатрі «Єдність» на вулиці Повстанців. Дуже гарний був фільм, хоч і радянський, а я не надто люблю радянські фільми, бо в них погані кольори. Погані, тобто невіргодні, хоча, якби мене про це запитали, я б не дуже зумів пояснити, що маю на увазі. Для тьоті Йолі це якраз не новина, бо я ніколи нічого не можу як слід пояснити, особливо ж власні думки.

Так чи сяк, а в тому фільмі людство отримало сигнал від іншої цивілізації й запустило в космос ракету, якою полетіли самі діти — якраз назустріч тим чужинцям, що населяють сузір'я Кассіопеї.

Фільм, як я вже казав, був гарний, але мені видався малоюмовірним — по-перше, через надто яскраві, неприродні кольори, а по-друге, через те, що в міжпланетну подорож послали дітей. Не вірю я, щоб група дітлахів могла сама керувати космічним кораблем! Та й хто б їм таке дозволив? Адже дітям нічого не можна.

— Сузір'я, — зітхає тьотя Йоля й кладе малюнок на стіл. — Ти ж мав намалювати своїх близьких.

— Я малюю! Вони там. У сузір'ї Кассіопеї. Вони там живуть! Там багато більше місця, бо це сузір'я складається з понад сотні зірок, — кажу.

— А хіба я вам не говорила, що брехати негарно?

— Я не брешу! — вигукую. — Тих зірок справді понад сотня! Я з енциклопедії знаю!

— Не кричи.

— Я не кричу-у-у!!! — зціплюю пальці на краєчку сталу так сильно, що нігті впиваються в основу стільниці.

Тьотя Йоля присуває собі стільця й сідає поруч зі мною. Це маленький стільчик, такий, як для дітей, а тьотя Йоля дуже велика й товста, тому виглядає на ньому кумедно. І хоча я й досі сердитий, та все ж мимоволі усміхаюся.

Тьотя Йоля — найогрядніша людина, яку я будь-коли зустрічав. Навіть ураховуючи тих, кого я бачив у кіно чи по телевізору. Вона просто стра-

шенно товста. Мабуть, найтовстіша на всьому світі. Це перша тьотя, яку я так люблю, бо відчуваю, що й вона мене любить. Справді любить, не вдає й не жаліє. Тому я заради неї дуже стараюся, і, здається, мені багато чого вдається, і я цим дуже задоволений. Наприклад, я майже не затинаюся. Говорю тихіше, повільніше й рідко кричу, хоча це справді вимагає величезних зусиль.

Раніше я часто кричав, щоправда, не так, як Криклива Анета, але часто. І затинався, бо говорив занадто швидко. Але це затинання не було викликане тим, що в мене неправильний голос. Просто коли вдавалося примусити людей навколо, щоб ті мене слухали, я починав спішити, аби розповісти їм те, що хочу сказати. Не міг перевести подих, а слова загрузали в горлі або тікали з нам'яті. Упродовж якогось часу до мене приходив навіть логопед, тобто такий спеціаліст, лікар, який навчає правильно говорити, але після занять з ним ставало ще гірше, бо мене страшенно дратували вправи, які він зі мною робив. Наприклад, наказував без кінця повторювати якісь дурні віршики або слова, позбавлені будь-якого змісту. А ще втягувати повітря легенями, а не животом. І це, як на мене, була повна дурня, бо ж людина не втягає повітря животом, інакше постійно бекатиме, наче напився газованого лимонаду.

ТЬотя Йоля ніколи не каже, щоб я не втягав повітря животом. Їй завжди вдається мене розсмішити. Її цікавить, що мені снилося, що я думаю, що мені до вподоби. Навіть якщо я починав трохи затинатися, вона не дратується й не договорює за мене слова (я ненавиджу, коли хтось так робить!), а усміхається й чекає, коли я договорю сам. Для неї це важливо, я знаю! Тож і для мене це стало важливим. Я хочу, щоб вона була мною задоволена.

— Коли я попросила намалювати рідних, то мала на увазі тих, хто для тебе дійсно важливий. Справжніх людей, а не вигаданих, — каже тьотя Йоля.

— Я знаю, — відповідаю, силкуючись, аби мій голос залишався спокійним. — Але мені не про те йдеться.

— А про що?

Я відкриваю рота й за мить закриваю. Відчуваю, що знову починаю нервувати. Завжди це зі мною відбувається, просто завжди! Я все знаю, усе розумію, та коли намагаюся це пояснити, потрібні слова тікають. А я ж знаю мільйон слів. І куди вони лишень усі зникають? Я червонію й або мовчу, або починаю затинатися. Через це дехто з дітей навіть колись думав, що я один з «недоумків».

А про що мені йдеться? Мені йдеться про те, що я чудово знаю, навіщо ці малюнки! Скільки ж разів нам казали малювати різні речі під час психологічних тестів! Мабуть, мільйон разів. Якби я хотів, то міг би намалювати такий малюнок на п'ять із плюсом, бо я вже чудово зорієнтувався, яким маю бути, щоб мене високо оцінили.

Я б мав намалювати спершу себе, а тоді тьотю Йолю. На малюнку має бути ще й Чебурашка, тьотя директорка й найкраще хтось із дорослих, приміром, дядько бухгалтер, якого я взагалі навіть люблю. Ми всі повинні триматися за руки й широко всміхатися, кольори мають бути веселими, а небо — блакитним. І ще треба намалювати наш «Молодий ліс», якісь дерева й сонце. Психолог подивиться на цей малюнок, усміхнеться, схваль-но кивне головою, а тоді напише в моїх документах, що я просто супер, такий пристосований, урівноважений і розвинений — майже як дитина з нормальної родини!

Тож якби сюди прийшов психолог чи лікар, то я б намалював саме такий малюнок, щоб мати спокій. Але для тьоті Йолі я хотів намалювати щось справжнє, таке, що реально живе в мені. Звичайно, що мої рідні не живуть у сузір'ї Кассіопеї! Бо в мене немає сім'ї, і я це чудово знаю. Та хіба я не можу думати, що вони там живуть? Я ж не втечу й не полечу до них, бо не маю ракети, зрештою, досі взагалі не винайшли космічних кораблів, якими можна полетіти так далеко!

Цим малюнком я хотів показати те, що для мене справді важливе. Зір-ки. Бо, може, у мене немає своїх рідних, але ж зірки належать усім! Я чу-дово знаюся на зірках, читаю про них купу книжок, навіть дуже склад-них, для зовсім дорослих! Я вже розрізняю багато сузір'їв, навіть можу сам їх знайти на небі. Я б усе віддав, аби мати справжній телескоп і роз-дивлятися в нього нічне небо...

Треба було найперше намалювати телескоп! Тоді тьотя Йоля краще б зрозуміла, що я мав на увазі!

— П'ята година, — каже тьотя Йоля. — Багато в тебе уроків?

Я заперечно хитаю гадовою, бо ж завтра вільна субота й не треба йти до школи. Щось там загадали на понеділок, але в мене є аж два дні, щоб зробити всі домашні завдання. Я люблю вільні суботи й дуже радію, що невдовзі всі будуть такими, бо по телевізору казали, що це буде вже із по-чатку наступного року. А поки що вільна від роботи й навчання щодруга субота.

— Ну, то я тебе більше не мучитиму, — каже тьотя Йоля. — До вечері можеш робити, що хочеш.

***

Мене звать Міхал, а прізвище — Шимчик. Я народився 10 лютого 1971 року в Катовіце. Мою маму звали Зузанною, а тата — Міхалом, так само, як і мене. Але я так і не встиг з ними як слід познайомитися, бо обоє за-гинули під час дорожньої пригоди, коли розбився автобус, яким вони їха-ли до Битома, щоб подивитися нову квартиру, яку щойно отримали. Тоб-то, і я її отримав, бо теж мав там мешкати.

Моя мама була медсестрою й працювала в лікарні, а тато працював на шахті, але був не шахтарем, а адміністратором. Усе це записано в моїй течці, я знаю, бо іноді ходжу до тьоті директорки й прошу мені оту течку

показати. Вона майже завжди погоджується, якщо тільки не дуже зайнята. Я знаю на пам'ять усе, що там написано, і в мене є аж сім фотографій моїх батьків, та ще три — бабусі, а ще — вісім світлин різних людей, про яких я не дуже добре знаю, хто вони були, але цілком можливо, що то якісь родичі. Фотографії я тримаю в сірому конверті, який лежить на моїй полиці на складі, щоб діти їх не знищили.

Я живу тут, у «Молодому Лісі» в Сем'яновичах-Шльонських, уже майже чотири роки. Раніше мешкав у Будинку дитини в Рибнику, а ще раніше — у бабусі, але цього часу я взагалі не пам'ятаю. Моя бабуся захворіла й померла, коли мені було три роки, бо вона була дуже-дуже стара. Їй було аж вісімдесят вісім років, вона народилася ще в ХІХ столітті! Виявилося, що мною немає кому опікуватися, і я потрапив до Будинку дитини, де мені було дуже погано, але якось я витримав.

Коли мені було майже сім, мене перевели сюди, бо я був завеликий, щоб мешкати в Рибнику. Тут мені теж було погано, принаймні спочатку. Десь із рік, до моменту, коли в «Молодому лісі» з'явилася тьотя Йоля, а до моєї групи, яка називалася «Сян», приєднався Чебурашка. Тепер уже все якось стерпно.

«Молодий ліс» зовсім не схожий на будинок у Рибнику, тому спершу мені було дуже важко. У Рибнику мешкало набагато менше дітей, ніж тут, і це було краще. Ми весь день бавилися там у кімнаті для ігор або в саду, а ще я ходив до дитсадочка. Вставати треба було о 7.00, а не о 6.00, і всі діти добре знали одне одного, крім новеньких, звісно, але і з ними всі швидко знайомилися. Мій номер був дванадцятий, і його вишили на всьому моєму одязі, на рушниках і навіть у черевиках він був записаний у середині, під язичком. У коридорі стояла моя шафка з номером дванадцять, бо в Рибнику не було окремого складу, а ключа до шафки мала тьотя директорка. Узагалі номери в Рибнику були найважливішими — важливішими навіть за імена чи прізвища, бо ми ще не вміли читати літер, а номер легко вивчити напам'ять. Іноді із цими номерами траплялися різні кумедні історії.

Ось, наприклад, одного разу на прогулянці одна дівчинка, яка мала восьмий номер, побачила дім із цим номером. Ми йшли тоді з вихователькою «сімейкою». Я набагато більше любив ходити на прогулянки «сімейкою», ніж парами, бо тоді люди не відразу здогадувалися, що ми з дитячого будинку. «Сімейкою» йдуть групою, але не тримаються за руки, а хто як хоче, аби за вихователькою.

* * *

— Тут. У нас.

— А в якій кімнаті? У залі? І з чого ти ці балкони зробиш?

— Ой! — Сильвія аж прицмокує нетерпляче. — Театр — це ілюзія! Мені йдеться про враження. І це ніякі не балкони, а ложі.

— А звідки ти візьмеш автомобіль?

— Я лише намалювала його, щоб показати масштаб.

— Автомобіль не поміститься в залі. Ну, хіба що «малюк»... Але щоб стільки стільців і ще вежа, я вже не кажу про прожектори — то це вже ні.

Сильвія сердито трусить головою.

— Ти взагалі бодай якусь уяву маєш? — питає вона.

— Звісно, що так!

— А в театрі ти коли-небудь був?

— Був! У Катовіце. Ми всі ходили, весь дитбудинок. То була вистава «Про мужнього лицаря й страхітливую потвору».

— Лялькова! — Сильвія дивиться зневажливо. — Ну, та нехай. І який був той театр?

— Великий, — відповідаю негайно. — Спокійно помістилися б навіть два автомобілі.

— А стіни? Якого кольору?

— Стіни? — замислююся. — Не пам'ятаю.

— Декорації пам'ятаєш?

— Ой, так! Вони були чудові! — вигукую. — Гори, замок, дерева були. І небо.

— А намалювати зумієш?

— Так докладно, мабуть, що ні. Але там було все! Увесь світ!

— Тобі так лише здавалося, — пояснює Сильвія. — Бо сила театру полягає в тому, що все, що ти в ньому бачиш, відбувається у твоїй голові. Театр показує життя, правду або неправду про нього, але таким чином, щоб у тебе склалося враження, що ти частина цієї історії. Він дає тобі сміх, сльози, переживання, щастя, кохання, а часом ненависть, завдяки яким ти стаєш кращим, мудрішим, а твоє життя — цікавішим і багатшим. Місце, стіни, сценографія не такі важливі, обличчю ілюзії. Б'юся об заклад, що у твоєму «Мужньому лицареві» гори, небо й замок були зроблені з фанери й картону. Ця історія й твої відчуття примусили їх подобатися тобі й здаватися справжніми.

— Не дуже я тебе розумію, — хитаю головою. — А якщо все має бути несправжнім, удаваним, то нащо ти стільки малювала?

— Щоб ти зрозумів, якого ефекту я хочу досягти! — вигукую Сильвія, здійнявши руки догори.

— Автомобіль за жодні скарби світу не поміститься в залі, — повторюю я.

— Я знаю, що ні! Мені йдеться про те, щоб ті, хто прийде на нашу виставу, повірили, що він може поміститися! Якщо, звісно, у п'єсі знадобиться авто, бо я поки не знаю, що поставлю.

— Н-не ро-о-озумію! — кричу я й відчуваю, що починаю хвилюватися.

— Схоже, що я тебе переоцінила, обличчю ілюзії. Ти все ж тупий, — Сильвія закриває альбом і сплітає руки на грудях.

— Я все мо-о-о-ожу зро-о-озуміти, якщо т-ти добре поясниш! — кажу я, щосили примушуючи себе говорити спокійно й чітко. — Навіть те, що коли в ко-о-осмосі мчати швидше за світло, час минатиме повільніше! І що найшвидше, що є у Всесвіті, — це людська думка, якби вдалося сконструювати на її базі прискорення, то космічні кораблі переміщалися б із планети до планети майже блискавично — досить подумати, де треба опинитися! Спочатку я цього не розумів, але в «Релаксі» було таке гарне пояснення, що до мене дійшло. А т-ти п-просто не вмі-і-ієш пояснювати!

Якийсь час Сильвія мовчки мене роздивляється, та нарешті хитає головою й каже:

— Диви-но, виявляється, ти можеш добряче розговоритися, коли хочеш, — тоді на мить замислюється і продовжує: — Гаразд, якщо я не вмію пояснити тобі словами, то краще покажу.

Вона рвучко зриває з лампи кольорову хустку й накидає собі на спину, заштовхує ногою килимок під ліжку, відкриваючи голі дошки підлоги, а тоді ставить стільця посеред кімнати й стає за ним навколішки. Хапається руками за жердки спинки, геть, наче чіпляється за ґрати невеликого віконечка і, припадаючи до них чолом, починає говорити голосом, що зривається від зворушення:

*О, як я страждала,
Узрівши муки інших! Вщент розбилось
Суденце славне, де були, напевне,
Шляхетні й чесні люди. О, цей крик
Пройняв мене! Нещасні, всі пропали!*

Сильвія підхоплюється і, притискаючи долоню до чола, вигукує із жалем і смутком:

*Якби була всесильним богом я,
То звергла б море у земні безодні,
Щоб врятувать нещасний корабель,
А з ним і бідні душі*.*

Її слова звучать дуже дивно, проте коли я дивлюся на неї й слухаю, що вона говорить, то раптом відчуваю, що зазнаю чогось незвичного. Кімната Сильвії зникає, замість неї з'являються в'язничні мури, а з віконечка молода жінка в розпачі вдивляється в збурунені хвилі океану, які вдаряються об скелі. На воді погойдуються потрощені дошки потонулого корабля, над ними скрикують чайки, силкуючись серед сміття знайти щось їстівне. Я справді відчуваю на обличчі морський бриз і холод в'язничних стін, а Сильвія... Вона зовсім не схожа на Сильвію! Це королева, чи, може, радше, принцеса, вродлива й сповнена гідності, убрана в коштовні шати. Я ладен присягнути, що її волосся зробилося чорним, мов воронове крило, а білі брови та вії потемніли! Вона не вдавала когось іншого, вона ПЕРЕТВОРИЛАСЯ на нього! Це якісь чари!

* П'єса Вільяма Шекспіра «Буря», переклад Миколи Бажана.

Сильвія уважно дивиться на мене, а тоді усміхається під носом і стягає хустку із плечей — лише тепер я зауважую, що це навіть не хустка, а стара квітчаста фіранка.

— Як... — намагаюся видушити я.

— Оце і є, малий, магія театру, — задоволено пояснює Сильвія. — Ти бачиш те, що я хочу, аби ти побачив. А в нашому театрі глядачі побачать те, що я намалювала. Для цього потрібне місце, трохи різного мотлоху, кілька акторів і, звичайно, п'еса. З нею найважче, обилишмо ілюзії. Але почнемо з місця, а за кілька днів зробимо набір до колективу. Якщо доля буде до нас прихильною, можливо, що в цій Богом забутій дірі знайдеться кілька осіб, обдарованих бодай іскрою акторського таланту. А тепер піди й почепи це в залі.

Вона знову сягає по альбом для малювання й витягає з нього ще один аркуш, на якому великими, кольоровими літерами написано:

УВАГА! УВАГА! УВАГА!
ТЕАТР НЕВИДИМИХ ДІТЕЙ
 Під керівництвом
 Сильвії Келчик
 Оголошує набір до акторської трупи
 Прослуховування відбудуться в неділю, на терасі
 (якщо погода сприятиме, а як ні, то в залі)
 Будь-хто може спробувати!!!
 Мало хто підійде!!!
 Але згодяться всі.

— Ти помилку зробила, — кажу. — Треба писати «під керівництвом».

— Справді? — Сильвія зиркає на плакат, а тоді на мене: — А ти звідки знаєш?

— З уроків польської мови, мабуть, — знизую плечима. — Я люблю польську мову й літературу.

— Справді? — вона щиро дивується. — І граматику?

— Ну, може, граматику якраз не дуже. Я твори люблю писати. Але тільки на вільну тему. Наша вчителька зі школи в Семеновичах завжди ставила мені п'ятірки за твори й казала, що я маю великі здібності, — заявляю гордо.

— Ти ба... — Сильвія замислюється, а я знову дивлюся на плакат.

— Чому Невидимих Дітей? — питаю.

— Чому? Ти ще питаєш? — відказує Сильвія, криво всміхнувшись. — А хто ж ми такі, як не невидимі діти? Ми всі, не лише звідси, а з будь-якого дитбудинку. Ох, люди радо на нас витріщаються з безпечної віддалі, але все-таки нас не бачать! Зате коли підходять ближче, то уникають по-

гляду й швидко про нас забувають. Так, наче ми не існуємо! Ти ж не казатимеш, наче не помітив цього? Так було, є і буде, обличшмо ілюзії. А якщо так, то ми примусимо їх нас бачити! Бо коли ти в театрі, то хоч-не-хоч, доводиться дивитися на сцену й на тих, хто на ній стоїть! У цьому театрі на сцені стоять невидимі діти, і даю голову на відсіч, що кожен, хто бодай оком кине на нас, буде не в змозі відвести погляду!

Сильвія виправляє «кирівництвом» на «керівництвом», і ми разом чіпляємо оголошення на дверях до зали. А наступного дня в «Дубовому лісі» вибухає те, що тьотя Люцина називає «театральною лихоманкою».

* * *

— Ну, то яка ж це буде вистава? Про що? — допитується тьотя Люцина.

— О-о-о... — починає, повагавшись, Сильвія, потім на мить замислюється, а тоді закінчує із прояснілим обличчям: — Про нас. Так!

— Про вас? — тьотя Люцина хмурить брови. — Тобто про кого?

— Ну, про нас. Про дітей. Із дитбудинку, — задоволено відповідає Сильвія.

— Але що це конкретно означає? Що це за текст? Звідки ти його взяла? Хто це написав?

— Ах, ще не написав. Але пише, — заявляє Сильвія. — Або ж от-от почне.

— Хто? — тьотя Люцина виразно нетерпеливиться.

— Як це хто? — дивується Сильвія, а тоді безтурботно каже: — Міхал. Адже в нього самі п'ятірки з польської мови й літератури.

Секунду чи й дві я сиджу, витріщившись на тьотю Люцину, перш ніж до мене доходить зміст почутого.

— Що?! — вигукую я, підстрибуючи на стільці.

— Не дурій, — Сильвія змовницьки дивиться на мене: — Якщо пані Люцина запитує, мусимо сказати.

— Але... А-а-але... — затинаюся я й замовкаю.

П'есу?! Я?! Адже я гадки не маю, як написати п'есу!

Твір, навіть оповідання — так, це зрозуміло. Але щоб п'есу?!

Тьотя Люцина дивиться на мене з підозрою, тому я спохоплююся, бо якщо я зараз завалю всю справу й з моєї вини вийде на яв, що Сильвія бреше, вона мені цього в житті не подарує. Я лише облизую пошерхлі вуста й киваю головою.

— Ти пишеш п'есу, так? — перепитує тьотя Люцина.

— Ага, — відповідаю я й відчуваю, як починаю пітніти.

— Про що?

— Ну... про ді-ітей із ди-итбудинку в... ну, десь далеко, — незграбно пояснюю я.

«Подумай, що ти хтось інший». Я роблю глибокий вдих. Але ким іще я можу бути? Дядьком Метеком? Ні, не можу собі уявити, як можна бути таким огрядним! Дядьком Фридериком? Але він мав бороду. Уявляю

собі, що я... Мірек! Так, він ніколи не губився й нічого не боявся! Я крикуватю всміхаюся й примружуюся достоту так, як це робив Мірек.

— Ну, це такі історії... — озиваюся я нижчим голосом і сам із подивом прислухаюся до власних слів, бо мені вдається жодного разу не затнутися... — які відбуваються в дитячому будинку. Про що думають діти, на що сподіваються, про що мріють і взагалі як їм живеться.

Тьотя приголомшено вдивляється в мене.

— І потім у цьому дитячому будинку, — натхненно продовжую я, — виникає страшенний переполюх, бо вихователі вмирають! Раз-два, один за одним! Просто як мухи. Їй-бо! Від пошесті! І ці діти мусять усім займатися самостійно. Щось схоже на «Короля Манюся Першого», вони самі собі обирають директора! І... і... — я на мить замислююся, а тоді вигукую: — І тоді приїздить пан Гермашевський!

— Ну, це ще не напевне, — втручається Сильвія.

— Так, так! — я не звертаю на неї уваги й говорю дедалі швидше. — А ці діти будують з ним ракету...

* * *

— Ага, — відказує Сильвія таким тоном, немовби я щойно зробив якесь відкриття.

— Що? Може, не так?

— Узагалі не так. Ходи, шкода часу.

— Підпілля буває, коли є окупація, — кажу сердито. — Тоді люди збираються потайки й змовляються, щоб влаштувати диверсію й допекти ворогам. А «Солідарність» видно скрізь! Вона діє легально! І в Польщі немає окупації, бо війни немає.

Сильвія спостерігає за мною майже весело.

— І чого ти так витріщаєшся?! — питаю. — Може, ще скажеш, що в нас війна?

— Звісно ж, війни немає, — знизує вона плечима. — Але Польща — не вільна країна. Росіяни нас повчають, як ми маємо жити, що нам можна, а що — ні, і наш уряд робить те, що наказує Радянський Союз, облишмо ілюзії. «Солідарність» прагне, щоб це змінилося. Уряд наразі може небагато з нею зробити, бо туди записалося море людей, а всіх до в'язниць не запроториш. Та насправді «Солідарність» — це рух опору.

Я мовчу й думаю про те, що вона мені щойно сказала. Тьотя Йоля була дуже незадоволеною, коли дядько розповідав мені про «Солідарність», та й сама не дуже радо балакала про це. Крім того, червоний напис із назвою спілки я завжди бачив на аркушах паперу, почеплений на стінах, на транспарантах із тканини — і жодного разу на звичайних металевих, емалевих табличках, як ті, що їх чіпляють біля входу до установ. Чи навіть таких, які висять на воротах дитбудинку! Ця деталь здається мені дуже важливою, бо металева табличка робиться назавжди, а транспарант із паперу чи тканини можна легко знищити. Крім того, я бачив у фільмах, що під час

II світової війни польський рух опору малював на стінах символ якоря з літер «P» і «W», скорочення слів «Polska Walcząca», тобто «Польща бореться». Ці знаки малювали пензлями, а напис «Солідарність» теж виглядав так само, навіть друкованими літерами. Рух опору? І тьотя Люцина належить до нього? І що? Вона агент, як Штірліц із «Сімнадцяти миттєвостей весни» або капітан Клосс?! Тьотя Люцина? Це неможливо!

— Як гадаєш, що було в тій валізці? — питаю нарешті, стишуючи голос. — Рушниці?

— Ні, — заперечно хитає головою Сильвія. — Швидше, самвидав.

— Який такий самвидав?

— Ну, нелегальна преса. Такі таємні газети, де друкують інформацію, яку не хоче оприлюднити уряд.

— ЯКУ?!

— Хіба я знаю? Різну. Політичну, певне, або що... Ну, ходімо вже! Вечеря за годину, а пані Люцина точно розсердиться, якщо ми не заберемо цього буфета. А потім поговоримо про мистецтво. Зараз це найважливіше.

***

Із чого ж тут почати? Хай йому чорт, коли я пишу твори, то все само якось складається, мені анітрохи не доводиться щось вигадувати! Мені просто все наче пливе з голови! Уже навіть п'єсу для Сильвії було б легше написати, ніж цього листа. Досі я ніколи не писав листа до людини, якої майже не знаю. Цю жінку звати Марія Карват. Почати з «Доброго дня»? Але ж вона може отримати листа по обіді й читати лише ввечері! Коли я писав до Фредека з Рибника або до Чебурашки, то починав із «Привіт!», але ж цього разу так не можна! До дядька Фридерика я писав: «Привіт, дядьку!». Проте в листах до чужих дорослих пишуть інакше, от тільки не можу пригадати, як саме.

Зітхаю й дивлюся у вікно. Сонце вже сіло, небо має фіолетовий колір, який на півночі переходить у темно-синій. Стало прохолодніше, у саду майже не чути цвіркунів. Уже справжня осінь. Загалом я люблю цю пору року, хоч вона й трохи сумна. Але восени в «Молодому лісі» завжди стільки всього відбувалося! Починався навчальний рік, ми отримували нові пенали, ручки, фломастери й олівці, іноді навіть ранці, якщо в когось старий геть пошарпався. З'являлося багато нових вихованців, на тротуарах лежало жовте й червоне листя, між яким траплялися лискучі брунатні кульки каштанів. Чебурашка збирав їх, як ненормальний, якоїсь осені нагородив майже п'ятсот! Уявляєте? Він тримав їх у коробці з-під радіоприймача. Тьотя Матильда наказала їх усі викинути на початку грудня, бо каштани зморщилися, втратили блиск і почали пліснявіти. Чебурашка тоді плакав. І йому б годилося написати, може, тьотя Йоля дізнається адресу? От тільки хто прочитає йому мого листа?

Шановний!!! Ось як пишуть до чужих дорослих, я згадав! Нахиляюся над аркушем і пишу:

Шановна сусідко Маріє Карват!

Це пишу я, Міхал Шимчик, якого Ви зустріли на подвір'ї. Я був з тьотю Йолею з дитбудинку, а колись мешкав у цій кам'яниці, у якій живе те Ви, і Ви знали мою родину.

Зараз я біля Любліна в такому невеликому дитбудинку, який зветься «Дубовий ліс», так само, як і село, в якому він розташований. Тут дуже гарно, і є великий сад, а в мене є своя кімната, тільки для мене, а ще я організую театр із Сильвією і писатиму п'єсу.

Я пишу до Вас, бо пообіцяв, і Ви казали, щоб я написав, то я пишу. Ви знали мою маму, бабусю й тата, а я їх не знав. Тобто знав, але забув. Тому в мене є різні питання, бо, може, Ви знатимете й напишете. Увага! Ось ці питання:

1. Чи була моя мама...

Я зупиняюся й безпорадно вдивляюся в аркуш. Що моя мама? Про що, власне, я хочу запитати? Я нічого про неї не знаю, а хотів би знати геть усе. Із чого почати? Що для мене найважливіше?

Кладу ручку, встаю й ходжу кімнатою. Я просто хотів би знати, якою вона була, але це дуже загальне питання, а питати треба про конкретні речі! Я так довго збирався написати цього листа, бо відчував, що буде не легко, і ось — будь ласка, я мав рацію.

Повертаюся до столу, вмикаю лампу й беру ручку.

На столі розкладені фотографії, які я хотів покласти до конверта разом з листом. Я вибрав вісім, бо побоювся надсилати більше, щоб не загубилися дорогою. Переважно це фото людей, про яких мені нічого не відомо.

Може, хтось із чоловіків — це мій рідний дядько? Може, якийсь фото зробили в нашій квартирі? Хотів би я знати, як вона виглядала. Які в нас були меблі й узагалі.

1. Чи була моя мама веселою і чи часто сміялася?

2. Чи мій тато був сміливий і сильний?

3. Чи любила моя мама читати книжки і які саме?

4. Чи вмів мій тато щось змайструвати, наприклад, мотоцикл?

5. Чи в нас удома було гарно?

6. Чи раділи мої батьки, коли я народився?

Шість запитань. Про що ж іще запитати? Може, про бабусю? Про дідуся? Ні, про них згодом, коли писатиму про фотографії... Знаю!

7. Чи мої мама й тато були добрі?

Так, це потрібне питання! Тепер піде легше:

Надсилаю Вам кілька фотографій, які були в мене завжди й на яких різні люди, котрих я не знаю, а це, мабуть, мої рідні. Чи є серед них мої дідусь і дядько (бо бабуся є), якими вони були, і чи ці фото були зроблені в нашій квартирі?

Я буду дуже радий, якщо Ви мені напишете. Тільки прошу Вас — не забудьте повернути мені фотографії, бо в мене їх небагато.

Бажаю Вам залишатися: здоровою, сильною та веселою, і щоб у Вас було багато вільного часу, аби мені написати.

Твій навечно, амінь.

Міхал Шимчик з дитячого будинку в «Дубовому лісі», який колись мешкав поруч із Вами.

Авжеж, це гарний лист! Я навіть не дуже покреслив, тож не доведеться переписувати. Щоправда, в останньому реченні трохи виходить, наче то «Дубовий ліс» мешкав поруч із цією пані, а не я, та вона, мабуть, здогадається, про що йдеться, правда?

Складаю аркуш навпіл і разом з фотографіями запихаю до конверта, якого взяв у тьоті Люцини. Це дуже гарний конверт, у блакитну й червону смужечку, а всередині вистелений тонким темно-синім папером. Старанно заклеюю його, виводжу адресу великими літерами, щоб його легко було прочитати, а тоді йду до ванної чистити зуби, бо вже час спати.

***

— Не можна зробити сцену зі столів, — заявляє Марцель.

Марцель найстарший з вихованців «Дубового лісу», йому вже минуло двадцять років, хоч побачивши його, ви б ніколи не сказали, що він такий старий. У нього коротке сіре волосся, він худий мов скіпка й ненабагато вищий за мене. Мабуть, він і сам би не повірив, що йому виповнилося двадцять, якби не те, що в нього під носом ростуть ріденькі вуса. Він живе в «Дубовому лісі» майже десять років! Уявляєте? Пів життя! Загалом він нормальний, от тільки, коли розлютиться, то, кажуть, геть шаленіє — так мені розповів Меандр. Тоді він кричить, кидається всіх бити, ламає все довкола. Досі я жодного разу не бачив, як виглядає такий стан, тож мені дуже цікаво.

***

— Розклеїмо афіші в Любліні, — вирішує Сильвія. — Скрізь, де лише можна. На нашу прем'єру зберуться юрби, не хвилюйся, ти тільки пиши! Усе спочатку!

— От лишечко... — бурмочу я. — Я й не думав, що це стільки роботи!

— Робота вся попереду, — заявляє Сильвія, і з усмішкою простягає руку до моєї п'єси.

Видирає дві списані сторінки, бгає їх у кульку й кидає між кущі, а тоді подає мені чистого зошита.

А тоді ми більше не розмовляємо про мистецтво, а п'ємо гарячий чай, і Сильвія розповідає мені про те, як її в ранньому дитинстві з розкішної вілли батьків, славетних акторів, викрала підступна служниця. Вони, на жаль, не здогадалися, що покоївка — це насправді заздрісна актриса, яка не могла змиритися з тим, що мама Сильвії отримувала кращі ролі в театрах.

Це вже третя версія дитинства Сильвії, яку вона мені розповідає, але оповідь дуже цікава, тож я вдаю, наче вірю, хіба мені шкода чи що?

***

Після вечері я вмощуюся на ліжку, беру ручку й схиляюся над розкладеним на ковдрі зошитом. Із чого почати? Може, на сцені повинні бути всі, хто грає у виставі? Може, так буде найкраще? Мабуть, я почну з того, що директорка приводить новеньку...

— Міхале, уже пізно. Умивайся й лягай спати, — чую поруч голос тьоті Люцини.

А я й не чув, як вона ввійшла до кімнати.

— Зараз, зараз, — кажу.

— Що ти робиш? — тьотя причиняє за собою двері й підходить ближче.

— П'єсу пишу, — пояснюю й сідаю по-турецькому. — Від початку, бо те, що я був написав, Сильвії не сподобалося.

— Може, вона не мала рації? Якщо хочеш, я радо прочитаю й скажу тобі, що думаю.

— Я викинув ті сторінки. Але Сильвія має рацію, — похмуро зітхаю я. — Воно справді було негодяще.

— Мабуть, найважче писати про те, що добре знаєш, — каже тьотя. — Бо все здається очевидним. А ти спробуй уявити себе кимсь, хто взагалі не бачив життя в дитячому будинку, не знає його мешканців. Такій людині спершу треба пояснити, як усе організоване, які тут вихованці й чому вони опинилися в дитячому будинку.

— Ну, може... — я вголос міркую над її словами. — Ви праві! Зрештою, якщо це має бути п'єса про нас, то, мабуть, у ній мають бути історії всіх із «Дубового лісу»!

— Я не це мала на увазі...

— Почну з Віктора, — продовжую я, не звертаючи уваги на тьотине зауваження. — Завтра після сніданку. Зроблю... Інтерв'ю! Так! Ось, як це зветься! Зроблю інтерв'ю з...

— Міхале, ні!

Тьотя дивиться на мене дуже серйозно. Здається, що вона сердиться.

ОКСАНА ЛУЩЕВСЬКА

Друзі за листуванням

РОЗДІЛ 1. Танцюй! Танцюй!

«Танцюй! Танцюй!» — долинуло з-за дверей. Дівчинка блискавкою зіскочила з ліжка і вибігла до вітальні. Мама стояла посеред кімнати і тримала в руках жовтий конверт, яким вертіла туди-сюди.

— Ксенечко, мусиш танцювати, — підморгнула, звертаючись до доньки. — Маєш листа! На твій вибір: самбу чи румбу!

Ксеня піднялася навшпиньки, кривляючись, зробила кілька па, але не витримала й кинулася відбирати листа.

— Ну, мам, ну давай же скоріше!

— Чого ж так поспішаєш? — далі глузувала матуся, але видно було, що вона щиро тішиться за доньку. — Думаєш, зумієш прочитати? Це ж ненависною англійською, яку ти так не хотіла вчити, ще й упиралася, наче віслючок! Пам'ятаєш?

— У-у-у, — протягла Ксеня, — годі вже! Давай листа! — І, відвоювавши законну здобич, метнулася до своєї кімнати. Там дівчинка вмостилася зручно на ліжку, примружилася, як задоволене кошеня, і повільно провела по конверту долонею. Увімкнула торшер, дотяглася до ножиць й акуратно відрізала вужчий край цупкого прямокутника. На постіль злетіли кілька засушених пелюсток магнолії. Ксеня обережно їх збрала та розмістила між сторінками хрестоматії із зарубіжної літератури, котру, ще вчора дочитавши, залишила на підлозі біля ліжка. Нарешті дістала згорнуті аркушики, розгорнула й занурилася у містерію англійського тексту.

Читала повільно, час від часу зупиняючись, щоб обдумати слова, котрі здавалися їй незнайомими, хоча на слух сприйнялись би набагато краще.

Лист був написаний від руки, нерівним почерком, подекуди навіть із закресленими незграбними фразами:

Моя дорога Ксеню!

Класно, що ти вигадала писати справжні листи замість електронних. Я кілька разів перебирав твої листівки. Мабуть, разів сто десять.

Навіть не знаю, що написати про себе.

Ну, ось на днях усією родиною їздили до міста Шарлот (пам'ятаєш, тато розповідав про місто королеви?) відвідати дядька Пітера та тітку Джоану. Я взяв геть усі твої листи із собою — дуже кортіло показати їм конверти із дивовижними марками з України. Ото вони дивувалися!

А який смачний пиріг спекла тітонька цього разу! З твоїми улюбленими кислими яблуками. І до нього подавала теплий сидр!

Що ще? О, хіба те, що наша команда таки виборола перемогу в бейсболі в цьому сезоні, і ми всі поїдемо грати за національний кубок серед підлітків!

А бачила б ти Лолі! Цього разу вона очолювала команду підтримки. Дівчата танцювали під запальну українську музику, що ти подарувала Лолі на прощання.

Після матчу нам вручили призи (медалі) й замовили піцу, чіпси, морозиво та колу. Наївшись від пуза, ми разом із батьками поїхали додому. Ось такі в мене справи...

По дорозі додому ми проїжджали повз узбережжя. Океан нині зовсім не такий, як улітку. Натомість сірий і грізний. Проте люди таки бродять уздовж набережної, вигулюючи собак. Пан Лео, у картатому картузику, вигулював нашого улюбленого вуханя — басета Туті. Той все намагався упіймати горластого баклана, але вуха заважали.

А хвилі які були! Не хвилі, а гори! Я думаю, що вони тобі б не дуже сподобалися. Однак до листа додаю кілька світлин, аби поділитися з тобою враженнями.

А як ти поживаєш, дорога подруго? Як справи в тата й мами? Які успіхи в навчанні?

Закінчую листа, бо вже пізно, а завтра вранці маю прокинутися на тренування. Чекай на твою відповідь! Не зволікай довго, добре?

З найщирішими побажаннями, твій друг Ерік

P.S. Ксеню, ледве не забув: зелені папужки, котрих ми упіймали влітку, дуже сумують за тобою. Коли я звертаюся до них англійською, вони відповідають мені українською. Отож, я маю гарних «вчителів». Вони все повторюють: «Ксе-ню, Ксе-ню!» І верещать, верещать. О, то ще зелені папужки!

Дівчинка згорнула листа. Дістала дві невеликі світлини. Здалося, від них запахло солоним океаном та великими сивими хвилями з пухким шумовинням. Акуратно вклала аркуші й світлини назад у конверт. Встала з ліжка, підійшла до полиці, дістала розкішну океанську мушлю й приклала її до вуха. «Ш-ш-ш-ш-ш-ш!» — зашуміли в голові спогади, накочуючись один на одного й розбиваючись, ніби хвилі, на яскраві незабутні фрагменти.

Ксеня зібралася до школи дуже швидко. За хвилину зібгала в жмут неслухняне русяве волосся, глянула на мить у дзеркало: рум'яні щічки, карі очка, що аж виблискують від радості, лиш невисока та й тонка, як билинка. «Ото б підрости!» — промайнуло. Але перейматись дурницями не було коли. Кортіло скоріше потрапити до школи, щоб поділитися новиною з подружкою.

Оленка, як і Ксеня, також серйозно займалась вивченням іноземних мов і намагалася листуватись із ровесниками з різних країн: і з Німеччини, і з Англії, і з Канади. Однак, на відміну від Ксені, ще ніколи не була за кордоном, і все мріяла, що одного дня хтось із друзів таки запросить її до себе погостювати.

Ксеня вкинула до наплічника жовтий конверт і вийшла в коридор, де вже чекали зібрані батьки.

— І що пишуть? Може, поділишся новинами? Тато сьогодні має трохи часу, тож підвезе нас: тебе в школу, мене на роботу... — зацікавлено допитувалась мама.

— Ні, ні, і ще раз ні! Та-ем-ни-ця! — проспівала дівчинка. — От коли від Лолі лист прийде, тоді сама вам прочитаю!

— А чому від Еріка не можна?

— Мам, то ж особисте! А особисте, ти сама казала, варто носити біля серця й менше про те говорити. Раптом хто зурочить?! — розсміялася Ксеня.

— Так я ж не зурочу, — трохи ображено відповіла мама, але Ксеня вже занурилась у свої думки. Загалом, вона всім ділилася з матусею, але зараз не хотілося нічого говорити. Хотілося просто їхати в авто — і згадувати, згадувати, згадувати...

<...>

РОЗДІЛ 12. Захоплення

Ксеня завжди прокидалася рано, і їй доводилося нишком лежати в ліжку, аби не побудити дівчат. У ті хвилини дуже відчувався сум за батьками. Вона вертілася, відганяючи меланхолійний настрій, та безуспішно. Порятунком від нудьги ставав табірний гудок, який щоранку оголошував підйом. По ньому здійсмалися галас і метушня: хтось робив зарядку, хтось ще ніжився в ліжку до останньої хвилини, але ванна кімната потрібна була всім!

Наступний гудок скликав на сніданок, однак перед тим усі загони та персонал працівників збиралися біля їдальні для ранкового підняття прапора.

У таборі вже багато років існувала традиція: зранку підіймали прапор, увечері згортали. Церемонія супроводжувалася тишею, а розгорнутий прапор — оплесками. Звісно ж, дітей багато, тож не кожному випадала така честь, однак Ксені таки пощастило. І ось вона стоїть посеред галявини, розв'язуючи великий морський вузол. Не так уже й легко його розв'язати! Силу потрібно мати добрячу! Ксені вийшов допомагати Роман — старший на палубі-крамниці. Удвох вони впоралися доволі швидко, і ось уже прапор майоріє в повітрі, і загін «Білокрилих» плескає тому, як ніколи. А далі привітно відчинилися двері їдальні, і натовп ринув на свої місця. Грала бадьора музика, підіймаючи і настрої, і апетит.

На сніданок завжди подавали безліч наїдків: пластівці, молоко, яечня, смажені ковбаски, грінки з корицею, невеликі деруни зі сметаною та різноманітні фрукти. Наїдайся досхочу! Тож дівчатка й намагалися підживитись, бо попереду на них завжди чекав активний день: табір пропонував різноманітні види спорту, мистецтва та реалізації вільного часу в неповторні незабутні миті.

Ксеня і Лолі вже побували в Каюті Ремесел, що знаходилася неподалік пірсу. Там вони нарobili дивних блискучих кульок, схожих на дзеркальні. Те видалося їм трохи нуднуватим, і вони вирішили проводити дні активніше. Тому після сніданку вони попрямували до зеленого викошеного поля для гольфу, де їх зустріла інструкторка, яка відразу ж узялася за ключку.

— Для цієї гри потрібно кілька речей, — розпочала пояснення дівчина, — м'яч, лунка, ключка й поле. Гра залежить, як то кажуть, від «кола гольфу».

— Як це? — повертіла, приміряючись, ключкою Лолі.

— Ось підготовлена зона, — показала інструкторка, — називається вона майданчик «Ті», а вам потрібно надіслати м'яч до іншої підготовленої зони, он там...

— То це дурничка!

— Ну, не скажіть... А взагалі, дотримуйтеся трьох основних правил: грай на полі, яким воно є, грай м'ячем так, як він ліг, а якщо неможливо ні те, ні інше, то дій справедливо. Ну добре, давайте практикуватись, а я буду підказувати в процесі.

Лолі замахнулася ключкою, і м'ячик аж засвистів у повітрі. Вона замружила очі, а коли відкрила, то побачила, що м'яч залетів далеко за поле, і якась дівчинка вже бігла, щось викрикуючи.

— Я не хотіла! — потім довго вибачалася Лолі, дізнавшись, що вона одним м'ячем встигла зруйнувати невеликі споруди із камінців, що їх довго і старанно будували навпроти.

— Ні, це не моя гра! — дійшла висновку Ксеня.

— І не моя! Махнемо до коней?

Конюшні знаходилися недалеко. Ото краса! Кілька спеціально розбитих майданчиків для проїзду й такі ж акуратні доріжки.

Коні ж видалися досить різними. Були серед них і білі, і сірі, і темні рисаки, а то й зовсім дивні — коричневі й дужі; не тонконогі та граційні, а міцні та надійні, з довгими ослячими вухами.

— Це мули! Вони витриваліші за коней, але й повільніші. Їх вивели спеціально для перевезення вантажів. І вони походять від віслюків. А ти що, ніколи на таких не їздила? — торохтіла здивовано Лолі.

— Ні!

— А чому? Ми ось минулого року спускалися в низовину гір Аппалачі саме на таких...

— Я ж ніколи не була там, Лолі!

— Та я знаю! А що, в Україні немає таких гір?

— У нас є Карпати! Теж великі гори.

— А мулів немає? — ще дивувалася Лолі.

Ксеня заперечно похитала головою.

— Ну, принаймні, я ніколи не зустрічала!

— То знайомтеся, — підійшла до них жінка, — це Джміль! Хто перший?

Лолі повертілася, подумала й пропустила Ксеню.

Інструкторка Енна допомогла одягнути шолом, наколінники та спеціальні черевики... І, взявши мула за мотузку, повела його по колу.

— А можна, я сама? — не втрималася Ксеня.

— Якщо в тебе є сертифікат із кінної школи, тоді можна. Ти маєш?

— Ні, не маю... Але я обов'язково отримаю! Знайду спеціальну школу верхової їзди в Україні!

— І правильно! Коні — це чудово!

Лолі тим часом фотографувала Ксеню з усіх можливих дистанцій.

А опісля дівчатка годували цукром руде поні, котре аж кахикало від неймовірного задоволення.

— Куди тепер?

— Давай до Природної Каюти! — підхопилась Лолі. — Там таке, що ти зроду не бачила! — вона вже бігла по смоляній доріжці. — Будемо шукати зуби тигрової акули!

— Що?

Лолі підбігла до великої піщаної купи, де вже сумлінно порпалися кілька дівчат. Подала Ксені спеціальні граблі, а сама заходилася чимдуж копати.

Ага, е! — дівчинка витягнула справжнісінький акулячий зуб. — Страшний такий! На! Це тобі!

— Звідкіля він?

— Кажуть, що з дна Атлантичного океану.

Ксеня теж надибала сіре ікло. Далі ще кілька.

— Класні сувеніри будуть!

— Та то ще не все! — махнула Лолі. — Ходімо сюди!

Вони увійшли до каюти. Усі стіни в кімнаті були прикрашені гербаріями, світлинами небачених тварин: скунси, мурахоїди... А неподалік стояв великий акваріум, що здалеку видався Ксені пустим.

— Тут живе удав Б'ютік! — підійшла до акваріума інструкторка Кері. — Хочете познайомитися?

Ксеня аж відсахнулася.

— Не бійся! Він добрий! — і дістала удава, котрий тихо засичав.

— Ні, я не хочу! Не варто, — почала Ксеня, — а що, коли він втече?

— А таке вже було! — засміялася Кері. — Але він далеко не тікає: так, на сонечку погрітися... Ну, торкнися, не бійся!

Лолі знову несамовито клацала фотокамерою. Але Ксеня стояла спантеличено й кроку до удава не зробила. Коли плазуна таки сховали до акваріума, вожаті нанизали зуби акули на плетені шнурки й подали дівчатам.

— Сувеніри готові!

Гудок сповістив про обід, що звично супроводжувався танцями та всілякими промовами. Далі настала тиха година, або ж година спілкування в каюті. А опісля всі побігли до басейну, бо там виставили справжнісінькі водні гірки.

— У-у-ух! — кричала Лолі, злітаючи з найвищої гірки.

Ксеня слідувала за нею мовчки, бо аж дух перехопило. Вона притисла до себе руки й чекала, що ось-ось шубовсне в прозору водичку. Оце так! Але гірка ніби не закінчувалася. Повороти, повороти і — шубовсть! Лиш бризки летять довкола...

Навколо басейну юрилося багато люду: хотілося і з кладки стрибнути, і з трампліна, і з водної гірки, мов чайка, злетіти. Збуджені крики звідусіль розливалися луною. Коли трохи потомилися, Лолі запропонувала відпочити романтично, себто на каное.

— Але ж я не вмію! — заперечливо потрясла головою Ксеня, дивлячись на озеро, де дівчатка на каное щосили греблі веслами.

— Навчись! Простіше не буває! — Лолі вже натягувала рятувальний жилет на Ксеню. — Такі правила, — пояснила, — хоч і неглибоко, але жилет потрібно!

Вони взяли по двосторонньому веслу. Вибрали двомісного човника із глибокими сидіннями.

— Ми що, лежачи попливемо?

— Та то тільки виглядає, що лежачи, а насправді дуже зручно: сидиш собі захована у каное, і вода тебе майже не торкається, — Лолі намагалася відштовхнутися від містка. — Ану чекай, я підштовхну, а ти греби веслом!

Ксеня мотала тим веслом у різні боки, але то в багнюку встрягне, то у водорості заплутає.

— Ап! — крикнула Лолі.

І вони таки попливли. Ледве-ледве рухалися. Ксеня вже терпіння почала втрачати: хотілося швидкості та захоплення. Аж тут каное почало рухатися в шаленому темпі. Дівчата й веслами не встигали перебирати.

— Що це?

Лолі сміялася, поклавши весло, і розмахувала руками, опускаючи їх раз по раз у теплу зелену воду.

— Боггі та Боггі! Дивися-дивися! — захоплено кричала вона, показуючи в глибіню і все заглядаючи під каное.

— Що? — Ксеня й собі глянула у воду: дві величезні черепахи підхопили човен і гребли лапами, несучи каное майже на спині.

— Ох, ви мої красуні! Ох, ви мої помічниці! — примовляла Лолі. — Я минулого року поділилася з цими панянками бананом, тож вони мене й катали все літо. Тут багато таких черепах-велетнів, але всі вони ліниві. Он, глянь під той місток, бачиш?

Ксеня помітила безліч смішних черепах, що висунули з води голови та порозкривали роти, чекаючи на ласощі. Час від часу вони ховались назад у воду, але відразу ж знову висували носа назовні.

— А ці, — провела рукою Лолі, — ці сумлінні! Вони гостинці відпрацьовують! — дістала мандаринку з кишені й розламала її на дві частини. — На! Пригостиш їх, коли з каное вискочимо.

Накатавшись на каное, чи то пак на великих черепахах, дівчатка пригостили їх, похвалили та й подалися до будиночка. Ксеня ще оглядалася кілька разів, дивуючись із Боггі і Боггі, котрі помалу, ніби хизуючись перед іншими черепахами, ласували заробленим мандарином.

РОЗДІЛ 14. Родинне вогнище

Якось після вечері вожаті Дарина та Софі організували «Родинне вогнище».

Вони простелили величезне простирадло посеред кімнати, розмістили колом зручні подушечки замість крісел і принесли з їдальні чай та солодке.

— Ми розуміємо, що ви сумуете за своїми рідними, — почала Дарина, — але в таборі товариші по загону — це наразі найближчі для вас люди. Щодня ми занурені в безліч цікавих та веселих справ, які так щедро пропонує нам цей гостинний «далекоморський» край, і складно знайти хвилинку, щоб зупинитися й поговорити. Тож давайте цей вечір присвятимо ближчому знайомству одне з одним!

— А тим більше, у нашому загоні представлено так багато різних культур! — підхопила Софі. — Було б дуже шкода провести стільки часу разом і не дізнатись про інші країни! Давайте кожна розповість щось цікаве, притаманне тільки вашому народу. Що скажете? На ваш вибір. Хочете — казку розкажіть, хочете — пісню заспівайте!

Першою почала Йорі.

— У Південній Африці вірять, що історії варто розповідати тільки в темряві. Саме тоді вони оживають. Звичайно, у це можна вірити або не вірити... Але давайте будемо дотримуватись традиції! — І Йорі вимкнула світло та сіла ближче до центру кола. — Бабуся розповідала, що наш світ складається з трьох частин: лісу, підземного й підводного світів. Найкращий із них — підводний. Той, у свою чергу, поділяється ще на кілька. А править ним сама королева дощів Муджаджі, — Йорі підвелася на повний зріст, підійняла руки вгору, торкнулася закрученого цупкого волоссячка, перевела погляд на стелю й почала притупувати ногами. — У нас є багато богів, але легенди розповідають, що світ створило божество на ім'я Нана-Булуку. Ніхто його не бачив... Але кажуть, що згодом воно народило двох близнюків: Маву й Лізі. Мава — то місяць, що керує світом уночі, і Мава — то є мудрість, — притупувала далі в такт оповіді Йорі. — Лізі — то сонце, себто сила! У нас є багато різних легенд, однак, на жаль, усіх не охопити. Їх знає тільки королева дощів, вона всі земні сили в кишеню складає. А коли потрібно, застосовує!

— А ти бачила ту королеву? — хтось прошепотів ледь чутно.

— Ні! Вона десь у племенах живе! А ми — в місті! Тож ми, як тато стверджує, надто урбанізовані... Але ці повір'я передаюся в нашій родині з покоління в покоління. А ще я вмю на мові племені Масай говорити. Отак: цок-цок-цок-цок, — зацокотіла швидко язиком по піднебінню Йорі.

— І що це означає?

— І гадки не маю, — вона увімкнула світло, — але моя бабуся знає. Вона дуже пишається, що ми родом із племен Масай — найвищих і найповажніших племен Кенії.

Дівчинка дістала з валізи в'язку прикрас, зроблених із різних зерен та трав, і почала роздаровувати.

— Цок-цок-цок! — повторила Лолі. — Так можна дякувати?

— Еге! — засміялася Йорі.

— А я буду наступною... — почала Каталіна. — Розповім вам про смачну мексиканську страву. Було б гарно й пригостити вас, але не зараз... Отож, кожного квітня на мексиканських фермах збирають урожай кактусів.

— Навіщо? — здивувалася Ксеня.

— Я так і знала, що хтось запитає. Ви теж думаете, що кактуси тільки для краси?! Поміляєтеся! У Мексиці їдять кактуси в таких кількостях, як у вас капусту, — пирхнула Каталіна. — Вони, до речі, смакують навіть сирі!

— Але ж то, певно, не кожен кактус, а тільки спеціальний вид? — втрутилась Софі, непокоячись, що дівчата надумують поласувати першим ліпшим кактусом.

— Звичайно! Я маю на увазі «Нопал Гранде». У нього дуже приємний смак. Листки потрібно збирати молодими, бо інакше вони стануть м'якими всередині, а кактус, як яблуко, має хрумтіти. Рецепт «Смаженого «Нопал Гранде» по-вікторіанськи»: пагони ретельно почистити від колючок і дрібно посікти на прямокутнички, як картоплю. Вмокнути в яйце, муку й обсмажити на олії. Усе! Ну, можна ще полити сальсою — перченим томатним соусом.

— А хто не любить перчене?

— У Мексиці таких немає! — розсміялася Каталіна. — Але вам я приготую помірну страву! — вона дістала з конверта по світлині й роздала дівчатам. — Ось він, величний «Нопал Гранде». Росте в моєму садку!

— А в Греції, — мовила Ілона, переводя увагу з кактуса на себе, — колись вірили у силу богів, в їхню красу та велич.

— Ага! Я люблю грецьку міфологію понад усе! — викрикнула Лолі.

— Але зараз уже не те. На зміну богам прийшли дракони, феї, магія... Ось я вам казку про пана Лазаруса перекажу. Слухайте, «Пан Лазарус і дракони»:

...Жив був собі кепський майстер на ім'я Лазарус. Одного дня, коли він працював над замовленням, до майстерні влетів рій мух. Майстер убив їх одним помахом, а натомість отримав силу. Він створив меча й написав на ньому: «Одним ударом я забрав сорок життів».

З цим мечем він подався в подорож. А коли втомився йти, набрів на струмок і ліг спочити. Коло того струмка жили дракони. Доки Лазарус спав, його помітив один із драконів, що вийшов ковтнути водички, прочитав напис на мечі і, наляканий, швидко переказав новину своїм друзям. Ті порадилися й вирішили підійти до Лазаруса та запросити його приєднатися до них. Чоловік погодився і з того часу почав жити з драконами.

У родині драконів кожен час від часу повинен був приносити до печери воду зі струмка та деревину з лісу. Дійшла черга й до Лазаруса.

Щоб не ходити щоразу за водою, він запропонував принести всю одразу.

— Не роби того, — сказав старший дракон, — бо ми помремо від спеки!

Наступного разу, коли дійшла черга до Лазаруса принести деревину, він знову захотів захопити все відразу.

— Не варто! — попередив його дракон. — Нам не буде де взимку сховатися від холоду!

Та чоловікові не сподобалося виконувати їхні накази, а дракони, відчувши непокору, вирішили його вбити. Однак Лазарус підслухав їхні плани, утік назад до свого селища й наказав дітям виглядати дракона. Як тільки побачать летючого ящур, мають кричати: «Смачний обід летить!»

Так і трапилося. Дракон, зачувши про смачний обід, налякався та й повернув назад. На шляху він зустрів лиса.

— Лисе, ти боїшся дітей пана Лазаруса? — запитав дракон.

— Ні! Чого б це я їх боявся?! Я саме йду полювати на їхніх курей. Підеш зі мною?

Він прив'язав дракона до хвоста й вони почали підкрадатися. А пан Лазарус стояв із рушницею і, щойно побачив лиса, пальнув.

— Я наказав тобі усіх драконів привести, а ти? — мовив пан Лазарус роздратовано.

Дракон хотів утекти, але був міцно прив'язаний за хвоста. І від страху його зле серце зупинилося.

А інші дракони, налякані такою справою, назавжди залишили мудрого пана Лазаруса в спокої, — закінчила оповідь Ілона, і її підтримали оплесками.

Коли надійшла черга Лолі, дівчинка встала й зняла з шиї невелику торбинку та дістала з неї маленькі амулети.

— Ірландія — то древня кельтська культура. Я маю для вас багато різноманітних речей, ось, — вона простягла Йорі амулет, — це тріскель, має три спіралі: вогонь, вода й повітря. Символізує силу природи та мудрість. А це, — вона повернулася до Каталіни, — кішка, котру з давніх часів вважали символом вічного життя. Це для Ксені й Дарини, — вела далі Лолі, — кельтський морський орел. Маючи такого на шиї, людина відкриває своє серце добру, а з ним і успіху.

— А мені? — запитала Софі.

— А тобі, Ілоні та Келі — витий хрестик, щоб завжди зберігати позитивне бачення світу та людини в ньому.

— Дуже гарно! — відразу ж начепила амулет на шию Софі. — А ви, дівчата, що українського нам привезли?

— Зачекай, — притримала її Дарина, — ми з Ксенею пропустимо вперед найскромнішу дівчинку. Келі, просимо тебе...

Кучерява білява красуня з рудим, всипаним веснянками обличчям, сором'язливо опустила оченята.

— Я не знаю...

— Геть нічого?

— Ну, тобто не знаю нічого дуже цікавого, такого, як ось Ілона щойно розповіла... Бо ж часто повторюють, що в Австралії немає історії, немає традицій, немає легенд. Чому так? Кажуть, що все завезене іншими культурами. То виходить, що наші традиції, насправді, зібрані з ваших традицій...

— Точнісінько як в Америці! — підморгнула вожата Софі.

— Але ж у вас є індіанці, — соромливо продовжувала Келі, — а в нас...

— А у вас є туземні племена! — вигукнула Йорі.

— Але ж я їх ніколи не бачила!

— А ведмедики-коали? Їх бачила?

— Отут я вас і впіймала! — засміялася Келі. — Бо коали, то зовсім не ведмедики, хоча й суто австралійські екзотичні тваринки. Вони живуть на евкаліптах. Коала в перекладі означає «той, хто не п'є води», бо евкаліптові листки, котрими вони живляться, містять усі необхідні поживні речовини. А ще ці плюшеві тваринки сплять понад двадцять годин, і не тому, що сильно втомлюються, а через те, що евкаліптове листя має на них такий сонливий вплив. Але мені якось пощастило, і я застала коалу, котрий не спав. Такий кумедний! От! А в подарунок вам я привезла оці маленькі м'які іграшки. Натисніть на кнопку, отам, за вушком, — Келі підійняла іграшку, котра проговорила сонним голосом:

Коало Лу, тебе люблю,

Тебе любила й буду!

Коало Лу тебе люблю,

Довіку не забуду!

Кожна слухала своє власне смішне звірятко.

— А казала, нічого цікавого... — прокоментувала Софі. — Ну, а тепер ваша черга!

Дарина й Ксеня підхопилися, заховалися за шафою, пошируділи там чимось і з'явилися перед компанією в українських віночках.

— А ми вам заспіваємо українську пісню! У всі часи Україна славилася як співоча нація. Тож прошу оплески. Ксеню, починай!

В саду гуляла, квіти збирала,

В саду гуляла, квіти збирала,

В саду гуляла, квіти збирала,

Кого любила, причарувала...

— А про що ця пісня?

— Про те, як дівчина причарувала хлопця, — переклала Дарина.

— То у вас теж магія присутня? — викрикнула Йорі.

— Не у всьому, звісно ж, але так, це невід'ємна частина нашого фольклору.

Ксеня роздарувала подругам своїх домовиків. «Власики» та «панасики» познаходили своїх нових хазяїв і вже сиділи поряд з коалами, разом з іншими дарунками.

Вечір видався на славу. Скільки всього нового!

Щоб не забути, Ксеня взялася відразу ж усе записувати до свого щоденника. Як же потім удома незвично звучатимуть історії й про дощову королеву, і про драконів, і про коал, і про кактуси!

— Ксеню? — вистромила голову з-під простирадла Лолі. — Вимикай вже нарешті ліхтарик... Спати хочеться, — і, позіхнувши, додала, — ледь не забула, я сьогодні перевіряла свою електронну скриньку — тобі вітання від Еріка.

— Правда? — здивовано прошепотіла дівчинка.

— А чого б мені обманювати? — Лолі повернулася на бік і засопіла.

Ксеня зробила ще кілька записів, але дамки вже вертілися навколо Еріка. Вона закрила очі, а в голові йшло кіно з Еріком у головній ролі. То він з драконами, то з племенами, то кенгуру з руки годує...

РОЗДІЛ 19. Знайомство

Наступного дня Ксеня розказала Лолі про запрошення. Уперше дівчинка не знала, як правильно поводитися в чужій родині: чи говорити про себе, чи запитувати щось, чи допомагати накривати на стіл, чи прибирати зі столу... Якби вдома, в Україні, то вона б дивилася по ситуації, а тут — ситуація тьмяна, як вода в калюжі. Мало того, що в гості збиралася до іноземної родини, та ще й до хлопчика, котрий уже став їй найближчим товаришем.

— Лолі, що ж мені робити? Як поводитись? Я навіть не уявляю, як доречніше одягнутися. Сукню? Джинси? Що порадиш?

— Я знаю батьків Еріка. Вони приємні люди й завжди раді новим знайомствам. Але коли ти вже так хвилюєшся, то давай переглянемо правила етикету. Ось, моя улюблена книга, — Лолі почала гортати сторінку, — «Як бути привітним». Читай! — вона сіла біля Ксені.

— Пам'ятай, щоби показати повагу до родини твого друга, краще взяти якийсь невеликий подарунок, сувенір чи солодощі...

— Ну, — зупинила Ксеню Лолі, — у тебе щось є?

— Усе, окрім солодощів. Маю домовика, маю намисто українське...

— Годиться!

— Якщо ти потрапив під дощ, не кидай будь-де брудні мокрі речі й не ходи взутим по кімнаті. Натомість запитай ввічливо господиню, де краще залишити речі, щоб просохли.

— Сподіваюся, що в дощову халепу ти не потрапиш...

— Ну-ну! Привітайся з усіма присутніми, — продовжувала читати Ксеня, — запитай дозволу, коли хочеш взяти ту чи іншу річ, не галасуй, не регочи, не підморгуй, поважай тварин-улюбленців, стукай перед тим, як увійти до ванної кімнати, пропонуй свою допомогу господині при накриванні чи прибиранні столу...

— О! Оце, здається, ти й запитувала? Бач, які поради! Мудро!

— І остання...

— Яка?

— Не забудь подякувати за гостинність. При нагоді надішли листівку. Ой, — метнулася Ксеня до своєї шафи, — у мене ж стільки листівок з України... Давай виберемо!

Дівчата переглядали листівки з найкращими краєвидами Києва.

— Це — Золоті Ворота! — показувала Ксеня. — А це — пам'ятник Богданові Хмельницькому! Це — Києво-Печерська Лавра! А це — Андріївський узвіз!

— Але ж гарно у вас! Геть не так, як тут. А подаруєш мені ту, що з Лаврою?

— На, — Ксеня щиро простягнула листівку, — ось, підпишу лишень!

Суботній ранок видався на диво свіжим. Вітерець гуляв у верховітті дерев, сонце підіймалося й осяювало стежку до Каюти Відпочинку.

Ксеня одягла літню сукню, закинула наплічник і побігла на зустріч з батьками Еріка.

— Ксеню, Ксеню! Он вона! — вигукував Ерік, показуючи на дівчинку.

— Раді знайомству! — вусатий пан Семі простяг руку. — То ти з України?

— Так!

— У мого найкращого товариша є сусід з України, але ми до нього зараз не поїдемо, бо ж у нас інші плани.

— А день ми проведемо ось як, — перебила його струнка жінка, мама Еріка, схожа з татом, як дві краплини води, тільки без вусів. — Спочатку поїдемо на сніданок до кафе на узбережжі, потім погуляємо на пляжі, потім покажемо тобі місто, а ще пізніше поведемо вдома. Дядько Пітер та тітка Джоана обіцяли приєднатись...

— Це Розі — моя мама! — перебив її Ерік.

— Ну що за звичка, синку? — усміхнулася жінка.

Вони сіли до авта з відкритим верхом, і пан Семі завів двигун. Вітер куйовдив Ксенине волосся. Змінювались краєвиди обабіч швидкісної траси.

Пані Розі розповідала, як вони переїхали до Нью-Берна, як їм подобається клімат Північної Кароліни, як у Колорадо вони мерзли від постійних затяжних зим, а в Кароліні снігу вдень з каганцем не відшукаєш, а як і нашкребеш якусь сніжку, то доки потішишся, вона й розтане.

Ерік радів, мовчки поглядаючи на Ксеню.

— Он, он до тієї кав'ярні! — показувала пані Розі.

— Мамо, мамо, я покажу Ксені океан, доки ти замовлятимеш сніданок!

За мить вони стояли біля столиків надворі, а перед очима дівчинки відкрилася океанська велич.

— Який же він! — Ксеня прикрила рота рукою. — Я очам своїм не вірю! А запах солоний і смачний!

— Чекай, поснідаємо й підемо! Мама дуже любить, щоб усе о'кей! Однак, може, ми тут сядемо, надворі?

— Ото було би супер!

Ерік щойно хотів побігти з проханням до матусі, але пан Семі вже вийшов із двома тацями.

— Це — молодшим! — він поклав тацю перед Еріком та Ксенею. — Булочки з корицею й чай з ваніллю! А це — старшим, — продовжував, — булочки із сиром та кава!

Сніданок був смачнючим, але Ксеню вабив океан. Їй хотілося швидше вибратися з-за столу і побігти до дужих хвиль, що з гуркотом билися об золотистий піщаний берег.

— Тепер можемо й набережною пройтись! — встала з-за столу пані Розі.

— Мамо, але нам би до води... — почав Ерік.

— На все є час, пройдемося спочатку...

Доріжка набережної була викладена з дерев'яних балок. Ерік захопив свої та Ксенині сандалі та підстрибував босоніж, насвистуючи веселу мелодію.

Пан Семі розповідав про їхній сад, що, мовляв, там і кокосова пальма є, і цитринові дерева...

— Навіть мексиканські кактуси! — додала пані Розі. — Ти маєш їх обов'язково побачити, дитинко, вони дуже гарні!

Ксеня уважно слухала й намагалася відповідати на кожну репліку тата чи мами Еріка. По-перше, їй було цікаво, бо ні кокосових пальм, ні цитринових дерев вона не бачила, а по-друге, вона дуже боялася видаватися неввічливою.

— Он, який пес! — втрутився в розмову Ерік. — Дивіться!

Неподалік ішов чоловік у картатому картузику, а за ним, крок у крок, ступав вухатий пес — басет-хаунд.

— Ой, це ж мій улюблений! Ой-ой! А можна, я його погладжу? — не втрималася Ксеня.

— Як гадаєш, Туті? — чоловік глянув на пса.

Туті підійшов до Ксені й наставив спинку.

— А як вас звати, пане? — почала пані Розі.

— Лео!

— Лео, гарний у вас друг! Ми теж думаємо синові придбати, однак зараз обходимося домашніми рослинами, — і вона знову заходилася оповідавати про різновид кактусів у саду.

Ксеня зробила безліч світлин із Туті.

— На пам'ять! — зауважив пан Семі. — Роби багато!

Пані Розі тепло розпрощалася з господарем басета і зняла сандалі, а це означало зміну планів.

— До океану! — зрадів Ерік, глянувши на матусю.

Вони бігли наввипередки: Ерік та Ксеня. Хлопчик таки був першим.

— Ось, — він розмахнувся у воді ногою, і солоні великі бризки потрапили на Ксеню.

Вона підійшла ближче.

— О-к-е-а-н... Тут і не поплаваєш... Схожий на море, але вдвічі, ні, втричі сильніший... — дівчинка по кісточки зайшла у воду.

Сильні хвилі вдарялися об берег і розліталися веселковими міріадами. Великі баклани метушилися на піску, залишаючи мокрі сліди.

Трохи далі, здавалося, небо зливалося з водою в єдину картину оксамитової величі.

— Ні кінця, ні краю, — розпростерла Ксеня руки.

— Обережно, — гукнув Ерік.

Велика синьо-зелена хвиля вдарила щосили й щедро облила Ксеню — сукня стала геть мокрою, а сандалі попливли в океан. Ксеня сторопіла. Зойкнула й хотіла кинутися за сандалями.

— Ти що? — зупинив її пан Семі. — Умий накриє з головою. Не треба.

— Але... Що ж тепер робити? — Ксеня зашарілася, і їй на очі накопилися сльози.

— Боса не поїдеш. Я свої їй дам! — заступився Ерік, але вдарила нова хвиля, і тепер і його сандалі попрямували за дівчачими.

— Ай! — прикрила рота Ксеня й знову хотіла бігти за сандалями.

— Куди? — пан Семі схопив її за руку. — Кажу — змиє!

— Але, але... — задихалася від хвилювання і сорому дівчинка.

— Все гаразд! — підбігла пані Розі з рушником. — Годі вже, годі! Ви, мов каченята! — вона дістала із сумки якісь тапки, схожі на домашні, — хоч і великі, — подала Ксені, — але зараз згодяться як ніколи! А ти, ковбою, будеш босим. Ти звик, — сказала вона Еріку.

Ксеня помалу заспокоїлась.

Океан шумів свою пісню. І, здавалося, хвилювання саме якось минулося.

Вони ще посиділи край берега, дивуючись силі води, назбирали трохи океанських мушель і рушили до міста.

РОЗДІЛ 23. Друзі та листи

Ото гамір здійнявся, коли Ксеня повернулася до міста! Оленка, Васько та Генік перші прибігли їй вітати. Роздавши подарунки, дівчинка довго розповідала про пережиті події. Дещо навіть із щоденника зачитувала.

Діти сиділи вражені. Кожен слухав із мушлі звуки океану та милувався шкатулками.

— А шарф тобі навіщо? — поцікавився Васько. — Літо ж надворі!

— Це подарунок мого найкращого друга!

— Бачиш, Генику, — зауважив хлопчик, — таки знайшла Ксеня кращого друга!

— Е-е, товариші, облиште, бо то, — Оленка захоплено додала, — інше!

— Що інше? — здивувався Генік.

— Інше воно й є інше! — засміялася Ксеня.

А коли літо скінчилося й розпочалися уроки, у школі Ксеню невпинно зупиняли й розпитували — цікаво було всім. І дівчинка розповідала. Навіть, наче вчителька географії, не забула про кліматичні особливості, про силу океану, про випари, що спричиняють шалені дощі та урагани!

Схожі дні знову звично нанизувались один на одного: школа, домашні завдання... Суєта! Єдине, що, попри шкільні навантаження та час з товаришами, Ксеня мала змогу тішитися теплими листами від іноземних друзів, а особливо від Еріка.

І ось уже вкотре цілісінький день у школі вона подумки підбирала слова, щоб, повернувшись увечері, увімкнути торшер і написати:

Любий Еріку!

Дякую тобі за листа! Якби ти бачив, що мені за нього довелося танцювати, ти б дуже сміявся. Увесь день думала про тебе та милувалася пелюстками магнолій, котрі тепер тримаю в книжці, замість закладки. Я їх охайно приклеїла на папір — вийшло дуже гарно!

У мене зараз роботи багато. Але я чекаю на літо, коли ти зможеш приїхати до нас у гості.

Ми приготуємо українські пироги та вареники. Як гадаєш, Еріку, гарна ідея?

Радію з твоїх успіхів у бейсболі. Я теж намагалася навчити своїх однокласників, але Васько (я з ним сиджу за партою) сказав, що я в цьому не тямлю. Хоча Васько, між нами кажучи, гравець теж нікудишній. Доведеться чекати літа... Думаю, що ти будеш не проти підучити нас, правда?

Я проводжу багато часу за читанням... Яюсь напишу тобі гарний список книжок про Україну. У нас дуже багато всього цікавого, Еріку. Дуже!

А поки — все! Передавай вітання своїй родині. Чекаю тебе!

Щиро твоя, Ксеня.

P.S. Добре, що ти доглядаєш за папужками. Підтримуй їх знання української мови, будь ласка. Отож, кажи їм: «Ерік їде до України!»

Дівчинка заклеїла конверт, укинула його до шкільної сумки, щоб наступного дня власноруч передати поштареві.

ДУША В КОНВЕРТІ: ЧОМУ ЛЮДИ ДОСІ ПИШУТЬ ПАПЕРОВІ ЛИСТИ

*Поштовій скриньці захищатися
від електронної допомагають любителі спогадів*

Чому люди досі пишуть листи від руки?

Попри те, що завдяки інтернету повідомлення миттєво надходять адресатові, національний оператор поштового зв'язку України — компанія «Укрпошта» продовжує звітувати про мільйони пересланих паперових листів.

Причому традиційною поштою користуються не лише для офіційної кореспонденції. Для деяких людей такий спосіб листування досі залишається найбільш близьким та звичним.

Багато хто знаходить в обміні каліграфічними текстами віддушину й радість. Ба більше, люди доповнюють свої послання поштівками, зокрема й ручної роботи, які потім стають символами цінних спогадів і предметами колекціонувань.

Прогрес проти традицій

Показники обсягу паперової пошти суттєво впали у 2009 році, коли «Укрпошта» доставила майже на чверть менше листів порівняно з попереднім роком. Відтоді їх кількість суттєво не зростала.

Водночас українська інтернет-аудиторія налічує понад 10 мільйонів користувачів.

«Лист із Вінницької області йшов до Києва 11–12 днів. Для чого така пошта потрібна?» — молодий киянин Сергій Галицький серед тих, хто без вагань став на бік швидкого електронного зв'язку, залишивши в минулому стосунки з конвертами й марками.

Душа в конверті

«Ти пишеш листа з одними думками, а поки він доходить — все змінюється, і виходить, що лист прийшов з минулого», — Володимир Творек знайшов у листуванні з друзями щось важливіше за швидкість передачі

інформації. За словами хлопця, попри розвиток електронного зв'язку, він продовжує писати листи — головним чином, аби зробити приємність близьким людям.

«Пишучи листа, я уявляю, як він довго-довго зберігатиметься в людині в якійсь коробочці, і колись вона його перечитає — і повернеться в минуле», — так хлопець описує те, що, на його думку, не здатен передати технічний прогрес.

Він не єдиний, хто знайшов для себе причину не зраджувати звичці писати листи на папері.

У цій масі листів — не лише рахунки за комунальні послуги та інша офіційна кореспонденція. Є люди, які продовжують охайно виписувати літери від руки, а потім надсилати їх одне одному. І кажуть, що це надзвичайно приємно.

«Цей момент, коли з надією відкриваєш поштову скриньку і... бачиш конверт! Тебе переповнює дитяча радість, цікавість і подив від несподіваного. І поки ти йдеш сходами від скриньки до квартири, ці відчуття якось стихійно наростають... А далі момент, не менш приємний від того, коли ти знайшов листа, під час якого виринає з конверта душа, внутрішня енергетика відправника», — каже студентка Марія Ткачук.

Вона розповіла, що електронною поштою користується лише для підтвердження реєстрації на інтернет-сайтах, а «справжнім листом» називає те, що приходиться їй до поштової скриньки у конверті.

Тримати марку

У поштовій справі важлива кожна дрібниця, кажуть люди, які ставляться до написання листів творчо і відповідально. Починаючи від парфумів, якими дехто обприскує свої послання, до кольору чорнил і конверта. Сам конверт принципово не змінюється ще від 1820-х років, коли його винайшли в Англії. А 6 травня 1840 року британська пошта випустила першу в світі марку і ввела порядок оплати всіх поштових відправлень.

Відколи конверти перестали вирізати вручну, віддавши цю справу машинам, їх почали випускати мільйонами — різних форм, забарвлення і оформлення. Це стосується і марок, які в підсумку знайшли своїх поціновувачів по всьому світу й стали не лише знаками поштової оплати, але й об'єктом уваги нової групи колекціонерів — філателістів.

В Україні перші власні марки з'явилися в часи створення незалежної Української держави в 1918 році. Після тривалої паузи в радянську епоху суто українські марки почали знову друкувати з 1991 року. Зараз у відділеннях пошти можна придбали цілі серії поштових марок.

Своїми руками

Однак дехто не обмежується листами — люди продовжують вкладати до конвертів листівки. До того ж, тут розвиток іде в зворотному напрямку — від машинного способу виготовлення назад до ручного.

В інтернеті і на мистецьких ярмарках можна дедалі частіше натрапити на красиві поштівки ручної роботи — накладом в один-єдиний примірник.

Ірина Федоришин вважає, що інтернет не передасть того, що ця листівка

«Щоб зробити такий подарунок, треба докласти зусиль, спробувати передати свої емоції, почуття. Через інтернет цього не зробиш. Тим більше приємно отримати листівку ручної роботи, яка єдина у своєму роді, а не одна із багатотисячного тиражу зі стандартним привітанням. Такі дарунки дають можливість відчутти себе особливим», — розповіла майстриня з Тернополя Ірина Федоришин.

І хоча більшість виробів дівчини — унікальні, творити листівки, на її думку, може кожен. Сам процес виготовлення поштівок приносить багато задоволення, запевняє інша авторка — Ірина Іроденко із Надвірної: «Безпритульною не залишилась ще жодна листівка», — каже дівчина.

З усього світу

Утім, дехто пішов ще далі, і надсилає поштівки не лише рідним та близьким, а й незнайомцям. Цей рух, який називається посткросинг, налічує понад 300 тисяч учасників з 200 країн. 27 січня 2012 року в межах проєкту свого адресата знайшла 10-мільйонна листівка.

Суть посткросингу полягає в тому, що люди по всьому світу отримують випадкові адреси інших людей. Відправляючи комусь листівку, учасники згодом отримують їх від інших людей.

В Україні посткросинг став популярним кілька років тому. Тутешні його прихильники мають у мережі свою спільноту.

Учасники посткросингу надсилають одне одному сотні листівок

«У своїй колекції маю поштівки з екзотичних країн, з тих місць на карті, де навряд чи побуваю у житті. Думаю, саме завдяки цій віртуальній мандрівці посткросинг набув такого шаленого успіху», — каже поетеса Мар'яна Максим'як, яка захоплюється цим рухом з 2008 року. За цей час вона надіслала приблизно 200 поштівок і стільки ж отримала — вважається, що це не багато.

<https://cutt.ly/HURKYqd>

ЗАПОРІЗЬКИЙ ШКОЛЯР ОТРИМАВ ЛИСТА ВІД КОРОЛЕВИ БРИТАНІЇ ЄЛИЗАВЕТИ ІІ

Лист за підписом королеви, яка найдовше править за всю історію Великої Британії, 10-річний хлопчик із Запоріжжя Савелій Васильєв отримав у відповідь на своє звернення-прохання розповісти про життя в Букингемському палаці.

Як розповів сам Савелій, він давно цікавився культурою Британії, багато читав про королеву, але відповідей на всі запитання, які його цікавили, отримати не міг, тому й надіслав листа королеві.

«Я давно цікавився культурою Великої Британії: англійськими казками і легендами про короля Артура, лицарів Круглого столу і чарівника Мерліна, вивчав географію цієї острівної держави, багато читав про Букингемський палац, англійську королеву, намагався уявити собі її життя. І одного разу вирішив написати Єлизаветі ІІ, щоб запитати її, чи почуватися вона по-справжньому королевою у своїх королівських палатах, який

з 6 тронів у неї найулюбленіший, чи вірить вона, що чарівник Мерлін існував, тощо», — сказав Савелій.

За його словами, через деякий час після відправлення листа він отримав від королеви Великої Британії офіційну відповідь: лист, підготовлений за дорученням Єлизавети II її фрейліною Дженніфер Гордон-Леннокс. У цьому листі була подяка Савелію від королеви за його лист, за справжній інтерес до королівської родини та англійської культури. Сам лист, за словами хлопчика, надрукований на королівському папері кольору слонової кістки з гербом Букінгемського палацу, а звернення й підпис зроблені рукою королеви Єлизавети.

Разом з посланням від королеви Великої Британії запорізький школяр отримав також кілька інформаційних ліфлетів (буклетів) з Букінгемського палацу.

<https://cutt.ly/RURKAEB>

ГАЛИНА МАЛИК «НЕЗВИЧАЙНІ ПРИГОДИ АЛІ В КРАЇНІ НЕДОЛАДІЇ»

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ у якому починаються чудеса

Аля грюкнула кімнатними дверима і притулила долоні до гарячих щік. Ой, як соромно! Як негарно все вийшло!

Ще місяць тому надумала вона вишити рушничка для бабусі, до її дня народження. І нитки підбрала, і рушничок білий знайшла, і навіть перший хрестик зробила. А потім їй усе набридло.

Дівчинка відіклала роботу й подумала: «Завтра дошию!» Назавтра часу у неї не знайшлося. А згодом вона й зовсім забула про вишивку. Їй навіть здалося, що рушничок давним-давно вишитий!

Тому, коли сьогодні всі поздоровляли бабусю, Аля була певна, що дарує рушничка з вишитими червоними півнями.

Бабуся розгорнула пакунок, і тут всі побачили біле полотно з маленьким хрестиком у куточку та лялечку червоних ниток.

— Що це? — здивувалася бабуся.

— Це... це... вишиваний рушничок... — ледве вимовила Аля і почервоніла, як ті нитки.

А тато глянув на неї й стиха мовив:

— Ех ти!

І тоді Аля втекла до своєї кімнати.

Ох, як негарно все вийшло!

Потроху дівчинка заспокоїлася. Вона чекала, що за нею от-от хтось прийде, бо час сідати до святкового столу! Але ніхто не прийшов. Спочатку Алі стало нудно, а потім вона розсердилася. «То ви такі! — сказала вона сама собі. — Ось візьму голку і навишиваю вам сто півників, щоб ви не думали!..»

— Цілих сто! — голосно промовила вона.

— Еге ж, рівнесенько сто! — повторив хтось за її спиною. Першої миті Аля зраділа, бо вирішила, що по неї таки прийшли. Але таким голосом ні тато, ні мама і ніхто з її знайомих не розмовляє! Він був якийсь неживий, безбарвний і дуже неприємний — ніби цвяшком дряпали по склу.

Аля обернулася і...

— Хто тут? — прошепотіла вона.

На плінтусі сидів маленький чоловічок у довгому, майже до п'ят, піджачку з широкими кишенями. На голові у чоловічка червонів ковпачок. А на ногах у нього були величезні черевики із червоними шнурівками.

Аля зацікавилася. А чоловічок поважно вийняв з однієї кишені окуляри, з другої — якогось папірця і почав уважно читати, водячи по рядках вказівним пальцем.

— Так, так, усе правильно! — задоволено мовив він. — Сьогодні ця дівчинка не завершила соту справу. Якраз стільки, скільки треба...

Чоловічок не доказав, бо Аля вже встигла на той час отямитись. Вона запхнула у кишеньку нитки, які ще тримала в руці, і хотіла накрити чоловічка долонькою, наче коника. Але він побачив занесену над собою руку — і вмить опинився на люстрі. Зручно вмовстився на краєчку, звисивши ноги у величезних черевиках.

Аля задерла голову і з цікавістю чекала, що ж він робитиме далі.

А чудернацький гість тим часом змахнув руками і швидко-швидко щось забурмотів собі під носа. Аля прислухалась і почула дивні слова:

Недо-роби!

Недо-пиши!

Недо-почни!

Недо-лиши!

І недо-їж!

І недо-ший!

І в Недоладію

Мерщій!

Чоловічок задоволено потер руки. Потім зняв з лівої ноги черевика і почав засовувати його до кишені.

Черевик помістився, однак носком діставав самісінького підборіддя дивного чоловічка.

Тоді отой чоловічок, наче коник, стрибнув на підлогу, тупнув ногою і... зник!

Раптом щось підхопило Алю, й вона миттю вилетіла у розчинене вікно...

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

у якому Аля потрапляє у країну Недоладію

А треба вам сказати, що Аля тільки на перший погляд була звичайна дівчинка. Тобто виглядала вона звичайною: ластовиннячко на носі, дві кіски, ямочки на щоках.

А вдачу вона мала незвичайну — нічого, ну зовсім нічогісінько не доробляти до кінця.

Те, що їй покладуть на тарілку, вона не доїсть; те, що дадуть пити, не доп'є. Почне малювати — кине, бо набридло. Почне щось ліпити з пластиліну кине знову, бо нудно. Або вишиває і те покине, бо нецікаво. Навіть заплестися не може до кінця. Заплете одну кіску — а за другу й не береться. Так і ходить цілий день одна коса заплетена, друга ні.

Через це з нею завжди траплялися якісь неприємності, як от сьогодні з бабусиним днем народження.

Втім, давайте подивимося, що трапилося далі. Аля недовго мандрувала таким незвичним способом. їй здалося, що вона впала зі стільця на підлогу. Але, роздивившись навкруги, зрозуміла, що опинилась у геть незнайомому місці.

Сиділа вона біля ставка. Але якого ставка! У ньому зовсім не було води! Так, так! Аля протерла очі, але дивний ставок не зникав. Великі і маленькі риби пішки походжали по дну, наче прогулювались. Старий рак з однією клешнею за щось сварив маленьких рачків. А біля самого берега гуляли дві плотвички.

Одна з них тримала парасольку. Вона часто поглядала на небо і казала: — Згадаєш мої слова, любонько! Сьогодні неодмінно буде дощ, і ми всі добряче вимокнемо!

Та найбільше здивувалася Аля, коли подивилася на небо. Там сяло не кругле сонце, а рівнесенько відрізана його половина, промені від неї розходилися тільки в один бік. — Ну й дива! Що це з ними всіма сталося — із ставком, із квітами, із сонцем?!

Та ніхто не відповів їй на запитання. Тому Аля вирішила дознатися про те сама і вийшла з будинку.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

у якому Аля знайомиться з першим недоладянином

Тільки-но мандрівниця звернула за перший поворот дороги, аж попереду побачила дерев'яний стовпчик, а на ньому висіла криво прибіта стрілка, що показувала кудись угору. На ній нерівними літерами нашкрябано: НЕДОЛАДІЯ

— Що за Недоладія? — голосно запитала Аля.

Зненацька у найближчих кущах щось зашаруділо. З густого і листя висунулася чиясь голова у шкіряному капелюшку з півнячою пір'їнкою. Капелюшок сидів набік, криво, бо лівого вуха на голові не було. Голова повернулася обличчям до Алі. Ну й очі! Одне око велике, друге — мале. Ніс набік, губи скривлені і навіть ямочка на підборідді не на своєму місці, а майже біля вуха. Але, незважаючи на це, очі дивилися лагідно, тож обличчя здавалося відкритим і добродушним.

— Ти хто? — спитала голова звичайним людським голосом.

— Я — Аля, — отямившись від несподіванки, відповіла дівчинка. — А ти хто?

— А я Недоладько! — губи його розпливлися в усмішці.

І з кущів виліз кремезний, широкоплечий хлопчина. Стояв він, нахилившись набік, бо ліва нога у нього була коротша від правої.

— От такий компот! — ніби вибачаючись за свою зовнішність, сказав новий знайомий.

— Який компот? — не зрозуміла Аля.

— То в мене така приказка, — махнув рукою Недоладько, — не зважай!

— А-а-а, — протягла Аля. Тут вона знову згадала про стрілку на стовпчику і спитала:

— Ти часом не знаєш, що це за Недоладія?

— Ой, тепер я зрозумів! — не відповідаючи на запитання дівчинки, вигукнув Недоладько і ляснув себе по лобі. — Ти, напевно, тільки-що прибула! От так компот! А я дивлюся на тебе і нічого не второпаю. Бо хоч одна кіска у тебе й не заплетена, та дуже ти схожа на звичайну живу дівчинку!

— Як це схожа? Я і є звичайна жива дівчинка! — обурилася Аля.

— Як? Справдішня жива?! — не повірив Недоладько. Він так кумедно округлив свої неоднакові очі, що Аля голосно розсміялася.

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

у якому Недоладько розповідає про дивні речі

Від подиву Недоладько гепнувся на траву, не зводячи з Алі очей.

— От так компот! — розгублено пробубонів він. — Скільки живу, ще ніколи не зустрічав у нашій країні справжньої живої дівчинки! Чим же ти так завинила, що потрапила сюди? — співчутливо запитав він.

— Завинила? Нічим я не завинила! — відповіла вона. — Хіба що позавчора розбила чашку з сервізу. А ще раніше без маминого дозволу ходила в кіно. А перед тим загубила в снігу рукавиці. Невже за це можна потрапити сюди?

— Ні, ні! От так компот! Зараз я тобі все поясню! — вигукнув Недоладько і зручніше вмовстився на горбочку.

— Знаєш, що це за країна? — таємниче почав він. — Тут живуть не доведені до ладу справи! Так, так, усі недороблені справи! Хтось там у вас щось не доробив — гульк! — і вже воно тут! Ось мене, наприклад, не домалював один хлопчик, — і він показав на те місце, де мало бути ліве вухо, — і тому я тут. А збирає сюди недороблені справи карлик Недочеревик. Він уміє чаклувати...

— Зачекай, зачекай, на голові у нього — червоний ковпачок, а на ногах — величезні черевики? — перебила його Аля.

— Так, так, це він! Але дивно — раніше він забирав тільки те що не доробляли люди. А от щоб переносити до Недоладії людей — такого ще не було! Можливо, він схопив тебе за те, що ти косу не доплела?

У Алі в кишені ще й досі лежала стрічка для другої кіски. Вона засунула її туди ще вдома, бо сподівалася заплести пізніше.

Але дівчинка вже почала здогадуватися, чому потрапила сюди. «Напевно, це через бабусин рушничок», — подумала вона.

І раптом сплеснула руками, бо згадала, що сьогодні бабусин день народження і всі, мабуть, уже сідають за святковий стіл. Її напевно, шукають, мама хвилюється...

— Недоладьку, мені треба швиденько повернутися додому.

Лагідні очі Недоладька з сумом подивилися на Алю.

— З цієї країни немає дороги назад, — відповів він. — Хто потрапить сюди, тут залишається назавжди.

Як це — назавжди? Які дурниці! — занепокоєно вигукнула Аля. І раптом зрозуміла, що Недоладько не жартує.

— Невже ніхто не знає дороги звідси? — злякана дівчинка благально поглянула на Недоладька.

— Я тільки знаю, що на північ від Недоладії живуть абияки, на захід якоськи. А з півдня і сходу Недоладія межує з великою країною сьак-таків. Це величезні дикі краї. На мандрівників там чигає безліч смертельних небезпек. Це все, що я знаю.

Недоладько замислився.

— Взагалі, можна спробувати... Розумієш, який компот... Недоладією править Недороль Десятий. Кажуть, що він добрий, хоч мені в це не дуже віриться. Але спробувати можна. Можливо він допоможе тобі вибратися звідси.

— А де він живе?

— У своєму замку в столиці Недоладії — Недограді. Якраз я йду туди. Якщо хочеш — ходімо разом.

— Пішли! — погодилася Аля.

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ

у якому Аля вперше доводить справу до кінця

Недоладько підвівся, підморгнув Алі, і вони подалися до міста.

Сонце стояло високо. Алі дуже хотілося пити.

Нарешті мандрівники побачили колодязь, а біля нього журавля з новеньким відром. Дівчинка радісно підбігла до колодязя і трохи не заплакала — зовсім новеньке відро було без дна. Вода тут, поруч, — чиста, прохолодна, а набрати її нічим!

— Яка безглузда країна! — З досади у дівчинки на очі навернулися сльози.

— Атож! Живуть десь там лінюхи та шелепи-недотепи — це не доробив, те кинув на півдорозі. А через них і ми мучимось! — підтакнув Недоладько. Але одразу ж похопився: — Ох, вибач, я не хотів тебе образити!

Алі одразу ж перехотілося плакати. Вона зрозуміла, що теж належить до отих шелеп-недотеп.

Вони рушили далі. Незабаром Аля побачила на квітці велику бабку.

— Ой, Недоладьку, дивися, яка гарна! — вигукнула вона. — Давай її сполохаємо — нехай політає!

— Вона не літає, — зітхнув Недоладько і зупинився. У неї нема одного крильця.

«Бідна! їй, мабуть, так хочеться літати!» — подумки пожаліла дівчинка бабку.

І раптом згадала, що в одній кишенці її платтячка лежить червона стрічка. А в другій — голка з ниткою.

Дівчинка присіла коло бабки, обережно пришила їй крильце з клаптика червоної стрічки, а решту заховала до кишені.

Бабка нерішуче стріпнула крильцем раз, удруге... Потім знялася і полетіла!

Аля зраділа. Недоладько на radoщах стрибав навколо ні і підкидав угору капелюха. Потім кинувся цілувати дівчинку.

— Ура! Виходить, ти чудово вмієш доробляти недороблене. Ура!

І Аля зрозуміла, що вперше у своєму житті довела справу і кінця.

«Так ось чому мені так радісно! — подумала дівчинка. — Виходить — дуже приємно розпочату справу доводити до кінця.

— Ось ми й прийшли! — перервав її роздуми Недоладько.

Він зняв капелюха, кумедно відставив праву ногу і жартівливо вклонився дівчинці:

— Вітаю вас, шановна мандрівнице! Ви прибули у столицю найнедоладнішої у світі країни!

І справді, перед ними у широкому видолинку лежало місто.

РОЗДІЛ ШОСТИЙ у якому Аля все більше дивується диву

Але ж і місто це було!

Таке місто може приснитися тільки у кошмарному сні!

На кривулястих вулицях безладно стояли не будинки, а які розвалюхи.

Один будинок наче ножем перерізаний навпіл. У кімнаті на четвертому поверсі на трьох ніжках стояв стіл, а четверта висіла в повітрі. На випадок дощу будинок увесь був укритий різнокольоровими парасольками.

«Яка безглузда вигадка, — подумала Аля, — Коли піде дощ, вода з парасольок усе одно стікатиме в кімнату».

Далі стояв будинок без вікон, без дверей. «Як вони там живуть у темряві? — пожаліла Аля його мешканців. — Напевно, весь час палять електрику». Та тут Аля завважила, що жодного стовпа з ліхтарями ніде не бачить. «Ой, у них, мабуть, зовсім електрики немає!» — здогадалася вона.

По вулицях ходили перехожі. У кожного з них чогось не вистачало: або взуття, або одержі, або волосся на голові. Чи просто гудзика, комірця, краватки, чи шнурка у черевиках.

Та найголовніше — їм не вистачало усмішок. Усі в цьому місті були похмурі та невеселі.

«Та й справді, — думала дівчинка, — які можуть бути веселощі, коли у тебе чогось не вистачає!»

Нарешті Недоладько зупинився у вузькому провулку перед вивіскою, на якій було написано:

НЕДОТЕЛЬ

Цей Недотель скидався на довгий кривий сарай із маленькими перекошеними віконцями. Прихилившись до одвірка, на порозі Недотелю стов-

бичив якийсь товстун у шкіряній безрукавці. Одна колоша його штанів була довша за другу.

РОЗДІЛ СЬОМИЙ

у якому Аля вперше чує про Першого Недорадника

Поки Аля розглядала товстуна, Недоладько привітно потиснув йому руку.

— Здоров був, Недоштаньку! — посміхаючись, говорив він. — Ну, що тут у вас нового скоїлося?

— У нас завжди все по-старому! — знехотя мовив товстун.

— Зате поглянь, з ким я прийшов! — Недоладько повернувся до Алі.

Та Недоштанько вже обдивився дівчинку, тому навіть не ворухнувся, тільки буркнув:

— Дівчисько як дівчисько.

— Е, не кажи! Дивись уважніше, старий буркотуне. Це справжня жива дівчинка!

Тільки тепер Недоштанько таки здивувався. Він навіть обійшов довкола Алі, щоб краще її роздивитися.

— А як вона сюди потрапила? — ошелешено запитав він.

— Саме цього ні я, ні вона не знаємо, — здвигнув плечима Недоладько. — Головне, що вона хоче звідси вибратися.

— Ти ж знаєш, хто потрапляє сюди, той звідси вже не вибирається, — спохмурнівши, повторив гладун і повернувся до Алі. Вибирай собі кімнату і живи, — кивнув він на будинок. — Можу запропонувати цілком пристойне помешкання. Щойно звільнилася кімната, всього-на-всього без дверей.

— А як же там живуть без дверей? — вперше розтулила рота Аля.

— Пхе! Велика біда — без дверей! Може, тобі сподобається кімната без ліжка, без опалення, без водогону і стелі або зовсім без стін?

Недоштанько подумав і додав:

— А оце тобі, мабуть, підійде! Є кімната без телефону!

— А хіба тут є кімнати з телефонами? — здивувалася Аля.

— Ні, нема.

— А взагалі в Недограді хоч один телефон є?

— Ні, нема.

— То чому ж тоді мені кімната саме без телефону!

— Та саме тому, що його в ній нема!

«Якась нісенітниця!» — подумала Аля і спитала:

— А кімната, у якій би все було, є?

— Ні, нема! — гарикнув Недоштанько. — Не забувай, де ти знаходишся! Їй пропонують одну з найкращих кімнат, а вона ще й носом крутить! Бери, поки не пізно, і живи!

— Але я не хочу тут жити! Я хочу додому! Мені у вас не подобається!

— Ха, відкрила Америку! Нам усім тут не подобається! — роздратовано буркнув Недоштанько. — А раз ти сюди потрапила, значить, тобі теж чогось не вистачає, і ти мушиш тут жити!

— А от і вистачає, вистачає! Я не хочу і не буду тут жити! — розсердилася Аля і навіть тупнула ногою.

— А куди ж ти подінешся? — ехидно запитав товстун.

— Ну-ну, не треба сваритися! — втрутився Недоладько. Я саме збирався тобі пояснити. Вона хоче йти до Недороля Десятого. Що ти на це скажеш?

— Скажу, що від усього цього треба відмовитися й забути!

— Це ж чому?

— Бо якщо дівчинці і пощастить дістатися до замку, там її неодмінно схопить Перший Недорадник і — гоп! — її розпатланої голівки наче й не було! Ось чому!

— А хто він такий — Перший Недорадник? — спитала Аля.

— Про це ти зможеш дізнатися, як тільки ступиш ногою до замку! — ущипливо мовив Недоштанько і, грюкнувши дверима пішов до будинку.

РОЗДІЛ ВОСЬМИЙ

у якому Аля пробирається до замку Недороля Десятого

Недоладько лагідно поклав руку Алі на плече.

— Не зважай на нього. Він взагалі добрий чоловік. Тільки характер має кепський. А тепер я відведу тебе до королівською замку.

І вони пішли вулицями міста.

— У мене в замку є знайома служниця... — тут Недоладькі затнувся і почервонів. — Вона проведе тебе до замку. А там ти вже сама... — і він розвів руками, ніби вибачаючись, що там уж нічим не зможе їй допомогти.

Незабаром вони опинилися на площі перед замком. Йому не вистачало лише одної башти, а велетенському годиннику центральної вежі — хвилинної стрілки. Тому годинник показував тільки години.

Недоладько звернув на стежку, що ледь виднілася у хащах височенної лободи та лопухів. Невдовзі прстукав він у маленькі залізні дверцята. Почулися кроки. Дверцята з немилосердним скрипом відчинилися, і Недоладько ступив за поріг разом з Алею.

Вони опинилися у вузькому напівтемному коридорі. Його освітлював тільки недогарок свічки у залізному свічнику, який тримала тоненька дівчина. Аля потроху почала звикати до всіляких несподіванок. Але вигляд дівчини її все-таки здивував. Обличчя незнайомки геть усе було вимазане попелом. Одягнена вона була до пояса у старий лантух, зате від пояса до п'ят спадала шовкова спідниця, гаптована золотом і оздоблена мереживом. З-під неї виглядали маленькі ніжки. Права взута у кришталеви́й черевичок, ліва — у дерев'яний.

— Що, гарно я вбрана? — розсміялася дівчина, побачивши, як отетеріло розглядає її Аля. — Невже ти мене не впізнала? Таж я Недопопелюшка!

І поки вони йшли довгим коридором, у Недопопелюшки ні на мить не закривався гарненький ротик.

— Уявляєш? — щебетала вона. — Я вже мала стати принцесою! Двоє дівчаток-жовтенят розповідали про мене Казку для малят у підшефному дитсадку. І раптом через мене вони посварилися! Здна з них доводила, що сукня у принцеси повинна бути білою, а друга — рожевою. Так вони й недоказали казку до кінця! От я й залишилася така, — і вона показала на своє вбрання. — А далі! Далі я мала одружитися з принцем!

Тут Недопопелюшка лукаво глянула на Недоладька і знову заторохтіла:

— Проте я зовсім-зовсім не шкодую, що так сталося. Розумієш, усі принци — це матусині синочки. А з мене яка принцеса? Тому й звать мене Недопопелюшкою. Зате я потрапила в країну Недоладію і познайомилася з Недоладьком. А що з тобою трапалося? Ти давно тут? Де твій дім? Тобі тут подобається?

Невідомо, скільки б іще запитань посипалося на Алю, якби вони врешті не дісталися до кухні. У каміні весело палахкотіли дрова.

Недоладько присів ближче до вогню і сказав:

— Помовч хвильку, Недопопелюшко... Зараз вона тобі все розповість.

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТИЙ

у якому Недопопелюшка ризикує життям

Аля розповіла Недопопелюшці, як опинилася у Недоладії.

— Але я не хочу лишатися тут, — продовжувала вона, — Я хочу додому. Тільки не знаю, як звідси вибратися. Проведи мене будь ласка, до Недороля Десятого. Може, він допоможе мені, — попросила дівчинка.

Почула ці слова Недопопелюшка і враз спохмурніла.

— Спробуй, — задумливо мовила вона. — Хоч і не вірю, що наш Недороль зможе тобі чимось допомогти. Я проведу тебе до нього, хоч нас може спіймати Перший Недорадник! — рішуче додала вона.

— А що буде, якщо він тебе спіймає?

— Він накаже відрубати мені голову!

— Ой! — злякалася Аля.

Та Недопопелюшка дзвінко розсміялася.

— Не бійся, ми втечемо! — заспокоїла вона дівчинку.

— Тоді я пійшов, — підвівся Недоладько. — Тільки хочу тебе попрохати, — звернувся він до Алі, — якщо дізнаєшся, як можна вибратися звідси, пообіцяй, будь ласка, що розкажеш і мені.

— Обіцяю! — сказала Аля.

— Ну то хай тобі щастить! Повертайся швидше до Недотелю! — побажав Недоладько навздогін Алі, яка вже попрямувала коридором за Недо-попелюшкою.

Вони довго пробиралися темними галереями, переходами, вузькими і широкими сходами старого замку.

— Тут! — нарешті прошепотіла Недо-попелюшка і показала на двері.

Аля тихесенько підступилася ближче до дверей і заглянула в щілинку. До кімнати заглядав ріжок місяця, який освітлював королівське ліжко. З усіх боків його оточувала важка запона, що опускалася з-під самої стелі. Через високі стрільчасті вікна виднілися мерехтливі зірки на чорному небі.

Аля рушила до кімнати. Але Недо-попелюшка схопила її за руку.

— Зачекай! Ти знаєш, як до Недороля звертатися?

— Здається, треба казати «ваша величність»? — невпевнено ловила Аля. — Принаймні так зверталися до королів у казках.

— Ваша величність — це до справжнього короля! А до нашого — «ваша недоречність»!

— А хіба він не справжній? — здивувалася дівчинка.

— А! — зневажливо відмахнулася Недо-попелюшка. Не король, а одна недоречність! Ну, ні пуху, ні пера тобі! — і вона залишила Алю саму.

Дівчинка навшпиньках наближалась до королівського ліжка. Їй здалося, що вона чує тиху музику.

Раптом перед нею впала тонесенька смужка світла, що вибивалася з щілини у запоні. Аля зазирнула в щілину, і перед її очима постала картина.

РОЗДІЛ ДЕСЯТИЙ

у якому Аля зустрічається з Недоролем Десятим

Посередині широченного ліжка сидів чоловічок у нічній сорочці та нічному ковпаку з китицею. Поруч у мідному свічнику горіла свічка. Він тримав у руках банджо і легенько перебирав струни. Потім вмостився зручніше і заспівав сумно-сумно:

Я нізащо

не признаюся

нікому, що мені у замку

страшно так

самому!

Тільки місяць загляда у вікна чорні...

Ех, немає в мене друзів —

є придворні!

Поки Недороль співав, дівчинка розмірковувала, як озватися до нього, щоб він, бува, не злякався і не зчинив галасу.

Нарешті вона відважилася і тихенько прошепотіла:

— Ваша недоречні-і-ість!

Та Недороць Десятий все одно страшенно перелякався.

Він заверещав, шпурнув банджо вбік, аж воно жалібно забриніло, і почав швидко зариватися у свої подушки. Від страху підвивав і приказував:
— При-ри-риви-вид! Ва-ва-ва! При-йшов при-ри-риви-вид! Рятуйте! Ва-ва-ва!

І ось уже на ліжку замість короля височіла гора ковдр та подушок.

«Ох, як я ж його налякала! — жалкувала дівчинка. — Ще задихнетесь там під подушками!»

І вона знову покликала:

— Ваша недоречність! Заспокойтеся, будь ласка! Я зовсім ні привид!

Недороць не відповідав.

— Вилазьте, ваша недоречність, вам же нічим дихати!

Знов мовчання. Аля розсердилася.

— Ваша недоречність, якщо ви зараз же не вилізете, я піду собі!

Купа заворушилась, і почувся голос:

— Як-кщо ти не при-ри-риви-вид, то доторкнися до моєї руки! — і з-під подушок висунулася тремтяча королівська рука.

Аля легенько потисла її. Тоді з-під ковдр вигулькнув спочатку ковпак, а потім і сам Недороць.

— Ді-ді-дійсно, начебто не при-ривид! — сказав він. — То хто ж ти?

— Звичайна дівчинка!

— Звичайних дівчаток не буває! Тобто не буває у моєму королівстві!

Нарешті Недороць виліз і сів, відсапуючись.

— Ох-х-х, як ти мене налякала! — і він приклав до серця руку, — Я думав, що воно от-от вискочить! Мене вже давно так ніхто не лякав.

— Чому?

— Бо вже багато років сюди ніхто не заходить!

— Чому? — знову спитала Аля.

— Чому, чому! — розсердився Недороць. Потім підкликав Алю пальцем, нахилившись над нею, прошепотів: — Я їх боюся!

Оглянувся довкола й додав ще тихіше:

— Усіх боюся! Але найбільше, — Недороць зблід, наче крейда, — найбільше я боюся свого Першого Недорадника!

РОЗДІЛ ОДИНАДЦЯТИЙ

у якому Аля дізнається про Державну Таємницю

— А ти знаєш, чому я боюся свого Першого Недорадника? Він зазіхає на мою корону! — плаксиво сказав Недороць Десятий. — Мене рятує тільки те, що у нього немає голови! Але як тільки вона в нього з'явиться... — Недороць засмученими очима дивився на подушки.

— Як це — немає голови?! — вжахнулася Аля.

— Нема — і все! Його намалювала якась дівчинка спочатку з головою. Потім та голова їй чомусь не сподобалася і вона стерла її гумкою. А більше так і не малювала. От він і лишився без голови!

Раптом Недороль похопився, вирячив очі, підняв палець вгор і зашепотів: — Але про це ніхто не знає! І ти про це нікому не кажи, бо... бо... бо... Недороль затнувся.

— Бо це Державна Таємниця! — нарешті придумав він. — Знаєш, що буває за розголошення Державної Таємниці? — і Недороль рукою показав, ніби відтинає собі голову.

Прохальним голосом він запитав:

— Ти нікому не скажеш?

— Ні, ні, не бійтеся, ваша недоречність! Нікому!

Почувши таку відповідь, Недороль полегшено зітхнув.

Але видно, коли почав він відкривати державні таємниці, то не міг зупинитися, бо по-змовницьки підморгнув Алі і поманив її за собою.

Відчинивши двері до Тронної Зали, Недороль підняв свічку над головою і освітив заглиблення у стіні — нішу. В ній стояли залізні лицарські лати.

— Бачиш цей шолом? — спитав Недороль, — Кожен ранок Перший Недорадник приходив сюди і прилаштовує шолом собі на печі, замість голови. А увечері ставить його назад.

Аля піднялася навшпиньки і зігнутих пальцем обережно постукала по шолому. Усередині загуло, наче в порожній бочці.

— Але ж там порожньо! — здивувалася дівчинка.

— Ет! — роздратовано сказав Недороль. — Кого цікавлять такі дрібниці — повна в тебе голова чи порожня! Однак те, що Недорадник безголовий, мене рятує. Сама подумай — не може ж він одягти корону на залізну каструлю! Що-що, а голова у короля повинна бути в порядку. Принаймні зовні...

Він зітхнув.

— Скільки голів він уже переміряв! Це щастя, що жодна йому не підійшла!

— Як — переміряв?

— Звісно як. Накаже відрубати кому-небудь голову, а потім приміряє її, чи не підійде вона йому.

— А ви мовчите і дозволяєте йому робити такі жахливі речі?! — з обуренням вигукнула Аля.

— Отож і видно, що нічогісінько ти не тямив у королівських справах! — розсердився Недороль.

РОЗДІЛ ДВАНАДЦЯТИЙ

у якому Аля дізнається, з чого побудовано Недоладію

Недороль всівся на першу сходинку трону і підпер голову рукою.

— Що я можу вдіяти, коли в його руках уся моя гвардія! А всі придворні так його бояться що навіть німіють, коли випадково зіткнуться з ним у коридорі.

— Як німіють? Назовсім?

— А то ж як! Подивишся — ніби придворний як придворний. І говорить і сміється. А насправді він давно вже німий! Тому й доводиться тремтіти за свою корону, бо я можу її втратити разом з головою, — продовжував Недороль.

І він погладив себе по лисині, ніби переконуючись, що його голова ще на плечах.

— А чому ви не виженете його зі свого королівства?

— Аби ж то я знав, як це зробити! Країна ж зачарована. Дорогу звідси знає тільки карлик Недочеревик, що стягує сюди увесь оцей мотлох.

Тут Недороль затнувся, бо згадав, що й сам знаходиться в цій країні.

— Але я не мотлох! Я — король! У мене тільки корона зламана. Бо Вовці з другого класу доручили полагодити її, я мав виступати у шкільному ляльковому театрі в казці «Піди туди — не знаю куди, принеси те — не знаю яке». А він, ледацюга, засунув мене разом з короною у темний куток майстерні. Вистава зірвалася, а мене притяг сюди Недочеревик, бо-дай він провалився на місці!

Недороль сердито засопів.

— Спочатку він стягував сюди тільки недороблені справи, потім цю країну зліпив, а тепер і за людей взявся.

— А з чого він її зліпив, ваша недоречність? — спитала Аля.

— Як з чого? З того, що люди не цінують, викидають! От, приміром, будується дім. Скільки битого скла, битої цегли, поламаних дощок залишається! Він усе це підбирає. Або трапилася пожежа — згорів ліс. Недочеревик тут як тут — щось пошепоче, і цей ліс уже в Недоладії. Річка висохла, ставок змілів... Люди гадають — куди вони зникли?! А вони вже тутечки!

— Із того, що ми губимо або викидаємо, він збудував отаку величезну країну? — вражено прошепотіла Аля. І згадала, як вона разом з татом після ремонту квартири винесла на смітник маленькі кахлі, вапно і навіть невеликий рулончик лінолеуму.

— Пхе! Величезна! Він і досі буде її! — вигукнув Недороль. І будуватиме, аж поки люди не навчаться хазяйнувати. Ось і зараз гасає по світу, як навіжений, і підбирає гожі шматки.

— А навіщо йому така країна, з недоробленого?

— Бо йому самому теж дечого не вистачає!

— Чого?

— Душі! От він і придумав собі таку країну, в якій у кожно чогось не вистачає! Серед таких людей і його вада стає менш помітною!

— А що це таке — душа?

— Гм-гм, — зам'явся Недороль, — я не скажу тобі точно, а достеменно знаю, що це навіть гірше, ніж бути без голови.

Аля зрозуміла, що Недороль не допоможе їй вибратися з Недоладії, бо й сам він не знає дороги звідси.

— Скоро знову на трон, — зітхнув Недороль. Але тут він помітив Алине засмучене обличчя.

— Чому ти така сумна? — стурбовано запитав він.

І раптом сплеснув руками:

— Ой, ти, мабуть, страшенно голодна! Ти ж цілу ніч нічого не їла! — він схопив Алю за руку, примовляючи: — Ходімо, ходімо, у мене дещо є в спальні!

Недороль так поспішав, що плутався у довгій нічній сорочці. Він наступав на поділ і раз по раз падав. Аля, ледве стримуючи сміх, щоразу підводила його. Та не встигав він ступити двох кроків, як знову простягався на підлозі. Нарешті вони добралися до ліжка. Недороль почав щось шукати в подушках.

— Є! — задоволено мовив він і витяг з-під подушки вузлик. Побачивши, що Аля посміхається, зніяковіло пояснив:

— Розумієш, коли мені дуже самотньо, я лускаю горішки. Ліщинові. Тоді мені стає легше.

«Спробую й собі, коли повернуся додому», — подумала Аля. Бо згадала, як буває сумно, коли тато з мамою десь підуть і вона залишається на цілий вечір сама.

РОЗДІЛ ТРИНАДЦЯТИЙ у якому Аля впізнає Першого Недорадника

Аля сиділа на ліжку поруч з Недоролем і гризла горішки. А він тим часом показував їй свої багатства, сховані в спальні Чого там тільки не було! І діапроектор, що показував діафільми, починаючи з кінця, і шахи та кості, у які Недороль грав сам з собою і флейта, і банджо, і навіть стара катеринка.

«Бідний Недороль, який він самотній!» — подумала Аля, дивлячись на ці скарби.

Коли зійшло півсонця, Недороль Десятий почав збиратися роботу. Зітхаючи, він одягнув мантію і з-під ковдри витяг половинку золотої корони. У короні було зроблено дірочку, крізь протягувався мотузок. «Ага! Він корону прив'язує цим мотузи щоб вона не падала!» — здогадалася Аля.

— Допоможи мені, — попросив Недороль.

Аля міцно стягла мотузку у нього під підборіддям і гарненько зав'язала бантиком.

— Отак буде добре! — втішно пробурмотів Недороль. Він був задоволений, що корона так міцно сидить на голові, хоч мотузок його трохи і тис.

— От ви й готові, ваша недоречність! А я вже, мабуть, піду.

З обличчя Недороля вмить збігла усмішка. Він скривився, мов збирався заплакати.

— То ти мене покидаєш? — прошепотів він. — А я думав, що ти назавжди залишишся в моєму замку!

— Ні, ваша недоречність! Я маю повернутися додому!

— Зачекай, зачекай! — раптом захвилювався Недороль. — Ти без допомоги не виберешся із замку. Тебе схоплять гвардійці і відведуть до Першого Недорадника. А він накаже відрубати тобі голову!

Алі не хотілося виказувати Недопопелюшку, і вона мовчала. Раптом Недороль вигукнув: «Єврика!», схопив Алю за руку і потяг до дверей Тронної Зали.

— Ваша недоречність, а що означає — єврика?

— Це означає, що я придумав, як зробити, який же я осел що раніше не додумався до цього! Але не відволікай мене, будь ласка, дурницями і слухай уважно.

— Кожного ранку, — схвилювано зашепотів він, — Перший Недорадник приходить сюди по шолом. Поки він одягне його ти побіжиш по галереї. Там в кінці є маленькі дверцята до саду. А там у кущах бузку є хвіртка. Через неї ти вийдеш у місто. Ось ключ, — і Недороль поклав дівчинці у руку маленького ключика. — Тільки обіцяй: якщо визнаєш дорогу з мого королівства то розкажеш і мені. Тс-с-с! Я чую кроки! Це він!

Аля так багато наслухалася про Першого Недорадника, що її дуже закортіло його побачити. Вона зазирнула в щілину між одвірком і дверима — і мало не скрикнула від подиву!

До Тронної Зали зайшов чоловічок, якого вона колись не домалювала у своєму альбомі! Тоді вона стерла йому обличчя гумкою, бо воно здалося їй жорстоким, і злим. А більше так і не намалювала, бо малювання їй страшенно обридло. Аля закинула і альбом, і олівці далеко в книжкову шафу і відтоді більше не брала їх до рук.

РОЗДІЛ ЧОТИРНАДЦЯТИЙ

у якому Аля вирішує йти у розвідку

Алю настільки вразила поява недомальованого нею чоловічка, що вона геть забула, де знаходиться.

Та тут Недороль прошепотів:

— Не гай часу, він зараз вийде з Тронної Зали!

Аля поспішила до дверцят і щасливо вибралася з замку. Старанно замкнула за собою хвіртку, а ключик поклала до кишеньки в якій все ще лежала стрічка від другої кіски.

— Ну що? — зустрів її в дверях Недотелю Недоладько.

Аля засмучено промовила:

— Нічого, Недороль теж не знає дороги. Але не треба впадати у відчай, я дізналася, хто її напевне знає!

— Хто? — в один голос запитали Недоладько та Недоштанько, який саме надійшов.

— Недочеревик!

— Ха! Дізналася! — зневажливо пирхнув Недоштанько. — Задля цього не варто було пробиратися до замку!

Аля здивовано подивилася на Недоладька. Недочеревик ніколи нікому не покаже цю дорогу, — пояснив той.

— Треба примусити його! — вигукнула дівчинка.

— Ет, не вигадуй! — знову пирхнув Недоштанько. — Як же його примушиш?! Та він одним словом зітре тебе на порошок!

— Нічого, нічого, щось придумаємо! — заспокоїв його Недоладько. — Треба тільки дізнатися, де він живе.

— Здається, я знаю, — буркнув Недоштанько. — На пустирі, за містом, біля смітника стоїть маленький будинок без вікон і дверей. Якось я бачив, як з одного боку будиночка відчинилися двері, яких ще за хвилину там і не було. А з них вийшов Недочеревик.

Недоштанько перейшов на шепіт:

— Я одразу його впізнав, хоч раніше ніколи й не бачив! Тільки він один носить червоний ковпак. Крім того, на лівій нозі у нього не було черевика.

— Тоді спробуємо добратися до того будиночка! — сказала Аля.

— Я піду разом з тобою, одній небезпечно! — сказав Недоладько.

Хоч Алі було дуже страшно, проте вона розуміла, що вдвох з Недоладьком не зробить того, що задумала.

— Ні, ні, ти такий великий! Тебе одразу помітять звідусіль. А на мене, маленьку, ніхто не зверне уваги.

РОЗДІЛ П'ЯТНАДЦЯТИЙ

у якому Аля проникає до незвичайного будиночка

Недоладько привів Алю на пустир.

— Я чекатиму тебе тут, — показав він на високі будяки, — поки ти не повернешся. Хай навіть мине сто років!

— Ну-ну, заспокойся! Так довго, думаю, тобі не доведеться чекати! — і Аля попростувала до будиночка з червоної цегли, що самотньо стояв на пустирі. Дівчинка двічі обійшла його. Та не знайшла навіть дірочки, аби можна було хоч зазирнути усередину. В розпачі присіла вона на камінь біля стіни.

— Якби тут з'явилися ось такі маленькі дверцята, щоб я могла в них пролізти, — сказала Аля і легенько провела пальцем у стіні.

І раптом там, де вона провела пальцем, справді з'явилися дверцята. Аля натисла ручку — й вони відчинилися.

Перед очима був довгий коридор з високими вікнами. Через вікно Аля побачила чудовий сад і велику-велику клумбу.

Дівчинка рушила коридором. З обох його сторін було багаті дверей. Кожного разу, взявшись за ручку дверей, Аля переконувалась, що всі вони

були замкнені. Тоді дівчинка звернула в один з бокових коридорів, потім у другий, третій, а кінця їм не було видно.

Вона вже геть знесилалась і сіла на стілець, що невідомо звідки взявся у коридорі.

«Дивно, — подумала вона, — я добре пам'ятаю, що тут не було жодного стільця!» І раптом в голові сяйнула здогадка. Вона швиденько встала — і стілець зник! Тоді знову захотіла сісти — і стілець з'явився.

— Цікаво, чи всі бажання тут виконуються? — голосно промовила Аля. Їй дуже захотілося морозива. Так захотілося, що вона аж очі заплющила. А коли розплющила, у руці була порція пломбіру на паличці. Аля рушила далі, смакуючи недоладянське морозиво, проминула декілька дверей і враз зупинилася.

— А якщо я попрошу перенести мене додому?! — вигукнула вона. — Оце буде здорово!

Дівчинка вже було відкрила рота, але перед очима раптом по став стурбований Недоладько. Вона згадала його останні слова і уявила, як він чекатиме її на пустирі десять, двадцять і всі сто років.

— Ні, ні! — захвилювалася Аля, бо злякалася, що її бажану буде негайно виконане. — Ні, ні! Я тільки хочу дізнатися, як можна вибратися з Недоладії, — і почула в себе за спиною легенький шелех на підлозі. Оглянувшись, дівчинка побачила клаптик паперу, на якому було написано: «Інструкцію про перенесення дивись у чарівній книзі».

— Піду шукати чарівну книгу, — мовила Аля і поспішила далі.

Тут вона завважила, що береться вже за четверте морозиво. «Ну, ще одне — і все!» — дала вона собі слово.

Дівчинка сама незчулася, як опинилася перед дверима. Вони були замкнені.

— От якби мені ключ, — проказала вона, і враз щось дзенькнуло. Аля побачила під ногами ключ, підняла його і спробувала відімкнути двері. Замок тихо клацнув, і вона опинилася в темряві. Двері тихо зачинилися за нею.

— Я пропала! — похолола дівчинка. — Це пастка!

Очі поступово звикали до темряви. За кілька кроків вона побачила над самісінькою підлогою маленькі напівкруглі віконці що так нагадували розрізані навпіл кружальця лимона.

Аля присіла навпочіпки, заглянула у найближче віконце і побачила невеличку затишну кімнатку.

У каміні палахкотіли дрова. Посередині кімнати на столі лежал веле-тенська розкрита книга.

А на стільці за столом... Ой-ой! Аля навіть не повірила свої очам! На стільці сидів той самий чоловічок, якого вона вперше побачила вдома. Тільки тепер він не малесенький, а на зріст майже такий, як вона. На голові у нього червонів ковпачок. А на лівій нозі не було черевика.

Тепер Аля знала, що звати його — карлик Недочеревик.

РОЗДІЛ ШІСТНАДЦЯТИЙ

у якому Аля читає чарівну книгу

Книга була величезна. І щоб перегорнути сторінку, Недочеревику щоразу доводилося підніматися із стільця. Нарешті він знайшов, очевидно, те, що шукав. Витяг з кишені окуляри і почав уважно читати. Потім щось записав на папірець, радісно потер руки і аж підскочив від задоволення.

За мить він заспокоївся, закрив книгу, підсунувся ближче до огню гріючи руки, щось тихо замуликав собі під ніс. Раптом Недочеревик замовк і глянув на годинник, що, як дві краплі води, був схожий на годинник з вежі королівського замку. Тільки у нього була ще й хвилинна стрілка. Годинник показував за кілька хвилин дванадцять.

Карлик заметушився, почав нишпорити по кишенях. З однієї витяг свого лівого черевика, узув його і... зник. Аля кинулася до дверей, але вони були замкнені, а ключ залишився в замку по той бік дверей.

— Ключ! Швидше, швидше! — вигукнула дівчинка. І слухала, чи не дзеленькне об підлогу. Але ні! У цій кімнаті бажання не виконувались. Аля зрозуміла, що вона замкнена.

Шукаючи порятунку, дівчинка згадала, що в кишені у неї лежить ключ від хвіртки з королівського саду. Вона спробувала відчинити двері ним. Яка радість — замок легко відімкнувся!

Але як же тепер дістатися до маленької кімнатки? Аля відімкнула вже декілька дверей, однак усі вони вели у ту кімнату, з якої вона щойно вийшла. З розпачу дівчинка ледь не заплакала. Адже карлик міг повернутися будь-якої миті. А вона так і не встигне прочитати чарівну книгу.

«А якщо спробувати знову...» — подумала Аля, підбігла до стіни і швиденько провела по ній пальцем. З'явилися дверцята. Дівчинка прочинила їх і нарешті опинилася в карликовій кімнаті... Вона підійшла до столу і на обкладинці книги прочитала:

— Спра-ва но-мер.

«Що за справономер такий?» — не зрозуміла Аля. А далі було написано: «ІНСТРУКЦІЇ ДО ЗАЧАРУВАННЯ І РОЗЧАРУВАННЯ». Аля перегорнула ще кілька сторінок і радісно скрикнула. Перед очима була «Інструкція № 12. Як перенестися з країни Недоладії»:

Рівно о 12 годині, коли хвилинна стрілка збіжиться з годинниковою, стати перед годинником королівського замку, доробити все що є у тебе недороблене, і проказати закляття:

І до-роби!

І до-пиши!

І роз-почни!

І не лиши!

І до-їдай!

І до-пивай!

І з Недо-ладії

ТІКАЙ!»

Щоб краще запам'яталось, Аля повторила закляття, Затем перегорнула сторінку. Далі зазначені були адреси. Серед них дівчинка прочитала й свою: вулиця Будівельників, 127, квартира 121. Вона пробіглась очима до кінця списку, до чистої сторінки на якій раптом почала з'являтися нова адреса — наче хтось невидимою ручкою швидко виводив літеру за літерою.

«Ага, справа номер, — здогадалась вона, — це і є та чарівні книга, куди записуються всі недороблені справи, а також адреси тих, хто їх не доробив. І тоді карлик взуває черевика, мчить туди і забирає недороблене в Недоладію!»

Отож, щоб повернутися додому, Алі треба стати на площі перед годинником, заплести другу кіску і, коли проб'є рівно дванадцяті, промовити закляття.

Перегортаючи сторінку за сторінкою, Аля звернула увагу, що у списку проти кожного прізвища стояли цифри: дев'яносто вісім, сімдесят шість, п'ятдесят чотири. Біля Алиного імені, що значилась у списку під номером один, була цифра сто і слово «перенесена».

Внизу дівчинка помітила написану дрібненькими літерами примітку: «До Недоладії переноситься лише той, хто не доробив рівно сто справ».

Під номером другим у списку стояло прізвище її сусіда — Сашка-Тишка і цифра дев'яносто дев'ять. Отже, йому лишилося не доробити тільки одну справу — і він опиниться у країні Недоладії.

«Ні, не буде цього! — вирішила Аля. — Я всіх їх попереджу!»

Вона похапцем вирвала сторінку і заховала у кишеньку. А тепер — швидше до Недоладька, поки не повернувся карлик!

Аля намалювала на стіні двері і вийшла у коридор, потім — на пустир. Двері за нею одразу ж зникли. Але тепер вона знала таємницю будиночка.

А до неї, всміхаючись, уже поспішав Недоладько.

РОЗДІЛ СІМНАДЦЯТИЙ

у якому Аля спробувала ще раз довести справу до кінця

— Як довго тебе не було! — вигукнув Недоладько. — Я вже почав турбуватись.

— Я теж! — обізвався Недоштанько, виходячи з темряви ще з декількома недоладянами.

— А це ще хто? — спитала Аля.

— Хто, хто... — буркнув Недоштанько. — Це мої друзі. Вони пришли виручати тебе.

І тут з гурту виступила дивна чотирикутна бабуса. Голова її була обмотана великою квітчастою хусткою, кінчики якої, зав'язані вузликом над чолом, стирчали, як заячі вуха. Вузлики скріплювався гвинтиком. У кожній руці бабуса тримала по великій картатій носовій хустинці.

Час від часу старенька витирала ними червоного і розпухлого носа. Бідолашна бабуса без угаву кашляла, чхала, крєктала і охала.

— Кахи-кахи, — почала вона. — Мене звати Недокватирка, а-ап-чхи! Ой, лишенько! Ми дізналися, що в місті з'явилася дівчинка, — о-ох, мій бідний поперек!.. — яка вміє доводити справу до кінця... — Бабуся голосно висякалася.

— Я не знаю, — знітилася Аля. — У мене тільки раз вийшло. Але скажіть, будь ласка, де ви так могли застудитися?

— О-ох, це довга історія, — зайшлася кашлем бабуся. І вона розповіла Алі, як одного разу тато попросив сина закрутити гвинтика на кватирці. А саме в цей час у дворі мав розпочатися футбольний матч. А хлопчик був капітаном команди. А яка ж гра без капітана? Хлопець недокрутив гвинтика і гайнув у двір.

— И ось я тут. А через цей протяг у мене постійний нежить, кашель, бронхіт, радикуліт і немає жодної кісточки, яка б не боліла. — закінчила бабуся сумну оповідь.

— И все через отой недокручений гвинтик? — запитала Аля.

— Через нього! — підтвердила Недокватирка.

— Чому ж ви його досі не закрутите? — обурилася дівчинка.

— Ми не вміємо! Кахи-кахи. Ми тому й прийшли... Може ти нас навчиш?

— Зачекайте хвилю! — Аля знову кинулась до будиночка. Добігши, вона зайшла усередину і голосно проказала: — Викрутку! — і в ту ж мить у неї в руці з'явилася невеличка викрутка. Повернувшись, дівчинка рішуче взялася до роботи. Спочатку викрутка не слухалась її, а капосний гвинтик весь час вивертася. Але ось останній оберт — і Аля полегшено зітхнула. На сердці стало радісно, як тоді, коли вона пришила крильце бабці.

Тої ж миті бабуся Недокватирка перестала кашляти і чхати. Не тямлячи себе від радості, вона обмацувала поперек, руки, ноги і примовляла:

— Ой! Не болить! Ніде не болить! І ніде не крутить! І не стріляє! — і вона кинулася цілувати Алю.

Усі вирушили до Недотелю. Там вони розсілися за довгим дерев'яним столом. Аби їх ніхто не потурбував, Недоштанько повісив на дверях табличку «Зачинено на переоблік». І Аля почала розповідь.

— А знаєте, хто недомалював Першого Недорадника? Я! І я придумала, як позбавити вашу країну від нього! Тільки повернуся додому, одразу домалюю йому голову, і він зникне назавжди!

— От так компот! — радо вигукнув Недоладько. — Невже це можливо?!

— Ще й як можливо! — запевнила його Аля. — А тепер нам треба знайти годинникаря, який би полагодив хвилину стрілку на годиннику королівського замку!

— Я знаю такого, — обізвалася Недокватирка. — Його звати Недождень. Він живе у маленькій комірчині на тій самій вежі з годинником. Але чи зможе він полагодити?

— А чому не зможе?

— Та він уже, напевно, забув, як це робиться! А ще боятиметься, що його вистежать шпигуни і донесуть Першому Недораднику. А той накаже відрубати Недожденю голову!

— За що?

— За те, що він взявся довести діло до кінця!

— Шпигуни стежать за нами всіма!

— І доносять Недораднику!

— Тоді гвардійці хапають...

— І відрубують голову... — перебиваючи один одного загомоніли всі разом.

— Що ж робити? — засмутилася Аля.

— Нічого, не сумуй, щось придумаємо! — підбадьорив її Недоладько. — Спочатку проберемося до замку і умовимо годинникаря полагодити годинника.

РОЗДІЛ ВІСІМНАДЦЯТИЙ

у якому Аля потрапляє до рук Першого Недорадника

Аля з Недоладьком знову подалися до королівського замку. Двері їм відчинила заплакана Недопопелюшка.

— Що сталося? — стурбувалася Аля.

— Перший Недорадник наказав відрубати голову Головному Недокухарю нібито за те, що королю на обід він подав круті яйця. Але це ж неправда, я сама перевіряла, — схлипуючи, розповіла Недопопелюшка. — Недокухар був такий добрий! Він завжди пригощав мене ласощами з королівського столу! — і Недопопелюшка залилася слізьми.

— Цить, не плач! — заспокоїв її Недоладько. — Скоро цьому настане кінець.

Недопелюшка кулачками витерла мокрі щоки і з надією подивилася на свого приятеля. А Недоладько, розповівши усі останні новини, запитав:

— Може, ти знаєш, де живе годинникар?

— Звичайно, знаю! Адже я щодня ношу йому обід! Я знаю до нього найкоротшу дорогу! Ходімо!

Недоладька вони залишили на кухні, порадивши йому видати себе за нового Головного Недокухаря, якщо прийдуть гвардійці.

Недопелюшка вела Алю незліченними залами старого замку. Вони дуже поспішали. І все-таки перед одними дверима їм довелося зупинитися. У кімнаті, через яку треба було переходити хтось був. Навшпиньки підкралися вони до дверей і побачили Першого Недорадника. Він складав до високої шафи сувої королівських наказів і наспівував пісеньку:

Порожня голова — не диво.

І з нею можна жити щасливо.

Думки до неї не приходять.

І мрії з розуму не зводять.

*На плечах дуже легко
щодня її носить!*

*А головне — вона ніколи ні від чого
не болить!*

Тут Недорадник повернувся, і Аля з жахом побачила через підняте у шоломі забороло обличчя, точнісінько таке, яке вона на своєму малюнку стерла гумкою, — хижє і зле. Аля схопила Недопопелюшку за руку і схвилювано прошепотіла:

— Дивися, дивися, у нього обличчя, яке я стерла!

— Яке обличчя? — здивувалася Недопопелюшка.

— Там, у шоломі!

— Та шолом же порожній! У ньому нічого немає!

«Виходить, Недопопелюшка не бачить його обличчя! — зрозуміла Аля. — І ніхто не бачить! Тільки я!»

У Алі по спині забігали мурашки — чи то від страху, чи то ви морози-ва. Не треба було стільки їсти! Мабуть, починався нежить, бо дівчинка так голосно чхнула, що в порожній залі загуло.

Недорадник підстрибнув до дверей, розчухнув їх і схопив Алю за руку.

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТНАДЦЯТИЙ

у якому Недороль Десятий підписує наказ про Аліну страту

— Ти хто така і що тут робиш? — злісно просичав Перший Недорадник. Аля вирішила краще померти, аніж виказати друзів.

— Еге! — криво посміхнувся він. — Здається, я знаю, хто ти така! Мої люди донесли мені, що в місті з'явилося дівчисько, яке будь-що хоче вибратися з нашого прекрасного королівства! Звідсі не повертаються, запам'ятай! — і він зловтішно зареготав, а потім гукнув: — Гей, сторожо!

У коридорі почувся брязкіт зброї, і до кімнати вбігло двоє гвардійців. Вони тримали списи і широкі щити.

Але ж і чудернацькі були ті солдати в старих, іржавих, погнутих залізних латах! У одного замість шолома на голові стирчала стара зелена кастрюля без дна. За щит йому правила покрішка від виварки, а за спис — якась пласка залізняка. Чомусь дуже знайомою видалась Алі та залізняка: з одного боку вона кінчалася стрілкою, а з другого — кружальцем з чотирикутною діркою посередині.

У другого гвардійця до грудей була міцно припасована дерев'яна дощечка, на якій куховарки кришать цибулю. А замість списа він тримав держак від граблів з прив'язаною на кінці виделкою.

— Охороняти, як Державну Таємницю! — наказав їм Перший Недорадник, показуючи на Алю. — Кроком руш за мною!

І він пішов попереду. Вони зайшли до Тронної Зали, серед якої на троні сидів Недороль Десятий. Навколо трону ходили, стояли і розмовляли придворні, від чого у Залі стояв страшенний гармидер.

Але як тільки грюкнули двері, запала тиша. Всі з острахом подивилися на Першого Недорадника.

Та найбільше перекошилося від жаху обличчя Недороля Десятого. Його біла лихоманка, від чого корона з'їхала йому аж на очі.

— Ваша Недоречність! — звернувся до нього Недорадник. — Державна зрада! — і показав на Алю.

Почувши це і побачивши Алю, Недороль затремтів ще дужче.

Він злякався, що Недорадник прийшов відібрати у нього корону. Корона раптом злетіла з голови і поторохкотіла сходишками трону. Очі у Недорадника спалахнули, і він шулікою кинувся її наздогоняти. Та Аля випередила його, схопила корону і віддала Недоролю.

Тремтячими руками той знову зав'язав мотузок, полегшено зітхнув і вдячно глянув на дівчинку. Перший Недорадник почервонів від люті, повернувся до трону і повторив:

— Державна зрада, ваша недоречність! Підпишіть наказ про страту! — і гукнув: — Першого Недописаря сюди!

«Ось зараз, зараз Недороль накаже мене відпустити!» — подумала Аля.

До трону підійшов Перший Недописар. Під пахвою він тримав цілий стос якихось папірців. Аля придивилася і побачила що це бланки наказів про страту. На них залишалось поставити ім'я засудженого та королівський підпис — і наказ готовий.

Перший Недорадник взяв бланк і написав: «Невідома небезпечна особа, яка приховує своє справжнє ім'я». Потім подав його Недоролю.

І Аля з жахом побачила, як Недороль тремтячою рукою підписав наказ.

Задоволений Недорадник згорнув наказ трубочкою, гукнув гвардійців і гучним голосом розпорядився:

— У підземелля їй! Пильнувати, як зіницю ока! Завтра, рівно о дванадцятій годині, їй відрубать голову!

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТИЙ у якому Аля опиняється у підземеллі

А куди ж поділася Недопопелюшка? Невже вона злякалася і покинула дівчинку в біді?

Ні! Не покинула.

Коли Перший Недорадник схопив Алю за руку, Недопопелюшка кинулася на допомогу. Та в цю мить її саму хтось боляче шарпнув за рукав, затулив долонею рота і потяг за двері. Звичайно, це був Недоладько! Він не залишився на кухні, а назирці пішов за ними, щоб допомогти, як буде треба.

— Тс-с-с! — приклав Недоладько пальця до губ і пояснив: — Ти нічим їй зараз не допоможеш. Гвардійці одразу ж схоплять і тебе. А разом ми щось, може, і придумаємо. От такий компот!

Він визирнув з-за дверей. У кімнаті вже нікого не було.

— Ходімо, — сказав Недоладько. — Треба рятувати Алю.

Тим часом гвардійці відвели Алю до підземелля. Залізні ґрати перегороджали його на дві нерівні половини: у меншій сиділи засуджені, у більшій розклав своє знаряддя кат. Аля з жахом розглядала те знаряддя.

Тут були різні сокири — маленькі, більші і дуже великі; з короткими і з довгими ручками, з вузькими і з широкими лезами, прямими і загнутими з боків. На гачку висіло вбрання ката — червоний ковпак з вирізами для очей.

Гвардійці замкнули за Алею залізні двері і мовчки всілися на краєчок широченної плахи, що стояла найближче до ґрат.

Дівчинка присіла на оберемок соломи, що правив за ліжко.

«Дивно! — думала вона. — Той чоловічок, якому я колись не домалювала голову, тепер наказав відрубати голову мені!».

Її сумні думки перервали чийсь кроки — то прийшов кат. Аля одразу впізнала його. Він мав величезні за grubілі руки і маленькі примружені очі.

Кат наблизився до ґрат. Улесливо кривлячись і огидно хихикаючи, звернувся до Алі:

— Чого ти сидиш там у кутку? Хи-хи. Підійди ближче. Я — королівський кат. Хи-хи. Я прийшов, щоб приміряти сокиру до твоєї шиї! Хи-хи! Щоб завтра не гаяти часу. Щоб швиденько — раз-раз і готово! Хи-хи. Треба, щоб все йшло як по маслу. Я люблю свою роботу. А у того, хто любить свою роботу, — все завжди проходить гладенько! Хи-хи!

Він був такий бридкий, що Алю аж пересмикнуло. Побачивши, що дівчинка дивиться на нього з відразою, кат знову захихотів:

— Хи-хи-хи! Не дивись на мене так, не дивись! Знаєш, хто я? Я друга людина у королівстві після Першого Недорадника! Мене всі бояться! Хи-хи! А ще я єдина людина у королівстві, якій дозволено доводити свою справу до кінця! Хи-хи-хи-хи!

Та раптом він перестав реготати і жалібно сказав:

— А я не такий уже й поганий! Я добрий! Ти думаєш, мені тебе не шкода? Ще й як! Але що вдієш — така робота!

І він знову захихотів:

— Я бачу, ти не хочеш підійти ближче. Нічого, нічого, не вставай! Ти, напевно, втомилася. Я вже й так бачу, що тобі підійде ось ця любонька! — і він підняв угору невеличку сокиру з коротким держаком.

Кат провів пальцем по її лезу і стурбовано пробурмотів: «Треба трохи підгострити!». Витяг з кишені точило, присів на плаху і заходився біля роботи, наспівуючи:

Всі чомусь мене обходять стороною.

І ніхто не привітається зі мною.

І ніхто мені руки не подає —

*всі не люблять ремесло моє!
І чому,
чому такий я нещасливий?!
Я страшенно ж,
я страшенно жалісливий!
І коли когось я страчу —
усередині я плачу!
Ну чому,
чому такий я жалісливий?*

Нагостривши сокиру, він змахнув з ковпака невидиму порошок і попрямував до дверей.

На порозі кат обернувся до Алі і сказав:

— Я пішов! Хи-хи! До скорої зустрічі завтра вранці! Спи спокійно! Хи-хи-хи-хи!

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ПЕРШИЙ

у якому Аля, якби вона не спала, могла б почути дивну розмову

Гвардійці сиділи мовчки, втупивши очі в Алю. Щоб не бачити їх, дівчинка відвернулася до стіни. Стомлена, вона скоро заснула.

Гвардійці довго сиділи нерухомо. Почувши рівне Аліне дихання, один з них, намагаючись не бряжчати залізяччям, повернув голову до другого. Він мовчки дивився на товариша, покручуючи лівого вуса, бо правого у нього зовсім не було. Другий гвардієць удавав, що не помічає його погляду. Він навіть намагався втягти голову в каструлю, що правила йому за шолом.

Тоді перший тихенько кахикнув.

— Умгу-умгу-умгу! — загуло в каструлі.

Перший гвардієць сердито прошепотів:

— Та зніми ти того клятого казанка!

Другий обережно зняв каструлю і поставив на кам'яну підлогу. Стало видно, що у нього тільки половина бороди.

— Бодай вона згоріла, така служба! — теж пошепки поскаржився він.

— Та не крути, не крути, Недоборода! — сказав перший.

— Ну чого ти прискіпався, Недовусе? — сердито запитав другий.

— Вона ж зовсім ще дитина! — докірливо мовив Недовус.

— А що тобі до того? Чи теж закортіло туди? — і Недоборода показав на грати.

Обидва замовкли.

— Дітей почав хапати! — через хвилину з обуренням в голосі обізвався Недоборода.

— Отож я ж і кажу! — знову жваво повернувся до нього Недовус.

І тут наче змовившись, вони разом встали і пішли до залізних дверей.

Недоборода встиг вставити ключ у замок, коли почулися кроки. З переляку залишивши ключ у дверях, гвардійці кинулися назад. Недоборода поспіхом насунув на голову каструлю і всівся поруч з товаришем.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ДРУГИЙ

у якому в підземелля спускається Недороль Десятий

Двері тихенько прочинилися. По сходах, крадучись, спускався Недороль Десятий. Щоб не зачепитися бува і не впасти, він перекинув поділ довгої сорочки, наче плащ, через руку.

Гвардійці полегшено зітхнули. Боялися вони тільки Першого Недорадника.

Недороль Десятий підійшов до ґрат. Підняв свічку і почав вдивлятися у темний куток в'язниці, де спала Аля.

— Дівчинко! Звичайна дівчинко! — покликав він.

Аля прокинулася і, побачивши Недороля, радісно всміхнулася. «Він прийшов, щоб випустити мене з в'язниці!» — подумала вона і підійшла до ґрат.

— Ваша недоречність, двері он там!

— Які двері? — перелякано запитав Недороль.

— Але ж ви прийшли, щоб визволити мене?

— Ні, ні! Що ти! Я прийшов, щоб подякувати тобі за те, що ти врятувала мою корону, і... і... щоб попрощатися.

— Як? І ви мене не випустите звідси?

— Ну подумай сама, які дурниці ти говориш! — роздратовано промовив Недороль. — Якщо я випущу тебе сьогодні, Перший Недорадник завтра ж посадить сюди мене!

— А звідки він дізнається?

— Та йому розкажуть... — Недороль оглянувся, ніби шукаючи того, хто це зробить, і побачив гвардійців. — Та йому ж розкажуть навіть ось ці солдати!

Гвардійці, що сиділи напівсонно, заворушилися. їхнє залізччя забряжчало, і той, що з одним вусом, голосно спитав:

— Ти щось чуєш, Недобородо?

— Я зовсім нічого не чую. І навіть нічого не бачу, Недовусе! — і при цьому втягнув голову в плечі так, що вона зовсім заховалася в каструлю.

— Гм, дивно! Я теж нічого не чую і не бачу! — проказав Недовус.

Недороль притулився до ґрат і швидко зашепотів:

— Не вір, не вір їм! Вони прикидаються! А завтра ж побіжать до Першого Недорадника і викажуть мене! Мені дуже тебе шкода, але я боюсь... боюсь... — і він почав задкувати до виходу.

Та раптом зупинився на півдорозі і, скривившись, щоб не заплакати, промимрив:

— Мені ніхто ніколи так гарно, бантиком, не прив'язував корони! — і зник за дверима.

Гвардійці презирнулися і зітхнули. У підземеллі запала тиша.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ТРЕТІЙ

у якому Недопопелюшка приходять Алі на допомогу

І знову двері підземелля тихенько зарипіли і прочинилися, пропускаючи Недопопелюшку.

Гвардійці, побачивши її, відвернулися від дверей і втупилися в протилежну стінку.

Недопелюшка навшпиньках підійшла до ґрат і покликала Алю.

— Це ти?! — радісно підстрибнула дівчинка.

— Тс-с-с! — Недопелюшка приклала палець до губів.

Гвардійці завовтузилися, і один з них сказав.

— Я щось нічого не чую, Недобородо! А ти?

— Я теж! І навіть не бачу! — відповів другий.

Недопелюшка полегшено зітхнула і схвильовано сказала:

— Не падай духом! Ми тебе виручимо! Ніч довга всі в замку вже поспули, а Недоладько пішов у місто по допомогу.

— Слухай уважно, Недопелюшко! — відповіла їй Аля. — Перш за все треба сховати голову Першого Недорадника

— Як це — сховати?

— Дуже просто. Прoberись до Тронної Зали, там за тронем є ніша. У ній заховані лицарські лати. Шолом Недорадник кожного ранку прилаштовує собі на плечі замість голови. А ввечері знімає і кладе у нішу. Зараз ніч. Отже, шолом можна переховати в інше місце.

— А для чого його ховати? — все ще не розуміла Недопелюшка.

— Ну як ти не розумієш! Без голови Недорадник не зможе наказати катові відрубати мені голову. — Аля перевела подих. — А потім, — продовжила вона, — невідомо, чи встигне годинникарь полагодити годинника до дванадцятої години. Недорадник накаже гвардійцям схопити його і відрубати голову теж.

— Тепер я все зрозуміла! — вигукнула Недопелюшка. — А зараз треба дізнатися, у кого ключ від твоєї в'язниці.

По цих словах гвардійці знову забряжчали своїм залізччям і один з них сказав:

— Здається, ти залишив ключ у замку, Недобородо?

— Еге ж, у замку, — відповів той.

— І двері можна відімкнути?

— Звичайно!

Недопелюшка підбігла до дверей. І радісно ойкнула, бо в замку справді стирчав ключ.

Вона відімкнула двері, схопила Алю за руку, і вони побігли до виходу з підземелля.

У тиші щось знову забряжчало і почувся голос одного з гвардійців:

— Ти чув що-небудь, Недобородо?

— Анічогісінько! І навіть зовсім нічого не бачив! — відповів той.

І в голосі його вчувалася лукава посмішка.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ЧЕТВЕРТИЙ

у якому виявляється, що полагодити годинник неможливо

У замку справді всі давно спали. Недопопелюшка з Алею обережно пробиралися темними кімнатами і коридорами. Тільки місяць і зірки світили їм у величезні чорні вікна. Та ще було чути, як на вежах перегукуються вартові. Їхні кроки відлунювали під арками.

А дівчаткам здавалося, що за ними хтось женеться. Вони міцніше стискували одна одній руку і поспішали далі.

Нарешті вони дісталися Тронної Зали і підійшли до ніші. У ній, поблискуючи у місячному сяйві, стояли лати. Шолом був на місці

Всередині у Алі похололо. На мить їй здалося, що з щілини над заборолом за нею стежать холодні і лихі очі Першого Недорадника. Аля зібралася з духом і підняла забороло. Шолом був порожній. Дівчинка зняла його і завагалася.

— Куди ж його сховати? — міркувала вона. — А! Придумала! — і потягла Недопопелюшку у спальню Недороля Десятого.

Вони підкралися до королівського ліжка і відхилили завісу. На ліжку солодко спав Недороль. Аля швидко сховала шолом по під подушки.

— Тут його нізащо не знайдуть! — задоволено мовила вона. — А тепер — швидше до годинникаря!

Годинникар Неждень жив у маленькій комірчині під самісіньким дахом центральної вежі. До неї вели гвинтові сходи, якими оберталися зубчасті колеса велетенського годинника.

Він уважно вислухав Алю і схвильовано заметушився по комірчині.

— Яке нещастя! Яке нещастя! — приказував він і хапався руками за голову.

Недопопелюшці ледве вдалося його заспокоїти.

Годинникар впав на стілець і розпачливо подивився на Алю.

— Я так і знав, — мало не плачучи, сказав він, — що ця стрілкака колись знадобиться! Я так беріг її! І ось тепер... тепер я нічим не можу вам допомогти! Бо вчора її у мене хтось поцупив!

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ П'ЯТИЙ

у якому всі вирушають на розшуки стрілки

Це справді була прикра новина. Адже без стрілки годі й думати про полагодження годинника. А без годинника Алі нічого й мріяти про повернення додому. Всі зажурено мовчали.

Та ось Аля підвела голову і в її очах засвітилася надія.

— А яка вона, ця хвилинка стрілка? — спитала дівчинка, бо згадала дивний спис одного з гвардійців, які охороняли її у в'язниці.

— Це довга пласка залізьяка, загострена з одного кінця. На другому кінці у неї дірочка, у яку просувається вісь, — пояснив Недождень.

— Здається, я пригадую, де бачила її! — і Аля розповіла про спис.

— Швидше туди! Це напевно стрілка! — нетямився на radoщах годинникар.

Вони вийшли з комірчини. Вже сходило сонце, і починався новий день.

Поминувши кілька кімнат, усі помітили, що у замку діється щось незвичайне: назустріч їм бігли гвардійці. На превелике дивування, вони зовсім не звертали на Алю уваги. Навпаки, здавалося, що гвардійці самі від когось тікають, скидаючи з себе лати і шпурляючи зброю. Придворні, з перекошеними від жаху обличчями, тягли за собою якісь вузли та валізи. Всі вони бігли із замку і зникали у кривих вуличках міста.

Аля з друзями почала спускатися до підземелля і наштотувалася на ката. Він прожогом промчав повз них і зник за поворотом галереї.

А в підземеллі на них чекала ще більша несподіванка! Все катове начиння було поперевернуте і розкидане, наче тут промчався ураган. А двоє знайомих нам гвардійців спокійнісінько чатували біля в'язниці. За ґратами з кутка в куток, наче розлючений тигр, бігав Перший Недорадник... без голови! Час від часу він кидався на ґрати і тряс їх, намагаючись зламати.

Аля і Недопопелюшка завмерли від несподіванки і дивилися на цю вражаючу картину. А Недождень тим часом, щось радісно вигукуючи, накинувся на одного з гвардійців і почав виривати у нього з рук списа. Солдат не чекав такого нахабства і тому відчайдушно боронився. Його товариш кинувся йому на допомогу. Невідомо, чим би все це скінчилося, якби Аля не отямилася і не підбігла до них.

— Недобородо, Недовусе, це ж ми! Невже ви нас не впізнали?

Недовус відпустив годинникаря. Все ще неприязно поглядаючи на Недожденя, Недоборода, відсапуєчись, пробурмотів:

— А чого він, оце саме, кидається, наче тигр!

За хвилину все з'ясувалося. Аля розповіла гвардійцям, навіщо їм цей дивний спис. Недоборода сам простяг його годинникареві зі словами: «Візьми, друже!»

— Та й взагалі, — сказав Недовус, — я бачу, що настав час скидати з себе це залізьяччя.

А Перший Недорадник оскаженіло тряс ґрати в'язниці.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ШОСТИЙ

У якому ми дізнаємося, чому Перший Недорадник опинився за ґратами

Справді, як же Перший Недорадник опинився за ґратами?

Вранці він як завжди, пішов до Тронної Зали, щоб одягти шолом. Обнишпорив усю нішу — шолом зник! Оскаженівши, Перший Недорадник

став бігати по замку і з кулаками кидатися на всіх, хто траплявся йому на очі. Переляканий начальник гвардійців утік із замку. Залишившись без командира, солдати покидали зброю і теж подалися навтьоки.

Безголовий Недорадник спустився у підземелля. Він порозкидав усе катове знаряддя, вибрав найбільшу сокиру і кинувся до в'язниці, щоб відрубати Алі голову.

Та за ним спостерігали Недоборода і Недовус. Коли Перший Недорадник заскочив за ґрати, вони швиденько зачинили за ним залізні двері. Тепер він був не страшний нікому!

Саме в цей час у підземелля спустився кат. Але замість Алі він побачив за ґратами Першого Недорадника, та ще й без голови»!

За своє життя кат немало бачив голів без тулубів й тулубів без голів. Але щоб тулуб без голови отак вистрибував і вимахував руками — таке він побачив уперше в житті! Він вирішив що ремеслу його настав кінець, і теж дременув із замку.

А Недороль Десятий визирнув зі спальні і побачив навкруги страшений переполох. Він зарився у ліжко, наче у копицю сіна і тремтів від страху так, що все ліжко ходило ходором.

Його довго шукали, аж поки хтось зазирнув у ліжко і витяг звідти зеленого від переляку маленького чоловічка, у якому ледве можна було впізнати Недороля Десятого.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ СЬОМИЙ у якому Аля не впізнає деяких давніх друзів

Годинникар зі стрілкою спокійно повернувся на вежу. Не гаючи часу, він заліз на циферблат велетенського годинника. Аля і Недопопелюшка подавали майстру інструменти.

Годинникові цифри радісно усміхалися дівчаткам, наче давнім знайомим. І знімали капелюхи, коли майстер постукував по дзвінким молоточком: дзень-ззень, дзень-ззень! На циферблаті відчинялися віконечка і звідти нетерпляче визирали хвилини і секунди. Їм дуже хотілося скоріше на волю! А поважні години сварили їх, щоб не заважали майстру працювати.

І щасливий годинникар заспівав! Години, хвилини і секунди йому підспівували!

А цифри танцювали...

*Тож кожна година —
неначе людина.*

*Вона циферблатом крокує
невпинно.*

Тому ти годині

іти помагай,

тому ти ніколи

її не вбивай!

*А коли щодня і щогодини
не втрачаєш ти ані хвилини —
стане другом диво-циферблат,
і в ділах у тебе буде лад.*

І ось уперше за багато років годинник почав вибивати час. З гарним мелодійним передзвоном відбивав він дев'яту годину ранку. Аля і Недопопелюшка слухали його і дивилися з бійниці вежі на місто. Воно лежало перед ними, наче на долоні.

Раптом до них долинув невиразний гомін — то на площі нуртував на-товп. А попереду йшов Недоладько.

Недопелюшка потягла Алю вниз, схвильовано вигукуючи:

— Це Недоладько, Недоладько прийшов!

Недоладько дуже зрадив, коли побачив, що дівчатка живі та здорові.

— А ми прийшли визволяти тебе, — звернувся він до Алі.

Аля обернулася і впізнала багатьох знайомих недоладян. Потім знову перевела погляд на Недоладька і, раптом щось згадавши, наказала:

— Стій тут і чекай мене!

Дівчинка побігла на кухню, знайшла у каміні кілька холодних вуглинок, міцно затисла їх у кулаці і поспішила назад.

— Стань отут, Недоладьку, — хвилюючись попросила Аля. — Зніми, будь ласка, капелюха і повернися обличчям до сонця. — Вона поставила Недоладька впритул до кам'яного муру і взяла вуглинку в руку. Намалювала йому друге вухо, підправила ніс, продовжила ліву ногу, яка здавала-ся дещо коротшою.

Проте у зовнішності Недоладька чогось не вистачало. Що ж вона забула? Так, ямочку! Тремтячою рукою дівчинка торкнулася Недоладькового підборіддя...

І сталося диво! Перед Алею стояв стрункий, гарний хлопець. Його неважко було пізнати, бо на обличчі світилися щирі очі та добра і лагідна усмішка.

Аля вся сяяла від задоволення.

Хтось торкнувся її руки, і дівчинка побачила Недовуса, який стояв поруч і благально дивився на неї. Аля зрозуміла все без слів і швиденько домалювала йому правого вуса. Він одразу ж звеселів і, взявшись у боки, пішов у танок.

Ось коли Алі довелося попрацювати!

Недоладяни тісно обступили її. Знадобилися не тільки Алина голка з ниткою, але й викрутка і вуглинка та ще багато інструментів, що їх позносили недоладяни.

Сонце підбилося височенько, та Аля все ще доробляла — малювала, закручувала, прибивала.

А коли нарешті спинилася перепочити, побачила, що навкруги кипить робота. Недоладяни вже самі допомагали один одному. На площі стояв га-

мір: там щось прибивали, там пиляли, там клепали. І всюди сяяли усмішки! Усмішки, яких раніше так не вистачало усій країні!

Нарешті Аля згадала про годинник. Його стрілки показували за п'ятнадцять хвилин дванадцяту. Вона побігла шукати Недоладька. Він саме щось пиляв разом з Недоштаньком, у якого штани вже мали обидві холоші.

— Ну от, — сказала їм Аля, — Тепер я спокійно можу повертатися додому. Адже я навчилася доробляти все, що починаю! Ходімо швидше до годинника, бо у нас обмаль часу! Кличте усіх, хто хоче покинути країну Недоладію.

Та Недоладько, опустивши голову, знічено переминався з ноги на ногу. Не поспішав.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ВОСЬМИЙ у якому настає час прощатися

Аля помітила, що Недоладько поводить дивно.

— Що сталося? — поспитала дівчинка.

— Річ у тім, що ми вирішили не покидати Недоладію, — винувато признався Недоладько. — От такий компот! Колити повернешся додому і домалюєш Недорадника, він назавжди зникне з цієї країни. А Недороля ми примусимо тут працювати, доробимо все, що у нас ще не дороблено, і заживемо на славу! Бо це наша батьківщина! Та й не хочеться розлучатися, бо ми всі тут зріднилися! — додав він, обвівши поглядом площу, і посміхнувся. — А ти неодмінно повертайся додому. Тебе там ждуть — не дождуться. А Недопопелюшка... — і в очах його відбилась тривога, — Недопопелюшка, нарешті, стане принцесою. Ось, — він вийняв пазухи кришталевий черевичок, — ось другий черевичок для неї.

— Але я зовсім не хочу перетворюватися на принцесу! — Вигукнула Недопопелюшка і тупнула ногою.

Аля озирнулася і зацікавилася з подиву. Перед нею стояла чистенька дівчина у звичайних черевичках і звичайній сукні. І така гарна — у сто разів краща від найкращої принцеси!

— Я теж залишаюся тут! — сказала Недопопелюшка, і Недоладькове обличчя знову засяяло.

— А що ж буде з Недочеревичком? — раптом згадала Аля.

— А що зможе заподіяти нам карлик, коли ми разом? — усміхнувся Недоладько. — Нехай і далі переносить сюди недороблені справи і записує адреси тих, хто їх недоробляє. Але, звичайно чим менше буде недороблених справ, тим легше нам буде тут. От такий компот!

— Тоді будемо прощатися, — зажурено мовила Аля. — Я б ще залишилася, але треба негайно попередити Сашка та інших дітей. Прощавай, Недоладьку! — Аля піднялася навшпиньки і поцілувала його в щоку. — Не плач, Недопопелюшко! — втішила вона подругу, хоча у неї самої на очах бриніли сльози. — Не забувайте мене! Я вас ніколи не забуду!

Вона глянула на годинник. Стрілки показували за одну хвилину дванадцять. Аля витягла з кишені стрічку і швиденько заплела косу.

Годинник почав відбивати дванадцятку.

І до-роби!

І до-пиши!

І роз-почни!

І не лиши!

І до-їдай!

І до-пивай!

І з Недо-ладії

ТІКАЙ!

показала дівчинка і опинилася вдома.

Вона сиділа на підлозі у своїй кімнаті. Все було, як і раніше.

«Неначе у ракеті!» — подумала Аля. Підвелася з підлоги і знайшла у книжковій шафі старий альбом з недомальованим чоловічком. Дівчинка взяла олівець і почала домальовувати йому голову.

У кімнаті було тихо. Тільки олівець шурхотів... І Аля мимоволі почала наспівувати пісеньку, яка склалася сама:

Бувають ще на світі

справжнісінькі дива:

під гумкою зникає

у когось голова!

Комусь не вистачає

то серця, то руки,

з'являються на світі

недо —

чере —

вики.

Бувають чудеса

справжнісінькі на світі!

Виходить, ти і я

за все-усе в одвіті?

Що тут не доробив —

отам вилазить боком!

Буває, що добро

з одним виходить оком!

А чесність — без руки,

а правда — без ноги!

Буває, що і з друзів

виходять вороги!

От і виходить — перше

гарненько поміркуй,

а потім вже —

не допиши або не домалюй!

Аля дуже старалася. Однак обличчя у чоловічка знову, як і першого разу, вийшло хиже і зле.

А в цей час у Недоладії Недовус і Недоборода, які все ще вартували Першого Недорадника, побачили, як той швидко-швидко закрутився на одному місці, наче дзига, і... зник, наче його й не було!

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ДЕВ'ЯТИЙ
останній, і хоча він дуже короткий, його не можна вважати
недоробленим, бо такі вони і є, ці останні розділи,
які ще звуться епілогами

Карлик Недочеревик і досі тиняється по білому світу і збирає в Недоладію недороблені справи. А недоладяни негайно їх доробляють. І невідомо, хто кого переможе, бо ще багато у нас тут недороблених справ.

Недороль Десятий влаштувався працювати нічним сторожем. Він цілі ночі грає сам із собою в кості. Кат працює гострильником. Краще від нього ніхто не може нагострити кухонного ножа чи ножиці.

А Перший Недорадник висить у Алі над письмовим столом, пришпилений кнопками до стіни. Він злісно дивиться на Алю. Адже це через неї він так і не став королем. Тепер його Аля аніскілечки не боїться.

Та й ніколи їй звертати на нього увагу. Адже у неї в кишеньці величезний список з адресами, куди вона неодмінно мусить завітати.

А до тебе вона ще не приходила?

<https://mamabook.com.ua>

СЕРІЯ ДЕТЕКТИВІВ ОЛЕКСАНДРА ЕСАУЛОВА

Як же то захопливо — бути детективом!

Особливо, коли ти школяр. Але ж, як виявляється, страшенно небезпечно: стеження, гонитви, крадіжки і викрадення — усе, як у справжньому дорослому житті.

Льоха Холмс, Миха Ватсон і Бонасьє — юні детективи з Горобинівки — уже женуть слід. І як ви гадаєте, чим завершиться їхній розшук?

Написаний у манері реалізму, детектив, у якому розслідування проводять підлітки, — надпопулярний за кордоном жанр. В Україні це перші вітчизняні дитячі детективи, створені за всіма канонами жанру. Книжки містять помітну пізнавальну складову, насамперед історично-культурницьку.

Теги: Дитяча література, Дитячий детектив, Пригоди, Сучасна дитяча проза, Сучасна художня література

Кенінгова колекція. Справа № 1

Як же то захопливо — бути детективом! Особливо, коли ти школяр і це твоя перша справа. Але ж, як виявляється, страшенно небезпечно: стеження, гонитви, крадіжки і викрадення — усе, як у справжньому дорослому житті. Льоха Холмс, Миха Ватсон і Бонасьє — юні детективи з Горобинівки — розшукують коштовну колекцію, яка зникла ще за часів Другої світової війни. І як ви гадаєте, чим завершиться їхній перший розшук?

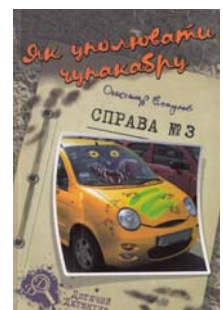
Чорні археологи. Справа № 2

Як же то захопливо — бути детективом! Особливо, коли ти школяр, а новий розшук просто сам іде до тебе в руки. Але ж, як виявляється, страшенно небезпечно, особливо коли йдеться про людське життя, а до крадіжки причетні справжнісінькі злочинці. Льоха Холмс, Миха Ватсон і Бонасьє — юні детективи з Горобинівки — розшукують скарб давньоруських часів. Як ви гадаєте, чим завершиться їхній розшук?

Як уполювати Чупакабру. Справа № 3

Усі чули про чупакабру — таємничого кровопивцю! Мало не в кожному селі його бачили, та нікому не дався до рук. А юним детективам із Горобинівки потрібно вирахувати й упіймати небачене страховисько. На додачу їм доведеться розплутувати ще одну таємницю: поки друзі в Підбакотті намагаються вполювати чупакабру, у Горобинівці хтось псує

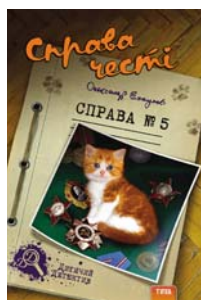
автівки сусідів Льохи Холмса, Михи Ватсона та Насті Бонасьє. У «Як уплювати чупакабру» герої дізнаються історію Підбакоття та викриють нечистих на руку ділків, які користалися із людських страхів та упереджень.

Кіднепінг. Справа № 4

Ця невгамовна трійця школярів викриває злочини, які виявилися не по зубах навіть професійним слідчим. Ба більше, юні детективи помічають такі загадки й таємничі події, які хоч і не обходять дорослих, проте можуть вартувати життя! І навіть викривають злодіїв, що крадуть дітей!

Справа честі. Справа № 5

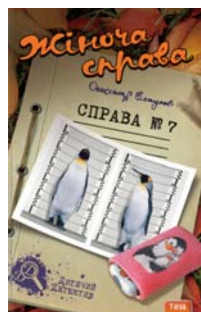
І знову в Горобинівці халепа. Пограбовано шкільний музей і викрадено воєнні ордени. І що не вдіє міліція, їй ніяк не вдається впіймати злодіїв. І знову до справи беруться юні детективи: Миха Ватсон, Льоха Холмс і Настя Бонасьє. Тим паче, що через грабунок їхній учитель Кость потрапив до лікарні із серцевим нападом. Цього разу викрити злодіїв — це справа честі.

Щурячий підступ. Справа № 6

Перед друзями-детективами постала незвичайна справа. Адже в халепу втрапив сам Миха Ватсон! До того ж на їхню рідну школу посипалися всілякі негаразди: тут тобі й бомба, і отруйна речовина, і врешті-решт терористи... Хочете дізнатися, як друзі виплутаються з нової пригоди? Читайте! Заразом дізнаєтеся, що щури не лише кмітливі, але й часом дуже небезпечні, що модні журнали — насправді корисна річ, та й узагалі, часом усе довкола — не те, чим видається на перший погляд.

Жіноча справа. Справа № 7

Що було, що було! Таке було! Спочатку постраждала Таська Москаленко. Потім дісталось Олі Молибозі! А тоді таке почалося!.. Таке!.. Дівчата, ви не повірите!.. Та ні, ця історія не тільки для дівчат. І не лише про дівчат... Звісно, що, дізнавшись про напади на подруг, Льоха Холмс і Миха Ватсон беруться шукати загадкового й підступного Пінгвіна. Тобто розплутувати так звану «жіночу» справу. Але усе було не так просто, як видається на перший погляд.

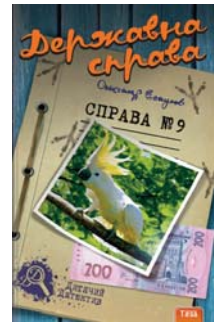
Полювання на мамонтів. Справа № 8

Звісно, прадавні мамонти були кращими за теперішніх. Хто сказав, що тепер мамонтів на світі немає? Є, щоправда, без бивнів і хоботів. Та й ходять вони не на чотирьох, а лише на двох ногах. І не просто ходять, а при цьому порушують закон, наражаючи інших, ні в чому не винних людей, на небезпеку. Тому-то їх необхідно знайти і знешкодити. Це й робитимуть Льюха Холмс і Миха Ватсон цього разу. Звісно ж, з допомогою вірних друзів і капітана... ні, вже майора Слісаренка...

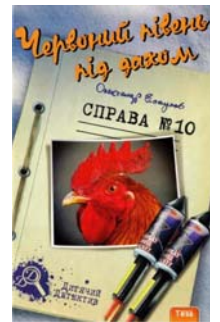
Державна справа. Справа № 9

У цій справі все справжнє: і пригоди, і небезпеки, і дружба... Несправжні тільки гроші. Фальшиві гроші, що раптом з'явилися в містечку, де живуть юні детективи Льюсі Холмс і Миха Ватсон. Звісно, що хлопці хочуть з'ясувати, хто виготовляє й розповсюджує підроблені купюри. Мусять з'ясувати, інакше за ґратами опиняться ні в чому не винна людина.

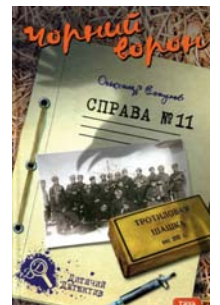
Червоний півень під дахом. Справа № 10.

Льюха Холмс і Миха Ватсон розплутали вже немало складних справ, але такої в них ще не було. Це — найнебезпечніша їхня пригода. Адже цього разу детективи та їхні друзі опиняються в таких гарячих обставинах, що їхнє життя іноді висить на волоссі. Точніше, на пір'їні з хвоста червоного півня.

Чорний ворон. Справа № 11

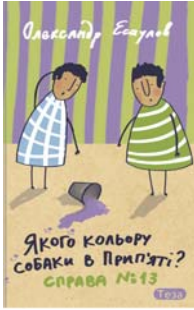
Цього разу усе геть по-дорослому. Вибухом біля банкомату поранило Тасю. Юним детективам із Горобинівки — Льюхові Холмсу, Михові Ватсону і Насті Бонасьє — доведеться діяти вкрай обережно. Та і Яні випаде чимало роботи...

Полювання на догхантерів. Справа № 12

Чи міг би ти зібрати цілісіньку площу дітей, які би вимагали врятувати собак? А Миха Ватсон, Льюха Холмс і Настя Бонасьє збрали. І не лише збрали, а викрили черговий злочин. Цього разу вони полюють на... догхантерів.

Якого кольору собаки в Прип'яті. Справа № 13

Зелений собака, рожева видра і червоний їжачок... Незвично? Михові Ватсону, Льосі Холмсу та Насті Бонасьє не вперше. На них знову чекають пригоди.

(За матеріалами відкритих інтернет-джерел)

ОЛЕКСАНДР ЕСАУЛОВ «КЕНІНҐОВА КОЛЕКЦІЯ. СПРАВА № 1»

Розділ 1

Вони стояли один проти одного. Широко розставлені ноги, довгі плащі, шпори — як має бути, на шкіряних чоботах з високими підборами, — руки на поясі. У кожного на широкому паску висіла кобура з револьвером «Сміт енд Вессон», надійним другом і постійним супутником. Руки застигли, лише часом шарпались пальці. От тепер, за мить, усе буде вирішено: хто мав рацію, хто буде першим, а хто залишиться лежати тут, у поросі провінційного міста, і потому його підбере місцевий гробар. Він був певен, що не схибить, треба лише встигнути вихопити револьвер першим, це головна задача, від цього залежало зараз усе. Щось рипнуло. Він схопився за зброю, та було вже пізно...

* * *

Трикляте рипіння відволікло його лише на частку секунди, але цього вистачило, щоб Мишко вгатив у нього п'ять куль і виграв гру.

— Ну, мамо! Скільки разів я просив, щоб...

Та до кімнати зайшла зовсім не мама, до кімнати зайшов тато. Тато — це важка артилерія, з татом не сперечаються. Тато завжди каже лише раз, вдруге він уже діє, до того ж, як кожен талановитий полководець, завжди несподівано, а головне — рішуче.

— Олексію!

— Так, тату.

— Ти скільки вже сидиш за ящиком і ганяєш цю чучу?

— Не знаю, тату, я час не помічав.

— Я перші дві години — теж ні, але другі дві години я помітив. Вими-кай і гайда на вулицю. Ще бракувало, аби в тебе голова поквадратнішала, наче японський кавун.

— Який кавун?

— Японці вивели такі кавуни. Пхають кавунові зав'язі у скляні квадратні банки, і кавуни виходять у формі кубиків.

— Навіщо?!

— Зручніше возити, менше місця займають, по столу не котяться... Отож, позаяк ти в комп'ютері більше часу, аніж удома, я боюся, щоб твоя голова не стала така ж квадратна, як цей монітор! — тато тицьнув пальцем у бік стола. — Хоч би м'яча поганяли, га? Ми свого часу на пустирі...

— Там давно все забудовано, — похмуро сказав Льоха, — хіба що мотоциклом по асфальту...

— А за Українською, туди, до річки...

— Там теж. Хіба ти не горобинівський мешканець? Де можливо, там усе вже прихватизували та забудували.

— М-да... Треба визнати, я більше горобинівський спанець. Вранці поїхав, надвечір повернувся.

Горобинівка — за п'ятнадцять кілометрів від Києва, і більшість тамтешніх мешканців, як і тато, працюють у столиці. Протягом останніх п'ятнадцяти років містечко захопило бурхливе будівництво. Приватні будинки виростили на кожному вільному клаптику. Самодіяльні ж спортивні майданчики, яких раніше в Горобинівці було хоч греблю гати, зникали один по одному.

Але тато не здавався.

— А біля дванадцятої школи? Там же облаштували мініфутбольне поле? Одне слово, бігом на вулицю! Сину, та ти що? Ця залізяка тебе на рахітика перетворить! Сколіоз отримати хочеш?

Розумом Льоха усвідомлював, що чотири години за компом — це, мабуть, таки перебір, але програти Мисі! Через те, що двері невчасно рипнули? Це теж занадто! Та з татом сперечатись не випадало, тато — важка артилерія.

Льоха побурчав задля годиться, але не надто голосно, аби батько не чув. Так, лиш аби заспокоїти совість, яка все-таки бунтувала проти поразки. І поплентався на вулицю.

Миха жив у сусідньому будинку. Льоха зовсім уже наладнався піти й покликати його на вулицю, аж той сам власною персоною витягся з під'їзду.

— Михо, привіт! Ти чого це раптом на вулиці опинився?

— Та матуся випхала! Каже, не підеш — візьму дрючка...

— От же ж, предки, наче змовились! У мене тато теж завів: досить, мовляв, склероз заробляти, гайда у футбол гасати!

— Склероз? До чого тут склероз?

— А я звідки знаю?

— Він, певно, сказав, «сколіоз»? Це коли спина крива.

— Склероз... Сколіоз... Яка різниця? Все одно ти мене останньої гри нечесно завалив.

— Як це нечесно?

— Та до мене якраз тато зайшов, я відволікся, а ти в цей час і вгатив!

— Ну, вибач... Я ж не знав...

— Менше з тим, проїхали...

— Чим займемось?

— Та хтозна... Ходімо до дванадцятої школи, може, там справді хтось пузир ганяє?

До дванадцятої школи хвилин п'ятнадцять неквапом іти. Коли повернули на Ярославську вулицю, побачили незнайомця. У сіренькій сорочці та джинсах, з довгим, давно не стриженим волоссям, чужинець ідучи зазирає у аркуш, а тоді знову дивився на таблички з номерами будинків. Не дійшовши до Льохи й Михи, незнайомиць учергове зупинився, подивився в папірець і незадоволено гмукнув.

— Агов, хлопці, може, ви підкажете? Я шукаю вулицю Маленкова.

Льоха здивовано звів брови:

— Яку вулицю?

— Маленкова.

— Вперше чую. Михо, ти чув про таку вулицю?

— Ні...

— А ви взагалі давно живете в Горобинівці?

— Та від народження обоє.

— І нічого не чули про вулицю Маленкова?

— Та ні... начебто...

— Дивно, — незнайомиць ще раз подивився на папір, який хлопцям видався якимось планом.

Та коли Льоха спробував бодай краєчком ока зазирнути до цього плану поближче, чоловік швиденько склав папірець і запхав до кишені. Єдине, що Льоха встиг роздивитись, то це закарлючку, написану чорнилом на зворотному боці аркуша. На тому й розійшлися. Хлопці рівно за хвилину потому забули й про дивного чужинця, і про його папірець, і його дурні запитання про відсутню в Горобинівці вулицю Маленкова.

Згадав про нього Миха ввечері, коли разом з батьком дивився телевізор. Ішов документальний історичний фільм про Сталіна. От у ньому й прозвучало це прізвище. Миха одразу запитав:

— Тату, а хто такий Маленков?

— Маленков? Це один з наближених співробітників Сталіна. А чому ти запитуєш про нього?

— Та, розумієш...

І Миха розповів про незнайомця, який сьогодні вдень шукав у Горобинівці вулицю з такою назвою. Тато здивувався.

— Бач, сину, якщо в Горобинівці й була така вулиця, то її давно перейменували. За часів Сталіна і потому вулиці, та й цілі міста, то називали на честь історичних діячів, то скасовували такі назви. Але завжди, коли людину відлучали від влади, назви ці прибирали. Маленкова усунули з посади десь у середині п'ятдесятих. Я думаю, що й вулицю тоді ж перейменували. Скільки років було твоєму незнайомцеві?

— Та складно сказати, може, років двадцять-двадцять п'ять.

— Взагалі-то, він мав би знати такі речі. Дивна людина. Або геть неосвічений, або іноземець.

На цьому розмову було закінчено, і невдовзі Миха забув про неї, бо почався класний фільм.

Наступного дня до Михи зателефонував Льоха. Побалакавши про те-се, він між іншим сказав:

— Михо, а пам'ятаєш учорашнього дивака, який про вулицю питав?

— Маленкова?

— Ну! А ти його запам'ятав?

— Запам'ятав. Вчора фільм про Сталіна показували. Маленков, виявляється, був одним із найближчих його помічників. Тато сказав, що коли така вулиця й існувала, то її давним-давно перейменували. А дядько той, імовірно, бевзь неосвічений або іноземець.

— Ти пам'ятаєш, він до аркуша зазірав?

— Пам'ятаю.

— То я його знайшов.

— Що знайшов?

— Та папірець, у який той чудило дивився.

— Прикольно... — без жодного зацікавлення сказав Мишко.

— Знаєш, мені здається, що тобі теж варто глянути. Це щось на зразок плану, і там децю позначено.

— Думаєш? Ну добре, я зараз вийду.

Хвилин за десять друзі зустрілись у дворі. Ще торік дорослі дядьки затягли під покров високих кущів бузку дві давні важезні лавиці з бетонними ніжками й укопали стіл. Стіл був до пари лавицям, на товстих колодах, що повік не згниють. За стільницю правили старі, теж дубові двері. На цій стільниці пенсіонери вечорами забивали козла, тобто грали в доміно, або ляпали картами — розписували преферанс, який називали козлячим. За цим столом і вмостились друзі.

— Ось, — промовив Льоха та дістав з нагрудної кишені складений учетверо аркуш.

Миха обережно розгорнув жовтявий папірець. З першого погляду стало зрозуміло, що це план. На папері було намальовано звичайнісіньке перехрестя. Одну вулицю було підписано: вулиця Маленкова, промальовано й окремі будинки, щоправда, без номерів. Біля перехрестя зображено дивну геометричну фігуру. Після уважного споглядання й деяких роздумів Миха оголосив, що це листок, імовірно, дубовий.

— А може, і кленовий... — із сумнівом у голосі додав він, — надто вже художник абстрактний.

— Який-який?

— Ну, абстракціоніст... Це такі художники, які тільки вдають, ніби вміють малювати. Наляпають фарби на полотно та приндяться: ось які ми, сучасні класики! А для мене то маячня... Цей от теж, — він кивнув

у бік папірця, — фігзна-що намалював. Чи то дубовий, чи ясеневий, а може, і кленовий... А що тут за хрест?

— Отож-бо, — пожвавішав Льоха, — у цьому хресті, думаю, уся справа! Бачиш, його намальовано у дворі будинку, що стоїть на вулиці Маленкова? А цей тип теж питає, де ця вулиця.

— До речі, про типа. А де ти цей план знайшов? І чому вважаєш, що це його папірець?

Льоха перегорнув аркуш. Виявилось, план — на звороті документа, що називався «Акт». Власне, це був навіть не документ, а лише його початок, перекреслений карлючкою незвичайної форми. Акт написано ручкою, а перекреслено фігурою, подібною до петлі з двома довгими хвостами. Написано було таке:

«Акт від 15.07.1945

Ми, члени комісії, начальник ешелону 3240 майор тов. Козелков, головний доглядач тов. Лисичко і співробітник тов. Перепелиця, склали цей акт у тому, що...»

На цьому текст уривався. Про що хотіли скласти свій акт тов. Козелков, головний доглядач чогось тов. Лисичко та незрозуміло чий співробітник Перепелиця, анітрохи не ясно, але це не головне. Головне — у даті: п'ятнадцятого липня тисяча дев'ятсот сорок п'ятого року! Оце так!!! Документу сімдесят років! Тепер зрозуміло, чому папір жовтий: він пожовк від старості! І ясно, що чорнило світле, бо вицвіло!

— По-перше, вулиця Маленкова, — міркував Льоха, — адже не щодня питають про таку вулицю. По-друге, ось цей розчерк, яким перекреслено текст. Я цю петлю ще тоді помітив. Хотів зазирнути, що це за план, а той субчик у мене перед очима аркуш і згорнув, якраз догори цією карлючкою. От я її і запам'ятав. А вчора, коли ти додому пішов, я ще з хлопцями м'яча поганяв, а коли йшов — знайшов цей папірець. Я би проминув його, та закарлюку побачив. Цікавість мене взяла, що ж там цей оригінал від нас ховав. Підняв — а там план з хрестом. Я, Михо, думаю: що цим хрестом позначено, га?

— Та хто ж його знає, чесно кажучи... Тільки не став би той дивак просто так шукати вулицю Маленкова. І документ цей теж просто так сімдесят років би не зберігали! Нечиста тут справа, Льохо, це як двічі два — тридцять два. Розумієш: це ж сорок п'ятий рік.

— То й що?

— А те! Друга світова війна закінчувалася, а нацисти, вони ж населення грабували. Може, щось десь сховали?

— Ну звісно, — глузливо реготнув Льоха, — на аркуші з актом російською мовою.

— Справді... Не виходить.

Миха знову заходився роздивлятись план. Перехрестя як перехрестя, будинки собі й будинки.

— Та грєць із ним! Льохо, ти інших справ не маєш хіба?

— А які влітку справи?..

Розділ 3

— Босе, усе пропало! Босе, там... На Маленкова, тобто на Соборній... Сховок шукають не менше десяти людей! Нипають перехрестями, у кожного із собою аркуш із планом.

— Це все через тебе! Як ти міг узагалі загубити план та ще й копії не зняти? Це в тебе не кишенья дірява, це в тебе голова дірява! Хоч тепер відксерив того клятого папірця?

— Та ось, зробив, тримай, тепер у кожного буде по примірнику, баста сваритися...

— Баста?! Я тобі покажу баста! Тобі нічого не можна доручити, навіть води у склянці принести! Бо в тебе або ноги заплутаються, або вода висохне. Кретино! Боже мій, який кретино-ідіото... Ти все поставив під загрозу! Якого біса ти притягнув сюди цього пацана? План забрав, і кінці...

— А що мені лишалося? У нього в руках був план... Він бачив мене в обличчя...

— То й що? А тепер його шукатимуть. І нас разом із ним. Якщо раніше ми були просто парочкою з дивацтвами, шукали не знати що, то зараз ми злочинці! Різницю відчуваєш? Ой, кретино-дерибодано... З ким я зв'язався? Санта Маріє...

Бос — невисокий, кучерявий, збитий і гарячий — зовні нагадував італійця, він це знав і використовував, коли було необхідно комусь забити баки. Італійською він знав лише кілька слів, як-от «італьяно», «кретино», «дьябло», «ідіото», «дуче» і «дерибодано» з неясним значенням. Уживав він їх часто. Спочатку для приколу, а тоді стало само собою виходити. І, як справжній італієць, він енергійно жестикулював, заковчував очі та плямкав губами.

— Ще бракувало, щоб сховок знайшли під самим нашим носом!

— А де ж ми шукатимемо? Ми ж не знаємо, де це кляте перехрестя!

Бос потрусив перед обличчям Сержа— а саме так звали напарника— зібраними в пучку пальцями:

— Дуче дерибодано, дьябло кретионаре... Поїхали! На місці вирішимо. А ти що, пропонуєш чекати, доки ці малолітні ідіото мій сховок шукатимуть? Знати б ще, що в тому сховку! Ну дідусь, влаштував мені тихе забезпечене життя.

Бос пішов до виходу, а Серж зазирнув до маленької кімнати, де на старому металевому ліжку з нікельованими кулями спав Льюха. До їжі йому підсипали снодійного. Ліву руку було прикуто наручниками до бильця ліжка. Серж задоволено кивнув: тут усе гаразд, хвилюватися нема чого.

Як бос дізнався про сховок і звідки в нього план, Серж не знав. Одного разу той туманно натякнув, що це родинна справа, і в сховку спадок, що йому покійний дід заповів. Заради пошуків цього самого сховку вони

вдвох приїхали до Києва тиждень тому. У Калинівці, одному зі столичних передмість, винайняли стару тимчасівку. У Києві й Горобинівці житло було неймовірно дорогим. Тимчасівка мала одну, зате дуже суттєву перевагу: з неї можна було вийти на вулицю крізь окрему хвіртку. Решта вигод була на печерному рівні: вбиральня надворі, а в крані сама крижана вода.

З першого дня стало зрозуміло, що без особистого транспорту не обійтись. Тому бос, хоч і побурчав, проте поїхав до Києва на автобазар і купив «за недорого» стареньку ладу-шістку.

— Нічого, нічого, — заспокоював він своє самолюбство, — як чужому дядькові за квартиру бабки віддавати, краще на власну автівку витратитися. А як знайду скарб, то на мерседесі їздитиму.

До Горобинівки було кілометрів п'ятнадцять. Бос ганяти не любив, і Серж лише зубами скрипів, коли той кілька кілометрів повз за якоюсь роздובаною вантажівкою, але вдіяти нічого не міг. Тяглися пів години, а коли нарешті поїхали Соборною, то вона була вже порожня, лише на одному з перехресть вони побачили хлопця й дівчинку, які роздивлялися аркуш. Серж смикнув боса за руку:

— Дивись, стоять...

— Та бачу, бачу. Ти помалу махай, бо я мало у стовп через тебе не в'їхав, — пробурчав бос.

Вони проїхали метрів двадцять за перехрестя й зупинилися. Бос поправив дзеркало заднього огляду та став спостерігати за дітьми.

* * *

Незнайомцеві очі розширилися з подиву. Він упізнав одного з тих, у кого вчора запитував вулицю Маленкова.

— А, хлопчику, дякую, — сказав довговолосий, а потім раптом почав ляпати себе по кишенях. — Слухай, — сказав посміхаючись, — ти зробив мені велику послугу. Цей папірець важливий для мене як пам'ять про мого дорогого дідуса. О, мій дідусь! Я так його любив! Я хочу тобі віддячити, але я живу не тут, а в Калинівці, а гаманець забув удома. Поїхали, я дам тобі сто доларів. Це дуже важливий для мене аркуш.

— Сто доларів! Ха! Новий вінчестер для комп'ютера. Оце так! Миха знепритомніє: за якийсь папірець цілих сто баксів.

Вони сіли в електричку та поїхали до Калинівки. Льоха хоч і почувався трохи моторошно, та азарт шукача скарбів заглушав голос розважливості: аякже, він зараз потрапить до лігвиська цих підозрілих розкидальників загадкових папірців! Він ще пам'ятав, як вони увійшли в обшарпану хатинку. А от що було далі?

— Агов, хто-небудь? — гукнув Льоха.

Ні звука, схоже, він у хаті сам. Уважно роздивився довкола. У кіно в таких ситуаціях головний герой завжди знаходив шпильку, закріпку, у гіршому разі шмат дроту та легко відмикав наручники. Усе це було схо-

же на захопливий детектив, а Льоха, поза сумнівами, головний у ньому герой. Але, на жаль, нічого подібного до закріпки чи шпильки він як не шукав, так і не знайшов.

«Так нечесно! — подумав хлопчик. — Як же я наручники відімкну?»

А потім до нього раптом дійшло, що це ніяке не кіно, і наручники справжнісінькі, і становище його дуже й дуже небезпечне. Незрозуміло, що задумали зробити з ним ці злодії. У тому, що його захопили бандити, Льоха ні на хвилю не сумнівався. У кожному разі, нічого хорошого очікувати від них не випадало.

— Гей, хто-небудь! Допоможіть! — закричав він, сподіваючись, що хтось почує. — Е-ге-гей!

Тиша, лише відгукнулася коротка луна в порожній кімнатці. Льоха сів, незручно вивернувши руку, й оглянув приміщення. У дальньому кутку лежало старе пальто. Льоха напружився та протягнув кілька метрів ліжку, щоб дістатися до нього. Може, там щось є, чим можна буде відімкнути ці кляті наручники? Коли відкинув пальто ногою, побачив портфель із відірваною ручкою.

***

Географ уважно вивчив зворот аркуша.

— Гм... Цікаво. Головний доглядач — так може називатися посада музейного працівника. Дуже цікаво... От що, хлопці-дівчата, треба покопирсатися в історії київських музеїв, коли вони відкрилися після нацистської окупації. Ви ж розумієте, яка ниточка може сплестися: музей — повоєнний хаос — коштовності — сховок! Звісно, грубе припущення, але може бути дуже цікавим.

Чи не вперше в житті Миха й Льоха з такою цікавістю нишпорили інтернетом. Вони переглянули купу сайтів, виписали назви всіх київських музеїв, адреси та дати їхнього заснування. Нарешті після довгих пошуків у списках залишилися тільки три музеї: Національний музей «Київська картинна галерея», Національний музей Богдана та Варвари Ханенків і Музей історичних коштовностей України. Інші музеї, навіть якщо й були відкриті одразу по війні, не могли мати експонати, які б зацікавили бандитів. Щоправда, день народження коштовного музею лишився нез'ясованим, бо сайт у нього не працював, але «коштовності», та ще й «історичні» — звучало дуже обнадійливо.

З нього й вирішили почати. Наступного дня Миха, Льоха і мадам Бонасьє вирушили до Києва. Музей коштовностей розташовано на Печерську, на території Лаври. І тут детективів спіткав перший облом. Гарна білявка, яка виявилася екскурсоводом, на запитання дітей, чи працював музей у 1945 році, відповіла, що його відкрито наприкінці шістдесятих років.

— Як? — від несподіванки Льоха мало не бовкнув про план, що пік йому руку крізь кишеню, але його вчасно зупинив Миха Ватсон, пхнувши ліктем у бік.

— Дуже дякуємо, — подякував він білявці та потягнув розчарованого Льюху до виходу. — Ти давай, язика тримай!— вичитав він друга на вулиці.

— Та сам не знаю, як вилетіло. Думав, раз — і таємниця відкриється. А тут повний облом.

— Що там далі за списком? — запитала Бонасьє.

— Київська картинна галерея.

І вони сіли у тролейбус, що дуже вчасно під'їхав до зупинки: на ньому якраз було зазначено потрібний маршрут.

Розділ 7

Бос і Серж оселились на околиці Горобинівки. Довго шукали житло, що мало б окремих вихід на вулицю, як у Калинівці, але не знайшли. Довелося задовольнитися невеличкою кімнатою в старому будинку, в якому ніхто не жив років зо два. Хвіртка на вулицю була одна на весь двір. Шлях до неї проходив повз будку, де жив дуже лютий пес. Першого ж дня він так обгавкав обох, що здавалося, зірве голос. У кімнаті через довгу відсутність мешканців з'явився стійкий запах пустки. Його довго вивітрювали, прочинивши навстіж вікна. Хазяйка з невпинним невдоволенням бурчанням незрозуміло нащо застелила білизну на два старі провалені ліжка, за це взяла ще додаткову плату. Кінець кінцем вона нашвидкуруч замела підлогу, протерла стіл і стільці та пішла.

— Так... — промовив бос, коли нарешті господиня лишила їх наодинці, — треба змінювати зовнішність.

— З якого це дива?— здивовано звів брови Серж.

— Ти що, на голову хворий?— покрутив пальцем біля скроні бос. — Бовдурало.

***

— Прошу! — господиня жестом запросила до передпокою.

Трійця зайшла до помешкання.

— Дідусь лежить там, — жінка вказала пальцем на двері до кімнати й пішла на кухню.

Ноги в неї були надивовижу волохаті, хатні капці, розмірів на п'ять менші, ніж треба, трималися лише на пальцях. Босі п'яти ляпали по підлозі. Друзі провели її поглядом. Миха знизав плечима:

— Дивна якась...

— Після ванни, а вже губи нафарбувала, — додала мадам Бонасьє.

Діти роззулися й увійшли до кімнати. Навіть прочинене вікно не рятувало від специфічного запаху, який буває, коли в кімнаті лежить хвора людина. Павло Тимофійович Лисичко був старий. Худий і до синяви блідий, але очі його блищали, а губи усміхалися. Певно, йому сподобалося, що хтось прийшов у гості саме до нього. Діти ввічливо привіталися.

— Доброго дня, — відповів Павло Тимофійович і підвівся на ліжку. Голос мав зовсім не хворий, а бадьорий і здоровий. — Вибачте, що не можу прийняти вас по-людськи, захворів ось трохи. Що привело вас до мене?

— Павле Тимофійовичу, нам до рук випадково потрапив уривок документа, дуже давнього, ще тисяча дев'ятсот сорок п'ятого року. На цьому документі є ваше прізвище. Ми хотіли показати його вам, може, пригадаєте що-небудь?

Миха Ватсон витяг із кишені копію звороту плану та простягнув старому.

— Ану, синку, дай мені, будь ласка, окуляри.

Льоха кинувся до тумбочки, на якій лежали старі рогові окуляри, і подав їх Лисичку. Той без поспіху нап'яв окуляри на ніс і почав уважно читати акт. Потім заплющив очі й задумався, мабуть, пригадуючи далекі роки своєї молодості.

— Та-ак... — почав старий, — я пам'ятаю той випадок. Чи знаєте ви щось про Кенінгову колекцію, молоді люди?

— Чию? — перепитав Льоха.

Миха й мадам Бонасьє принишкли в очікуванні дотику таємниці, чогось такого далекого, такого великого, що аж подих перехопило.

— На початку двадцятого століття в Голландії жив фінансист на ім'я Кенінг, — почав Лисичко...

***

— Музею західного мистецтва* треба було зробити інвентаризацію. Який був розгром! Усе, що мало бодай якусь цінність, вивезли до Німеччини. Майже двадцять п'ять тисяч експонатів! — старий знову заплющив очі, напевно, пригадуючи той жах, який він побачив у рідному музеї, коли повернувся з фронту. — І от, коли німці підписали капітуляцію, цінності почали потроху повертати. Звісно, багато що не повернулося взагалі. Як переможці, ми забрали в Німеччини деякі їхні колекції, щоб відшкодувати збитки, заподіяні гітлерівськими військами. Зрозуміло, забрали і власність керівників нацистської держави. Кенінгова колекція була в особистій власності Гітлера, тому її вивезли до Радянського Союзу й розділили на три частини. Одну передали до Ермітажу в Ленінград**, другу до Москви в Пушкінський музей, а третю — до нашого музею. Загалом нам було передано сто тридцять дев'ять малюнків і три гравюри. Потім потроху дещо повернули назад до Німеччини, наприклад, картини з Дрезденської картинної галереї. Наскільки мені відомо, нашу частину Кенінгової колекції також повернули до Голландії у дві тисячі четвертому році... — Павло Тимофійович заплющив очі та знову замовк.

Діти сиділи й не ворушилися, захоплені розповіддю Лисичка.

* Назва музею мистецтв ім. Ханенків до січня 2011 р. (Тут і далі прим. редактора.)

** Тепер Санкт-Петербург.

— А акт?— не витримала нарешті мадам Бонасьє.

— Акт? А... Акт... Там була дивна історія. У тому ешелоні, що вказано в акті, був вагон, у якому перевозили цінності, зокрема й Кенінгову колекцію. Які вагони тоді були? Тепляки. Десь просочилася вода й підмочила п'ять аркушів. Папір розмок так, що неможливо було розібрати, які малюнки загинули. Оскільки вагон вантажили військові, каталог не склали, і от результат. Коли заходилися писати акт, я одразу сказав, що його не підпишу. Мені здалося підозрілим, як могли так намокнути малюнки, що всі фарби на них розчинилися без сліду. Крім того, решта малюнків виявилася геть суха. Одне слово, я твердо сказав, що акт про безнадійне зіпсування малюнків підписувати не збираюся, грюкнув дверима й пішов. Може, тому його припинили складати? А може, зібрали комісію в іншому складі. Все може бути... Я не пам'ятаю напевне. Тільки ці п'ять малюнків так і не знайшли.

«ГЕЙ, ЧИ ПАН, ЧИ ПРОПАВ...»

Володимир Винниченко

Так на день-два близня* відбилася від ворогів, — ошелешила їх своїм сміхом. Але потрохи очунали чортові хлопці, почали пригадувати то те, то се та й вивели, що близня дійсно хвалилася разом з грядкою** й голубів мати. Та грядка справді була, а голуби... ще десь літали. Обдурити обдурили, та тільки з брехенькою, з соромом собі на всю округу.

І вже зовсім не стало проходу Івашкові та Любці, хоч не ходи ні до школи, ні до річки, нікуди. А тут ще, як на те, сталася їм така штука***. Ішли вони собі якось надвечір Бузюківською вулицею. Поганенька була та вуличка — вузенька, заросла будяками та бур'янами, ні одна хата лицем до неї не стояла і ніхто нею ніколи не їздив. Та й близня раніше не ходила там. Тепер, тільки щоб уникнути хлопців на Садовій, звернули в неї. Ішли собі помаленьку, не хапаючись. Івашко мляво тяг палицю по парканах над будяками, і вона, стрибаючи со щілини в щілину, торохкотіла й лякала горобців. Любка ступала босими ногами по поросі й озиралася на відбитки своїх підшов. (А сині, віясті очі її були сумні-сумні.)

І раптом Івашко аж одстрибнув на Любку: в бур'яні під парканом щось сильно затіпалось. Любка теж кинулась убік і широко витріщила на бур'ян очі. Тіпання затихло.

Що воно могло там бути?! Якийсь собака здихав? Пацюк пробіг? Затіпало й затихло.

Івашко замахнувся палицею й обережно підступив до паркану. Любка зараз же посунула за ним. Ніщо не ворушилось. Івашко тихенько кінчиком палиці похитав будяк. Не обізвалося. Тоді він іще трошки ближче підступив і розсунув гілля будяка. Ніякого собаки не видно було, але щось унизу біля коріння знову заворушилось. Івашко вже не відсахнувся, а тільки міцніше затис палицю в руці й нахилився. Нахилився й зараз же кинувся назад і радісно, здивовано дихнув у лице Любці шепотом:

— Голуб! Якийсь голуб! Бий мене Бог!

Любка спалахнула тою самою радістю, як купа соломи від піднесеного віхтя вогню. Але, розуміючи, що не можна ні кричати, ні ногами пацати, вона тільки глибочезно зітхнула й поширила, скільки сили було, засялі очі. А Івашко, зробивши їй знак стояти тихо, знову прихилився до будяка й почав розглядати. Справді, між стовбурцями сидів голуб. Справжній, живий, сірий голуб! Як він туди попав?! Чого там сидів?! І яким способом його так ухопити, щоб не втік?

Івашко повів головою в один бік, у другий, неначе вишукуючи того способу, як палицю, потім трошки відступив од будяка, знову зробив Люб-

* Близня — близнята.

** Грядка — клітка для голубів; голубник.

*** Штука — пригода.

ці знак не рухатись і ліг на землю. Ліг і почав зараз же обережно-обережно повзти під будяк.

Любка з нетерплячки й цікавості переступала з ноги на ногу, чухала свою золоту кучму обома руками, але підступити й подивитись хоч одним оком на голуба не наслідувалась, — як злякається голуб і полетить, Івашко її вб'є. Вона тільки всім лицем і всім тілом слідувала за Івашком та все тупала ногами, як теличка, що її обсіли мухи.

От Івашко підповз під самий будяк, так що й голови вже не видно. (Будяк — ще молодий, то не дуже колеться.) От затих чогось. От помалесеньку-помалесеньку простягає руку вперед. І вмить увесь шарпнувся в будяк і западав ногами. А з-під будяка зараз же зачулося голубине «ву, ву, ву!» і за ним радісний голос Івашка:

— Є!

Любка заверещала й забігала біля ніг Івашка, зазираючи то з одного боку, то з другого, то з третього. Але нічого не видно було, крім голови та пліч Івашка.

— Він тут заплутався в будяки... Витягти важко. Будяк держить... Ет, прокляте стерво!

— Та ти зломи його.

— Еге, «зломи». А голуб виприне. Нарешті Івашко почав швидко сунутись задом наперед із-під куща. Коли він став на ноги, пазуха йому випиналася наперед, і з неї стирчав кінчик голубиноного хвоста. Любка кинулась виймати, але Івашко відіпхнув її руку й захекано та грізно прошепотів:

— Тікаймо! Швидко!

Дійсно, хто ж його знав, чий це був голуб. А може, хазяїн його десь тут лазив та й відняв би, коли б побачив. Навпаки, Івашко й кінчик хвоста запхав у пазуху й, озираючись на обидва боки вулиці та підтримуючи голуба одною рукою, побіг додому. А Любка за ним, як прив'язаний човник за кораблем. Тата з роботи ще не було, сама мама поралася в кухні. Вона аж зблідла від страху, коли близня ввірвалася в хату.

— Ой, Боже, що таке?!

— Мамо! Ой, мамо, ми знайшли голуба! — задихаючись од бігу й радості, закричала Любка на всі груди. (Тепер уже можна було кричати, пацати ногами, казирись од щастя.)

— Якого голуба?!

— Сірого! Гарного! Ой, такого ж гарного!.. Рублів з двадцять стоїть! У бур'яні! Голуб!..

Івашко тим часом обережно спіднизу сорочки витяг голуба й суворо сказав до Любки:

— Позачиняй вікна й двері, я випущу його на землю.

Мама подивилася на вікно — повибиває шибки голуб, — але тільки зітхнула й нічого не сказала: це ж уперше з того часу, як Павлусь утік, їхня близня така радісна та весела була.

Любка позачиняла вікна й двері, але, коли Івашко пустив голуба додолу, він не повибивав шибок. Він схилився на один бік, похнюпив голову й застиг. А одне крило безсило розпустив, як помираючи.

Любка та Івашко зо страхом нахилилися до нього.

— Що йому, Вашечку? Чого він такий? Чого крило так?

Івашко хмарно знизав плечима.

— Перебите, мабуть.

— А він не... не той...

Слово «помирає» Любці страшенно не хотілося вимовити.

— Та ви погодуйте його. Та води дайте. Може, він голодний.

Ой, справді, може ж, він так од голоду! Може, він там, у будяках, уже кілька днів сидів та захляв, бідолашненький, голубчик сіресенький! Швидше проса йому, води свіженької.

І правда, як тільки сипнули перед голубом купку проса, так він і встрибнув у неї дзьобом, так і почав виривати з неї зернят по десять одразу й глитати з такою жадністю, що аж страшно було, щоб не вдавився.

Води підставили, так і до води кинувся, як до матері рідної, присмоктався до неї, і тільки булькало йому в шийці.

А близня й мама стояли та щасливо посміхалися, дивлячись униз до живої сірої купки пір'я.

— Ну да, він голодний! Ну да! А зовсім не того, що помирав! Правда ж, Вашечку?

Івашко все-таки заклопотано супив брови й заходив то з одного боку, то з другого і все придивлявся до крил.

— Перебите крило, — суворо нарешті сказав він. — Бач, як тягає. Те нічого, добре лежить, а це по землі он волочиться...

— А може, не перебите, а тільки так, забив, абощо? Га?

— Та може...

А голуб був чудесний. Не якийсь собі там сивак копійчаний, а такої чистої сірої масті, що, здавалося, хтось умисно, коли голуб був увесь чорний, узяв та рівненько й дрібненько поцюкав його білим. Тільки кінці пір'їн на хвості та на крилах лишилися чорні, як у чорнило на цалець умочені. Ой, недешевий був голуб та недешевий! Голівка ж яка: малесенька, виточена, не кругла, а довгастенька! А дзьобик: це ж не дзьобик, а пшеничне зернятко, ніжне, рожеве, тупеньке. Та за самий такий носик на базарі карбованця дають, хоч би в поганого голуба був. А тут же все таке, що аж дух забиває: шийка горда, не довга й не коротка, спина ввігнута, хвіст трубою і пір'їн у ньому десь не менше тридцяти шести. А крила ж, видно, такі легкі та сильні, що як пушинку тіло носять.

Івашкові не терпілося: хоч на хвилинку взяти голуба в руки й порухувати пір'я в хвості та на крилах. Але ж голуб їв та й їв, не спочиваючи, а коли Івашко нахилився, щоб хоч торкнутися до нього рукою, він одсувався і робив «ву, ву».

— Не чіпай, Вашечку, хай поїсть.

А самій Любці аж за горло душило, так хотілося взяти голуба в руки, розцілувати його всього, намілуватися ним, до серця гаряче-гаряче при-тулити, їхній же він, їхній!

Так-от як сталась оця несподіванка з близнею, так і підбавилось їм іще клопоту. Що робити з голубом? Де держати його? В хаті? Так нащо ж тоді грядка стоїть за повіткою? Держати в грядці? Так іще гірше хлопці засмі-ють: хвалилася близня на десять пар та ще й з гривуном, а спромоглася на одного каліку. Хоч би ще здоровий був, а то й на три пальці підлетіти не може, до грядки сам не ввійде, доводитиметься підсаджувати на глум усій вулиці.

Думала близня, думала та й рішила все-таки в хаті голуба лишити. Але держати його в хаті тільки, поки крило не видужає. А як видужає, тоді гарненько підв'язати обидва крила й посадити в грядку. Ану, нехай тоді з такого голуба хтось посміє насміятися. За такого голуба десять пар можна купити та й то близня не візьме. (Тільки поки що тайну берегти так, щоб ні однісінька душа не знала!)

Та через того голуба й зовсім перестала близня на вулиці показуватись. Не стало близні. В школі вона ще сиділа в класі, гаряче про щось шепоті-лася, а потім як водою змивало її. Васькові часом аж шкода ставало близ-ню: хоч і задаваки, та все ж таки браві товариші були.

Але, як по правді казати, то браві товариші не дуже й журилися тим, що в хаті сиділи. Адже вони не самі там були, а з сірим голубом, з любим, чудесним товаришем.

Він, товариш цей, жив під припічком, — то його власна квартира була. Там у нього, в самім куточку, було гніздечко, де він спав уночі, там було спокійно, тепло, затишно. Їсти та пити він виходив до кухні. А їсти йому давала тільки близня. (Ніхто-ніхто не повинен був давати йому їсти, ні мама, ні тато, ніхто, тільки близня.) Схопившись уранці й ще не вдяг-шись і не вмившись, у самих сорочках, бігла вона до припічка, заглядала і ніжно викликала голуба: «У-лю-лю-лю! У-лю-лю-лю, сіресенький!» І спо-чатку сіресенький робив «ву, ву!» та засувався глибше під припічок, а по-тім перестав і сидів тихо, поглядаючи на близню то одним оком, то дру-гим. А далі, коли Івашко та Любка починали сипати біля порога припічка зерно, він обережно виходив і, сторожко поглядаючи на застигли постаті дітей, жадливо й швидко їв.

А прибігши зо школи і нашвидку пообідавши, близня всаджувалася долі біля квартири сірого і тут просиджувала до самого вечора. Вона і чи-тала, і гралася, і навіть писала, сидячи або лежачи на підлозі. Та все або позирала на голуба, або годувала його, або, ніжно спіймавши в руки, ми-лувала, цілувала, любувалася. Сірий уже менше робив «ву!», не дуже пру-чався, а часом затихав у Любки на грудях і оченята заплющував. І тоді Любка зворушено шепотом казала: «Спить!», і обоє сиділи тихо-тихо, щоб не розбудити. І ні мама, ні тато нічого їм не казали, з підлоги не проганя-

ли й навіть дозволяли їм там разом із товаришем їхнім і вечеряти. Тільки спали вони та в школі були не з ним.

Та проте Івашко не раз і не два глибоко задумувався. А ввечері перед сном часом довго лежав і дивився вгору непорушними очима. Ну, є голуб. Гарний, чудесний голуб. Добре. А далі що? Та так із ним і сидіти в хаті весь вік? От у нього крило вже піддужує, хутко зовсім здорове буде. Що тоді? В грядку нести? Ну, буде в грядці. Та що з того? Хіба ж один голуб є голубник? А хвалилися ж цілий голубник ще наперед Льоньки мати, та й з гривуном, та й з ганялом, та й десять пар.

Коли б не було сірого, якось воно легше було б. Ну, перетерпіли б сором, забулося б — і можна було б собі знову й на вулиці, й на річці з товаришами бути. А як сірий є, то забути ні їм, ні товаришам про голубник ніяк не можна. Продати сірого? Так аж серце стискувалося, аж дух забивало від туги. Та й як можна товариша продати?! Та ніколи в світі, та ні за які гроші!

Що ж його було робити?

А до кінця Льоньчиних екзаменів усього, може, якихось тижнів тричотири зоставалося.

І от раз, ідучи до школи, Івашко раптом зупинився біля муру цегельні, сперся об нього спиною і похилив голову. Любка здивовано подивилась на Івашка і теж стала.

— А що таке, Вашку?

Вашко передком чобота згортав купку піску й нічого не казав. А брови були нахмурені, завзяті, сердиті.

— Вашечку, що ж таке?! Болить тобі щось?!

Івашко підвів голову, твердо й суворо глянув просто в лице Любці й сказав:

— Треба голубник заводити, от що!

Любка витріщила сині великі очі.

— Знов?!

— Знов. Нема ради. Сірий без пари. Як же може бути хороший голуб без пари? Ну а потім Льонька кінчає кзamenti. Що ж, хоч і пару сірому заведем, так що ж одна пара. Хіба це — голубник?

— А де ж ми візьмемо, Вашку?

Вашко почав дивитися вбік.

— Треба десь узять. Одно з двох: або голубник заводити, або сірого продати.

— Ой, продати сірого??!

Любка аж за щоки вхопила себе від жаху.

— От бач. Значить, треба голубник заводити. Грядка вже є. Гривуна нам тепер не треба. Наш сірий — кращий за гривуна.

— А ну да! Та ще й який кращий!

— От бач. Значить, як без гривуна, то грошей не гак багато треба. Скажемо, десять пар. Десять множимо на два, отримуємо двадцять. Двадцять голубів. Так?

— Так.

— Ну, от. Тепер, скажемо, по двадцять копійок голуб.

— А можна ж і дешевше, Вашку? Сивачків гарненьких купимо. По п'ять-сім копійок. Ми ж не хвалилися, що найкращих голубів. Ми тільки за десять пар казали. Аби десять пар було.

Вашко злегка скривився.

— Та воно так. Так коли ж, коли самі сиваки, то... Ні, треба, щоб уже як голубник, так голубник! Сиваків теж купимо. Тільки щоб не всі були сиваки.

— Ну, нехай не всі.

— А як не сивак, то копійок тридцять-сорок треба дати. От воно й виїде круга по двадцять. Двадцять множимо на двадцять, отримуємо чотириста. Чотири карбованці.

— Чотири карбованці?! А де ж ми їх візьмемо, Вашку?!

— Десь треба взяти.

Але де саме, цього Івашко теж не знав. Мама вже ні копійки не могла дати. Тато хоч і був уже знову на роботі, хоч і більше заробляв на заводі, так за час забастовки стільки боргів наробили, що й їсти тепер часом не зовсім було. Дядько Павлусь зник, і де був тепер, ніхто не знав. Де ж його було взяти таку купу грошей?!

Та, видно, Івашко не дурно зачав цю балачку, щось уже він десь видумав.

— Копійок з п'ятдесят ми здобудемо в дядька Зозулі... — в задумі сказав він.

— У Зозулі?

Любка вухам своїм не повірила. У того страшного скупердія, що за трісочку готов картуза зняти з хлопця?! Що за горобців вуха мне, коли біля його двору підбиваєш?! Як же в нього можна п'ятдесят копійок здобути?!

— А от у нього якраз через те й здобудемо, що такий скупий та дурний. Я вже придумав штуку.

— А яку, Вашечку? А яку?

— А це я тобі в класі скажу. Ходім, бо вже, мабуть, врок почався.

І близня, підхопивши під пахви книжки, бігом кинулась до школи.

По обіді, нагодувавши сірого, попрощавшись з ним, Івашко та Любка вибрали в повітці замашні кийочки підбивати горобців і пішли до хати дядька Зозулі. Хата дядька Зозулі стояла на самому краю міста при великій дорозі. Тут була невеличка площа, де зупинялися дядьки, їдучи на базар. Через те тут раз у раз були купи гною та кіз'яків. А де кінський гній, там уже неодмінно злітаються горобці з усієї околиці. Хата дядька Зозулі була стара-стара, з ганочком під соломою, і солома вкрилася рудявим мо-

хом. Віконечка дивилися на вулицю зеленявими від старості шибками, і восени та зимою крізь них раз у раз було видко поморщене, манесеньке личко дядька Зозулі. Літом він сидів на ганочку, сперши підборіддя на ціпочок. То він стеріг свій город, садок, хату, курей, качок, горобців. Сам був увесь покарлючений, з крихітною голівкою. Такі бувають огірки, зігнуті, поморщені, з малесеньким приростком на кінці.

Проти хати стояла боком до вулиці величезна, старезна клуня. Солома на ній теж, як лишаями, вкрилася рудим і зеленкуватим мохом, а на самому вершечку покрівлі було гніздо чорногуза. Дядько Зозуля дуже пишався тим, що в нього жили чорногузи, бо раз, що це були його чорногузи, а друге, що в кого оселяться чорногузи, то в того хата ніколи не згорить.

Крім того, в клуні тій жила сила-силенна горобців. Вони дядькові Зозулі були зовсім непотрібні. Навпаки, вони йому велику шкоду робили: випивали соняшники, клювали вишні, псували городину, діривили дах своїми гніздами. Але дядько не тільки не гнав їх, а ще люто сердився на хлопців, коли вони на площі підбивали їх кийками. Бо то були його горобці, його власність. Чужих горобців бий, скільки хочеш, а його не смій.

От тільки біда була в тому, що як же ти його розпізнаєш, чи то Зозулин горобець, чи чужий. Дядько Зозуля доводив, що майже всі горобці, які пасуться на площі в гною, його горобці. А хлопці доводили, що більшість горобців там — чужі, бо злітаються з усіх хат навколо.

Але дядько Зозуля ні на які доводи хлопців не зважав і нізащо не дозволяв підбивати горобців на всій площі. А хлопці на це теж не вважали й підбивали собі горобців і на всій площі і навіть коло самої хати дядька Зозулі. А з того точилася між ними постійна й завзята боротьба. Як тільки з'являлися «пробийголови», так дядько Зозуля зараз же вибігав із своєї хвіртки з ціпочком у руках і шпурляв ним на найближчого хлопця. А хлопці хапали той ціпочок, дражнилися з дядька Зозулі й ціпочок заносили з собою. А це ж був його, дядьків, ціпочок, його власність. Крику, клопоту, досади дядькові Зозулі було по самі вуха через тих горобців.

Так-от Івашко та Любка й прямували з кийками просто на ту площу до клуні дядька Зозулі. Він сам уже сидів на ганку, вхопившись обома руками за ціпочок і сперши на нього підборіддя. Сидів і гостро поглядав крихітними, як конопляне насіння, оченятами по вулиці.

Близня, не ховаючись од Зозулі попід тином, як то робили інші хлопці, пройшла повз самі ворота дядькової хати й тут же зупинилася. Недалечко від них у купці гною порпались горобці. Івашко та Любка, немов не помічаючи дядька Зозулі, трошки розійшлися й почали підкрадатися до горобців, узявши кийки на замах.

Дядько Зозуля, як тільки з'явилася близня біля його воріт, одразу нашорошився: цупкіше вхопився за ціпок, витяг голівку, як гадючка, і хижо забігав оченятами. А як Івашко та Любка почали підкрадатися до горобців, схопився з лави й вибіг на вулицю.

— А ви то що робите, га? — закричав він рипучим, тоненьким голоском.

— Вам чого тут треба?

Івашко та Любка повернулися до нього, а горобці, перелякавшись крику дядька Зозулі, спурхнули всією зграйкою й посідали на клуні.

Івашко сердито відсунув кашкета на потилицю.

— А вам яке діло, що ми тут робимо? Хіба це ваша вулиця?

— От я тобі покажу, яке моє діло! Пошли звідсіля, щоб і духу вашого тут не смерділо!

— Овва! Не ваша вулиця. Не маєте права.

Ну, тут дядько Зозуля не міг стерпіти такого зухвальства і з ціпком у руці грізно пішов на близню. Але близня, на диво йому, не шугнула вбік, як то робили інші діти, а стояла собі непорушно й дивилася просто в лице йому.

— Пошли звідси, кажу вам! Геть під три чорти!

І дядько Зозуля аж замахнувся ціпком на Івашка. Але Івашко й на це ані ворухнувся.

— Ану, тільки вдарте. Ану!

Дядько Зозуля трохи отетерів: такого він ще не бачив.

— Та й ударю. Забирайтесь геть, кажу!

— А чого так?

— А того, що не смій бить моїх горобців.

— А які ж ваші?

— «Які», «які!»! Всі коло моєї хати — мої. Сказано: не чіпай — і не чіпай. Халамидряки!

Івашко знизав плечима, а Любка скинула головою, як загнuzдана лошичка: не чіпай!

— Не ваші це горобці, — бовкнув Івашко. — Звідки ми знаємо, що вони — ваші. Хіба на них знак є який?

— А на чийй вони клуні сидять ононо? Га? На чийй? На твоїй?

— Та що, що на вашій? Усякий горобець туди сяде. Забороните йому, чи що? От якби ваші горобці якось позначені були, от тоді й забороняйте підбивать.

Дядько Зозуля й сам це добре знав, і не шмаркачеві якомусь було йому на це показувати. Коли б його горобці були позначені, він би довго не патякав із цими шибениками, а так би нам'яв вуха, що й додому не втрапили б за слізьми.

— «Позначені», «позначені!»! От як позначу палицею по спині, то й без знаку знатимеш, чий горобці.

Івашко знову знизав плечима, а Любка надула рожеві губки й голосно пхикнула:

— Палицею!

— Не маєте права битися палицею, — поважно сказав Івашко. — За що будете бити? Ми вас не чіпаємо.

— Так і горобців моїх не чіпай!

— А покажіть, які ваші. Ото ваші?

Горобці знову позліталися до гною й джерготіли в ньому, сварячись і хапаючись їсти.

— Мої!

— А оті далі?

— І то мої!

— А як же впізнати, що то ваші? А може, то Гершкові? А Гершко просив нас, щоб ми били, бо горобці йому соняшники випивають. Докажіть, що ваші, ми й не будемо чіпати. Що на клуню сідають? Так я зайду від клуні — й вони всі до Гершка полетять. Значить, вони Гершкові?

Дядько Зозуля аж кров'ю весь налився і часто-часто закліпав очима з люті: як отой смердючий Гершко сміє його горобців собі присвоювати?

— Сукин син отой Гершко і ти разом з ним! Чув? Іди до нього та й бий йому в нього, а тут не смій! А то я тобі і йому голови порозвалюю!

Тут Івашко заклопотано почухався під кашкетом і доброзичливо, лагідненько сказав:

— А чого б вам, справді, не позначити своїх горобців?

Дядько Зозуля сердито глипнув на Івашка: глузує чортове хлопча? Так ні, немовби навсправжки.

— «Позначити». Як же їх позначити?

— А от давайте, я вам позначу. Хочете? Правда, правда! Всіх позначу. Тільки тих, що в клуні. Що десь на хаті чи в повітці, за тих не берусь. А тих, що в клуні, всіх до одного! В яку хочете краску: жовту, зелену, червону? Га?

Дядько Зозуля неймовірно зиркав на хлопця: глузує чортеня чи таки справді знає спосіб?

— Як же ти їх позначиш? На хвіст солі насиплеш, щоб спіймати?

— А то вже моє діло. Я берусь, а ви тільки скажіть, якою краскою значити. От тоді ніхто не посміє ваших горобців бити, кожному видно буде, що то ваш, а не Гершків чи чий інший. Самі свого горобця на другій вулиці пізнаєте: «О, а це — мій горобець!» І всі казатимуть: «О, дивіться, а це — горобець Петра Івановича Зозулі». От як на домі вашому написано: «Дом Петра Івановича Зозулі». От так і на горобцях буде видно, що ваші.

Дядько Зозуля аж посміхнувся, і крихітне личко його смішно заструїлося дрібненькими зморшками під очей, носа й рота до вух. Подумати ж бо, справді: йдеш по десятій десь вулиці й дивишся: твій горобець. І всі знають, що то «Зозулин горобець».

— Та в краску можеш позначити?

— А ну да, в краску.

— Та як же ти їх усіх переловиш?

— А це вже моє діло. Побачите.

— Гм! І так, щоб одних у червону, а других там у жовту чи зелену, і так можеш?

— І так можу. Тільки скажіть, скільки хочете жовтих, скільки червоних чи там зелених, стільки й зроблю.

Лице дядька Зозулі ще ширше заструїлося посмішкою, так що конопляні зернятка зовсім сховалися в щілінках.

— Ну, давай значити. А що ж ти за це хочеш?

Івашко сумирно сьорбнув носом і невинненько сказав:

— Та як дасте карбованця, то я більше й не хочу.

Тут лице дядька Зозулі, як зірвавшись з пружини, враз усе сприснуло донизу і з-за щілин вистрибнуло двоє вражених сердитих оченят.

— Як?! Карбованця?! Та ти сказився, щеня ти паршиве?! Та я тобі як загилю палицею карбованця... А диви, яке паскудне: карбованця! Га?!

— А ви ж як думали? Легко ото переловити всіх горобців у клуні та покрасити їх усіх? Га? Та на одну краску скільки грошей піде. На завдаток п'ятдесят копійок дасте, на краску.

Дядько Зозуля аж плюнув спересердя.

— Та ти що мені тут? Сміятися з мене?!

— Та хто сміється?! Отаке! Ну, як карбованця дорого, нехай буде сімдесят п'ять копійок. Собі в убиток. Тільки для вас, щоб клопоту більше з тими горобцями не мали. Та щоб нам Гершкових можна було бити.

Але дядькові Зозулі й сімдесят п'ять копійок здавалися неймовірною платнею. За якусь дурницю, за те, що горобці будуть позначені, сімдесят п'ять копійок платити! Де ж це чувано?!

— Десять копійок! Та й то багато. Хочеш, значи.

— Десять копійок???

Івашко пирснув од сміху, зручніше взяв кийок у руки й кинув до Любки:

— Ходім. Заходь з того боку, он до тої купки горобців. То — Гершкові.

Дядько Зозуля стріпнувся й загородив дорогу Любці.

— Куди? Я вам покажу Гершкові!

— А покажіть! Ану! — вхопилася Любка. — Які вони? Жовті чи червоні?

— Я тобі покажу «червоні», патлата! Ну, дам двадцять копійок, ти! Іди значи.

Івашко зупинився, повернувся до дядька Зозулі і лагідненько, переконливо заговорив:

— Їй-богу ж, дядю, менше ніяк не можна. Ну, ви ж самі подумайте: на весь город тільки ваші горобці будуть позначені. Де ж ви таке знайдете? Та мені інші три карбованці дадуть, щоб позначив їм. Це ж уроді як ваші голуби будуть. Та ще й усякої масті. А ви — двадцять копійок. Ну, послідне слово: нехай буде ні по-вашому, ні по-нашому: п'ятдесят копійок! Просто собі в убиток. І п'ять копійок ще на краску. От так. Дядько Зозуля хоч і був дуже скупий, а кінець кінцем таки згодився. Занадто-бо вже велика спокуса була.

— Ну, чорт тебе бери, хай буде так. Умієш торгуватись, паршивець. Тільки-от чи горобців ловити ти зумієш, от що.

— А це вже не клопочіться, дядю. Тільки глядіть же, договір: тільки тих горобців маю значити, що в клуні. Більше ніяких. Добре?

— Та добре. Значи тільки тих. Буде з мене.

— Ну і завдаток двадцять п'ять копійок на краску.

— О! А ти ж казав п'ять?

— Так то на краску. А завдаток?

Ну, одно слово, домовилися. Після того Івашко сказав, що треба перед роботою обдивитися клуню. Пішли до клуні. Івашко діловито, заклопотано задер голову й почав обдивлятися. У клуні було двоє величезних дверей, одні напроти других. В одних дверях була дірка, — відломився край дошки, — і тудою один за одним випурхували горобці. За цю дірку Івашко знав давно, бо з вулиці добре видно, як тудою влітали й вилітали сірі грудочки.

Сонце перейшло за полудень і золотило одну половину клуні. Від цього в клуні був затишний золотистий присмерк. Смачно пахло половою, кожухами і житнім хлібом. На бантинах цвірінькали горобці, і з соломи скрізь стирчало пір'я горобиних гнізд.

— Ну, майстер, як же воно? Га?

Івашко не зразу відповів, щось міркуючи й озираючись на всі боки. Нарешті поважно сказав:

— Та нічого. Тільки от що, дядю: як зовсім стемніє, то ви цю дірку в воротах чимсь затуліть. І он ті під стріхою, щоб горобці вранці не повилітали надвір. А ми прийдемо до схід сонця й почнемо ловити та значити. Та добре позатуляйте всі дірки! А то ми не одвічаємо за тих горобців, що повилітають.

Дядько Зозуля задер голову й повів очима попід стріхою. Ну, дві-три дірки — затулити можна соломою. А дірку в воротах — дошкою.

— Та як же ви їх тут ловитимете, чортенята? Га? Коти ви, чи що?

Івашко тоненько посміхнувся.

— Та побачите. Ну, а якою краскою значити? Кажіть наперед, щоб потім не нарікали.

— Якою?..

Дядько Зозуля смішно поворушив куцастими бровами, пожував запалим ротом і сказав:

— Ну, смаліть одних жовтою, а других червоною.

— Добре. Давайте двадцять п'ять копійок. Дядько Зозуля уважно й підозріло подивився на близню: а чи не дурять бісові діти, щоб виманити двадцять п'ять копійок та й утекти? Ну, де ж таки можна виловити в клуні всіх горобців? Чи мисленна ж така річ?

— Гм! А ви от що, хлопці: приходьте завтра без завдатку та й робіть. А як зробите, тоді всі гроші й виплачу.

Івашко знизав плечима, а Любка шарпнула головою: без завдатку! Добра справа! А на матеріал, на краску, на всяке інше?

— Ну, п'ять копійок на краску дам.

Поторгувались, і дядько Зозуля дав-таки десять копійок.

Івашко поважно сховав гроші в кишеню, близня попрощалась і швиденько пішла з дядькового двору. А дядько Зозуля ще довго дивився їм услід: пропали десять копійок чи не пропали?

Ні, не пропали дядькові десять копійок. Тільки почало надворі сіріти, як близня вже стукала клямкою в хвіртку до дядька Зозулі. Любчин ніс був ще припухлий від сну, і повіки важко лежали над синіми очима. Але вона міцно пригортала до грудей дві скляні банки: одну з червоною, густо розведеною фарбою, а другу з жовтою. А Івашко держав у правій руці сітку, що нею ловлять метеликів, з довгою матнею і дерев'яним держалном. (Ще звечора позичив у Сашка.)

Старий пес Нехай застуджено, по-старечому загавкав, неначе закашлявся, і за ним зараз же клацнули двері на ганок. Вийшов дядько Зозуля в сірих підштаниках у халяви й гукнув:

— А хто там?

(Близні з-за хвіртки не видко.)

— Одчиняйте, дядю. Горобців значити прийшли.

— А-а! Прийшли? Зараз, зараз одчинимо. Молодці. Браві хлопці. Прийшли-таки... Входьте, входьте... А оце ваші струменти? Браві хлопці!

Дядько Зозуля був виразно задоволений: не підманули, не пропали десять копійок.

— Давайте, дядю, мішок добрий. На горобці. А дірки добре позатуляли?

І Івашко заклопотано подивився на дах клуні. Там у гнізді на одній нозі стояв чорногуз, вирізуючись на тлі сіро-рожевого неба. Але горобців не було ні одного.

— Та позатуляв, позатуляв...

Тоді близня приступила до роботи. Івашко пішов до клуні, до тих дверей, що в них була дірка, відтулив дошку, якою ту дірку було затулено, і швиденько приставив до неї сітку, розправивши матню. Тоді гукнув Любці:

— Готово!

Любка, що чекала біля других воріт, зараз же просунулась ними всередину до клуні, щільно зачинила двері за собою і вчинила в клуні такий галас, свист і вереск, що горобці як очманілі почали камінчиками вилітати в дірку в других дверях. Дірка була собі така сама, як раз у раз, та тільки з тою різницею, що горобці далі за неї не летіли, а всі, вдарившись у сітку, падали вниз, у матню. Через хвилину їх було повно в ній. Тоді Івашко, стоячи збоку, затис її в кулаці, відсунув набік і швиденько затулював дірку дошкою. В матні копошилося й тіпалося десятків півтора живих сірих грудочок.

— Наставляйте мішка, дядю, висипати буду! Дядько Зозуля стояв трохи осторонь із мішком і тільки цмокав язиком, примовляючи:

— От чортові шибеники! Ти диви! Га? Яке придумали!

На крик Івашка він по-старечому з зігнутими колінами підбіг і широко розіп'яв мішка, як на картоплю.

— Ні, дядю, вузенько держіть, а то повипурхують! Івашко просунув сітку в мішок і витрусив із неї всіх горобців.

— Ну, держіть же добре, дядю. Тепер будемо другу порцію ловити.

І так само приставивши замість дошки сітку, Івашко міцно притис її до дірки й гукнув Любці:

— Лякай!

Любка знову підняла свист і галас, і горобці знову почали вилітати з клуні в дірку. А дядько Зозуля стояв із мішком збоку, й личко його струїлося здивуванням і задоволенням.

— Ну й чортова ж близня! Ти диви!.. Єй-бо, всіх горобців переловлять.

І таки переловили. Навіть і тих горобчиць, що на яйцях сиділи, і тих Любка, шпурляючи кийком у гнізда, позганяла. І тільки тоді, як уже ні один горобець не вилітав, Івашко зняв сітку й лишив дірку позатуленою.

Горобців набралось трохи не повний лантух. Він увесь рухався, трусився, тріпотів, а дядько Зозуля блаженно посміхався щілинками очей. О, тепер позначити легко!

І дійсно, значити було вже неважко. Сіли всі на травиці перед клунею, поклали перед собою мішок з горобцями, поруч поставили банки з фарбами й узялися до роботи.

Кожний бережно виймав із лантуха по горобцю і зараз же закручував мішок, горобці пручалися, дряпалися лапками, деякі клювалися, але їх тримали міцно. Потім, тримаючи в одній руці, вмочали квачика в жовту чи червону фарбу і другою рукою шмарували голівку, крильця, хвіст і тоді випускали. Горобці зараз же летіли на клуню, сідали рядочком, обтріпувались, обсмикувались, але фарби, розуміється, вже зчистити не могли. І хутко на гребені клуні сиділа згряя жовтих і червоних пташок. Вони, видно, не пізнавали одні одних, лякалися, хвилювалися, непокірно джерготіли, подекуди навіть билися.

А дядько Зозуля й близня внизу заливалися сміхом та все значили, та все підбавляли нових незнайомих.

— Ой, краски не вистачить! — закричала Любка. — Не так щедро, дядю, шмаруйте. Голівку та спинку треба, а хвіст і так нехай.

— Еге, нехай. Як же так, щоб хвіст нехай?

— Нічого, дядю, шмаруйте й хвіст, у мене про запас іще є краска в порошку.

І Івашко витяг із кишені папірчики з намальованими на них різнокольоровими крашанками.

— Оце так! — задоволено сказав дядько Зозуля й аж умочив горобця хвостом у банку.

Коли лантух спорожнів, на клуні, на хаті, на вишнях, на паркані червоніли й жовтіли горобці.

— Ну, що, дядю? Га? Хто тепер може сказати, що це — не ваші горобці? От тепер нехай хто посміє підбивати ваших горобців! Правда ж?

Дядько Зозуля мовчки стояв і гордо та радісно водив малесенькою голівкою на всі боки. І скрізь на всі боки розсипалась його горобина власність. «Чиї горобці?» — «Зозуліні».

Та такий радий був дядько Зозуля, що з радості аж набавив п'ятака близні, додавши до десяти копійок завдатку цілого полтиника. Щаслива близня стрибками та вибриками погнала додому, а не менше щасливий дядько Зозуля стояв серед двору й милувався своїми червоно-жовтими горобцями.

—————

Та й недурно дядько Зозуля та близня раділи: слава про Зозулиних горобців пішла по всій околиці. Не тільки діти, але й дорослі сходились дивитися на Зозулину власність. А дядько Зозуля сидів на ганку, сперши підборіддя на ціпочок, і струївся* гордістю та раюванням.

Що ж до близні, то її мало не на руках носили. Забувся їм і голубник, і гривуни, і ганяло. Де там у біса якісь гривуни, коли тут таку ж ловку штуку вигадали.

— От стервина близня! От сукині діти! Вигадай же таке! Га? Ну й молодці! Ну й герої!

А близня аж сяла. (Любка одверто, широко, а Івашко стримано й соромливо.) Та все милувала й цілувала сірого: це ж бо все через нього, голубчика сіресенького, товариша любого. Коли б не послала їм його доля в бур'яні, хіба б вони надумали значити горобців?

Та як лихо рідко саме ходить, так і щастя не любить самоти. Ще не пришерхла радість од штуки з горобцями, як — бух! — прислав дядько Павлусь цілих десять карбованців близні на голубник. Та й написав у листі з-за границі (за границею вже був дядько Павлусь!), щоб неодмінно тільки на голубник близні віддали ці гроші й більше ні на що.

Любка від захвату трохи не задушила в обіймах сірого. От тепер голубчика рідненького можна буде випустити в грядку! От тепер він уже не буде самотою! От тепер!.. От тепер!..

І дійсно, покотилася радість за радістю.

Голубів (усі десять пар!) і ганяло, розуміється, першої ж неділі купили. (Васько, Йоська, Сашко помагали нести). Розуміється, Льонька тільки кривенько посміхнувся, як Васько прибіг його кликати, й не пішов дивитися на голубник близні. Та близні якомось уже й не до Льоньки було тепер.

* Струївся (тут: перекручене з рос.) — світився, сявав.

Уже штука з горобцями поставила їх на ноги й без того. Тепер самий голубник усю душу вбирив, як сухий пісок воду. Справжній же голубник був, справжні голуби: чорні, білі, жовто-рябі, сірі, жовті, навіть пара гривунчиків була (правда, довгоносих і з сизиною на спинці). Як висипали з дверей грядки, так уся земля перед нею була вкрита живими, справжніми, їхніми голубами. А серед них гордо, велично походжав сірий, закинувши голівку назад, поставивши хвіст віялом і випнувши сірі груди, як басовитий расовий кінь.

І тільки один сірий не був підв'язаний. Довго близня вагалася й сперечалася: чи підв'язувати й сірому так само, як і всім, крила, чи не треба. Івашко стояв за те, що й йому треба підв'язати, — він же не був на дворі, двір же йому так само, як і всім іншим голубам, був чужий. Зніметься, полетить і не знайде, де сісти. Та, може, й льотний він був у когось та раз же полетить до старої домівки своєї. А як підв'язати крила, то він тижнів зо два походить отак разом з усіма по подвір'ї, посидить на грядці, обдивиться, звикне, от тоді й упізнаватиме свою нову хату.

А Любка нізащо не хотіла підв'язувати крила сірому, нізащо! Насамперед у нього ще не зовсім видужало крило, він і сам ще не схоче літати. А потім — як же можна сірому підв'язувати крила? Товаришеві їхньому?! Та нікуди він од них не полетить! Адже вони йому життя врятували, ходили за ним, як за братиком рідним, милували, цілували. Як же він може після цього полетіти від них? Нізащо не полетить! І хоч ти вбий її — не підв'язувати сірому крила та й годі.

Івашкові й самому не хотілося цього, та коли ж страшно було: ну, а що, як візьме та й полетить? Хіба ж він знає чи розуміє, що вони йому життя врятували?

— А ну да, знає!

От ти й балакай з такою.

— А коли він такий, що полетить од нас, то й нехай летить. І не треба, коли так! А підв'язувати йому крила не хочу та й не хочу!

Ну а як Любка на чомусь упреться, то чисто як мама: волами її не стягнеш із того.

Та так і пустили сірого разом із іншими, не підв'язавши крил. І сірий нікуди не полетів! Не полетів сіресенький! І зовсім-зовсім не від того, що не міг літати. Ото, літав він уже добре, на грядку, на повітку, навіть на великий дім уже вилітав, але нікуди не втікав і зараз же злітав, як Любка починала тривожно кликати його: «у-лю-лю-лю!» та немовби сипати зерно на землю.

І Любка сяла гордістю й захватом: ага, не тікав сіренький, не тікав, не тікав!

А коли через два тижні порозв'язували вже всім крила й обережно ганялом перегнали всю зграю спочатку з землі на грядку, а потім із грядки на повітку, коли сірий пурхав над усіма легко та грайливо, як метелик,

то вже й Івашкові ясно було, що сірий не тільки нікуди не полетить, а що він і буде водити весь голубник, що він буде голова усій зграї.

Та так воно й сталося. Через місяць сірий водив увесь голубник попід самі хмари, заводив геть-геть кудись убік, аж за вокзал, і, розуміється, приводив усіх назад. А привівши, плавкими, легкими кругами «осаджував» усю тріпотливу, мінливу зграю на повітку та на грядку. І сам гордо, схвильовано відкидав голівку назад і трусив шиєю.

Школа вже скінчилася, близня перейшла в третій клас, книжки були сховані аж на самий спід шафи, й ніщо вже більше не відривало від голубника.

Будити близню тепер не треба було. Спала вона надворі на своїй повітці, біля самісінької грядки й, засинаючи, чула, як сварилися часом голуби спросоння. Зорі, як величезна зграя розпорошених на всі боки голубів, тріпотіли над ними крильцями.

А вранці, тільки прокидалися перші голуби й зачиналося воркотіння, сварки й гамір у грядці, як близня вже злізала з повітки, відпускала ґратку, і з віконечка на неї один за одним починали виходити голуби. Зобачивши Івашка та Любку, вони злітали на землю й крутилися біля їхніх ніг, чекаючи сніданку.

Так починався день, повний клопоту, радощів, тривоги, одчаю, гордості й щастя.

Насамперед треба було погодувати, напоїти, перерахувати, потім кожного обдивитися, чи не хворий, чи не шкандибає, чи не забив крила десь уночі. Потім треба було прибрати в грядці, почистити, повимітати послід, позбирати пір'я. Далі — робити гнізда, мостити їх, парувати тих голубів, що не спаровані, розпаровувати тих, що не до масті попарувалися.

А впоравшись із грядкою, треба було «ганяти». (Ганяти близня любила найбільше.) Розуміється, ганялося не всю зграю, не всі десять пар. Де ж таки! Який же голуб'ятник ганяє в один раз усіх своїх голубів? Частину заганялось в грядку і зачиналося там, а другу (більшеньку, звичайно) лишалося надворі. Після того Івашко брав п'ятиаршинне ганяло з ганчіркою на кінці, з натугою піднімав його і тихенько стирив ним із даху голубів. Вони спурхували, деякі перелітали на дах будинку, але Любка вставляла два пальці в рота й так свистіла, що вони зараз же знову спурхували й прилучалися до всієї зграї. А зграя широкими, гойдастими кругами шуміла над двором.

Івашко ставив ганяло руба й, тримаючи його обома руками, тільки злегка кружка помахував ганчіркою. Сірий уже знав цей знак: забирай, значить, угору (Як ганяло спинялося, — значить, літай невисоко, а як спускалося на землю, — значить, сідай.) І от круги ставали все дальші, все вужчі, зграя збивалася тісніше, літала суцільною масою, здійсманася усе вище та вище, меншала, меншала і ставала, нарешті, як малесенька купка макового зерна на безмежній блакитній скатертині неба. Та й та купка

зернят часом зменшувалась, робилась як купочка крихітних прозорих мушок і нарешті зовсім зникала з очей.

Івашко та Любка стояли з задертими головами і, коли б тут загорілося все подвір'я круг них, вони, здається, не помітили б. Та й де ж помітити, коли голуби «сходять з очей»? Хіба ж це в кожного голуб'ятника буває? Хіба ж багато є таких водіїв зграї, як сірий? Та Васько аж сякався від задоволення та захвату, а Йоська з таким здивованням роззявляв рота, що не помічав, як мухи йому туди залазили. Та часом аж страшно ставало за голубів: а що як вони там десь пропадуть і не вернуться? Хто ж його знав, що воно там далі в небі було, у тій страшній синій глибині.

Та от знову з'являлася купка мушок, крихітних, прозорих, що літають над кінським гноєм. Вона збільшувалась, збільшувалась, ставала знову купкою макового зерна, далі купкою горошинок, зграйкою метеликів, табунцем горобців. Нарешті голуби спускалися до самої землі й, з м'яким вітряним шумом покружлявши над подвір'ям, розсипалися по даху повітки, грядки, будинку. І майже всі якось здивовано, дико водили голівками, неначе дивуючись, як вони після такої небесної блакитної височини й простору опинилися на цьому малесенькому, сірому, брудному подвір'ї.

Ну, а після ганяння треба було знову трошки погодувати. Погодувавши, треба було загнати всіх у грядку, зачинити та бігти по зерно для голубів. А як сонце починало схилятися до хрестів церкви, треба було або знову поганяти, або бігти до Корнія Івановича.

Корній Іванович був перший на всю округу голуб'ятник. Він сам був пічник, але пічникував так собі, аби слава, що пічник, а справжнє його заняття було — голубник. Ну та й голубник же в нього був: пар двісті, мабуть, а то й триста, та яких голубів! Були такі, що пара карбованців сто коштувала. Сам губернатор йому похвальну медаль обіцяв видати за голуби. Як Корній Іванович ганяв своїх, то всі ближчі голуб'ятники зараз же своїх осаджували, бо то ж не якась собі там зграйка літала, а величезна хмара сунула, гула крилами і враз ковтала та мішала з собою всі інші зграї. А вже як із Корнієвими голубами твої змішалися, то так і знай, що один або два звідти вже не видереться й сяде разом з хмарою на Корнієву грядку. А коли хоч над грядкою в Корнія Івановича чужий голуб пролетить, то вже пропав, то вже бути йому в грядці в Корнія Івановича.

А грядка та була не грядка, а чистий тобі дім (та аж на два поверхи), мазаний глиною, зимою теплий, а літом холоднуватий. Та з силою всяких закутків, загородок, переділів, драбиночок. Там одна масть, там друга, там паруються, тут несуться, там на яйцях сидять.

Сам Корній Іванович був чоловік поважний, суворий, в одному вусі носив мідне кільце, а борода була така ріденька, що крізь неї видно було все підборіддя. Будлі з ким* він і балакати не хотів і на двір до себе до голубника не пускав.

* Будлі з ким (розм.) — будь з ким, із ким-небудь.

Але близню Корній Іванович любив, бо сам же бачив, що це — не якісь собі шелихвости, а таки справжні голуб'ятники. Ну та й прислужилася йому раз близня, допомгла жінці його рятувати голубів, як сталася в грядці без нього пожежа. За це він їм тоді по двадцять копійок дав і чаєм з слив'яним варенням похачував. А як близня приходила до нього, то він, як би не був зайнятий, усе приймав її й зараз же чаєм з слив'яним варенням частував.

Коли ж близня й собі голубник завела, то він їй усі свої голуб'ятницькі секрети почав передавати. Нікому ніколи нічого, а близні все: і як льотними голубів робити, і як ганяти, і як ту чи іншу масть виводити, і як чужих голубів ловити, все, все.

Сидячи за грядкою на городі коло столу з чаєм та слив'яним варенням, він сьорбав гарячу рідину з блюдечка і строго, таємно повчав:

— Щирий голуб'ятник, замічайте, чужого голуба де хоч пізнає. Чужий голуб літає не круга, а от так... кривулясто.

І Корній Іванович показував волохатою рукою, витягши долоню, як саме літає чужий голуб.

— Голову він, замічайте, держить витягнуто, водить нею на всі боки, шукає, значить, де його хата. Трюхать під його треба з розумом: з землі на грядку, ну, з грядки на хату чи на сарайчик, скажемо. Щоб, значить, тільки побачив, що голуби там. І, замічайте, як летить просто, не кривуляє, враз зганяйте, не трюхайте. Цей, значить, додому летить, дорогу йому перебивайте.

Близня навіть слив'яну конфітуру не могла їсти, бо жадно ковтала всі слова й навчання Корнія Івановича.

Але з сірим вийшла в них така штука. Принесла його близня до Корнія Івановича, щоб подивився та сказав, чого вартий сіренький їхній. (До кого ж і нести було!) Ну, Корній Іванович зараз же взяв його в одну руку, другою задер голівку, подивився, прижмурихав око на дзьобик, провів пальцями по хвості, щось мугикнув, пом'яв крила і нарешті сказав:

— Нічого. Масть чиста. Легкий у льоті. Шість рублів дадуть.

Любка аж підстрибнула.

— А бач! А бач! Шість рублів!!!

— Ну, а як: льотний він у вас чи ще ні?

— Ого! Такий льотний, що ніхто вже не спіймає!

— Гм! Так-таки вже й ніхто? Ану пустіть тут у мене, спіймаю чи ні.

Івашко й Любка злякалися.

— Е-е, у вас!

— А ви ж кажете: ніхто, — строго сказав Корній Іванович. — А як кажете, то так щоб і було. Як льотний, то таки щоб уже льотний, щоб таки справді ніхто й нігде не міг спіймати. А то «е-е, у вас»!

Тут Івашка раптом узяло завзяття.

— Ану, спіймайте! Хочете, я пуцу сірого?

— А як не оддам, коли спіймаю? — суворо сказав Корній Іванович.

Любка злякано вхопила Йвашка за руку.

— Ой Вашку, не треба!

Але Йвашкові очі вже стали колючими. Він аж зблід, але шарпнув головою й сказав:

— Ну, що ж, не оддавайте.

Корній Іванович спустив очі й бовкнув:

— Ну, пускай.

Івашко обережно, ніжно вийняв сірого з пазухи, куди був заховав після огляду, зручніше взяв у праву руку і злегка підкинув догори. Сірий ніжно, як зачеплений дротик, задзвенів крилами «зі-зі-зі!» і плавко та легко, ніби граючись, зробив круга над подвір'ям. Корній Іванович швиденько, хижо зігнувшись, підбіг до своїх голубів, що ходили по землі, й рукою злегка грюхнув ними. Голуби спурхнули й перелетіли на другий край двору. Сірий зараз же повернув льот у цей бік і спустився трохи нижче.

Любка заціпеніло дивилася вгору, і такий у неї був жах, така туга на лиці, що Йвашко аж губу собі прикусив і швидко знову повернув голову до сірого. А серце йому билося так, що дихати важко було: сяде сірий чи не сяде?

А сірий дзвенів крилами все нижче та нижче, немов придивляючись і вибираючи місце, де йому краще сісти. Невже ж сяде?! Невже ж зрадить?! Корній Іванович знову легесенько ногою трюхнув із-під землі. Знову голуби перепурхнули з одного місця на друге. Тоді сірий крутнувся грайливо, часто залопотів крилами й сів на саму грядку, неначе в себе вдома.

Корній Іванович озирнувся до близні й сердито кинув:

— Оце такий льотний?

Але тут Любка раптом ухопила блідого Івашка за рукав і закричала:

— Ой Вашку! Ти знаєш, чого він сів? Бо нас тут бачить! Йй-богу, того! Дядю, він сів через нас, бий мене Бог!

Корній Іванович похмуро посміхнувся.

— Голуб — не собака.

— Та йй-богу, через нас! Наш сірий — такий. Вашку, давай сховаємось за хату. Давай, Вашечку, бо спіймають.

Івашко тільки стояв і кусав губи, що тремтіли чогось. В Любчині слова він, розуміється, не вірив. «Голуб — не собака». Просто — нельотний та й сів, а не того, що своїх хазяїнів тут бачив. Але Любка так благально, так перелякано тягла його за хату, що він ізнехотя посунувся за нею.

Корній Іванович посміхнувся, щипнув себе за борідку й наготовився ловити сірого. Але дивна річ: сірий чогось непокірно витяг шию, напоротився, почав озиратися на всі боки, ходити по гребені грядки, здригуючи крилами, неначе збираючись летіти. Корній Іванович, не рухаючися з місця, повів очима навкруги, шукаючи причини цього непокою: може, десь кішка йшла або його голуби чогось ізлякались. Ні, нічого такого навкруги не було, всі голуби були спокійні, як і раніше. Поруч сірого на грядці си-

діли інші голуби, але вони ніякої тривоги не виявляли. Чого ж він раптом так занепокоївся? То як свій був, а то таким чужаком себе почав показувати, що гірше якогось дикуна з дзвіниці.

І тільки Корній Іванович рухнувся, щоб підсунутися ближче до грядки, як сірий шарпнувся, різко засичав крилами й, мов ракета, звився до гори. Звившись, він на якусь мить застиг на одному місці, потім повернувся і, неначе по дроту, рівно, певно, прожогом полетів просто додому.

Корнієві Івановичу аж губа одвисла від здивовання. Такого голуба й у нього самого, мабуть, ще не було. Дійсно ж, видко, того сів, що тут хазяїни його стояли. А як пішли, то й він, немов собака, помчав за ними.

А близня, боячись, що заверещить од радості й перелякає весь голубник Корнія Івановича, навіть не попрощавшись, стрімголов полетіла за сірим. Тільки Любка, крутнувши золоту кучмою, як гривною, озирнулася і крикнула:

— Ага! Не льотний?

Сірий уже сидів у себе на грядці, як вони прибїгли, й, гордо задравши голівку, трусив шиєю, немов сміючись і кажучи:

— Ага! Не льотний?!

А Любка стрибала перед Івашком і кричала йому в лице:

— Ну, що: не знає він нас? Ні? Ні? Не того сів, що ми там були? Ні?

Івашко вже й сам бачив, що так воно й було, як казала Любка, та соромно йому було і перед нею, і перед сірим. А надто перед сірим: не повірив у товариша, зрадив, можна сказати, й перед собою, і перед чужим чоловіком. «Голуб — не собака». От тобі й не собака!

От тільки трошки воно якось не до ладу було, що сірий ніяк паруватися не хотів. Чи не були йому до пари ті голубки, що близня призначала? Чи не любив жити в парі? Чи, може, в нього вже була десь голубка і він скучав за нею та не хотів з іншою дружитися? Хто ж його знав. Близня сірого, розуміється, ніяк силувати не хотіла. Всіх інших розлучала й парувала, як уважала за краще, — чорного з білою, жовтого з жовтою, рябого з сірою. Садовили під кошик днів на три-чотири і хоч-не-хоч, а паруйся. Але сірого шанували. Не хоче? Не до вподоби? Ну й не треба. Хай сам собі пару вибирає.

І сірий таки вибрав собі. Але як!

Раз уранці, випустивши голубів, Івашко, як усякий щирий голуб'ятник, діловито, уважно й строго обвів оком небо. Воно було в пухнастих жовтих кучугурах хмар, — неначе жужмом хтось накидав старої вовни. Ніхто з голуб'ятників ще не ганяв, і тільки дикуни з Пречистенської церкви пролітали своїм дикунським прожогним льотом. Усе було неначе зовсім спокійно. Коли ж Любка раптом перелякано прошепотіла:

— Вашку! Чужий летить! Чужий!

— Де?

— Он там!.. Бачиш?

— Та де?

Івашко так захвилювався, що нічого не бачив. Водив очима за рукою Любки, мружився, кривився, витягав голову, але Нічого не помічав.

— Та де ти його бачиш? Може, дикун?

— Ой сліпа блинда! «Дикун»! Хіба так дикуни літають? Ну, он же він, он-он! Сюди летить, сюди! Давай трюхать, Вашечку!

Нарешті Івашко спіймав поглядом маленьку чорну крапочку в небі, що тріпотілася, як мушка в павутинні. Дійсно, літ був не дикунський, та дикуни так високо й не літають. Це був таки чужак!

Близня, тремтячи від хвилювання, кинулася до голубів.

— Помаленьку, Вашку, помаленьку треба. Корній Іванович казав, що...

— Е, Корній Іванович! Це коли чужий низько, тоді помаленьку. А коли високо, то треба, щоб він добре бачив. Я б знаєш що? Я б своїх спугнув! Нехай вони його льотом у себе закрутять. А їй-богу! Ех, чи пан, чи пропав, вдруге не вмирати! Давай? Га?

— А давай!

І близня, нехтуючи заповіт Корнія Івановича, «спугнула» своїх. Сірий зараз же взяв перед і, наче знаючи, чого треба, миттю погнав угору свердлом. Чужий, побачивши голубів, зараз же звернув до них і виразно почав наближатися.

— Диви, Любко, диви: підходить до наших, підходить! Бач, бач?

От чужий уже став видніший, більший. Уже й літ його можна було бачити як слід: він був нерівний, неспокійний, кривулястий і занадто часто крила тріпотіли. От він уже зовсім-зовсім до зграї наблизився. Але змішуватись не хотів і літав поруч неї, то присуваючись, то відсуваючись.

— Ех, якби сірий його гарненько закрутив! — зітхнув Івашко. — Тоді б ми зараз же трюхнули, осадили й ловили б.

— Закрутить! Е, сірий закрутить!

І таки так: закрутив сірий, ще якусь часинку політав чужий осторонь та й скотився в зграю. Часом, правда, вистрибував з неї, блукав сам на тлі хмаряної вовни чорним метеликом, але зараз же знову напливала на нього зграя і всмоктувала в себе.

— Давай осаджувать, Вашку? Га?

— Давай!

Івашко випустив із грядки тих, що лишалися, взяв ганяло й поволі перегнав ним голубів із грядки на повітку. Зграя вгорі зараз же помітила внизу миготіння крил своїх товаришів і почала знижуватись. Івашко ще раз трюхнув, і голуби ще нижче спустилися. Чужий літав з ними й більше не вибивався. Тоді Івашко сипнув трохи зерна біля грядки й голуби почали злітатися з дахів на землю. Зграя й це помітила, — е, там, на землі, їдять! І почала швидко-швидко зсуватися вниз, як по мотузку. От зробила останній круг і, дзвенячи крилами та мало не зачіпаючи ними за димарі, розсипалась по дахах будинку, повітки, грядки.

Івашко та Любка з напруженням слідкували, чи сяде разом з усіма чужий. А як сяде, то куди? Він сів, але сів на будинок, біля самого димаря. Це був чорний, як галка, голуб, стрункий, тоненький, з гарнесенькою голівкою, — молодий, мабуть. Він нашорошено стояв на лапках, дико озирався, водив головою і от-от мав спурхнути.

Свої голуби один за одним почали злітати з дахів на землю, а чужий усе стояв і не мав ніякісінького наміру летіти за ними. Разом у небі літати він ще міг. Ну, сісти разом та спочинуті — теж можна. Але злітати на якесь чуже подвір'я, де стояли чужі людські постаті, де було стільки небезпек, цього він уже не хотів. Чи не краще взагалі втекти звідси?

І чужий уже націливсь летіти. Але тут, на диво близні, з-за димаря на чужого насунувся грудьми сірий. Він то нахилив голову, то задирав її й, напинаючи груди, розпустивши крила, наскакував на чужого й завзято воркотів.

— Це — голубка! — прошепотів Івашко.

Чужий трохи відсунувся і, наче боячись упасти з гребеня даху, озирнувся. А сірий знову, розставивши ще ширше крила, розіп'яв хвоста, виставив свої могутні груди й підкотився до чужого.

— Парується! — в захваті видихнула Любка. Парується то парується, але що його було далі робити?

Зманювати на землю сірого, щоб разом із ним зманити й чужого? Чи почекати, поки сірий не призвичаїть його до себе й до двору? Корній Іванович, розуміється, знав би, що його робити.

— Хай вони там трохи попаруються... — прошепотіла Любка. — А як добре спаруються, тоді вона полетить за сірим.

— Еге, «добре спаруються». За п'ять минут. Швидка яка.

— Так нехай сидять там, скільки схочуть.

Івашко почухався: чорт його знав, що його треба було робити. Якось ловити треба, в грядку чужого заганяти, крила йому підв'язувати, взагалі, робити те, що роблять щирі голуб'ятники. А як ти його заженеш у грядку? Коли він сидить на даху й от-от зніметься та й полетить собі геть. Зманити на землю? Та чи злетить же?

— Ех, чи пан, чи пропав! Давай зманювать!

Та, правду казати, ще й не терпілося до того. Це ж першого чужака ловилося! В руки його взяти, натішитися ним, спійманим чужим.

Івашко обережно зігнав голубів з землі на грядку, з грядки на повітку, а звідти деяких аж на дах будинку. Чужий занепокоївся. А сірий перестав воркотіти, незадоволено подивився на гривунчиків, що посідали біля нього, й ударив одного дзьобом у крило: прилетіли сюди, чортенята, заважать паруватися! А тоді знову повернувся до своєї чорної голубки й важно надув груди. Голубка трохи заспокоїлась і злегка відсунулась од наскоку сірого.

Івашко взяв торбинку з зерном і почав кидати його перед самими дверима грядки, тихенько кличучи:

— У-лю-лю-лю!.. У-лю-лю-лю!

Свої голуби зараз же почали камінцями скочуватись на землю й хапливо дзьобати рожеве зерно. А чужий навіть не подивився, — це, мовляв, не мій двір і не до мене те зерно стане.

На щастя, й сірий не злетів, а то чужий напевне полетів би собі геть.

Що ж його було робити?! Дійсно, нехай, може, сидять собі там скільки хочуть та паруються?

Тут ще на біду Йоська зо своїми товаришами вийшов, гвалт на подвір'ї завели.

— Тихо, Йоську, чужого ловимо!

І Йоська, і товариші його аж навшпиньках почали ходити й задирати голову до чужого.

Та свої голуби вже понаїдалися, понапивалися, навіть накупалися в кориті. А сірий з чужою голубкою все парувалися. І коли мав бути край тому паруванню, чорт його знав. Уже Йосьці й його товаришам нудно стало й вони пішли собі на річку, а Івашко та Любка все сиділи в холодку під повіткою та мовчки поглядали на парочку на даху.

І враз сірий, наскочивши на голубку, сильно заляпав крилами, як ніколи так не робив, облетів круг неї й сів по другий бік. Потім знову й знову. Голубка сиділа спокійненько, наче так і слід було, тільки злегка відсувалася, як сірий занадто щільно насувався на неї.

Але потім сірий чогось взяв та й затих. Сів коло голубки й похнюпився, не воркотів, не надимав груди, не насувався, як пристав на юрбу біля собору. Осточортіло йому, мабуть, коло тої дурної панькатись? Чи, може, помилився, може, то й не голубка, а голуб, та сумно й стало?

І раптом сірий став на лапки, постояв, потупцявся на одному місці. Чужий теж став і теж переступив із лапки на лапку. А тоді сірий легесенько слизнув униз і сів біля самої грядки на землю. Сів і почав зараз же до когось воркотіти, нахилиючи голову й розпустивши крила.

Близня застигла, заціпеніла, не сміючи дихнути, не то що поворухнутися.

Чорний постояв-постояв, подивився одним оком униз, повернувши голівку, потім другим, повернувши її в другий бік, і, нічого небезпечного не помітивши, так само легко, як сірий, сковзнув із даху на землю. Сірий зараз же кинувся до нього й з воркотінням почав насуватися грудьми, крилами, всім тілом.

Івашко та Любка сиділи не дихаючи. Але доки ж його так сидіти? Якби ж сірий завів чужу голубку до грядки! Хіба загнати самим?

Івашко тихесенько-тихесенько підвівся й шепнув Любці:

— Давай заганяти. Заходь з другого боку. Та обережно!

І, ледве-ледве посуваючись, близня почала заходити з двох боків на сірого та його чорну пару. Чорна пара боязко витягала голову, але довірливо посувалася за сірим та іншими голубами. Івашко та Любка майже зійшлися вже перед грядкою, а сірий та чорна голубка стояли на самому

порозі дверей. Господи, якби ж тільки не спурхнула при самому кінці! Івашко ледь-ледь ворухнув пальцями рук. Сірий скоса глянув угору, зрозумів, що треба, й спокійненько встрибнув усередину. Чорна голубка подумала, озирнулась назад, немов прощаючись із світом, і ступила за ним у грядку. Тоді Любка відсунулась за двері й тихенько причинила їх.

— Є! — закричала вона несамовито й заплескала в долоні так, що аж кучері їй підлітали догори.

Ну, тут уже справа була легка: влізти в грядку, спіймати чорну голубоньку, підв'язати їй крила, перерахувати пір'я на хвості, обдивитися з ніг до голови, обцілувати, нам'яти в обіймах і, нашорошену, налякану, випустити до її сірого. Він хутко її заспокоїв своїм воркотінням, вивів на двір, напоїв (і напився разом з нею), а потім, коли Любка сипнула їм золото-рожевої пшениці, обое смачно пообідали.

Отак вибрав собі пару сіренький, отак знайшов своє щастя з чужою голубкою.

Та важко, ох, важко тримати своє щастя, навіть голубам! А воно ж до того було ще й велике у сірого. Йому б обома лапками за нього триматися, сидіти тихесенько в грядці, в наготовленому для них гніздечку та воркотіти до своєї чорної голубки, а він, як здурів: літав, гасав, бився з голубами, за хмари зграю заводив. Ніколи близня таким свого сірого товариша не бачила. І до цього він був перший серед усіх, і до цього був такий красунь, що серце мліло дивитися на нього. А тепер ще кращий став: неначе сріблом обсипаний, блискучий, сильний, невтомний. Коли в голубки крила були ще підв'язані, він коло неї ходив таким пишним, таким радісним, таким величним героєм, що Любка аж руки сама собі цілувала. А коли голубці розв'язали крила й пустили її на дах, сірий був владикою землі, даху, неба, сонця, всього світу.

Розуміється, чорна подруга його нікуди й не думала втікати — ще б пак! І така ж вона була мила, така чепурненька, струнка, така лагідна та ніжна до свого коханого! Куди він, туди й вона. Куди вона, туди й він. А щодо льоту, то ніколи так часто й так надовго сірий не водив зграю за височенні хмари, в глибоку-глибоку блакить. Не раз аж страшно ставало близні.

Та й недурно страхалися.

Раз надвечір до близні зійшлися хлопці: Васько, Сашко й Демид. Демид ще не бачив, як літають близневі голуби, а Васько такого йому наговорив, що хоч-не-хоч, а треба було показати голубник у льоті. Ну, близня залишила в грядці найбільш ледаченьких та важких на крила, а решту «зігнала». Івашко, звичайно, взяв ганяло в руки й помахував ганчіркою на кінці, а Любка час од часу вставляла два пальці в рота й пронизувато свистіла. Від ганяла та свисту та ще, мабуть, найбільше від своєї чорної голубки сірий так вів усю зграю, так чітко, так струнко випишував нею

круги, забираючись усе вище та вище, що хлопці тільки роти пороззявляли, задривши голови. Ну й голубник! Оце так голубник, справжній, щирий голубник! Це й у Корнія Івановича так не літають. А щодо Льоньки, так куди ж його сорокам до цих голубів. То ж не голубник у Льоньки, а курник: одне туди, друге сюди, купка на хаті сидить, друга на чужих парканах, а ті, що літають, то наче дикуни з Пречистенської дзвіниці. А оце голубник, так-так!

А сірий, ніби знаючи, що ними знизу милуються, усе вів та вів, усе вище та вище. От-от зійдуть з очей, — тільки сіра плямочка, наче від пороху, на чистій блакиті неба. Потрималися трошки та й зникли, — зійшли зовсім з очей!

— Ну тепер, брат, лягай спати! — циркнувши набік, з гордістю й самозадоволенням сказав Васько. — Виспишся, тоді покажуться знову.

— Та бре'? Так довго?

— А от побачиш.

Демид з пошаною і заздрістю подивився на близню: ну й геройська ж бісова близня, такого голубника в місяць-два завести! Га? Іншому років п'ять треба, щоб добитися такого льоту, а вони за два місяці!

— А що ж ти собі думаєш? — запалюючи чийогось недокурка, сказав Васько. — Проста тобі близня, чи як? Сказали: буде голубник? Сказали. А є чи нема? Та ще й який! Ні одного вертуна. Всі як стріли, як пух. А ганяло? Десять аршин, брат. А сірий їхній? Та сам Корній Іванович хоч зараз готов двадцять п'ять карбованців за нього дати. Сам мені казав, бий мене бог! Хе, брат, їхній сірий трьох гривунів-рисаків переважить. Він у них, брат, такий, що все розуміє, з рук у них їсть, як брат їм. От що!

А близня наче нічого не чула й поглядала в небо, чи не з'явилася вже сіра плямочка. Ні, не видко було.

Аж коли Васько висмоктав недокурка до того, що на губах почав шкварчати, вона засіріла на далекій-далекій блакиті.

— Спускаються, спускаються! — закричав Сашко.

— Ну й хай спускаються, — поважно сказав Васько і, засунувши руки в кишені, сплюнув недокурка на землю.

Голуби спускалися повільно, наче їм було шкода покидати блакитну чисту височінь. Плавко, м'яко, рівними кругами, майже непомітними для ока, осідали вони все нижче та нижче, стаючи все більшими та більшими.

— Ач, як спускаються, ач! Як на нитці! І вмить вся зграя немовби здригнулася, наче справді на нитці висіла та хтось за ту нитку сильно зненацька шарпнув.

— А що воно там? Чого то вони?! — скрикнув Сашко.

Зграя виразно загубила рівність та плавкість льоту. Кинулась чогось у один бік, потім звернула і шугнула в другий. Двоє чи троє голубів одстали й летіли врозтіч.

— Шуліка! Шуліка! — закричав Сашко, що бачив краще за всіх. — Дивіться, оно, дивіться.

Дійсно, збоку над зграєю висіла в небі шуліка, неначе оса над купкою мух. Вона не миготіла так крилами, як голуби, вона розставила їх і ніби застигла в небі. А тим часом усе була над голубами, куди б вони не шукали.

Івашко, Любка та всі хлопці почали свистіти, кричати, махати руками, ганялом, гупати палицями по паркану, щоб налякати шуліку. Але налякали тільки пожильців, що з страхом повибігали зо своїх помешкань. Довідавшись, у чому річ, вони теж почали дивитися вгору, а деякі то й собі свистіти. Але шуліці це, видно, й за вухом не свербіло, — свистіть собі, гвалтуйте, сюди не дістанете. Там було її царство. Голуби це знали й сахалися по небі безладною, розбризканою купкою, спускаючись усе нижче та нижче. І весь час один голуб чогось був над усіма, усе чогось між голубами й шулікою. Чого він дурний так літав, чого так нерозумно відставав?!

А віддалення між голубами та шулікою ставало все менше та менше. Часом шуліка ховалась од очей за зграєю і не видно було, чи втікали голуби, чи наздоганяла шуліка. А коли зграя кидалась убік і шуліка опинялася ззаду, то отой самітний голуб усе був між ними посередині, усе позад усіх.

От уже видно було навіть масть голубів: он гривунята женуться вбік, оно жовтий доганяє білого, ото чорна голубка. А де ж сірий? Сірого не було в усій купі. Сірий, мабуть, шугнув убік і, як найдужчий, успів ото втекти ще згори.

— Та ні! — закричала Любка. — Сірий онде, он між шулікою й голубами!

Дійсно, то ж був сірий. То ж він, мабуть, умисно так літав, щоб оборонити всіх од шуліки.

Цей хвилини шуліка якраз раптом склала крила, круто змінила напрям льоту й, як гострий ніж, шугнула вниз на голубів. Та тільки вона ще складала крила, як сірий, немов угадуючи її намір, кинувся їй напереріз угору. Шуліку ця несподіванка збила з напрямку, на один коротесенький мент збила, але цього було доволі, щоб уся зграя, неначе бризки болота від киненого в нього каменя, розлетілась на всі боки.

Сірий блискавкою промчав під самою шулікою. Тоді шуліка, бачачи, що напад їй на всю зграю зіпсовано, рвонулася за сірим. Сірий круто повернув ув інший бік, неначе навмисно відтягаючи ще далі від усієї зграї. Шуліка не відставала. Як дві темно-сірі стріли, вони гасали по небі, одна, менша, попереду, друга, більша, позаду. А на дворі стояв скажений крик, свист, стукіт палицями в відра. Люди на вулиці перелякано бігли, думаючи, що десь бійка або пожежа. Тільки Івашко та Любка не кричали вже, не свистіли, а розпанаханими жахом дикими очима мовчки замертво сліdkували за боротьбою в небі.

Шуліка не вважала ні на свист, ні на крик. Іншим часом вона, розуміється, злякалась би й не спускалася так низько. Але тепер, мабуть,

і не чула нічого, вся захоплена гоном за зухвальцем, що посмів їй стати на дорозі. Гостра лють почувалася в її пронизуватім льоті. І з кожною миттю цей літ ставав дужчий, прожогливіший, з кожним скоком крил віддалення між нею та сірим ставало все менше та менше. От-от-от ухопить, вгризеться кігтями в тіло й сипне сірим пір'ям на землю. От уже зовсім-зовсім за хвостом сірого, уже неначе злилися! Їй тільки трошечки піднятися над сірим, щоб згори врізатися в нього. Але тут якраз і сталося щось зовсім несподіване. Сірий миттю стрімголов, як убитий, ні, як важкий гострий камінь, полетів униз. Шуліка на одну мить отетеріла, але зараз же схаменулась і так само рвонулась за сірим.

На дворі крик, свист, зойк вибухли з подвійною оглушливою силою. Сашко й Демид вилізли на дах і звідти, перериваючись од крику, вимахували ганялом. Але все те було ні до чого. Сірий і шуліка промчали над самим двором, над свистом і гвалтом, і зникли десь за чужими будинками.

На подвір'ї зразу вщух увесь шум. Хлопці кинулись на вулицю й з задерними головами погнали нею в тому напрямі, де зникли шуліка й сірий. Вони налітали на перехожих, збивали з ніг дітей, викликали страшенний гавкіт усіх собак по вулиці. Але ні шуліки, ні сірого нігде вже не бачили. Мабуть, уже при самій землі вхопила вона його й понесла далі понад хатами.

Івашко та Любка нічого не казали, тільки бігли та задихались од горя й рвучкого, нестерпного одчаю. Ні, нігде не видно було ні шуліки, ні сірого!

Хлопці почали приставати й озиратися: куди ж це вони забігли. Ого, аж до спаленого парового млина! З усіх піт лив по лицях, груди хрипко хакали, волосся злиплося, сорочки попромокали на спині й на грудях.

— Давайте хоч спочинемо, ну його к чорту! — сказав Васько й попен-тався у холодок, що стояв під муром млина.

Всі мовчки посунули за ним, не перестаючи шукати очима на всі боки. Від муру лягала довжелезна тінь, закриваючи чийсь город і навіть хату, що була поруч нього.

Хлопці знали добре ці руїни парового млина, що згорів два роки тому. Від нього лишилися тільки височенні стіни, покришені, пощерблені, чорні від вогню та диму.

У дірках цих стін водилося стільки горобців, що вистачило б дерти гнізда їхні цілий місяць щоденно, та й то не передерли б. Тільки дістатися до тих гнізд не було ніякої змоги: сажнів же по десять угору мури.

Лягли хлопці в холодку під чужим тином і закурили з горя. Але Івашко та Любка навіть і курити не могли. Все водили тоскними, змученими, вбитими очима навкруги й мовчали. Ні поту, ні зашерхлих уст не витирали, ні на питання не відповідали, ні самі нічого ні в кого не питалися. Навіть не лягали, а стояли біля всіх і дивилися-дивилися на всі боки тоскно, мертво, без надії.

Раптом Сашко чогось сів і почав пильно-пильно придивлятися до муру. Аж навколішки став, повернувся всім тілом у той бік і руку дашком до очей приставив.

— А що там, Сашко?

Сашко мовчав і дивився. Васько шарпнув його за сорочку.

— Та що там таке? Шуліка, чи що?

Сашко знов-таки нічого не відповів, а схопився на ноги й одбіг трохи далі від муру та й знову почав дивитися туди. Всі здивовано слідкували за ним очима.

— Та тю! Та кажи, що там!

Сашко схвильовано повернув до всіх лице.

— Хлопці! Сірий он там, у мурі!

Всі як опечені посхоплювались і кинулись до Сашка, а Івашко та Любка всім тілом шарпнулись у бік муру й уп'ялись у нього очима.

— Де? Де? Покажи, покажи! — загаласували хлопці. — Он там у дірці. Он там-о, збоку. Високо-високо вгорі. Ну, он у тій дірці, що під залізною балкою.

— Та якою ж саме? Тих же балок у мурі як собак. Яка саме? Дуже високо?

Сашко хапливо порахував.

— Під четвертою згори. Під четвертою балкою є дірка, бачите? — дротом заплетена. Бачите? Їх багато, так під четвертою. Вона порвана, дріт на ній порваний. Ну, бачите?

— Ну, бачимо. А сірий же де?

— А в тій дірці, за дротом. Бачите пір'їну на дроті? О, о, голівку виставив. Бачите? Бачите?

Сашко хапав усіх за руки, за плечі, шарпав, тяг, щипав, але хлопці не то що голівки, але й дірки як слід не могли знайти.

І вмить Любка несамовито закричала:

— Я бачу! Я бачу! Вашечку, там сірий! Ой Боже ж мій, там сірий! Вашку, сірий!

Але Вашко не бачив. Він так само вже спалахнув червоністю на все лице, як і Любка, він вірив і Сашкові, й Любці всією душею, але сам ще не бачив тої милої, тої безмежно дорогої голівки.

— Не бачиш? Не бачиш? Ой, сховався! Тепер сховався... О, знову, знову! Голівку висуває, шарпається!.. Раптом Івашко весь напружився, вп'явся очима і застиг.

— Бачиш, Вашку? Бачиш?

— Бачу... — тихим, ледве чутним, немовби аж соромливим шепотом сказав Івашко і глибоко-глибоко зітхнув. А потім витер долонею піт і озирнувся, неначе приходячи до пам'яті.

Не пропав, значить, сірий, не загинув, не дався шуліці! Всіх урятував і сам вирвався! Сірий, сіресенький, рідний-рідний голубчикок!

Хлопці зняли такий радісний галас і крик, що за городом біля хати загерготали гуси. Вони штовхали одне одного, перекидалися на землі, верещали, обнімали Івашка та Любку. Але потрохи всі якось попритихали, поглядаючи за Івашком до дірки, де сидів сірий. Дійсно, що живий він, то живий, а як же він звідти вилізе? Коли досі не виліз, то чи вилізе ж коли-небудь? Туди залізти він міг, а надто як гналася шуліка. До чорта під пахву забився б, аби врятуватися. Бували випадки, що, тікаючи від шуліки, голуби влітали в димарі, кидалися людям між ноги. Туди в дірку сірий усунувся, як риба всувається в вершу, а назад — дріт стирчить, не пускає. Рук же в голуба немає, щоб розігнути дротики.

Зовсім притихли хлопці. Вилізти до нього та витягти його з тої дірки? Так де ж його такої драбини взяти, щоб туди дістала? Сажнів же вісім-дев'ять буде? Та в пожарних такої немає. Пов'язати драбини? Так погнуться, поламаються, попадають і вб'ють того, хто лізтиме.

Любка знову погасла, змертвіла, зробилася аж ряба від ластовиння, що їй якось одразу виступало, коли лякалася або тужила. Сині очі тоскно, скорботно бігали по всіх обличчях, шукаючи на них хоч надії на порятунок. Та ні на одному не було її, навіть на Івашковому. Всі розгублено, винувато, перелякано дивилися на величезний мур, задравши голови й безпорадно водячи по ньому очима. Дірок там для чогось була сила, деякі з дротяними сітками, деякі без сіток. Над кожною діркою аршина на півтора стирчали з муру кінці залізних балок чи рейок, хто його зна навіть випущених із стіни. Чи далі щось хотіли будувати, чи нащось так треба було.

Івашко мовчав та все бігав очима від одної балки до другої, щось намацуючи поглядом, щось міркуючи.

— Та й височенна ж сволоч! — сердито бовкнув Васько, плюючи до муру. — Тьху! Згорів би ти йому до кінця. Що ти його тут робитимеш? Сидить бідолашний голуб, як у тюрмі, і визволить його не можна.

— Овва! Визволимо! — раптом мотнув Івашко головою. Всі здивовано витріщились на нього, а Любка так і кинулась у, його бік.

— А як, Івашку? А як? А як?

— По шворці треба вилізти до тої дірки. От як. Всі вражено кліпали на Івашка очима, а Васько аж засвистів.

— На той мур по шворці? Де ж ти такої шворки візьмеш?

Сашко нетерпляче скривився.

— Е, що там шворка! Шворку від колодязя взяти. Це що! А хто ж то туди полізе?

Івашко знизав плечима.

— Та не ти ж. Хіба то твій голуб? Я й полізу.

— На цей мур?!

Усі з жахом задерли голови, й Сашкові аж млосно стало від самої думки висіти на такій височині над землею.

— Ну, брат, це ти кинь, — поважно й суворо сказав Васько. — Це, брат, на верну смерть іти. Сказився, чи що?!

— А ну да! Нізащо! — раптом вибухнула Любка.

Тут і всі інші закрутили головами й рішуче накинулись на Івашка. Це ж не дай Бог що таке! Де ж у нього сили стане на шворці на таку височінь вилізти?! Та не знати якої сили людина, борець із цирку та й той не вилізе!

Івашко гостро примружив очі на мур і, видко, сам перелякався. Але здаватися все ж таки не хотів.

— Ну, так ви мене витягнете. Всі четверо візьметесь за один край, а я сяду в петлю на другий край шворки, ви й витягнете мене, як цебер води з криниці.

Любка так сильно, з таким жахом замотала головою, що аж кучері її зателіпалися на щоках.

— Не, не, не!!

Тут Івашко вмить повернувся до неї й люто закричав їй просто в лице:

— А що ж ти хочеш? Що? Щоб сірий там із голоду загинув? Щоб отам мучився й загинув? Га? А ми тут будемо стоять та «не, не, не» кричать? Га?

Любка широкими, переляканими очима мовчки дивилася на Івашка, не знаючи, що сказати. Та тут на поміч їй Васько прийшов.

— А ти хочеш, щоб вона тебе на смерть за голуба пустила? Бач який фраєр*! Ще й лається!

— Та яка смерть? Де ви її взяли?! Боягузи ви всі, от що, а не смерть. Чого смерть? Чого?

— А того, що шворка обірветься. А того, що балка не видержить. А того, що мур завалиться. Ти знаєш, яке воно там усе? Знаєш? Пробував?

Івашко скривив губи.

— Шворка не обірветься, бо випробуємо. Чого вона обірветься, як узяти добру, товсту шворку. Балка не зломиться, бо не такі її шмаркачі, як ви, туди вставляли. А мур цей завалиться через сто літ. Подивись, який він завтовшки, та висякай носа. А коли ви такі паршиві боягузи, то пішли під три чорти, я інших товаришів знайду. А дачь загинуть сірому в отій дірці я не дам! Хай хоч мур завалиться, а не дам! А тобі, Любко, сором так казати! Фе!

Він аж одвернувся й відійшов на кілька кроків убік. Рідко коли Івашко бував у такому обуренні та гніві.

Хлопцям навіть ніяково стало, а Любка вся зашарілась соромом і розгублено закліпала великими, налитими слізьми очима.

— Та я ж... Та я ж... тебе...

І, не сказавши, що хотіла сказати, Любка затремтіла губами, підборіддям, щоками і гірко заплакала...

* Фраєр — схильний до хизування, зовнішнього блиску, ефекту.

Івашко, зачувши плач Любки, зараз же вернувся, але навіть не глянув на неї й суворо звернувся до хлопців:

— Ну, хочете тягти мене чи ні? Кажіть прямо. Всі троє мовчали, хмуро зиркаючи то вбік, то на свого сусіду.

— Та як же ти шворку туди закинеш? — раптом сердито й тоненько закричав Васько. — Як?

— Не бійся, закину. Ти тільки скажи, чи хочеш тягти.

— Та не закинеш ти, чого крутить нам голову! «Хочеш, хочеш». Ну й хочу. Ну на, хочу! Закидай шворку. Ану!

Любка витерла обома рукавами сльози й почала дивитися то на Івашка, то на Васька мокрими блискучими очима. І чи хотілося їй, щоб Івашко не знав, як шворку закинути, чи не хотілося?

Івашко вперто мотнув головою.

— Ні, ти кажи по-справжньому. Хочеш?.. Я шворку закину, а ти будеш тягти? Як закину, будеш?

Васько був загнаний на слизьке і, щоб вибратись, гордо сказав:

— Як закинеш — буду. Ти тільки закинь, серденько.

— Добре. А ви? Хочете? Хочеш, Демиде? Сашко?

Демид і Сашко зам'ялися. Та Васько, виручаючи себе, виручив і їх.

— Та соглашайтесь! «Хочемо». Хай потішиться. Він же ніколи туди шворки не закине. Яким чортом її туди можна закинути?! Ви ж подивіться.

— Ну, добре, нехай, — казав Демид. — Потягнемо.

— А ти, Сашко?

— Та що ж... Коли всі, то й я...

— Ну, глядіть же! — труснув головою Івашко. — Щоб потім мені назад рачки не лізти.

— Добре, добре. Тільки ти скажи, як ти шворку закинеш.

Івашко посміхнувся.

— А от побачите. Тільки тут треба таку шворку, щоб вузла не було. Бо як вузол там зачепиться, то чорта з два потягнете. Де шворки такої взять? От що.

Сашко почухав чуб під картузом і муркнув:

— А вона дуже потреться?

— Та чого ж їй тертись? А ти маєш таку шворку?

— Та... можна було б у лавці взять нову. Васько аж пальцями клацнув од задоволення.

— Та ну да!.. У нього ж своя лавка, я й забув! Та ну да, нову! Ти не бійсь, не потреться, чого їй потертись. Що раз по балці просунеться? А ми її потім знову гарненько скрутимо, і продавай далі. Смали, Сашко! Та бери найдовшу, сажнів на двадцять. Катай, живо!

Сашко знову почухався під кашкетом і задумливо сказав:

— Битимуть здорово батько, як спіймають.

— Так чого ж спіймають? Бери так, щоб не спіймали. Та живо тільки, нерано. Сунь, сунь, нема чого...

Сашко мляво повернувся й пішов спочатку ліниво, ледве волочачи ноги, а потім раптом увесь шарпнувся й бігом погнав до дороги.

— Ач, надумав, мабуть, як украсти, щоб не спіймали, — добродушно сплюнув Васько.

Тоді Івашко повернувся до Любки й діловито, неначе нічого й не було, сказав:

— А ти, Любко, катай додому й принеси рогатку та сірі нитки від великого змія. Товсті, суворі. Чуєш? Та коли голуби позаходили в грядку, зачини їх. А як не позаходили, то не заганяй, бо нема коли, а біжи швидше сюди. І нікому-нікому не кажи, що ми збираємось сірого доставати. Чуєш, Любочко?

Любка слухала, спустивши очі, потім війнула ними на Івашка, пошепки сказала «чую» і побігла за Сашком тою самою дорогою.

— Гм!.. Рогатку, сірі нитки... — вголос міркував Васько. — Що ж воно буде?

— А от побачиш.

Погано було ще те, що дірка була над чужим городом. Значить, треба було лізти на чужий город, топтатися по городині, робити людям шкоду. Та й хазяїни могли прогнати кожної хвилини. А інакше неможливо було й підступитися.

— Ну що буде, то буде! — рішив Івашко лізти на чужий город. Може, хазяїни з-за хати не побачать. А як і побачать, то можна буде попросити дозволу голуба визволити, люди ж вони, самі зрозуміють, що не заради іграшок чи шкоди в чужий город забралися.

Любка перша прибігла з рогаткою та нитками. Очі в неї були вже не заплакані, але на Івашка вона подивлялася все ж таки з упертим острахом. Івашко знайшов невеличкого, але важкенького камінця і прив'язав до нього нитку.

— Що ж це буде, Івашку?

— А от побачиш, Любко, бери нитки та, розсотуючи, одходь.

Любка слухняно взяла нитки й, розсотуючи їх, почала відходити.

— Іди, іди. Аж поки я не скажу «стій».

Васько й Демид із цікавістю ждали, що ж воно вийде з того. Любка все йшла та йшла, розсотуючи нитку, а Івашко мовчав і все подивлявся то на мур, то на нитку. Нарешті гукнув:

— Стий! Стий там, не пускай нитки. Пустиш тоді, як скажу «пускай». Після того він уклав у рогатку камінчик з прив'язаною ниткою й підійшов до самого муру. Васько раптом увесь аж підскочив.

— От собака: це ж він хоче стріляти ниткою через балку!

І так йому це сподобалось, що він аж ногу ногою сильно почухав.

Івашко був перший стрілець із рогатки на всю вулицю.

Це всі знали. Він на дзвіниці раз дикуна поцілів, а в хлопця попасти хоч би на сто кроків йому було як раз крізь зуби чвиркнути. Так то ж без нитки, дробом або камінцями. А тут як? Як перекинути якраз через оту

саму балку, що над діркою сірого, а не через іншу — їх же тут достобіса, отих балок.

Івашко й сам про це міркував. І так заходив, і з іншого боку підступав, — усе незручно було. Ні, треба-таки було лізти на чужий город та стати під самою тою балкою. Та ще до того так силу розмірити, щоб не через нижчу чи вищу балку нитку закинути! Івашко кивнув Любці й неголосно гукнув їй:

— Посувайся за мною. Та не заплутай нитку. Демиде, Ваську, візьміть нитку та піддержуйте на руках. Та тільки піддержуйте, а не держіть! Один там, а другий тут.

Васько й Демид кинулись до нитки й підхопили її на руки. Івашко переліз через тин на чужий город і пішов між капустаю здовж муру. Любка тихенько посувалася за ним, а хлопці стояли на місці й підтримували на витягнених руках нитку.

Івашко довго примірявся, то відступав, то підсувався під самий мур, задравши голову. Нарешті вибрав місце, взяв рогатку в руки, озирнувся на хлопців, на Любку, провів поглядом по нитці, чи не заплуталась де, й тоді почав цілитись угору. Хлопці й Любка стояли, затаївши дух, і не ворушились.

Довго цілився Івашко, водячи піднятою догори рогаткою то в один бік, то в другий. Нарешті зупинився, натяг резину й спустив. Камінець фуркнув, звівся вгору й потяг за собою нитку. Перелетівши над балкою, він зробив дугу і впав на город, перечепивши через балку нитку.

— Ну й сукин же син! — аж картузом по землі бахнув Васько від захвату. — Ну й мерзалец!

І кинувся за Демидом на город. А Любка стояла на місці й не ворушилась. Чи була в неї надія, що Івашко не перекине нитки та не будуть його тягти до дірки? Чи зраділа, що перекинув, що була надія сірого визволити?

А тут і Сашко прибіг зі шворкою, захеканий, мокрий від поту.

— Не спіймали? — гукнув йому назустріч Васько.

— Не-е! Я з комори взяв, не з лавки! Найдовшу. Важка, проклята!

— Ну а ми тут, брат, нитку вже перекинули через балку! Тепер шворку до нитки прив'яжемо та й перетягнемо. Ловко? Га?

Сашко отетерів.

— А як же... А як же нитку закинули?

— А з рогатки. На камінці. Хитро, ге ж? Івашко тим часом почав розв'язувати шворку, діловито й завзято насупивши брови. Розмотавши шворку, прив'язали її до нитки.

— Тепер біжи, Демиде, тягни за той край нитки! Живо! — строго наказав Васько.

Демид побіг і взявся за другий кінець.

— Тягни! — гукнув Васько.

Шворка жовтою гадюкою поповзла вгору. Через те, що вона була нова, вона повзла, як розгорнена пружина. Дотягтись до балки, шворка зупинилася. Демид шарпав, тяг, підкидав, але вона не рушила з місця.

— Не шарпай, Демиде, не шарпай! — злякано закричав Івашко і побіг до нього. — Не тягни. Стій. Держи так.

Він підбіг до Деміда й узяв у нього з рук нитку. Замість того щоб тягти, він почав одпускати її. Відпустивши на аршин, він одійшов трохи вбік і обережно потяг нитку. Дійшовши до балки, шворка знову зачепилася.

Тоді й Любка прибігла. Але вона не помагала, не радила, як інші, а стояла осторонь і хмуро зиркала вгору до шворки. В дірці за дротиками часом з'являлася крихітна голівка сірого, але Любка не зупинялася на ній очима.

Івашко вперто знову спустив шворку, знову змінив місце й знову потяг. На цей раз шворка пересунулась через балку, стала на ній бубликом і почала зсуватися вниз.

— Ге, чорта з два, голубонько! — переможно сплюнув Васько. — Впирайся, не впирайся, а будеш тут. Ну, хлопці, готовся! Любко, іди, будемо тягти Івашка. Чого так дивишся? Дурна, шворка новенька, а балка така, що церкву на ній почепити можна. Живо!

Любка, одначе, стояла на одному місці серед капусти й м'яла в пальцях листочок.

Івашко стяг шворку до самої землі. За другий її кінець держав Сашко. Васько поцмокав на неї язиком.

— От довга! Молодця Сашко! Добру вибрав. Ну, хлопці, гайда до Сашка. А ти, Івашку, роби петлю та сідай. Та знаєш що? Ти на цих балках, що нижче, сідай спочивати.

— Я вже бачив, — кинув Івашко, роблячи петлю.

— Та нитку одв'яжи, — порадив Демид.

— Ні, нитки не треба одв'язувати. Нехай буде. Може, згодиться.

Васько й Демид перейшли до Сашка. Івашко, зробивши петлю, просунув у неї все тіло й підклав її собі під зад. А Любка все так само стояла й м'яла листочок у пальцях.

— Ну, Любко! Іди ж! — гукнув Васько.

Любка підвела голову, подивилася на Івашка тоскними очима й хотіла щось сказати до нього. Але Івашко дивився на неї таким гострим, таким упертим поглядом, що вона мовчки посунула через капусту до хлопців і взялася за шворку поруч Сашка.

Тоді Івашко вмотив краще петлю під собою, взявся обома руками за шворку й гукнув:

— Тягніть!

А голос йому був здушений, чудний, неначе щось їв та крізь непрожовану їжу й гукнув оте «тягніть!».

Хлопці потягли. Шворка витяглась, напнулась, і Івашко помалу почав одсуватись од землі, похитуючись і крутячись, як відро в криниці. Балка

була з нахилом до стіни, й шворка через якусь хвилину зсунулась до самого муру, і Івашко боком терся об нього. Щоб полегшити тягти й не тертися, він одштовхувався ногою й рукою.

— Важко тягти? — крикнув він, коли витягли сажнів на півтора.

— Не-е! — бадьоро закричав Васько. — Так наче добрий цебер води. Та й годі. А тобі як?

— Добре. Тягніть далі!

Але тягти далі не довелося. За спинами хлопців зненацька зачувся грізний голос:

— А це що таке?! Га?!

Хлопці від несподіванки й страху аж скинулися й трохи не випустили шворки. Коли б не Любка, яка з усієї сили тягла й кричала «держіть, держіть!!», то шворка виприснула б їм з рук і Івашко упав би. Хлопці схаменились, міцніше вхопились за шворку, але вже не тягли її, а стояли й, повернувши голови назад, зо страхом дивилися туди. До них із садка йшов чоловік у жилетці з ломакою в руці, круглобородий, круглопикий й з лютими та здивованими очима.

— Що це ви тут робите?! Га?

Хлопці мовчки швиденько, не змовляючись, почали спускати Івашка на землю.

Круглопикий чоловік підійшов і грізно озирнув хлопців, шворку, Івашка. Навіть угору на мур подивився.

Івашко став ногами на землю, виліз із петлі й тихеньким, лагідньким голосом сказав:

— Ми, дядю, нічого. Ми голуба спасаємо.

Круглобородий дядько подивився вгору, пошукав очима й сердито сказав:

— Якого голуба? Де?

— А он там, у дірці він. Шуліка його туди загнала. От там, під тою балкою, що шворка на ній...

— Під отою балкою?!

І чоловік із таким страхом сказав це, що всі аж прищулились, неначе він ломакою на них замахнувся.

— Та ви показалися?! Та аж отуди хотіли тягти оцього дурня?! Зараз же мені забирайтеся сюдова!

— Дядю, та ми ж...

— Геть, кажу! Та ще город мені топтати! Щоб і духу вашого не було! Забирайте свою шворку! Ач, сволочі дурні, убийство мені тут затіяли. Стягайте шворку, бо я вам тут голови попровалюю оцією ломакою! Швидко!

Хлопці перелякано почали стягати шворку, а круглопикий дядько стояв і грізно чекав. Благати його, видно, було краще й не пробувати. Івашко понуро підійшов до хлопців і, ставши спиною до хазяїна, помагав стягати.

Коли стягли аж до петлі, Івашко швиденько і так, щоб не помітив дядько, вийняв ножичка і відрізав нитку.

— Нитку не чіпайте, — муркнув він до хлопців і почав згортати шворку.

— Ач, собачі душі, салату потоптали. Щастя ваше, що я сьогодні добрий, а то б рачки сцюдова повзли б мені.

Васько спідлоба глипнув на нього: коли він добрий та такий, то який же він буває, коли недобрий?

Хлопці забрали шворку, рогатку, кашкети й попленталися з городу. А добрий дядько ще й гукнув їм услід:

— Та глядіть: спіймаю тут іще раз, ноги поперебиваю!

Івашко йшов позад усіх, блідий, з насупленими бровами й тісно стуленими губами. А Любка ступала поруч і спідлоба, скоса зиркала на нього. І в погляді був і жаль, і страх, і ясні радісні іскорки. Навіть щоки їй порожевіли.

На вулиці Івашко раптом хмуро звернувся до Сашка:

— Позич мені до завтра шворку.

І навіть потяг її з плеча Сашка.

Усі здивувалися: навіщо йому тепер була потрібна шворка?

— Та так. Треба. На друге. Я завтра тобі оддам. Дай.

— Та бери.

Сашко охоче скинув з плеча поплутану важку шворку. Івашко почав акуратно змотувати її наново. Хлопці нічого більше не питали й не казали йому і мовчки помагали змотувати. Що ж тут уже питати, коли найкращий голуб голодною смертю в якійсь паршивій дірці загибає.

Змотавши й повісивши шворку на плече, Івашко понуро попрощався з хлопцями й пішов додому Бузюківською вулицею. За ним посунула й Любка. Коли вони відійшли вже геть далеко від хлопців, Любка порівнялася з Івашком і несміливо спитала:

— А нащо тобі шворка, Вашечку?

Івашко якусь мить нічого не казав, потім бовкнув:

— Сірого спасать.

Любка злякано зиркнула на Івашка. Він уперто насунув брови на очі й дивився поперед себе. Помовчавши, Любка знову тихеньким голосом спитала:

— А як же ти його будеш спасать?

— Яюсь буду.

Це значило, що він уже й Любці не хотів сказати, що і їй уже не довіряв. Любці очі налилися слізьми, але вона нічого більше не промовила.

Не доходячи до свого двору, Івашко заховав шворку в бур'яні, замітив місце й хмуро сказав до Любки:

— Дома нічого не кажи. Пропав сірий. Шукали, не знайшли. Та й годі.

— Добре... — шепнула Любка.

Голуби майже всі сиділи в грядці, притихлі, задумливі, сумні. Неначе вони знали, що товариш і проводир їхній сидів у тісній тюрмі, засуджений на страшну голодну смерть. Проте, коли Івашко сипнув їм зерна, всі

вони жадібно кинулись на нього, аж крила відтопірчували, — такі голодні були.

Тільки чорна голубка не вийшла їсти. Вона сиділа в самому куточку гнізда, зіщулившись і не рухаючись. Коли Любка подивилася на неї, в очах їй стало гаряче-гаряче й вона гірко заплакала, притулившись лобом до гнізда гривунів. Івашко тихенько потяг її з грядки.

— Виходь, треба голубів зачиняти.

Зачинили голубів, пішли в хату, але їсти нічого не схотіли, тільки забрали постіль і полізли до себе на повітку. Мама й тато не дуже й умовляли їх їсти, а за сірого навіть не питали, бо й так видко було, що загинув їхній улюбленик.

Але не спалося близні. Уже й гамір надворі та по квартирах затих, уже зорі ясно та рясно кліпали в густо-синій височині, а Вашко та Любка лежали горілиць і дивилися в небо. І сірий десь у дірці своїй не спав, і чорна голубка у грядці не спала. Жалібно й самотньо свистів паротяг на далекому вокзалі. А сірий чув цей свист і тоскно рвався з-за дроту на волю.

— Вашку! — тихо спитала Любка. — Ти не спиш?

— А що?

— Як ти хочеш спасати сірого?

Івашко суворо бовкнув:

— Ніяк. Спи.

— Вашечку, скажи.

Івашко мовчав.

— Я ж, Вашку, боялась, що ти вб'єшся. Хіба ж я того, що мені сірого не шкода?

Івашко рвучко повернувся боком до Любки.

— Авжеж не шкода! Він нам щастя приніс, він нас знає, він увесь голубник наш водить, він — товариш наш, а ми кидаємо його в дірці на муки та на смерть. «Не шкода»!

Любка теж рвучко повернулася на бік і навіть на лікоть сперлася. — А якби ти через нього вбився? Га? А якби ти вбився? Так то нічого? У-у, та я б того сірого сама, своїми руками задушила! От що!

Вашко теж ісперся на лікоть.

— Та чого б я вбився?! Чого?! Шворка добра, нова, десять таких, як я, видержить. Балка — залізна. Стіна — товстелезна. Чого б я вбився?

— А я знаю, чого? А от трохи ж не впустили тебе хлопці, як отой сволоч закричав на нас. Я знаю, що могло бути?

— Е-е, «могло бути». А сірий сидить там і мучиться.

І Івашко знову ліг горілиць.

— Та чорта з два! — помовчавши, з упертою загрозою додав він. — Я його сам урятую. Не треба мені нікого. Я його так не покину. Нехай уб'юсь, а не покину!

Любка мовчала. Потім тихо, понуро спитала:

— Як же ти будеш його рятувати?

- Як знаю, так і буду.
- Я буду тобі помагати.
- Не треба. Ще вб'юсь. Спи собі там. Лягай.

Любка, одначе, не хотіла спати й не лягла, поки Івашко таки не сказав їй, як хоче рятувати сірого. І горнулася до нього, і плакала, і ногами в люті, горі й тузі пацала, аж поки не сказав. А як сказав, вона нічого не відповіла, тільки зіщулилась і лягла як прибита.

- Ну? Будеш помагати?

Любка мовчала.

- Будеш, Любко?

— Буду... — хрипким шепотом, глибоко зітхнувши, сказала Любка й затихла.

Та так і лежали всю ніч, слухаючи, як роса палала їм на лице, аж поки не почало над вокзалом небо сіріти. Тоді Івашко став на коліна, уважно подивився на небо й раптом приліг коло самої Любки. Приліг, обняв, щільно-щільно пригорнувся й зашепотів їй на вухо:

— Я не впаду, Любочко, їй-богу, не впаду! Ти ніяк-ніяк не бійся. Я ж уже так лазив. Пам'ятаєш, у дядька в клуні, як горобців дерли? Пам'ятаєш?

— Так то у клуні... — з натугою видихнула Любка і сильно-сильно пригорнула до себе Івашка.

— Однаково! Їй-богу, однаково! Побачиш. А ти ж подумай: врятуємо сірого! Га? Буде знову з нами. Не покинути його там загинуть. А я не впаду, Любко, нізащо не впаду! Ну, давай іти. Вставай. Вже починає світати.

Він устав на ноги й швидко почав одягати штанці. Любка теж ув одну мить одяглась, і вони тихенько злізли з даху. На подвір'ї було темніше, ніж на повітці, майже темно ще. Увесь двір, усі вікна, двері, хвіртка, навіть Кадон і кури, все спало ще. Близня тихенько пролізла під ворітьми й вибралась на вулицю.

Спала й вулиця, позаплющувавши вікна на віконниці. Роса мокро лежала на лавочці біля воріт, на приступках ганків, на каміннях тротуару й сивіла на дахах.

Витягши з бур'яну шворку, близня прудко пішла Бузюківською вулицею. Мокрий від роси порох свіжив підошви, й тілом пробігали вранішні дрижаки. Любка Івашкові, а Івашко Любці здавалися сірими на обличчя, — чи то від безсоння, чи хвилювання, чи від сірого ранкового світла.

Заспівав півень, за ним другий, третій, і хутко вздовж усієї вулиці, наче ввечері хтось запалював один за одним ліхтарі, покотився спів півнів.

На розі Бузюківської та Підкамінної зустрівся їм візник. Він куняв на передку, а конячина, похнюпивши голову, ледве пленталася. А більше ні душі не зустрілося їм аж до самого розваленого млина.

Хата круглопикого дядька стояла з зачиненими віконницями, відгорожена від муру й городу садком.

Світало дужче. До сіро-сивої фарби неба хтось із краю підпустив легким-легким порохом рожевості, там десь із-під обрїю пнулося до неба сонце.

Близня зайшла до муру так само, як і вчора. Було вже видно всі дірки на ньому та балки, що довгими зубцями, як поламаний гребінь, стирчали з нього. Але розібрати, чи виставляв із дірки голівку сірий, ще не можна було.

Пошепки перекидаючись словами та озираючись до садка, близня розмотала шворку й прив'язала її до нитки, що так і висіла, як її вчора покинули. Після того Любка потягла за нитку, а Івашко розправляв шворку, щоб легше було тягти. Лице в Любки було сіре, з синцями під очима, але губи були так само, як у Івашка, тісно стулені й погляд суворо-завзятий. Все одно — чи пан, чи пропав!

Шворка на цей раз перетяглася через балку легко. Івашко швидко зробив петлю, аж зубами затягнувши вузла, спробував ногою і скинув картуза.

— Ну, тепер гляди ж, Любко, тягни добре!

І, влізши в петлю, він сів на неї і взявся обома руками за другий кінець шворки. Любка вхопила цей самий кінець, тільки трохи нижче.

— Ну, тягни!

Обоє сильно потягли, й Івашко трошки підсунувся на петлі вгору. Тоді він переставив руки вище по шворці й знову підтягнувся на ній. Далі знову так само, знову й знову. Таким чином він сам себе тяг угору, а Любка тільки помагала йому та натягала вниз шворку, щоб не теліпалась і не плуталась круг ніг Івашка.

Перша балка, що стирчала з муру, була ще далеченько. Але Івашко знаходив у стіні камінці, що виступали, чи дірочки, ставав на них одною ногою й спочивав, тримаючись за обидві шворки.

Рожевість на обрїї ставала виразніша, а небо ясніло, блакитніло, зеленіло. Загавкала десь збоку собака, заторохкотів віз і наче в яму провалився, — то з шосе переїхав на просту дорогу.

А Івашко все тяг себе та тяг угору, перебираючи руками й підтягаючись на них з петлею. Любка розчервонілася, вкрилася легким потом, але цупко тримала шворку, тягла її з усієї сили й усе подивлялася вгору, чи далеко ще до першої балки.

Там Вашечко вже спочине як слід, посидить, набереться сили. Тільки щоб униз не дивився, бо, не дай Боже, голова закрутиться.

Нарешті Івашко дотягся до першої балки, сів на неї з петлею разом і перехилився до Любки, стиха гукаючи:

— Тепер наша взяла, Любко! Тепер — пан!

Любка з острахом дивилася вгору, — ой, хоч би ж не перехилився вниз. Але Івашкові не до того було, щоб у голові крутилося. Яка там у біса голова, коли він тепер, як по драбині, полізе до самої дірки, від балки до балки. Руки йому трохи горіли від тертя шворкою, м'язи потюпилися від натуги, оце так. Але, спочинувши, можна легко далі лізти!

Івашко глянув перед себе. Ач, сонце червоною скибкою, як астраханський кавун, вилізло з-за обрію. А навкруги було чудно, зовсім не так, як із землі, широко, просторо і видко далеко-далеко сади, дахи, хати, церкву, вокзал, завод. Отак голубам усе видко буває. Ух, та й радий же буде сірий, як вирветься з тої дірки!

— Ну, Любко, тягни!

І Івашко з поновленою силою потягся далі. Справді, тепер пішло легше, певніше, бо спочивати можна було частіше на балках. Та й шворка тяглася легше, бо коротша була. От тільки руки горіли й боліли на долонях та дуже втомилися лікті, ледве вгиналися. Та й дірки тої ще не видко було. А вниз уже недобре було дивитися, хололи ноги, й під грудьми ставало тоскно-тоскно.

Івашко все довше та довше сидів на кожній балці й не дивився ні вниз, ні на місто, ні на небо, з якого просто в очі йому било сліпуче червоно-золоте сонце. Заплющивши очі й тримаючись за шворку, він сидів і старався думати про сірого, про дірку, що от-от до неї добереться. А думалося чогось про те, що руки трусяться, що пальці клякнуть і вже трудно триматися ними за шворку. А від цих думок під грудьми хололо і ставало млосно. Невже ж не долізити й на самому кінці здатися й покинути сірого на муки й смерть?!

— Тягни, Любко!

І, десь узявши сили, Івашко знову тяг себе, заціпивши зуби й дивлячись у стіну.

І вмить зовсім несподівано перед самим лицем його стала дірка з порваним дротом, з сірими пір'їнами на ньому.

— Стій!! — закричав він не своїм од радості голосом. — Стій, Любко! Є! Держи!.. Ні, попусти шворку, попусти, не бійся.

Шворка ослабла. Тоді Івашко почав обмотувати себе нею попід пахвами. Обкрутившись кільки раз, він спробував сісти добре й триматися тільки одною рукою. Шворка держала міцно. Тепер він висів, як у кошику, біля самої дірки і права рука була вільна. Він швидко почав одгинати дріт, хапаючись і дряпаючи собі руку. Може, сірий уже вмер? Що ж його не видко?

Ні, сірий сидів у глибині дірки й робив «ву, ву!». Івашко, як зачув це «ву», так з усієї сили й шарпнув дріт, вирвавши частину його з кам'яним м'ясом. Зробилася така дірка, що можна було легко витягти сірого. Івашко ніжно-ніжно покликав його:

— У-лю-лю-лю, сіренький! У-лю-лю-лю! Іди сюди, іди швиденько. Ну? Та не бійся, не бійся, це ж я. Іди... У-лю-лю-лю!..

Сірий від шарпання дротом забився в найдальший куток дірки. Але, зачувши голос Івашка та його «у-лю-лю-лю», захвилювався, затупав лапками. З цієї дірки йшла ще друга дірка на той бік муру, але така маленька, що голуб пролізти не міг би. А ця дірка була така глибока, що рукою дістати до сірого теж не можна було.

— Ну, йди ж сіренький! Іди, голубчику!.. У-лю-лю-лю!.. Сірий хвилювався, але не йшов. Тоді Івашко витяг руку і так почав кликати. Сірий обережно підсунувся ближче. Івашко знову просунув руку, ніжно-ніжно улюлюкаючи. Голуб не зробив «ву» і не відсунувся від руки. Івашко обережно обхопив його за спину пальцями й підсунув ближче. Потім ще зручніше обхопив і тихенько, щоб не зачепити за дріт, витяг із дірки. Сірий не пручався, не бився крилами, не дряпався лапками. Івашко засунув його за пазуху і, задихаючись од радості, хапливо почав розмотуватись од шворки.

— Є, Любко! — з усієї сили закричав він у мур. — Держи! Спускай по-маленьку!

Тепер він уже нікого й нічого не боявся — ні круглопикого сволоча, ні втоми, ні млосності. Тепер він обкрутив себе шворкою й сунувся вниз, як порожнє відро в криницю. А підсуваючись уже до самої землі, він падав ногами і голосно, переможно на весь город співав:

Як злетілися орли чайку рятувати,
Ворогів карати.
Гей, чи пан, чи пропав, вдруге не вмирати!
Гей, нумо, хлопці, до зброї!

А Любка, вся червона, вся відроджена, горіла щастям, дивилася вгору до Івашка і ніби молилася до нього блискучими, сьйними очима.

ЛОСЬ Євген Гуцало

Він прокинувся й нащулив вуха: у вогкому струмені вітру долинав сухий, різкуватий звук. Звук летів знизу, від річки. Лось звівся, тепер його постать чітко вималювалася в удосвітніх сутінках. Це був великий звір з широкими грудьми, які легко здималися од дихання. Його роги нагадували осінній низькорослий кущ, із якого обнесло листя.

Лось знав, що то тріщить стара гілляка на дубі, всохла, кощава; їй давно вже б треба впасти, а вона не падала, з дивною впертістю тримаючись за стовбур. Він те знав, однак це не заспокоювало, і тривога в крові, спершу слабка і майже невловна, дедалі густішала, й від того шкура на грудях здригнулася раз, а потім іще. Струміль вітру доносив запах річкової криги, в ньому жив дух примерзлого болота, долинали шарудіння прив'ялих стеблинок, які пускалися вскач по впалому листю, але над усім цим линуло знеможене, схоже на зітхання порипування гілляки.

Лось був старий самець, уже звик до заповідника, в який потрапив із тайги, звик до людей і до того, що його підгодовують. Але те недуже тріщання пробудило в ньому неясний страх, який нагадав про життя в тайзі, про небезпеки, які там на нього чигали, і лось зрушив із лежбища, а потім і побіг. Чим далі біг, тим більшим сповнювався острахом,

і хоча нічого вже не чув, крім приглушеного поцокування своїх ратиць об землю, ще довго не зупинявся. Куці й дерева струшували на нього сиюватий іній, ніздрі випускали в повітря дві тонкі стьожки пари. Лось поминув ялиник, потім байрак, і коли опинився серед примарно-млявого світла, яке випромінювали стовбури беріз, то зупинився і, задерши голову, намагався вловити той шум, який гаснув за ним. Вгамувавшись, лизнув язиком припорошену снігом землю, а потім неквапно попрямував до галяви, на якій любив найчастіше бувати.

Поляна ця, подзьобана струхлявілими пеньками, викружилася край осичняка, трохи на згірку. Ранняї весни вона перша вбиралася квітами, і хутко тут виганялась така висока трава, що в ній, прилігши, лось міг сховатися до половини. Тепер поляна пустельна, як і все навколо; лось застиг нерухомо, втупившись круглими очима в стіну лісу попереду себе, — якраз туди, звідки завжди сходить сонце. Помалу лось заспокоювався. Так стояв, а навкруги, розвидняючись, світліло, виразніше малювались осики, повітря між ними глибогло й прозорішало, і тиша з настороженої й сліпої ставала спокійна й осмислена, в ній уже не чулось того страху, що до недавня. Лось сподівався побачити схід сонця, і коли під його променями забронзовіли верхівки, коли віття скупалося в його усміхові, то лось наче аж полегшав, ще більше пострункішав, і в очах появився золотавий сплеск, який надав їм виразу одвічного розуміння життя природи і її таємниць. Ще трохи постоявши, побачив біло-рожевий диск, який спливав на пустелі зимового чистого неба, — і гойднув розлогими рогами, — так, наче вітав його.

Проте, коли йшов до річки, раптом знову вчулося жалібне поскрипування гілляки, і лось, який уже встиг забути про нього, знову захвилювався, знову насторожився, а в ногах прокинулося бажання бігти й тікати. Але переборов себе і донизу спускався повільно, хіба що частіше й сторожкіше озирався довкола. Вітер, як і перше, дув із залужжя, він був просякнутий холодом та запахом сіна, що в стіжках стояло на правому березі. Стежечка ледь протоптана — по ній почали ходити не так давно, — і лось принюхувався, чи не пройшов по ній вовк, або лис, або людина. Але потім тільки вчорашні сліди ворони та ще осторонь — ямки од заячих ніг. Спустився на берег. На тому боці, ген під обрієм, примостилося село, а над ним посотались угору сірими верболозами дими з коминів. На далекий горб пнуться санки однокінь, ось вихопились на маківку — та й спливали по той бік...

Коли лось ступив на лід, то під ним приглушено торохнуло, а далі, коли йшов до ополонки, щоб напиться води, тільки сполохано поохкувало. Край ополонки розсипчасто іскрились, а вода, затягнута тремткими скалками льоду, була схожа на застигле блакитне шумовиння. Вгадувалась причаєна глибина річки, її течія, що не вгамовується й під кригою. Лось опустил голову, принюхуючись до ополонки, далі, з витягнутою шиєю, ступив ще трохи, ось-ось маючи торкнутися губами до осклілого блакитного шумовиння,

ніздрі затремтіли в передчутті холодної води, — і цієї миті річка під ним затріщала. Він усіма чотирма ногами спробував одштовхнутись, але ратиці були вже у воді, і лось вжахано відчув, що дедалі глибше занурюється в льодяну кашу. Не раз конвульсивно здригнувся тілом, вкладаючи всю силу і весь відчай у той рух, але провалився ще глибше, і тепер крижані уламки билися об його спину. На мить принишк, готуючись до нового ривка, і коли передні ноги злетіли на кригу, то здавалося, він уже вискочить і врятується, але крига знову тріснула під вагою великого тіла, і лось ще раз опинився по шию у воді. Ревнув, кличучи на допомогу, і його очі все густіше набрякали кров'янистим смутком, аж горіли червоним розпачем. Ще раз спробував вирватись, але вдалося однією ногою, — друга вдавилась об лід і стала майже неслухняна. Вода в ополонці закрив'янилась, і червоне зразу ж стікало за течією, зникаючи під кригою.

Лось відчував, що так йому не вирватись. Схоже відчуття уже приходило до нього — саме тоді, коли восени, в чорному бору, що стогнав од вітру, його почала переслідувати вовча зграя. Вовки ось-ось мали вчепитися за нього, він уловлював подих смерті і втікав тільки тому, що не міг зупинитись. Тоді його врятували мисливці, вони якраз наїхали з міста і, нічого не вполювавши, сіли вечеряти. Почули погоню, посхоплювались і, пропустивши мимо себе загнаного лося, зняли безладну стрілянину по вовчій зграї... Річкова течія була на вид не така страшна, як вовки, мчала не так швидко, не обпалювала його своїм смертельним диханням, але течія була така ж сама неблаганна, і чим більшу розбивав ополонку, тим швидше вона могла затягти під лід. Лось, розуміючи це, намагався поводитись обачно, але нога боліла, тіло слабло, і сили поступово покидали його. Збірився до свого вирішального кидка і, коли знову не пощастило, лось на хвилю заспокоївся, бо знав, що це не остання його спроба, що пробуватиме безперервно, поки дихатиме.

Два хлопчачки вийшли з лісу на берег і зупинились. Приїхали по хмиз, і їхня смирна конячина залишилась на узліссі, а вони вирішили подивитись на річку, чи тріщить на ній лід, чи скоро рушить. Обидва плечисті, обидва з широкими, лагідними лицями, і схожі один на одного так, як маленький гриб-підберезник схожий на свого більшого сусіда. Вони охопили зором ріку, і їхні лиця ще більше пом'якшали од навколишнього простору, од тієї втікаючої далини, яка сягала аж за потойбережні горби. Не зразу їй зауважили ополонку, бо була майже непомітна, якби лось знову не спробував вискочити на лід.

— Собака купається, — сказав менший брат. Старший, мабуть, і не глянув би в той бік. Але зразу ж подумав: який це собака міг залізти в ополонку, щоб купатись?

— Де? А-а... — Пильно примружився, і його зіркі очі помітили гіллясті роги. — То лось...

Ще не встигли їй здогадатися, що там могло трапитись, а тому деякий час стояли на місці і обмірковували, як лось міг потрапити в воду. Та коли

він заборсався, а потім надовго притих, підберезники втямили, що з ним сталося. Старший майнув до саней по сокиру, а молодший повільно пішов уперед, боячись сам підійти до лося перше, ніж наспіє брат.

Лось уже зовсім знесилився і байдуже спостерігав, як наближаються діти. Усе нижче осідав у воду, і роги похилитувались над крижаним місцем, як незвичайний кущик. Під цим кущиком червоний розпач трохи вгомонився, але був тепер такий безмежний, що очі для нього були замалі, і той розпач струменів із них увсібіч. Спершу діти не знали, як до лося підступити, щоб і самим не провалитись. Але старший брат був розсудливий та відважний, і сокира в його руках не закуняла. Узявся рубати лід, прокладаючи хід до берега, а молодший тупцяв біля нього і, не знаючи, чим допомогти, тільки зітхав та нетерпляче бив себе долонями по стегнах та по боках. Лось не боявся людей. Він стежив за їхньою роботою, і по його тілу подеколи пробігали дрижаки, ніби йому було дуже морозко або ж знову хотів спробувати вискочити, але сили покинули його. Мабуть, спочатку нічого не розумів у тій роботі, та коли канал ще більше наблизився до берега, його очі засвітилися тямомою, і тепер поводився смирно, вже не кидався, а тільки чекав.

Заскучавши сама, з лісу вийшла їхня гніда конячина, тягнувши сани, й поволеньки потюпала до річки. Вона зупинилася віддалік і, помабуючи хвостом, спостерігала. Потім ще пройшла трохи вперед. Менший підберезник помахав кулаком і крикнув:

— Ти теж хочеш провалитись?!

Обидва брати й не думали про те, що весняна крига — зрадлива, не зважить і на те, що вони рятівники.

Старший ще рубав, коли лось відчув під собою мілке і, вперто гоїднувши головою, вискочив передніми ногами на лід, а потім уже й задніми. Аж захитався і, розкарячившись, ось-ось, здавалось, впаде. Обидва підберезники дивилися на нього з недовірою — ого, який великий, і тепер, коли він виліз, жодному з них не вірилося, що такий міг втопитись. Вони безпорадно усміхалися, їм хотілося підійти до нього ближче, але діти не наважувались.

Лось обтрушував з себе воду й скалки льоду. Зітхнув на повні груди, пирхнув — та й подивився на дітей. Його очі все ще були червоні од недавнього розпачу. А потім лось пішов. Карячкувато ставлячи ноги, ніби все ще побоюючись льоду, накульгуючи, вийшов на берег, ще раз озирнувся на річку, захоплюючи своїм зором і залужжя в срібlistому серпанку, й дітей, які все ще зачаровано дивилися на нього, не вірячи, що допомогли врятуватися цьому великому звірові, й легенько почвалав до лісу. Гніда конячина з непорозумінням дивилася йому вслід і стригла вухами.

Коли пролунав постріл, то лось деякий час ще біг уперед, а потім спіткнувся, ніби натрапив на корч. Діти спочатку й уваги не звернули на постріл, але коли лось упав на сніг, вони зрозуміли, по кому стріляли. Озиралися, намагаючись побачити мисливця, проте не заперімили і, набравши

в груди гіркого повітря, чимдуху погнали туди, де лежав лось. Обидва думали, що не встигнуть вони добігти, як лось підведеться, знову неспішно почвалає до лісу, що не було ніякого пострілу, — проте лось не вставав. Лежав на боці, відкинувши ноги, і тепер здавався ще більшим. Просто не вірилося, що такого звіра можна звалити пострілом, як перед цим не вірилося, що може потонути. На шкурі ще блищала річкова вода, до шерсті попріли сніг, а здуховина, не розгарячила од бігу, провалилась і навіть не парувала. Голова лежала так, наче він прислухається до землі, чи далеко ще весна, чи скоро прийде, а роги росли при самім снігу, ніби чудернацький кущик.

Вони й не помітили, як підійшов до них рідний дядько Шпичак. Кругленький, як підпалок, з підпалкуватим, добре випеченим обличчям, в розтоптаних, з довгими халявами, чоботях, в яких тонував мало не по пояс, дядько зупинився поряд із дітьми. Мабуть, також був здивований, що оцей могутній звір лежить на землі. Дядько тримав у руці рушницю, але з таким виглядом, ніби збирався від когось захищатись. На губах у нього запеклась біла смага, — мабуть, од якогось раптового, скороминущого переживання.

— Га? — обізвався дядько. — Ну як?..

Радість на його обличчі змагалася з настороженістю, і воно бралось то темними, то світлими спалахами.

Діти нічого не сказали — вони ніяк не могли відірвати очей од лося, який ні разу й не поворухнувся, хоча вони й чекали на це.

— У-ух, — видихнув Шпичак, обійшов навколо вбитого звіра й носом ткнув між роги.

Але діти все ще не вірили, що лось мертвий, а тому уважно приглядалися, щоб не прогавити тієї миті, коли ворухнеться, щоб звестись на ноги.

— Це з заповідника, — нарешті обізвався молодший підберезник.

— Заповідник далеко звідси, — відповів дядько. — Сюди з заповідника лосі не бігають.

— Це з заповідника, — знову повторив менший. Дядько почав гніватись:

— А вам яке діло?

— Ми його з води вирятували, — сказав старший брат і ненависним поглядом уп'явся в підпалкувате обличчя.

— О-о, він однаково був би втопився!.. І вже втопився був, так? Скажете, що втопився, а пощастило витягти неживого.

— Ми його врятували, — знову повторив старший брат, і лице почервоніло так, наче з нього ось-ось мала бризнути кров.

— Ану замовчіть мені, — ще дужче розгнівався дядько, — бо дістанеться вам од мене й од батька вашого! Будете розумні, то матимете й собі м'яса, не скривджу.

Менший підберезник одвернувся, приховуючи сльози. Старший брат узяв його за руку й, не кажучи більше ні слова, повів до саней.

— І роги вам віддам, — крикнув услід дядько. Вони й не обернулися, тільки наддали ходи.

— Роги віддам! — ще гукнув дядько.

Коли брати вдарили по гнідїй своїй конячині, то дядька наче щось тіпнуло. Спочатку повільно ступив один крок, другий, — а потім і побіг навздогінці.

— Роги віддам! — кричав, захлинаючись, ніби вони не чули.

Шпичак давно вистежував того лося, — він помітив його одночасно з дітьми і, присівши у виямку, тільки посміювався, коли взялися визволяти його з ополонки. Не вірив, що то їм вдасться, він думав, що лось таки знесилиться і його раніше чи пізніше затягне під лід. Але лось виявився дужий і життєлюбний, а діти — вперті й невідступні... Тепер треба думати про те, щоб якимось його захвати, замівши сліди, бо діти таки подалися в заповідник, щоб заявити охороні, — в цьому не сумнівався. Але куди ти його подінеш? Не затягнеш назад до річки й не втопиш знову в ополонці — далеко, не зрушиш. Але якби міг затягти й утопити — ні хвили не вагався б. Тепер дивився на звіра й хотів вірити, що лось живе. Так, як ще недавно дітям, йому дуже кортіло, щоб лось підвів голову, звівся на стрункі міцні ноги і неквапно побіг до лісу, як іще недавно біг, поки дорогу йому не перетнула куля.

Проте лось і не ворухнувся. Припав до землі, всім великим тілом прислухаючись, чи далеко ще весна, а роги стриміли над снігом диким розложистим кущиком, який також, мабуть, чекав на весну, щоб зазеленіти, хоча це йому вже не судилося ні тепер, ні в майбутньому.

Налетів вітерець, запорошив білим пилом, гойднув сухим бадиллям, але роги й не сколихнулися.

«НАЙВПЛИВОВІШИЙ ПІДЛІТОК» ПЛАНЕТИ. ЯК ГРЕТА ТУНБЕРГ СТАЛА «МЕСІЄЮ» ЕКОЛОГІЧНОГО РУХУ (скорочено)

Ще до свого 16-річчя шведська школярка Грета Тунберг, яка вирішила одного разу прогуляти заняття заради протестної акції, встигла стати номінанткою на Нобелівську премію миру, виступити в Давосі на Всесвітньому економічному форумі та в британському парламенті, зустрітися з Папою Римським. Усе це — усупереч невиліковному розладу психіки — синдрому Аспергера. Хоча сама Тунберг вважає, що її діагноз лише допомагає їй у недитячій боротьбі за привернення уваги політиків, бізнесменів і парламентарів з усього світу до проблем зміни клімату.

За кілька років школярка, про яку раніше ніхто не знав, стала символом і натхненницею екологічного руху, найвпливовішим підлітком.

Допоміг онук Грейс Келлі

23 вересня 2019 року в Нью-Йорку мав відбутися саміт ООН щодо змін клімату. Організатори запросили Грету виступити на заході, і дівчинка з радістю пристала на пропозицію. Публічні виступи давно стали для школярки звичною справою. Складність полягала у тому, як дістатися до США з Європи.

Тунберг принципово не літає літаками: вони, на її переконання, завдають екології занадто великої шкоди. Єдиний альтернативний спосіб — по воді. Тоді допомогу запропонували П'єр Казірагі, онук тринадцятого князя Монако Рен'є III і актриси Грейс Келлі, і Борис Геррманн, власник незвичайної яхти, що бере участь у перегонах.

18-метрова Malizia II — одна з найшвидкісніших вітрильних яхт на планеті. Судно обладнане сонячними батареями і підводними турбінами, які генерують електрику на борту. На яхті немає туалету: натомість — звичайне відро. Кухні теж немає. Усамітнитися нема де. Щоб попити, доводиться користатися опріснювачем солоної води.

Подорож Грети до Америки тривала близько двох тижнів. За її пересуваннями багато хто стежив на інтерактивній мапі. Із собою Грета взяла багато книг. Зокрема, «Тихіше» Сюзан Кейн, книгу про інтровертів — таких, як вона сама.

Прогуляти школу заради клімату

За рік до цих подій Грета Тунберг вирішила прогуляти заняття у школі. Замість уроків вона прийшла до будівлі шведського парламенту й сіла з плакатом на бруку перед входом.

На листівках, які вона незабаром почала роздавати перехожим, було написано: «Я роблю це тому, що вам, дорослим, плювати на моє майбутнє». Із цього почався екоактивізм Грети. Ідея прогуляти заняття сподобалася багатьом школярам і студентам по всьому світу, які почали масово приєднуватися до протесту шведської школярки.

Самій Тунберг несподівана популярність далася нелегко. Під час свого виступу на конференції Ted Talks Грета розповіла, що в 11 років серйозно захворіла: дівчинка перестала їсти й розмовляти. За її словами, за два місяці вона втратила 10 кілограмів. Розлад впливає на комунікативні навички людини. Сама Тунберг так узагальнює свої діагнози: «Простіше кажучи, це означає, що я говорю тільки тоді, коли вважаю за необхідне».

Батьки Грети зізнаються, що захоплення питаннями екології стало для дочки — ні багато ні мало — способом життя. Щоправда, вони були не дуже задоволені тим, що донька прогулює заняття.

«Вона має бути в школі, ми не можемо підтримувати її рішення прогулювати заняття. Але ми поважаємо її бажання обстоювати свою позицію. Вона може або сидіти вдома і бути дуже нещасною, або протестувати й бути щасливою», — говорив її батько Сванте Тунберг.

Він зізнався, що Грета змусила всю сім'ю змінити спосіб життя. До того, як донька почала читати книги, присвячені зміні клімату, Сванте, за його словами, нічого не знав про цю проблему.

Сім'я Тунберг не мала стосунку до екологічних рухів. Сванте Тунберг — письменник, арт-менеджер і актор. А мати Грети Малена Ернман — оперна співачка. У 2009 році вона представляла Швецію на конкурсі «Євробачення». Тоді пані Ернман посіла 21-ше місце.

Юна Грета так вплинула на сім'ю, що Малена Ернман навіть завершила кар'єру оперної співачки: така робота передбачала часті перельоти, які завдають шкоди довкіллю. А Сванте Тунберг тривалий час супроводжував доньку в усіх її поїздках по світу.

Вирішувати проблеми на професійному рівні

Спроби опонентів критикувати Грету майже завжди призводили до того, що велика кількість її прихильників і екоактивістів ставали на захист дівчини єдиним фронтом. Так, австралійський журналіст і колумніст

Ендрю Болт, який і назвав Тунберг «найвпливовішим підлітком», у своїй колонці дивувався, чому така кількість дорослих людей, включно з політиками, топменеджерами і навіть Папою Римським, ставляться до юної дівчини з великим захопленням.

Дійсно, Папа Римський потиснув Греті руку, привітав дівчину й порадив їй «продовжувати працювати». Британський міністр із захисту довкілля Майкл Гоув зізнався, що завдяки Греті й іншим активістам зрозумів, що «час діяти».

Але не всі політики раді ініціативам Грети. Колишній британський прем'єр-міністр Тереза Мей сказала, що шкільні страйки її прихильників збільшують навантаження на вчителів, а самі учасники протесту «даремно витратили час занять».

Пані Мей загалом позитивно ставилася до зацікавленості школярів проблемами екології, але підкреслювала, що краще спочатку здобути освіту й стати професіоналами, щоб допомагати вирішувати проблеми на іншому рівні.

Ольга Просвірова, BBC

ЛІДЕР
Леонід Смілянський
(скорочено)

Перший підбіг до голуба Степанко. Він обережно взяв закривавленого птаха в долоні і відчув, як тіпалося в нього серце, а очі то заплющувались, то знову розкривалися. Він не пробував вирватися з рук чи навіть поворухнутись.

— Дивись, дивись! — вигукнув один з хлопчаків, показуючи на дзьобик птаха.

Справді, частина верхньої половини дзьоба була відламана і весь дзьоб закривавився. Тепер уже не було надії, що птах житиме...

Батькові Степанко розповів, як вони бігли в лузі з купання додому і побачили невисоко вгорі голуба і як із-за верб раптом вихопився шуліка і схопив голуба в кігті. Вони бачили, як безпорадно пручався в пазурах хижака червоний красунь...

Батько оглянув пораненого птаха і сказав:

— Без їжі довго не протягне. Та й бач, який зраний увесь.

Щоб трохи заспокоїти сина, мати взяла в нього голуба й обережно змила кров. Степанко розкрив птахові дзьоба і спробував увілляти в горло краплину води. Вода лилася на підлогу, та хлопцеві здавалося, що голуб проковтнув одну малесеньку, як сльоза, краплинку. Тепер хтось із хлопчиків тримав птаха, другий силоміць розкривав йому дзьоба, а Чубарик лив у горло майже неживому птахові ложку за ложкою холодну воду. Все-таки вода лилася на підлогу. Та раптом усі побачили, що голуб почав спрагло ковтати живлющу вологу. Тепер це вже добре було помітно.

Але й після того голуб безпорадно лежав на боці, розчепіривши крило, ніби вкривався ним. Діти намостили птахові м'яку постіль з вати у старій картонній коробці з-під взуття і поставили біля Чубарикового ліжка. Коли вони пішли, Степанко сів біля коробки долі і тривожно стежив за диханням птаха. Очі в голуба були заплющені, боки то здіймалися, то западали. На зламаному дзьобі закипіла кров.

Степанко дмухав на голуба і знаходив під пір'ям сліди кігтів. Тоді він розшукав пляшечку з зеленкою і помастив ранки. Голуб увесь вкрився зеленими плямами. Та важливо було те, що він жив, хоч і здавалося хвилинами, що помирає...

До вечора він ще тричі напував птаха холодною водою. Раз у раз до хати заходила мати:

— Не морочся з ним, сину, однаково не житиме...

Степанко не кидав голуба. Пізно ввечері мати насилу примусила його лягти. Довго не міг заснути Степанко. Усе прислухався, чи не поворухнеться його голуб. Та не почув нічого. А рано-вранці, лише прокинувся, відразу

скочив до коробки. Голуб лежав, як і вчора, на боці, розчепірівши одне крило. Тільки очі були розплющені, і він сполохано дивився на хлопця.

— Живий! — закричав гучно Степанко. — Живий!..

— Тепер житиме! Житиме! — гукав до матері ще здаля. Мати кинула сапу і пригорнула Степанка до себе.

— Ах ти ж мій Чубарикунезвезучий!.. Пробуй ще годувати — може, їстиме...

Та все ж таки нагодувати птаха не щастило. Голуб рвучко смикав головою, і зернятка пшона розлітались по підлозі. Зате воду, яку лив йому в дзьоб Степанко з чайної ложки, голуб ковтав охоче, підіймаючи щоразу голову. І раптом хлопчик побачив, як одна краплина води, що впала на купку пшона, втягла в себе кілька зернят. Утворилася зовсім малесенька грудочка з пшоняних зерен. Вона була завбільшки як горошинка. Цю грудочку Степанко поклав голубові на нижню половину дзьоба. Але той не зміг захопити зернята зламаною верхньою половинкою. Тоді Чубарик силоміць розкрив птахові дзьоб і засунув грудочку пшона глибше. Птах не ворухнувся і не ковтав зернят. Тоді Степанко вилив у дзьоб ложечку води. І птах зовсім несподівано підняв угору дзьоб, витягнув шийку й проковтнув і воду, і зернята. Чубарик заверещав з радості і аж підстрибнув на місці. Потім повторив усе ще раз. Голуб проковтнув знову. Ще раз, і ще, і ще...

І з того дня Чубарик старанно годував свого голуба. Той незабаром звик до свого рятівника і вже не лякався, коли хлопчик брав його в руки...

Минало літо. У сараї, під самим дахом, Чубарик прибив до стіни старий ящик, намостив туди соломи. І голуб там жив. Загоїлися його рани. Він тепер вільно влітав з сарая і сідав на відчиненому вікні Степанкової кімнати. Якщо хлопчик спав, голуб бігав по підвіконню, надимав воло і довго гудів: «Гу-у, гу-у, гу-у...» І якщо Степанко не прокидався, бо спав тепер міцно, то голуб влітав до кімнати, сідав просто на плече Степанкові, і знову починав гудіти. Чубарик враз прокидався і починав годувати свого улюбленця. Ні, птах лишився жити!

А як він літав!

В одного з сусідів на висілку, молодого шофера вантажної машини, були доброї породи голуби. Після роботи він випускав їх з голубника, і вони самі знімалися з даху і годинами кружляли високо вгорі над своєю домівкою.

Чубариків голуб щоразу з даху свого сарая стежив за цим сусідським табунцем. Степанкові здавалося, що в ясних очах птаха він помічає заздрість. Чудовий його голуб заздрив іншим, які веселим табунцем ширяли так високо в блакиті.

І одного разу, коли сусідські голуби щойно почали підійматися широкими колами вгору, Степанків красень не зміг себе стримати, зірвався з місця і приєднався до гурту. Але він не змішався з чужим табунцем, а літав над ними, трохи вище. Як літав! Захоплений Чубарик не одводив і на мить свого погляду від улюбленця. Навіть сусіда, великий знавець

у голуб'ячому спорті, замилувано стежив за «чужаком», а потім таки не витримав і гукнув через два двори до Степанка:

— Оце краса! Оце лідер!.. За таким полетять!

А Чубарик і сам був гордий за свого голуба, за свого Лідера, як прозвав його сусід.

А той підіймався над усіма, на якусь майже невловиму мить спинявся на місці і раптом починав швидко-швидко вертїтися через крило й блискавично падати. Нижче й нижче... «Невже не спиниться і впаде на землю?» — спалахувала думка і в Степанка, і в сусіда. Та красень ще високо над землею так само раптово обривав своє падіння і могутнім поривом злітав знову вище за весь табунець і знову перекидався на крило і вертівся, як диск у спортивному змаганні, блискавично падаючи. Це було дивне мистецтво вертуна чудової породи. Він давно не злітав у височїнь, скучав за блакиттю, і тепер грався над землею, мабуть, милуючись і сам своєю силою та вправністю...

Уже так високо були голуби, що зіркі Степанкові очі вловлювали тільки темні цятки їх у небі. Потім і ті цяточки важко було вловити в блакиті. Ось вони вже тільки на мить блимнуть в очах і зникають. Ось уже й зовсім не видно їх, зникли з очей.

Чубарик був повен гордощів за свого Лідера. Хлопець не сумнівався, що саме він потягнув усіх інших за собою у височїнь. І тільки тепер він помітив, що довкола вже смеркає. Більше й більше. А голуби все не повертаються до своєї домівки. Там, високо, ще світить сонце, і вони купаються в його промінні.

Незабаром потемніло й небо. Висипали зірки. Голубина згряя зосталася ночувати в небі. Чубарик не раз чув, як хвалилися старі голуб'ятники, що їхні голуби іноді залишаються на ночівлю в небі... І коли хлопець уже спав, йому ввижалося, ніби над їхнім висілком кружляють у небі зграйкою зірки і що насправді то не зірки, а голуби. А найбільша зірка — то його Лідер, недарма ж і зірки часом вертяться й падають, як і його голуб.

Був місяць вересень. Якраз почали ходити до школи. Чубарик — уже до третього класу. А тому, що в нього був голуб, він здружився з двома учнями третього класу, у яких теж були голуби. Вони часто ходили один до одного і раз у раз хвалилися своїми улюбленцями. Старший серед них Андрійко, якого залишили на другий рік у третьому класі. От одного разу він і каже своїм друзкам:

— Давайте занесемо по одному голубу куди-небудь кілометрів за п'ять чи й більше. Нехай навчаються відшукувати свою домівку.

Хлопці погодилися. Другого дня взяли по голубу і поїхали автобусом до міста. Пішли на Центральний стадіон і там пустили голубів. Потім трохи погуляли по київських вулицях і поїхали додому. Ніхто й не знав, що вони їздили... Матері Чубарик сказав, що залишився у шкільній майстерні столярувати.

Сподобалася хлопцям ця штука. Повернеться Степанко додому, а Лідер на даху сарая, чекає на нього, щоб нагодував. Уже навчився й сам їсти. Підставиш йому посудину з просом або гречкою, він занурить свій покалічений дзьоб у зерно, потім умокне у воду і ковтає. Незабаром Андрійко підмовив їхати з голубами далеко, до останньої зупинки автобуса за містом — аж за тридцять кілометрів від їхнього висілка, їхати треба було зранку і не йти до школи. Степанко трохи боявся. Та зрештою погодився. Тільки умовились нікому не говорити, щоб ні в школі, ні дома ніхто не взнав...

Невеселий повертався Степанко додому. Мати виглядала його на хвiртці, бо учні вже давно прийшли додому.

— Уроки готував разом з хлопцями... — збрехав матері Степанко.

А ще за кілька днів учителька поставила в щоденнику Степанкові відразу дві двійки — з арифметики й мови. Та двійки не були страшні Чубарикові. Він знав, що вони в нього будуть завжди, бо він невезучий. Гірше було те, що директорка школи покликала до себе батька. Саме цього найбільше боявся хлопець. Батько лагодився їхати в якесь далеке відрядження. З заводу посилали. Коли б директорка повідомила батька на один день пізніше, він уже був би в дорозі, а замість нього пішла б мати. Зовсім було б інакше. Але Чубарикові завжди не везе... До директорки батько пішов перед самим від'їздом. І там він звідкілясь довідався про все: і про двійки, і про далеку подорож з голубами... Хлопець чув, як батько, повернувшись додому, говорив матері:

— Усьому причина — голуби. Хлопець забув і про уроки. Йому, бач, ніколи. Він за голубом світу не бачить. Щастя його, що мені зараз до поїзда їхати, я б з ним не так говорив. Але однаково доведеться йому добре нам'яти чуба...

«Е, — подумав Чубарик, і швидше з хати, та на город, та в кущі. — Пережду, поки батько не поїде», — вирішив. Потім переліз через паркан і — в луг. Не знайдуть!..

А коли години за три повернувся додому, батька не застав. «Ну, от і чуб цілий», — подумав хлопець і зрадів. Пішов у сарай до свого голуба, а його немає. Побіг стривожений до матері. Щось тут відчув він не зовсім добре. І справді, мати сказала, що батько забрав голуба з собою і пустить його аж за тисячу кілометрів від домівки.

— Так що попрощайся з своїм вертуном. Повертися тепер сам. А за що тобі це — добре знаєш...

Упав Чубарик лицем у подушку і розплакався так, як ще ніколи не плакав. Та мати й не підійшла цього разу до нього.

Нікому в школі не розповів Чубарик про своє горе, а тільки сидів собі тихо, ні до кого не говорив і не вибігав, як досі, на перервах гуляти. І часто нишком плакав. Хлопці питали, і вчителька допитувалась — не сказав Степанко, чого сумує. Минали дні, а він не веселішав. Спитає його щонебудь вчителька на уроці, як і інших, а він підхопиться і стоїть мовчки.

А почне вчителька розпитувати, чого він такий, Степанко візьме й розплачеться, як дитина. Одного разу прийшла вчителька до Степанкової матері. Зачинилися в другій кімнаті. Довго сиділи. А коли вчителька пішла, мати сказала Степанкові:

— Батько повернеться, купимо тобі пару ще кращих голубів. Батько справжнього голубника змайструє. А плакати годі. Подивись, який став...

Степанко розплакався:

— Хто його там годуватиме?

— Знайде собі.

— Не знайде...

Горе його було таке велике, що він і сам відмовлявся їсти. І таки й справді змарнів. Часто кудись ходив самотою. А повертався — мати бачила на його обличчі сліди від сліз...

Десь аж на десятий день повернувся з відрядження батько...

Як і щоночі тепер, Чубарик спав тривожно, кидався, щось вигукував. І щоночі снівся йому Лідер. Приснився він і тепер аж на самому світанку, та ще якось так приснився, як ніколи. Нібито прилинула звідкілясь невідома Степанкові голубка, сіла на голубничок, на ту поличку, що навскоси по даху прибита. А Лідер ходить круг неї, низько надимає воло та все: «У-у-у... у-у-у...» І хвіст розчепірів віялом, аж по поличці мете. Мріяв Степанко, щоб у Лідера була своя голубка і гніздечко. А ось якась і приблукала, та гарна-гарна, сама біла, а крильця червоні-червоні, наче вона в джемпері яскравому. Щось голубка Лідерові скаже тихенько, а він тоді знову: «У-у-у... у-у-у...» Та ще дужче воло надимає. І з радості Чубарик як заверещить уві сні — і прокинувся. Чарівний сон пропав, а тільки вуркотіння чути над самим вухом. Протер Чубарик очі, а над ним його Лідер, по дерев'яній спинці ліжка ходить та: «У-у-у... у-у-у...» Його будить, їсти просить.

Чубарик як підскочив на ліжку, як закричить з радості. А Лідер сам у руки йде. Степанко його цілує, до лиця тулить, по ліжку скаче і все не вірить, що це йому не ввижається уві сні. Аж тут стурбовані й перелякані мати й батько повбігали. Вони щойно прокинулись. У матері аж слюза покотилась по щоці. А вкрай здивований батько тільки й вигукнув:

— Ти дивись! Більш як тисяча кілометрів — а знайшов... Оце дружба!..

***

ЧОМУ ПОШТОВІ ГОЛУБИ ЛЕТЯТЬ В ПОТРІБНЕ МІСЦЕ

Ще п'ять тисячоліть тому давні єгиптяни помітили здібності птахів безпомилково повертатися до свого дому з далеких місць.

У світі швидкісних літаків, інтернету, мобільних мереж поштовий голуб видається казковим персонажем, який чарівним чином безпомилково доставляє листи адресатам. Але як вдається голубам не збитися зі шляху, навіть сучасні вчені не можуть точно відповісти.

Як птахи шукають адреси?

Напрямок польоту голубів у далеких мандрах завжди один — додому. На здатності повертатися додому заснована голубина пошта. Адреси пернаті не шукають, вони просто прагнуть до рідних гнізд.

Приблизно півтора століття тому в Європі побудували станції голубиної пошти з пернатими двох категорій — «свої» й «чужі». Для посилення листів підбирали голубів із тих місць, куди хотіли доставити пошту.

Є порода поштових голубів?

У птахів природою закладені унікальні здібності, які людина здавна удосконалювала в процесі відбору, одомашнення, дресирування. Поштових голубів як окремої породи не існує. Найкращих птахів із досвідчених листонош тепер відбирають для спортивних змагань з дальності та швидкості польотів.

Поштових голубів і нині продовжують використовувати за призначенням у швейцарській армії для екстрених повідомлень, в Індії посилюють у важкодоступні райони. У Голландії з голубами направляють медикаменти — це найшвидший спосіб доставлення на короткі відстані. Люди цінують унікальні здібності птахів, які виручають у ситуаціях, коли в традиційний спосіб доправити послання неможливо.

Який голуб не зійде з дистанції?

За статистикою, надійність доставки листів голубиною поштою — у середньому 90%. Не випадково, у роки війни на птахів поклали останні надії на порятунок. Крилаті листоноші виправдовували очікування людей. Відомий випадок періоду Першої світової війни, коли поранений голуб доставив повідомлення про батальйон що зазнав втрат. Завдяки птахові рятували 194 людини.

У чому унікальність поштових голубів?

Секрет, як голуби знаходять правильний шлях, залишається не розкритим. Є дві основні версії. Перша:

- оснащення дзьоба голубів магнітно-рецепторною системою — орієнтація відбувається завдяки уловлюванню змін магнітного поля Землі;
- слухове сприйняття вібрацій, коливань у спектрі низькочастотних звукових хвиль.

Друга версія має найбільше прихильників. Переважна більшість живих істот, які населяють нашу планету, не вловлюють звук нижчий за 16 Гц. Голуби сприймають низькочастотні сигнали та здатні на них орієнтуватися, зберігати правильний курс, через те, що інфразвук відрізняється малим поглинанням у різних середовищах. Умовна карта землі з відображенням низькочастотних хвиль в шумі лісу, моря, будівель зчитується птахами під час польоту до дрібниць.

За матеріалами <https://cutt.ly/TURLyWJ>

МИХАЙЛО ЧАБАНІВСЬКИЙ

Вірний (скорочено)

Те, що того ранку побачив Ігор у сусідньому дворі, дуже схвилювало його. Маленький хлопчик такого ж віку, як і він сам, стьобав прутиком рябе цуценя, тягаючи його по саду за шнурок. Собака жалібно скиглило, падало, переверталось на траві, намагаючись встигати за своїм довгоногим мучителем. Але той навмисне стрибав через кущі, бігав поміж деревами, а цуценя, впавши на землю, котилося, ніби клубочок білих ниток. Серце Ігоря не витримало. Блідий, із стиснутими кулаками, він миттю перешопився через паркан і став перед хлопчиком.

— Нащо мучиш?— крикнув він хрипким голосом. — Покинь!

Хлопчик, вражено блимаючи маленькими очима, зупинився. Цуценя, скориставшись з цього, підповзло до ніг свого лютого господаря і лизнуло йому литку. Два хлопчики, один рудий, мов сонце, якщо на нього дивитися у закопчене скло, другий з чубчиком в напуск, блідий і рішучий, стояли один проти одного, ладні зчепитися у бійці. Та ось руді вії раптом затремтіли, ворухнулися, очі опустилися вниз.

— А чого його жаліти, коли він зайвий. Все одно завтра втопимо у діжці. Спитай он у мами.

Ігор ковтнув слину, що давила його за горло, переступив з ноги на ногу. Гнів його минув, і він вже лагідніше сказав:

— Нащо ж його топити? Краще віддай мені...

— Бери, — погодився рудий хлопчик і подав Ігореві шнурок. — Що мені, жалко? У нас ще красивіший є, з великими вухами... Тарзан.

Не тямлячи себе від радості, Ігор підхопив на руки щеня, яке все тремтіло і тихо скиглило, наче скаржилося на когось, кинувся до хвіртки. Та його раптом зупинив рудий.

— Е, ні, — сказав він і лукаво примружив свої маленькі очі. — Даром не дається, адже він не простий, а породистий...

— Що ж ти хочеш за нього? — нетерпляче спитав Ігор. Він у цю хвилину ненавидів оцього пихатого мучителя.

— Що в тебе є?

Ігор зам'явся. Справді, що ж у нього є? Він лише кілька днів, як приїхав з міста до тітки Олі, всі його іграшки лишилися вдома, лише дещо вдалося захопити, коли спішно збиралися на дачу. Перебираючи в думках те, що він захопив з дому, Ігор проказував:

— Пістолет з двома курками, червоний настільний телефон з поламаною мембраною, Толька, мій братик, поламав, тенісний м'яч...

— Неси все це мені, тоді забереш собаку, інакше не віддам, — категорично заявив рудий і вихопив цуценя з Ігорових рук. — Бо це не простий дворняжка, а породистий.

— Гаразд, почекай мене, я зараз, — відповів Ігор. Він кинувся через паркан і за кілька хвилин вже знову повернувся. В руках у нього були іграшки.

— Бери, я згодний, — сказав Ігор і поклав все принесене на траву.

Схопивши цуценя, він кинувся додому. І вже тоді, коли він був за парканом, з сусіднього двора почулося:

— Як тебе звати?

Це питав рудий. Ігор охоче відповів.

— А мене Тимком. Будемо гратися?

— Будемо, — невпевнено мовив Ігор. — Якщо тільки не будеш мучити тварин...

— Так я ж його вчив бігати! — виправдувався Тимко. Видно, йому було соромно за свій вчинок. — У мене он ластів'яче гніздо, і я не чіпаю яєчок... Хай собі лежать, я тільки подивився кожне і поклав.

— Значить, подивився все ж? — строго спитав Ігор. — А ти знаєш, що ластівка може відкинутися від гнізда, якщо там хтось полазить? Навіть лазити не треба. Он скільки буслів у селі, а на вашій хаті його чомусь немає. Як ти думаєш, чому? Бусли розумні птиці, вони знають людей...

Тимко прикусив язика. Він вважав, що оцей «дачник» дурний, мов пень, коли він може віддати за паршиве щеня всі свої іграшки, але виявилось, що це не зовсім так. Звідки він дізнався, що Тимко минулого року розорив лелече гніздо і хитрі птиці цього року вже не прилетіли сюди? Звідки він, міський житель, знає про ластів'ячі примхи?

А Ігор вже вовтузився з своїм цуценям. Перш за все він випросив у матері стакан молока і нагодував його. Потім зібрав всі дощечки і цурупалки, які валялися біля хати, і зробив для нього хатку. Яка ж хороша та затишна хатка вийшла! Ігор навіть віконечко там приладнав — якраз під руку потрапила кватирка, що лежала без діла, намостив трави, щоб м'яко було спати його собаці. — Як його звати? ...

Він чимало чув казок від батька, що собака — вірний друг людини. <...> Вірний, ось як він назве цуценя! <...>

— Вірний, Вірний, — покликав Ігор, але цуценя, пригріте сонечком, дрімало, лише вуха сторожко ходили, наче дослухалися, чи не йде сюди рудий Тимко, щоб знову починати свої знущання...

***

Минув тиждень, і Вірного вже не можна було впізнати. Шерсть його заблищала, вирівнялася, ноги витяглися, стали пружними і рівними. Лише вуха, як і раніш, звисали на самі очі, завдаючи клопоту цуценяті. Та згодом праве вухо почало потроху зводитися догори, коли Ігор кричав: «Вірний, взяти!». Він кидав далеко у річку м'яч, а Вірний, повагавшись і переборюючи страх, кидався у воду і швидко-швидко перебирав лапами, аж поки не схопить зубами м'яч і не винесе його на берег. <...>

Так минав час, і Ігор був щасливий. Оце маленьке цуценя так припало йому до серця! Коли одного разу Вірний захворів і перестав їсти, Ігор за обідом сидів журний і тихий. Мати, зрозумівши причину цього суму, сказала:

— Не подобається все це мені, Ігорю... Невже ти думаєш, що я візьму твого Вірного в місто? Так що відвикай або віддай комусь.

— Мамо, — благально промовив Ігор. — Вірний такий хороший, такий слухняний... Хіба ти не бачиш?

Мати розсердилася:

— Куди ти його візьмеш? На п'ятий поверх? Щоб у хаті мені псиною тхнуло та щоб рвав занавіски? І не думай...

Батько Ігоря працював на заводі і приїздив на дачу лише в неділю. Якось він, побачивши, що син не відходить від собаки, сказав:

— Ану зараз перевіримо, що воно за пес. Вірний, на!

Він високо підкинув шматочок ковбаси, і Вірний, зробивши стойку, спіймав його і миттю проковтнув.

— Молодець, — задоволене промовив батько і посміхнувся. — Ану ще раз. Вірний, на! — Вірний і на цей раз не підвів. — Ну що ж, наче нічого собака, зір має чудовий, — похвалив батько. — А чи хоробре у нього серце.

Ігор аж засяяв увесь.

— О, він так кидається у воду, наче все життя плавав по морях і океанах! Найглибші місця йому ніпочім!

Батько засміявся. <...>

З цього дня тато, приїжджаючи з міста, щоразу цікавився Вірним і нишком кидав йому шматочки м'яса чи ковбаси. Тільки один Тимко, спостерігаючи через паркан за Вірним, сердито штурхав свого Тарзана, який чомусь завжди опускав хвіст, не вмів служити і ніяк не зміг навчитися робити хоч будь-яку стойку. Тимко сердився на себе, що віддав не те цуценя, бо виявилось, що Вірний куди справніший собака, ніж його Тарзан... Не раз Тимко, побачивши Вірного на вулиці чи на луках, кликав його до себе, підманював смачною кісткою, намагаючись затягти у двір, але Вірний тільки помахував хвостом, але на вмовляння не піддавався.

Тимко вже не руйнував гнізд, хоч і кортіло часом, він навіть шпаківню змайстрував і з допомогою Ігоря встановив її на найвищому бересті. Єди-

не, що його непокоїло, — це Вірний. Як він, Тимко, міг так проґавити? Це ж треба бути зовсім дурним, щоб віддати такого чудесного собаку...

* * *

Та ось скінчилося літо і настав час виїжджати додому. <...>

— Ігорю, — покликав батько, — дорога далека, сідай швиденько.

Ігор мовчав. Тоді батько, висунувшись з машини, сказав нарочито весело і безжурно:

— І чого ти губи розквасив? Тітка Оля буде добре доглядати твого Вірного, а наступного літа ми сюди знову приїдемо! От, зажурився козак! Дивина! <...> Ну, віддай цуценя Тимкові, він догляне його. Бач, визирає он у дірку, видно, теж хоче взяти собача... Правда, Тимку?

Тимко аж захлинається:

— Я вже давно говорив йому, щоб віддав. Крім того, він взагалі мій... А я йому іншого подарую на той рік... Чесне слово, подарую... Найкращого! Я його й пальцем не вдарю, не бійся, Ігорю, я вже не такий... І ластівок не буду чіпати, і бусликів...

— Ні! — раптом сказав Ігор. — Нізащо не віддам тобі Вірного... Хай краще в тьоті.

Він кинувся до цуценяти, обняв його за шию, припав лицем до гладенької шерсті. Тьотя Оля заспокоювала племінника, обіцяючи доглянути Вірного, та він нічого не чув. Рвучко підвівся, весь заплаканий, сів у машину. Загув мотор, курява застелила шлях, що вів з села.

І тільки улігся на шляху пил, як через паркан перестрибнув Тимко, схопив Вірного і перекинув його у свій двір. <...> Він надів на цуценя шнурок, повів його до вишні, щоб прив'язати. І тут сталося те, чого аж ніяк не чекав Тимко. Вірний сіпнув за шнурок, гризнув Тимка за руку і вихором викотився з двору. Він щодуху мчав по вулиці, нюхаючи землю, де ще залишилися сліди машини, яка повезла кудись Ігоря. Вірний біг швидко, опутивши морду до землі, перестрибуючи через вибоїни і калюжі. Йому стало жарко, хотілося пити, але він не міг зупинитися, щоб сьорбнути з калюжі, він поспішав. Висунувши язика, Вірний біг степовою дорогою; часто дихаючи і пильно стежачи, щоб не збитися з шляху.

А Ігор, забившись у куток машини, гірко плакав. Він не був «рюмсою», як звали всі меншого братика Тольку, але тепер, коли вперше в житті сталося таке горе, він не міг втриматися. Сльози самі лилися з очей, а з грудей виривався стогін. Помітивши стан сина, тато занепокоївся.

— Оце таке діло, Ігорю?— перехилився він до заднього сидіння. — Ти ба яка причина... Дивина... Що ж тут робити?

Він глянув на матір, яка вся аж мінилася в лиці, переживаючи за сина, знову сказав якимось сумно і гірко:

— Дивина, скажу вам...

— Якби не п'ятий поверх, — зітхнула мати і погладила сина по голові.

Ігор виглянув через заднє віконце і раптом скрикнув:

— Він, він! Дивіться!

По шляху летів Вірний. Здіймаючи легку хмаринку пилу, він мчав вперед, де раптом зупинилася машина, яку він так довго доганяв і яка везла найкращу у світі людину — Ігоря.

ЕРНЕСТ СЕТОН-ТОМПСОН

Снап

Історія бультер'єра (скорочено)

I

Був Хеллоуїн, і вже сутеніло, коли я вперше побачив його. Рано-вранці я отримав телеграму від Джека, мого приятеля з коледжу: «На добру згадку про мене. Посилаю тобі чудове цуценя. Будь із ним увічливим, так безпечніше». Це було дуже схоже на Джека — надіслати якусь пекельну машину або лютого скунса й назвати його цуценям, тому я очікував пакунок із цікавістю.

Коли він прибув, я побачив примітку «Небезпечно», а зсередини чулося гарчання від найменшого поруху. Зазирнувши за сітку, я побачив, що там було не тигреня, а лише маленький білий бультер'єр. Він кусав мене, усіх і все, якщо йому здавалося, що щось наближалось до нього надто швидко або надто близько, скавучав неприємно і часто.

У собак є два види гарчання: одне гуркітливе й грудне, це ввічливе попередження або люб'язна відповідь; інше — гортанне й набагато вище за тональністю, це останнє слово перед нападом. Гарчання цього тер'єра належало до останнього виду. <...>

Він був маленьким, лютим, і грізно гарчав при кожному постукуванні мого інструмента, а коли я перекинув ящик, він просто кинувся на мої ноги. Якби його лапа не заплуталася в сітці й не втримала його, я міг би постраждати, бо він явно намірився зробити те, що вже давно хотів; але я став на стіл, де він не зміг би мене дістати, і спробував знайти спільну мову з ним. Я завжди вірив у те, що з тваринами можна поговорити. Я поділяю думку про те, що вони можуть збагнути дещо з наших намірів, навіть якщо не розуміють слів; але песик, очевидно, вважав мене лицеміром і не зважав на мої спроби.

Спочатку він зайняв своє місце під столом і постійно слідкував, чи не спробує якась нога спуститися вниз. Я був упевнений, що можу контролювати його очима, але я не міг навіть зазирнути в його очі, а тому залишився в'язнем. <...> Я сидів на столі, а мій маленький тиран унизу не зводив очей з моїх ніг. <...>

Через годину він більше не стрибає на газету, яку я завбачливо поклав на край столу, щоб перевірити його настрій; можливо, роздратування від

перебування в клітці трохи вщухло, і коли я запалив третю сигару, він подибав до вогню і ліг, хоч і не спускав з мене очей; у мене не було причин скаржитися на таке зневажливе ставлення до себе. Він слідкував за мною одним оком, а я обома очима стежив не за ним, а за його маленьким хвостом. Якби цей хвостик хоча б раз поворухнувся, я міг би відчути себе переможцем, але він не рухався. <...>

Близько десятої вечора похолоднішало, а о пів на одинадцятую вогонь погас. Мій подарунок на Хеллоуїн піднявся, позіхнув і потягнувся, тоді заліз на хутрянний килимок під моїм ліжком. Нечутно ступаючи, я переступив зі столу на маленьку шафу й поступово дістався до камінної полиці. Так згодом я дійшов до ліжка і, дуже тихо роздягнувшись, уклався, не викликавши жодного зауваження з боку свого господаря. Я ще не заснув, коли почув тихе шкряботіння й «туп-туп» по ліжку, а потім по своїх ногах. Снап, очевидно, подумав, що внизу занадто холодно, і вирішив скористатися найкращим, що могло бути запропоноване в моєму будинку.

Він скрутився біля моїх ніг так, що мені стало дуже незручно, а коли я спробував улаштуватися зручніше, то найменшого поруху мого пальця було достатньо, щоб змусити його кусатися так люто, що від каліцтва мене рятувала тільки товста ковдра. Пройшла ціла година, перш ніж мені вдалося так покласти ноги, щоразу пересуваючи їх на міліметр, щоб я міг спокійно спати. Кілька разів серед ночі мене будило сердите гарчання собаки, напевно, тому що я наважився поворухнути пальцем без його дозволу, хоча я думаю, що його міг дратувати й мій храп. <...>

Бачте, повне ім'я його — Снап-Джинджерснап. Деяким собакам важко дати ім'я, іншим же це не потрібно — вони самі можуть це зробити.

Я був готовий піднятися о сьомій. Снап же не прокидався до восьмої, тому ми встали о восьмій. Він трохи віддячив мені за теплий прийом, дозволив мені одягатися вже не на столі. Виходячи з кімнати, щоб приготувати сніданок, я зауважив: «Снапе, друже, деякі люди визнали б за потрібне виховувати тебе батогом, але мені здається, що я маю кращий план. Лікарі зараз рекомендують систему, яка називається «залишити без сніданку»». <...>

Це було жорстоко, але я залишив його без їжі на весь день. Він пошкрябав мені двері, і мені потім довелося їх перефарбувати, але ввечері він уже брав їжу з моїх рук. Через тиждень ми були добрими друзями. Зараз він спав на моєму ліжку й дозволяв мені ворухити ногами, не кусаючи їх і не намагаючись серйозно мене пошкодити. Система «залишити без сніданку» творила чудеса: через три місяці ми були нерозлучними друзями й виявилось, що в телеграмі він цілком виправдано був названий чудовим цуценям.

Здавалося, йому незнайоме почуття страху. Якщо повз нього проходила маленька собачка, він не звертав на неї уваги; якщо то була собака середнього розміру, він струною витягував свій короткий хвостик і так ходив довкола незнайомця, зневажливо шкрябаючи кігтями й дивлячись на небо,

землю, удалечінь — куди завгодно, але тільки не на того собаку, відзначаючи його присутність тільки частим гарчанням на підвищених тонах. Якщо ж незнайомец не рухався з місця, починалася бійка, і тоді він утік дуже швидко. Іноді Снапові доводилося програвати, але і гіркий досвід не міг уселити в нього навіть краплю обережності. <...>

Очевидно, у нього відібрали почуття страху й замінили великою кількістю імбиру, що стало підставою для його повного імені. Він відрізнявся від усіх собак, яких я коли-небудь знав. Наприклад, якщо хлопець кидав у нього камінь, він біг, але не від, а до хлопця, і якщо такий злочин повторювався, Снап сам чинив правосуддя, тому його всі поважали. Здавалося, тільки я та кур'єр у конторі бачили його позитивні риси. Тільки нас двох він удостоював високої честі — особистої дружби, яку я цінував усе більше з плином часу. <...>

II

<...> Восени моя фірма відправила мене в подорож, а Снап, на жаль, залишився з хазяйкою квартири, яку я наймав. Він її зневажав, вона його боялася, і обоє ненавиділи одне одного.

Я займався збутом колючого дроту на півночі Штатів. <...>

Прибувши до Мендози, що в Північній Дакоті, я знайшов хороший ринок для збуту дроту. <...> Так я познайомився з фермою братів Пенруф.

Неможливо довго перебуваючи в місцевості, де займаються скотарством, не почути про злочини якого-небудь хитрого й нищівного сірого вовка. Уже минув той час, коли вовків можна було легко отруїти, тож зараз вони завдають значних збитків фермерам. Брати Пенруф, як і більшість скотарів, полишили всі спроби отруїти вовка чи спіймати його в капкан, і почали навчати собак різних порід полюванню на вовка, сподіваючись у такий спосіб ще й трохи розважитись, виконуючи корисну справу знищення шкідників.

Англійські гончаки були надто слабкими для битви; данські доги — надто незграбними; а хорти не могли переслідувати ціль, якщо її не було видно. Кожна порода мала певний недолік, але фермери сподівалися на успіх завдяки зграї собак різних порід, і коли я був запрошений приєднатися до мендозького полювання на вовка, мене надзвичайно потішило те різноманіття собак, яке брало в ньому участь. Там було достатньо дворняжок, але також були й чистокровні породи собак — зокрема, кілька російських вовкодавів, які, напевно, коштували чимало.

Хілтон Пенруф, старший із братів, господар вовкодавів, надзвичайно пишався ними й очікував від них великих подвигів. «Хорти надто вразливі для битви з вовком, дапські доги надто повільні, але ви побачите, вовкодави добре зроблять свою справу», — говорив він.

Отже, хорти призначалися для гонитви, доги — для допомоги, а вовкодави — для головної битви. Там також було двоє або троє гончаків, які по-

винні були своїми чутливими носами вистежити звіра, якби він раптом зник з очей.

Гарний краєвид відкривався перед нами, коли ми їхали верхи Ведлендськими пагорбами того жовтневого дня. Повітря було прозорим і свіжим, і, незважаючи на пізню пору, не було ані снігу, ані морозу. Коні були жвавими, і один чи два рази спробували показати мені, як вони звільняються від своїх наїзників.

<...> Собаки були швидкими та сильними, але вовк, очевидно, залякав усіх собак. У них не вистачало мужності зустрітися з ним, і щоразу, як вовкові вдавалося втекти, мої думки переносилися до безстрашного маленького собаки, з яким я ділив ліжко впродовж останнього року. Мені так хотілося, щоб він був тут, тоді ці незграбні собаки-велети знайшли б свого лідера, його б не покинула сміливість під час випробування.

На моїй наступній зупинці я отримав листи, серед яких були й два повідомлення від хазяйки; у першому йшлося про те, що «цей жахливий собака» просто ганебно поводить в моїй кімнаті, а інше, ще переконливіше, вимагало негайного усунення Снапа. «Чому б не відправити його до Мендози?» — подумав я. <...>

III

Моя наступна зустріч із Джинджерснапом ще дуже відрізнялася від першої. Він стрибнув на мене, удаючи, що хоче вкусити, і часто гарчав, але це було грудне гарчання, а його хвостик постійно погойдувався.

Пенруфи вже декілька разів улаштовували полювання на вовка з того часу, як я був з ними, і були дуже роздратовані тим, що ніяк не могли досягти успіху. Собаки знаходили вовка майже кожного разу, але не могли вбити його, а мисливці жодного разу не підходили достатньо близько, щоб зрозуміти, чому вони бояться. Старий Пепруф був переконаний, що «у всій зграї немає собаки, хоробрішої за кролика».

Наступного дня ми вийшли на світанку — та сама процесія з чудових коней і прекрасних вершників; там, як і раніше, були великі сірі собаки, руді собаки, плямисті собаки; але, крім того, з нами був маленький білий собака, що залишався поруч зі мною, і не тільки собаки, а й коні, які підходили занадто близько до нього, познайомилися з його зубами. Здавалося, Снап пересварився з усіма людьми, кіньми й собаками, які тільки були поблизу, окрім однієї бультер'єрки, яка належала чоловікові з готелю в Мендози. Вона була єдиною, хто був менший за нього, і вони, здавалося, сподобалися одне одному. <...>

Ми були на одному з тих великих пласких пагорбів, з яких можна побачити всю місцевість, коли Хілтон, який роздивлявся місцину в бінокль, вигукнув:

— Я бачу його! Ось він іде до струмка Скалл. Це, напевно, койот. <...>

Хілтон покликав: «Сюди, Дандере!» — і схилився із сідла, одночасно виставивши ногу. Одним спритним стрибком Дандер заскочив на сідло й стояв там, балансуючи на коні. Водночас Хілтон наполегливо показував: «Ось він, Дандере, дивись, дивись, він там». Собака серйозно вдивлявся туди, куди показував його хазяїн, і, очевидно, побачивши щось, легко зіскочив на землю й побіг удалечінь. Інші собаки вирушили за ним довгою процесією. <...>

Визнаним лідером був хорт Дандер, і, подолавши наступний кряж, ми побачили всю погоню — койота, який біг з усіх ніг, собак, що були за чверть милі*, але вже майже наздоганяли. Коли ми побачили їх наступного разу, койот був мертвий, а собаки сиділи навколо нього — усі, крім двох гончаків і Джинджерснапа.

— Запізналися на бійку, — зауважив Хілтон, глянувши на відсталих гончаків. Тоді він гордо погладив Дандера. — Як бачите, ваш цуцик усе-таки не знадобився.

— Яка сміливість — десять великих собак напали на одного маленького койота, — насмішкувато зауважив батько. Почекай, допоки ми не зустрінемося з вовком.

Наступного дня ми знову вийшли на полювання, бо я вирішив побачити, чим усе це закінчиться. Піднявшись на високий пагорб, ми побачили сіру пляму, що рухалася. Рухома біла пляма означає антилопу, червона — лисицю, сіра — або вовка, або койота; а хто це напевно — визначають за хвостом. Якщо в бінокль видно опущений хвіст, то це койот; якщо піднятий — це ненависний вовк.

Як і раніше, Дандеру показали здобич, і він, як і раніше, повів за собою строкату змішану зграю — хортів, вовкодавів, гончаків, догів, бультер'ера і вершників. На мить ми побачили погоню; це, безсумнівно, був вовк, який довгими стрибками тікав від собак. Чомусь мені здалося, що собаки, які були попереду, бігли не так швидко, як раніше за койотом. Але ніхто не знав, чим закінчиться полювання. Собаки один за одним поверталися до нас, і ми більше не бачили того вовка.

Мисливці глузували із собак і лаяли їх.

— Ех! Злякалися, просто злякалися, — із роздратуванням промовив батько на адресу зграї. — Вони легко могли наздогнати, але як тільки він повернувся до них, вони втекли. Тьху!

— Де ж той неперевершений, безстрашний, героїчний тер'єр? — зневажливо спитав Хілтон.

— Не знаю, — сказав я. — Думаю, що він ще жодного разу не бачив вовка; але якщо це коли-небудь станеться, я б'юся об заклад, що він обере перемогу або смерть.

Тієї ночі недалеко від ферми було роздерто кілька корів, і ми ще раз вирушили на полювання. <...>

* Миля — британська й американська міра довжини, яка дорівнює приблизно 1609,344 м.

Увечері ми побачили сіроманця з піднятим хвостом, приблизно за пів милі Хілтон покликав Дандера й посадив його на сідло. Я взяв з нього приклад і покликав до себе Снапа. Його лапи були настільки короткими, що йому довелося кілька разів стрибати, поки нарешті не вдалося залізти, ухопившись за мою ногу. Я деякий час показував йому ціль, доки він не побачив її й вирушив за хортами з надзвичайною енергією, що було вже багатообіцяюче.

Цього разу погоня вела нас не густими хащами біля річки, а відкритою місцевістю, і на те були певні причини. Тримаючись разом, ми піднялися на узвишшя й побачили переслідування на відстані милі, якраз у ту мить, як Дандер наздогнав вовка й спробував схопити його за лапу. Вовк повернувся до нього, щоб оборонятися, і нам це було чудово видно. Собаки наближались по двоє-троє, оточуючи його кільцем, поки нарешті не виступив маленький білий песик. Він не витрачав часу на гавкіт, а рвонувся просто до горла вовка, але промахнувся й учепився йому в ніс; тоді підійшли десять великих собак, і через дві хвилини вовк був мертвий. Ми їхали дуже швидко, щоб устигнути до розв'язки, і хоч ми дивилися з великої відстані, побачили, що Снап виправдав телеграму, як і мою рекомендацію.

Тепер була моя черга тріумфувати. Снап показав їм, як ловити вовків, і нарешті мендозька зграя зробила це без допомоги людей.

Проте було дві обставини, які дещо затьмарювали радість перемоги: поперше, це був молодий вовк, майже вовчєня, тому він і побіг рівниною, як дурень; а по-друге, Снапа було поранено — вовк сильно пошкодив його плече.

Коли ми переможно їхали додому, я помітив, що він трохи кульгав.

— Сюди, — гукнув я, — іди сюди, Снапе!

Він один чи два рази спробував вистрибнути на сідло, але не зміг. Я попросив:

— Хілтоне, подайте його мені.

— Ні, дякую; самі справляйтеся зі своєю гримучою змією, — така була мені відповідь, бо зараз уже всі знали, що мати справу зі Снапом небезпечно.

— Ось, Снапе, тримай, — сказав я, і простягнув йому хлист. Він схопив його, і так я підняв його на сідло й відніс додому.

Я доглядав його, як дитину. Він показав цим скотарям, кого саме не вистачало в їхній зграї; може, гончаки й мають добрий нюх, хорти — швидкі, а вовкодави й доги вміють боротися, але від усіх них немає жодної користі без переможної сили духу, яка є тільки в бультер'єрів. Того дня фермери навчилися вирішувати вовче питання, у чому ви легко переконаєтесь, якщо коли-небудь побуваєте в Мендозі; бо в кожній зграї зараз є свій бультер'єр, зазвичай снапомендозької породи.

Наступного дня був Хеллоуїн, річниця моїх знайомства зі Снапом. День видався ясным, сонячним, не дуже холодним, і на землі не було снігу. Як правило, цей день відзначали полюванням, а зараз, звичайно, єдиною метою були вовки. На превеликий жаль, Снап погано почувався через свою рану. Він, як завжди, спав у мене в ногах, і на простирадлі залишилися сліди крові. Він не міг боротися, але ми просто зобов'язані були вирушити на полювання, тому його заманили в комору й зачинили там. Коли ми від'їжджали, у мене було тривожне передчуття. Я знав, що без мого собаки ми зазнаємо невдачі, але я навіть уявити не міг, якою буде ця невдача.

Ми вже блукали пагорбами біля струмка Скалл, коли раптом з'явився маленький білий м'ячик, що продирався крізь зарості долину, і через хвилину до мого коня підбіг Снап, котрий скавучав і помахував хвостом. Я не міг відправити його назад; він не викопував таких наказів, навіть якщо віддавав їх я. Його рана ще не загоїлась, тому я покликав його, простягнув хлист і підняв на сідло.

«Тут, — подумав я, — я втримаю тебе в безпеці аж до повернення додому». Я так думав; але я не врахував намірів Снапа. Крик Хілтона «ату, ату!» сповістив нас, що він побачив вовка. Дандер і його суперник Райлі обидва стрибнули вперед, зіштовхнулись і разом впали. Але Снап, добре придивившись, таки побачив вовка, не надто далеко, і не встиг я й отямитись, як він уже зіскочив із сідла й побіг петляючи — угору, униз — через долину, прямо на ворога, через кілька хвилин уже ведучи за собою всю зграю. Недалеко, звичайно. Великі хорти побачили рухому пляму, і звична процесія потяглася рівниною. Це повинно було бути гарне полювання, бо вовк був менше, аніж за милю, а собаки були дуже жваві. <...>

Ми під'їхали до краю узвишшя і вже збиралися спускатися, коли Хілтон <...> зістрибнув із свого коня, кинув повіддя й побіг уперед. Я зробив так само. Назустріч нам, пробираючись рівниною, ішов величезний сірий вовк. Його голова була опущена, хвіст витягнутий прямою лінією, а в п'ятдесяти ярдах* від нього був Дандер, як сокіл над землею, удвічі швидший за вовка. За хвилину пес наздогнав його й укусив, але відскочив, як тільки вовк повернувся до нього. Вони зараз були прямо під нашими ногами, на відстані менше п'ятдесяти футів**. Гарвін витяг пістолет, але Хілтон, на нещастя, зупинив його:

— Ні, ні, побачимо, що з цього вийде.

Через кілька секунд прибіг другий пес, тоді всі інші — так швидко, як могли. Кожен був сповнений шаленства й мав бажання битися, готовий одразу ж піти й розірвати вовка на частини; але кожен по черзі відступав і гавкав на безпечній відстані. Приблизно за хвилину з'явилися вовкодави — гарні великі собаки. Наближаючись, вони, без сумніву, хотіли мерщій кинутися на старого вовка; але його безстрашний вигляд, м'язистий

* Ярд — британська й американська міра довжини, яка дорівнює 91,44 см.

** Фут — британська й американська міра довжини, яка дорівнює 30,48 см.

тулуб і смертоносні щелепи налякали їх задовго до безпосередньої зустрічі, і вони також приєдналися до кільця, поки відчайдух у центрі повертався до них, готовий належно зустріти кожного.

Тоді підійшли доги, незграбні створіння, кожен з яких важив стільки ж, скільки й вовк. Я чув, як їхнє важке дихання переростало в загрозливе хрипіння разом з тим, як вони просувалися вперед; вони були готові розірвати ворога на шматки; але коли вони побачили його там, зловісного, безстрашного, із сильними щелепами, невтомними лапами, готового померти, якщо буде потрібно, але впевненого, що він не загине один — що ж, ті величезні доги, як і всі інші, раптом відчували острах: так, вони кинуться на нього — не зараз, а пізніше, коли віддихаються; о ні, вони не боялися вовка.

Я міг визначити їх хоробрість за їхніми голосами. Вони чудово знали, що перша ж собака, яка виступить, постраждає, але це все одно — поки що вони ще трохи погавкають, щоб підбадьоритись.

І в той час, як десять великих собак стрибали довкола мовчазного вовка, у хащах долину за ними почувся шурхіт; тоді, стрибаючи, з'явився білосніжний гумовий м'ячик, який перетворився на маленького бультер'ера, і Снап, найповільніший зі зграї, прийшов останнім, так важко дихаючи, що здавалося, задихнеться. Він наблизився до зімкнутого кільця, яке створювали собаки, постійно змінюючи один одного, навколо вбивці худоби, з яким ніхто не наважувався зійтися один на один. Чи вагався він? Ані миті; крізь зграю гавкаючих собак він кинувся прямо до горла старого деспота; і вовк ударив його своїми двадцятьма шаблями. Але малий знову стрибнув на нього, і потім було вже важко пояснити, що саме сталося. Усі собаки змішалися. Мені здалося, що я побачив, як маленький білий песик вчепився в ніс вовка. Зграя розсипалася на всі боки; зараз ми не могли їм допомогти. Але ми їм не були й потрібні: у них був безстрашний ватажок, і коли через якийсь час битва завершилася, на землі лежав сірий вовк, могутній гігант, а в його ніс вчепився маленький білий пес.

Ми всі стояли навколо, готові допомогти, але не могли зрушити з місця. Вовк був мертвий, і я гукнув Снапа, але він не поворухнувся. Я схилився над ним.

— Снапе, Снапе, усе закінчилося, ти убив його.

Але собака був нерухомий, і лише тепер я помітив на його тілі дві глибокі рани. Я спробував підняти його.

— Відпусти, старий, усе закінчилось.

Він тихо загарчав і відпустив вовка. Скотарі схилилися над Снапом, і голос старого Пенруфа тремтів, коли він бурмотів:

— Я не дозволив би поранити його навіть за двадцять биків.

Я взяв собаку на руки, назвав його по імені і погладив по голові. Він трохи погарчав, ніби на прощання, лизнув мою руку й замовк навіки...

Сумним було моє повернення додому. У нас була шкіра жахливого вовка, але жодних інших виявів тріумфу. Ми поховали безстрашного Снапа на пагорбі за фермою. При цьому я чув, як Пенруф, що стояв поряд, про бурмотів:

— Ось це була сміливість — справжня сміливість! Без сміливості в нашій справі багато не досягнеш.

ЕРНЕСТ СЕТОН-ТОМПСОН

Лобо — володар Курумпо

(скорочено)

I

Курумпо — велика скотарська округа на півночі Нью-Мексико. Це край соковитих пасовищ, де вигулюють незліченні стада, край високих гір, грімкотливих потоків, що впадають у річку Курумпо, від якої і походить назва місцевості. Могутнім володарем, чия свавільна влада простяглася на весь край, був тут старий сірий вовк.

Старий Лобо, або володар Лобо, як його називали мексиканці, був ватажком зграї сірих вовків, що спустошували долину Курумпо впродовж багатьох років. Усі місцеві скотарі та пастухи добре знали цього хижака. Кожні відвідини Лобо і його вірної зграї наганяли смертельний жах на тварин і викликали напад безсилої люті у їхніх господарів. Старий Лобо — справжній велетень — був надзвичайно дужим і хитрим звіром. Його ніч не виття враз розпізнавали усі тутешні люди. Звичайний вовк годинами вив обіч пастушого табору, і ніхто на те не зважав, а коли луна доносила з ущелини могутнє виття старого ватажка, пастухів огортав неспокій: вони готувалися дізнатися вранці про нові безчинства сірої ватаги.

Зграя Лобо була невеликою. <...> Кожен член ватаги мав свою характерну рису. Одного красивого білого вовка мексиканці звали Бланкою. Гадали, Бланка — самиця, подруга Лобо. Інший вовк, рудої масті, відзначався нечуваною спритністю. Ходили чутки, буцім він легко наздоганяв прудконогу і антилопу. Життя вовків тісно перепліталось з життям скотарів, тим-то не дивно, що вони прагнули будь-що і якнайшвидше спекатися зграї. Кожен скотар ладен був віддати чимало молодих бичків за скальп бодай одного вовка з ватаги Лобо.

Тим часом сіроманці насолоджувалися полюванням, зневажаючи всі виверти мисливців. Вони ніби глузували з них, нехтуючи отруєною приманкою, і збирали й далі, принаймні останні п'ять років, данину зі скотарів Курумпо в розмірі однієї корови щодня. <...> Ці свавільники були дорідні, вгодовані, ситі та ще й вередливі до харчу. Вони ніколи не торкалися тварини, що здохла сама або сконала в пошесть, гребуючи навіть тією, що її забив скотар. Свій вибір зупиняли на щойно зарізаній самими гладкій

телиці, ласуючи лише найніжнішою частиною. Старою коровою чи бугаєм просто гидували. Відомо також, що вони не любили баранини, однак часто, розважаючись, загризали овець. Якось уночі, в листопаді 1893 року, Бланка і рудий вовк, охочі до таких забав, вигубили двісті п'ятдесят овець, навіть не скуштувавши їхнього м'яса.

За голову Лобо було призначено велику нагороду. Навмисно для нього розкидали кругом отруєне м'ясо, але він ніколи не схибив: завжди помилково розпізнавав приманку.

Лобо боявся лише вогнепальної зброї. Він знав, що всі тутешні чоловіки носять із собою рушниці, тим-то ніколи не нападав на людину й всіляко уникав зустрічі з нею. Непорушним законом для зграї був порятунок втечею, хоч би на якій відстані майнула людська постать. Звичка Лобо дозволяти вовкам жерти лише самими впольовану здобич не раз ставала їм у великій пригоді, а гострий нюх ватажка завжди визначав людський запах і давав їм можливість уникнути неминучої загибелі.

Якось один ковбой почув могутній клич старого Лобо. Покрадьки він наблизився до улоговини й побачив, що згряя оточила невелику череду корів.

Лобо сидів на пагорбі, а Бланка й решта вовків намагалися відбити від стада телицю, вибрану на обід. Але худоба згуртувалася в коло і виставила до ворога суцільний ліс рогів. Однак оборона не була щільною: кілька передніх корів, настрахані наскоками грізного суперника, рвалися досередини. Саме через цей злам в обороні вовкам вдалося поранити облюбовану телицю. Терпець Лобо урвався, з горла вихопилося глухе виття, він стрімголов помчав на череду. Очманіла від переляку череда сахнулася і розпалася навпіл. Лобо з розгону увірвався в розколину. Корови кинулися врозтіч, наче відламки розірваної вибухом бомби. Обрана жертва й собі рвонула бігти, але кількома стрибками Лобо наздогнав її, люто вп'явся в горло, і вгрузаючи в землю лапами, різко спинився. Від могутнього ривка телиця повалилася, задерши ратиці догори. Лобо теж перекинувся на спину, але миттю скочив на ноги. Згряя в лічені хвилини прикінчила нещасну телицю. Старий ватажок не брав участі в розправі. Він повалив жертву і всім своїм виглядом, здавалося, говорив: «Чому ніхто з вас не зробив так само, а лише марно гаяв час?»

Ковбой з голосним гиканням помчав на вовків, і ті кинулися навтьоки. Ковбой тут-таки посипав зарізану тушу стрихніном у трьох місцях і подався геть, упевнений, що згряя повернеться за здобиччю.

Наступного ранку, коли він прийшов поглянути на сподівані трупи, з'ясувалося, що вовки і справді ласували телицею, але перед тим старанно відокремили й викинули геть усі отруєні частини.

Страх перед ватагою Лобо дедалі зростав. Щороку винагорода за його голову підвищувалася, аж поки сягнула нечуваної суми — тисячі доларів. За людську голову, голову небезпечного злочинця, призначалася куди менша ціна. <...>

II

Я не надто йняв віри розповідям ковбоїв, аж поки восени 1893 року випала нагода стрітися з сірим пронозою і вивчити його краще, ніж інші.
<...>

Мені доконче потрібен був рухливий спосіб життя, тим-то, коли мій давній друг — фермер із Курумпо — запросив приїхати до нього і спробувати покласти край розбійницьким нападам сірої зграї, я погодився без вагань, радіючи можливості познайомитися з її ватажком.

Аби ліпше вивчити місцевість, я багато їздив верхи. Часом мій проводир показував на кістяк тієї чи іншої тварини, що на нім поприсихало сухе шкураття, й говорив: «Це його робота». Я зрозумів: шкода й думки вполювати Лобо в горах верхи на коні.

Лишалось єдине — капкани й отрута. Та нам бракувало достатньої кількості капканів, тим-то я вдався до отрути. Не описуватиму з усіма подробицями десятки хитромудрощів, на які я пускався, щоб обвести «вовка-перевертня». Годі було знайти таку суміш стрихніну, миш'яку, синильної кислоти, якої б я не випробував як отруту для Лобо. Годі було знайти такий сорт м'яса, якого б не підкинув цьому лиходію для приманки. Минали дні, а мої зусилля йшли нанівець. Старий пройдисвіт був хитріший.

Наведу один приклад, що свідчить про його надзвичайну кмітливість.

За порадою досвідченого мисливця, я розтопив трохи сиру з жиром свіжозарізаної молоді телиці. Вариво навмисно готував у порцеляновій посудині, м'ясо різав кістяним ножом, щоб не відгонило металом. Коли суміш захолола, я розрізав її на дрібні шматочки, поробив у кожному дірки, куди позасовував велику дозу стрихніну й ціаністого калію в капсулах, з яких не проникав запах, і позатикав отвори сиром. ...

Зграя винюшкала принаду, яку я тягнув на мотузці, і погнала по сліду. Я переконався, що Лобо наблизився до першого шматка, обнюхав його і проковтнув. Я не міг стримати радості, що нуртувала в мені.

— Нарешті він упіймався! — вигукнув я. — Скоро я побачу його труп.

Я погнав коня і не відводив погляду від велетенських вовчих відбитків на закуреному шляху. Сліди вивели мене до місця, де я кинув другу приманку. Вона також зникла. Все в мені співало від радості.

Я був певен, що він таки упіймався, а може, ще хтось із його зграї.

Але широкий слід його лап не зникав. Я піднімався на стременах, роззирався довкіл, та ніде не бачив мертвого вовка. Я поїхав далі слідами і помітив, що зникла третя принада, а сліди сірого поганця не уривалися, вели до четвертої. Тут-таки я переконався, що він не ковтнув жодної принади, а ніс усі в пащі. Поскладав їх на купу і обгидив, висловивши таким чином своє зухвале презирство до моїх хитрощів. Після цього він подався геть, ведучи за собою свою зграю, про яку так дбайливо піклувався.

Якось мені довелося стати свідком ще одного випадку, який виявив диявольську хитрість старого пройди.

Сіра зграя, охоча до розваг, різала овець, навіть не ласуючи їхнім м'ясом. Овець, як завжди, випасали в отарі від тисячі до п'яти тисяч голів. На ніч їх заганяли в затишне місце. З кожного боку отари на чатах стояв вівчар. Вівця — така дурноголова істота, що будь-яка дрібниця змушує її тікати наосліп. Але вівці — тварини стадні, тож їхньою непохитною звичкою йти за ватажком уміло користуються вівчарі, запустивши в отару кілька цапів. Вівці беззастережно визнають розумову перевагу бородатих родичів і під час нічної тривоги гуртуються навколо них.

Одного разу вночі наприкінці листопада двох вівчарів збудив раптовий напад вовчої зграї. Вівці за звичкою скупчувалися навколо цапів. Не дурні, не боягузи, бородані хоробро залишалися на посту. Але мов на біду керував тим нападом не звичайний сіроманець. Як і вівчарі, старий вовкулака достоту знав, що моральна сила отари — цапи. Він проскочив по спинах овець до їхніх бородатих ватажків і миттю загриз їх. Перелякані на смерть вівці кинулися врозтіч.

Тижнями по тому мене стрічали й розпитували стурбовані пастухи, чи не бачив я часом овець із тавром «ОТО». Майже завжди мені доводилося відповідати: натрапив на п'ять чи шість трупів біля Діамантового струмка.

Або:

— Ні, але Хуан Мейра два дні тому бачив понад двадцять щойно зарізаних вовчою зграєю овець на Кедровій горі.

Нарешті прибули довгождані капкани. Я та ще двоє мисливців тиждень, не шкодуючи сил, поралися з ними, аби їх поставити. Робили все, що, на наш погляд, могло сприяти успіхові. Наступного дня, коли я поїхав оглянути капкани, тут-таки натрапив на сліди Лобо, що в'юнилися від одного пристрою до іншого. Сліди розповіли історію його нічних походеньок. Він шастав у темряві і, хоч капкани були ретельно замасковані, відразу викрив перший з них. Лобо наказав зграї зупинитися, а сам заходився розгрібати землю навколо, доки розкопав і капкан, і ланцюг, і колоду. Лобо перебігав від капкана до капкана і з кожним проробляв те саме. Невдовзі я помітив: старий проноза спинявся і збочував щоразу, помічаючи на дорозі якийсь підозрілий предмет.

Тоді у мене визрів новий план. Я розташував капкани у формі літери «Н». Замаскував їх уздовж обох боків стежки, а один поставив, мов поперечку для літери, посередині. Спливали дні. Я визнав, що вкотре мене спіткала невдача.

Лобо вільно біг стежкою і вже був між двома паралельними рядами капканів, як завважив «поперечку». Старий пройда зупинився саме вчасно.

Як він здогадався — не знаю. Певно, якийсь добрий звіриний янгол літав на дюйм над ним і охороняв від небезпеки, що чигала на нього. Лобо не збочив ні на дюйм уліво чи вправо, обережно, повільно позадкував, ставлячи кожную лапу в свій попередній слід, доки опинився в безпечному місці. Перегодом обійшов капкани з іншого боку і задніми ногами захо-

дився загрибати землю, так що каміняччя і грудки летіли навкруг, аж поки механічні пружини спрацювали й заклацнулися.

Точнісінько так само він робив і в інших випадках. Попри всі мої хитромудрі виверти, Лобо ні разу не схибив, неухильно обминав небезпеку, розв'язуючи всі мої головоломки, й досі чинив би він свої спустошливі набіги, якби глибока прихильність до подруги не занастила його, поповнивши іменем сіроманця довгий список героїв, що були нездоланні наодинці й загинули через необережність друга, якому сліпо довіряли.

III

Я не раз помічав, що у зграї Лобо не все гаразд. Скажімо, чому попереду слідів ватажка видно відбитки меншого вовка? Я не міг збагнути причини, та ось один ковбой мені сказав:

— Бачив їх сьогодні. Стрій порушує і відривається від зграї Бланка.

Отже Бланка — справді самиця. Жоден вовк-самець не дозволить собі йти попереду ватажка, інакше накладе життям.

Це наштовхнуло мене на новий план.

Вовки мали за звичку підходити до кожної туші, що траплялася їм на шляху, навіть не маючи наміру їсти. Я сподівався, що ця їхня звичка стане мені в пригоді, хоча здогадувався, що Лобо розкусить мою хитрість з м'ясом і заборонить зграї наблизитися до нього, але я покладав великі надії на голову, яка мала цілком безневинний вигляд.

Наступного ранку я вирушив обстежити капкани. Яка радість! Земля навколо них була густо поцяткована свіжими вовчими слідами, а місце, де лежала голова з капканом, було порожнє. Побіжний огляд слідів переконав, що Лобо справді не дозволив зграї наблизитися до м'яса, але один, менший вовк, легковажно підійшов понюхати голову, що лежала осторонь, і потрапив у сталеві лабеті.

Ми подалися слідами і за мілью побачили цього горопашного вовка — Бланку. <...> Ніколи раніше не доводилося мені бачити такої красивої вовчиці. М'яка густа шерсть Бланки була срібно-сірого відтінку.

Вона обернулася, готуючись стати до бою, і завила. Її голос був сповнений розпачу. Луна відкотила його далеко в гори. Неподалік з ущелини басовитим виттям озвався вірний Лобо. То був останній поклик Бланки: ми підступали ближче, біла вовчиця мала берегти сили, щоб боронитися. Невдовзі сталася неминуха трагедія, від згадки про яку мені стає моторошно. Кожен із нас накинув на шию приреченій тварині ласо і погнав коня в протилежний бік. Мотузки зашморгнулися, кров хлюпнула з горла Бланки, очі оскляніли, кінцівки витягнулися і знерухоміли. Ми поскакали додому, волочачи мертву вовчицю, і раділи, що завдали зграї Лобо першого смертельного удару.

Дорогою ми чули тужливе завивання. Старий ватажок блукав мов неприкаяний, сподіваючись знайти Бланку. Він-бо не хотів її кидати, але ні-

чим не міг зарадити біді, порятувати; страх перед вогнепальною зброєю глибоко сидів у ньому.

Цілий день ми чули виття: у безнадійних пошуках вовчиці минав час. Я сказав одному з ковбоїв:

— Тепер я певен, що Бланка була його подругою.

Надвечір Лобо став ніби наближатися до нашої ущелини: його виття чимраз ближчало. Як разюче воно змінилося. Войовничий клич воїна-звизця, хижу лють і нескореність заступили відчай, горе і глибокий сум.

Лише проти ночі він, певно, знайшов місце, де сконала Бланка: протяжливий стогін вихопився з грудей Лобо. Від його скорботи хололо в серці. Я ніколи б не повірив, що відчуватиму таке гостре почуття жалю до нього. Суворі, стримані ковбої не уявляли, щоб вовк так гірко побивався. Лобо зрозумів, що сталося: земля на тому місці була скривавлена.

Він побіг слідами наших коней аж до ранчо мого друга. Що гнало його — жадоба помсти чи сподівання знайти там Бланку — не знаю. Принаймні частково відплатити за кривду йому вдалося. За п'ятдесят ярдів від воріт ранчо він напав на нашого сторожового собаку й роздер сердегу на шматки. Очевидно, Лобо приходив сам, на ранок я не помітив більше нічиїх слідів. Він знавісніло гасав навколо ранчо, втративши страх. Я чекав на це і понаставляв по всьому пасовиську багато нових капканів. Перегодом переконався, що він таки попався в один, але завдяки своїй могутній силі вирвався зі сталевих лещат.

Я був переконаний, що Лобо ганятиме довкіл, доки відшукає труп Бланки, тож усі зусилля спрямував на те, щоб покінчити з ним, перш ніж він угамується і назавжди покине місце. Я зрозумів, що припустився великої помилки, коли вбив білу вовчицю і не скористався нею як живою приманкою, тоді б мені вдалося заскочити Лобо тієї-таки ночі.

Я зібрав усі капкани — сто тридцять міцних сталевих вовчих пасток — і поставив їх по чотири вздовж усіх стежок, які вели в ущелину. Кожен капкан окремо кріпився до колоди, а кожна колода в свою чергу окремо прикидалася землею. Маскуючи їх, я ретельно знімав дерен, клав його на полотно, щоб по закінченні роботи знову покласти на місце, аби старий вовк не помітив бодай найменшого сліду людини.

Коли капкани були надійно сховані, я протяг між ними труп бідолашної Бланки. ...

Лише пополудні наступного дня мені пощастило дістатися до вказаного місця, іще здалеку я побачив велику сіру тінь, що при моїй появі підвелася з землі, марно намагаючись метнутися кудись убік. Переді мною виріс сам Лобо, могутній володар Курумпо, міцно стиснутий сталевими лещатами.

Безталанний герой! Він ні на мить не припиняв пошуків своєї подруги, натрапив на її слід, сліпо, не роздумуючи кинувся вперед і потрапив у пастку.

Чотири капкани намертво стиснули в своїх сталевих обіймах чотири лапи звіра, а густа мережа слідів на землі свідчила про те, що худоба зби-

ралася навколо переможеного кривдника, щоб поглузувати з нього, але близько підійти не наважувалася.

Два дні й дві ночі пролежав він прикутий і геть знесилився. Та коли я підійшов до нього майже впритул, звір підвівся, шерсть на ньому наїжилася. Востаннє я почув його могутній, оглушливий голос. Він завив, скликаючи своїх підданців. Але ніхто не озвався, не прибіг на поміч. І тоді він зібрав: останні сили й кинувся на мене. Марно. Кожен капкан важив щонайменше триста фунтів. Лобо був безсилий проти них.

Він скреготав могутніми іклами, кусаючи ненависні ланцюги, а коли я спробував торкнутися до нього рушницею, схопив її зубами і залишив на ній глибокі прим'ятини. Очі звіра потемніли від люті й ненависті, щелепи грізно клацали, але мене й коня, що тремтів від страху, годі було дістати. Лобо сильно виснажився від голоду й втрати крові і невдовзі знесилено впав на землю. Щось схоже на жалість ворухнулося у мене в грудях, коли я збирався вчинити з ним те, що він звично робив зі своїми жертвами.

— Старий невгамовний свавільнику! Герою незліченних спустошливих набігів! — сказав я, звертаючись до нього. — За хвилину ти станеш купою мертвечини. Так буде справедливо! Ласо майнуло в нього над головою.

Але ватажка не так легко було обдурити. Перш ніж петля зашморгнулася в нього на шиї, він на льоту схопив її зубами, легко перекусив і кинув під себе.

— Звісно, я мав напихваті рушницю, але мені шкода було псувати його чудову шкуру. Тож я погнав коня до табору й повернувся з ковбоєм і новим ласо. Ми кинули вовку цурпалок, який він міцно схопив зубами, і перш ніж Лобо встиг випустити його, наші ласо просвистіли в повітрі і упали йому на шию. Промінь життя поволі згасав в очах могутнього володаря Курумпо.

Я гукнув до свого помічника:

— Стривай! Захопимо його живцем і відвеземо до табору.

Лобо так знемігся, що ми легко просунули йому в пащу товсту палицю, пообсновували щелепи міцним мотузаччям і прив'язали до палиці. Палиця тримала мотузку, мотузка — палицю. Таким чином ми убезпечили себе від грізного звіра. Лобо вгамувався і байдуже позирав на нас, наче хотів сказати: «Ваше зверху. Ви здолали мене. Тож робіть зі мною, що хочете!..» Відтоді він перестав нас помічати.

Ми надійно зв'язали йому ноги. Лобо не загарчав, не завив, навіть не підвів голови. Хекаючи, ми ледве завдали вовка коневі на спину. Лобо дихав рівно й спокійно, мов уві сні. Очі знову стали ясними й чистими. Але на нас вони не дивились. Погляд його линув у далечінь, обіймав колишні володіння, де щасливилася йому та його грізній зграї.

Ми їхали поволі і незабаром дісталися до ранчо. Накинули на Лобо ошийник, сталевими ланцюгами прип'яли його до стовпа на пасовиську й розв'язали йому ноги. Тут я вперше ретельно оглянув вовка і переконав-

ся, що не можна сліпо вірити народним переказам про живих героїв. На шиї в Лобо не було золотого ошийника, а на плечах перевернутого хреста, який би свідчив про таємну спілку з дияволом. Зате на боці в нього я помітив широкий рубець — слід від ікла Джуни — ватажка зграї вовкодавів Теннерея, який вона залишила, перш ніж Лобо загриз її.

Я поставив перед ним воду і м'ясо, але він навіть не повернув голови. Лежав нерухомо, жовтаві очі пильно дивилися на вхід в ущелину, в прерії, широкі й безкраї. Він не здригнувся й тоді, коли я доторкнувся до нього. Сонце сідало за обрій, а Лобо невідривно дивився в далину. Я сподівався, що вночі старий ватажок скликатиме свою зграю, навіть приготувався до цього. Але він уже кликав її в скрутну мить, і ніхто не прибіг на допомогу. Більше він кликати не схотів. Кажуть, лев, який позбувся сили, орел, що втратив волю, і голуб, котрого розлучили з подругою, гинуть від розбитого серця. Тож чи можна було сподіватися, що серце цього нескореного свавільця стерпить потрійний удар? Він втратив і силу, і волю, і подругу.

Коли зарожевів світанок, Лобо лежав так само спокійно, немовби спочивав. Але старий ватаг уже був мертвий.

Я зняв ланцюг з його могутньої шиї. Один з ковбоїв допоміг мені відтягти труп у повітку, де лежала й Бланка. Ми поклали Лобо поруч із нею, і ковбой сказав:

— Нарешті ти знайшов її. Тепер ви знову разом.

***

Одного довгого зимового вечора діалог між друзями затягнувся. Обговорили всі справи насущні і перейшли до вищого рівня. Та й там швидко все повирішували, тож нічого не залишалось, як поринути в ностальгію. Була порушена цікава тема: яка книжка викликала найсильніші емоції в дитинстві?

Я одразу згадала один момент зі школи, коли довелося витирати сльози на очах у всього класу. Історія була достойна об'ємного роману, але авторові вдалося зробити з неї потужне коротеньке оповідання про американського вовка «Лобо». Написав історію, яка змогла за декілька сторінок достукатись до дитячого серця, Ернест Сетон-Томпсон.

Зі спогадів виринали картини про злу людину, яка згубила гарну і розумну тварину. Пам'ятаю також, що найдраматичнішим моментом була сцена вбивства коханої подруги вовка — Бланки.

Через два дні на моєму столі вже лежала сіренька книга. Мені дуже сподобалось, що Сетон-Томпсон сам проілюстрував її різними натуралістичними малюнками, які прекрасно підходили під зміст творів. Узялась я одразу за Лобо і прочитала його за два підходи. Другий якраз прийшовся на поїздки в метро і тепер вже не однокласники, а пасажери спостерігали за моїми «мокрими» емоціями. Тож не лише до дитячого серця Ернест має підхід.

Заглянувши в біографію, я дізналась, що ця людина завжди була своєю в світі дикої природи. Спочатку як мисливець, потім як захисник природи, а ще пізніше як засновник бойскаутського руху. Цікаво було спостерігати всі ці фази, які переживає людина, доходячи зрештою до загальнолюдських цінностей.

Полювання на вовків (і не тільки) лягло в основу його книги «Оповідання про тварин». Тут він описує всі можливі прийоми та хитрощі, що використовуються при винищенні диких тварин в кінці XIX століття, та показує, як від них відмовитися. Подивитися на світ очима дикої тварини — ось єдиний варіант відійти від полювання і прийти до прийняття та гармонійного співіснування з дикою природою.

В одному з оповідань про бурого лиса, яке називається «Доміно», описаний цікавий випадок:

«Доміно здригнувся, коли побачив таку розкішну здобич. Але поки він стояв, розмірковуючи над наступним кроком, позаду пролунав якийсь звук, і повернувши голову, Доміно побачив неподалік малесеньку людину.

— А, лисичка! Ти, здається, збираєшся нашкодити? — сказала з докором дівчинка.

Доміно ще раз здригнувся, коли почув звуки людської мови. Він налаштувався стрибати, але не стрибнув. Дівча не здавалось йому особливо

небезпечною — вона була така маленька. А індичка була занадто привабливою здобиччю.

Страх боровся в Доміно з мисливським інстинктом. Не зводячи очей з дівчинки, лис зробив крок до індички. Дівчинка зойкнула і побігла геть. Цей зойк вирішив справу: швидким стрибком Доміно сховався в кущах. Індичку було врятовано.

Того ж вечора дівчинка запитала у тата:

— Тат, якби наша індичка висиджувала яйця в лісі, як би ти захистив її від лисиці, не наносячи їй шкоду?

— Я поклав би довкола декілька шматків заліза і тоді жодна лисиця не підійшла б навіть близько, — відповів тато.

Після цього дівчинка взяла в саду шматок ланцюга, поламаний сошник, підкову і розклала їх довкола гнізда індички.

Через декілька днів Доміно знову прийшов за індичкою. Він гарно запам'ятав місце, де зустрів таку ласу здобич.

Він йшов обережніше, ніж завжди: оскільки тут, поряд з індичкою, він міг зустріти людину. Однак, перед тим, як індичка встигла підняти тривогу, нюх і зір попередили його про присутність речей, що пахнуть залізом і є небезпечними. Він позадкував і спробував підійти з іншої сторони, але і там виявився один із цих зловісних предметів. Голос розсудливості шепотів: «Назад!» — і Доміно пішов.

Дівчинка так і не дізналась би про це, але на другий день тато сказав: «А знаєш, дочко, я сьогодні вранці бачив свіжі лисячі сліди в картоплі».

Цей епізод гарно відтворює позицію автора — щоб жити в гармонії з диким світом, його треба знати. Потрібно досліджувати його кожен день і переносити знання з індивідуальних спостережень в сферу загальнолюдських цінностей. Розумний, тобто наповнений практичними знаннями, підхід до природи — це те правило, яке лежало в основі бойскаутського руху.

Необхідність такого вирішення питання «людина-природа» була дуже гострою в період життя автора. Він був свідком багатьох жорстокостей, на які здатні були піти фермери заради цілісності домашньої худоби. Окрім того, в його книжці розкриті характери злочинців проти природи. Зазвичай це люди зі стійким бажанням розбагатіти будь-якою ціною, досить обмежені в міжособистісних відносинах. А ще вони не вміють відчувати світ навколо. Часто в оповіданнях Ернест Сетон-Томпсон наділяє звірів людським розумом, щоб продемонструвати перевагу природи над людиною.

Автор відзначав, що основними проблемами таких «хижих» людей є відсутність елементарних знань про природу, пояснення дій тварин за допомогою містики та повальна забобонність, яка лише утруднювала діалог між людиною та природою. Тож встановлювати цей діалог Ернест береться перш за все через освіту. Донесення до дітей, які до того ж були нещадними і жорстокими мисливцями, ідей цінності природи, унікальності тварин

За картину "Сплячий вовк" Ернест Сетон-Томпсон отримав Паризьку премію у 1891 році.

та розуміння їх поведінки — було твердою позицією Сетон-Томпсона.

Пізніше, результатами його роботи стане цілий дитячий рух, який сколихне всю Північну Америку. Цей рух ґрунтуватиметься на любові і збереженні дикої природи. Сотні дітей відправляться в ліс для того, щоб вивчати його і розуміти своє місце в природі. А ще трохи пізніше цей рух охо-

пить всю планету, і вожаті з різних куточків Землі розповідатимуть дітям біля вогнища цікаві історії про такий загадковий світ довкола нас.

Любіть природу і заглядайте в книги з дитинства — я впевнена, в них на вас чекає багато відкриттів.

Настя Тадеські

<https://cutt.ly/OURLICw>

ЕРНЕСТ СЕТОН-ТОМПСОН

Доміно

Життєпис чорно-бурого лиса (скорочено)

Частина перша. Дитинство

І. Рідна домівка

Сонце зайшло за Голдерські гори, і м'які сутінки, такі любі всьому живому, вже почали огортати навколишні горби та долини. Навзаході небо пишно палахкотіло, а у видолинах світло було таке слабке, що ледве давало тіні. Вздовж річки Шобан, на високому її березі, ріс невеликий сосняк, де заховувалася затишна галявинка. О тій чудовій весняній порі, коли навколо духмяніли запашні квіти, вона видавалася справжнісіньким райським куточком. І все ж найцікавіша ця галявина була тим, що тут оселилася родина лисиць.

Вхід до нори крився в гущавині. Але зараз, у надвечірній час, уся родина вийшла на галявину погратися й погуляти.

Посередині була мати. Вона сиділа зовсім непорушно, але пильно стежила за всім, що відбувається навколо. А її малі пухнасті м'ячики затіяли грайливу мотанину, нічим не турбуючись: адже для малят найвища сила — мати, а коли ця сила їм віддана, то й увесь світ видається сповненим приязні. Вони безпечно гуляли, вовтузились одне з одним, ганялися за мухами, жучками, відважно нюхали волохатих джмелів, щосили бігали, ловлячи кінчик материного хвоста, або віднімали одне в одного якийсь

нікому не потрібний недогризок. Одне слово, гралися аби грати і були раді будь-якій причині, щоб знову почати веремію. За м'яча їм правило засохле качаче крило. Багато разів воно переходило від одного до другого. Аж ось його схопило найспритніше лисеня з чорною смугою впоперек писка і почало з ним кружляти, поки іншим не набридло за ним даремно ганятися. Тоді воно й собі кинуло крило, вчепилося за материн хвіст і так заходилося його крутити, що вона, не стерпівши, щосили сіпонула хвоста, аж мале полетіло шкереберть.

У розпалі цих веселоців на галявині майнула чиясь тінь <...> — це був батько. Він ніс їжу, тому всі миттю повернули в той бік очі й носи. Лис поклав додолу здобич — щойно задушену хохулю, і мати схопила її. Розказують, що лисиця ніколи не буде нести до своєї нори здобич, якщо там немає лисенят. І це правда. Лисиця кинула хохулю дітям, і вони накиннулися на неї, як зграя вовків. Вони сіпали, тягли її, гарчали й люто витріщалися одне на одного, несамовито тріпаючи головою, щоб одірвати свою частку.

Мати з любов'ю дивилася на цю веселу метушню, не забуваючи озирати поглядом і навколишній ліс. Там могли ховатися страшні вороги: люди з рушницями, хлопці, собаки, орли чи сови, — всі вони залюбки полюють лисенят. Вона завжди на чатах, і пильнувати їй допомагає лис. Хоч він у родині грав другорядну роль (лисиця навіть не пускала його до нори, поки діти були сліпі), але все ж сумлінно постачав їм їжу і завжди стояв на сторожі.

Веселий бенкет лисенят був порушений батьковим «юр-юр-юр-як» — сигналом про те, що наближається небезпека. Коли б лисенята були трохи більші, вони й самі б зрозуміли, що це означає. Але ж вони були ще дуже малі, і тому мати навчила їх, що робити: погрозово повторила батьків сигнал і загнала їх до півтемної нори, де кожне спокійно доїло свою частку.

Серед ферм одної тільки Нової Англії водиться не менше тисячі пар лисиць. В кожній парі щороку народжуються діти, тому такі сцени, як ця, можуть відбуватися перед будь-якою лисячою норою кожного сонячного весняного або літнього дня. Отже, подібних сцен під самісіньким нашим носом буває не менше ста тисяч на рік, але лисиці такі потаємні, такі хитрі й обережні батьки, що хіба одній людині із ста тисяч пощастить спостерігати це відрадне видовище. Зате як чарує очі та серця такий вияв щирої любові й відданості у цих тварин!

У містечку Голдері таким щасливцем, одним із ста тисяч, виявився Абнер Джюкс — довготелесий, білявий, весь у ластовинні хлопчина, який, замість того щоб пасти корів, лазив по деревах і драв воронячі яйця.

Він дивився вниз на веселу гру лисенят з таким захватом, що можна було відразу сказати: з цього хлопця виросте справжній природолюбець. Він одразу ж помітив лисеня з чорною пасмугою на писку, неначе в масці доміно, і, всміхаючися, стежив за його потішними витівками. Хлопець не замишляв проти лисячої родини нічого лихого і навіть не збирався пе-

ребивати пустощі малечі, та все ж через нього настав їх кінець, і через нього малятам довелося зазнати сумної долі.

Як і більшість хлопців, Абнер полював на лисиць тільки взимку. Він пишався своїм мисливським собакою, який незабаром стане «найкращий в усьому штаті». Правда, це був ще не собака, а всього лише щеня, але воно вже мало великі лапи, тонку талію й могутні груди. Голос у нього був дуже гучний і ляскучий, а вдача така люта й понура, що з нього й справді мав вирости презлючий собака. Абнер завжди причиняв його вдома, але зараз щеня вирвалося надвір і відразу ж кинулося шукати свого господаря. Саме воно, біжачи слідами Абнера, й стривожило батька лисенят.

Лисиця-мати, переконавшись, що всі семеро її найдорожчих малят зараз у безпеці, в норі, відразу ж кинулася назустріч ворогові. Вона навмисне побігла так, щоб собака натрапив на її слід, і справді незабаром почула металеве дзявкання, від якого навіть її мужнє серце закалатало дужче.

Та за себе вона зараз не думала. Їй треба було відвести вбік ненависного собаку. На безпечній віддалі від норі вона легко його позбулася, здвоївши свої сліди, й прибігла додому. Там все було гаразд. Тільки лисеня з чорним писком, що завжди її зустрічало біля входу, тепер припишло в найглухішому кутку норі, уткнувши носа в пісок.

Воно визирнуло було надвір і почуло жахливий, пронизливий гавкіт собаки. Лисеня так перелякалося, що по всьому його хребту аж до кінця пухнастого хвоста пробігли холодні дрижаки; воно щодуху кинулося в найдавший куток норі й лежало там, скоцюрбившись, хоч небезпека вже давно минула.

Дотепер воно жило у світі любові; віднині в цей світ вдерся страх.

II. Нещастя

Багато хто з мисливців твердо переконаний: лисиця ніколи не залізе до курника, що найближчий до її норі. Вона не має ніякого бажання накликати на себе помсту найближчого сусіда, а тому воліє ходити по здобич на більш віддалені ферми. Може, цим і пояснювалось те, що курник Джюкса зовсім уникнув наскоків, тоді як Бентон щодня не дораховувався якоїсь курки. Старий Бентон взагалі не визначався терплячістю, але коли з його курника зникло більше чверті породистих курей, то він і зовсім розлютився й заявив: якщо сини його не можуть захистити курей, то він це зробить сам...

У неділю сини Бентона, Сай і Бад, проходячи вершиною горба, зачули гавкання Джюксового собаки, який гнався за лисицею. <...> Вони зупинилися, простежили за гонитвою, що відбувалася внизу, в долині, й побачили, як спритно лисиця обдурила собаку, коли їй набридло втікати. «Цікавий випадок, — подумали вони. — Буде що розказати людям біля пошти, коли б тільки там був хтось із Джюксів».

Але не встигли вони рушити далі, як лисиця показала знову, вже несучи в зубах білосніжну курку. Бентон дуже пишався своїми білими доркінгськими курми, і це ж одну з них вполювала зараз лисиця. Через півгодини хлопці стояли вже біля нори серед купи білого курячого пир'я. Хлопці спробували просунути в нору довгу палицю, але нора була кручена, тож лисенята, хоч і страшенно перелякані, все ж залишилися цілі й неушкоджені. Тим часом батько й мати гасали навколишнім лісом: вони нічим не могли їм допомогти. <...>

Діти Бентона вирішили прийти наступного дня і викопати лисенят. Але в лисиці пробудився материнський інстинкт: її оселі загрожувала небезпека. Тому вона відразу стала рити іншу нору, а на світанку почала переносити туди свою родину.

Селянам відомо один дуже простий спосіб відбору: коли їм треба визначити, яке з новонароджених кошенят найкраще, вони користуються таким способом: виносять їх усіх у чисте поле. Кішка незабаром знаходить своїх дітей і починає переносити їх додому. І те кошеня, якого вона візьме першим, і є найкраще. Та й справді ж: найспритніше завжди вилізе на самий верх купи, на нього відразу ж зверне увагу мати і візьме його.

Отак було й тепер. У норі перше зустріло матір те лисеня, яке було найспритніше й найсильніше — Доміно, і його першого перенесла вона в безпечне нове сховище. За другим разом вона взяла найсильнішу його сестру, а за третім — невеликого, але міцного братика. А старий лис чатував на сусідніх горбах. Вже почало сіріти; мати саме переносила третього малого, як раптом батько подав сигнал небезпеки.

Хлопці Бентона прийшли з лопатою й мотикою, щоб розрити нору, і вже почали копати, але за три фути від входу наткнулися на величезний камінь. Що ж робити? Раптом з каменярні в горах долинув гук вибуху, підказавши їм план дій. Один з хлопців сховався до каменярні й приніс динамітний патрон, якого заклали в тріщину. Через хвилину почувся страшенний вибух, і коли спала пилюка, то виявилось, що вибух не розкрив лігва, а, навпаки, засипав його камінням. Лисенята, звичайно, або задихнулися, або їх роздушило. Вибух перетворив житло у могилу, і хлопці пішли додому.

Коли б вони прийшли сюди вночі, то побачили б, як лисиці, і батько й мати, розгрібали лапами землю, як гризли зубами уламки граніту, щоб дістатися до своєї нори. Наступної ночі вони знову прийшли обое, третьої ночі приходила вже одна тільки мати, а потім і вона залишила цю безнадійну справу.

III. Нова домівка

Нова домівка лисиць була <...> біля річки Шобан, що саме тут витікає з міжгір'я на просторі луки. Тут, у виярку поміж скелями, де густо сплелася коріння осик та беріз, і була їхня нора. Перед входом до нори лежали дві брили граніту, бо лисиці вірять, що камінь — найкращий для них

захист. Попередня нора була на схилі горба в сосняку, а ця — у виярку, що заріс осиками. Сосна весь час шумить, зітхає, осика — тремтить, трепече. А поруч, дзвінко виспівуючи, тече річка. І після того великого нещастя в родині лисиць шум сосен нагадував їм про минуле лихо, а річка й осики, здавалося, співали мирних пісень. <...>

Лисенята тепер швидко підростали, але найшвидше росло старше, в якого щодня темнішали і хутро, й маска на писку.

Батько й мати почали їх навчати, як ловити здобич. Мати вже майже не годувала їх молоком, вони їли те, що й дорослі, та ще її повинні були самі знайти харч, який приносили їм батьки, залишаючи щоразу далі від нори. Почувши материн поклик, всі лисенята кидалися в ліс і починалася дуже серйозна гра під назвою «не знайдеш — будеш голодний». Як тільки вони ганяли туди й сюди по чагарнику, як петляли схилами горба, роздивляючись і обнюхуючи кожную ямочку! З якою радістю летіли вперед один з-перед одного, коли вітер підказував їм, куди бігти, і як чудово навчилися вони нарешті мчати щодуху по батькових та материних слідах просто до схованої їжі! <...>

Найстарше лисеня було найрозумніше, найсильніше, найспритніше. Воно завжди знаходило їжу перше і хапало найбільші і найкращі шматки. Росло воно швидше за інших, і різниця між ними щодня була все помітніша. Але воно відрізнялося від інших ще одним: його темно-сіре хутро дедалі чорніло. Коли в брата й сестри почало рости руде й жовте хутро, властиве для їхньої породи, то в нього хутро щодня темніло, а на писку й лапах і зовсім стало чорне.

Був уже кінець липня. Старі лисиці не тільки невтомно діставали дітям їжу на сусідніх фермах, але й пильно оберігали їх від будь-якої небезпеки. Нерідко в їхній долині чути було голосне гавкання собаки, і завжди, почувши його, чорне лисеня тремтіло, але батько чи мати бігли назустріч ворогові і, легко його обдуривши, змушували повернутися додому без нічого. Обдурити собаку серед скель було їм так легко, що лисиці стали зневажати свого незграбного переслідувача і зробилися дуже самовпевнені. І от якось, коли всі троє лисенят галасливо бігали по галявині, шукаючи принесену батьком здобич, на них раптом кинувся плямистий собака. Від страшного риклу лисенята кинулися врозтіч, але менший братик заворонився і потрапив у величезні собачі щелепи. Чудовисько-собака приніс це тендітне звірятко на ферму, поклав до ніг господаря і чекав, що той його за це похвалить. Але так і не діждався.

Віда ніколи не приходять одна. Наступного ранку лис-батько біг додому зі спійманою качкою, як раптом спереду почулося собаче гавкання. Він звернув з добре знайомої йому дороги й опинився на стежці, огороженій з обох боків високим плотом, через який він не міг переплигнути, не випустивши качки. Лис побіг стежкою, а собаки за ним. Тоді він шмигнув у перший же двір і — о горе! — натрапив ще на одного собаку: тут він і загинув.

Але його сім'я нічого про це не знала. Просто він не повернувся додому, не приніс здобичі. Мати і двоє лисенят в норі посеред осик трохи поголодували, а потім лисиця-мати відважно взяла на себе всі турботи. Щоправда, їй уже майже й нічого було турбуватись за дітей: у серпні вони вже разом з нею почали виходити на полювання і самі собі здобували їжу. У вересні дочка була вже така завбільшки як і мати, а брат у темному хутрі вдався набагато більший і сильніший за неї. <...>

Отак швидкий Доміно, навчившись піклуватися сам про себе, покинув старий осиковий гайок і почав жити одинцем.

IV. Нове вбрання і нове життя

Тепер Доміно вступив у великий буремний світ, що так відрізнявся від рідної домівки під осиками. Тепер він почав жити самостійно і повинен був розраховувати тільки на власні сили, щоб прогодувати себе й уберегтися від ворога. Щоднини він ставав усе розумніший, обережніший та красивіший.

Невдовзі після того, як він залишив свою нору, йому довелося рятуватися від переслідування і тоді йому вперше довелося пересвідчитися, що розум деколи рятує краще за найшвидші ноги і що в нього у важку хвилину є відданий друг — друг, якого він бачив щодня й раніше, але з яким познайомився тільки тепер.

Якось за Доміно погналося двоє собак, і, рятуючись від них, він до крові зранив свої лапи на скелях. Було дуже жарко, сухо. Доміно щодуху помчав уперед, аби охолодити свої розгярячені, стомлені, скривавлені ноги в річці. Спустившись до води, він подався по мілкому проти течії, тішачися прохолодою. Так він пройшов з чверть милі, коли почув валування собак, що бігли по його сліду до річки. Молодий лис стрибнув на острівець і, сховавшись в кущах, спостерігав, як собаки згубили на березі слід, як вони бігали туди й сюди, намагаючись знову його знайти, і нарешті, нічого не виявивши, зовсім спантеличені попленталися додому.

Може, лис ясно і не розумів, що вода сховала його сліди, але в нього виробилося тверде переконання, що річка — таке місце, де можна втекти від небезпеки. Пізніше цей висновок не раз підтвердився досвідом. А на тім боці річки, нижче по течії, була піщана обмілина, де теж не залишалося жодних слідів і де можна було спекатися від переслідувача. Коли настала зима і річка вкрилася тонким шаром блискучої криги, Доміно помітив, що ця крига чудово витримує його і ламається під важким собакою. Але справжньою знахідкою для нього виявилася скеляста круча над річкою. Під урвищем виляса стежечка, спочатку досить широка, а потім така вузьенька, що нею ще міг пройти лис, але ніяк не мисливський собака. Ця стежечка огинала вершину, а далі полого піднімалася на скелю і вела до лісу, куди іншою дорогою було не менше двох миль. <...>

Он як помудрішав наш лис! І зовні він теж став зовсім інший, хоч ця зміна вдсятеро збільшила небезпеку для його життя. Бо його хутро що-

дня ставало все темніше, все густіше, аж поки почорніли всі руді й сірі волосинки. І кожний, хто розуміється на хутрових звірах, сказав би: «А з нього, певно, вийде неабиякий красень. Це молоде лисеня стане справжнім чорно-бурым лисом». <...>

Чорно-бура лисиця тільки взимку дуже відрізняється від звичайної. Чорно-буре лисеня, поки воно не змінило свого дитячого хутра, може легко видатися за звичайне. Лише з наближенням зими можна помітити красу, притаманну шляхетній породі. І ось тепер, коли минула осінь і в Голдері настали морозяні ночі, зимове хутро Доміно щодня ставало все густіше й довше, хвіст з білим кінцем все пухнастіший, а чорна смужка впоперек морди — все чорніша і скидалася на маску посеред сріблястого волосся. Голова й шия теж стали блискучо-чорні. Нарешті, немов зірки вночі на темному небі, з'явилися блискучі білі кінці волосин на фоні чорного, як смола, хутра. Той, хто бачив чорненьке лисеня в липні, ніколи б не пізнав його тепер, у листопаді, у всій пишноті чудового зимового вбрання: Доміно перетворився на прекрасного чорно-бурого лиса.

V. Красень і потвора

Незабаром усім стало відомо, що в Голдері з'явився чорно-бурий лис. Люди вже не раз бачили цього красеня, це диво серед хутрових звірів, і дехто навіть гадав, що Джюксова сучка, чорна Гекла, не раз уже ганялася за ним по п'ятах. Так принаймні розповідав сам Джюкс, хоч сусіди й підсміювалися з таких чуток, запевняючи, що чорно-бурий лис просто хотів познущатися з дурного собаки, змушуючи його бігти за ним щодуху, щоб потім спекатися від нього з допомогою одного з своїх незчисленних викрутів.

Гекла мала надзвичайний голос: гучний, дзвінкий і такий сильний, що тихої ночі його можна було чути за кілька миль. Це гавкання скидалося на мимовільне, бо сучка безперервно гавкала при кожному стрибку, навіть коли поверталася додому по власних слідах. Джюксові хлопці вважали, що Гекла — чудовий, зразковий мисливський собака, а сусіди твердили, що це всього лише якийсь покруч лисячої пастки й парової сирени, та до того ще й понура та дика потвора. Безсторонні люди дотримувалися думки, що Гекла — здорове, швидке, злюче щеня, в якого дійсно особливий незабутній голос. Я вперше почув, як гавкає Гекла, коли її замкнули в повітці, і цей ляскучий, страшний, металевий голос вчувався мені після цього кілька днів. <...>

VII. Доміно знаходить собі подругу

Жодна дика тварина не блукає по всіх усядах, скрізь де попало. Кожна має окрему ділянку, ловецьке угіддя, яке вважає своєю власністю. За це угіддя вона ладна битися з будь-яким зайдою, що належить до її породи. Спостереження показують, що ловецьке угіддя лисиці звичайно тягнеться на три-чотири милі від нори. Може бути, що ділянка однієї лисиці

частково співпадає з ділянками інших. Але вона зникає до таких сусідів. Вивчивши їхню зовнішність і запах їхніх слідів, лисиця не звертає на них уваги. Зовсім інша річ, коли вдирається якийсь чужинець. Тоді починає діяти правило: «Бийся й перемагай або здайся й утікай».

Коли «Сніговий місяць» доходив кінця, Доміно, у розквіті сил, убраний у чудове хутро, відчув себе дуже самотнім. Часом це незрозуміле бажання знайти собі товариша змушувало його подовгу сидіти на горбі коло якоїсь ферми і слухати гавкання собак або, якщо не було небезпеки, навіть навмисне потрапляти їм на очі, щоб вони за ним ганялися. Деколи ж він сідав на вершині освітленого місяцем горба і протяжно вив. Вчені називають це виття лисячим гавканням, а мисливці тужним плачем:

Яп, яп, яп, яп, юррр-йоу,
Яп, яп, яп, яп, юррр-йоу...

Отак він сидів, виючи, однієї ночі «Голодного місяця» і зовсім не сподівався, що до нього хтось відкликнеться. Що більше Доміно вив, то дужче відчував свою самотність.

«Голодний місяць» — це по-нашому лютий. Зима стала не така вже сувора, повіяв м'який вологий південно-східний вітер, а з ним з'явилося якесь дивне відчуття весни. <...>

Доміно, уважно подивившись навколо, помітив якусь тінь, що майнула засніженим полем. Поки він, нашорошивши вуха, слідкував за нею, інша тінь, але вже ближче, пронеслася по снігу, і Доміно відразу ж кинувся за нею.

Людина пізнає своїх сусідів тільки із зовнішності і легко помиляється, коли вони хоч трохи її змінять. Лисиця перевищує людину в цьому відношенні: вона знає сусідів ще й по запаху їхніх слідів та тіла, а запах майже не змінюється. За якусь мить Доміно уже нюхав слід другої тіні, і його ніс відразу підказав йому, що це слід рудого лиса, який живе на Шобані. Він віддавна полював у цьому районі, тому Доміно спокійно побіг далі. Але від сліду другої тіні його кров так і закипіла від обурення: цей слід залишив чужак, що забрів на його територію. Доміно помчав щодуху. Але що далі він біг, приношуючись до сліду, то меншав його гнів: інше почуття опановувало його. А ніс, цей чудовий неперевершений проводир, нашіптував: «Поспішай... Це ж та, за ким ти сумував: це лисиця».

Щодуху понісся він уперед і знову натрапив на слід рудого, який біг по першому сліду. Недавно Доміно зовсім спокійно обнюхував його слід, тепер же він запалився невимовним гнівом на свого суперника, аж волосся від вух до хвоста наїжачилося.

Пробігши три-чотири галявинки, Доміно догнав обох лисиць. Те, що він тепер побачив, не було схоже ні на переслідування, ні на бійку, і не зрозуміло було — гніваються вони одне на одного чи ні. Чужа лисиця, невелика руда самочка з елегантною білою манишкою, відбігала трохи вперед. Рудий відразу ж доганяв її, і тоді вона поверталася до нього і вищиряла зуби. Він відскакував, але не кусався. Так вони й бігли зигзага-

ми, і Доміно, побачивши їх, відчув, що його охопила ціла буря гніву й жадання. Йому чомусь здавалося, що в нього більше прав на Білянку, і він здивувався, коли вона сахнулася від нього ще дужче, ніж від його суперника. Він оглянувся і грізно загарчав на Рудого.. Той підняв догори хвоста, випростався і вищирив свої зубиська.

Кілька секунд вони стояли так один навпроти одного. Білянка тим часом хотіла втекти. Суперники швидко побігли за нею вслід, загрожуючи один одному. Першим догнав її Доміно. Вона зупинилась і огризнулась, але не дуже сердито. З другого боку підбіг Рудий і побачив, що йому погрожують і Доміно, й Білянка. Суперники кинулися в бійку. Доміно звалив Рудого, але не кусав його. Білянка знову хотіла тікати, і вони побігли за нею, не перестаючи гарчати один на одного.

Але хоробрість і врода Доміно вже покорили серце Білянки. Перебігаючи через поле, вона потроху наближалася до нього. І коли всі троє зупинилися, то виявилось, що тепер уже вони вдвох стоять проти Рудого. Доміно випростався, підняв хвоста, загарчав, показавши свої блискучі зуби, і з рішучим виглядом подався до свого суперника. Той зрозумів, що для нього все пропало, повернувся і понуро побіг геть.

Частина друга. Удвох

VIII. Весна

І ось нарешті на Голдер завітала весела весна. Схили горбів потемніли, річки зашуміли, в повітрі тільки й чути лопотіння крил, щebetання пташок, а в ставках без кінця кумкають жаби.

В лісі, ще безлистому, проглядає крізь сніг грушанка і, випроставши свої лискучі листочки, немов каже:

«Ось чого я чекала, аж ось коли будуть у пригоді мої червоні ягоди».

Куріпки, білки і бабаки ласують цим частуванням «Воронячого місяця», і кожний, хто любить диких тварин, мимоволі замислюється, як мудро чинить мати-природа, що в цю голодну пору можна знайти таку смачну їжу. В лісі й на озері паруються тварини й птахи, а отже, незабаром з'являться й новонароджені малята. І гомін весни відлунював також у серцях Білянки та Доміно. <...>

Щойно по схилах задзюрчали перші струмочки, як ця пара почала шукати місце для нори. Де тільки вони не бігали, де не шукали. Вірніше, шукала сама Білянка, а Доміно слухняно плентався за нею. Так вони обнишпорили піщану рівнину на схід від Голдерських горбів. Але там всюди були невеликі позначки, що їх залишили інші лисиці, а це їхньою мовою означало: «Чужинцям тут не місце». Потім вони облазили усі балки Голдера. Але там ще не розтанув сніг. Вони повернулися знову до річки і натрапили на осиковий гай — той самий гай, де минуло дитинство Доміно. Тут, здається, пошуки Білянки і закінчилися: вона знайшла те, чого так довго шукала.

Обнюхавши землю в багатьох місцях, вона почала рити землю посеред ліщини. Земля тут була вкрита товстим шаром снігу і торішнього листя, тому не замерзла, а інакше лисиця не змогла б вирити нори. Але якесь незрозуміле для нас відчуття підказало їй рити саме тут. А Доміно, вибравшись на горб, тим часом стояв на варті. За годину лисиця вилізла з ями і її змінив Доміно.

Так вони й рили кілька днів навперемінки, аж поки нора була готова. Це був довгий тунель, який спочатку спускався вниз, потім ішов угору до розширення, від якого відходив убік інший тунель довжиною в кілька ярдів. Перший же тунель знову повертав угору і закінчувався поки що під замерзлим шаром землі. ...

Тепер і лис, і лисиця старалися, щоб їх якомога рідше бачили поблизу нори. <...>

І все ж однієї зустрічі він не уник. Він помітив, що просто на нього йде невелика дівчинка з корзинкою в руці. Він не те щоб дуже злякався, просто відчув неспокій, та й то невеликий, бо подумав: «Вона мені не зробить зла». Встав і, не поспішаючи, попростував до дівчинки-школярки, яка збирала грушівку. Дівчинка теж його не злякалася, їй заманулося погладити його лискуче хутро. І йому хотілося, щоб вона його погладила. Але тут де не взявся маленький собака, що біг за дівчинкою; він розгавкався на весь ліс, і Доміно мусив тікати. Дівчинка принесла додому ягоди і розповіла про лискучого лиса, що так ласкаво дивився на неї, але ніхто, крім малих та старих, їй не повірив.

ІХ. Подія

Коли за «Воронячим місяцем» настав «Трав'яний», повітря лісів та полів сповнилося чеканням нового життя. Білянка різко змінилася: вона уникала Доміно, неначе свого ворога. Коли він хотів залізти в нору, вона дико гарчала і прогонила його. Він не розумів чому, але слухався, цілими днями не заходив до нори. Під час його відсутності й сталася знаменна подія.

Хто змушує матір-людину любити, пестити, годувати своє немовля? Хто навчає її так дбайливо, так розумно його доглядати, тримати в теплі, оберігати ціною свого життя його спокій? Хто її вчитель? Нема й не було в неї вчителів, крім власного інстинкту: мати-дикунка робить це все не гірше найученішої європейки. Отакий самісінький інстинкт материнства проявився і в Білянки. В неї народилося п'ятеро лисенят, крихтних, безформних, «огидних», як сказали б про них люди, але для неї це були найкращі, найчудовіші створіння в усьому світі. З цієї хвилини вона вся належала тільки їм, їх пестила, охороняла, тремтіла над кожним з них.

Тільки через кілька годин зважилася вона залишити їх самих і то лише для того, щоб вгамувати спрагу прохолодною водою з близького струмочка. Там на березі на неї вже чекав Доміно. Білянка тільки вухами схитнула, але не зринула ні звука, цілком його ігноруючи. Він ліг на торішньому

листі, а вона повернулася до нори. В той день їй не хотілося їсти. Наступного дня вона відчула голод, але їй не подумало виходити з нори. Навіщо, справді, виходити? Всі лисиці-матері завжди роблять запас їжі в норі, роблять це інстинктивно, ні про що не думаючи. Для цього їй Білянка загребла у пісок бабака. І дуже добре зробила.

Через два дні, коли скінчився запас, вона вийшла з нори і недалеко від входу знайшла купку недавно задушених мишей. Може, лис приготував їх для дітей, а не для матері. І справді, вони принесли користь дітям, хоч і з'їла їх мати. З цього часу Білянка щодня знаходила якусь їжу біля нори або сховану десь недалеко в траві.

Дев'ять днів лисенята лишалися сліпі, потім їхні очі розплющились. Тепер вони вже не так пищали, і мати могла виходити з нори спокійніше. Доміно помітив, що зараз вона вже не так проганяє його, як раніше, а ще через кілька днів він і зовсім приєднався до всієї родини.

Це був початок нових для нього обов'язків. Він усім серцем полюбив своїх дітей, і не менш від матері піклувався за них. <...>

Щасливі настали дні на Шобані, коли і небо було спокійне, і вітер лагідний, коли життя таке приємне, що всіх хочеться любити. Доміно спокійно розкошував з своєю родиною. Але ми тільки тоді знаємо, як високо нам пощастило піднятися, коли подивимося униз і побачимо, як низько можемо впасти. Так ведеться у світі, що серед радощів трапляються і прикрості, і щасливий лише той, хто зможе їх обминути.

Х. Давній ворог

Якось Доміно повертався додому із здобиччю. Назустріч йому з нори висунулись п'ять чорних носиків і десять маленьких блискучих оченят утупилися в нього чи, може, в те, що він ніс. Раптом десь недалеко почулося собаче гавкання, і Доміно стривожено вискочив на пеньок, щоб краще дослухатися. Атож, це був знайомий страшний голос давнього ворога. Його нізащо не можна підпустити до нори, і, притлумивши страх, Доміно хоробро кинувся назустріч собаці, а мати тим часом загнала маленьких.

Гекла відразу ж погналася за Доміно, але тепер вона була в розквіті сил, і тікати лисові стало важче. На мить Гекла зупинилась, почувши слід Білянки, але Доміно відважно виглянув із-за кущів, задирливо гавкнув, і вона знову кинулася за ним. Обое були молоді та сильні і з годину бігали на повну силу. Доміно це нарешті обридло, і він вирішив обдурити собаку, як то робив раніше. Але тепер це було не так легко: Гекла багато чому навчилася і стала добрим гончаком. Ні перша, ні друга спроба не вдалася. Тоді Доміно пригадав вузький карниз вздовж скелястої кручі там, де Шобан витікає з-поміж гір, і помчав туди, а за ним і його невблаганний ворог.

Невідомо, чи це була випадковість, чи хитрий задум Доміно, але обое мчали просто до кручі. Уже розкішне чорне хутро Доміно завидніло на бе-

резі. Він сповільнив свій біг. Здавалося, ще трохи — і Гекла наздожене його. І справді, віддаль між ними зменшилася. Ось вони добігли до широкої стежки. Доміно побіг Ще повільніше, і Гекла уже зовсім наступала йому на п'яти. А стежка все вужчала. Собака ж був певний, що ще стрибок — і втомлений лис буде у нього в зубах... Але нараз хитрюга-лис помчав як стріла по вузькому карнизу вздовж скелі. А Гекла, кремезна, широкогруда, кинувшись за ним, вдарилась боком об скелю, беркицьнула на каміння і — полетіла вниз, усе вниз, аж у крижану воду річки. Лис же спокійно дивився, як падав і ранився до крові його ворог-собака.

В цьому вузькому місці Шобан навіть улітку тече дуже швидко, навесні ж перетворюється на ревучий вир. Найсильніший собака не наважився б стрибнути в це пекло, і нещасна зранена Гекла докладала всіх сил, аби не загинути. Миль зо дві несло її з ревом за водою, шпурляючи на гостре каміння, перевертаючи на всі боки, аж поки не викинуло на піщану обмілину. Тільки на другий день доповзла вона додому і вже ні навесні, ні влітку не могла ходити на полювання. А п'ятеро носиків, десятеро оченят на пухнастих невинних мордочках щодня визирали з своєї нори, почувуючися в безпеці під захистом всемогутнього батька, і їхня рідна долина в осиковому гаю стала долиною миру. <...>

XIV. Літо і дівчинка

Якось на початку літа Доміно блукав <...> біля ферми, що стояла на високому пагорбі. Це був старий будинок з просторим садком та городом, що тяглися майже до лісу. Тут можна було непомітно підійти аж до житла, і Доміно никав повсюди, принохуючись до всього, що тільки бачив цікавого. Знайшовши курячу лазівку в огорожі, він проліз у город. Там він довго шастав, крадучись поміж картоплинням, а потім поміж густих кущів смородини. Аж раптом він помітив у гущавині щось мале, чорне й блискуче. Він став наче вкопаний і незабаром догадався — та це ж око індички, яка сидить на покладі!

В кожній лисиці в кінці спини, біля самісінького хвоста є невеликий пучок волосся, який при збудженні наїжачується. Звичайно він має якийсь особливий колір, але в сріблястої лисиці — завжди чорний. Тільки з цього наїжаченого пучка можна було здогадатися, як хвилюється Доміно, побачивши таку надзвичайну здобич. Але поки він нерішуче вичікував, як її схопити, ззаду почувся якийсь звук і, повернувши голову, Доміно побачив дівчинку з корзинкою.

— Та ти, лисичко, мабуть, хочеш шкоду зробити? — з докором сказала вона.

Доміно нічого, звичайно, не зрозумів, але й не злякався. Він повернувся до дівчинки, схиливши вбік голову. Вона спокійно підходила до нього, стиха говорячи ласкаві слова. Лис трохи відступився назад і вбік. Дівчинці заманулося його погладити, але тут, біля дому, він її побоювався. Тоді

вона витягла з корзинки якусь крихту й кинула лисові. Він понюхав, переконався, що воно їстівне, взяв його в зуби і безшумно побіг у кущі.

Того ж вечора дівчинка спитала батька:

— Тату, якби в тебе індичка сиділа на покладі в лісі, то як би ти її захистив від лисиць, не роблячи їм шкоди?

— Я б поклав навколо індички кілька залізяк, і ні одна лисиця не підійшла б тоді до неї, — відповів батько.

Після цього дівчинка взяла в садку ланцюг, зламаний леміш та підкову і розклала ці символи дружби, праці й щастя навколо гнізда індички. А через кілька днів Доміно знову прийшов по індичку. Він і в гадці собі не клав, що цим міг зробити неприємність дівчинці: їсти живність — це ж така світова річ. Одначе, раніше ніж індичка встигла підняти тривогу, його нюх і зір попередили його про присутність небезпечних речей, які пахнули залізом. Він відступив і спробував підійти з іншого боку, але й там знайшов один із цих зловісних предметів. Голос розсудливості шепотів: «Назад!» — і Доміно пішов собі геть.

Дівчинка так і не знала б про це ніколи, але наступного дня батько їй сказав:

— А знаєш, доню, сьогодні вранці я бачив у картоплинні свіжі лисячі сліди. <...>

Таким чином дівчинці вдалося обдурити Доміно, і він не чіпав індички, але зате знайшов іншу здобич — курку на гнізді, якій відразу ж перегриз горло і поніс додому. <...>

Частина третя. Випробування і тріумф

ХІХ. Доміно рятує Білянку

Весь люд, що мешкав на верхів'ї Шобана, заворушився. Організовувалась величезна облава на лисиць. У кого пропадали вівці, ті хотіли помститися лису-лиходію. Молодь цікавилася облавою як своєрідним спортом. Всіх принаджувало ще й дороге хутро чорно-бурого лиса. <...>

Коли почалася облава, Білянка блукала по долині верхів'я Шобана. Собаки відразу напали на її слід, загавкали і погналися за нею. Звичайно фермери не поспішають за собаками. Вони займають на початку полювання всі високості, звідки їм усе видно, а з гавкання собак визначають, куди може бігти лисиця і тримають під обстрілом всі видолинки, по яких вона напевно тікатиме.

Почувши шалену гавкотню собак, Білянка відразу зрозуміла, до чого йдеться, і кинулася вниз по долині Бентонського струмка. Кілька разів вона перебігала по колодах через струмок то на той, то на цей бік, аби затримати собак, а потім помчала щодуху, щоб якомога далі втекти від вогнів і щоб охолонув її слід. Якби було сухо, то собаки б не знайшли її сліду, але, на нещастя, саме подував теплий вітер, лежав глибокий сніг і почалася відлига. Струмок перетворився на ревучий потік, сніг став роз-

сипчастий, і лисиця раз у раз провалювалася. Собаки бігли по свіжому сліду і завдяки своїм довгим лапам почали її наздоганяти.

Білянка бігла все повільніше, і віддаль між нею та собаками все зменшувалась. Поки що у неї ще не стріляли, але було очевидно, що довго вона не витримає. Сонце все припікало, сніг танув, і хвіст її помалу став опускатися. А хвіст лисиці може стати дуже небезпечним супутником, і те, як вона його тримає, свідчить про її силу. Сильна, відважна лисиця, тікаючи, піднімає хвоста високо вгору. Коли ж вона занепадає духом, хвіст падає, а під відлигу намокає, тягнеться по землі, і лисиці незабаром настає кінець. Тому хоробрі виживають довше, а слабкодухі гинуть. Білянка завжди відзначалася хоробрістю, але зараз сніг був мокрий і глибокий, а крім того через кілька днів у неї мали народитися лисенята. Не дивно, що вона нарешті знесилилась і впала у відчай. А до того ж, перебираючись по колоді через струмок, вона послизнулась і впала у воду. Хоч вона й вискочила відразу ж на берег, але хутро її намокло і їй стало зовсім-таки скрутно. Здавалося, вже нічим не зарадиш, і вона, добігши до найближчого горба, щосили загавкала. На відповідь почувся впевнений короткий звук, і Доміно, сильний та відважний, вилетів, наче чорний яструб, їй назустріч. Білянка не могла розказати про своє скрутне становище, та в цьому не було й потреби. Він відразу все зрозумів і зробив так, як може зробити найкращий, найвірніший друг — узяв на себе всю небезпеку і по її слідах побіг назустріч собакам. Це не означає, що він вирішив пожертвувати собою, — зовсім ні, він просто відчував у собі досить сил, щоб перехопити зграю і повести її вбік, а Білянка тим часом втече у нору.

XX. Випробування мужності

Доміно пробіг назустріч зграї з півмилі і зупинився. Ось уже між ними триста, уже двісті ярдів — собаки все ближче й ближче, а він все стоїть. Нарешті повернувся й побіг по слідах Білянки, все ще не поспішаючи. Задля чого? Може, щоб пересвідчитися, чи вони женуться за ним, а може, щоб собаки його побачили. І ось за півтораєста ярдів вони вгледіли його, побачили, загвалтували, облишили попередній слід і погналися за лисом, який відразу ж зник. На тому місці, де він стояв, вони вчули його запах і відразу ж зрозуміли, що залишають слід самки, а женуться за сильним самцем. Але їхній інстинкт підказав їм, що саме так і треба робити.

Спочатку Доміно тікав нешвидко, щоб переконатися, що собаки біжать по його сліду. Він навіть ще раз показався їм і пересвідчився, що зграя мчить за ним. Тоді він круто звернув убік від тієї дороги, по якій побігла Білянка. Коли Доміно перебігав чисте поле, його побачили в бінокль мисливці, і їхній радості не було меж: аякже, собаки напали на слід чорнобурого лиса! Мисливці добре знали місцевість, їм були відомі всі стежки й видолінки. Але лиса немов охороняла якась надприродна сила. <...>

Промчавши три милі, він круто звернув через поле і миль шість біг по залізниці. Потім з милю пробіг за стрілку і, залишивши собак далеко за собою, повернувся назад до стрілки і звідти побіг іншою колією вбік. Заплутавши так сліди, він спокійно завернув додому, втомлений, з болючою раною, але з високо піднятим хвостом, як і личить переможцеві.

Він перетнув усю місцевість у верхів'ї Шобана і, зголоднілий, завернув до лісу, щоб знайти схований там запас їжі, як раптом почув звуки, від яких йому стиснулося серце. Оббігши пагорб, він побачив зграю собак, іншу, свіжу зграю собак принаймні з тридцятією і кільканадцять вершників-мисливців. Голосне гавкання свідчило, що собаки натрапили на його слід і біжать уже за ним. Іншого разу він, звичайно, втік би й від них, але тепер сили були дуже нерівні.

Він був стомлений і голодний, ноги були натруджені довгою біганиною, рана страшно боліла — йому так треба було б відпочити! Добре ще, хоч ці мисливці були без рушниць: це було полювання заради спорту, а не заради хутра. І хто б закинув чорно-бурому лисові, що він хоч і швидко кинувся бігти від переслідувачів, але без того захоплення, з яким біжить той, хто впевнений у перемозі?

Доміно не знав добре цих горбів — вони були далеко від його домівки, і він ніколи сюди не забігав. Добре йому відомі горби залишилися за кількома миль звідси, і там сиділи з рушницями мисливці, дуже раді скористатися допомогою свіжої зграї собак. Ніколи ще, тікаючи від ворога, Доміно не виявляв так мало хитрощів, але й ніколи раніше не натужувався бігти так швидко, як тепер. Минали години, а він все скакав і скакав з одного горба на інший. А сонце все припікало, і сніг у лісі перетворився на мокре місиво. Всі канави заповнилися холодною, як лід, водою. Всі струмки розлилися. Навіть на кризі утворилися калюжі, і пишній хвіст лиса — ознака його мужності — був тепер забризканий водою та брудом і став опускатися від власної ваги. Доміно знав, що й тепер він може позмагатися з собаками, як і раніше, але в душі бажав, щоб настала вже ніч. Може, він і не усвідомлював, що якби настала ніч, то від морозу сніг би зашерхнув, і він міг би легко втекти, але був певний, що ніч принесе йому рятунок.

А поки що він пірнав поміж горбами. Він біг тепер вдвічі повільніше, ніж спочатку, але й собаки потомилися. Сніг і струмки набридли й мисливцям. Тільки двоє з них гналися тепер за лисом — господар собак і високий юнак Абнер Джюкс, — бо тільки він один і знав, що вони переслідують не кого-небудь, а самого голдерського чорно-бурого лиса.

Все ж перевага була на боці собак, які щохвилини наближались. Доміно не міг уже заплутати сліди, він біг і біг тільки вперед. Але біг помаліш і помаліш, дедалі коротшими стрибками — він починав задихатися. Ось він минув одну ферму, другу і раптом біля воріт третьої побачив дівчинку з корзинкою.

Невідомо, що змушує інколи доведену до розпачу дику тварину шукати захисту в людини. Але голдерський лис, знесилений, кинувся до ніг дівчин-

ки й притулився до неї. Вона схопила його на руки, втягла до хати і грюкнула дверима перед самим носом розлючених переслідувачів. Собаки стрибали й гавкали під дверима. Приїхали мисливці, прийшов і господар ферми.

— Лис наш, він належить нашим собакам, вони загнали його сюди, — сказав головний мисливець.

— Він у моїй хаті, отже, він мій, — заперечив фермер, нітрохи не здогадуючись, що цей брудний, забризканий червоною глиною втікач — чорно-бурий лис.

У фермера теж частенько зникали кури, до того ж лис йому був ні до чого, бо хутро, здавалося, зовсім зіпсоване і втратило будь-яку вартість. Тож він зрештою мовив мисливцям:

— Ідїть, забирайте свого лиса.

— Не віддавай його, не віддавай, він мій! — заплакала дівчинка. — Це мій друг, я його раніше знала. А вони його вб'ють!

Фермер завагався.

— Ми зробимо по-чесному, — сказав мисливець. — Ми дамо йому втекти далі, ніж він був від нас, коли забіг сюди.

Фермер заспішив піти геть, щоб нічого більше не бачити. Він міг би й забути бідного, знесиленого звірка, що шукав у його хаті притулку, але не міг забути дитячих криків, що так і різали йому вуха:

— Не беріть! Не беріть! Він мій! Тату, вони його вб'ють! Тату, таточку!

І це дитяче голосіння залишило глибокий слід в серці не тільки одного батька.

XXI. Річка і ніч

Але мисливці все ж забрали лиса, випустили і дозволили відбігти на «законну» чверть милі. Це по-їхньому називалося «зробити почесному» — випустити тридцятьоро сильних собак на одного знесиленого лиса! Знову по всій долині залунало собаче гавкання. Знову Доміно побіг по глибокому мокрому снігові і спочатку йому пощастило відбігти далеко вперед. Він минув довгу долину Бентонського струмка, оббіг горби, перебрався через їхні верхівки і вже летів назад, як раптом з двору однієї ферми вискочила Гекла і приєдналася до собачої зграї. Високий мисливець закричав з радості. Як тепер врятуватися Доміно, коли його вороги дістали третє свіже підкріплення? Залишалася єдина надія на ніч, якщо тільки вона буде з морозом.

Але ввечері вітер ще потеплішав. Шобан, над яким увесь день дув теплий вітер, перетворився в могутню річку, що мчала на захід і з гуркотом несла крижані брили.

Сонце заходило над самою водою, і цей захід був такий прекрасний, немов чудовий кінець шляхетного життя. Але ні собаки, ні мисливці не зупинилися помилуватися ним: вони поспішали все вперед і вперед.

Собаки важко дихали, язики їхні звисали до землі, очі розчервонілися. Далеко спереду всіх мчала Гекла, ненависне чудовисько, а перед нею —

чорно-бурий лис. Але тепер розкішне його хутро було забруднене, пишний хвіст намок і волікся по землі, а геть позбивані лапи лишали криваві сліди. Ніколи раніше він так не втомлювався. Йому можна було б зараз втекти на стежку, що вела на скелястий карниз, але стежка йшла повз його нору, а інстинкт завжди підказував йому: «Туди не можна». Нарешті у відчаї він повернув до скелі, бо це був єдиний вихід. Щодо духу помчав він уздовж ревучого тепер Шобана. Якийсь час йому вдалося бігти так же швидко, як і раніше, і він врятувався б, якби не отой проклятий величезний собака, що перегнав геть усіх. Коли Доміно вже ось-ось мав добігти до скелі, він почув попереду страшне, металеве гавкання Текли, і важко сказати, скільки сили й енергії відібрав у нього цей звук. Тепер йому була відрізана дорога до скелі, і він побіг назад берегом бурхливої річки, яку освітлювало призахідне сонце. Зникла остання надія на порятунок, але Доміно біг і далі, його темна фігурка похитувалася з боку на бік. Хоч ледве живий від втоми, він усе ще боровся за життя.

Високий мисливець, єдиний, що залишився з усіх переслідувачів, під'їхав ближче. Знаючи, що лису вже кінець, він не міг відвести очей від двох темних плям, що рухалися по осяяному сонцем снігові.

О річко, що відбиваєш у собі і червоне, і позолочене небо, що по тобі плине стільки крижин! О річко, що десятки разів рятувала його раніше від неминучої смерті! Порятуй його і на цей раз! За ним женеться тридцять смертей! О річко осикової долини, покарай злочинця, забери його з цього світу!

Але могутня річка безмовно несла далі свої води. Ой, яка вона жорстока! І ніч хтозна-де забарилася! Радісний гавкіт собачої зграї лунав у вухах нещасної жертви. Доміно знесилювався. Розкішний хвіст, його краса і гордість, не маяв уже в повітрі, а волікся по землі, мокрий і важкий, заважаючи йому бігти. Собаки, бачачи близьку перемогу, летіли вперед, як скажені. Змучена істота попереду здавалася їм винагородою за важку гонитву.

Доміно біг тепер по косі, яка півостровом заходила в річку, а отже була для нього пасткою. Рідна річка обдурила його. Собака зграя насідала йому на п'яти. Спереду всіх, глухо, злісно гавкаючи, летіла Гекла, яка перша відрізала йому відступ. Все було видно як на долоні: по прибережній обмілині несуться злючі собаки, по річці пливуть крижини. І ззаду й спереду — певна смерть. Слабкодухий тут відразу б загинув, але сильний духом і далі боровся за життя.

Зграя собак, гавкаючи, добігла вже до коси і мчала по ній. Ревучи, несла бурхливі води річка мимо зарослого осиками берега. Собаки всіяли берег, як крижини річку. Все тісніше громадились крижини і нарешті, збившись в одну суцільну масу, торкнулися берега. Доміно оглянувся на собак і вмить вирішив: краще загинути в річці, яка не раз була йому другом, рятувала з біди. І — скакнув. Опинившись на льоду, він і далі перескакував з крижини на крижину. Але ось затори криги зруйнувалися, і вона, відірвавшись, попливла далі. Між кригою й берегом утворилася смуга чор-

ної води, що все ширшала. На найдальшій крижині, наче на білому сидлі, що вкривало темну спину річки, стояв, зігнувшись, чорний лис. Зграя у безсилій люті зупинилася на березі, але Гекла ринулася на прибережну кригу саме тоді, коли течія відносила її жертву. Невблаганна, грізна річка відірвала від берега і ту крижину, на якій стояв собака. Отак обоє — і переслідований лис і собака-переслідувач — понеслися назустріч своїй загибелі. Вони пливли осяяні пурпуровим призахідним сонцем, а берегом вслід за ними бігли собаки і верхом їхав юнак-мисливець.

Якийсь фермер із іншого мисливського гурту, що саме над'їхав, націлився був у лиса, але юнак вибив з його рук рушницю, ще й вилаяв.

Там, де річка повертала, крижини досягли бистрині — довгої, рівної гладіні води перед тим місцем, де річка спадає униз, утворюючи Гарнейський водоспад. Юнак і собаки зупинилися, дивлячись на захід, що палахкотів червоним кольором, на червону річку, що була вкрита крижинами і несла в ту багряну пожежу дві живі істоти. Туман над ревучою річкою став густіший і останні сонячні промені, що прорвалися крізь нього, позолотили і річку, і кригу, і чорно-бурого лиса, а потім вогняна заграва сонця покрила все. Безстрашний лис на далекій крижині не подав жодного звуку, але вітер доніс жалісне виття собаки, в якому чулися нотки смертельного жаху.

— Прощай, друже! — сказав мисливець. — Прощай, мій вірний собака! — І голос його затремтів. — Прощай, чорно-бурий лисе! Ти жив переможцем, і ти вмираєш переможцем. Хотів би я врятувати вас обох, але ви загинете славною смертю. Прощайте!

Абнер нічого вже не бачив, а собаки стояли на березі, тремтіли й вили.

Біля протилежного берега утворився широкий вир. У ньому закрутилися крижини — ті, що були біля берега, виносило на середину, а з середини річки прибивало до берега. Скориставшись цим, Доміно зібрав усі свої сили й стрибнув. Він щасливо перескочив через чорний потік і опинився знову на твердій землі. Річка, яка рятувала лиса з біди в юності, рятувала його й тепер.

А там далеко, посеред річки, пролунало протяжливе сумне виття Гекли, що бачить свою смерть. Та її виття незабаром заглушив рев водоспаду.

XXII. Місяць троянд

Минуло три роки на Шобані. Наступив чудовий місяць червень, «Місяць троянд». Ніде не знайти кращої долини, ніж долина над цією річкою. Дорога по ній чудова у всі пори року, а цього прекрасного місяця вона здається дорогою до раю.

Двоє закоханих ішли мовчки цією дорогою — високий, з вольовим підборіддям юнак і блакитноока юнка. То були господар Гекли і колишня дівчина з корзинкою. Вони довго милувалися заходом сонця, і їхню душу огортав вечірній спокій.

Аж раптом на квітчастому березі з'явилася лисиця з своїми лисенятами. Розпустивши свою білу манишку, вона гордо дивиться на своїх малят. А в цей час з кущів вийшов лис. Він кинув на траву свою здобич і випростався, цей чудовий чорно-бурий лис.

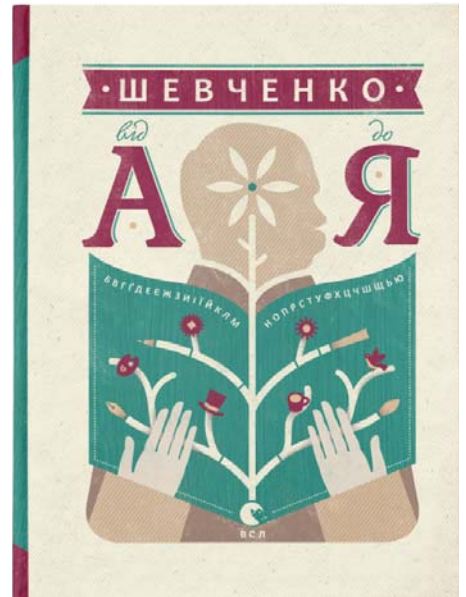
Юнак пильно придивився, стиснув міцніше руку дівчини, багатозначно глянув на неї і прошепотів: «Це ж він! Живий, живий, а я нічого й не знав про це!»

Мигнув несподівано сонячний промінь, він спалахнув і зник, але зразу звеселив долину, і Шобан заспівав серед осик давню, всім любу пісню миру.

ШЕВЧЕНКО ВІД А ДО Я Леонід Ушкалов

«Шевченко від А до Я» — продовження серії абеток-енциклопедій «Видавництва Старого Лева», у якій відомих діячів української культури показано з неочікуваного і дуже людяного боку. Це артбук для родинного читання, завдяки якому і діти, і дорослі дізнаються не лише біографію талановитого живописця, гравера, прозаїка, драматурга, співака, актора, скульптора Тараса Шевченка, а люблять його так, як можна любити друга.

Яка була улюблена пора року у Шевченка? У які очі він любляв заглядатися — карі, блакитні, а може, зелені? Про що він думав, дивлячись на зорі? Про все це у новій абетці, текст до якої написав відомий шевченкознавець Леонід Ушкалов. Проілюструвала видання Анастасія Стефурак.

Шевченко від А до Я (уривок 1)

Шевченко покинув Україну, коли йому було всього чотирнадцять. У повісті «Княжна» він скаже: я запам'ятав мою рідну землю «такою, якою бачив у дитинстві: прекрасною, грандіозною...». Україна для нього — це і розкішна природа, і високі могили як декорації тієї героїчної драми, що її розіграла тут сама історія, і чудесні народні пісні... Попри своє сирітське дитинство, попри кріпосне, зрештою, попри все темне, що було в його житті, Україна назавжди залишиться для Шевченка втраченим раєм.

Він збирав народні перекази, легенди, пісні, змальовував кургани й урочища, пам'ятки архітектури... І все побачене, почуте, пережите сформувало в нього напрочуд тонке й глибоке розуміння того, що таке наша рідна Україна.

«Від берегів тихого Дону до крем'янистих берегів швидкоплинного Дністра, — писав він, — одна й та сама земля, одна мова, один побут, одне обличчя народу, навіть пісні одні й ті самі. Наче одної матері діти». І ще: «Ті, хто бачив бодай раз нашу країну, кажуть, що хотіли б жити й померти на її чудесних просторах. Що ж тоді казати нам, її дітям, котрі повинні любити свою найпрекраснішу матір і пишатися нею». У цьому — весь Шевченко (Леонід Ушкалов).

Шевченко від А до Я (уривок 2. Буква «В»)

Диво дивне, але всі найголовніші події в життя Шевченка сталися навесні. Судіть самі! Навесні поет народився. 25 квітня 1838 року він став вільною людиною. «Того дня, — згадував художник Іван Сошенко, — я сидів у своїй напівпідвальній квартирі й малював євангеліста. У нашому холодному Петербурзі запахло весною. Я відчинив вікно, яке було якраз на одному рівні з тротуаром. Але раптом через це вікно в мою кімнату залітає Тарас, перекида мого євангеліста, та й мене ледь не збиває з ніг. Він кидається мені на шию й кричить: «Свобода! Свобода!»...

Навесні 1840 року побачив світ «Кобзар». Навесні 1847 року поет опинився за ґратами. Через десять довгих-довгих літ, 7 квітня 1857 року, до нього надійшла звістка про волю. Та навіть коли поет уже відчув подих смерті, він поклав усі свої надії на весну. «От якби до весни дотягнути! — казав він Миколі Лескову наприкінці січня 1861-го. — Та в Україні... Там, може б, і полегшало, там, може б, іще хоч трошки подихав»... Зайве казати, що поет любив весну. Недарма такою свіжістю, чистотою й первозданністю віє від його весняних замальовок.

М. І. Шевченко

Садок вишневий коло хати,
Хруци над вишнями гудуть,
Пугатари з пугами йдуть,
Снівають ігри дівчата,
А матері беруться гудуть.

Сім'я береться коло хати,
Береться зирівка встает.
Дорка береться подає,
А мати горе нагадати,
Тяк соловейко не дає.

Поклала мати коло хати
Маленьких діточок своїх;
Сама заснула коло їх.
Затихло все, тільки дівчата
Тя соловейко не затих.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО ДЛЯ СУЧАСНОГО ЧИТАЧА. «САДОК ВИШНЕВИЙ КОЛО ХАТИ (ВЕЧІР)»

27.11.2019

Цей вірш із циклу «В казематі» є, мабуть, найпопулярнішим поетичним твором, написаним українською мовою. Його часто цитують з пам'яті, існує кілька пісень на ці слова.

Опис погідних травневих сутінків в українському селі, створений Шевченком, є твором інтимним, справжнім утіленням глибинного народного ідеалу життя, наповненого красою, вільною працею та небуденним змістом.

Але популярність твору має й свої недоліки. Вірш є набагато ґрунтовнішим і цікавішим, ніж те, як його дуже часто тлумачать.

Багато хто зі шкільних уроків виніс відчуття того, що «Садок вишневий» — це щось дуже солодке, щось про соловейка, діточок і співучих дівчат. Але за всіма законами природи ніщо перецукрене не має шансів зберегтися й не втратити своєї свіжості за більш як 170 років. У чому ж тут секрет?

Критики вважають цей вірш ідилією, мрією про ідеальне життя, особливо з огляду на ті умови, за яких його було написано. У квітні 1847 року Шевченка заарештували за участь у «таємному» (тобто несанкціонованому владою) Кирило-Мефодіївському товаристві. Поета доправили до Санкт-Петербурга, до кінця травня протримали в Петропавлівській фортеці, у казематі Третього відділу, і винесли вирок — відправити на військову службу рядовим в окремий Оренбурзький корпус без права писати й малювати. У засланні поет пробув аж до 1857 року, тобто десять років. Нікого з інших братчиків Кирило-Мефодіївського товариства не було так

суворо покарано. Більшість із них одержали від трьох до п'яти років заслання, і (в разі зразкової поведінки) вони могли повернутися із заслання. Покарання Шевченка було жорстокішим, бо він писав про біди України, які були для нього набагато важливіші, ніж будь-що інше.

Умови перебування у в'язниці Третього відділу були цілком пристойними. Шевченко на допитах тримався дуже спокійно, постійно підбадьорював своїх друзів по нещастю. Перебування в окремії камері мало й свої переваги. Шевченко багато читав, малював (принаймні, замовив і одержав ватманський папір) і писав вірші. Створений у квітні-травні 1847 року цикл «В казематі» складається із 13-ти віршів, і тематично він аж ніяк не вкладається в рамки «тюремної поезії».

За своїм жанром (принаймні на позір), «Садок вишневий» нагадує народну картину, щось на зразок «Ставка з лебедями» чи «Козака з дівчиною біля криниці». А в народній картині, яка за своєю сутністю є ближчою до ікони, ніж до реального зображення, кожна деталь є символом та алегорією.

Композиційно цей вірш побудований як серія фотознімків чи як «кадри з кінофільму». Увага зосереджується не на «красі природи», а на тому, що є стрижнем кожного «кадру». «Камера» спочатку подає панораму сільської хати із садом, тоді різко пірнає вниз — і ми чуємо гудіння жуків, відтак знову ширяє вгору — й охоплює весь кут села, яким надвечір вертаються додому орачі та безтурботні дівчата. І, нарешті, «камера» зупиняється на родинній вечері просто неба й на сні. Оце, власне, і є весь «зміст» цього вірша. Але то — лише маківка айсберга. Тому, мабуть, варто вчитатися у кожне із цих речень-кадрів.

Садок вишневий коло хати

Для більшості українців (колись із діда-прадіда селян) за словами «садок вишневий коло хати» стоїть щось набагато більше, ніж «присадибна ділянка», яку засаджено фруктовими деревами. Це — місце їхнього єднання з землею. Тут для них проходить вісь світу, пульсує джерело їхньої сили та їхніх уявлень про Всесвіт. Побудувати білу хату обсадити її квітами й деревами, щоб бодай пів року все на твоїх очах цвіло, родило, а тоді ще й годувало тебе до весни, — ось що таке, насправді, «вишневий садок коло хати» це щось приватне, це — той простір, на який не має права ніхто зазіхати.

Тож початок цього вірша промовистим і вщерть наповненим зрозумілим для нас, українців, змістом.

Хрущі над вишнями гудуть

Дія в цій ідеальній місцевості відбувається в ідеальний час — у травні, коли цвітуть сливи й вишні та готуються розквітнути яблуні й бузок.

Уже місяць, як відступили холоди, до спеки ще далеко. Якби тиша була музикою, то за ритми б тут правило дзижчання жуків. Коли, як не зараз відчувати благодать і повноту буття?!

Плугатарі з плугами йдуть

Мрія про вільну працю на своїй землі пронизує всю творчість Шевченка. Плуг для сучасної людини — це щось важке, металеве й громіздке, що кріпиться до трактора. А плуги в цьому вірші, можуть бути зроблені з дерева й мати невеликі габарити. Бо йдеться не про великі ниви, а про акри власної (приватної) землі за селом.

Співають, ідучи, дівчата

Дівчата носили чоловікам у поле їжу та виконували якісь підсобні роботи. Тож якщо у них є сили для співів, то ця праця їх не зовсім стомила.

Сім'я вечерея коло хати, Вечірня зіронька встає

Ще один доказ того, що маємо справу із зображенням, яке нагадує ікону. Сонце, місяць, зірки, олюднені образи стихій є неодмінною частиною народних уявлень про космос. Життя — циклічне, і водночас воно — як мінливе, так і незмінне. На зміну сонцю на небі з'являється місяць, і після денних пісень западає нічна тиша.

Дочка вечерять подає, А мати хоче научати, Так соловейко не дає

Одразу ясно, що соловейко тут — не просто пташка, яка знічев'я залетіла на подвір'я, а істота з міфології, тотемний образ любові, життєвої сили й родючості. Але повернімося до матері. Вона хоче «научати». Що це означає? Прочитати молитву перед вечерею? Зробити дочці зауваження, бо та «не туди, де слід» поставила миску? Порадити дітям, як далі жити? Приструнчити тих, хто штовхається, гиготить або, не дай Боже, розсипав сіль? Важко сказати. «Научати», мабуть, покриває весь спектр навчання й виховання. Слово «научати» також асоціюється з наукою, законом, дисципліною і ладом. Ніякий соціум не може існувати без цього. Утім, матері не вдається «навчити» своїх дітей (тобто, донести до них цю «правду і науку»). На заваді їй стає соловейко. Його співи є втіленням нестримних емоцій, кохання, сили життя.

Напруга між порядком і почуттями лежить у центрі цього вірша. Тому він і досі не «зацукрився». Хто переможе в цьому протистоянні? І як далі вирішиться цей конфлікт? Більше того, чи може він «остаточно» вирішитися?

Поклала мати коло хати Маленьких діточок своїх, Сама заснула коло їх

Мирний сон просто неба. Чому б і ні? Все огортає ніч...

За Володимиром Дібровою
<https://cutt.ly/OURL7vU>

МИСТЕЦТВО
МИСЛИТИ

Хто Я?

Написав
Оскар Бреніфє

Намалював
Орельєн Деба

ДУХ І ЛІТЕРА

ЗМІСТ

Ти тварина?

→ 6

Чи подобається
тобі дорослішати?

→ 22

Чи ти такий
самий, як інші?

→ 36

Що ти винна
своїм батькам?

→ 52

Чи подобається
тобі дивитись
у дзеркало?

→ 68

Чи обираєш ти,
ким бути?

→ 82

Ти тварина?

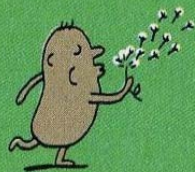

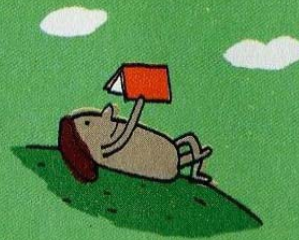
ТАК, АДЖЕ Я
РОЗМНОЖУВАТИСЯ...

ДИХАЮ, ЇМ, МОЖУ ЯК І ВСІ ТВАРИНИ.

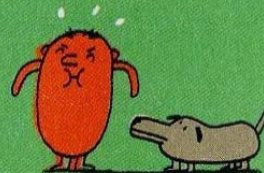
А хіба рослини
не розмножуються?

Невже ми живемо
лише заради дихання,
харчування, розмноження?..

Чи може людина
відмовитися від харчування?

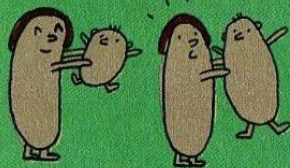

А твій песик усвідомлює,
що він дихає?

10 Ти тварина?

ТАК,

Чи назавжди ми залишаємося такими, як були колись?

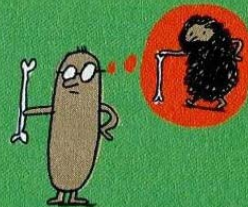

Чи можеш ти одружитися з мавпою?

ТОМУ ЩО РАНІШЕ ЛЮДИ БУЛИ МАВПАМИ.

А сучасні мавпи
теж стануть людьми?

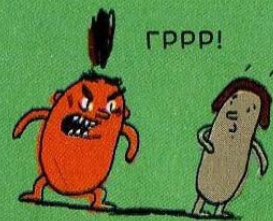

Хіба знаємо ми напевно,
що було мільйони років тому?

НІ, БО Я РОЗУМНИЙ.

Чи завжди ти розумний?

Чи самого розуму досить,
щоб не бути твариною?

Тобі вже вдалося поговорити
з дельфіном, щоб оцінити
його тямущість?

А хто не надто розумний,
той тварина?

ХРЕСТОМАТІЯ

Алла Росоловська

ЛЕОНАРДО ДА ВІНЧІ (Фрагменти)

РОЗДІЛ ДРУГИЙ, в якому розповідається, чому батько вирішив допомогти Леонардо стати художником

Коли Леонардо було 14 років, сталася одна дуже цікава та знакова історія.

Якось до його батька прийшов селянин-мисливець і приніс грубо зроблений із фігового дерева щит. Він звернувся із проханням, щоб сеньйор П'єро да Вінчі відвіз цей дерев'яний круг до Флоренції та віддав якомусь художнику, аби той його прикрасив.

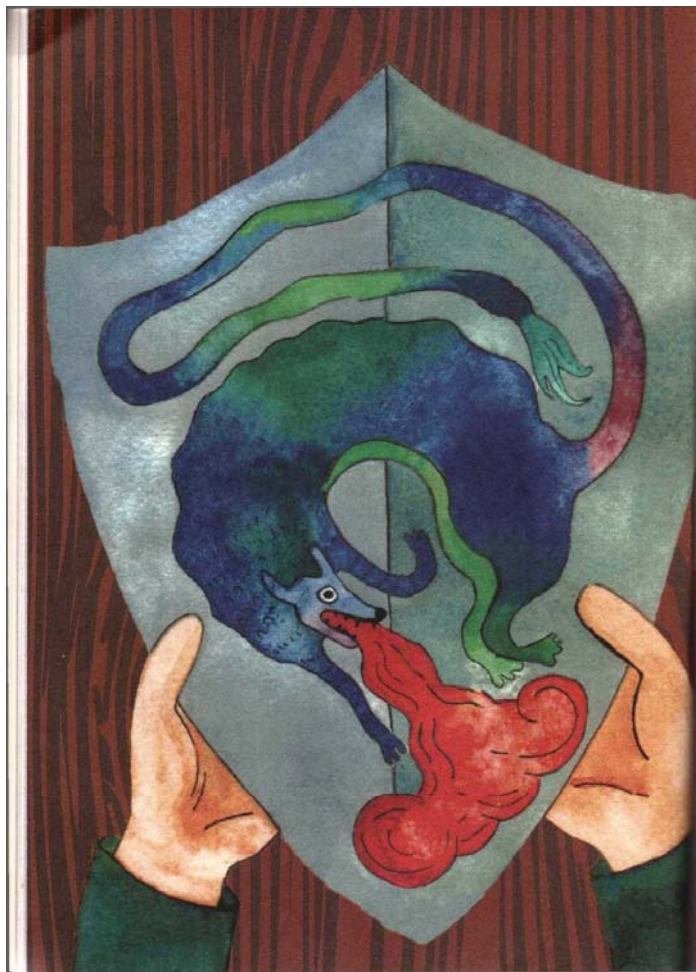
Знаючи про любов і здібності сина до малювання, батько віддав щит Леонардо та попросив розфарбувати його.

Хлопчик поставився до такого завдання дуже серйозно. Він спочатку дав цей досить нерівний круг столярові, щоб той вирівняв і відшліфував його. Потім юний художник поназбирував собі до кімнати найрізноманітніших страшних тварин, яких тільки зміг познаходити в навколишніх лісах та лугах. То були змії, павуки, ящірки, цвіркуни, жаби, метелики та інші подібні створіння.

Він вирішив, що щит призначений для того, щоб лякати й захищати. Тому на ньому має бути зображене щось неймо вірно страшне та огидне. Леонардо спочатку виліпив із глини жахливого монстра, що вилазить із щілини. І лише потім узявся до зображення його на щиті. Працював хлопчик до сить довго. Але юний художник не помічав витраченого часу. Він вимальовував на дереві чудовисько, що вилазить із розщелини в скелі та випускає з пащі вогонь, а з ніздрів дим.

Коли син закінчив роботу, то покликав батька, попередньо для більшого враження приглушивши світло в кімнаті. Той, побачивши зображення монстра, жахнувся та різко відсахнувся так, що мало не впав. Юний митець лишився вдоволеним, адже досягнув бажаного ефекту від свого творіння. Щит лякав. Леонардо пояснив це батьку, за що заробив від нього похвалу.

Сеньйор П'єро да Вінчі швидко зрозумів, що за малюнок сина можна виручити непогані гроші. Він купив у крамниці звичайнісінький щит із зображенням серця, пробитого стрілою, та віддав його селянинові-замовнику. А щит, розфарбований Леонардо, продав торговцеві за 100 дукатів (у той час за таку суму можна було купити невеликий двоповерховий будинок).

Згодом цей купець перепродав перший витвір великого художника правителю Мілана, але вже за 300 дукатів. На жаль, до наших днів щит не зберігся. Однак ти можеш за допомогою своєї фантазії спробувати уявити, що ж зобразив на ньому юний Леонардо.

Ця подія змусила батька серйозно замислитися над художньою кар'єрою сина.

ЗАПИТАННЯ:

1. Які предмети вивчав Леонардо у будинку батька?
2. Як ти думаєш, чому батько похвалив юного художника, хоч той його і налякав?
3. Чому П'єро да Вінчі надумав навчати сина живопису?

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ, в якому йдеться про Флоренцію та про те, чому Леонардо передчасно закінчив навчання

За часів Леонардо да Вінчі Флоренція була дуже великим і багатим містом. У ній жили близько 75 тисяч городян. Це було більше, ніж у тодішніх Парижі чи Лондоні. Флоренція була містом-державою з багатьма палацами, церквами, банками та майстернями. Її оточував товстезний кам'яний мур, над яким здіймалися 45 високих сторожових веж.

У XV столітті влада у Флоренції перейшла до династії банкірів Медічі. В ті часи, про які йдеться, містом керували двоє братів: Лоренцо (на прізвище Прекрасний) та Джуліано. Флоренція була величезним центром торгівлі та ремесел. Правителі та багаті жителі намагалися перевершити одне одного та й сусідні міста в усьому. Грошей на архітекторів, художників та скульпторів не шкодували. Через те їхня майстерність зростала та вдосконалювалася. У Флоренції працювало чимало всесвітньо відомих художників, скульпторів, архітекторів, майстрів та вчених.

У той час, коли юний Леонардо прийшов до майстерні Веррокіо, робота живописця давала непоганий прибуток. Художник міг дозволити собі тримати слуг та учнів, вишукано одягатися, мати коней.

Навчання Леонардо да Вінчі в майстерні Андреа дель Веррокіо тривало шість років. Тодішні майстри дуже суворо ставилися до своїх учнів. Ті

мали беззаперечно підкорятися своєму наставнику. Тільки наприкінці навчання, коли юнак уже опановував усі премудрості та тонкощі художнього ремесла, йому дозволяли малювати фарбами та пензлями самостійно.

Коли Андреа дель Веррокіо працював над картиною «Хрещення Христа», він дозволив Леонардо да Вінчі (єдиному з усіх учнів) зобразити на полотні обличчя ангела та пейзаж на задньому плані. У результаті, ці елементи картини вийшли набагато кращими, ніж у самого маестро Веррокіо. «У 100 разів краще!» – сказав Лоренцо ді Креді, товариш Леонардо по майстерні. Не через підлабузництво. Просто так воно й було.

Андреа, побачивши це, сам усе зрозумів. Він так засмутився, що відтоді ніколи більше не брав до рук пензля. Маестро сказав учням, що обличчя на картинах відтепер малюватиме лише Леонардо, якщо вже вони у нього так добре виходять.

Учень перевершив свого вчителя. І це всі помітили: і в майстерні, і в місті. Леонардо да Вінчі тоді було 20 років. Він був зарахований до гільдії живописців Флоренції – так називали у той час об'єднання справжніх професійних художників міста.

ЗАПИТАННЯ:

1. Чому займатися живописом було вигідно?
2. Чому навчання Леонардо закінчилося раніше?
3. Що зобразив на картині свого вчителя Леонардо?

**РОЗДІЛ ШОСТИЙ,
в якому ми знайомимося з Леонардо як із художником
та дослідником людського тіла**

Про талановитого молодого красеня-художника говорила вся Флоренція. Замовлення на картини сипалися йому одне за одним. У цей час да Вінчі створив «Портрет Джиневри де Бенчі», «Мадонну Літта», «Мадонну з квіткою», «Мадонну Бенуа», два «Благовіщення». Його зацікавленість наукою також добре видно в цих роботах. Проте науковий погляд Леонардо був водночас підходом митця. Малюючи квітку, він ніколи її не копіював. У його картинах природа зображена дуже детально. Вона створює атмосферу полотна.

Тепер, коли Леонардо нарешті міг працювати самостійно, кожен його крок в образотворчому мистецтві пов'язаний із нововведеннями. Він винаходить та використовує такі способи й техніку, яких раніше художники ніколи не застосовували. Кожна наступна картина ставала новим експериментом. До того ж в усіх питаннях: починаючи з тлумачення сюжету, часто давно відомого, та завершуючи застосуванням нових матеріалів і нового способу нанесення їх на полотно. Напевно, тому так багато його робіт залишилися незавершеними. Адже Леонардо постійно був чимось зайнятий, окрім живопису. Він увесь час захоплювався то одним, то іншим винаходом чи дослідженням.

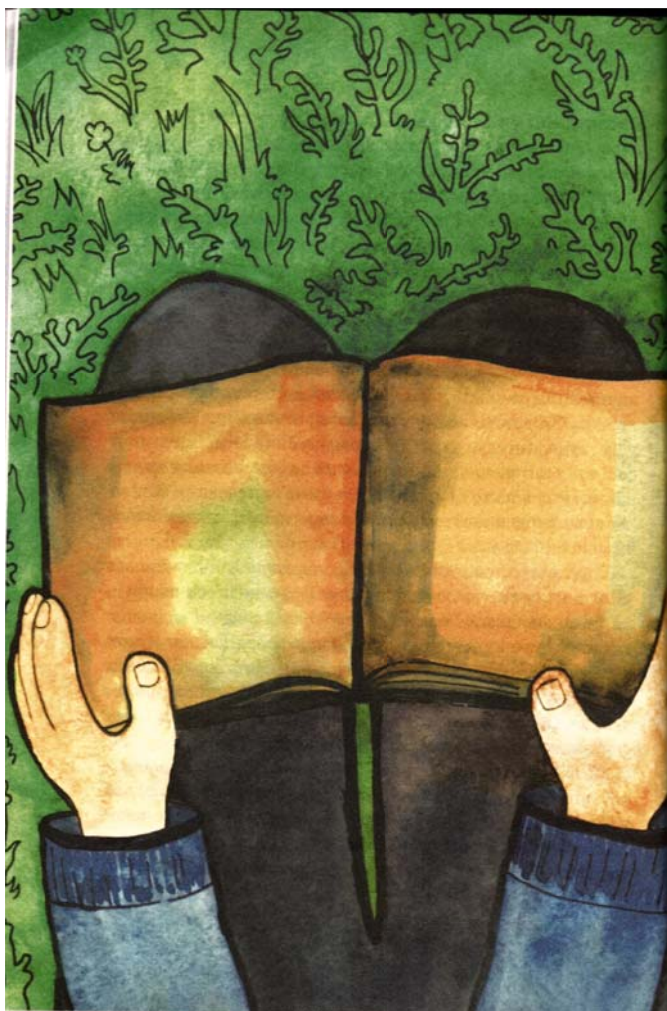
Беручись до роботи над картиною, він неначе розпочинає новий проект. Винаходить новий спосіб і новий стиль її написання, створює нові фарби, пензлі, лаки для того, щоб зробити свою роботу ідеальною. Прагнучи досконалості, заглиблюючись у деталі, художник просто не міг або не хотів закінчувати роботи. Пристрасть до досконалості та постійна величезна цікавість стали тими головними силами, які керували ним у житті.

Десь на самому початку творчості Леонардо вигадав нову техніку живопису (спосіб нанесення фарб), який назвав «сфумато» (серпанок; «той, який щезає, мов дим»). Завдяки такій техніці лінії на картині виходять злегка розмитими, такими, як ми бачимо їх у реальному житті. Доти ніхто навіть подібного не робив. Серпанок створює ілюзію повітря та глибини простору, пом'якшує межі тіл і предметів, допомагає досягти просто неймовірної ре-

алістичності. Картини Леонардо да Вінчі й тоді, і зараз вважають найкращими – адже вони «живі».

У 2010 році за допомогою нових сучасних приладів (із рентгенівськими променями) учені змогли краще дослідити деякі з полотен Леонардо да Вінчі. Збереглося їх не надто багато – усього дванадцять. У результаті науковці змогли з'ясувати дивовижну річ: художник наносив щонайтонші шари фарби. Іноді всього декілька мікронів завтовшки. Один мікрон дорівнює одній тисячній частині міліметра. Людське око не здатне розрізнити таку відстань, навіть за допомогою лупи. Як це вдалося зробити майстрові в ті часи, поки що невідомо. Таких нерозгаданих таємниць у різних галузях науки та мистецтва Леонардо да Вінчі залишив чимало. На жаль, не всі його художні роботи збереглися дотепер.

За описами сучасників (наприклад, художника й біографа Джорджо Базарі), молодому Леонардо вдаються на полотні малюнки «живіше од живих». Базарі описує картину «Мадонна з гвоздикою» та захоплюється її дрібними деталями: «Ось келих з водою, в якому стоять квіти. Видно навіть краплини роси на склі зсередини».

У Леонардо була звичка блукати містом у пошуках дуже красивих або потворних людей – моделей для майбутніх картин. Він так радів, якщо йому траплялося якесь незвичайне обличчя, що міг цілий день ходити слідом за людиною, котра його зацікавила. А коли повертався додому, то малював її голову настільки майстерно, немовби ця особа сиділа перед ним.

Леонардо не лише запам'ятовував цікаві деталі та враження. Він завжди носив із собою книжечку для замальовок. Згодом у своєму трактаті про живопис він радив усім художникам, сьогоdnішнім і майбутнім, мати при собі таку книжечку – кишеньковий альбомчик для малювання. І щоб папір у ньому був таким, з якого неможливо витерти рисунок, а можна лише перегорнути аркуш і зробити новий ескіз.

В одній із таких книжечок Леонардо да Вінчі записав: «Коли ти один, то володієш усім. Коли ж хтось поруч – лише половиною». Важко бачити в одній людині водночас талановитого художника та холодного дослідника. Проте ним завжди володіло величезне прагнення до пізнання все нових і нових знань в усіх можливих ділянках природознавства. У своїх записах Леонардо байдужий до людських почуттів, іноді навіть жорстокий.

Щоб якомога краще дослідити, яким є справжнє життя, він часто відвідував лікарню Санта-Марія Нуова у Флоренції. Якось туди привезли дуже старого чоловіка. Леонардо лагідно розговорився із дідусем, навіть запитав, скільки ж старому років. Той відповів, що не пам'ятає, але знає, що його онук помер у 68 років. Вони спокійно та мирно розмовляли. І так само спокійно, неначе заснув, старий залишив цей світ. Да Вінчі одразу ж забрав його тіло для того, щоб дослідити та знайти причину такої легкої смерті. Він щойно приязно спілкувався з цим чоловіком, а за дві години вже вивчав його тіло як учений.

У наш час художники дізнаються про детальну будову людського тіла переважно з книжок. Тоді таких підручників просто ще не було. І не лише для митців, а й для лікарів. Застосовувати знання з анатомії (це наука про те, як влаштоване тіло людини) для правильного зображення людей на картинах було досить зухвалим і сміливим рішенням для того часу. За таке можна було потрапити до в'язниці чи на вогнище. Набагато пізніше саме з дуже точних і детальних малюнків Леонардо да Вінчі буде складено багато посібників з анатомії.

До нього ніхто не малював людину так, як, наприклад, на картині «Святий Ієронім». Тіло святого виписане зі знанням найдрібніших його деталей та особливостей будови. Ієронім зображений у момент каяття у гріхах. Він готується ударити себе каменем у груди. Біля ніг святого лежить приборканий лев. За легендою, в лапу хижака потрапила скалка і він мало не сказився від жахливого болю. Ієронім витягнув скалку, а після цього вони з царем звірів стали нерозлучними друзями. На полотні святий каявся у своєму захопленні – читанні старовинних, заборонених тоді книг. В епоху Леонардо це вважи гріхом. І художник не просто малював картину. Він відчував свою схожість, внутрішню єдність, спорідненість з Ієронімом. От

лишень каятися він наміру не мав. Адже Леонардо хотів би дізнатися про все на світі, проникнути в усі таємниці Землі.

«Святий Ієронім» так і лишився незакінченим. Леонардо виконав його тільки чорною та білою фарбами, але картина потребувала ще дуже багато шарів різних фарб.

Так і не довівши цю роботу до завершення, художник узявся виконувати нове замовлення.

ЗАПИТАННЯ:

1. Як Леонардо знаходив моделей для майбутніх картин?
2. Що він замальовував у свій кишеньковий альбомчик?
3. Чому Леонардо да Вінчі відчував внутрішню спорідненість зі святим Ієронімом?

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТИЙ, де розповідається про Мілан та про переїзд

Для переїзду маестро обрав Мілан – працювате й наповнене життям місто, яке зовсім недавно розбагатіло. Міланське герцогство було надзвичайно заможним. Тут вирощували найкращих в Італії бойових коней, виготовляли чудову зброю. Мілан славився своїми шовковими тканинами та фарбуванням вовни, яку привозили з Англії. Жителі цього міста були переважно мирними трудівниками, котрі не дуже й уміли за себе постояти. Тому воїнів для захисту герцогства доводилося наймати.

Одним із таких найманців, а точніше їхнім командиром, був Франческо Сфорца, який пізніше став правителем Мілана та отримав герцогський титул. У той час, коли Леонардо да Вінчі задумався про переїзд, міланським правителем був старший онук Франческо – Джан Галеацо Сфорца. Але насправді вся влада була в руках його дядька, молодшого сина Франческо Сфорци, Лодовіко, на прізвисько Моро, що означає Мавр. Маврами тоді називали темношкірих людей. Лодовіко так прозвав його старший брат Лоренцо Сфорца, батько Джана Галеацо, за незвичайний смаглявий колір шкіри.

Лодовіко Моро був дуже радий талановитим митцям при своєму дворі. Леонардо да Вінчі знав про це й написав йому листа, в якому описав себе як літератора, архітектора, скульптора, інженера, зброяра, художника й музику, що грає на лютні.

Навесні 1482 року, так і не закінчивши «Поклоніння волхвів», Леонардо покинув Флоренцію. Попередньо він написав до герцога Лодовіко Моро листа, в якому зробив собі чудову рекламу.

«Я вмю робити мости, дуже легкі, міцні, які можна нескладно переносити з місця на місце, – писав він. – Я знайшов способи, як зруйнувати

будь-яку фортецю або будь-яке інше укріплення, якщо, звісно, воно не збудоване на скелі... У мене є також креслення для виготовлення гармат, дуже зручних і легких у пересуванні, якими можна розкидати дрібні камінчики на кшталт граду... Я знаю, як потрапити в потрібне місце через підземелля таємними шляхами без жодного шуму, навіть якщо для цього доведеться проходити вузькими тунелями або під рікою... Я можу робити закриті, безпечні й водночас неприступні колісниці з гарматами, які вриваються у ворожі лави, і жодна людина не вистоїть проти них... Я можу створити нові незвичайні гармати й вогнемети, кращі за ті, якими зараз усі користуються... Залежно від обставин, можу зробити величезну кількість різноманітних наступальних і оборонних механізмів... і тоді, коли бойові дії відбуватимуться на морі... якщо ж будь-що із перерахованого здалося комусь неможливим, я готовий здійснити показову спробу у вашому місті або в іншому місці за вказівкою вашої світлості... ».

Продовжуючи свій перелік, Леонардо додає, що він дуже вправний художник та скульптор. І що може взятися за виготовлення «коня», тобто за кінну статую, – пам'ятник батькові герцога Франческо Сфорцу, план якого Моро в той час виношував.

Да Вінчі взяв із собою двох друзів: музиканта Аталан- то Мільйоротті та механіка Томазо Мазіні на прізвисько Зороастр.

У Мілані маестро прожив майже двадцять років. Тут він отримав те, про що мріяв у рідному місті, – славу та визнання.

ЗАПИТАННЯ:

1. Чому Леонардо да Вінчі для переїзду обрав Мілан?
2. Ким він представився в своєму листі до міланського герцога?
3. Як ти думаєш, чому він написав саме так?

РОЗДІЛ ДЕСЯТИЙ, з якого ми дізнаємося про Леонардо як оповідача, поета, співака та музиканта

Да Вінчі разом зі своїми супутниками прибув до Мілана на початок щорічного музичного конкурсу. Переможців цього змагання чекав не тільки грошовий приз. Їх запрошували до герцогського двору. Леонардо вирішив скористатися нагодою і також взяти участь у цьому випробуванні, щоб таким чином привернути до себе увагу правителів міста. Спеціально для конкурсу маестро зробив лютню – музичний інструмент, схожий на арфу. То була особлива лютня – вона звучала голосніше, ніж цілий оркестр. От він і взяв її з собою. Інструмент був зроблений із кінського черепа та оправлений сріблом. Така трохи дивна примха була саме у стилі Леонардо. Йому подобалося все незвичайне. Однак форму інструмента він вибрав не просто так. Порожнини черепа добре підсилювали звук.

Музика не належала до найголовніших інтересів Леонардо да Вінчі, проте декілька нових музичних інструментів він усе ж таки створив. Зокрема барабан на колесах, який під час руху сам відбивав ритм, автоматичні молоточки та дзвіночок, котрі вдарились один об одного та в певні моменти звучали особливо чисто, та органну віолу зі смичком.

Леонардо здобув перемогу над усіма учасниками конкурсу. Адже, окрім усіх своїх умінь, він ще й чудово співав та імпровізував – мимохідь складав і виконував віршовані куплети. У разі потреби він міг написати казку, притчу або вірш нітрохи не гірше, ніж це робили придворні поети.

Він не був бажаним гостем у палаці Лоренцо Прекрасного у Флоренції. Зате в Мілані після листа герцогу Лодовіко та перемоги в музичному конкурсі Леонардо відразу потрапив до справжнього придворного виру. І виявилось, що він наче створений для такого життя.

Да Вінчі дуже швидко ставав центром уваги в якому завгодно товаристві. Щоправда, якщо був у доброму гуморі й не намагався уникати людей.

У компанії придворних дам і кавалерів Леонардо завжди був центральною фігурою. Він міг блискуче й невимушено вести будь-яку розмову: легковажну, вчену, поетичну або порожню. Хоча ця майстерність не була одним із його вроджених талантів. Да Вінчі готувався до таких розмов, робив такі собі «заготовки». Він записував смішні або повчальні історії, казки та загадки, які називав «пророцтвами», а коли його просили розповісти щонебудь, то спочатку вдавав, ніби пригадує щось, і лише потім оповідав.

Його «пророцтва» – це кумедні загадки.

Наприклад, такі: «Люди викидатимуть власну їжу». Це про весняну сівбу на полях.

Ось іще одне: «Багато людей поспішно випустять дух, втратять зір, а незабаром і всі почуття». Моторошно? А насправді тут описано зовсім звичайну подію. Людина, перш ніж лягти спати, задуває свічки; стає темно – і вона ніби втрачає зір, а коли засинає, то й усі інші почуття: не чує, не помічає запахів... Як бачите, зовсім не страшно.

Або, скажімо, так: «Побачать усі, як люди ходять по шкірі великих тварин». Що малює уява? Тим паче, що Леонардо вимовляв це та інші «пророцтва» таким дивним, ніби чужим, лякаюче таємничим голосом? А це лише шкіряне взуття.

А ось це взагалі смішно: «Шкіра тварин виводитиме людей із мовчанки з гучними криками та лайкою». Насправді це про м'ячі для гри. Адже їх робили в той час зі шкіри. Згадайте про це пророцтво, коли переглядатимете футбольний матч.

Але деякі «пророцтва» Леонардо малюють реальні картини майбутнього. Багато з яких або вже були нашим минулим, або зараз є нашим сьогоднішнім. Ось наприклад: «Люди розмовлятимуть одне з одним із найвіддаленіших країн і одне одному відповідатимуть». Йдеться, безперечно, про телефон.

«Люди ходитимуть та не рухатимуться, розмовлятимуть із тим, кого немає поруч, чути будуть того, хто не говорить». Це телебачення, запис на магнітофон, відтворення звуку.

«Люди... своїм особливим способом миттєво розбігатимуться по різних частинах світу, не рухаючись із місця». Це про передачу зображення по телебаченню.

Як у нього це виходило – досі незрозуміло.

Усі ці оповідки да Вінчі промовляв легко й весело, немовби жартома. Хоча насправді ретельно заздалегідь їх готував.

Зовсім по-іншому будувалася розмова, коли Леонардо доводилося спілкуватися на серйозні теми. Да Вінчі попередньо старанно вивчав співрозмовника, щоб дізнатися про його інтереси, перехопити нитку розмови та примусити людину подивитися на якісь речі так само, як і він. Маєстро неперевершено вів переговори. Але цьому мистецтву йому довелося вчитися самотужки.

Леонардо так само любив усілякі ребуси та головоломки. Якось на великому аркуші з двох боків він записав 154 ребуси. А ще маєстро писав байки та притчі, іноді запозичав їх десь, а іноді вигадував сам із повністю новими сюжетами. Усі його байки схожі між собою за змістом. Це сумні історії про тварин, або про рослини, або про неживі предмети, як це часто буває у таких оповідках. У Леонардо це практично завжди розповідь про те, як герой байки досягає успіху, але, щойно це стається, одразу ж незрозуміла вища сила позбавляє переможця всього. Цікаво, що причиною всіх бід виявляється надто допитливий розум безталанного героя.

Звісно, всі ці історії да Вінчі писав про самого себе. А в тому, що сам є розумним і талановитим, він ніколи не сумнівався. Однак часом Леонардо почувався нещасним – якщо зважати на деякі особисті записи в щоденниках. Можливо, йому було сумно через те, що дорогоцінний час витрачається на всілякі дурниці на кшталт загадок або «пророцтв».

ЗАПИТАННЯ:

1. Який інструмент був у Леонардо на музичному конкурсі?
2. Спробуй вигадати своє «пророцтво» та озвуч його.
3. Як ти вважаєш, чому з Леонардо всім було весело?
4. Чому йому так добре вдавалися переговори?

РОЗДІЛ ОДИНАДЦЯТИЙ

в якому йдеться про да Вінчі як про винахідника зброї

Коли Леонардо да Вінчі писав до Лодовіко Сфорци свого листа, то сподівався, що Моро приїме його на службу не лише як придворного поета та музиканта. І навіть не тільки як художника. Все-таки, пристрастю маестро завжди були різноманітні механізми та машини. Він сподівався реалізувати також свої проекти нової зброї. Адже саме в той час Міланське герцогство воювало з Венецією. Тоді Леонардо ще цікавився військовими питаннями. Хоча згодом його думка кардинально змінилася, і він називав війну найстрашнішим неподобством.

У ті часи для художників було абсолютно нормальним займатися зброєю: людина, яка була спроможна зробити бронзову статую, так само успішно могла виготовити й гармату. Архітектор із однаковою легкістю міг узятися за будівництво веж і оборонних споруд.

Леонардо, як і багато сучасних йому майстрів, займався виготовленням зброї. А завдяки його прагненню все покращувати, нова зброя завжди виходила вдосконаленою. Щоправда, багато ідей маестро так і zostалися лише у малюнках та кресленнях. Можливо, через відсутність віри тодішніх правителів у їхню реальність. Чи тому, що сам Леонардо сумнівався у їхній досконалості. А може, він зовсім і не намагався їх втілити. Адже всі ці пристрої повинні були нести смерть. Однак спочатку майстер просто захоплювався новою ідеєю. Самою можливістю існування і вдосконалення того чи іншого механізму, машини. Не думаючи про можливі наслідки. Він ніби грався, мов хлопчик.

Ідеї да Вінчі черпав із різних джерел. Досить часто він переробляв і багато в чому доповнював чужі проекти. Так, його закриті колісниці, «безпечні та неприступні», в простішому, примітивнішому варіанті були відомі ще з часів Давнього Риму. Вони слугували для прикриття воїнів, що пробивали тараном ворожі стіни. Леонардо перетворив їх на прикриті панциром і озброєні гарматами вози з воїнами всередині. Зараз такі вози назвали б танками. їх винайшли на 450 років пізніше від того часу, коли жив маестро. Слабкою ланкою такого воза був спосіб пересування. «Танк» Леонардо да Вінчі мав рухатися за допомогою людської сили, що була всередині. Сучасний танк працює за допомогою двигуна.

В одній із книг маестро знайшов ідею колісниці з косами довкола. Він удосконалив її, придумавши додатковий механізм, який повинен був обертати леза горизонтально. Таку страшну зброю використовували за часів перського царя Дарія, який правив за дві тисячі років до згаданих вище подій. Леонардо зробив малюнок цієї колісниці, од якого холодне душа, та

додав його до свого листа до Лодовіко Моро. Окрім того, він зазначив, що такі колісниці завдадуть більшої шкоди тим, хто їх використовує, ніж тим, проти кого вони спрямовані.

До листа також було додано малюнки багатоствольної гармати. Такі гармати вже застосовували на той час, проте вони були надто громіздкими й незручними для перезаряджання. Маєстро спробував удосконалити їхню конструкцію. Леонардо запропонував створити гармату з 36 стволами, розташованими в трьох ярусах. Це дало б можливість вести вогонь з одного ярусу, в той час як другий вистигав би після пострілів, а третій заряджався б. Із таким удосконаленням можна було вести вогонь майже безперервно. Гармата була забезпечена механізмом для регулювання підйому. Навіть недосвідчена у військовій справі людина помітить, що ця гармата Леонардо – попередниця кулемета та ракетної установки. Жерла закріплені так, щоб забезпечити їм місце для віддачі. Ця конструкція отримала назву «мушкет у формі органної труби». Є й інша зброя да Вінчі: гармата, на якій для підвищення потужності та швидкості вогню віялом розташовано багато жерл.

Да Вінчі також придумав і зробив креслення снаряда, який вибухає від удару, розкидаючи навколо шматки металу. Якби такі снаряди почали б тоді робити, то ім'я Леонардо да Вінчі стало б загальновідомим. Чоловік, що втілював цю ідею, жив у кінці XVIII століття та був британським офіцером на ім'я Генрі Шрапнель.

Розхвалюючи себе герцогу Сфорцу як військового експерта, Леонардо інтуїтивно діяв правильно. Лодовіко просто не приділив своєї уваги його військовим ідеям. Моро був хитрим і обережним правителем, який вважав за краще не воювати. Він із підозрою ставився до всього нового. Особливо якщо воно походило не від міланця. Герцог завжди був дуже скритним, частенько здавався не надто кмітливим. Леонардо довелося відчувати це на собі.

Війна з Венецією невдовзі закінчилася, тож да Вінчі не довелося випробувати свою зброю в бою. Але Лодовіко Сфорца, познайомившись із Леонардо краще, зробив його одним із «герцогських інженерів». Незабаром він доручив майстрові не менш відповідальну справу.

ЗАПИТАННЯ:

1. Чому Леонардо да Вінчі готовий був узятися за виготовлення зброї?
2. Чому його військові винаходи не втілили в життя?
3. Коли знову вигадали танк?

РОЗДІЛ ДВАНADЦЯТИЙ, в якому Леонардо постає перед нами як архітектор та інженер-будівельник

Які ж першочергові доручення дав Лодовіко Моро Леонардо да Вінчі? Ось що це були за важливі справи. Перша, звісно ж, – пам'ятник Франческо Сфорцу, батькові Лодовіко та головному родоначальнику всього сімейства. Це мала бути величезна кінна статуя. Саме така, яку маестро й мріяв створити. Леонардо відразу ж узявся до вивчення будови коней та до створення ескізів. Але загалом на підготовку малюнків і виготовлення пам'ятника в нього пішло майже шістнадцять років.

Друга справа – оздоблення та зміцнення Міланської фортеці. Слід зазначити, що вона вже й так була досить великою і неприступною, як на ті часи. Тут були надзвичайно міцні стіни, бастіони, заповнені водою рови, мости та інші захисні споруди. Війна з Венецією припинилася, і, здавалося тоді, надовго. І Моро був спокійний щодо могутності та надійності фортеці. Леонардо він доручив зайнятися не стільки зміцненням, скільки оздобленням цього замку.

Серед численних будівель Кастелло Сфорческо (фортеці Сфорци) були не

тільки сторожові вежі, а й палаци, в яких жили герцог, його рідні та близькі. Там же розміщувалися сховища зброї, книг, документів, зокрема й знаменита «Вежа скарбів», де Лодовіко зберігав свої коштовності. До речі, в ті часи Мілан та його правителі вважалися одними з найбагатших у Європі.

Замок Сфорци був справді величезним. Роботи для інженера-архітектора там було чимало. Леонардо, як завжди, взявся за справу ґрунтовно, проте по-своєму. Він вирішив, що потрібно спочатку перевірити систему укріплення, а потім вже подбати про оздоблення фортеці. Але тим часом він заходився облаштовувати вхід до замку. Майстер збудував там високу вежу, покриту кулястим куполом. На тлі цієї вежі кінна статуя родоначальнику сім'ї Сфорци мала би більш ефектний вигляд. Потім Леонардо узявся переглядати системи ровів і внутрішніх стін, намагаючись максимально їх зміцнити. Він запропонував значно збільшити різницю між площею основи та площею верхньої частини стіни. Такі укріплені мури змогли б витримувати багаторазовий гарматний вогонь і не руйнуватися. Зі стін мали би зникнути такі популярні в Середньовіччі зубці. Точніше, вони повинні були стати закругленими. Це мало зміцнити фортечні мури та прикрасити їх одночасно.

Да Вінчі також придумав нові форми веж, запропонував зробити стіни гофрованими – такими, що складаються з маленьких складок-сходинок. Проте майже всі його проекти так і лишилися тільки на папері, тому що від укріплення замку маестро відволікло інше доручення Лодовіко Моро. Треба було допомагати добудовувати Міланський собор. Якраз напередодні Лодовіко прогнав німецьких будівельників і запросив італійських під керівництвом Луки Фанчеллі. Хоча, слід визнати, дещо в облаштуванні фортеці Сфорци Леонардо усе-таки удосконалив. За його кресленнями побудовано мережу таємних ходів, що з'єднували різні частини замку, а також систему для підслуховування під назвою «Діонісове вухо». Цей хитромудрий пристрій є прообразом сучасних систем прослуховування. Він був комбінацією спеціальних труб, через які звук із одного приміщення легко потрапляв до іншого. Система ця була відома ще в давні часи, але, як завжди, допрацьована і вдосконалена Леонардо.

Міланський собор почали будувати ще 1386 року, а закінчили 1813-го. Так що створенням різних його частин займалися не просто різні архітектори й будівельники, а й різні покоління майстрів. Проект даху Міланського собору Лодовіко Сфорца замовив не тільки Леонардо да Вінчі, а й іншим інженерам-архітекторам, які служили в нього на той час. Серед них були такі відомі майстри, як П'єтро да Горгондзола та Донато Брамонте. Останній відомий тим, що збудував собор Святого Петра у Римі, а також своїм важким характером. Але це не завадило Леонардо з ним потоваришувати. Маестро, як відомо, вмів бути ввічливим і привітним з усіма.

У 1488 році да Вінчі першим представив свій проект центрального купола Міланського собору. Майстер подав до Будівельної Ради не тільки малюнки та креслення, а й дерев'яну модель собору разом із куполом. Його проект прийняли, і Леонардо навіть отримав за нього частину оплати. Але потім він відкликав свою модель із конкурсу та переробив її. Потім ще раз переробив, прагнучи довести до ідеалу, а потім його відволікли якісь інші справи. У результаті купол спорудили незадовго до 1500 року архітектор Омодео та інженер Дольчебуоно.

У 1484-1485 роках епідемія чуми забрала близько п'ятдесяти тисяч життів міланців. Леонардо да Вінчі вважав, що одна з причин цієї трагедії – перенаселеність міста та страшенний бруд. Усюди були купи сміття, сонячне світло ледве пробивалося до вузьких вуличок, де помиї часто виливали просто у вікно.

Художник запропонував герцогу побудувати нове місто, яке складатиметься з десяти районів, по тридцять тисяч жителів у кожному. В кожному районі має бути своя каналізація. Вулиці мали зробити просторими. Ширина найвужчих повинна була дорівнювати середній висоті коня. Леонардо також запропонував систему дворівневих міських доріг. Таке вирішення дало би змогу жителям вільно рухатися, не затримуючись на перехрестях. Верхні вулиці, безперечно, призначалися для людей знатних. Ними можна було пересуватися пішки або в легких каретах. Нижні залишалися в розпо-

рядженні простого люду та вантажних візків. Обидва рівні мали з'єднуватися спеціальними гвинтовими сходами з майданчиками для відпочинку. У новому місті мало бути просторо, світло й чисто. Під будівлями та вулицями всюди мали проходити каналізаційні канали. Для того щоб змивати нечистоти з вулиць нового Мілана, маестро пропонував побудувати на річці греблю та створити систему відвідних каналів. За їх допомогою вулицями можна пускати потоки води та мити їх не згірше од сучасної поливальної машини. До того ж будівництво греблі допомогло б підняти рівень води в річці. Вона не мілітиме постійно влітку і, відповідно, перестане ставати у спеку розсадником малярійних комарів. Цей проект викликав у Моро лише іронію та подив. Він вважав ідею такого міста нереальною.

Кілька сотень років потому Державна рада Лондона визнала запропоновані Леонардо да Вінчі пропорції ідеальними та наказала додержуватися їх під час будівництва нових вулиць міста.

ЗАПИТАННЯ:

1. Які три справи Лодовіко Моро доручив Леонардо?
2. Як ти думаєш, чому маестро так і не закінчив проект купола Міланського собору?
3. Що було причиною створення проекту «міста майбутнього»?
4. Яким чином мали підтримувати чистоту в «місті майбутнього»?

Текст 1

Сюжет ТСН

У Фінляндії вибухнув мистецький скандал з українською складовою, йдеться у сюжеті ТСН.

*Картина Марії Примаченко
«Щур у дорозі»*

Візерунок фінської компанії

Випадково виявилось, що принт, який уже шостий рік використовує одна з найбільших дизайнерських компаній, є майже повною копією малюнка української художниці Марії Примаченко. Генеральний директор національного музею прикладного мистецтва Адріана Вялець порівняла картину українки, з малюнком, на якому стоїть авторський значок фінської компанії, та не знайшла значних відмінностей. «Композиція не змінювалася. Навіть нахил дерев», – зазначила Вялець.

Картину Примаченко в Києві побачив громадянин Фінляндії. Із репродукцією він приїхав додому, упевнився, що малюнки місцевої дизайнерської компанії схожі на неї, як дві краплі води, та подзвонив журналістам.

Виявилось, що з 2008 року у Фінляндії, Америці та країнах Азії торгують постільною білизною, посудом, ковдрами з малюнками з назвою «Мешканці лісу», а ці малюнки дуже схожі на картини Марії Примаченко.

Дизайнерка Крістіна Ісола, авторству якої належить серія «Мешканці лісу», визнала плагіат: «Я розумію, що вчинила неправильно. Мені соромно». Однак, ці зізнання юридичної сили не мають. «Авторські права належать родині Марії, її спадкоємцям, онукам, це Іван і Петро, але право на публікацію належить музею», – зауважила директор музею.

Текст 2

В аеропорту

Двадцятирічна Олена сиділа в аеропорту Гельсінкі, що у Фінляндії, і чекала на рейс до Нью-Йорка, куди прямувала за студентською програмою. Коли настав час проходити до літака, дівчина зупинилася. Крізь велетен-

ське вікно терміналу на хвості літака вона помітила незвичайний малюнок: ліс, який вона десь бачила. А де? Олена ніяк не могла пригадати. Ця думка не йшла їй з голови впродовж усього польоту.

*На фото фюзеляж літака фінської авіакомпанії.
У центрі Крістіна Ісола*

Проходячи повз Музей імені Тараса Шевченка, Олена побачила вивіску «Марія Примаченко. Невидиме». А поряд – той самий жовтогарячий звір з альбому, якого колись малою вона не випускала з рук.

Біля кожної картини був приліплений аркуш із назвою картини, яку давала авторка. Чула, як іноземці захоплено розглядали картини й шкодували, що не знають української.

Впізнала вона і той ліс із літака. Ним виявився фрагмент картини «Щур у дорозі». Знайшла інформацію в мережі, що то був плагіат, тобто незаконне копіювання чужої творчості під іншим авторством. І що це далеко не поодинокий випадок, коли недобросовісні підприємці намагалися заробити, використовуючи роботи Марії Примаченко. Її роботи підробляли та копіювали в усьому світі.

(За М. Рубан)

Про що книга «Марія Примаченко» автора Марії Рубан

«Марія Примаченко» – це книжка про любов. Любов до рідної землі, мистецтва, життя. Про незламний дух і неперевершений талант. Це історія про життя і творчість нашої славетної співвітчизниці. Як людині «з народу» стати відомою на весь світ? Що слід робити, аби про тебе знали у кожній країні? Навряд чи ці питання хвилювали легендарну українку, народну художницю Марію Примаченко. Адже всі свої картини вона писала не задля слави. Кожен її твір – то прояв безмежної любові до рідної землі.

Сім причин прочитати книжки «Марія Примаченко»

1. Історія життя Марії Примаченко показує, що справжній талант обов'язково дістав визнання.
2. І неважливо, звідки походить людина, який рівень достатку її сім'ї та чи відрізняється вона від інших фізично.
3. Діти дізнаються, як народжувалися картини легендарної художниці та що її надихало. Особливо книжка зацікавить школярів, яким до вподоби малювання та рукоділля.
4. Книжка допоможе пояснити малечі, що до людей із особливими потребами слід бути чуйними, як-от друзі Марії, які допомагали мисткині під час її навчання у Києві.
5. Особливе бачення Марії навколишнього світу, відображене у книзі, підкреслить юним читачам важливість любити природу.

МАРІЯ РУБАН «МАРІЯ ПРИМАЧЕНКО» (Фрагменти)

Зміст

Сім причин прочитати книжку «Марія Примаченко»	6
РОЗДІЛ 1. Краса у всьому.	10
Творча родина	12
Хвороба, що змінила все	16
Запитання	19
РОЗДІЛ 2. Мовчазна дівчинка.	20
Синій глей.	22
Перший заробіток	27
Запитання	31
РОЗДІЛ 3. Юність	32
Довга спідниця	34
Вишивальниця.	38
Перше кохання	41
Запитання	45

РОЗДІЛ 4. Зірка з Болотні	46
Знайдена на базарі	48
Подорож до Києва	53
Запитання	57
РОЗДІЛ 5. Мандрівки чарівних звірів	58
Навчання у майстерні	60
Стояти на двох ногах	62
Київські спогади	65
Запитання	67
РОЗДІЛ 6. Щастя материнства	68
Знайомство з Василем	69
Віщий сон	73
Запитання	75
РОЗДІЛ 7. Звірі повертаються	76
Війна позаду	77
Гучне визнання	81
Будні	84
Запитання	87
РОЗДІЛ 8. Рай без вихідних	88
Мистецька веранда	90
Великий вибух	93
У ліжку	96
Запитання	99
РОЗДІЛ 9. Звірі з нами	100
Невидиме	102
Полювання на шедеври	106
Запитання	107
Спадщина, нагороди й відзнаки	108
Важливі дати	110
Бібліографія	112

ПОДОРОЖ ДО КИЄВА

Настав омріяний вечір зборів. Зранку Марія мала їхати до Києва. Дівчина з нетерпінням чекала на цю подію, та водночас їй було дуже страшно їхати так далеко з рідного села. Однак страх пересиливало передчуття вражень від побаченого: нарешті мала здійснитися давня мрія Марії Примаченко, її запросили до Експериментальних творчих майстерень, які щойно відкрилися при Київському державному музеї українського мистецтва. У цих майстернях молоді митці творили і навчалися.

– Кажуть, що ті майстерні відкрилися у Києво-Печерській лаврі. Це дуже особливе місце, доню. Люди звідусіль їдуть туди, що відчуті особливу енергію. Божа сила тебе там оберігатиме, і я завжди подумки буду з тобою, Марієчко, – казала мати.

Повіз її брат Іван. Дорога була важка. Доки добралися до Києва, дуже потомилися. Думали, все позаду і вже можна перепочити, та виявилось, що місто більше, ніж вони собі уявляли. Довго блукали вони Києвом, доки не знайшли лавру. Брат уже вмовляв вертатися назад у Болотню, але Марічка твердо стояла на своєму і не здавалася. «Вези!» – командувала вона.

Дуже зраділи вони, коли прибули на місце і знайшли потрібний корпус. Здавалося, ось тепер уже напевне всі випробування позаду.

А зараз, – сказав хлопчина, який довів їх від воріт до корпусу, – вам на другий поверх.

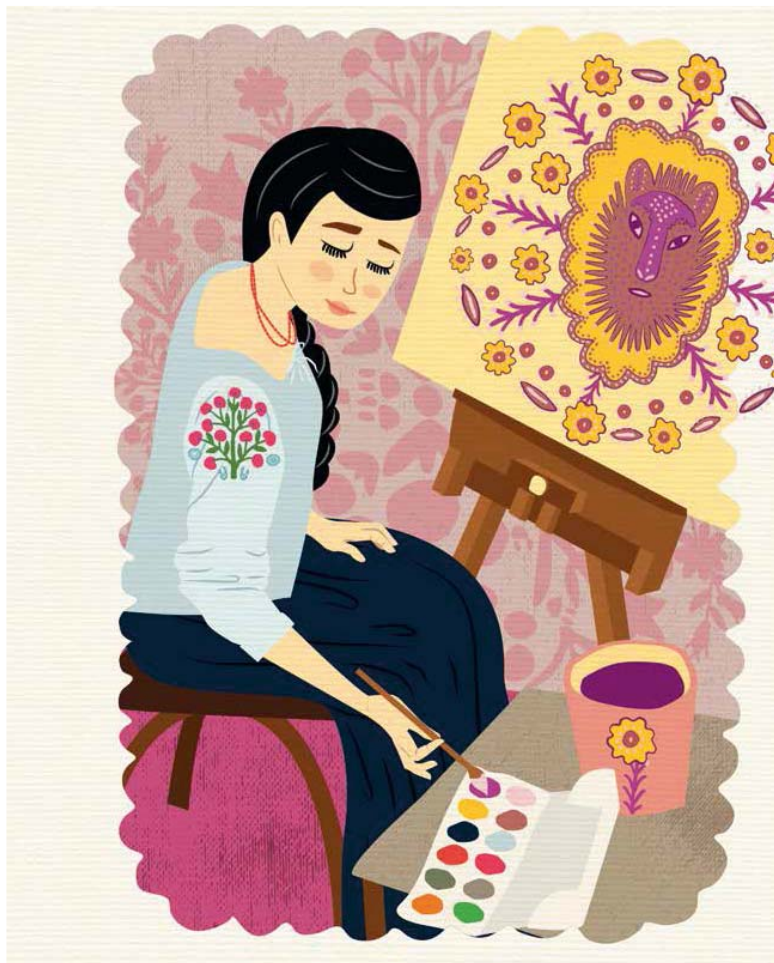
Марія сплотніла. Досі вона ще ніколи не підіймалася сходами. Від переляку дівчина міцно заплющила очі. Іван щось казав їй, та вона не чула – його голос і слова злилися в один невиразний гул. Аж раптом гул щезнув. Його витіснив мелодійний хорівий спів, який луною котився сходами. Марічка розплющила очі.

...Летить галка через балку,
Літаючи, кряче...
Молодая дівчинонька
Ходить гаєм, плаче.

Лагідний спів, наче тепла ковдра, огорнув її цілковитим спокоєм. На той спів Марічка й пішла, мужньо долаючи на милицях кожную сходинку. Коли ж нарешті дісталася майстерні, там саме йшли заняття.

Мене звати Марія Примаченко, я приїхала до вас із Болотні, малювати, – промовила дівчина з порога. І одразу ж помітила, які у всіх фарби та папір. Її очі спалахнули радісним вогником, наче й не було ніяких сходів і важкого шляху з Болотні до Києва. – Божечки, які фарби! – вигукнула вона. – А папір який білосніжний, зроду не бачила такого! Можна й мені малювати?

Ближче за всіх до неї стояла за мольбертом Параска Власенко. Вона трохи зухвало зміряла поглядом сільську дівчину, показала на вільне робоче місце з пензлями і промовила:

Як можеш, то берись. А не можеш – не берись.

Марія рішуче підійшла до вказаного місця і заходилася малювати рушник. Як домалювала, дали новий аркуш – такий само білосніжний, як і перший. Дівчина не могла спинитися – так її вразили папір і фарби. Малювала, аж доки не підійшов директор. Він поглянув на її малюнки і сказав:

Бачиш, який я високий? А з тобою я ще вищий став. Берем! Ведіть її до кімнати, щоб перепочила з дороги.

Марія не могла натішитися. Коли вже лежала в ліжку, довго міркувала над тим, що саме означали директоріві слова. «Хіба, може, те, що від моїх малюнків його настрої поліпшився? Всі люди, як веселі, то наче вищають», – думалося їй.

ЗАПИТАННЯ:

1. Як звали київську майстриню, яка приїхала до Іванкова?
2. Що вона робила на іванківському базарі?
3. Чим робота Марії вразила київську майстриню?
4. З якою метою Марія поїхала до Києва?
5. Як Київ зустрів Марію?

РОЗДІЛ 5

Мандрівки чарівних звірів

Життя у Києві дуже відрізнялося від звичного Марії сільського повсякдення. За рік вона не призвичаїлася до нового місця, хоча дуже його любила. Надто вже дошкуляло дівчині каліцтво, заважало їй вільно рухатися й почуватися незалежною. Поміж великої кількості незнайомих людей Марія ще дужче соромилася своєї особливості.

Та будь-які життєві негаразди легше долати, коли поруч є вірний друг. Марічці друзів не бракувало, дівчина легко знаходила спільну мову з людьми, закоханими, як і вона, в мистецтво. Її це повсякчас дивувало, адже селяни, серед яких вона зростала, переважно займалися фізичною працею. Саме тут, у Києві, Марія нарешті зрозуміла, що вона – художниця. Чи, як вона сама себе називала – народна майстриня. «Бо художники пишуть з натури, а я від душі», – казала вона.

Навчання у майстерні

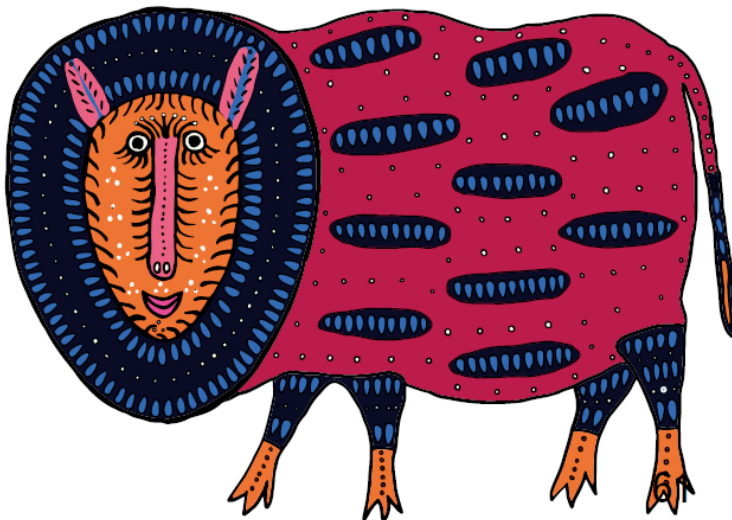
Марія охоче навчалася. Вона залюбки поринала у спілкування з творчими людьми. З часом вона випрацювала власний стиль, однак ніколи не нехтувала порадами педагогів. Їй було цікаво дізнаватися щось нове і спостерігати, як кожен майстер все робить по-своєму. Здавалося б, чому ще навчати людину, яка народилася талановитою? Та до кожного заняття Марія ставилася серйозно і знала, що знання зайвими не бувають.

Наприклад, саме тут вона дізналася про різновиди фарб. Раніше вона малювала тими, які можна було роздобути у Болотні чи Іванкові. Звичайні олійні фарби були розкішшю. А тут, у майстернях, користувалися ще й аквареллю і гуашшю, які геть відрізняються від олійних фарб! Тому Марічка сумлінно опановувала техніку малювання з кожним видом фарби, аби

зрештою обрати собі найулюбленіший. Найбільше до серця Марії припала гуаш.

Часто дівчина до ночі сиділа в майстерні, сам на сам залишаючись із ватманами і пензлями, поринаючи у власний світ. Уявляла, які звірі зараз живуть у лісі навколо Болотні, які птахи кружляють над нею. Згадувала дивовижної краси рослини, що буяли в селі. На папері народжувалися «Чорний звір», «Коричневий звір» – назви тим хижакам не було, але з-під Маріїного пензля вони виходили неначе живі. Поверх шерсті у них росли квіти – так з'явився завітчаний «Зелений слон».

Хіба слон може бути зелений? – якось запитала Параска Власенко.

Чом би й ні? – відповіла Марія.

«Зелений слон», до речі, був ще й у синьому картузі, а на спині у нього сидів різнобарвний птах у шапочці. Хижі звірі в Маріїному виконанні припадали до серця кожному, хто їх бачив, бо були подібні до людей. Наприклад, носили шапочки, або ділили майно у суді – як на малюнку «Звірі судяться», чи їздили верхи, як «Жаба-вершниця».

Саме тієї пори у Києві готувалася Всеукраїнська виставка народного мистецтва. Серед робіт, які комісія обрала для експозиції, були й завітчані звірі дівчини з Болотні. Про художницю було мало відомо – хіба те, що вона тільки-но почала навчання у майстернях. Але її роботи надзвичайно вразили комісію, і та нагородила Марію Примаченко дипломом першого ступеня. То була важлива відзнака, яка означала, що Марічка увійшла до кола визнаних у країні майстрів народного декоративного розпису. Вмить звірі Примаченко стали найбільш обговорюваними роботами в мистецьких колах.

ОЛЕКСАНДР ГАВРОШ У ПОШУКАХ ІВАНА СИЛИ

(Фрагменти)

ПЕРЕДМОВА

Ця книжка – спроба розповісти про конкретну людину. З народження його звали Іван Фірцак. На сцені він виступав під ім'ям «Кротон». Сучасний читач чи глядач знає його як Івана Силу. Йдеться про відомого силового українського атлета із Закарпаття, що став легендою ще за життя. Нині про нього вже навіть знято художній фільм. (Зауважмо, що далеко не всі великі люди удостоїлися такої честі).

Але попри це, про Івана Фірцака так мало задокументованих даних, що в автора часто виникало відчуття, що він має справу з якимось неймовірним міфом. Протягом кількох років автор по крупицях вибирав матеріали про Івана Силу (Кротона), які публікував окремими статтями в різних часописах.

Ця книжка є своєрідним підсумком цієї пошукової роботи. Без сумніву, неповної і далеко невичерпної, але дуже важливої як перший крок до документальної фіксації одного із найсильніших українців ХХ століття.

ТРИДЦЯТЬ НЕПЕРЕВІРЕНИХ ФАКТІВ

Про зустріч із героєм свого твору Антон Копинець розповідає так: «Уперше я побачив Івана Фірцака три десятиліття тому (початок 1940-х). Він виступав у нашому селі (Раківці) на прохання своєї сестри, що проживала з нами через межу. Деякі номери виконувала й дружина Івана Федоровича – Ружена Франтішківна та син Іван... З того часу ми й стали знайомими. Він охоче розповідав про свої мандрівки по світу, показував фотографії, вирізки з газет, афіші. Повість в основному побудована на фактичних матеріалах, але в ній використано й легенди та перекази з народних уст...»

Таким чином Антон Копинець став першим біографом людини-легенди, яка за часів СРСР перебувала у затінку. Його книжка на сьогодні є єдиним джерелом для вивчення життя Івана Сили. Що в ній вигадано, а що – правдиве? На жаль, ми цього наразі не знаємо, оскільки ніхто біографії закарпатського силового атлета не фіксував.

Тому довіримося першому біографові і згрупуємо найцікавіші факти з його книжки.

1. Майбутній силач народився у родині Федора Фірцака у Білках, в якій зростало десятеро дітей. Низенька батьківська хата мала земляну долівку і порослу мохом стріху. Дід Іван Вільхович голірuch у лісі вбив ведмедя поліном, за що в селі його прозвали Силою.
2. Підлітком Іван пошкодував корову і, впрягшись до плуга, сам зорав поле. Коли телиця пошкодила ногу, хлопець приніс її на плечах додому.

3. Через бійку з односельчанином Клином, під час якої Іван Фірцак виламав дубовий хрест, яким бив нападака, його посадили до холодної. Але він вирвав ґрати і втік. Тоді його хотіли покарати нагаями у сільському уряді, але Іван не дався.
4. Чеський чиновник Вацлав Прохазка, який працював нотарем у Білках, бачачи таку невгамовну натуру та неймовірну фізичну силу, вирішив направити хлопця з листом-проханням до свого брата, власника заводу у Празі, який потребував дужих робітників. Так Іван у сіряку та крисані з веретяною торбиною поїхав до столиці, хоча перед тим хотів податися на заробітки до Бельгії, де працював його вуйко.
5. Однак у Бобі Прохазки він не затримався, хоча й зарекомендував себе як робітник добре: крутив корбу, що підіймала вантажі. Коли йому запропонували, звільнивпій кількох нрицішіікіі, робити це самому (а Іванові це було під і илу), він іюсшфинся а власником і звільнився.
6. Після звільнення із заводу Прохазки пішов працювати вантажником на залізничний вокзал, де була чітка оплата за кожний перенесений кілограм ваги. Свою норму відробляв за півдня.
7. Першим поединком для закарпатця став бій із мандрівним силачем Білетом, що заробляв на хліб виступами на вулицях. Бій для Білета скінчився трагічно, його забрали на носилках.
8. Під час бою Івана помітив тренер Онджей Нейман, син колись багатого пана. Онджей працював адвокатом і мав вчений ступінь. Замолоду він порвав із родинним гніздом. Спочатку знайшов собі притулок за океаном та невдовзі повернувся в рідний край. Однак старий Нейман відрікся від нього і йому довелося в житті пройти крізь чимало випробувань. Онджей захоплювався спортом: мав титул чемпіона з бігу і важкої атлетики. Тренував молодих спортсменів. Якось після виступу йому прострелили горло, проте він вижив, хоча й мав проблеми з голосом. Іван Фірцак називав його «паном професором».
9. Іван тренувався вдома із 25-кілограмовою гирею. Носив її не тільки по двору, але й їздив із нею у трамваях.
10. На чемпіонаті з важкої атлетики Чехословаччини взяв вагу 150-кілограмів і здобув золоту медаль. Став першим вантажником в історії чеського спорту, що виграв першість республіки. Йому було 23 роки.
11. Його головним суперником був минулорічний чемпіон Чехословаччини Колар Грдлічка, з яким згодом побилися в ресторані «Слован», за що Іван Фірцак заплатив штраф. Грдлічка служив у поліції. Після виграшу першості Івану Фірцаку також запропонували стати поліцейським, але він відмовився.
12. По дорозі на Кар лові Вари автомобіль, яким керував тренер, потрапив в аварію. Онджей Нейман загинув, а Іван шість тижнів провів у лікарні. Поліція заарештувала його, звинувативши у вбивстві. Однак двоюрідний брат Неймана адвокат Гайхел знайшов запис у щоденни-

ку покійного, в якому той відгукується про Івана якнайкраще. Юрист узяв Івана на поруки і виплатив велику грошову заставу.

13. У 1920-х роках, працюючи вантажником, Іван Фірцак ніс червоний прапор на Першотравневій демонстрації у Празі.
14. Мачок Маклер, головний постановник циркових номерів, що тридцять років пропрацював у «Герцфертов-цирку», запропонував Іванові Фірцаку стати циркачем. Власницею цирку була Роза Герцфертова. У трупі працювали акробати Зденек Мірка та Ружена Зіклова, дресирувальниця звірів Регіна Штаткова, зокрема, ведмедя Гамлета, наїзник Сватоплук Ганзелка, ліліпут клоун-конферансьє Амброзі Грозні (Половка), який теж походив із Закарпаття. Після смерті тренера Іван дав згоду на пропозицію « Герцфертов – цирку ».
15. Знамениті номери Івана Фірцака.

«Груди замість ковадла»: брилу розбивали молотом на його грудях.

«Зуби мамонта»: Фірцак прибивав долонею дубову дошку двадцятисантиметровими цвяхами до столу. Після того, як кілька чоловік не могли її відірвати, він прикладав хусточку до шляпок цвяхів і витягував їх зубами.

«Залізне серце» – триметрову рафу-рейку клав собі на плечі, четверо асистентів звішувалися на неї, пробуючи її зігнути. Коли їм це не вдавалося, він руками вигинав із неї серце.

У Відні тягнув зубами платформу з меблями, а в Женеві загальмував руками дві машини.

Перед президентом Чехословаччини показав номер «Шия під штрекою»: вузькоколіїну рейку десятеро чоловіків згинали на його шиї, коли Іван лежав на столі.
16. В Америці Іванові заплатили за рекламний трюк: він ліг на землю, а легкове авто переїхало через його горло. Фото з цього трюку друкувалося в газетах. Згодом він увів його до своєї програми під назвою «Людина під ко-’ лесами машини».
17. Носив сценічне ім’я «Кротон», бо таке мав грек-коханець власниці цирку Розі Герцфертов. Того звали Кротоній і він теж виконував силові номери. Однак він не забажав переїхати з Греції до «Герцфертов-цирку».

Між іншим, «кротител» по-чеськи означає «приборкувач», а «тон» грецькою – «напруження».

18. Після місячних гастролей «Герцфертов-цирку» у Лондоні королева Британії, яка відпочивала зі своїм почтом у Блекпулі, запросила гостей показати програму у п’ятитисячному залі цирку Тауер. Тут Іван тягнув за ланцюг вантажну машину, наповнену людьми.
19. Після виступу у Тауері відбувся імпровізований боксерський поєдинок із Джоном Джексонем, який закінчився для останнього серйозною травмою.

20. На гастролях у Парижі на Івана Фірцака напали прихильники англійського боксера, який після бою викинувся із десятиповерхового будинку, бо не міг більше виходити на арену з пошкодженою грудною кліткою. Закарпатця заманили на вечерю і побили каменяками на вулиці, де він непритомний пролежав цілу ніч. У черепі виявили тріщину. Лікар-віртуоз замість шматка розтрощеної черепної кістки поставив платинову пластину.
Два місяці силовий атлет ходив із забинтованою головою, а далі виступав у перуці.
21. В Іспанії брав участь у кориді, під час якої убив бика, вирвавши йому роги.
22. Виграв бій із японським борцем Токедзо, який був на двадцять кілограмів важчим.
23. Одружився з чеською гімнасткою Руженою Зікл, батько якої був повітряним акробатом і трагічно загинув на манежі, коли дівчині виповнилося дванадцять років. Мати дівчини з горя захворіла сухотами і померла, залишивши сиротами чотирьох дітей.
24. Іван розірвав десятирічний контракт із цирком раніше домовленого строку і через суд виплатив власниці велику компенсацію – сто тисяч крон.
25. Попервах, коли повернувся в рідне село, про нього вигадували різні небилиці. Жінки навіть боялися зустрічатися з ним, бо вірили, що йому допомагає нечиста сила. Лише старий Урста, сільський бубнар, котрий бачив на своєму віку людей, страшніших за чорта, поручкався з новоприбулим.
26. Коли угорська влада захотіла конфіскувати авто Фірцака, він розтрощив його кувалдою. Був жорстоко покараний. Його посадили до в'язниці і били. Під час арешту проломив стіну, чим скористалася частина в'язнів і втекла.
27. Одразу після відходу мадярів із Закарпаття очолив міліцію.
28. Володів чеською, угорською, німецькою, англійською, іспанською та французькою мовами.
29. Мав зелені очі. Широта плечей у молодості – 68 сантиметрів.
30. Улюблена приказка: «Корінь би йому висох».

Тепер залишається документально підтвердити або спростувати викладені Антоном Копинцем факти. І тоді легенда нарешті отримає історичний вимір. Завдання не з легких, бо чеські архіви поки що уперто мовчать. Жодних даних про Івана Силу пені каталоги не подають. Потрібна спеціальна експедиція до Чехії, аби знайти достовірну інформацію.

ОЛЕКСАНДР ГАВРОШ
НЕЙМОВІРНІ ПРИГОДИ ІВАНА СИЛИ,
НАЙСИЛЬНІШОЇ ЛЮДИНИ СВІТУ

(Фрагменти)

Розділ 4,
В ЯКОМУ ІВАН СИЛА ДЕМОНСТРУЄ СИЛУ

Івана в столиці вражало все, а найперше – рух. Усе тут кудись квапилося, бігло, летіло, метушилося. Навіть люди носилися, мов скажені. Двічі він ледь не втрапив під колеса машини, одного разу на нього наїхали велосипедом і тричі хтось лаявся просто йому у вухо, що він заважає прогулюватися вузьким тротуаром. А все тому, що Іван нікуди не квапився, здивовано крутячи головою на міцній шиї.

О, та тут зовсім не так, як у їхніх горах, де можна надвечір сидіти добру годину на розпутті, слухаючи повільну, мов сонна муха, балачку сивезного діда. Тут все мірялося на секунди. «Швидше! Швидше! Швидше!» – досі стояв йому у вухах голос наглядача на вокзалі.

Іван роззирався довкола, проходячи повз яскраві вітрини дорогих крамниць і тумби з кольоровими афішами, які він розглядав з особливою пильністю. Цікаве ж тут життя, еге-ге! Оно скільки всього лише за одну суботу й неділю відбувається!

Біля мосту, прикрашеного різнокольоровими прапорцями, Іванову увагу привернув гурт людей, всередині якого щось відбувалося. Звідти долинав гамір і сміх. Іван почав протискатися, щоб і собі побачити, що там таке. У центрі кола стояв кумедно вбраний вусатий дядько у довгому зеленому циліндрі і горланив на весь рот: «Атракціон! Атракціон! Хто переможе Велета, отримає кругленьку суму! Виходьте, хто хоче заробити!».

Та охочих не знаходилося.

Крикун, а за сумісництвом і власник атракціону, бачачи, що за якусь мить люди почнуть розходитися, кинувся рятувати ситуацію.

Ну хто, хто не побоїться поборотися з Велетом? Першому – значна знижка, – виричував він свої очища, густо підведені чорною фарбою. Але ніхто не виходив.

Серед глядачів пробіг іронічний смішок.

Добре, перший бореться без вступного внеску. І всі виграні гроші – його! Тільки його! Ну, хто?! – горланив він, втрачаючи терпець.

Запримітивши невинне обличчя та широкі Іванові плечі, оповісник радісно зарепетував:

Ось! Ось хто перший вийде на ринг! – потягнув він верховинця за руку до кола. – Як тебе звати? – запитав він очманілого парубійка.

Сила, Іван, – пробелькотів Іван.

Хо-хо! – прогудів кумедний вусань зі старанно вимальованим рум'янцем

на щоках. – Це буде поєдинок знаменитих витязів. Іван Сила проти Велета! Підходь, не скупись, а грошима долучись!

Підморгнувши Іванові, він із перевернутим зеленим циліндром пустився по колу. Глядачів ставало дедалі більше, і брязкіт монет явно тішив його вухо. Повеселілий оповісник оголосив:

Оскільки боротимуться славетні борці, ставка виграшу подвоюється!

Натовп схвально загав.

Починайте!

Ану врїж йому, Сило!

Велете, виходь!

Велет виявився на голову нижчий за Івана. Це був середнього віку кремезний смаглявий чоловік у смугастому трико з маленькими вусиками й борідкою, який роками заробляв на життя вуличними боями. Він співчутливо глянув у майже дитяче обличчя верховинського хлопця, але що тут поробиш – годувати сім'ю якось треба. Його напружені м'язи заходили по тілу, мов кролики, яких щойно проковтнув удав.

Почали! – гукнув крикун, і Велет спокійно наблизився до Івана, незмигливо дивлячись йому у вічі.

Він вирішив обійтися з цим дїтваком лагідно, уклавши його на килим простим прийомом. Та ба, хлопець стояв, як дубок, і зігнути його чи звалити підніжкою не вдалося. За кілька хвилин обидва бійці важко дихали, вчепившись один одному в плечі, не в змозі повалити суперника.

Натовп підбадьорливо ревів, а оповісник почав нервово крутити свого прямого й довгого, як пшиця, вуса. На його лобі виблискували краплинки поту.

– Зважаючи на рівні сили, дозволяються всілякі прийоми, – несподівано оголосив він.

Велет різко відскочив убік і з розмаху гупнув Івана кулаком у груди. Той заточився, але на ногах утримався. Образа й біль були такі сильні, що Іван, не довго думаючи, з усією силою тріснув у відповідь. Велет цього не очікував, тож кулачище парубійка поціливі йому просто в щелепу. Пролетівши зо два метри, Велет гучно брязнувся до ніг вражених глядачів.

Вусань ще намагався спонукати його продовжити бій, але той тільки стогнав у відповідь. Видно, невдало приземлився. (А це, скажу я вам, теж потребує певного вміння і навіть удачі.)

Натовп почав вигукувати ім'я переможця, і невдоволеному власникові атракціону нічого не лишалося, як вручити хлопчині повний капелюх грошей.

Іван незграбно почав розсовувати їх по кишенях. Ошелешений, він стояв посеред цієї галасливої купи людей, які щось викрикували, сперечалися, жартували, плескали його по плечу, поки хтось рішуче не потягнув Силу за рукав полотняної сорочки.

Перед ним стояв елегантно вбраний панок з відкритим поглядом, від якого приємно пахло вишуканими парфумами. У руці він тримав гарну тростину.

– Молодий чоловіче, ви мене здивували! Я вас чекаю завтра по обіді у себе вдома, – він простяг Іванові візитну картку. – До зустрічі! – усміхнувся незнайомец і галантно торкнувся свого сірого фетрового капелюха.

Оговтавшись, Іван подався до притулку. Його переповнювали різні емоції, але передчуття чогось нового і світлого було найсильнішим. «Столиця!» – згадав він вуйка Микульця і розсміявся: – Ех, татових галушок би зараз! Та ще й повну миску!

(Слід зауважити, що свою матір Іван не пам'ятав, зростаючи напівсиротою. Тому вся кухонна господарка лежала на батькові та сестрі. Тато ж славився саме галушками.)

Розділ 5 В ЯКОМУ ІВАН СИЛА ЗУСТРІЧАЄ ПОВАЖНУ ПЕРСОНУ

Іван ніс останній мішок із борошном, коли прямо перед ним вигулькнув Міха Голий.

Він був одягнений трохи краще, ніж попереднього разу (себто тільки трохи краще), і мав гарний настрій. Ще б пак! На його ногах відтепер красувались жовті лаковані черевики, які він знайшов у місцях, де тепер їх уже нізащо не відшукаєш.

Привіт найкращим трудівникам вокзалу! – поплескав він по плечу Івана. – Як ся маєш? Не сильно завантажують?

Хочеш спробувати? – засопів Іван. Подвійна норма за півдня трохи його приморила.

Не ображайся, ведмедю. Ця я так, ио-дружньому, – Міха почав зосереджено розглядати прикру дірку на своєму черевіку, хоча була вона геть не смертельна, якщо її принципово не помічати.

Хух! – нарешті зітхнув щасливо верховинець, падаючи на травичці біля знайомого. Він ліг горілиць, широко розкинувши натруджені руки, і спостерігав за небесними баранцями, що пливли невідомо куди і звідки. А може, аж від самих Карпат?

Ти шукав мене? – удавано байдуже запитав Голий, чистячи зламаним сірничком бруд під нігтями. Так робили відвідувачі кав'ярні на Привокзальній, від яких і перейняв корисну звичку Міха. – Я чув, що ти розбагатів. Це правда?

Від тебе нічого не сховаєш. Ти – гірший за поліцая, – засміявся Іван.

Лайдаку, я – кращий за поліцая, – ображено відрубав Голий.

Добре, не бурчи. Краще подивись на це, – Сила простяг йому вчорашню візитну картку.

Доктор Брякус, – прочитав уголос Голий. (Хоч як дивно, але читати він умів.) – Що за холера? Ти захворів? – скрикнув він. – Повір мені: всі лікарі – осли! А ще більші осли ті, в яких вони видурюють гроші!

Цей пан запросив мене нині в гості, – урвав його Іван.

Міха ще раз перечитав візитку, а потім рвучко схопився на ноги.

Ну, то пішли, якщо в тебе така нетерплячка!

Куди? – позіхнув Іван. На сонечку його потягло на дрімоту.

У гості. Це недалеко, – Голий почав поправляти на собі уявні краватку та капелюх. – Тим паче, що я сьогодні ще не обідав.

Стривай, у гості запрошено мене, – усміхнувся Іван.

Ти ж розумієш, що я тебе не пущу самого до дохтора... Е-е, як там його, – тепер Голий дивився в уявне дзеркало і поправляв зачіску. (Зачіска була теж уявна, бо назвати зачіскою те, що було на голові у Міхи, означало б завдати смертельної образи найгіршому перукареві.)

Брякус.

От-от, до якогось брякуса-шмакуса. І взагалі, не викаблучуйся, бо я персона зайнята.

Іван приречено зітхнув, солодко потягся, аж кістки хруснули, і попен-тався за вчорашнім злодієм, а нині вельми серйозною особою Міхою Голим.

Розділ 7, В ЯКОМУ ІВАН СИЛА ПОЧИНАЄ ТРЕНУВАТИСЯ

– Нарешті! – важко зліз із дерева Голий. – У мене від чекання аж живіт розболівся.

Під яблунею лежала купа недогризків (усе-таки кусалося не дерево).

Історія про тренера насторожила Міху. Все скидалося на якусь казку, а Голий мало вірив у казки. Хіба що в страшні. Слово «доброта» викликала в нього напад реготу. Мабуть, за своє життя він зустрів чимало «добрих» людей.

Проте Іван Сила мав інакше переконання. Вдома його вчили довіряти як своїм, так і чужим. «Як ти до людей, так і люди до тебе» – пам'ятав він дідову науку. Та й, зрештою, що йому було втрачати?

Брякус влаштував його у пристойний гуртожиток, де мешкали студенти. Попри грошову винагороду, яку Сила отримував за тренування, він не полишав працю вантажника – наче той селянин, що завжди тримає на дні скрині краєць черствого хліба на чорний день. До полудня Іван займався вправами, потім обідав з тренером і рушав на вокзал.

Доктор Брякус намагався розвивати у хлопця не тільки м'язи. Тому багато з ним розмовляв, розповідав про міське життя, пробуджував цікавість до всього. Це була гармонійно розвинена особистість, яка пройшла через чимало випробувань. Подейкували, що на доктора було навіть вчинено замах.

«Для перемоги однієї сили замало, – любив повторювати тренер своїм учням. – Сила повинна мати ще й розум».

Тренування відбувалося щодня, крім вихідних.

У Брякуса займалися ще два хлопці. Але ніхто не демонстрував таких результатів, як верховинець.

Тренер наполегливо вчив його основам силової гімнастики та різних єдиноборств. Схоже, думки про Івана цілком оволоділи ним, і коли він ненароком довідався, що його учень після занять ходить розвантажувати вагони, то не на жарт розгнівався.

– Це неподобство! Що ви собі дозволяєте! – кричав він. – Я вкладаю у вас свої знання, час та гроші, а ви це все нищите за моєю спиною. Я забороняю вам працювати! Ваша праця – це спорт! Затямте собі! Ви повинні правильно розробляти м'язи, а не тягати бочки з оселедцями. Я піднімаю вам гонорар удвічі, і щоб більше ніяких вокзалів!

Іван уперше побачив наставника таким сердитим, тому не знав, що робити.

Голий товаришу щиро позаздрив:

– Оце так щастить! Як мед, то й ложкою! Нічого не робити, ще й отримувати грошенята! А я твоєму тренерові часом не підійду?

Він став перед тріснутим дзеркалом у халабуді, в якій жив, і зігнув у ліктях худенькі руки, демонструючи радше не біцепси, а їхню відсутність.

– Ні, напевно, не підійду, – шморгнув самокритично. – Ну й дідько з ним! Цей Брякус мені з самого початку не подобався.

ІВАН ФРАНКО МАЛИЙ МИРОН

І

Малий Мирон – дивна дитина. Батько втішається ним і каже, що він чудово розумна дитина, але батько, звісна річ, сторонничий¹ суддя. Та й ще Миронів батько – чоловік уже в літах, ледве дочекався дитини, і, значить-ся, яка там будь собі дитина, все вона у нього золота, і розумна, і гарна. Сусіди тихо шептали собі, що Мирон «якесь не таке, як люди»: іде та й розмахує руками, гуторить щось сам до себе, візьме прутик, швякає по повітрі або стинав головки з будяків та ластів'ячого зілля. Серед інших дітей він несмілий і непроторний, а коли часом і відізветься з чим-будь, то говорить таке, що старші як почують, то тільки плечима стискають.

– Василю, – говорить малий Мирон до малого Василя, – ти доки вмієш рахувати?

– Я? А доки маю вміти? П'ять, сім, парканацять.

– Парканацять! Ха, ха, ха! А то скільки парканацять?

– Ну, скільки ж має бути? Я не знаю!

– Та то ніскільки. От сядь лишень, будемо рахувати!

Василь сідає, а Мирон починає рахувати, цюкаючи за кожним разом бучком² об землю: один, два, три, чотири...

Василь слухає, слухає, а далі встав і побіг. Мирон і не помітив: сидить, цюкає і рахує далі й далі. Надійшов старий Рябина, кахикає, харкотить і охає, – Мирон не чує, все своє. Старий зупинився близ нього, слухає, слухає... Мирон дорахував уже до чотиреста.

– А ти, невітцівська дитино, е! – сказав старий своїм звичайним, трохи носовим голосом. – А ти що робиш?

Малий Мирон аж звергся³ і обернув залякані оченята на старого Рябину.

– Та ти землицю святу б'єш, е? Ти не знаєш, що землиця – наша мама? Дай сюди той бучок!

Мирон дав, не розуміючи майже, чого хоче від нього старий. Рябина шпурнув бучок геть у кропиву. Мирон трохи не заплакав, не так за бучком, як за тим, що старий перервав йому рахунок.

– Іди додому та «Отче наш»⁴ говори, е-е-е, аніж маєш такі збитки роби-ти! – сказав старий з суворим видом і пошкандибав далі. Мирон довго глядів за ним, усе ще не можучи зрозуміти, за що се старий прогнівався і чого хоче від нього.

¹ Сторонничий – упереджений, той, хто перебуває на чийсь стороні.

² Бучок – хворостина, паличка, різка.

³ Звергся – здригнувся.

⁴ «Отче наш» – молитва.

II

Малий Мирон над усе любить бігати сам по зелених, цвітастих лугах, поміж широколисті лопухи та пахучий ромен, любить упиватися солодким запахом росистої конюшини та квітчатися прилипчастими лопуховими гудзиками, яких так і насиляє¹ на себе від ніг до голови. А ще річка, через котру з городу треба йти на пастівник, невеличка супокійна підгірська річечка, з глибокими, стрімкими та обривистими берегами, з глинистим дном, з журчачими бродами, котрих дно покрите дрібними плиточками, оброслими м'яким зеленим водоростом, довгим, мов зелені шовкові пасма, – ота річка – то правдива розкіш, то сильна принада для Мирона. Там він цілими годинами любить сидіти, запхавшись в високий зелений косітник² або між густе лапасте листя надбережного підбілу. Сидить і вдивляється у плюскітливу воду, в мигаючу під напором хвилі траву, в ковбликів³, що час від часу вилазять зі своїх печер або випливають із глибшого плеса, нипають по дні, шниряючи за водяним хробацтвом, то знов вистобурчують свою тупу вусату мордочку аж над воду, хапнуть раз повітря та й утікають чимборше в свою криївку⁴, немовби закоштували не знати якої присмаки. А тим часом сонце жарить із безхмарного темно-блакитного неба, гріє Миронові плечі і все тіло, але не пече його за широким листом. Любо йому. Невеличкі його сірі оченята живо бігають, дитиняче чоло стягається, – думка починає рушатися.

– От сонечко, – чому воно таке невеличке, а татуньо казали, що воно велике? То певно, в небі лиш така невеличка дірка прорізана, що його лиш стільки видно!

Але зараз же в його голові заворушилася й друга думка.

– Ба, а як же воно? Сходить, там дірка мала; заходить, то й там дірка. Хіба ж дірка разом із сонцем по небі ходить?

Се не може йому поміститися в голові, і він обіцяє собі, що скоро додому, то зараз запитається татуня, яка то в небі на сонце дірка прорізана?

– Мироне! Мироне! – чути здалека крик. То мати кличе. Мирон почув і схопився, збіг із беріжка над бродок, аби перейти через річку, та й нараз зупинився. Багато разів уже він переходив через річку, та й нічого, а тепер нараз нова поява впала йому в очі. Він стояв якраз проти сонця і, дивлячися в воду, побачив нараз замість плиткого⁵ дна, камінчиків і м'яких зелених пачосів водоросту – одну бездонне глибоку синяву. Він не знав іще, що се небо з води всміхається до нього, і зупинився. Як же тут іти в таку глибіню? І відки вона взялася нараз? Він став і почав уважно розглядати глибіню. Усе однаково. Він присів. Однаково, – тільки при беріжку видно знайомі

¹ Насиляти – начіпляти.

² Косітник – рід водяної рослини.

³ Ковблик – пічкур, вид риби.

⁴ Криївка – схованка.

⁵ Плиткий – мілкий, неглибокий.

камінчики та й чути звичайний любий журкіт води на броді. Він повернувся лицем у другий бік, за сонцем: глибінь щезла, брід плиткий, як був. Се відкриття і втішило, і здивувало його. Він почав повертатися на всі боки, пробуючи і втішаючись дивним явищем. А про мамин клик і зовсім забув!

І довго так стояв малий Мирон, то схиляючись, то повертаючись над бродом, але лізти в воду все якось не смів. Усе здавалося йому, що ось-ось серед плиткого камінчастого броду земля розскочиться, і зіне¹ бездонна блакитна глибінь під річкою, між високими берегами, і полетить він у ту глибінь далеко-далеко, щезне в ній, мов трісочка, кинена в глибоку, темну криницю. І хто знає, як довго був би він стояв над бродом, якби не був надійшов сусід Мартин, що з вилами й граблями квапився до сіна.

– А ти чого тут стоїш? Он там мати кличе тебе. Чому не йдеш додому?

– Та я хочу йти, але боюся.

– Чого?

– Та от, адить²! – І він показав бездонну синяву в воді.

Мартин не порозумів.

– Ну, та чого тут боятися? Адже плитко.

– Плитко? – спитав недовірливо Мирон. – А от яка глибінь!

– Глибінь? Ади, що не глибінь, – сказав Мартин і, як був у ходаках³, так і перейшов через брід, мало й замочивши їх. Той перехід Мартина осмілив і Мирона, і він перейшов через воду і побіг горі огородом додому.

– Який се дурний хлопець! П'ять літ має, а ще броду боїться, – пробовкнув сусід і пішов до сіна.

III

А коли літом усі старші з хати підуть у поле, Мирон лишається сам, але не в хаті. В хаті він боїться. Боїться «дідів у кутах», тобто тіней, боїться череватого комина, чорного внутрі від сажі, боїться грубої дерев'яної клюки, вбитої в віконце, що в повалі⁴ для пропускання диму від скіпок, якими світять зимою. Мирон лишається надворі. Там він може собі гуляти, рвати зіллячко і розщипувати на кусники, будувати хатки з трісок і патичків, що на дровітні, або й так собі лежати на приспі⁵ та грітися на сонці, та слухати цвіркоту горобців на яблуньках, та глядіти на сине небо. Любо йому, і на дитиняче чоло знов немов хмарка набігає – се думка надходить.

– А чим то воно чоловік усе видить? І небо, і зілля, і тата з мамою? – таке питання насувається йому ні звідси, ні звідти. – Або чим чує? Он каня⁶ кевкає, кури кудкудачуть... Що то таке, що я тото чую?

¹ Зінати – дихнути.

² Адить – дивіться, глядіть. Ади – дивися, гляди.

³ Ходаки – постолі, м'яке селянське взуття із шкіри.

⁴ Повала – стеля.

⁵ Приспа – призьба, причілок.

⁶ Каня – шуліка.

Йому здається, що все те чоловік діє ротом, і видить, і слухає. Рознімає рот: так і є, видно все, чути все...

– А може, ні! Може, очима?

Зажмурює очі. Ов, не видно нічого. Рознімає: видно й чути. Зажмурює знов – не видно, але чути.

– Еге, так ось воно як! Очима видно, а чим же чути? – Знов рознімає і затуляє рот – чути! Далі очі – все чути. Аж ось прийшла думка – заткати пальцями вуха. Шум-шум-шум. А то що таке? Чути шум, але не чути ні кудкудакання курей, ні кевкання кані. Віднімає пальці – чути кудкудакання, а шуму нема. Другий раз – те саме.

«Що се таке? – міркує сам собі Мирон. – Еге, знаю вже! Вухами чую кудкудакання, а пальцями чую шум! Аякже, аякже».

Пробує раз і другий – так, зовсім так!

А коли поприходили жінці на полудне, він, підскакуючи, біжить до батька.

– Татуню, татуню! Я щось знаю!

– Та що таке, моя дитино?

– Я знаю, що чоловік очима видить.

По батьковім лиці перебіг усміх.

– А вухами чує кудкудакання, а пальцями шум.

– Як, як?

– Та так, що як не затикати вуха пальцями, то чути, як курка кудкудакає, а як заткати, то чути тільки шум.

Батько зареготався, а мати, остро позирнувши на Мирона, сказала, намахуючи йому ложкою:

– Іди, приблудо, йди! Такий парубок великий, що вже би далі женився, а такі дурниці говорить? Чому ти ніколи не погадаєш наперед, що маєш сказати, а все десь таке ляпнеш, мов на лопаті вивіз?.. Таже чоловік усе чує вухами! – і шум, і кудкудакання.

– А чому ж не чує разом! Тільки як не затикати вух, то чує кудкудакання, а як заткати, то чує шум? – запитав малий. – От потрібуйте¹ самі! – І він справді для перекони заткав свої вуха пальцями.

Мати проворкотіла ще щось, але відповіді на те питання не знайшла.

IV

А вже найбільша була біда Миронові з тим мисленням! Не вмів мислити, та й годі. Що тільки, бувало, скаже, все якесь не таке, як треба, все мати або хто-будь другий каже йому:

– Та чому ти, тумане вісімнадцятий, не помислиш уперед, що маєш казати, а так бовтаєш, як той рибак бовтом² бовтає!

¹ Потрібувати – поспробувати.

² Бовт – тичина, жердина з порожнистим потовщенням на кінці – рибальське знаряддя, яким заганяють рибу в сітку.

І що вже бідний Мирон не намучився, щоб вимислити, а потім сказати щось розумного, – ні, не можна, та й годі. Бідний Мирон прийшов до того переконання, що він не вміє мислити!

Ото раз сидить уся родина при обіді довкола великого стільця¹ насеред хати. Мати подає капусту. Капуста добра, з салом, ще й крупами засипана. Всі їдять її мовчки. Малий Мирон укусив разів зо два, а далі задивився на те, що так тихо стало в хаті, ніхто й слова не скаже. Ні відси ні відти здається йому, що власне тепер йому випадає щось сказати. Але що би тут такого? Треба наперед розмислити, а то всі будуть сміятися, ще й мама насварять. Що би тут сказати? І малий Мирон зачинає мислити.

Ложка, як ніс її від рота до миски, так-таки застигла в повітрі враз із рукою. Очі недвижне вперлися в пустий простір, а далі мимовільно зупинилися на образі Матері Божої, що висів на стіні; губи тільки рушаються, мов щось шепчуть.

Слуги побачили се, зирнулися поміж собою, трунули² одно друге ліктями, а дівка-служниця шепнула навіть до старого Івана.

– Ану, він зараз якусь дурницю вистрілить.

– Ба, не знати, – почав звільна Мирон, – чому тото Свята Матінка дивиться, дивиться, а капусти не їсть?..

Бідний Мирон, хоть і як мучився, не міг нічого ліпшого придумати, може, для того, що його насилу заставляли думати «так, як люди».

Сміх, регіт, звичайна нагана³ матері враз із «туманом вісімнацятим» – бідний Мирон заплакав.

– Та що ж, коли я не вмію мислити так, як люди! – сказав він, обтираючи сльози.

V

Що з нього буде? Який цвіт розів'ється з того пуп'янка? Се й проповісти не тяжко. Лучаються⁴ по наших селах доволі часто такі дивовижні появи. Все у них змаленьку не так, як у людей: і хід, і обличчя, і волосся, і слова, і вчинки. А коли прийдеться такій дитині вік жити під тісною сільською стріхою, без ширшого досвіду, без яснішого знання, коли відмалку нетямучі родичі почнуть натовкати в неї все на такий спосіб, «як звичайно у людей», то їм і вдасться придавити вроджений нахилок до своєрідного; всі невживані і приголомшені⁵ здібності дитини занімують і занидіють⁶ у зав'язку, і з малого Мирона вийде кепський господар або, що гірше, не доразу приголомшена живість та прудкість характеру попре його до злого, не можучи роз-

¹ Тут – столу.

² Трунути – торкнутися.

³ Нагана – догана.

⁴ Лучатися – траплятися, бувати.

⁵ Приголомшений – пригнічений.

⁶ Занидіти – захиріти, згинутися, пропасти.

витися на добро, – стане він забіякою, ворожбитом, що віритиме у власні привиди, і буде туманити людей із щирого серця.

Але коли така дитина натрапить на люблячого і, що головне, не дуже вбогого вітця¹, котрий схоче і зможе потягнутися з остатнього, щоб своїй дитині створити очі у світ, то тоді – що ж тоді? Чи ви думаєте, що доля дитини стане кращою, так, як звичайно розуміють люди кращу долю? Коби не так! У школі дитина хапатися буде науки на диво, впиватися буде нею, як недужий свіжим повітрям, і скінчить на тім, що перейметься правдами науки і забажає перевести їх у життя. І стане малий Мирон гарячим проповідником тих правд, понесе їх між темних і пригноблених, під рідні сільські стріхи... Ну, і незавидна чекає його доля! Навістить² він і стіни тюремні, і всякі нори муки та насилля людей над людьми, а скінчить тим, що або згине десь у бідності, самоті та опущенні³ на якімось піддашші, або з тюремних стін винесе зароди⁴ смертельної недуги, котра перед часом заже- не його в могилу, або, стративши віру в святу, високу правду, почне зали- вати черв'яка горілкою аж до цілковитої нестями. Бідний малий Мирон!..

---

¹ Вітець – батько, отець.

² Навістити – провідати, побувати десь.

³ Опущення – занепад (про людину, яка занепала духом).

⁴ Зароди – зародки.

ЇЖАЧОК В ТУМАНІ

Ілюстрації Франчески Ярбусової

Щовечора Їжачок приходив до Ведмедика в гості рахувати зірки. Вони сідали на колоду та, посьорбуючи чай, дивилися на зоряне небо. Воно висіло над дахом, одразу за димарем. Праворуч від димаря були Ведмедикові зірки, а ліворуч – Їжачкові.

Спочатку Їжачок йшов полем, де його оточила зграйка нічних метеликів, потім увійшов у сосновий ліс.

А коли вийшов, за ним вже крався Пугач, розчепірівши крила. Та Їжачок його не помітив.

Він ніс Ведмедикові малинове варення та дивився в небо.

«Зірка!» – раптом зупинився Їжачок.

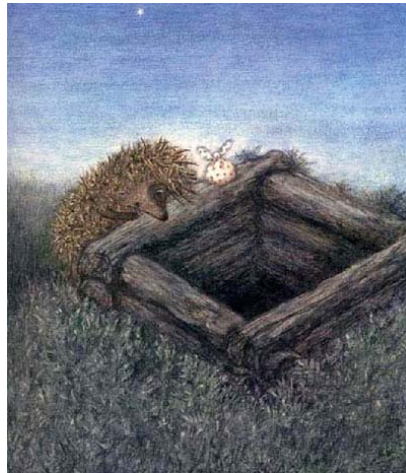
Пугач ледве не налетів на нього та теж втупився в небо.

«І в калюжі Зірка...» – сам до себе мовив Їжачок, побачивши її відбиток.

Пугач теж нахилився над калюжею, але нічого, крім себе, не побачив, та, розсердившись, розпушив своєю мохнатою лапою воду.

А Їжачок вже дивився в темний старий колодязь.
 «Угу!» – гукнув Їжачок.
 «Угу-у-у!» – загув у відповідь старий колодязь.

Їжачок зістрибнув на землю та на ходу знову гукнув, наче кинув камінець: «У-гу!».

І Пугач, проходячи повз колодязь, теж гукнув: «Угу!..» та зупинився, здивований.

Колодязь йому також відповів: «Угу-у-у-у!».

Пугач здерся на край колодязя та знову гукнув: «Угу!».

І колодязь у відповідь: «Угу-у-у-у-у-у...».

Пугач захихотів, і вони загукали разом, прислухаючись один до одного – Пугач та старий колодязь.

А Їжачок зі своєю торбинкою вже дріботів далі, сам про себе розмовляючи із Ведмедиком:

«А я йому скажу: «А я тобі малинове варення приніс».

А він мені скаже: «От і самовар прохолов, треба б гілочок підкласти... цих... ну як їх... ялівцевих!»

А я йому скажу... а я йому скажу... а я йо-му ска-жу...».

Та раптом застиг.

Одразу перед ним з туману випливла біла Конячка.

«Цікаво, – подумав Їжачок, – якщо Конячка ляже спати, вона захли-
неться в тумані?»

І він став повільно спускатися з гірки, щоб потрапити в туман та поди-
витися, як там всередині.

«От же ж, нічого не видно. Навіть лапи не видно».

«Коня-а-чка!» – погукав Їжачок.

Але Конячка нічого не відповіла.

І раптом на Їжачка впав сухий Листок.

Їжачок з переляку закрив очі лапками... а коли визирнув... з під Листка,
таємниче похитуючи своїм будиночком, відплив у туман Равлик...

Їжачок боязко підняв сухий Листок...

І зовсім поруч почув дихання:

«А-ха, а-ха!» – здіймаючи боки, і роздуваючись до неба, дихав Слон. Чи то був не Слон?

Їжачок обережно поклав Листок на місце і, задкуючи, навшпиньки, пішов у туман.

А з туману визирнула велика добра голова Конячки. Голова смачно по-пирхувала і хрумкала травною.

«Фр-р-р!» – зітхнула кінська голова, і сухий Листок, наче живий, зметнувся та відповз убік.

Десь удалині задзвеніло й раптом – «В-з-з-з!» – над головою Їжачка метнувся та миттєво зник Кажан.

Їжачок навіть не встиг злякатися, а навколо нього затріпотіла, засріблилася легка зграйка Нічних Метеликів.

«Хе-хе-хе-хе-хе!» – передражнив Їжачок і навіть побіг за ними, підстрибнув, замахав лапками, уявляючи себе Нічним Метеликом, та раптом завмер, притискаючи торбинку...

З туману, наче з віконця, визирнув Пугач, гухнув: «Угу! У-гу-гу-гу-гу-гу!» та розчинився в тумані.

«Псих», – подумав Їжачок, підняв суху палицю та, обмацуючи нею туман, рушив уперед.

Палиця, як сліпа, блукала в темряві, доки не вперлася в щось тверде.

«Тук-тук!» – постукав Їжачок.

Поклав торбинку та, перебираючи по палиці лапками, побачив перед собою дерево з величезним дуплом.

«Е-ге!» – обережно видохнув у дупло Їжачок.

«У-у-у-у!» – загуло дерево. Їжачок позадкував і раптом згадав про торбинку.

Він метнувся назад, оббіг дерево, крутнувся на місці... торбинки не було. Дерево повільно затягло туманом. Їжачок лишився сам.

«Ї-і-жа-а-чо-о-о-о-к!» – наче з краю землі долинув чийсь голос.

Туман згущувався навколо Їжачка.

Їжачок зірвав травинку, на якій сидів Світлячок, та, високо піднявши її над головою, наче зі свічкою, нахилиючись та вдивляючись собі під ноги, пішов у тумані.

Дерева, як щогли, танули у млі. Світлячок – маленький зелений вогник – ледве-ледве жевріючи, похитувався в тумані, освітлюючи шлях.

Але й він впав у траву та згас. Стало зовсім темно.

Туман закружляв навколо Їжачка. І Їжачок побіг. Йому здавалося, що з туману за ним женеться великий Равлик, Кажан, Пугач... дихає Слон, сиплеться листя с дерева.

Їжачок впав у траву та накрив лапками голову.

Але тут з туману з'явився Собака. Він поклав перед Їжачком торбинку, позіхнув на всю свою собачу пащу та зник в тумані.

Здалеку долинув голос Ведмедика:

«Ї-і-жа-а-чо-о-о-о-к!».

«О-го-го-го-го!» – рвонув на голос Їжачок, та раптом – шу-бовсь! – впав у воду.

«Я – в річці, – зціпенів від жаху Їжачок та, трохи почекавши, вирішив – нехай ріка сама несе мене».

Він глибоко зітхнув, і річка понесла его вниз за течією.

Високо в небі горіли зорі, над ним пропливла голова Конячки, десь далеко тоненько грала музика...

«Я зовсім промок. Я скоро потону», – подумав Їжачок.

Раптом хтось торкнувся його задньої лапи.

«Вибачте... – безмовно спитав Хтось, – хто Ви та як сюди потрапили?»

«Я – Їжачок, – теж безмовно відповів Їжачок, – я впав у річку».

«Тоді сідайте мені на спину, – безмовно промовив Хтось, – я відвезу вас на берег».

Їжачок сів на Чиюсь широку слизьку спину і через хвилину опинився на березі.

«Дякую!» – вголос промовив Їжачок.

«Нема за що!» – безмовно відповів Хтось, кого Їжачок навіть не бачив, і зник у хвилях.

Їжачок з торбинкою сидів на колоді та дивився прямо перед собою застиглими очима.

Почулися чиїсь квапливі кроки.

«Їжачок! Де ж ти був? – гепнувся поруч захеканий Ведмедик, – я гукав, гукав, а ти не відгукувався!..»

Їжачок нічого не відповів. Він тільки трохи скосив очі вбік Ведмедика...

«Я вже й самовар на ганку роздув, крісло плетене присунув, щоб зручніше зірки рахувати було... от, думаю, зараз прийдеш, сядемо, питимемо чай, з малиновим варенням, ти ж малинове варення несеш, так? А я й самовар роздув і гілочок... цих... ну як їх?»

«Я-лів-це-вих», – повільно підказав Їжачок .

«Ялівцевих! – зрадів Ведмедик. – Щоб димок пах... Та... та... та... та... Та хто ж, крім тебе, зірки лічитиме?!»

Ведмедик все говорив, говорив, а Їжачок думав:

«Все ж таки добре, що ми знову разом».
А ще Їжачок думав про Конячку:
«Як вона там, у тумані?..»
Було тихо.
В Нічному небі яскраво горіли зорі.
Пугач перемовлявся з колодязем.
«Угу-у!» – говорив Пугач.
«Угу-гу-гу-гу-гу-гу!» – відповідав йому Колодязь.

«Угу-у!» – кричав Пугач.
«Угу-гу-гу-гу-гу-гу!» – гув Колодязь.

«Угу-у!»
«Угу-гу-гу-гу-гу-гу!»
«Угу-у!»
«Угу-гу-гу-гу-гу-гу-у-у!»

(Переклад українською В. Воробйової)

СПЕЦИФІЧНО ДИТЯЧІ СЛОВА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

(Уривок)

У статті ставиться за мету описати специфічно дитячу лексику української мови як відмінну від зменшувально-пестливих та звуконаслідувальних слів у мовленні дорослих у ситуаціях спілкування з дітьми. Показано, що специфічно дитячі слова поділяються на 12 груп, пов'язаних з найважливішими сферами життя дитини. Більшість цих слів твориться з використанням певних морфологічних засобів. <...>

У складі специфічно дитячих слів української мови можна виділити такі тематичні групи:

1. Назви частин тіла: бУзя, нОзя, поПа, піся, рУця, нОся, нОсьо, Оцьо, пУзя, Язе.

2. Назви їжі: боля, бУця, гаМа, кЕля, кЕтя, коОко, моНя, монька, паПа, брусі, бУба, кИка.

3. Назви тварин: базя, биря, биця, биньо, мИня, ціпа, ціюця, гуля, гуся, каця, кося, куця, паця, киця, пуля, тЮтя, утя, вава, вова, зізя.

4. Назви свояцтва, дітей, дорослих: ляля, дЯдя, баба, маМа, нЕня, няня, рЕва, тАто, тЯтя, тьОтя.

5. Іграшки: цяця, ляля, кука.

6. Ігри: гойдаша, тОсі-тОсі, ку-ку, буц, кУй-кУй.

7. Одяг: льОля.

8. Предмети оточення дитини: дзЕня, чИка, люля, лОня, лОзя, мИся.

9. Дії дітей: баю, бух, бубУх, бУсі, гам, гам-гам, ами, гАйту, гАйти, гулі, гулі-гулі, дИбці, дИбки, дзень, дзень-дзень, каки, какати, кіть-кіть, коть-коть, купи, купи-купи, купці, люлі, мий-мий, монькати, нюні, пісі, пісяти, сЮсі, ціюці, прУті, тпруті, цьОм-цьОм, цьОмати, чик, чИк-чИк, ш-ш.

10. Стани і відчуття, заборона: бе, бЕка, бобо, бУба, дЮдя, зЮзя, вава, вова, жижа, хо.

11. Етичні терміни: бозя, цяця, грІшка, кака.

12. Наявність чогось: аМа, ма.

(За Т. Г. Линник. Джерело: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/75163/30-Linnik.pdf?sequence=1>)

СТАРИЦЬКИЙ, БОБЕРСЬКИЙ, ФРАНКО... ПРИДУМУВАЛИ УКРАЇНСЬКІ СЛОВА

Пропонуємо увазі вступну статтю словника неологізмів Юрка Зеленого.
Правопис та орфографія належить творцю замітки.

Дай боже, Шановний Чительнику! Твоїй увазі пропонується невеличка розумова розвага: СЛОВНИЧОК-НОВОТВІРНИЧОК. Втім, хто зна, наскільки це, власне, розвага, а наскільки намагання трішечки зазирнути у Майбутнє:))

Забігаючи наперед, зауважу дві засадничі речі. По-перше, НОВОТВІРНИЧОК все ж таки є чернеткою, пошуком – він постійно перебуває у русі: щось змінюється у ньому, щось витирається назавжди, а щось, зрозуміло, і додається. По-друге – і це головне!! – я в жодному випадку не стверджую, що ця розвідка є останньою істиною, боже борони! Завжди радий вислухати слушні зауваження та пропозиції, тим паче, що не раз натикався на подібні дослідження й серед інших Небайдужих. Тож моя справа – запропонувати, а далі Життя саме щось сприйме, а щось наглухо відкине. Зрештою, так і має бути, бо це природно для будь-якої мови.

Хоча якщо задуматись, то завжди знаходився хтось, нині вже Безіменний, хто прорік те чи інше слівце першим. Наприклад, шановний Михайло Старицький подарував нам такі слова, як мрія¹, майбутнє, байдужість, завзяття, темрява, страдниця, незагойний, приємність, чарівливий, сутінь, бойовище, маєво, знадливий, стуманілий, пестливий, привабливий, потужний та багато-багато інших. І це все вигадала і залишила нам у спадок одна людина!!

Леся Українка залишила нам у спадок, з одного боку, таке завітчане поняття як провесна, а з іншого – цілком навіть науковий промінь!! Мати ж Лесі, одна з родоначальниць української дитячої літератури і взагалі розумниця Олена Пчілка дала життя означенню, без якого просто не можна

¹ Дивись «Заувагу про «мрію»» після цього допису.

уявити нинішній мовний запас – слово **мистецтво**. З її легкої руки в нашій мові прижилися **переможець, променистий, палкий, нестяма, нестямлення...**

Годі навіть гадати, як би ми могли обходитися щодня без таких слів, як **отвір, привид, свідоцтво, чинник**, однак усі вони «штучні» – з'явилися завдяки **Івану Франку**. Ну а що вже казати про **звіт**? Проте це слівце теж не з неба впало: його придумав **Іван Верхратський**, український мовознавець, основоположник українського природознавства, автор перших підручників та творець термінології з різних природничих наук.

Тарас Шевченко теж не стояв осторонь словотвору: його вигадці належить, наприклад, **високочолий**. Та коли останнє можна вважати аж занадто художнім, то такі речі, як **самосвідомість** і **світогляд** – аж ніяк. А створив їх класик українського красного письменства **Іван Нечуй-Левицький**.

Слово **годинник** – теж молоде, йому нема ще й ста років. Воно увійшло до усної мови з художньої літератури, яка, відповідаючи на вимоги часу, створила його на ґрунті наявного уже в народній мові слова *година*.

Батько українського тіловиховання, викладач, дописувач і професор **Іван Боберський**, після пошуків питома українського словесного окреслення нових і невідомих понять, намагався зберегти в спортивній термінології рідні вислови й український дух. Він, зокрема, впровадив такі новотвори, як **сітківка** або **відбиванка** (волейбол), **копаний м'яч** (футбол), **наколесництво** (велоспорт), **гаківка** (гокей) та ін. Ці слова були цілком звичними і широкоживаними на західноукраїнських землях до 1939 року. На жаль, подальші віхові події присипали ще зовсім юні слова непідійомним шаром пилу, однак ще не пізно повернути їх із забуття...

Усім згаданим вище авторам новотворів, уважай, пощастило: нехай у вузьких колах, однак про них пам'ятають. Більшість же словотворців – що ті Невідомі Вояки... Та не будемо про сумне: радітиму, якщо зі всього напрацьованого приживеться бодай 8 (вісім) відсотків! До речі, наріжний камінь закладено: якась десята частинка відсотка таки вже в ужитку! Але з Твоєю неоціненною допомогою, Шановний Чительнику, можна збільшити як і кількість слів-новотворів, що підуть у народ, так і поле їхнього поширення.

За що Тобі наперед і щиро вдячний! ~:))

Ю>З>

(Джерело: <https://cutt.ly/dT5QIsH>)

ЗАУВАГА ПРО «МРІЮ»

Хоча Юрко Зелений, як і багато інших людей, зокрема й науковців, вважають, що слово «*мрія*» вигадав Михайло Старицький, проте останні дослідження доводять, що першість у вживанні цього слова належить іншій людині, а саме Василю Степановичу Мові (у вікіпедії про нього можна прочитати тут <https://cutt.ly/aT5WAdI>).

До такого висновку дійшов **Орест Друль**. Ось що він пише у своїй статті «Хто придумав мрію»: «А вперше, як виглядає, це слово з'явилося друком значно раніше: 11 квітня 1863 року у згаданих вже «Вечерницях»...

Це був лист харківської громади «Письмо з Задніпровської України» «коханим і шановним землякам, панове Галичанам», що його відправив ще 30 листопада 1862 року «студент Університету Василь Степанович Мова».

Цитуючи «Подражаніє 11 псалму» Тараса Шевченка, харківці пишуть: «І не пуста мрія, а певна, кріпка надія була у його в серці, як перед смертю казав він: “Орю свій переліг...”»...

Отже, завдяки дослідженню Ореста Друля ми тепер не просто знаємо, хто вперше вжив слово «мрія», а й навіть знаємо, коли це слово вперше з'явилося в друкованому виданні. Саме тому дослідник пропонує українцям відзначати День мрії «11 квітня, коли оце мрію 1863 року вперше було опубліковано в галицькій газеті у слобожанському листі кубанця».

Ніколи не втомишся її перечитувати? 100% користувачів вважають цей відгук корисним

Юлія

4 березня 2017 р.

Марк Твен – фігура не те щоб видатна, а грандіозна. Думаю, Твен зробив для американської літератури те, що Ейнштейн для фізики. У якомусь роді, він теж працював над теорією відносності, теорії відносності смішного і серйозного, дорослого і дитячого. Навіть Фолкнер і Хемінгуей не соромилися називати себе його спадкоємцями і продовжувачами. А це багато чого коштує.

«Пригоди Тома Сойєра» - книга для дітей від семи до нескінченності років. Ніколи не втомишся її перечитувати, і щоразу буде смішно до сліз. Том Сойєр – важкий підліток, асоціальний тип особистості, який живе з тіткою Поллі, яка намагається зробити з нього пристойного людини, але всі спроби виявляються марними, тому що Том – магніт для колотнеч і неприємностей. Ускладнює ситуацію і те, що хлопчик – природжений лідер і спокійно міг би вести курс психології впливу в коледжі.

Його друг, цей бездомний шибеник Фін, скрізь слід за ним. Хлопець харизматичний, а школа, церква і здоровий глузд тут безсилі. Всупереч забобонам, гумор Твена, хоч і американський, але далеко не дурний і неплюскій. Він добрий, смішний і буде зрозумілий кожному дорослому і дитині в будь-якій точці світу.

(Джерело: <https://cutt.ly/6YwpfdD>)

МАРК ТВЕН
ПРИГОДИ ТОМА СОЙЄРА

(Уривки)

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ
Том грається, воює, ховається

– Томе!

Ніякої відповіді.

– Томе!

Ніякої відповіді.

– І де дівся цей хлопець, хотіла б я знати... Томе!

Старенька зсунула окуляри на кінчик носа і оглянула кімнату поверх окулярів; потім вона підняла окуляри на лоба і глянула з-під них. Вона майже ніколи не дивилася крізь окуляри, шукаючи таку дрібницю, як хлопця. Адже ці окуляри були її парадним убранням, гордістю її серця і надівались вони для краси, а не для звичайних потреб; вона могла дивитися з таким самим успіхом і крізь пічні заслінки. На хвилинку вона розгубилася, а потім сказала не дуже сердито, але досить голосно, щоб меблі могли її почути:

– Ну, присягаюся, якщо я спіймаю тебе, я...

Вона не закінчила, бо саме в цей час нахилилась і почала штурхати щіткою під ліжком, переводячи подих після кожного руху. Але з-під ліжка вона не витягла нічого, крім кішки.

– От препоганий хлопчисько! Ніколи ще не бачила такого!

Старенька підійшла до відчинених дверей і, ставши на порозі, пильно вдивлялася в свій город – помідори, які заросли бур'янами. Тома там не було. Тоді вона підвищила голос так, щоб його було чути якнайдалі, і гукнула:

– Ге-ей, Томе!

Легенький шелест почувся ззаду. Вона обернулась і тієї ж миті схопила за підтяжки хлопчика, що збирався втекти.

– Ну, от! Мені слід було б зазирнути до цієї комори! Що ти там робив?

– Нічого.

– Нічого? Подивись на свої руки, подивись на свій рот. Що це таке?

– Не знаю, тітко!

– Ну, то я знаю! Це – варення, ось що це таке! Сорок раз казала тобі: якщо ти не залишиш не варення в спокої, я з тебе шкуру здеру. Дай-но мені різку.

Різка свиснула в повітрі. Біда була неминуча.

– Ой, тітко! Що у вас за спиною?

Старенька злякано обернулась і схопилася за спідницю. А хлопець миттю переліз через високий паркан і зник.

Тітка Поллі на хвилину остовпіла, а потім тихо засміялася:

– Оце то хлопець! Невже я ніколи нічого не навчусь? Хіба ж він мало мене дурив? Час би вже порозумнішати! Але, мабуть, старий дурень найдурніший за всіх. Недарма кажуть, що стару собаку не навчиш нових штук. Але, боже ж мій, він завжди придумає щось нове, і ніколи не вгадаєш, що він утне. Він начебто знає, скільки можна мучити мене безкарно, а коли я розсерджуся, зараз же втече або розсмішить мене. І гнів мій проходить, і я не можу його бити. Я не виконую свого обов'язку щодо цього хлопця, нічого гріха тайти. Сказано ж в Біблії: заощадиш різку – зіпсуєш дитину. Я страждатиму за гріхи нас обох, це я знаю напевне. Він пустун. Але, боже мій, він же, бідолашний, син моєї покійної сестри, і не можу я його відшмагати. Щоразу, як я відпускаю його, совість мучить мене; і щоразу, як я б'ю його, жаль крає моє старе серце. Ну що ж, правду сказано в святому письмі: у людини дні короткі і повні скорбот. І це таки так. У школу він сьогодні не повернеться і байдикуватиме до самого вечора. Але завтра мені доведеться покарати його – посадити за важку роботу. Жорстоко змушувати його працювати тоді, коли у всіх хлопців свято, але нічого не вдієш: роботу він ненавидить над усе в світі, а мені треба ж коли-небудь виконати свій обов'язок, бо інакше я погублю дитину.

Том таки справді цілий день байдикував і дуже весело провів час. Він прийшов додому саме вчасно, щоб перед вечерею допомогти негряті Джімові напилати дров на завтра, наколоти трісок на розпал або – точніше – розповісти про свої пригоди, поки той виконував три чверті всієї роботи. Молодший брат Тома, Сід (не рідний брат, а зведений), уже зовсім упорався (він мусив збирати гілки). Сід був смирний хлопець. Він ніколи не пустував і не завдавав прикростей дорослим.

За вечерею Том нишком тягав цукор, коли обставини це дозволяли. Тітка Поллі задавала йому глибокодумні і лукаві питання, сподіваючись, що Том проговориться. Подібно до багатьох простеньких душ, вона вважала себе великим дипломатом, здатним до найтонших і наймудріших вивертів. У своїх наївних запитаннях вона вбачала дива хитрощів і лукавства.

– Томе, – сказала вона, – у школі сьогодні, либонь, було жарко?

– Ага!

– Дуже жарко, правда ж?

– Ага!

– А тобі не хотілось купатися, Томе?

Том відчув щось недобре. Тінь підозри вкралася йому в душу. Він пильно глянув у лице тітки Поллі, але не зміг ні про що догадатись. І відповів:

– Та ні, тобто не дуже.

Старенька помацала рукою Томову сорочку і сказала:

– Навіть не спітнів.

І вона з гордістю подумала: як уміло переконалася вона, що сорочка у Тома суха, а ніхто навіть і не догадався, що в неї на думці було. Але тепер Том зрозумів, куди вітер віє. Тому він поспішив запобігти дальшим запитанням:

– Ми підставляли голову під кран. У мене ще й досі волосся мокре. Бачите?

Тітка Поллі з сумом подумала, що вона забула про таку просту річ і знову проґавила важливий доказ вини. Раптом їй знову спало па думку:

– Томе, адже для того, щоб підставити голову під кран, тобі не довелося відривати комірця од сорочки в тому місці, де я його зашила? Ану, розстебни куртку!

Том зовсім перестав хвилюватися. Він розстебнув куртку. Комірець сорочки був дбайливо пришитий.

– Ну й добре. От молодець! А я була певна, що ти байдикував і бігав купатись. Гаразд, я не серджусь на тебе: ти хоч і великий крутій, але іноді буваєш кращим, ніж можна подумати.

Вона й журилася, що її хитрощі не досягли мети, і водночас раділа, що Том, нарешті, стає слухняним хлопцем.

Але тут Сід зауважив:

– А мені здавалося, ніби комірець ви пришили білою ниткою. А тепер я бачу, що це чорна.

– Справді, я пришила білою!.. Томе!..

Але Том не чекав далі. Вже за дверима він гукнув:

– Сіде, я тебе за це відлупцюю!

У безпечному місці Том оглянув дві великі голки, встромлені за вилоги куртки. На одній голці була намотана біла нитка, а на другій – чорна.

– Вона ніколи б не помітила цього, коли б не Сід, чорти б його забрали! Та й вона хороша: шиє то чорною, то білою. Краще вона б вибрала якийсь один колір, а то ніколи не вгадаєш... А Сіда я все-таки поб'ю, – щоб я пропав, коли не поб'ю!

Том не був зразковим хлопчиком, яким би могло пишатися все місто. Проте він добре знав, хто був зразковим хлопчиком, і ненавидів його.

А втім, за дві хвилини, і навіть раніше, він забув усі свої турботи. Не тому, що вони були для нього не такі тяжкі й гіркі, як турботи дорослих людей, а тому, що цієї хвилини його захопило нове велике діло і витиснуло їх з голови. Так само і дорослі люди забувають своє лихо, захопившись новою роботою.

Такою новинкою був особливий спосіб свистіти, який Том перейняв від одного негра, і тепер йому хотілось попрактикуватися без перешкод. Свистіти треба було з переливами, по-пташиному, торкаючись язиком до піднебіння. Читач, мабуть, пригадує, як це робиться, – коли тільки сам був хлопчиком. Том не пожалкував праці і добився успіхів. Незабаром він весело йшов вулицею, і рот у нього був сповнений солодкої музики, а душа сповнена радості. Він почував себе, як астроном, що відкрив нову планету, – і без сумніву, якщо говорити про сильну, глибоку, нічим не затьмарену радість, то у хлопчика її було більше, ніж у астронома.

Влітку вечори довгі. Ще було видно. Раптом Том увірвав свій свист. Перед ним стояв чужий, незнайомий хлопець, трохи вищий за нього самого.

Нова особа будь-якого віку і статі завжди викликала цікавість жителів маленького містечка Санкт-Петербургу¹. До того ж хлопець був чепурно одягнений, – чепурно одягнений у будень! Це було просто дивовижно! Гарний капелюх, акуратно застебнута синя суконна куртка, нова і чиста, і такі самі штани! На ногах черевики, дарма що сьогодні тільки п'ятниця. На шиї у нього була навіть краватка – строката стрічка. Взагалі він мав вигляд міського франта, і це страшенно дратувало Тома. Що більше Том глядів на це диво дивне, то біднішим йому здавався його власний костюм і то вище задирав він носа, показуючи, які огидні йому подібні пишні вбрання. Обидва хлопці не вимовили й слова. Але варт було одному зробити крок, як робив крок і другий – тільки вбік, по колу. Вони стояли дуже довго лицем до лица і дивились один одному в очі. Нарешті Том сказав:

– Я можу тебе відлупцювати.

– Ну, спробуй!

– Ну що ж, і відлупцюю!

– Не можеш, куди тобі!

– Ні, можу.

– Ні, не можеш.

– Можу!

– Не можеш!

Зловісна мовчанка.

– А як тебе звать? – спитав нарешті Том.

– Не твоє діло.

– Ось я покажу тобі, яке моє діло!

– Ну, покажи. Чого ж не покажеш?

– Скажи ще два слова, і покажу.

– Два слова! Два слова! Два слова! Ось тобі. Ну?

– Ач який хвацький! Та коли б я захотів, то відлупцював би тебе одною рукою. Праву прив'язав би за спину, а лівою відлупцював.

– Чому ж ти не відлупцюєш? Ти ж кажеш, що можеш.

– І відлупцюю, якщо ти чіплятимешся до мене.

– Ой-ой-ой! Бачили ми таких!

– Думаєш, як вичепурився, то вже й персона! А бриля якого начепив.

– А ти спробуй збити його! Ось тоді й побачиш, що то за бриль.

– Брешеш!

– Сам ти брешеш!

– Ти тільки ляпати язиком здатний!

– Годі, забирайся геть!

– Ну, ти, слухай: якщо не вгамуєшся, я відірву тобі голову!

¹ Колись американці полюбили давати своїм малим містечкам гучні назви столиць. У них є кілька Парижів, три чи чотири Єрусалими, Константинополь. Крім того, у США можна знайти міста 12 міст з назвою Одеса, а ще Тарнопіль, Львів (див. про це тут: <https://cutt.ly/qURZFAz>). Містечко, про яке йде мова в цій книзі, назване ім'ям тодішньої столиці Російської імперії.

- Невже? Одірвеш! Ой! Ой! Ой!
- Таки відірву.
- Чого ж ти чекаєш? Чому ти все нахваляєшся, а нічого не робиш? Значить, боїшся?
- Не боюсь.
- Ні, боїшся!
- Ні, не боюсь!
- Ні, боїшся!

Знову мовчанка. Хлопці зміряли один одного очима і зробили ще одне коло.

Нарешті вони стали плече в плече.

- Іди геть! – каже Том.
- Сам іди геть.
- Не хочу.
- І я не хочу.

Так стоять вони один проти одного, виставивши ноги вперед під тим самим кутом. З ненавистю дивлячись один на одного, вони починають щосили штовхатись. Але ніхто не міг перемогти. Спітнівши і втомившись, вони перепочили, хоча кожний залишався насторожі.

Том сказав:

- Ти боягуз і цуценя. Ось я скажу моему старшому братові – він одним мізинцем відлупцює тебе. Я йому скажу, він одлупцює.
- Чхав я на твого старшого брата. У мене в самого є брат, ще старший. Він може перекинути твого он через той паркан. (Обидва брати вигадка).

- Брехня!
- Можеш собі казати що завгодно.

Том провів великим пальцем ноги риску в пилюці і сказав:

- Спробуй-но переступити через оцю риску, і я тебе відлупцюю так, що ти з місця не встанеш. Кожен, хто наслідиться це зробити, скуштує кулака.

Чужий хлопець швидко переступив межу і сказав:

- Ну, побачимо, як ти відлупцюєш мене.
- Не лізь! Кажу тобі: краще не лізь!
- Але ж ти нахвалявся, що поб'єш мене. Чого ж не б'єш?
- А ти думаєш – не поб'ю? За два центи поб'ю.

Чужий хлопець витяг із кишені дві мідні монети і, глузуючи, простяг їх Томові.

Том вибив їх з долоні на землю.

Ще мить – і обидва хлопці качалися в пилюці, зчепившись, наче два коти. Вони рвали один одному волосся та одяг, розбивали й дряпали один одному носи, вкриваючи себе курявою та славою. Нарешті з диму битви виринає постать Тома, який сидить верхи на чужому хлопцеві і гатить його кулаками.

- Кажи «більше не буду!» – вимагає він.

Але хлопець тільки пручається і плаче – більше від злості.

– Кажі «більше не буду!» – І Том знову його гамселить.

Нарешті чужий хлопець видушує з себе: «Більше не буду», і Том відпускає його, кажучи:

– Це тобі наука. Іншим разом знатимеш, до кого чіплятися.

Чужий хлопець пішов геть, обтрушуючи пил з костюма, схлипуючи, сопучи, час од часу обертаючись, похитуючи головою і загрожуючи, що він помститься Томові «наступного разу, коли спіймає його». Том відповідав сміхом і, сповнений гордості, подався додому. Але тільки-но він обернувся спиною до чужого хлопця, як той схопив каменяку, жбурнув її і, попавши Томові між лопатки, кинувся тікати, як антилопа. Том переслідував зрадника до самого його дому і таким чином довідався, де той живе. Постояв трохи біля хвіртки, викликаючи ворога на бій, але ворог тільки викривлявся у вікні, а вийти не схотів. Нарешті з'явилася мати ворога, назвала Тома поганим, зіпсованим, грубим, хлопчиськом і веліла йти геть. Він пішов геть, але сказав, що бродитиме поблизу і підстереже її синопка.

Додому він повернувся пізно і, влізши обережно у вікно, опинився в за-сідці: перед ним стояла тітка. Коли вона побачила, що сталося з Томовими курткою й штаньми, її рішучість перетворити його свято в каторжну роботу стала твердою, як алмаз.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

Чудовий маляр

Настала субота. Ранок видався ясний і свіжий. Життя вирувало. Кожне серце співало, і якщо серце було молодим, то з уст проривалася пісня. Кожне лице всміхалося, кожен йшов веселою дорогою. Акації цвіли, наповнюючи ароматом повітря.

Кардіфська гора, що височіла над містом, зазеленіла; на відстані вона здавалася чудовою, привабливою країною, повною миру і спокою.

Том вийшов на вулицю з відром вапна і з довгою щіткою. Він поглянув на паркан, і відразу навколишня природа стала похмурою, глибокий смутток оповив його душу. Тридцять ярдів¹ дерев'яного паркану в дев'ять футів² заввишки! Життя здалося йому безглуздом, і існування – важким тягарем. Зітхаючи, він умочив щітку в вапно і провів нею по верхній дошці. Знов умочив, знов помазав і спинивсь: яка мізерна ця біла смужка порівняно з неосяжним простором нефарбованого паркану. Безпорадно сів він на діжку.

Із воріт вийшов, підстрибуючи й наспівуючи пісеньку «Дівчата із Буффало», Джім з цеберкою. Носити воду з міського водопроводу завжди зда-

¹ Ярд – англійська та американська міра довжини, що дорівнює 91,44 см.

² Фут – англійська та американська міра довжини, що дорівнює 12 дюймам, тобто 30,48 см. 1 ярд = 3 фута.

валосся Томові ненависною працею, але тепер він з радістю взявся б за цю роботу. Він пригадав, що біля крана завжди збирається багато народу: білі, мулати¹ і негри. Хлопці й дівчата, чекаючи своєї черги, відпочивали, обмінювались іграшками, сперечалися, билися, пустували. І він пригадав, що хоч кран був тільки за півтораєта ярдів від їхнього будинку, але Джім ніколи не повертався з відром раніше ніж за годину. Та й то часто по нього треба було когось посилати.

Том сказав:

– Слухай, Джіме, хочеш я принесу води, а ти трохи пофарбуєш?

Джім похитав головою і відповів:

– Не можна, масса² Томе! Стара пані веліла, щоб я йшов собі по воду і ні з ким не зупинявся й не розмовляв. Вона каже: «Я вже знаю, що масса Том попросить тебе білити паркан, то ти його не слухай, а йди за своїм ділом». Вона каже: «Я сама, каже, стежитиму, як він фарбуватиме».

– То дурниці! Ти не звертай уваги на те, що вона каже, Джіме! Вона завжди так каже. Давай сюди цеберку, я миттю повернуся. Вона й не знає тиме.

– Ой, боюся, масса Томе, боюся старої пані! Вона мені голову одірве, – їй-богу, одірве!

– Вона? Та вона ніколи нікого не б'є, хіба що вдарить легенько по голові наперстком. А кому це шкодить, хотів би я знати. Говорить вона, правда, страшні речі, але це ж нікого не вражає, принаймні коли вона не заплаче при цьому... Джіме, я дам тобі кульку. Я дам тобі мою білу мармурову кульку.

Джім завагався.

– Білу мармурову кульку, Джіме. Гарненьку мармурову кульку!

– Воно то так, це чудова річ! Але, масса Томе, я страшенно боюся старої місіс.

– А ще, коли хочеш, я покажу тобі свій хворий палець.

Джім був тільки людиною і не міг встояти проти спокуси. Він поставив уже цеберку на землю, взяв у руки мармурову кульку і, охоплений цікавістю, нахилився над хворим пальцем, поки Том розмотував бинт. Але за хвилину Джім прожогом мчав по вулиці з цеберкою у руці і чухав потилицю, Том узявся несамовито білити паркан, а тітка Поллі верталася з поля бою з пантофлею³ в руці і блиском перемоги в очах.

Але Томової енергії стало ненадовго. Він згадав, як весело збирався провести цей день, і смуток його побільшав. Незабаром інші хлопці, вільні від усякої праці, вийдуть на вулицю гуляти й розважатися. У них, звичайно,

¹ Мулат – нащадки від змішаних шлюбів представників негроїдної та європеїдної рас.

² Масса (похідне від «master») – поширене у мовленні темношкірих американців звернення «паніч».

³ Пантофля – м'які кімнатні туфлі, звичайно без закаблуків.

задумано різні веселі ігри, а як вони глузуватимуть з нього, що йому доводиться так важко працювати! Сама тільки думка про це палила його вогнем. Він витяг усі свої скарби і став оглядати їх: уламки іграшок, мармурові кульки, всякий мотлох – цього не вистачить і на те, щоб купити собі хоч півгодини цілковитої волі. Він засунув своє злиденне багатство в кишеню і відмовився від думки підкупити товаришів. У цю важку й безнадійну хвилину його раптом окрило натхнення – не що інше, як натхнення, геніальна, блискуча думка.

Він узяв щітку і спокійно заходився працювати. Ось у далині з'явився Бен Роджерс. Кепкувань цього хлопця Том боявся найбільше. Бен не йшов, а підстрибував і пританцьовував. Це означало, що на серці в нього було легко і що він багато чекав від майбутнього дня. Він гриз яблуко, а в проміжках протяжно гудів і дзвінко кричав: «Дін-дон-дон, дін-дон-дон», тому що вдавав пароплав. Наблизившись, Бен притишив хід, зупинився посеред вулиці, повільно завернув, нахилився і почав обережно повертатися, він-бо удавав пароплав «Велика Міссурі», що сидить на дев'ять футів у воді. Він був одночасно судном, капітаном і сигнальним дзвоном і тому уявляв собі, ніби стоїть на власній палубі, віддає собі накази і сам виконує їх.

– Стоп, машина! Дзень-дзелень, дзень-дзелень-дзень! – Він загальмував хід і повільно наближався до тротуару.– Назад! Дзелень-дзелень-дзень! – Він став струнко.– Задній хід! Тримай ліворуч! Чшш-чшш-чшш! – Права рука його велично описувала великі кола, зображуючи собою сорокафутове колесо.– Лівим бортом! Завертай праворуч! Дзелень-дзень-дзень! Чшш-чшш-чшш!

Тепер він описував кола лівою рукою.

– Стоп, правий борт! Дзелень-дзень-дзень! Стоп, лівий борт! Тихий хід! Стоп, машина! Віддай канат! Стоп! Гей, там, жвавіше! Дзень-дзелень-дзень! Гей, ти, на березі! Чого стоїш? Приймай канат! Гей, жвавіше! Чого там забарилися? Намотуй його на цей стовп! Затяга-а-ай! Відпусти! Машини зупинені! Дзелень-дзень-дзень! Шт! Шт! Шт! (Машина випускала пару).

Том білів далі і не звертав ніякої уваги на пароплав. Бен сторопив на хвилинку, а потім сказав:

– Гі-гі! Таки спіймався!

Ніякої відповіді. Том кинув погляд митця на свій останній мазок. Потім він ще раз легенько торкнувся щіткою паркану і знов оглянув наслідки. Бен підійшов і став поряд. У Тома слинка потекла, коли побачив яблуко, але він знов поринув у роботу.

Нарешті Бен сказав:

– Що, голубе, змусили працювати?

– Га, це ти, Бене! Я й не помітив.

– Слухай, я йду купатися, так, купатись! Либонь, і тобі хочеться га! Але тобі, звичайно, не можна, доведеться працювати. Інакше ти пішов би купатися.

Том зневажливо глянув на хлопця і сказав:

– Що ти звеш роботою?

– А хіба це не робота?

Том оглянув паркан і промовив недбало:

– Може, робота, а може й ні. Одне тільки знаю: Тому Соєру вона до вподоби.

– Ну, ти ж не збираєшся казати, що це діло приємне.

Щітка рухалася далі.

– Приємне? А що ж у ньому неприємного? Хіба хлопцям щодня щастить білити паркани?

Це обернуло всю справу по-новому. Бен перестав гризти яблуко. Том м'яко водив щіткою взад і вперед, відходив трохи, щоб помилуватися ефектом, мазав іще там і тут, критичним оком знов оглядав зроблене. Бен стежив за кожним його рухом і дедалі більше зацікавлювався.

Нарешті Бен сказав:

– Слухай, Томе, дай мені трохи побілити!

Том задумався і, здавалося, ладен був погодитись, але потім змінив свій намір.

– Ні, Бене. Нічого не вийде. Бачиш, тітка Поллі надто вже піклується про цей паркан: адже він виходить на вулицю. Коли б це було в дворі – інша річ, але тут вона страшенно строга, – треба фарбувати дуже і дуже дбайливо. Я гадаю, навряд чи знайдеться один хлопець на тисячу, навіть на дві тисячі, який може це зробити так, як слід.

– Та ну? Дай мені тільки спробувати трошечки. Я б тобі дав, якби ти був на моєму місці. Дай, Томе!

– Бене, я б залюбки, слово честі. Але тітка Поллі... Знаєш, Джім теж хотів, але вона не дозволила йому. Сід теж просився – не пустила й Сіда. Тепер ти бачиш, що я не можу тобі довірити цю роботу. Почнеш ти фарбувати паркан, і що-небудь вийде не так...

– Та що ти, Томе! Я буду дуже старатись. Мені б тільки спробувати! Слухай: я дам тобі серединку ось цього яблука.

– Ну, гаразд! Проте ні, Бене, краще не треба. Я боюсь...

– Я дам тобі все яблуко. Все, що лишилось.

Том віддав щітку з неохотою на лиці, але з радістю в серці. І поки колишній пароплав «Велика Міссурі» працював і потів на осонні, відставлений художник сидів на діжці в холодку, дригав ногами, уминав яблуко і обмірковував, як ловити нових простаків. Цих простаків не бракувало: щохвилини з'являлися хлопці; вони приходили поглузувати, але залишалися білити. Тим часом Бен утомився. Том продав наступну чергу Білі Фішеру за зовсім нового повітряного змія. А коли і Фішер вийшов із ладу, Джонні Міллер купив собі місце за дохлого пацюка з шворкою, щоб крутити його в повітрі. І так далі, і так далі, година за годиною. Опівдні Том, із злидаря, яким він був уранці, перетворився на багатія, що буквально купався в розкошах. Крім тих речей, про які говорилося, він мав ще дванадцять мармурових кульок, сюрчок, кусочок синього скла від пляшки, щоб дивитися

крізь нього, гармату, зроблену з котка до ниток, ключ, який нічого не хотів одмикати, грудку крейди, скляну пробку з карафки, олов'яного солдатика, двох пуголовків, шість тріскавок, однооке кошеня, мідну ручку від дверей, собачий нашійник, – тільки собаки не було, – ручку від ножа, чотири апельсинові шкуринки і стару поламану раму од віконця з горища. Він прегарно провів час у великім товаристві, нічого не роблячи, а на паркані з'явилися аж три шари вапна! Коли б у нього вистачило вапна, він розорив би всіх хлопців у містечку.

Том подумав, що жити на світі не так уже й погано. Сам того не підозрюючи, він відкрив великий закон, що керує вчинками людей, а саме: для того, щоб хлопчику або дорослому захотілось чого-небудь, треба тільки одне – щоб цього було нелегко добитись.

Том роздумував ще деякий час над тією істотною зміною, яка відбулась у його житті, а потім вирушив з донесенням у головний штаб.

<...>

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

Як Том мало не став першим учнем

Сонце зійшло над спокійною землею, ллючи проміння на мирне містечко, ніби благословляючи його. Після сніданку тітка Поллі зібрала всіх на сімейне богослужіння; воно почалось з молитви, побудованої на міцному фундаменті з біблійських текстів, скріплених ріденьким цементом власних вигадок.

Потім Том засів зубрити вірші з Біблії. Сід уже давно вивчив свої уроки. Том напружував усю свою силу, намагаючись запам'ятати п'ять віршів. Він вибрав собі частину з нагірної проповіді, бо коротших віршів не міг знайти в усьому Євангелії.

Через півгодини Том мав хіба що невиразне уявлення про свій урок, бо в цей час думки його витали далеко, а руки шастали по столі, шукаючи роботи. Мері взяла книжку, щоб перевірити, скільки він вивчив, і Том намагався наосліп знайти свою дорогу в тумані:

- Блаженні... е... е...
- Бідні...
- Атож, бідні... Блаженні бідні... е... е...
- Духом...
- Духом. Блаженні бідні духом, бо вони... вони...
- Їм...
- Бо їм. Блаженні бідні духом, бо їм... належить царство небесне. Блаженні ті, що плачуть, бо вони... вони...
- Бу...
- Бо вони... е...
- Буд...
- Бо вони бу... ой, я не знаю, що таке!

– Будуть...

– Я ж кажу, будуть. Бо вони будуть... Бо вони будуть... е... е... будуть плакати... блаженні ті, що будуть... ті, що... е... ті, що будуть плакати, бо вони будуть... е... будуть що? Чому ти мені не підкажеш. Мері? Нащо ти мене мучиш?

– Томе, дурненький ти, хіба ж я тебе мучу? Треба ще повчити. Сміливіше, Томе. Ти це зробиш. І, якщо ти вивчиш цей урок, я тобі подарую одну гарну, дуже гарну річ. Ну, будь розумненький.

– Гаразд... А що ти мені подаруєш, Мері? Скажи!

– Почекай, Томе. Ти знаєш, коли я кажу, що гарну річ, значить, вона гарна.

– Воно таки так, Мері. Гаразд. Я знову буду зубрити.

І він знову взявся зубрити і, окрилений цікавістю та добрими сподіванками, добився блискучих успіхів.

Мері подарувала йому новісінький складаний ніжик, ціною в дванадцять з половиною центів. Том не тямився з радощів. Хоч ніжик був тупий, але то був «справжній» ніж фірми Барлоу. І в цій назві було щось невимовно велике... Звідки хлопчики Західних штатів взяли, що цю грізну зброю можна підробити і що підробка була б не гірша за оригінал, абсолютно невідомо – і треба думати, назавжди залишиться таємницею. Том зараз же почав шкрябати ножиком буфет і вже добрався до комода, коли його покличкали вдягатися, щоб іти до недільної школи.

Мері винесла йому миску з водою і кусок мила, він вийшов надвір і поставив миску на лавочку, вмочив мило в воду й поклав його на місце; закахав рукава, обережно вилив воду на землю, а потім повернувся в кухню і почав старанно терти обличчя рушником, який висів за дверима... Але Мері відняла рушник і сказала:

– Як тобі не соромно, Томе! Хіба можна бути таким поганим хлопцем? Вода тобі зовсім не зашкодить.

Том трохи збентежився. У миску знову налили води. Цього разу Том трохи постояв над нею, наче набираючись сміливості, нарешті глибоко зітхнув і почав умиватись. Коли він удруге ввійшов на кухню, заплющивши очі і намацуючи руками рушника, мильна піна й вода на обличчі свідчили про його сумлінність. Але ж, коли він виринув з-під рушника, наслідки виявилися не дуже блискучі. Чиста територія, неначе маска, обмежувалася підборіддям і щоками. Нижче й вище цієї межі простягався темний, незрошений водою простір, що обіймав спереду лоб, а ззаду – шию. Мері взяла його в свої руки, і після цього він уже нічим не відрізнявся за кольором шкіри од своїх блідолицих братів: волосся його було дбайливо зачесане; коротенькі кучері лежали гарно й рівно. (Сам він завжди дуже дбайливо пригладжував свої кучері й намагався притиснути їх до голови, бо вважав, що кучері роблять його схожим на дівчину, і це псувало йому все життя). Потім Мері витягла для Тома костюм, який він ось уже протягом двох років одягав тільки в неділю. Костюм цей називався, «той, другий» – отже,

ми можемо судити, скільки костюмів було в Тома. Коли він одягнувся, кухня причепурила його. Вона застєбнула йому куртку на всі гудзики, розправила на плечах великий комір сорочки, почистила щіткою його вбрання і нарешті увінчала його строкатим солом'яним брилем.

Усе це дуже прикрасило його, але не радувало. Ніяково йому було від цього вбрання, від цієї чистоти. Він сподівався, що Мері забуде хоч про черевики, але сподіванки ці були марні: Мері помазала черевики, як годиться, салом і принесла йому. Тут терпець Томові урвався, і він почав скаржитись, що його завжди змушують робити те, чого він не хоче. Але Мері лагідно попросила його:

– Будь ласка, Томе... будь же розумненький!

І він, мимрячи щось, узяв-таки черевики. Мері одяглася швидко, і всі троє дітей вирушили до недільної школи, що її Том ненавидів усім серцем, а Сід і Мері любили.

Навчання в недільній школі тривало з дев'ятої до пів на одинадцять. Потім починалася церковна служба. Сід і Мері завжди з власної охоти лишалися на проповідь. Том теж лишався, але – з іншими, важливішими намірами.

Тверді лави в церкві були розраховані сотні на три відвідувачів. Сама церква була маленькою, непоказною будівлею, з незграбною дзвіницею.

У дверях Том відстав на один крок від своїх і звернувся до одного теж по-святковому одягнутого товариша:

– Слухай, Біле, є в тебе жовтий квиток?

– Є.

– Що ти візьмеш за нього?

– А що ти даси?

– Кусок локриці і риболовний гачок.

– Покажи.

Том показав. Речі були в належному вигляді, і майно перейшло з рук до рук. Потім Том виміняв дві білі мармурові кульки на три червоні квитки і ще пару кульок на пару синіх квитків. Він зупиняв біля входу інших хлопців і всім пропонував свої скарби в обмін на квитки, різних кольорів. Це тривало десять або п'ятнадцять хвилин. А тоді вже він увійшов до школи разом з юрбою чистеньких і галасливих хлопців та дівчат, підійшов до свого місця і почав сварку з першим же хлопцем, який трапився на дорозі. Втрутився вчитель – суворий, літній чоловік. Але тільки-но він одвернувся, як Том ударив одного хлопця, ущипнув другого і, коли той обернувся, уткнув носа в книгу. Через хвилину Том уже вколов шпилькою іншого сусіда, щоб почути, як той зойкне – і знову дістав догану від учителя.

А втім, увесь Томів клас був один в один – галасливі, метушливі хлопці й дівчата. Виходячи відповідати, жоден з учнів ніколи не знав як слід уроків, але йому підказували з усіх кінців.

Сяк-так вони відповідали вчителю, і кожний діставав свою нагороду – маленький синій квиток. Синій квиток був платою за два біблійні вірші,

вивчені напам'ять. Десять синіх квітков обмінювалися на один червоний. Десять червоних квітков дорівнювали одному жовтому. За десять жовтих квітков директор нагороджував учня Біблією, що в простенькій палітурці коштувала сорок центів в ті добрі давні часи.

Та чи багато з моїх читачів мали б силу і терпіння вивчити напам'ять дві тисячі віршів, хоч би в нагороду за це їм була обіцяна Біблія з малюнками Доре? Проте Мері здобула таким чином дві Біблії; для цього їй довелося терпляче попрацювати два роки. А якийсь хлопець з німецької сім'ї навіть чотири чи п'ять. Якось він прочитав підряд три тисячі віршів, не зупиняючись. Але таке напруження спричинилося до сумних наслідків, і від зубріння він став ідіотом. Це було велике горе для шкільного начальства, бо директор завжди в урочистих випадках викликав цього хлопця «ляпати язиком», як казав Том.

Тільки старші учні умудрялись зберігати свої квітки і довго і нудно зубрили, щоб одержати в подарунок Біблію. Тому видача таких нагород була не частою і пам'ятною подією. Учень, що одержував Біблію, ставав героєм дня. Тому серце кожного школяра негайно спалахувало честолюбством, якого іноді вистачало на цілих два тижні. Можливо, Том не був захоплений духовною жадобою настільки, щоб прагнути цієї нагороди заради неї самої, але, безперечно, останні дні вся його істота горіла від бажання здобути будь-якою ціною славу і блиск.

Тим часом директор вийшов на кафедру, тримаючи молитовник в руках, і заклав вказівний палець між сторінками.

– Увага! – гукнув він.

Коли директор недільної школи виголошує невелику промову, молитовник в його руці така ж необхідна річ, як ноти в руці співака, що стоїть на концертній естраді і співа своє соло, – а для чого йому ноти, ніяк не зрозуміти, бо ні в молитовник, ні в ноти ці мученики ніколи не заглядають.

Директор був плюгавим чоловічком років тридцяти п'яти, стрижений, з цапиною борідкою. Верхні краї його туго накрохмаленого комірця сягали до самих вух, а гострі ріжки стирчали вперед, дістаючи до куточків рота. Цей комірець, схожий на паркан, примушував його дивитися прямо перед собою і повертатися усім тулубом, коли треба було глянути вбік. Підборіддям він спирався на величезний галстук – широкий і довгий, наче банковий білет, з торочкою на кінцях. Носки його черевиків гостро загиналися вгору, як у лижах. Така була тоді мода, і молоді люди терпляче сиділи годинами біля стіни, притиснувши до неї носки свого взуття, щоб вони задиралися вгору. Обличчя у містера Волтерса було серйозне, а серце – щире і чисте. Він так побожно ставився до всього святого, так поважав усе церковне, що коли виступав у недільній школі, його голос лунав зовсім інакше, ніж у будень. Почав директор приблизно так:

– Ну, діти, я хотів би, щоб ви сиділи якнайсмирніше і віддали мені всю свою увагу на одну-дві хвилини. Отак! Саме так і мають сидіти хороші хлопчики і дівчатка. Я бачу, що одна дівчинка виглядає у вікно; боюсь,

вона гадає, що я десь там – може, на одному з тих дерев – промовляю до пташок! (Схвальне хихотіння)... Я хочу сказати вам, як приємно мені бачити стільки світлих, чистеньких, маленьких облич, зібраних у цих священних стінах, де навчають добру і правді.

І так далі, і тому подібне. Наводити решту слів нема потреби. Такі промови були завжди однакові, отже, відомі всім нам.

Під час останньої третини промови «погані» хлопці почали бої та інші забавки. По всьому класу чулося шепотіння, шарудіння; хвилі цього галасу підточували підніжжя навіть таких неприступних скель, як Мері і Сід. Але тільки-но голос директора почав стишуватися, всі припинили, і кінець промови був зустрінутий прямо-таки вибухом вдячної мовчанки.

А шепотіли й шаруділи головним чином з приводу події, яка траплялася не часто: до школи завітали гості. То були суддя Течер і сивий миршавий дідок, а також огрядний літній джентльмен і поважна пані – безперечно, його дружина. Пані вела за руку дівчинку.

Том сидів як на голках. Совість мучила його. Він не міг зустрітися очима з Еммі Лоренс, не міг витримати її лагідного й ніжного погляду. Але, коли він побачив маленьку незнайомку, душа його миттю, пройнялась блаженством, і він одразу почав «показувати себе», як тільки міг: тусав хлопців, смикав їх за волосся, кривлявся, одне слово, вживав усіх заходів, які, на його думку, мали викликати схвалення дівчинки. Тільки одна річ заважала йому, псувала настрої – згадка про те приниження, якого він зазнав під вікном ангела в саду. Але пам'ять про цю подію була, так би мовити, написана на піску, і могутні хвилі щастя змивали її.

Гостей посадовили на почесні місця, і, закінчивши свою промову, містер Волтерс відрекомендував їх школярам.

Літній чоловік, виявилось, був поважною персоною – не хто інший, як окружний суддя. Такого високого сановника діти ще ніколи не бачили: вони дивувалися, глядячи на нього, і питали себе, чи з тієї глини він виліплений, що й усі люди. Діти не то страшенно хотіли послухати, як він гарчить, не то боялися, як би він не загарчав. Суддя прибув із містечка Константинополя за двадцять миль звідси, отже, подорожував і бачив світ. Він на власні очі бачив будинок окружного суду, на якому, кажуть, цинковий дах.

Урочиста мовчанка. Ряди очей, що побожно дивились на славетну людину, показували, яке благоговіння викликали такі думки. Так ось він, великий суддя Течер, брат їхнього власного судді. Джеф Течер негайно вийшов наперед і довів, що близько знайомий з великою людиною. Неначе музика, звучав в його вухах шепіт:

– Дивися, Джіме, він іде туди! Та подивись! Він збирається потиснути руку йому... Він уже йому стискає руку... Бач, як – за руку! Хотів би ти бути на місці Джефа?

Містер Волтерс заходився «показувати себе». Він гарячково радив, віддавав накази, розпорядження, гасав туди, сюди.

Бібліотекар теж «показував себе», бігаючи всюди з оберемком книжок і страшенно галасуючи. Молоді вчительки «показували себе», ніжно схиляючись над дітьми, – яких вони тільки що частували стусанами і скубли за вуха, – з усмішкою сварячись пальчиками неслухняним хлопчикам і підбадьорюючи слухняних.

Молоді вчителі «показували себе», проявляючи свою владу коротенькими зауваженнями й доганами та запроваджуючи похвальну дисципліну. І вчительки, і вчителі заклопотано по кілька разів навідувалися до книжкової шафи, що стояла біля кафедри.

Дівчатка теж «показували себе» всякими способами, а хлопчики «показували себе» так старанно, що повітря було сповнене шелестом паперу і мурмотінням голосів.

А над усім цим височіла постать великої людини, котра, сидячи в кріслі, розливала гордовиту суддівську посмішку, так би мовити, гріючись у промінні власної величі, бо суддя теж «показував себе».

Одного лише бракувало містеру Волтерсу для цілковитого блаженства: він прагнув видати комусь Біблію в нагороду і похвалитися дивом-дитиною. У декого з учнів було по кілька жовтих квитків, але ніхто не мав їх досить. Даремно директор перепитував найкращих учнів. Він оддав би все на світі, щоб повернути глузд хлопцеві з німецької сім'ї.

І от тієї хвилини, коли його надія вмерла, виходить наперед Том Соїєр і показує цілу купу квитків: дев'ять жовтих, дев'ять червоних та десять синіх і вимагає собі в нагороду Біблію.

Неначе грім ударив з ясного неба. Містер Волтерс давно вже махнув рукою на цього хлопця і був певний, що не бачити йому Біблії протягом найближчих десяти років. Але не час був розмірковувати. Пред'явлено незаперечні документи, і по них треба платити. Отже, Тома запросили туди, де сидів суддя та інші обранці, і велику новину було проголошено з кафедри. Це була найдивовижніша несподіванка за останнє десятиріччя. Враження вона справила неймовірне. Новий герой піднісся на таку саму височину, як і знаменитий суддя. І тепер уся школа бачила два великі дива замість одного. Всіх хлопців поїдала заздрість. Та найбільше страждали, пізно зрозумівши, ті, що самі допомогли Томові досягти такого великого успіху, продаючи йому квитки за ті багатства, які він зібрав під час фарбування паркану. І вони зневажали себе за те, що стали жертвами низьких хитрощів цього лукавого змія.

Нагороду було вручено Томові з найзворушливішою промовою, яку тільки зміг видушити з себе директор за таких обставин, але в його виступі не було справжнього натхнення. Щось підказувало бідоласі, що тут криється таємниця, якої, може, краще і не виявляти. Неймовірно, щоб оцей хлопець зберіг у коморах своєї пам'яті дві тисячі снопів біблійної мудрості. Безперечно, коли у нього не вистачало розуму і на десяток віршів. Еммі Лоренс була горда, щаслива і намагалася, щоб Том помітив її радість, але він не дивився на неї. Вона здивувалася. Потім трошечки схвилювалася. Далі в

неї з'явилась і зникла легенька підозра. Знову з'явилась підозра. Дівчинка почала придивлятися до Тома. Один його швидкий погляд розкрив їй очі на все – і серце її розбилося; вона ревнувала й гнівалася, плакала і ненавиділа всіх, а найбільше Тома.

Тома познайомили з суддею. Але язик у хлопця ніби заціпило, серце у нього стрибало – частково від страху перед грізною величчю цієї людини, а головне тому, що це був її батько. Том ладен був упасти перед ним навколiшки і молитися йому, коли б тут було темно. Суддя поклав руку Томові на голову, назвав його гарним хлопцем і спитав, як його звать. Хлопець запнувся, роззявив рота і видушив з себе:

– Том.

– Та ні, не Том, а...

– Томас...

– Оце так. Я знав, що ти додаси щось. Добре, добре! А все ж у тебе, звичайно, є прізвище, ти ж мені скажеш його, адже так?

– Скажи джентльменові своє прізвище, Томас! – втрутився Волтерс. – І не забувай додавати: «сер». Треба стежити за своїми манерами.

– Томас Соїєр, сер.

– Оце так. Хороший хлопець, розумний хлопчина. Молодець. Дві тисячі віршів – це багато, дуже, дуже багато! І ти ніколи не шкодуватимеш праці, витраченої на те, щоб вивчити їх. Знання важливіше за все на світі. Знання робить людей великими і добрими. І ти сам будеш колись великою людиною, доброю людиною, Томасе. І тоді ти оглянешся назад і скажеш: «Це все завдяки чудовій недільній школі, яку я відвідував у дитинстві; це все завдяки моїм любим учителям, які навчили мене працювати; це все завдяки доброму директорові, який підбадьорював мене і стежив за мною і дав мені чудову Біблію в гарній, елегантній оправі, щоб у мене була власна Біблія і щоб вона завжди була при мені; це все завдяки правильному вихованню!» Ось що ти скажеш, Томасе. І ні за які гроші ти не віддаси ці дві тисячі речень, ні за які гроші! А тепер, чи не скажеш ти мені і цій пані дещо з виченого тобою. Я знаю, ти не відмовишся, бо ми пишаємося дітьми, які люблять учитися. Ти, безперечно, знаєш імена всіх дванадцяти апостолів? Ще б пак! Чи не скажеш ти нам, як звали двох перших?

Том крутив гудзика і тупо дивився на суддю. Потім почервонів і спустив очі. Серце містера Волтерса впало. Він знав, що цей хлопець не зможе відповісти на найпростіше запитання.... І нащо тільки суддя питає його? А проте він визнав за потрібне сказати:

– Відповідай же джентльменові, Томасе, – не бійся!

Том переступав з ноги на ногу.

– Я знаю, мені ти скажеш, – мовила пані. – Перших двох учнів Христа звали...

– Давид і Голіаф!⁴

Краще спустимо завісу над кінцем цієї сцени.

<...>

РОЗДІЛ ШОСТИЙ

Том знайомиться з Беккі

В понеділок уранці Том Соєр почував себе дуже нещасним. Так завжди бувало з ним у понеділок, бо з цього дня починався тиждень нових страждань у школі. Він навіть шкодував, що вчора було свято, бо після волі повертатись у рабство ще важче.

Том лежав і думав. Раптом йому спало на думку, що добре було б захворіти, тоді він залишиться вдома і не піде до школи. Це був деякий вихід. А справді, чи не можна захворіти? Він уважно оглянув себе. Ніде нічого не боліло. Обмацав себе ще раз.

Цього разу йому здалося, що в нього починається легенький біль у животі, і він зрадів, сподіваючись, що біль збільшиться. Але, навпаки, живіт незабаром зовсім перестав боліти. Том знову почав міркувати. І раптом виявив, що у нього хитається зуб. Це було до речі. Він уже збирався застогнати, але вчасно збагнув, що коли скаже про зуб, то тітка просто вирве йому зуба, – а це дуже боляче. Тому він надумав залишити зуб про запас і пошукати чогось іншого. Деякий час Том нічого не міг винайти; потім пригадав, як лікар розповідав про якусь хворобу, що уклала пацієнта в ліжко на три тижні й загрожувала йому втратою пальця. Хлопець похапцем вийняв ногу з-під ковдри і почав досліджувати хворий палець. Але він не знав, які ознаки цієї хвороби. Принаймні спробувати можна. Він заходився стогнати з великим натхненням.

Сід не прокидався.

Том застогнав голосніше, і йому здалося, що палець у нього справді болить.

Сід не відгукувався.

Том навіть задихався від зусиль. Він перепочив трохи, набрав повітря в легені, а потім видихнув цілий ряд чудових болісних зойків.

Сід так само хропів.

Том розгнівався. Він вигукнув: «Сіде! Сіде!» і потрусив брата за плече. Це дало деякі наслідки, і Том знову застогнав. Сід позіхнув, потягнувся, підвівся на лікті, засопів і витріщився на Тома. А той собі стогнав. Сід гукнув:

– Томе, чуєш, Томе!

Ніякої відповіді.

– Чуєш, Томе? Томе! Що сталося, Томе?

І Сід схопився за брата, тривожно дивлячись йому в лице.

Том простогнав:

– Ой, не треба, Сіде! Не чіпай мене!

– Та що ж сталося, Томе? Я піду покличу тітоньку.

– Ні, не треба. Це минеться, мабуть. Не клич нікого.

– Але треба покликати. Та не стогни ж так, Томе, це жахливо! Давно це з тобою?

– Кілька годин. Ох! Ой, не смикай мене так, Сіде! Ти мене вб'єш.

– Томе, чого ти мене раніш не збудив? Ой, Томе, не треба. В мене мороз по шкірі йде, коли ти кричиш. Томе, що сталося?

– Я все тобі прощаю, Сіде!.. (Стогін). Все, що ти мені зробив. Коли мене не буде серед живих...

– Ой, Томе, невже ти вмираєш? Не треба, Томе. О, не треба. Може...

– Я прощаю всім, Сіде. (Стогін). Так їм і скажи, Сіде. Мою раму од віконця і моє однооке кошеня віддай тій дівчині, що недавно приїхала до містечка, і скажи їй...

Але Сід уже схопив одяг і вибіг за двері. Том тепер справді страждав, – так чудово працювала його фантазія, і зойки його лунали цілком природно.

Сід мчав сходами вниз і кричав:

– Ой, тітко Поллі, йдіть швидше! Наш Том умирає!

– Умирає?

– Так! Так! Чому ж ви не йдете? Ідіть мерщій!

– Дурниці! Не вірю!

А проте вона щодуху помчала нагору. Сід і Мері – за нею. Обличчя в неї зовсім зблідло і губи тремтіли. Добігши до Томового ліжка, вона ледве могла вимовити:

– Томе! Томе! Що з тобою?

– Ох, тітко, я...

– Що з тобою, дитинко?

– Ох, тітко, в мене гангрена на пальці.

Старенька впала на стілець і заплакала. Від цього їй полегшало, і вона сказала:

– Томе, як ти мене налякав! А тепер покинь ці дурниці, і щоб більше цього не було!

Зойки припинилися, і палець миттю перестав боліти.

Хлопець відчував, що пошився в дурні, і почав пояснювати:

– Тітко Поллі, мені здавалося, що палець у мене зовсім змертвів, бо він так болів, що я навіть забув про зуб.

– Про зуб? Невже? А що ж таке з твоїм зубом?

– Один зуб у мене хитається і страшенно болить.

– Ну, годі, годі, тільки без вереску. Одкрій-но рота! Справді, зуб у тебе хитається, але від цього не помреш. Мері, принеси мені шовкову нитку і гарячу головешку з кухні.

Том сказав:

– Ой, тітонько, тільки не виривайте, не треба – він більш не болить. Щоб я з цього місця не зійшов, коли він хоч трошечки болить. Не треба, тітко! Я вже не хочу сидіти вдома, я піду до школи...

– Ох, то ось воно що! Так увесь цей гармидер ти вчинив, аби залишитися дома і піти ловити рибу! Томе, Томе, я так тебе люблю, а ти, ніби навмисне, своєю поведінкою надриваєш моє старе серце.

Тим часом зуболікарські інструменти були готові. Тітка Поллі зробила

петлю на кінці нитки, наділа її на хворий зуб і міцно затигла, а другий кінець прив'язала до ліжка. Потім схопила палаючу головешку і ткнула її майже в обличчя хлопцеві. Мить – і зуб повиснув на нитці, прив'язаній до ліжка.

Але за всі нещастя люди мають нагороду. Коли Том, поснідавши, прийшов до школи, всі хлопці заздрили йому, бо в нього тепер була така дірка у верхньому ряді зубів, що він міг плювати зовсім новим, чудовим способом. Коло нього зібралася ціла юрба зацікавлених цим видовищем хлопців. Один хлопець, який урізав собі палець і досі був центром уваги й пошани, тепер раптом опинився без жодного прихильника, і слава його згасла. Він був цим дуже засмучений і сказав з удаваним презирством, що кожен може плюватися, як Том Соєр. Але інший хлопець відповів на це: «Нахвалялася синиця...», і розвінчаний герой пішов геть.

Незабаром Том зустрівся з Гекльберрі Фінном, сином місцевого п'янички. Всі матері в містечку ненавиділи Гекльберрі і водночас боялися, бо це був ледащо, поганий, невихований хлопчисько, який не визнавав ніяких законів. І ще тому, що всі діти заздрили йому, були в захваті від нього і намагалися наслідувати його у всьому. Том, як і всі інші хлопці з «порядних родин», заздрив Гекльберрі, що міг цілий день нічого не робити. І Томові теж було суворо заборонено гратися з цим голодранцем. Саме тому Том завжди, коли тільки міг, грався з ним. Гекльберрі одягавсь у недоноски з плеча дорослих людей; одяг його всякої пори року цвів різнокольоровими плямами і звисав лахміттям. Бриль його був цілковитою руїною величезних розмірів, від її крис було відкремсано великий шматок у вигляді півмісяця, його куртка, в ті рідкі дні, коли він її одягав, доходила аж до п'ят, і задні гудзики містилися значно нижче спини, штани висіли на одній підтяжці і ззаду теліпалися величезним порожнім мішком, а внизу хльоскали по грязюці, коли він їх забував підкачати.

Гекльберрі був вільний птах; блукав, де йому хотілося. В хорошу годину він ночував десь на чужому ганку, а в дощову – в порожніх діжках, йому не треба було ходити ні до школи, ні до церкви, йому нікого було слухатися, над ним не було господаря. Він міг ловити рибу чи купатися, коли і де йому заманеться, і сидіти в воді, скільки йому хочеться. Ніхто не забороняв йому битися. Лягав спати він, коли хотів. Навесні він перший з усіх хлопців починав ходити босий, а восени взувався останній, йому не треба було ні митися, ні одягати чисту білизну, а лаятися він умів напрочуд. Одне слово, цей хлопець мав усе, що надає ціну життю... Так думали всі вимучені, скуті по руках і ногах «добре виховані» хлопці з «порядних родин» у містечку.

Том привітав романтичного волоцюгу:

- Агов, Гекльберрі! Здоров!
- Здоров і ти, коли хочеш...
- Що це таке в тебе?
- Дожла кішка.

- Дай подивитися, Геку! Ач, зовсім уже залякла. Де ти її взяв?
- Купив у одного... у хлопця.
- Скільки заплатив?
- Синій квиток і бичачий пузир... що я поцупив на різниці.
- А де ти дістав синій квиток?
- Купив у Бена Роджерса два тижні тому... за батіжок.
- Слухай, Геку, а на що годиться дохла кішка?
- На що годиться? А бородавки виводити.
- Та ну? Я знаю кращий засіб.
- Б'юсь об заклад, не знаєш. Що це за засіб?
- Гнила вода.
- Гнила вода? Нічого вона не варта, твоя гнила вода.
- Нічого не варта?! А ти її коли-небудь пробував?
- Ні, я не пробував. А Боб Таннер – той пробував.
- А хто тобі сказав?
- Та бачиш, він казав Джефові Течеру, а Джеф казав Джонні Беккеру, а Джонні казав Джіму Голмсу, а Джім казав Бену Роджерсу, а Бен казав одному негрові, а негр сказав мені. От і знаю.
- Ну, і що з того? Всі вони брешуть. Принаймні всі, крім негра, його я не знаю. Нісенітниця! Тепер ти мені скажи, Геку, як Боб Таннер робив це?
- А так: він узяв та й засунув руку в гнилий пень, де була дощова вода.
- Вдень?
- Атож.
- І лицем стояв до пня?
- Ага. Начебто так.
- І казав він щось при цьому?
- Мабуть... Не знаю.
- Ага! Ще захотів виводити бородавки гнилою водою, коли берешся за діло таким безглуздим способом. Ні, так нічого доброго не зробиш. Треба піти самому в гущавину лісу, подивитися, де там є пень з гнилою водою, і саме опівночі стати спиною до пня, сунути руку в воду і сказати:
Ячмінь-зерно, ячмінь-зерно, розмелись мукою,
Гнилі води, гнилі води, візьміть бородавки з собою.
- А потім, заплющивши очі, швиденьке відійди на одинадцять кроків, повернись тричі навкруги і йди додому і нікому нічого не кажи, бо коли скажеш – усі чари зникнуть.
- Так, це схоже на правду. Тільки Боб Таннер... він робив не так...
- Та певно, що не так! І тому з усіх хлопців у містечку в нього бородавок найбільше. А коли б він знав, як поводитися з гнилою водою, у нього не було б жодної бородавки. Я сам їх тисячі вивів з своїх рук таким побитом, Геку. У мене їх було дуже багато, бо я граюся частенько з жабами. А то я ще виводжу їх гороховим стручком.
- Справді, стручком добре. Я теж так робив.
- Та ну? А як же ти виводив стручком?

– Береш стручок, вилущуєш горох, потім ріжеш бородавку, щоб показала кров, капаєш кров'ю на половинку стручка, потім копаєш ямку і закопуєш цю половинку на перехресті доріг рівно опівночі на молодика. А другу половинку спалюєш. Розумієш, та половинка, на якій кров, буде весь час притягувати другу, а кров тягне до себе бородавку, від чого вона і зникає дуже скоро.

– Воно то так, Геку. Тільки, коли закопуєш, треба ще примовляти: «Стручок в яму, бородавко, геть з руки і назад не вертайся».– Так буде краще. Джо Гарпер теж так робить, а він, знаєш, де тільки не був. Навіть до самого Кунвілля доїжджав. Ну, а як же ти виводиш їх дохлою кішкою?

– А ось як: візьми кішку і йди з нею на кладовище, у таке місце, де поховано якусь злу людину. І ось опівночі прийде чорт, а може й два-три; але ти їх не побачиш, тільки почувеш ніби шум вітру, а може, почувеш, як вони розмовлятимуть. І коли вони потягнуть чолов'ягу геть, жбурни їм кішку навздогін і приказуй: «Чорт за мертвяком, кіт за чортом, бородавки за котом, геть від мене всі разом». Від цього всяка бородавка зійде.

– Схоже на діло. Ти коли-небудь пробував це, Геку?

– Ні, але мені стара Гопкінс казала.

– Ну, тоді воно таки так. Бо кажуть, що вона відьма.

– Кажуть! Я напевне знаю. Вона батькові наврочила. Батько це сам мені говорив. Якось він іде і бачить, що вона на нього чортів привертає. Так він схопив каменюку та в неї, – але не влучив. І що ж ти думаєш: цієї самої ночі він скотився з покрівлі, де спав п'яний, і зламав собі руку.

– Ото страх! Та як же він довідався, що вона чортів привертає?

– Ну от іще! Батько казав, що про це довідатись дуже легко. Коли хтось на тебе витріщає очі та ще й буркоче щось, то, значить, наврочити хоче. Бо коли відьма буркоче, то це вона читає молитву навпаки, задом наперед, – розумієш?

– Слухай, Геку, коли ти будеш пробувати з кішкою?

– Цієї ночі. На мою думку, чорти напевно прийдуть цієї ночі по старого Вільямса.

– Та його ж іще в суботу поховали, Геку. Вони, мабуть, уже вкрали його в суботу вночі.

– Та що ти кажеш! Як же вони могли його вкрати до півночі? А опівночі вже була неділя. В неділю чорти не дуже люблять шльондрати по землі.

– Це правда. Про це я не подумав. Можна й мені з тобою?

– Звичайно, якщо не боїшся.

– Боюсь! Отакої! Ти нявкнеш під вікном?

– Добре... І ти нявкни у відповідь, якщо тобі можна буде вийти. А то минулого разу я доти нявкав під вікнами, поки старий Гейс почав жбурляти в мене каменюки й кричати: «Чорти побрали б цю кішку!» Я йому за це вибив шибку цеглиною, – тільки ти про це анітелень!

– Гарзд. Тієї ночі я не міг нявкнути у відповідь, бо тітка за мною сте-

жила. Але тепер я таки нявкну. Слухай, Геку, що це в тебе таке?

– Нічого особливого – кліщ.

– Де ти його взяв?

– А в лісі.

– Що візьмеш за нього?

– Не знаю. Я його не збираюся продавати.

– Як знаєш. Та й кліщ такий манюсінський.

– Ну, ще б пак! Чужого кліща кожен може лаяти. А я ним задоволений.

Для мене і цей добрий.

– Та кліщів у лісі до чорта. Я б їх тисячу назбирав, коли б схотів.

– Так чого ж ти їх не назбираєш? Ага! Сам знаєш, що тобі не вдасться.

Скажу я тобі, що цей кліщ дуже ранній. Це перший кліщ, якого я бачив цього року.

– Слухай, Геку, я тобі дам за нього свій зуб.

– Покажи.

Том дістав папірець і обережно розгорнув. Гекльберрі уважно оглянув зуб. Спокуса була дуже велика. Нарешті він спитав:

– Справжній?

Том підняв верхню губу і показав порожнє місце.

– Гарзд, – сказав Гекльберрі. – Значить, по руках!

Том поклав кліща в коробочку з-під пістонів, де ще недавно був ув'язнений жук, і хлопці розійшлися, причому кожен почував себе багатшим, ніж перед цим.

Дійшовши до дерев'яного будинку, де містилася школа, Том швидко ввійшов з виглядом людини, яка сумлінно поспішала на урок, повісив капелюха на гвіздок і з діловитим виглядом квапливо сів на лаву. Учитель, який сидів, як на троні, на високому плетеному кріслі, мирно куняв, заколисаний гудінням учнів. Поява Тома розбудила його:

– Томасе Соєре!

Том знав, що коли вчитель називає його повним ім'ям, це не віщує нічого доброго.

– Сер!

– Іди сюди! Ну, сер, чому це ви знову спізналися?

Том уже ладен був збрехати щось, коли раптом побачив дві довгі золотисті коси, які він одразу пізнав завдяки електричному струмові кохання. Він побачив, що єдине вільне місце в тій половині класу, де сиділи дівчата, було біля неї, і миттю відповів:

– Я зупинився на вулиці поговорити з Гекльберрі Фінном.

Учитель скам'янів від здивування: він безпорадно втупився в Тома. Гудіння змовкло. Учні запитували себе, чи не з'їхав з глузду цей відчайдушний хлопець. Нарешті вчитель сказав:

– Ти... що робив?

– Зупинився на вулиці поговорити з Гекльберрі Фінном!

Помилитися в значенні цих слів було неможливо.

– Томасе Соєре, це найдивовижніше визнання, що я коли-небудь чув. За таку зухвалість лінійки мало. Знімайте куртку!

Рука вчителя працювала, поки не втомилась, запас різок помітно поменшав. Потім учитель наказав:

– Тепер, сер, ідіть і сідайте з дівчатками! І хай це буде для вас застереженням.

Сміх, що чувся в класі, трохи ніби збентежив хлопця. Але це тільки здавалося. Насправді його більше бентежила близькість до свого незнамого божества і несподіване щастя, яке йому випало. Він сів на краєчок соснової лави. Дівчинка задерла носа і відсунулася. Усі довкола моргали, шепотіли, хихотіли. Але Том сидів смирно, спершися на довгу низьку парту, і нібито старанно читав. Помалу на нього перестали звертати увагу, і клас знову наповнився звичайним гудінням. Тоді хлопець почав нишком поглядати на сусідку. Та помітила це, скривила рота і на хвилину повернулася до нього спиною. Коли ж вона знов обернулася до нього, перед нею лежав персик. Вона відсунула його; Том тихенько поклав його на те саме місце. Вона знов відсунула, але вже не так вороже. Том терпляче поклав персик знову на те саме місце, – і вона залишила його там. Том нашкрябав на грифельній дошці: «Будь ласка, візьміть, – у мене є ще». Дівчинка прочитала ці слова, але нічого не відповіла. Тоді він почав малювати на дошці, закриваючи свій малюнок лівою рукою. Деякий час дівчинка вдавала, ніби не помічає цього; але потім в ній почала виявлятися людська цікавість. Хлопець малював собі далі, ніби нічого не помічаючи. Дівчинка спробувала подивитись, що це він малює, але так, щоб не дуже себе видати. Том знов-таки ніби не помітив її цікавості. Нарешті вона здалась і нерішуче прошепотіла:

– Покажіть мені!

Том відкрив частину карикатурного будинку з похилою покрівлею і кільцями диму, що виходив з димаря. Дівчинка так зацікавилась його роботою, що забула про все на світі. Коли Том закінчив, вона хвилинку дивилася, потім прошепотіла:

– Ох, чудово! Тепер намалюйте людину.

Художник поставив на підвір'ї перед будинком людину, схожу на підйомний кран і таку високу, що вона могла б переступити через будинок. Але дівчинка не була занадто вибаглива. Вежа задовольнилася з тієї потвори і прошепотіла:

– Як гарно! Тепер намалюйте мене поруч!

Том намалював пісковий годинник, приробив до нього зверху круглий місяць, солом'яні ручки й ніжки і в розчепірені пальці вклав величезне віяло. Дівчинка сказала:

– І це дуже красиво. Хотіла б я вміти малювати!

– Це легко, – прошепотів Том. – Я вас навчу.

– Ну, невже? Коли?

– На великій перерві. Ви підете додому обідати?

- Не піду, якщо хочете.
- Добре. Як вас звать?
- Беккі Течер. А вас? Ага, я знаю, – Томас Соїєр.
- Мене так звать перед тим, як карають. Коли я добре поведжуся, мене звать просто Том. Ви звітть мене Томом, гаразд?
- Гаразд.

Том знову почав щось писати на дошці, ховаючи слова від Беккі. Але тепер вона вже не відсувалася, а просила показати їй. Том казав:

- Там нічого нема.
- Ні, є!
- Ні, нема; та вам і дивитись не хочеться.
- Ні, хочеться. Слово честі, хочеться. Будь ласка, покажіть!
- Ви кому-небудь скажете!
- Ні, не скажу. Слово честі, слово честі, не скажу.
- Нікому в світі не скажете? До самої смерті?
- Ні, ніколи нікому не скажу. А тепер покажіть!
- Та ви ж зовсім не хочете...
- Якщо ви такі вперті, Томе, я все одно побачу.

І вона поклала свою маленьку ручку на його руку. Почалась боротьба. Том удавав, ніби чинить серйозний опір, але поволі відводив свою руку, і нарешті розкрились такі слова: «Я вас люблю».

– Ах, ви поганий хлопчисько! – дівчинка боляче вдарила його по руці, але почервоніла, і було видно, що їй приємно.

Саме цієї миті хлопець відчув, що хтось міцно схопив його за вухо і поволі піднімає з лави. У такий спосіб його було проведено через увесь клас на своє місце під загальний нестримний сміх. Потім учитель протягом кількох жахливих хвилин постояв над ним, не кажучи ні слова, і нарешті так само тихо рушив на свій трон. Та хоча вухо у Тома боліло, серце його було сповнене радістю.

Коли учні заспокоїлися, Том зробив чесну спробу вчитися, але він був занадто зворушений. На уроці читання він збивався і плував слова, на географії обертав озера в гори, гори в річки, а річки в материки, аж поки в світі знову не запанував первісний хаос. На уроці правопису Том так калічив найпростіші слова, що у нього відібрали олов'яний жетон, який він носив з великою гордістю протягом кількох місяців.

<...>

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТИЙ

Трагедія на цвинтарі

Цього вечора Том і Сід, як і завжди, о пів на десяту, пішли спати. Вони помолились на ніч, і Сід незабаром заснув. Але Том не спав, нетерпляче чекаючи сигналу. Коли йому здалося, що вже незабаром світатиме, він почув, як годинник пробив десять. Це було жахливо. Він не міг навіть крути-

тися на ліжку й совати ногами, як того вимагали його збуджені нерви, бо боявся розбудити Сіда. Тому він лежав смирно, напружено вдивлявся у темряву. Навкруги була моторошна тиша. Поволі з цієї тиші стали виділятися ледве помітні звуки. Передусім – цокання годинника. Потім таємниче потріскування старих балок. Слабкий скрип східців. Очевидно, в будинку блукали духи. З кімнати тітки Поллі долітало тихе, мирне хропіння. Потім почалося нестерпне сюрчання цвіркуна, а де саме – цього не може визначити ніяка людська мудрість. Потім – у стіні, біля ліжка, зловісне «тік-тік» шашелі. Том здригнувся: це означало, що хтось помре. Потім десь далеко в нічному повітрі завилала собака і ще далі у відповідь їй – друга. Том переживав страшні хвилини. Нарешті він з задоволенням відчув, що час зник і починається вічність, і мимоволі став дрімати. Годинник пробив одинадцять – він не почув. Раптом крізь сон він почув сумне нявчання кішки. У сусідів одчинили вікно, і цей шум розбудив його. Пролунав крик: «Геть, клята!», і об стіну дровника з дзенькотом розбилась порожня пляшка. Том скочив, миттю одягся, виліз у вікно і порачкував по даху. Разів зо два він тихенько нявкнув, потім перескочив на дах дровника і звідти сплигнув на землю. Гекльберрі Фінн чекав його внизу з своєю дохлою кішкою в руках. Хлопці рушили і незабаром зникли в темряві. Через півгодини вони вже пробиралися у високій траві цвинтаря.

Кладовище було старовинне, на західний зразок. Розташоване воно було на пагорку, милі за півтори від містечка. Старий дощаний паркан, що оточував його, місцями повалився всередину, місцями – назовні, але ніде не стояв прямо. Усе кладовище поросло травою й бур'яном, старі могили осіли. Пам'ятників не було; над могилами бовваніли гнилі, старі дошки, заокруглені вгорі, сточені червою і похилені до землі, шукаючи підпори і не знаходячи її. «Вічна пам'ять такому-то...» було написано колись на дошках, але на більшості з них написів уже не можна було прочитати, навіть коли було видно.

Тихий вітер жалібно стогнав між деревами, і Том боявся, що це, мабуть, душі померлих скаржаться, що їх потурбували. Хлопці говорили мало і тільки пошепки, бо час і місце, навколишня урочистість і тиша гнітили їх. Вони знайшли свіжу могилу, яку шукали, і стали за кілька кроків від неї, біля трьох великих ясенів.

Чекали вони, як їм здалося, досить довго. Десь кричала сова, і тільки ці звуки порушували мертву тишу. Томові думки ставали дедалі похмурішими, вік відчував потребу щось сказати. Отже, він прошепотів:

– Геккі, як ти думаєш, – почав він пошепки, – мертвяки не розсердяться, що ми тут?

Гекльберрі прошепотів у відповідь:

– А хтозна, не знаю! А моторошно тут. Правда?

– Атож!

Запала довга мовчанка, протягом якої хлопці думали про те, як ставляться покійники до їхнього перебування тут. Потім Том сказав нишком:

– Слухай, Геккі, як ти думаєш, чи сліпий Вільямс чує, що ми говоримо?

– Звісна річ, чує. Принаймні душа його чує.

Том – після паузи:

– Я навіть шкодую, що назвав його просто Вільямс, а не містер Вільямс. Але ж я не хотів його образити. Всі називали його просто сліпим.

– Треба бути дуже обережним, коли говориш про мертвяків, Томе.

Це приголомшило Тома, – і він знову замовк. Раптом він схопив товариша за руку:

– Тсс!

– Що таке, Томе?

Обидва тулились один до одного, серця у них так і тьохкали.

– Тсс! Ось знову! Невже не чуєш?

– Я...

– О! Тепер і ти чуєш.

– Боже, Томе, вони йдуть! Ідуть вони! Що ми будемо робити?

– Не знаю. Ти думаєш, вони нас побачать?

– Ох, Томе. Вони ж можуть бачити в темряві, як кішки. І чого тільки я поліз сюди!

– Ти не бійся... Може, вони нас не чіпатимуть. Ми ж нічого поганого не робимо. Коли ми сидітимем тихо-тихо, вони, може, нас і не помітять.

– Спробую, Томе. Але я весь тремчу!

– Тсс! Слухай.

Хлопці, ледве дихаючи, притулилися один до одного. Приглушені голоси долітали з іншого кінця цвинтаря.

– Дивись! Глянь туди! – прошепотів Том. – Що це таке?

– Це диявольський огонь! Ой, Томе, як страшно!

В темряві з'явилися якісь невиразні постаті. Перед ними гоїдався старовинний бляшаний ліхтар, розсипаючи по землі іскорки світла. Гекльберрі, тремтячи, прошепотів:

– Це, напевно, чорти. Аж три! Томе, ми пропали. Ти вмієш молитися!

– Спробую. Але ти не бійся, вони нас не зачеплять. «Лягаючи спати, я...» – почав Том вечірню молитву.

– Тсс!

– Що таке, Геку?

– Це люди! Принаймні один із них. У нього голос Мефа Поттера.

– Та ні, невже?

– Їй-богу, правда. Лежи й не дихай. Він нас не помітить: він п'яний, як і завжди. Це я знаю.

– Гаразд. Я буду тихо. Ось вони стали. Чогось шукають. Не можуть знайти. Ось знову йдуть сюди. Ач, як біжать. Знов ближче. Знов далі. А тепер ідуть просто на нас. Слухай, Геку, я знаю голос другого: це індієць Джо!

– Ну, звичайно, це клятий метис! Мабуть, краще, якби були то чорти. І чого їм тут треба, хотів би я знати.

Шепіт урвався, бо три чоловіки дійшли до могили і зупинилися неподалік від того місця, де сховалися хлопці:

– Ось тут, – проказав третій і підняв ліхтар так, що світло впало на його обличчя. Це був молодий лікар Робінзон.

Поттер та індієць Джо несли ноші з мотузкою і двома лопатами. Вони поклали ноші на землю і почали розкопувати могилу. Лікар поставив ліхтар в головах могили, а сам сів на землю, притулившись спиною до одного з ясенів. Він був так близько, що хлопці могли доторкнутись до нього.

– Швидше, швидше, – тихо говорив він. – Кожної хвилини може зійти місяць.

Вони щось буркнули у відповідь і копали далі. Деякий час нічого не було чути, крім стукоту лопат, які викидали землю і пісок – звук однамнітний і сумний. Нарешті одна лопата глухо вдарила об домовину, і за одну-дві хвилини копачі витягли домовину нагору... Тими самими лопатами вони скинули віко, витягли труп і зневажливо кинули його на землю. 9 Місяць вийшов із-за хмар і освітив бліде обличчя мертвяка. Труп поклали на ноші, вкрили ковдрою і прив'язали мотузкою. Поттер витяг великого складаного ножа, відрізав кінець мотузки, що теліпався, і проказав:

– Ну от, костоправе, проклята робота готова. А тепер женіть ще золотого, а то ми так його тут і кинемо.

– Добре сказано, – крикнув індієць Джо.

– Слухайте, що це означає? – сказав лікар. – Ви правили гроші наперед, і я заплатив вам сповна.

– Заплатили, але в нас є ще й інші рахунки, – сказав Джо, підходячи до лікаря. Той підвівся на ноги. – П'ять років тому я прийшов на кухню вашого батька, а ви вигнали мене у три вирви, я просив чогось поїсти, а ви вигнали мене, як злодія. А коли я присягнувся відплатити вам за це, хоч би через сто років, ваш батько запроторив мене в тюрму, як волоцюгу. Ви думали, я це забув? Індійська кров тече в мені не дарма. Тепер ви у мене в руках, і ми з вами поквітаємось, так і знайте!

Він, загрожуючи, підніс кулак до самого обличчя лікаря. Той несподівано випростався і одним ударом звалив індієця на землю. Поттер від несподіванки впустив ножа й вигукнув:

– Гей, ви! Це що таке! Не чіпайте мого товариша!

І він кинувся на лікаря. Обидва вони зчепились, стали один одного гати, топчучи траву і копаючи землю підборами. Індієць Джо скочив на ноги; очі його палали ненавистю; він підняв ножа, впущеного Поттером, і крадькома, як кішка, весь вигнувшись, почав бігати навколо, шукаючи нагоди, щоб завдати удару. Раптом лікар вирвався з рук Поттера, схопив важку дошку з могили Вільямса і так гепнув нею Поттера, що той повалився на землю. В цю саму хвилину метис, скориставшись з цього, встромив ножа по саму ручку в груди юнака. Лікар захитався і упав на Поттера, заливаючи його своєю кров'ю. Цієї хвилини на місяць насунули хмари і закрили це жахливе видовище. Перелякані хлопці притьмом кинулися тікати не оглядаючись.

Коли місяць знову виринув з-за хмар, індієць Джо в глибокій задумі

стояв над двома тілами. Лікар промимрив щось невиразне, разів зо два зітхнув і завмер. Метис тихо сказав:

– Ми поквиталися. Ну, й чорт тебе забирай!

І він пограбував убитого. Після цього, вклавши злощасного ножа в розкрити праву руку Поттера, сів на пусту домовину.

Минуло три, чотири, п'ять хвилин... Поттер заворушився і застогнав. Він стиснув у руці ножа, підніс його до лиця, здригнувся і випустив додолу. Потім підвівся і сів, відштовхнувши од себе труп лікаря, глянув на нього, каламутним поглядом озирнувся навкруги і зустрів погляд метиса.

– Боже мій! Як це сталося, Джо?

– Кепська справа, – сказав той, не ворухнувшись. – Нащо це ти зробив?

– Я? І не думав.

– Розкажуй! Тут балачками не допоможеш!

Поттер пополотнів і весь тремтів.

– Я думав, що вже витверезився. Не слід мені було пити ввечері. В мене й досі гуде в голові, – гірш, ніж коли ми йшли сюди. Я наче в тумані, нічого не пригадую. Скажи мені, Джо, по щирості скажи, друже, невже це я його ухекав? Адже я його не хотів убивати, у мене й на думці не було, душею й честю присягаюся. Скажи мені, Джо, як це вийшло? О, який жах! Він був такий молодий, талановитий...

– Ви зчепилися, він ударив тебе дошкою по голові. Ти впав, а потім підвівся, хитаючись, мов п'яний, взяв ножа та й штрикнув його в груди саме тієї хвилини, коли він знову вдарив тебе. Ну, а тут ви обидва попадали і весь час лежали, як мертві.

– Ой, я й сам не знав, що роблю. Щоб я крізь землю провалився, коли я брешу! Це все від горілки, та й розлютився... А я ж і ножем орудувати не вмію. Битися доводилось, це так, тільки без ножа. Це ж усі знають... Джо, голубе, будь другом, не видавай мене! Дай слово, що не викажеш, Джо! Я завжди тебе любив, завжди стояв за тебе. Ти сам знаєш... Ти ж нікому не скажеш, нікому не скажеш, Джо?

Нещасний упав на коліна перед убивцею і простягнув до нього руки, благаючи.

– Гаразд, Мефе Поттере, ти завжди чесно й щиро поводишся зі мною, і я відплачу тобі тим самим. Будь певний, слово моє вірне. Тут і говорити більше нема про що.

– Джо, ти прямо ангел. Я благословлятиму тебе до останнього дня свого життя. – І Поттер заплакав.

– Ну, годі! Тепер не час рюмсати! Іди он тією дорогою, а я піду цією. Та дивись, слідів за собою не лишай!

Поттер пішов, потім кинувся бігти. Метис стояв і дивився йому вслід, бурмочучи:

– Якщо він справді здурів від удару й горілки, то не скоро згадає про ножа; а коли й згадає, то буде так далеко, що побоїться повернутися сюди, куряча душа!

Минуло кілька хвилин, і на вбитого, на загорнутий у ковдру труп, на домовину без віка, на розриту могилу дивився тільки місяць з неба. Навкруги знов була тиша.

<...>

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ТРЕТІЙ

Порятунок Мефа Поттера

Нарешті сонна атмосфера була струшена і дуже міцно. Призначено було день суду над убивцею. Тепер у містечку тільки про це й говорили. Том не знав, куди сховатися від розмов. Кожен натяк на вбивство змушував його тремтіти, бо нечиста совість підказувала йому, що такі розмови ведуться для того, щоб піймати його. Правда, він не знав, як могли б довідатись, що він знає дещо про вбивство, але міські пересуди не могли не бентежити його. Тома весь час кидало в жар. Він одвів Гека в затишне місце, щоб поговорити по щирості. Треба ж було хоч на деякий час дати волю своєму язикові і поділитися з товаришем. До того ж Том хотів ще раз довідатися, чи Гек не проговорився.

– Геку, ти кому-небудь казав про це?

– Про що?

– Знаєш, про що...

– Ага! Звичайно, ні.

– Ані слова?

– Ані словечка, щоб мені з місця не зійти. А чого ти питаєш?

– Так. Я боявся.

– Ну, Томе Соєре, нам і двох днів не прожити, якщо ми проговоримось. Ти ж це сам знаєш.

Томові полегшало. Помовчавши, він спитав:

– Геку, ніхто не може тебе змусити проговоритися?

– Мене? Е, ні. Коли б я хотів, щоб цей диявол-метис утопив мене в річці, тоді либонь.

– Ну, все гаразд. Я так думаю, що ми можемо не боятися нічого, поки тримаємо язика за зубами. Але – заприсягнімось ще раз. Так вірніше буде!

– Згода.

І вони знов надзвичайно урочисто заприсяглися.

– А про що балакають, Геку? Я наслухався всячини.

– Про що балакають? Та все одне – Меф Поттер, Меф Поттер, Меф Поттер, та й годі. Мене аж в жар кидає. Хоч би сховатися кудись.

– Отаке й зі мною! По-моєму, він пропадає людина! Йому смерть! А тобі не буває шкода його... іноді?

– Дуже часто... так, дуже часто. Непутяща він людина. Але ж він і зла нікому не робить. Нікому ніколи. Ловить собі рибку – заробляє, щоб випити. А потім швендяє... Та, боже мій, адже ж всі ми такі. Принаймні більшість із нас: попи, наприклад, тощо. Але він дуже добрий: одного разу він

віддав мені піврибини, а сам голодний лишився. І частенько він захищав мене і визволяв з біди!

– А мені він лагодив повітряних зміїв і прив'язував гачки до вудочок. Хотів би я, щоб ми допомогли йому втекти з в'язниці.

– Отакої! Як же ми допоможемо йому, Томе? Та це й ні до чого. Він утече, а його піймають.

– Так, піймають. Це правда. Але я прямо чути не можу, коли вони лають його казна-як, а він зовсім не винний.

– Я теж, Томе. Розумієш, я чув... говорять, що він найкровожерніший убивця в нашому штаті, і дивуються, як це його досі не повісили!

– Весь час отаке говорять. Я чув, як казали, що коли суд його виправдає, то його повісять за законом Лінча¹³.

– Так і зроблять, повісять.

Довго говорили хлопці, але розмова мало їх заспокоїла. У присмерку вони пішли вештатися біля маленької самотньої в'язниці, мабуть, з невиразною надією, що сталося щось таке, що розв'яже всі їхні труднощі. Але нічого не сталось: очевидно, ні ангели, ні добрі чарівниці не зацікавилися нещасним в'язнем.

Хлопці зробили те, що робили частенько й раніше: підійшли до ґрат і дали Поттерові трохи тютюну й кілька сірників. Він сидів на першому поверсі, і вартових поблизу не було.

Його вдячність за такі подарунки й раніше бентежила їхню совість. А цього разу вона вразила їх ще більше. Вони почували себе боягузами й останніми зрадниками, коли Поттер сказав їм:

– Дуже добрі ви були до мене, хлопці, ніхто в цьому містечку не жаліє мене. Лише ви самі. І я не забуду цього, не забуду. Частенько я кажу собі: адже я колись лагодив усім хлопцям повітряних зміїв і всякі речі, показував їм, де краще ловиться риба, приятелював з ними і допомагав їм, як тільки міг. Тепер усі забули старого Мефа, коли він ускочив у біду. Але Том не забув і Гек не забув – вони не відцурались мене, – кажу я, – і я не забуду їх... Ох, хлопці, я зробив жахливу річ – я був п'яний, з глузду з'їхав... ось воно й сталось... А тепер мене за це на шибеницю поведуть... І це справедливо, справедливо... Та й краще це, слово честі, краще. Ну, не будемо говорити про це. Не хочу я вам настрій псувати; ви ж завжди допомагали мені. Я тільки ось що хочу вам сказати: ніколи не пийте цієї проклятої горілки, то ніколи за ґрати не потрапите. Станьте-но трохи вб'ік, ось так! Приємно бачити обличчя друзів, коли ти вскочив у таку халепу, і ніхто не приходить сюди, крім вас... Милі, приязні обличчя... А станьте-но один одному на плечі, щоб я міг торкнутися вас. Ось так. Дайте потисну руку – ваші руки пролізуть крізь ґрати, а мої лапи занадто великі. Маленькі рученята, слабенькі, але вони таки здорово допомогли Мефові Поттеру і ще більше допомогли б, якби тільки могли.

Том повернувся додому зовсім пригнічений, і сни його цієї ночі були сповнені жаху. Наступні два дні він вештався навколо будинку суду. Якась

непереможна сила тягла його всередину, але він змушував себе лишатися на вулиці. Те саме було і з Геком. Вони старанно уникали один одного. Кожен намагався одійти від суду, але завжди негайно ж повертався. Том уважно слухав усі новини, що їх приносили люди з залу суду, але весь час він чув лише погані вісті: петля зашморгувала дедалі тугіше шию бідолашного Поттера. На кінець другого дня в містечку говорили, що свідчення індійця Джо були незаперечні і що не було жодного сумніву в тому, який буде вирок присяжних.

Том повернувся додому пізно ввечері і вліз до спальні через вікно. Він був страшенно схвильований і довго не міг заснути. Наступного дня все містечко зранку юрмилося біля будинку суду, бо це був вирішальний день. Зал суду було переповнено чоловіками й жінками. Нарешті ввійшли довгождані присяжні і сіли на свої місця. Незабаром після цього ввели Поттера, блідого й розгубленого, в кайданах, його посадили на лаву підсудних, звідки всі цікаві могли бачити його. На такому ж видному місці сидів індієць Джо, спокійний і байдужий, як і завжди. Знову запанувала мовчанка, потім прибули судді, і шериф оголосив засідання відкритим. Зашепотіли адвокати, писарі зашелестіли паперами. Всі ці приготування створювали врочисту атмосферу тривожного, напруженого чекання.

Викликали свідка, що бачив, як Меф Поттер умивався біля струмка рано-вранці того дня, коли виявлено було вбивство. Він засвідчив, що, побачивши його, Меф Поттер негайно кинувся тікати. Поставивши ще кілька запитань, прокурор звернувся до оборонця:

– Тепер ваша черга. Допитуйте свідка.

Підсудний підняв очі на хвилину, але опустив їх знову, коли оборонець сказав:

– Я не маю ніяких запитань..

Наступний свідок засвідчив, що він знайшов ніж біля трупа. Прокурор знову звернувся до оборонця:

– Ви можете допитати свідка.

– Я не маю ніяких запитань до нього, – відповів оборонець Поттера.

Третій свідок присягнув, що він часто бачив цей ніж у руках Поттера. І знов прокурор звернувся до оборонця:

– Ви можете допитати свідка.

І оборонець знову відмовився ставити йому запитання.

На обличчях у присутніх з'явилося незадоволення. Невже цей адвокат так нічого і не зробить, щоб врятувати свого клієнта від шибениці?

Кілька свідків засвідчили, що Поттер, коли його привели на місце вбивства, поведився як винуватий. І цих адвокат відпустив, не поставивши їм жодного запитання.

Свідки виклали кожну найдрібнішу деталь сумної події, що трапилася на кладовищі того ранку, і жодного з цих свідків оборонець Мефа Поттера не допитував. Публіка була здивована і так голосно ремствувала, що суддя закликав присутніх до порядку.

Після цього підвівся прокурор і сказав:

– Цілком благонадійні свідки встановили під присягою той факт, що цей страшний злочин зробив не хто інший, як нещасний, що сидить на лаві підсудних. Нам нічого більше додати.

Бідний Поттер застогнав і затулив обличчя руками, тихенько похитуючись усім тілом. Гнітюча мовчанка панувала в залі суду. Багато чоловіків було зворушено, багато жінок плакало.

Тоді підвівся оборонець і, звертаючись до судді, сказав:

– Ваша честь! На початку засідання я зробив заяву, що мій клієнт вчинив цей страшний злочин у несвідомому стані, у гарячці, яка викликана була алкоголем. Але я змінив свій намір і не буду просити присяжних про полегкість.

І він звернувся до секретаря:

– Покличте Томаса Соєра.

На обличчі у всіх, не виключаючи самого Поттера, видно було здивування. Всі погляди зацікавлено втупилися в Тома, коли той увійшов і став перед присяжними. У хлопця був розгублений вигляд, бо він страшенно боявся, його змусили присягнути.

– Томасе Соєре, де були ви 17 червня, десь опівночі?

Том глянув на залізне обличчя індійця Джо, і йому заціпило. Слухачі затамували подих, але Том не міг вимовити жодного слова. Проте за мить, другу хлопець трохи опанував себе й спромігся сказати так, що частина присутніх у залі почувала:

– На цвинтарі!

– Трохи голосніше, будь ласка. Не бійтеся. Отже, ви були...

– На цвинтарі.

Зневажлива посмішка промайнула на обличчі індійця Джо.

– Чи не були ви десь поблизу могили Горса Вільямса?

– Так, сер.

– Будь ласка, трохи голосніше. Чи близько були ви від неї?

– Так близько, як тепер від вас.

– Ви сховалися чи ні?

– Сховалися.

– Де?

– За ясенами, край могили.

Індієць Джо ледь помітно здригнувся.

– Був з вами ще хто?

– Так, сер. Я пішов туди з...

– Стривайте, почекайте хвилинку. Не треба називати ім'я вашого супутника. Ми в свій час допитаємо і його. Ви принесли з собою що-небудь на цвинтар?

Том вагався. Він був, очевидно, збентежений.

– Кажіть, мій друже, не бійтеся. Істина завжди почесна. Що принесли ви з собою туди?

– Тільки... дохлу кішку.

У залі пролунав сміх. Суддя подзвонив у дзвінок.

– Ми покажемо суду скелет цієї кішки. А тепер, мій друже, розкажіть нам усе, що ви бачили – розкажіть нам своїми словами, нічого не пропускаючи, і не бійтеся.

Том почав – спочатку нерішуче, потім поступово захопився. Мова його полилася жвавіше. Незабаром в залі суду не чути було жодного звуку, крім його голосу. Всі погляди були втуплені в нього. Роззявивши роти і затамувавши подих, публіка ловила кожне його слово, не помічаючи часу, зворушена й захоплена моторошним оповіданням. Загальне хвилювання дійшло краю, коли Том дістався до сцени вбивства:

– А коли лікар схопив дошку і гепнув нею Мефа Поттера і той упав, індієць Джо кинувся на нього з ножом і...

Торох! Наче блискавка, метис стрибнув у вікно, розштовхав усіх, хто намагався його затримати, і тільки його й бачили!

<...>

РОЗДІЛ ТРИДЦЯТЬ ПЕРШИЙ

Заблудились у печері

А тепер повернімось до Тома й Беккі. Що робили вони на пікніку? Спершу вони бродили по похмурих закутках печери разом з рештою товариства. Відвідали вже знайомі їм дива печери, дива, що мали трохи вишукані назви, як-от: «Вітальня», «Собор», «Палац Аладдіна» та інші. Потім почали гратися в схованки, і Том і Беккі ретельно брали участь у цій веселій грі, але зрештою вона трохи набридла їм. Потім вони вдвох увійшли в кривулясту галерею, високо тримаючи свої свічки і розбираючи плутанину імен, дат, адрес і висловів, якими вкрито було скелясті стіни. Ідучи й розмовляючи, діти не помітили, як увійшли до тієї частини печери, де на стінах не було написів. Вони вивели кіптем свої імена на стіні під навислим каменем і рушили далі. Потім вони набрали на струмок, який, падаючи зі скелі і приносячи з собою вапно, на протязі століть утворив мереживну Ніагару з блискучого міцного каміння. Худенький Том легко протиснувся крізь вузьку щілину до цього водоспаду і освітив його свічкою, щоб зробити приємність Беккі.

Він побачив, що за водоспадом були круті природні східці, затиснені між вузькими мурами. Раптом честолюбне бажання відкрити нові місця охопило його. Беккі відгукнулася на його заклик, і вони, залишивши кіптем знак на камені, щоб легше було повернутися, вирушили робити відкриття. Діти довго йшли покрученим коридором то праворуч, то ліворуч, забираючись дедалі глибше в таємниче підземелля, зробили ще одну позначку і пішли в бічний коридор, шукаючи нових чудес, щоб розповісти про них там, нагорі.

В одному місці вони знайшли простору печеру, зі стелі якої звисали без-

ліч блискучих сталактитів завдовжки й завширшки з людську ногу. Діти обійшли цю печеру навкруги, дивуючись і захоплюючись її красою. До печери вело багато коридорів; вони пішли одним із них і незабаром побачили чудове джерело, дно якого було вистелено сяючими кристалами. Басейн був у самому центрі печери; мури її підтримувалися рядом фантастичних колон, що утворилися завдяки з'єднанню великих сталактитів і сталагмітів від безнастанного спадання крапель води протягом століть. Під склепінням цієї печери гніздилися цілі зграї кажанів, у кожній зграї по кілька тисяч. Світло стривожило їх, вони ринули вниз цілими сотнями і з огидним вереском стали люто кидатися на свічки. Том знав їхні звички й добре розумів, яка небезпека загрожує від цих істот. Він схопив Беккі за руку і вибіг разом з нею в перший-ліпший коридор, і добре зробив, бо один кажан загасив крилом свічку Беккі – саме тієї хвилини, коли вона вибігла з печери. Кажани довго гналися за дітьми, але втікачі щохвилини завертали в нові переходи і нарешті позбулися небезпечних тварин.

Невдовзі Том знайшов підземне озеро, туманні обриси якого зникали десь у темряві. Тому схотілося піти дослідити його береги, але він подумав, що краще спочатку сісти і відпочити. Тут уперше мертва тиша підземелля гнітюче вплинула на душу дітей. Беккі сказала:

– Ой, я і не помітила, але, здається, вже давно не чути голосів.

– А ти подумай, Беккі, – ми глибоко під ними. Я навіть не знаю, куди ми зайшли: на північ, на південь чи на схід. Ми не можемо їх чути.

Беккі почала турбуватися.

– А давно ми вже тут, унизу, Томе? Чи не краще повернутись?

– Так, я гадаю, що краще. Мабуть, краще...

– А ти можеш знайти дорогу, Томе? Тут такі криві ходи, у мене все в голові переплуталося.

– Я міг би знайти дорогу, коли б не оті кажани! Якщо вони загасять обидві наші свічки, що ми тоді будемо робити! Пошукаймо іншої дороги, щоб обминути їх.

– Гарзд, тільки б нам не заблудитись. Це було б так жахливо! – І дівчинка затремтіла, згадавши про цю небезпеку.

Вони повернули в якийсь коридор і довго йшли мовчки, зазираючи в кожний бічний хід, чи не здасться їм знайомим, але ні, то були невідомі місця. Щоразу Беккі вдивлялася в обличчя Тома, шукаючи в ньому чогось утішного, і Том весело говорив:

– Це ще не той, яким ми йшли, але ти не турбуйся, ми зараз дійдемо до того.

Та з кожною новою невдачею він дедалі більше занепадав духом і незабаром почав звертати в перші-ліпші завулки, все-таки сподіваючись знайти потрібну дорогу. Він усе ще казав: «Все гарзд», але на серці йому було так важко, що слова його звучали так, ніби він казав: «Усе пропало». Перелякана Беккі притулилася до нього і щосили намагалася стримати сльози, але вони лились і лились. Нарешті вона сказала:

– Томе, нічого, що кажани. Вернімося тією дорогою. А то ми заплутаємось дедалі більше.

Том зупинився.

– Слухай! – сказав він.

Глибока тиша. Така глибока, що вони чули своє дихання. Том гукнув. Голос його пролунав у порожніх провулках і завмер в далині легеньким звуком, що нагадував глузливий сміх.

– Ой, Томе, не гукай більше. Це так страшно! – сказала Беккі.

– Страшно воно, страшно, але краще гукати, Беккі. Вони, може, почувють нас.

І він гукнув знову.

Це «може» було навіть ще жахливіше, ніж той моторошний сміх; воно означало, що надія вмерла. Діти стояли тихо й слухали, але ніхто не відгукнувся. Том повернув назад, поспішаючи. Але якась нерішучість в усіх його рухах і в погляді відкрила Беккі іншу жахливу істину: він уже не міг знайти дорогу до тієї печери, де були кажани.

– О, Томе, чому ти не робив знаків на стінах?

– Беккі, я був такий дурень! Такий дурень! Я й не подумав, що треба буде повертатися. Ні, я не можу знайти дорогу. Все в мене заплуталося.

– Томе, Томе, ми пропали! Ми пропали! Ми ніколи, ніколи не вийдемо з цього жахливого місця! Ах, і навіть ми пішли від усіх?

Вона сіла на землю і так заплакала, що Том впав у відчай: він подумав, що вона зараз умре або збожеволіє. Він сів поруч неї й обняв її. Беккі заховала обличчя в нього на грудях, пригорнулася й виявила йому весь свій страх, усе своє каяття. А далека луна перетворювала її гіркі слова в глузливий сміх. Том просив її підбадьоритися, не втрачати надії, але вона казала, що не може. Тоді він став лаяти себе й докоряти собі за те, що приніс їй таке нещастя. Це вплинуло краще за все. Вона сказала, що спробує взяти себе в руки, встане й піде за ним усюди, куди він поведе, тільки хай він більше не говорить таких слів, вона й сама винна аж ніяк не менше за нього.

І вони пішли навмання, без певної мети, просто аби тільки йти, не сидіти на місці, – адже вони більше нічого не могли зробити. Незабаром надія ніби знову воскресла в їхніх серцях – не тому, що була для цього якась певна причина, а тому, що така вже властивість надії: вона обновлюється знов і знов, поки людина ще молода і не втратила здатності сподіватися.

Трохи згодом Том узяв у Беккі свічку і погасив її. Ця ощадність означала дуже багато: Беккі без слів зрозуміла це і знову занепала духом. Вона знала, що у Тома є ціла свічка і ще три чи чотири недогарки в кишені, але він мусив заощаджувати.

Незабаром утома почала даватися взнаки. Діти намагалися не звертати на неї уваги, бо їм страшно було й подумати, що вони сидітимуть тут, коли кожна хвилина така дорога. Рухаючись у якомусь напрямі, хоч навмання, вони принаймні йшли вперед і, може, до виходу, але сісти – це означало засудити себе на смерть і прискорити її наближення.

Нарешті втомлені ноги Беккі відмовилися нести її далі. Вона сіла. Том примостився коло неї. Вони говорили про домівку, про друзів, про зручні ліжка і, найголовніше, про сонячне світло. Беккі плакала. Том спробував якось розважити її, але всі його слова були даремні і скидалися на глузування. Беккі так утомилася, що кінець кінцем стала дрімати і заснула. Том радів з цього. Він сидів і вдивлявся в її сумне обличчя. Він бачив, як воно набирало звичайного спокійного виразу під впливом приємних снів. І по-малу легка посмішка заграла на її устах. Безтурботність її обличчя трохи заспокоїла Тома, і він думками полетів у минуле. Хлопець так заглибився в свої спогади, що й не помітив, як Беккі проснулася і засміялась тихенько. Але сміх зараз же завмер на її устах, і вона застогнала.

– О, як я могла заснути! Я хотіла б ніколи, ніколи не прокидатись! Ні, ні, Томе, не дивись на мене так! Я не буду більше так говорити.

– Я радий, що ти поспала, Беккі: ти тепер відпочила, і ми підемо знов шукати дорогу.

– Спробуймо, Томе, але я бачила уві сні таку чудову країну! Мені здається, ми скоро туди потрапимо.

– Може, потрапимо, а може, й ні. Ну, Беккі, дивись веселіше. Ходім! Вони встали й пішли вперед, рука в руку, але вже без усякої надії.

Вони хотіли визначити, чи довго були в печері: їм здавалося, що вони тут уже дні й тижні. Та, зрозуміло, що це було не так, бо навіть їхні свічки ще не згоріли.

Так минуло чимало часу, а скільки – вони й самі не знали. Том сказав, що треба йти тихенько і прислухатися, чи не капає вода, – треба знайти джерело.

Незабаром вони й справді набрали на струмок, і Том сказав, що час уже знову відпочити. Хоч обоє були страшенно втомлені, але Беккі сказала, що вона може ще трохи йти далі. На її здивування, Том не згодився. Вона не могла зрозуміти цього. Вони сіли. Том узяв трохи глини і приліпив свою свічку до стіни. Деякий час вони тільки думали і не розмовляли. Потім Беккі порушила мовчанку:

– Томе, я така голодна.

Том витяг щось із кишені.

– Ти пам'ятаєш? – спитав він.

Беккі ледве посміхнулася.

– Це наш весільний пиріг, Томе.

– Я хотів би, щоб він був завбільшки з діжку, бо це все, що в нас є.

– Я сховала його на пікніку, хотіла покласти під подушку, щоб ми побачили одне одного вві сні; так завжди роблять дорослі люди з своїм весільним пирогом. Але це буде наш останній...

Беккі не доказала.

Том розділив пиріг на дві частини. Беккі їла з апетитом, але Том ледве торкнувся до своєї. Запити цей весільний пиріг було чим, – холодної води було досить. Незабаром Беккі запропонувала йти далі. Том нічого не відповів і, помовчавши, сказав:

– Беккі, ти зможеш спокійно вислухати, що я тобі скажу?

Беккі поплотніла, але відповіла, що, мабуть, зможе.

– Так ось що, Беккі: нам треба лишитися тут, бо тут є вода. Це наш останній недогарок.

Беккі почала плакати і голосити. Том, як міг, утішав її, але даремно. Нарешті Беккі сказала:

– Томе!

– Що, Беккі?

– Вони ж помітять, що ми заблудились, і шукатимуть нас.

– Атож. Безперечно, шукатимуть.

– Може, вони вже шукають нас. Томе?

– Звичайно ж, мабуть, шукають уже. Сподіваюся, що шукають.

– А коли вони помітять, що ми загубилися, Томе?

– Думаю, коли повернуться на пароплав.

– Томе, тоді, може, буде зовсім темно. Хіба вони побачать, що ми не прийшли?

– Не знаю, але твоя мама відразу зніме тривогу, як тільки всі повернуться додому.

На обличчі Беккі з'явився вираз переляку, і Том здогадався, що зробив якусь помилку. Адже Беккі мала провести цю ніч у подруги, і дома її не чекають. Діти замовкли й задумалися. Раптом Беккі знову зайшлася риданням, і Том зрозумів, що їй, як і йому, спала та сама сумна думка: ранок у неділю може наполовину минути, поки місіс Течер довідається, що Беккі не була у місіс Гарпер. Діти не спускали очей з останнього недогарка свічки і спостерігали, як він поволі й безжалісно тане. Ось тільки півдьюма гнота лишилося. Ось слабкий вогник підіймається й падає, підіймається й падає, ось він повзе вгору вузенькою цівкою диму, затримався одну мить на верхньому кінці, – а потім запанував жах цілковитої темряви.

Ніхто з дітей не міг би сказати, скільки часу минуло, поки Беккі отямилась і помітила, що вона плаче в обіймах у Тома. Вони знали тільки, що після довгого, як їм здавалося, часу обоє ніби прокинулись від важкого сну і ще раз усвідомили своє нещастя. Том сказав, що тепер, очевидно, неділя, а може й понеділок. Він намагався втягти Беккі в розмову, але вона була занадто пригнічена горем: усі її надії загинули. Том запевняв, що вже, мабуть, давно помітили їхню відсутність і, безперечно, почали розшуки. Він гукатиме на все горло, – може, хтось почує і прийде. Він крикнув, але в темряві далека луна відгукнулася так страшно, що більше він уже не кричав.

Години минали, і голод знову почав мучити в'язнів. Лишився кусочок від Томової частки пирога; вони розділили його й з'їли. Але після цього стали начебто ще голодніші, ніж досі. Жалюгідний шматочок тільки збільшив голод.

Незабаром Том сказав:

– Тсс... Чуєш?

Обоє затамували подих і прислухалися. Десь в далині начебто хтось гукав. Негайно Том відгукнувся і, тримаючи Беккі за руку, став помацки пробиратися коридором у той бік. Незабаром він знову прислухався: знову хтось гукав і начебто ближче.

– Це вони! – сказав Том. – Вони йдуть! Ходім, Беккі, не бійся, тепер усе гаразд.

В'язні раділи неймовірно, але бігти вони не могли, бо боялись ям, що траплялись на кожному кроці. Незабаром діти підійшли до одної такої ями і мусили зупинитися. Вона була з три фути завглибшки, а може, й сотню – в усякому разі перейти через неї було неможливо. Том ліг на живіт і перекився вниз так далеко, як тільки міг. Дна нема... Їм треба стояти тут і чекати, поки до них прийдуть. Вони прислухалися, але вигуки лунали дедалі глухіше. Ще кілька хвилин, і голоси зовсім зникли. Який жаль, який сум! Том кричав, поки не охрип, але ніхто не відгукнувся. Все-таки він підбадьорював Беккі. Минула ціла вічність, вони напружено чекали але голосів не було чути.

Діти помацки повернули до свого струмочка. Час минав поволі. Вони знову поснули і прокинулися голодні, пригнічені горем. Том гадав, що вже був вівторок.

Раптом у нього з'явилась одна думка. Поблизу було кілька бічних коридорів. Краще дослідити їх, ніж отак марнувати час. Він витяг із кишені шворку від повітряного змія, прив'язав її до скелі, і вони з Беккі вирушили, розмотуючи за собою шворку. Приблизно через двадцять кроків коридор закінчився. Там було щось подібне до майданчика для стрибків. Том став навколішки, помацав руками спереду, праворуч, ліворуч. І цієї миті за якихось двадцять ярдів від нього із-за скелі з'явилася людська рука з свічкою. Том радо скрикнув. І відразу слідом за рукою висунулася постать... індійця Джо! Том заціпенів, він не міг ворухнути ні рукою, ні ногою і дуже зрадів, коли «іспанець» тієї ж хвилини кинувся тікати і незабаром зник. Том дивувався, чому Джо не пізнав його голосу, не кинувся на нього і не вбив за свідчення на суді. Але, очевидно, луна змінила його голос. Безперечно, так, гадав хлопець. Від страху кожен м'яз у Томовому тілі послабнув. Він сказав собі, що коли в нього вистачить сили повернутися до струмка, він там і залишиться і вже нікуди не піде, щоб знову не зустрітися з індійцем Джо.

Том приховав од Беккі, що бачив його. Він сказав їй, що гукнув просто так, «на щастя».

Але голод і втома зрештою переважили страх. Засмучені, сиділи діти біля струмка, потім поснули, спали довго – і прокинулися з іншими почуттями. Муки голоду ставали нестерпними. Том гадав, що тепер уже середа або четвер, може, навіть п'ятниця або субота, і що шукачі, втративши надію знайти їх, махнули на них рукою. Він запропонував дослідити ще один коридор. Том уже ладен був ризикувати зустрітись з ким завгодно, навіть зустріч з індійцем Джо уже не лякала його. Але Беккі була занадто квола.

Вона немов заціпеніла від жаху. Вона казала, що лишиться тут, де сидить, і помре – це станеться незабаром. Нехай Том візьме шворку і йде собі, коли хоче. Але вона благала його частіше повертатися, назад і розмовляти з нею; він мусив обіцяти їй, що, коли прийде страшна хвилина, він сидітиме коло неї і триматиме її руку, поки все скінчиться.

Том поцілував її. Сльози лоскотали йому горло. Він удавав, що не втрачає надії знайти шукачів або вихід із печери. Потім він узяв шворку в руку і помацки порачкував уздовж одного з коридорів, його мучили голод і лихі передчуття.

<...>

ФАНТАСТИЧНА ЛІТЕРАТУРА ТА ЇЇ ПЕРЕДБАЧЕННЯ МАЙБУТНЬОГО, ЯКІ СТАЛИ РЕАЛЬНІСТЮ

Людам завжди було властиве бажання дізнатися, що їх чекає попереду. Давні греки користувалися послугами Дельфійського оракула, з часів середньовіччя людство вивчає катрени Нострадамуса, наші сучасники розповідають про пророцтва Ванги, з острахом ми дослухаємось до мольфарів та різноманітних медіумів. Утім як демонструє історія світової літератури – найкращими пророками є письменники.

Жуль Верн

Засновник жанру наукової фантастики в літературі. У його творах зроблено 108 наукових передбачень. Дотепер із них не збулося лише 10! У 1865 році письменник описав політ до Місяця. Твір, у якому розповідається про космічну прогулянку, має назву «З Землі до Місяця прямим шляхом за 97 годин 20 хвилин».

Розказане письменником нагадує політ на Місяць космічного корабля «Аполон 11». Цікаво, що письменник зміг передбачити не лише широке використання алюмінію в космічній індустрії, а й точно відгадав місцезнаходження космодрому – у реальному світі він також розташований у штаті Флорида. Цікаво і те, що саме Жуль Верн описав безпілотний літальний апарат. У ХХІ столітті було налагоджено широке застосування їх для цивільних та військових потреб.

Герберт Велс

Загадковою для багатьох дослідників залишається творчість Герберта Велса. Адже він передбачив майже всі події, що відбуваються в світі. Письменник висував різноманітні теорії, що стосувалися як домашнього господарства, так і війн. Він описав посудомийну машину, електронну плиту і навіть сучасні системи опалення.

Справдились і найбільш похмурі прогнози письменника: винахід атомної бомби і ядерна війна, описані в книзі «Звільнений світ» (1914). Минуло трохи більше трьох десятиліть і атомні бомби впали на японські міста Хіросіму та Нагасакі. До речі, у цьому ж романі англійський фантаст розповів і про дешеву атомну енергію.

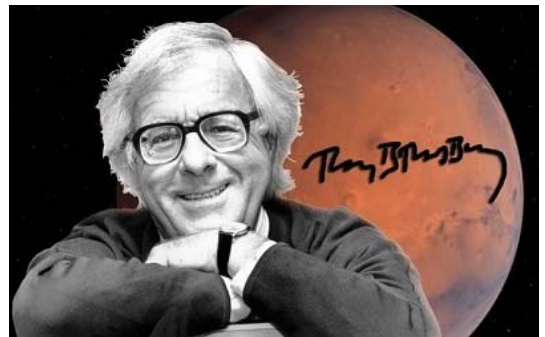
Айзек Азімов

Айзека Азімова називають письменником, який змусив людство полюбити роботів. У 1964 році, під час під час всесвітньої виставки в Нью-Йорку, видання The New York Times запитало в Азімова, чого досягне людство через півстоліття – тобто в 2014 році. Письменник висунув чимало різноманітних теорій, і більшість із них – справдилися. Зокрема 3D-фільми, використання сонячної енергетики, смартфони, використання штучних супутників і навіть заморожені обіди.

Рей Бредбері

Твори Рея Бредбері вивчають сучасні школярі, навіть не здогадуючись, що ідея сучасної гарнітури блютуз запропонована цим письменником – у його романі «451 градус за Фаренгейтом», що вийшов в 1953 році, носили радіоприймачі-втулки під назвою Мушлі. А суперсучасні телевізори, за допомогою яких герої твору спілкуються одне з одним на відстані? Пізніше творці соціальної мережі Facebook назвали так комунікаційний вузол, за допомогою якого користувачі можуть відправляти і отримувати повідомлення.

<https://cutt.ly/XURZ1s4>

Анотація до книги Люсі та Стівена Гокінгів «Джордж і таємний ключ до Всесвіту»

Геніальний фізик Стівен Гокінг разом із донькою Люсі запрошують тебе, любий читачу, у неймовірну мандрівку Всесвітом... верхи на астероїді! Які таємниці приховує Сусідський Сад? Що це за суперкомп'ютер, який уміє розмовляти? Чому не варто стрибати на кометі, коли вона мчить крізь космічний простір? І чи вдасться головному героєві – допитливому сміливцеві Джорджу – визволити свого приятеля з чорної діри? На сторінках цієї книги, сповненої гумору й карколомних пригод, розкрито найцікавіші загадки Всесвіту, а важливі наукові факти переплетено з веселими і часом небезпечними витівками. Це не лише захоплива історія про дружбу, космічні мандри та шкільні перипетії, а й неймовірна оповідь про те, як влаштований світ, у якому ми живемо.

Розділ шостий

Наступного дня у школі Джорджеві не йшли з думки дива, побачені в Еріковому будинку. Велетенські хмари, відкритий космос і летючі брили! Космос, найпотужніший у світі комп'ютер! І всі вони живуть по сусідству з ним – хлопчиськом, якому батьки заборонили мати вдома навіть найпростіший комп'ютер. Його переповнювали емоції – за партою, яку бачив уже мільйон разів, було несила всидіти.

У своєму зошиті Джордж виводив кольоровими олівцями якісь закарлючки, намагаючись зобразити дивовижний Еріків комп'ютер – той, що вміє ось так узяти й створити посеред кімнати вікно, а в ньому показати народження й смерть зорі.

В уяві Джордж намалював досконалу картинку, однак перенести її на папір – та ще й так, аби було схоже на те, що він побачив власними очима, – ой як нелегко! Хлопець почав втрачати терпець. Він то закреслював якусь частину свого малюнка, то знову малював – врешті ціла сторінка перетворилась на одну здоровенну карлючку.

– Ой! – скрикнув Джордж, коли йому в потилицю поціливів снаряд – кулька з пожмаканого паперу.

– О, Джордже! – сказав учитель, професор Віздок. – То ти все-таки тут, серед нас. Як мило!

Той аж підскочив. Професор Віздок стояв поруч, утупивши в нього погляд з-поза брудних окулярів. На його піджаку красувалася велика синя чорнильна пляма, що своєю формою була схожа на зірку, яка щойно вибухнула.

– Ти хочеш щось сказати своїм однокласникам? – запитав професор Віздок, зиркнувши на зошит, що його Джордж сяк-так затулив рукою. – Бо сьогодні ми хіба почули, як ти вмієш ойкати.

– Та ні, – пробелькотів Джордж здавленим голосом.

– Невже не хочеш сказати: «Шановний професоре Віздок, ось моє домашнє завдання, над яким я працював у поті чола усі вихідні»?

– Ем-м-м... – присоромлено протягнув Джордж.

– Або: «Професоре Віздок, на уроках я уважно слухав кожне ваше слово, все занотував, дописав власні зауваження, і ось мій проект, яким ви будете надзвичайно задоволені»?

– М-м-м-м... – прогугнявив Джордж, мізкуючи, як викрутитися цього разу.

– Такого ти, звісно, не скажеш, – похмуро промовив професор Віздок. – Зрештою, я всього лиш учитель і цілими днями стою тут і розповідаю всяку всячину, щоб трохи себе потішити й розважити. І анітрохи не сподіваюсь, що комусь із учнів колись стануть у пригоді мої спроби їх чомусь навчити.

– Але ж я вас слухаю, – заперечив Джордж, якого вже почали мучити докори сумління.

– Можеш не підлещуватися, – грубувато відказав професор Віздок. – Це тобі не допоможе.

Він різко обернувся.

– Ану дай сюди! – учитель вихором промчав через цілий клас і вихопив із рук хлопчини за задньою партою мобільний телефон.

Професор Віздок носив твідові піджаки й висловлювався наче людина з минулого століття, але учні боялись його як вогню і ніколи не збиткувалися з нього так, як з інших учителів, які на свою голову надумали з ними приятелювати. Він тільки недавно з'явився у їхній школі, та в перший же день змусив замовкнути цілий клас своїм пронизливим поглядом. Професор Віздок був людиною старомодною, стриманою і замкнутою, через те на його уроках завжди панувала дисципліна, домашні завдання здавалися вчасно і навіть найбільші шибайголови випростували спину й замовкали, коли він походжав класом.

Дітлахи прозвали його «Гвіздок», бо на дверях його кабінету висіла табличка «Професор Г. Віздок». Або «Гвіздок- Грибок», бо він, мов той гриб, любив виростати з-під землі в найглухіших закутках школи.

Ось зашурхотіли черевики на товстій підшві й війнув ледь чутний запах прілого тютюну – і Гвіздок тут як тут, задоволено потирає пошрамовані руки, готовий покласти край усяким капостям, що їх збиралися вступити котрісь із хлопчаків. Ніхто й гадки не мав, як він зумів покрити обидві руки багряними, пухирчастими, жаскими плямами від опіків. І ніхто нізащо б не наважився його про це запитати.

– А може, Джордже, – сказав Гвіздок, ховаючи до кишені щойно відібраний мобільний телефон, – ти будеш такий ласкавий і розповіси своїм однокласникам, що символізує твій художній шедевр, над яким ти грів чуба цілий ранок?

– Ем-м-м, це... – пробелькотів Джордж, відчуваючи, як його вуха рожевіють і починають палати вогнем.

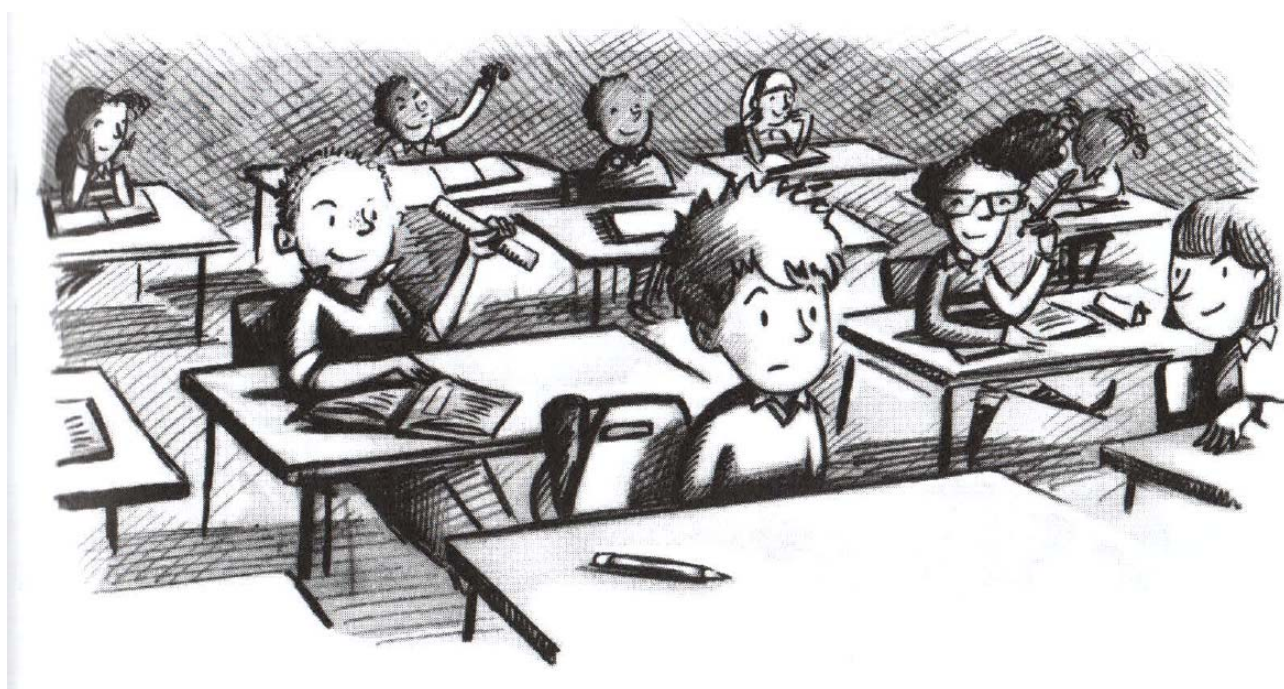
– Голосніше, хлопче, голосніше! – вигукнув Гвіздок. – Нам усім страх як кортить дізнатися, що це могло б означати! Правда ж, хлопці й дівчата?

Він підняв аркуш із зображенням Космоса так, щоб його побачив увесь клас.

Діти захихотіли, радіючи, що цього разу Гвіздок вибрав собі іншу жертву.

У ту мить Джордж усією душею ненавидів Гвіздка – так сильно, що враз викинув з голови страх за-

знати сорому чи приниження перед однокласниками. На жаль, про обіцянку, яку він дав Ерікові, хлопець теж забув.

– Взагалі-то це дуже особливий комп'ютер, – голосно заявив він, – який показує, що відбувається у Всесвіті. Він належить моєму приятелеві, Еріку.

Джордж не зводив з Гвіздка ясно-блакитних очей, уп'явшись у нього рішучим поглядом з-під рудого чуба.

– У космосі є дивовижні предмети, які там безперестанку кружляють, – наприклад, планети, зорі, золото й всяке таке інше.

Кінцівку Джордж вигадав сам – Ерік ні словом не згадував про золото в космічному просторі.

Хлопець ще ніколи не бачив, щоб Гвіздок втратив на своєму уроці дар мови. А тепер учитель завмер на місці із зошитом у руках і, роззявивши рота, витріщився на Джорджа.

– То він усе-таки працює, – прошепотів він. – І ти це бачив. Не можу повірити...

Гвіздок, здавалось, намагався оговтатися від сну. Він швидко згорнув зошит, віддав його Джорджеві й повернувся до свого стола.

– Зважаючи на вашу сьогоднішню поведінку, – суворо мовив Гвіздок, – я даю вам завдання написати сто рядків. Прошу чітко й охайно написати у своєму зошиті: «Я не надсилатиму есемесок на уроках професора Віздокка, бо я уважно слухаю цікаві теми, про які він розповідає». І так сто разів. Хто не встигне

закінчити до дзвінка, сидітиме, поки не допише. Чудово. Можете приступати.

Учні обурено забурмотіли. їм кортіло подивитись, як учитель дасть Джорджеві на горіхи, а той, натомість, покарав їх усіх за зовсім інше, а Джорджа й поготів пробачив.

– Але ж, учителю, так несправедливо! – проскиглив хлопчина із задньої парти.

– Життя взагалі несправедливе, – весело відповів Гвіздок. – І я пишаюся, що ти це втямив, бо це чи не найкорисніша наука, яку я міг вам дати. Беріться до роботи, хлопці й дівчата!

Вчитель сів за стіл, витягнув книжку, повну складних рівнянь, і почав гортати сторінки, раз у раз поважно киваючи.

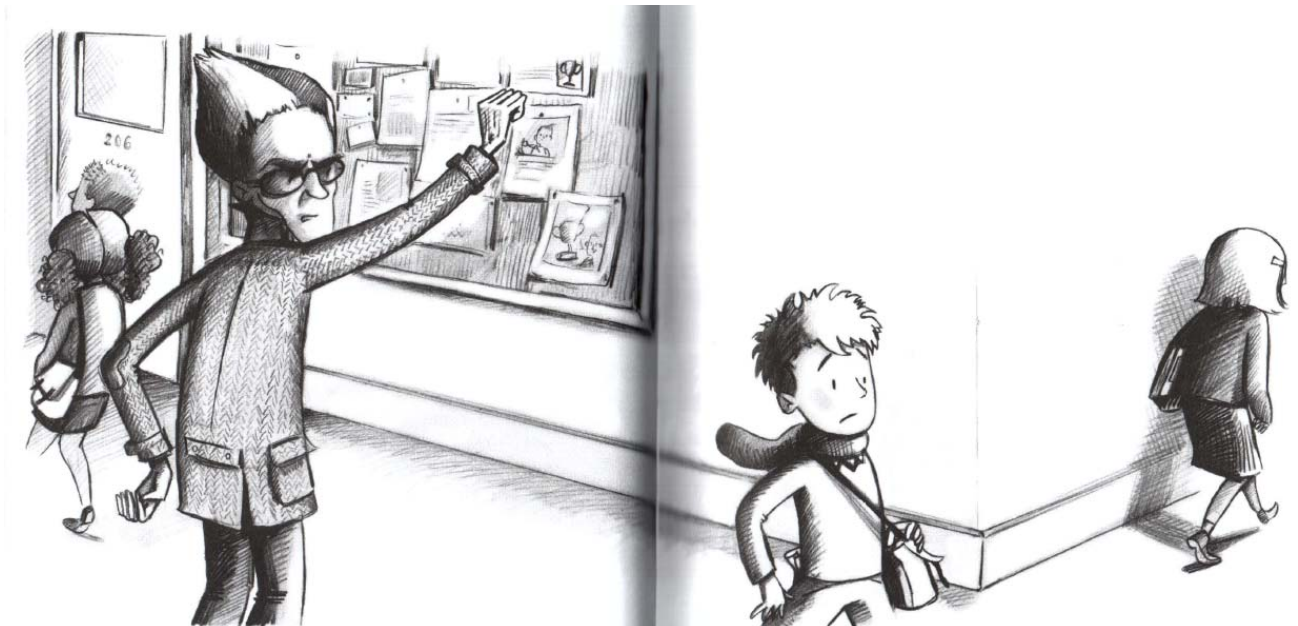
Джордж відчув, що йому по спині хтось ляснув лінійкою.

– Це ти у всьому винен! – просичав Рінго, найвідчайдушніший у їхньому класі шибайголова, який сидів позаду Джорджа.

– Тихо! – гримнув Гвіздок, не зводячи очей із книжки. – Кожен, хто хоч словом обізветься, писатиме не сто рядків, а двісті!

Джордж спритно виводив на папері рядок за рядком – і тільки дописав охайним почерком останнє речення, як зателенькав дзвінок. Перед тим як покласти свій зошит Гвіздку на стіл, він акуратно вирвав сторінку із зображенням Космоса і, склавши, заховав до задньої кишені штанів. Та не встиг Джордж вийти з класу, як Гвіздок наздогнав його і перегородив дорогу.

– Джордже, – голос його звучав дуже серйозно, – цей комп'ютер справді є? Ти бачив його на власні очі?

Від його погляду у хлопця мурашки по спині забігали.

– Я все... е-м-м-м... вигадав, – пробубонів Джордж, аби якомога скоріше спекатися вчителя. Навіщо він вибовкав усе перед Гвіздком?!

– Де він, Джордже? – тихо запитав учитель, карбуючи кожне слово. – Ти мушиш мені сказати, де живе цей дивовижний комп'ютер!

– Нема ніякого комп'ютера, – відказав Джордж, зумівши прослизнути під учительовою рукою. – Його не існує. Я просто його вигадав – і крапка.

Гвіздок відступив на крок і пильно глянув на Джорджа.

– Будь обережний, – моторошно прошепотів він, – будь дуже обережний!..

І пішов собі геть.

Розділ двадцятий

Коли Джордж вертався по обіді додому, надворі лило як з відра. З темно-сірого неба вивергалися холодні потоки води. Автівки прорізали великі калюжі посеред дороги, здіймаючи на хідник брудні хвилі. Доки Джордж дістався до своєї вулиці, то вже дрижав від холоду. Він дійшов аж до будинку Еріка й збентежено тупцяв на ганку. Йому страшенно кортіло натиснути на кнопку дзвінка й попросити науковця допомогти йому із завтрашньою презентацією. До того ж хотілось дізнатися, чому професор Віздок гадає, наче той кудись зник. Проте Джордж боявся, що Ерік досі на нього злий і відішле його геть. Дзвонити чи не дзвонити? Як бути? Тим часом небо почорніло, зненацька вдарив грім. Дощ став ще ряснішим, і Джордж нарешті прийняв рішення. Треба попросити Еріка про допомогу й розказати йому про професора Віздока. Він вирішив зібратися з духом і подзвонити.

Дін-дон! Джордж почекав кілька секунд – тиша. Він подумав, чи не подзвонити йому, бува, ще раз, як раптом двері відчинилися, а з-за них з'явилася Ерікова голова.

– Джордж! – радісно вигукнув Ерік. – Це ти! Заходь!

Він висунув свою довгу руку й затягнув Джорджа всередину, захряснувши двері. Зовсім цього не сподівавшись, Джордж опинився в Еріка у коридорі – вода з його мокрої куртки капотіла на паркет.

– Мені д-д-д-уже прикро, – сказав він, затинаючись.

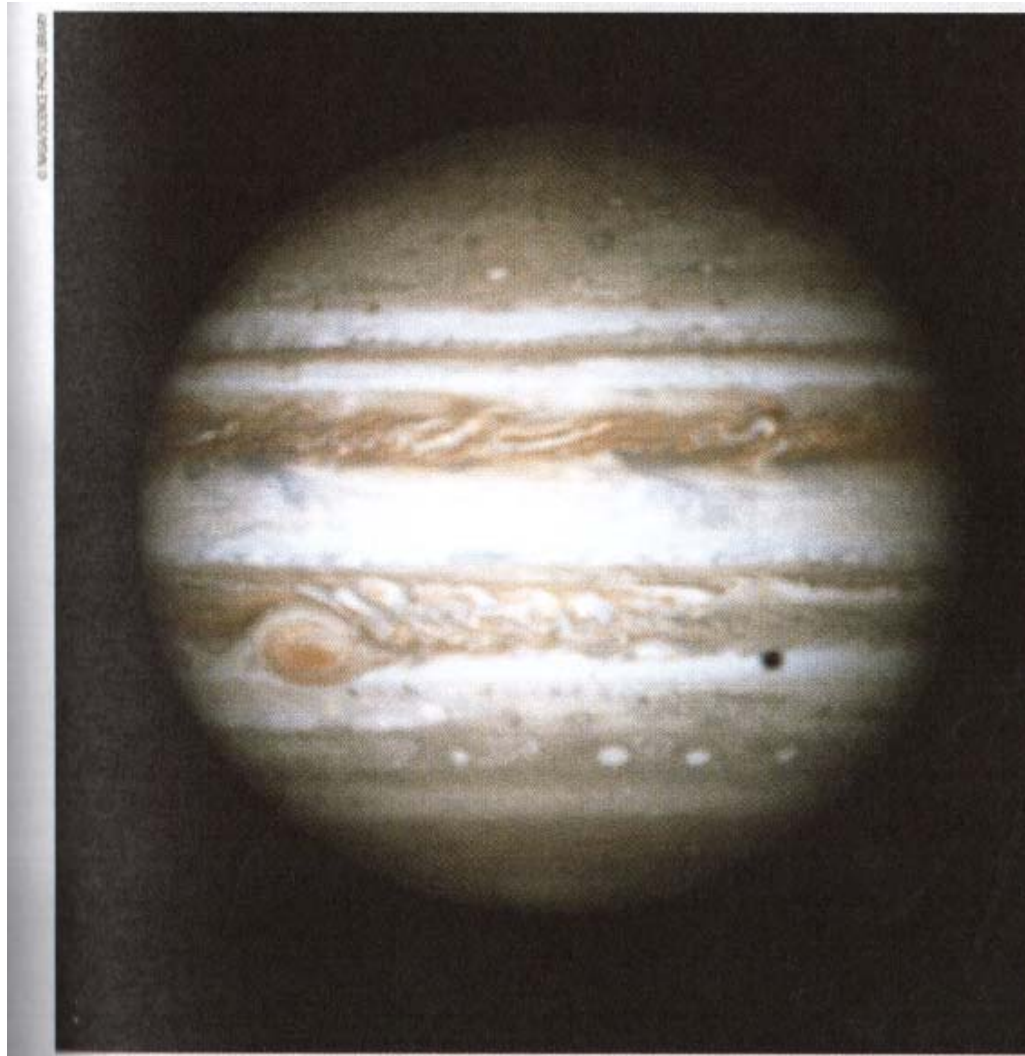
– За що? – здивовано запитав Ерік. – Що ти наробив?

– За Енні... за комету... і за Космоса, – нагадав йому Джордж.

– А, та я вже про це й забув! – мовив Ерік. – Ну, але раз ти вже згадав – не хвилюйся, усе гаразд. Енні розповіла мені, що

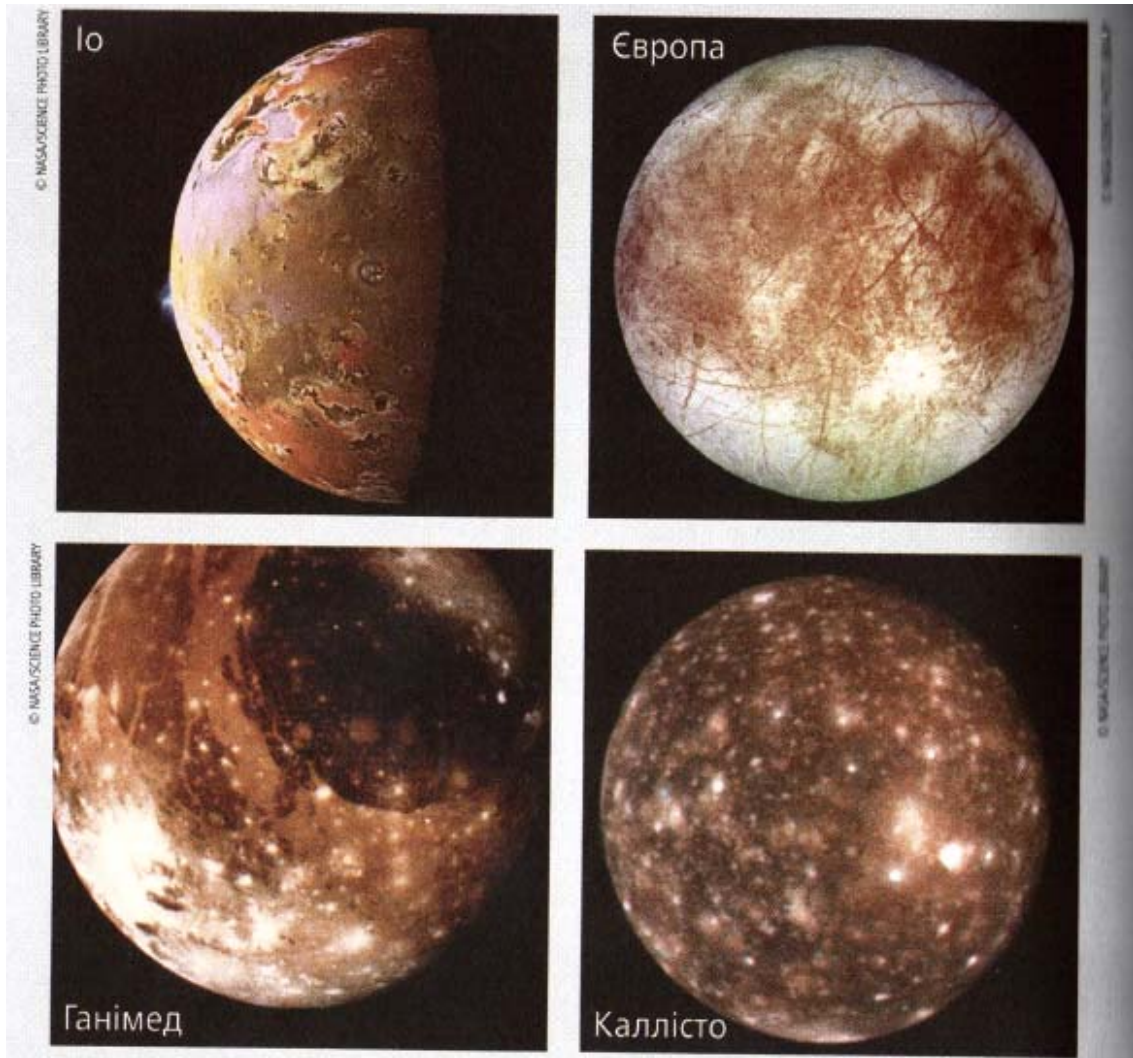

КОСМІЧНІ ФОТОАРХІВИ

Юпітер – найбільша планета Сонячної системи. Чорна цятка (праворуч) – тінь одного із супутників Юпітера. Велика червона пояма (ліворуч) – буря, видима із Землі впродовж останніх треста років

КОСМІЧНІ ФОТОАРХІВИ

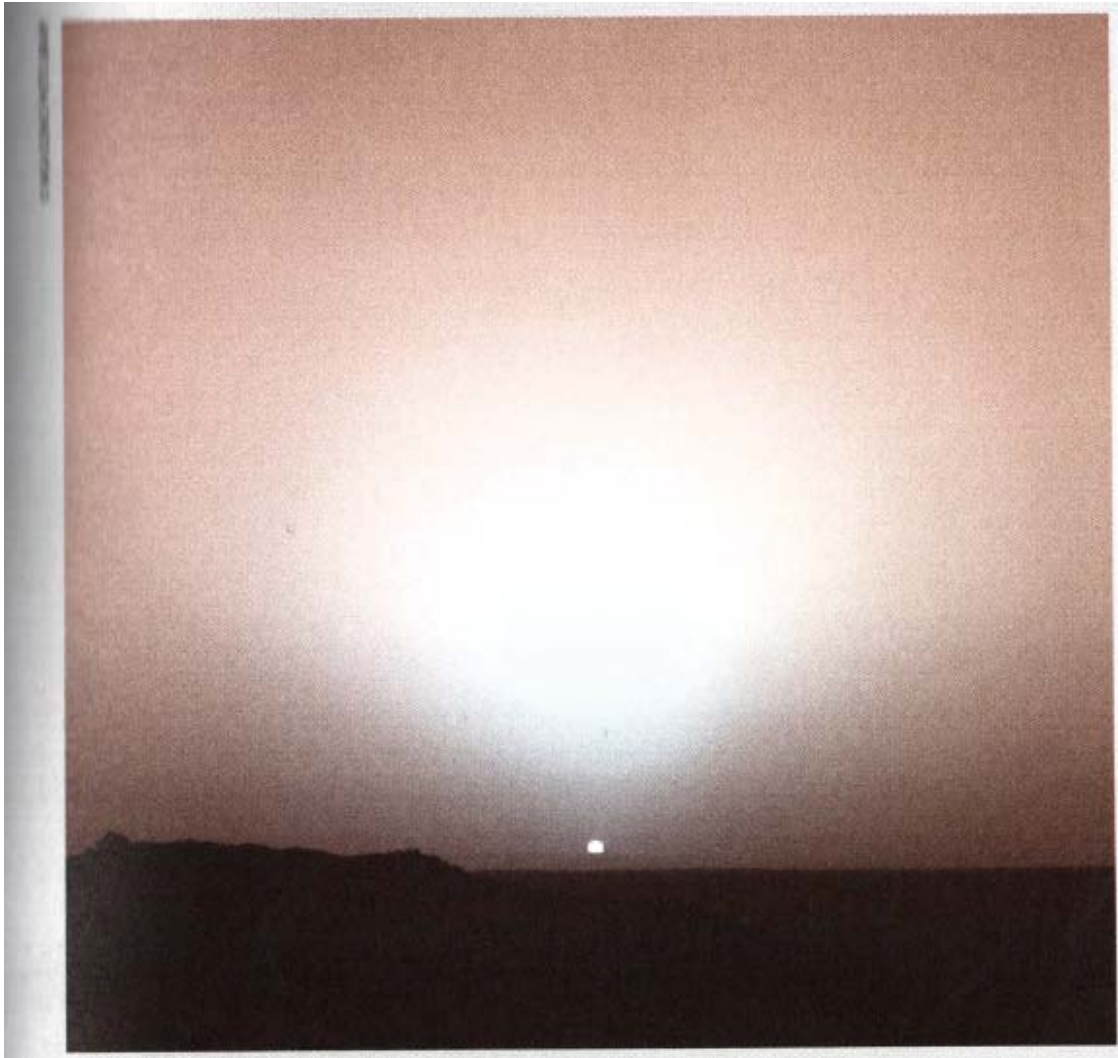
Найбільші супутники Юпітера.

Для Іо характерна інтенсивна вулканічна діяльність.

Європа, на думку науковців, приховує під крижаною корою океан води понад 100 кілометрів завглибшки. На Ганімеді є древні ударні кратери, а на Каллісто виявили процеси ерозії

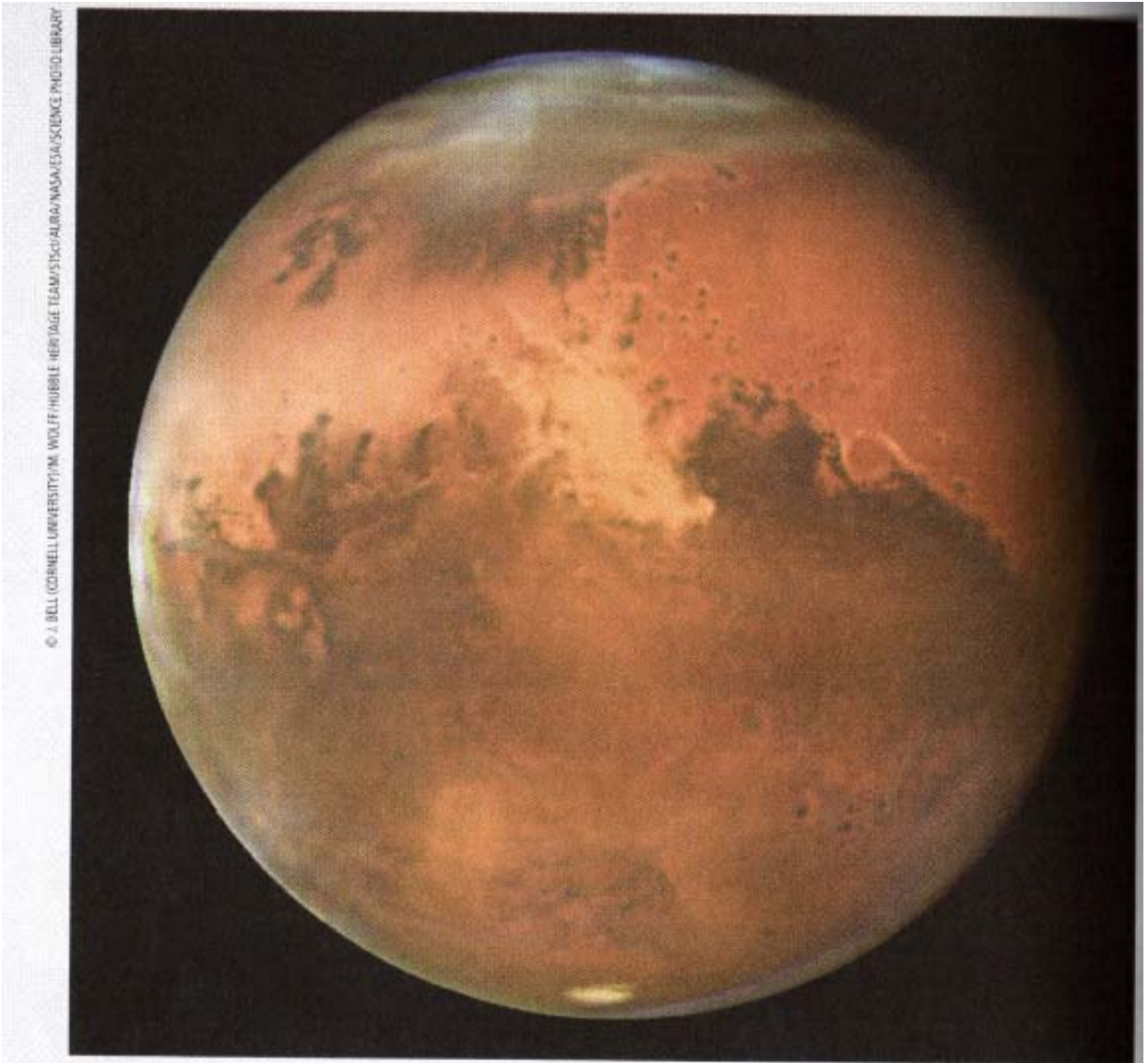

КОСМІЧНІ ФОТОАРХІВИ

Захід Сонця на Марсі, що його сфотографував марсохід «Spirit»
19 травня 2005 року

КОСМІЧНІ ФОТОАРХІВИ

Марс. Помаранчева пляма посередині – величезна порохова буря, а блакитно-білі ділянки вгорі та ліворуч – водно-льодові хмари

КОСМІЧНІ ФОТОАРХІВИ

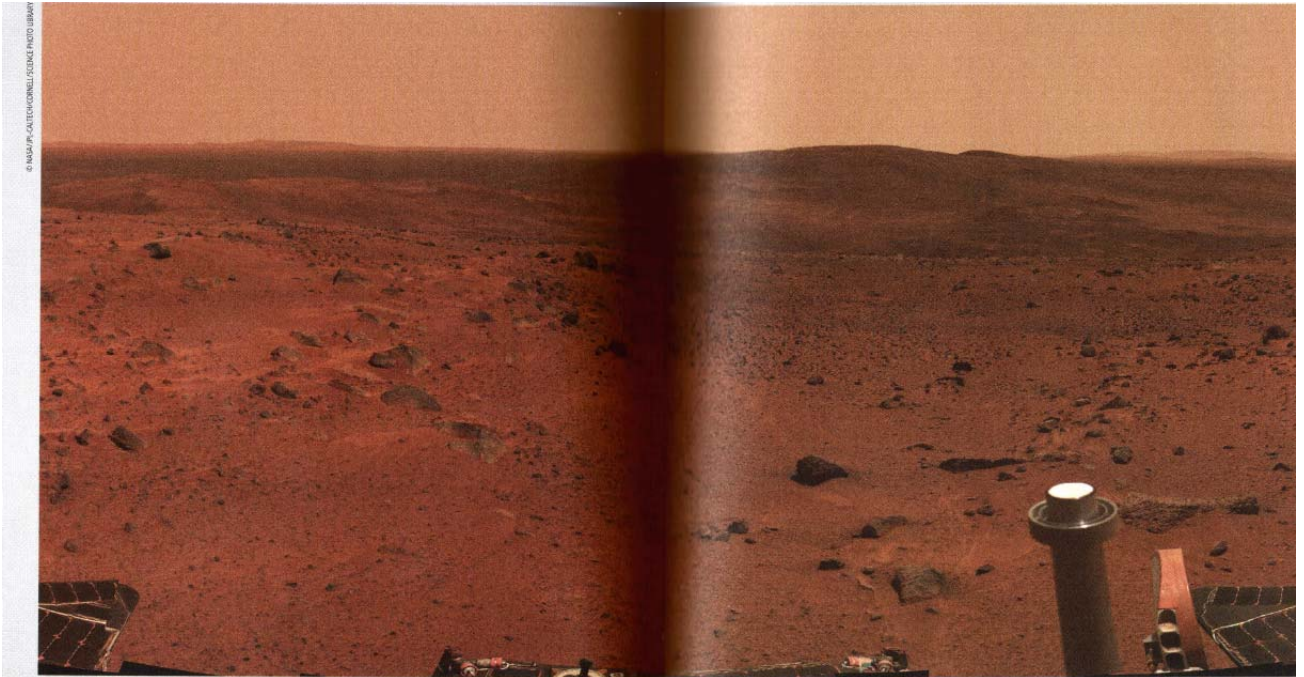
Марс та його супутники

Супутники Марса надто малі, щоб мати круглу форму. Це Фобос – більший та ближчий до Марса супутник

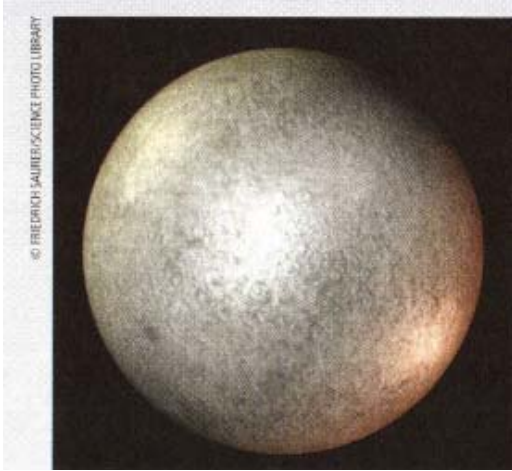
А це – Деймос, менший і віддаленіший

КОСМІЧНІ ФОТОАРХІВИ

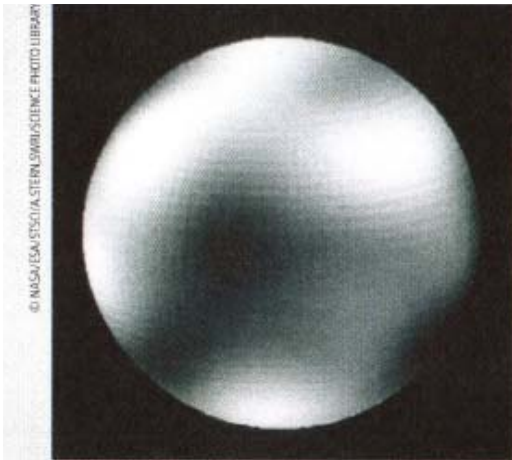

Цю панораму Марса знято з вершини пагорба Газбенд, розташованому в гористому районі Колумбія, названому так на честь астронавтів, які загинули внаслідок катастрофи космічного шаттла «Колумбія». Фото зробив марсохід «Spirit» у серпні 2005 року

КОСМІЧНІ ФОТОАРХІВИ

Комп'ютерна модель карликової планети Церера, найбільшого об'єкта в поясі астероїдів. Досі жоден космічний корабель не долетів до котроїсь із карликових планет.

Оброблене на комп'ютері зображення карликової планети Плутон, отримане з космічного телескопа «Габбл».

Комп'ютерна модель карликової планети Ерида. Вона наймасивніша і найвіддаленіша з трьох карликових планет у Сонячній системі.

то була її ідея, а не твоя, і що це вона затигнула тебе в космос. Воно справді так було?

Він подивився на Джорджа з-над своїх окулярів із товстими скельцями – його ясні очі блищали.

– Ем-м... так, саме так і було, – полегшено зітхнув Джордж.

– Тому це я мав би тебе перепросити, – продовжив Ерік, – за те, що поквапився з хибними висновками. Замість врахувати всі докази, я просто довірився здоровому глузду – або ж, іншими словами, упередженості – і прийняв цілковито неправильне рішення.

Джордж не до кінця його зрозумів, тому просто хитнув головою. З бібліотеки долинали чийсь голоси.

– У вас вечірка? – запитав хлопець.

– Ну, щось таке, – відповів Ерік. – Це вечірка науковців, тож ми звемо її конференцією. Може, зайдеш і послухаєш? Тобі має бути цікаво. Ми говоримо про Марс. Енні, на жаль, цього не почує, бо вона і досі у бабусі. Але якщо ти залишишся, то зможеш їй потім про все розповісти.

– О, звісно, залюбки! – вигукнув Джордж, на радощах забувши про свою презентацію і професора Віздока. Він зняв мокру куртку й пішов слідом за Еріком до бібліотеки, звідки було чути жіночий голос.

– ...тому ми з колегами наполегливо рекомендуємо ретельно дослідити нашого найближчого сусіда. Врешті-решт, хтозна, що нам вдасться знайти під червоною поверхнею...

Ерік і Джордж зайшли навшпиньки до бібліотеки. Тепер вона мала зовсім інший вигляд, ніж коли Джордж бачив її востаннє. Всі книжки вишикувались на полицях, на стінах у рамках висіли знімки Всесвіту, а в кутку лежала купка охайно складених скафандрів. На стільцях посеред кімнати сиділа група науковців. Вони були наче зліплені з різного тіста – мабуть, поз'їджалися з усіх усюд. Ерік показав Джорджеві вільне місце й притис палець до губ – мовляв, сиди тихо.

Перед слухачами виступала висока вродлива жінка з рудою косою – такою довгою, що сягала аж до пояса. Вона всміхнулась науковцям, що зібралися на конференцію, а її зелені очі заблищали. У намальованому Космосом вікні над її головою виднілася червона планета. Рудоволоса пані продовжила свою промову.

– Є висока ймовірність, що ознаки життя – якщо воно й справді колись давно існувало на Марсі – не лежать на самій поверхні. Не забуваймо, що час до часу піщані бурі кардинально змінюють поверхню планети, ховаючи минуле нашого червоного сусіда все глибше й глибше під шари неорганічного пилу.

Доки вона промовляла, з вікна Космоса було видно колосальну піщану бурю, що лютувала на всій поверхні планети Марс.

Ерік нахилився до Джорджа й прошепотів:

– Вона має на увазі, що навіть якщо на Марсі і було життя, сьогодні ми не побачимо його ознак на поверхні. Взагалі, ця дослідниця твердо переконана, що колись на Марсі було життя. Інколи вона стверджує, що воно досі там є. Це стало б одним із найдивовижніших відкриттів за всю історію людства. Проте наразі більше нічого не відомо. Щоб знати точно, треба самим потрапити на цю гарну червону планету.

Джордж хотів було запитати, чому Марс червоний, але побачив, що жінка вже закінчує свій виступ.

– Перед тим як оголосять коротеньку перерву, може, хтось має запитання? – звернулася вона до слухачів. – Опісля ми обговорюватимемо останню, найважливішу гему.

Джордж засмутився – на жаль, він потрапив уже на закінчення виступу, – тому підняв руку, щоб дещо запитати.

Тим часом усі науковці перешіптувалися: «О-о-о, тістечка!» Ніхто не хотів ні про що питати.

– Ну що ж, тоді трохи перепочинемо, – сказав Ерік, не помітивши, що Джордж підняв руку.

Учені мужі кинулися до столика в кутку кімнати, щоб встигнути запопасти по кілька пончиків з джемом, поки їх усі не розхапали.

Однак рудоволоса пані помітила худорляву руку Джорджа.

– Постривайте, заждіть, – сказала вона, дивлячись на Джорджа. – Колеги, ми все-таки маємо запитання – від нашого юного приятеля.

Всі обернулися поглянути на Джорджа. Побачивши, що той ще зовсім хлопчисько, вони всміхнулися й повернулися з кавою й тістечками на свої місця.

– Що саме тебе цікавить? – запитала пані науковець.

– Ем-м-м... якщо ви не проти... скажіть, будь ласка... – Джордж раптом знік. Він подумав, що його питання, мабуть, геть дурнувато і всі з нього сміятимуться. Тоді глибоко вдихнув і запитав: – Чому Марс червоний?

– Гарне запитання! – вигукнув хтось із вчених, помішуючи свій чай. Джордж полегшено відітхнув.

Професорка Кжкзак – рудоволоса пані науковець, чиє прізвище ніхто й не намагався вимовити – кивнула й узялася відповідати.

– Якщо пройтися пагорбами та горами тут, на Землі, можна побачити червоні ділянки, на яких нічого не росте. Наприклад, у Великому каньйоні в Сполучених Штатах Америки. Але не тільки там. Тамтешній ґрунт червоного кольору, бо містить іржу.

Коли залізо окислюється – тобто ржавіє – воно стає червоним. І поверхня Марса червона саме тому, що містить окислене залізо, тобто іржу.

– То виходить, Марс складається із заліза? – запитав Джордж.

– Не зовсім. Трохи раніше ми відправили на Марс роботів і завдяки їм знаємо: його поверхню вкриває тонкий шар поржавілого заліза, що й надає планеті червоного забарвлення. А поверхня Марса під цим прошарком червоного порошу, цілком імовірно, дуже схожа на поверхню Землі – тільки що без води.

МАРС

Марс — четверта від Сонця планета.

Середня відстань до Сонця: 227,9 мільйона кілометрів.

Діаметр на екваторі: 6 805 кілометрів.

Площа поверхні: 0,284 × площу поверхні Землі.

Об'єм: 0,151 × об'єм Землі.

Маса: 0,107 × масу Землі.

Сила тяжіння на екваторі: 37,6% сили тяжіння Землі на екваторі Землі.

Марс — кам'яниста планета із залізним ядром. Між ядром та червоною корою пролягає товстий шар каменю. На Марсі дуже розріджена атмосфера, що складається здебільшого з двоокису вуглецю (95,3%), у якій неможливо дихати.

Середня температура на Марсі вкрай низька: близько -60°C .

На поверхні Марса є найбільші
у Сонячній системі вулкани.

Найколосальніший з них має назву Олімп. Він займає дископодібну ділянку завширшки 648 кілометрів і має 24 кілометри заввишки. Найбільший вулкан на Землі — на Гаваях. Він зветься Мауна-Лоа і сягає у висоту 4,1 кілометра над рівнем моря. Проте якщо рахувати від його підніжжя на дні океану, то висота цього вулкана становить 17 кілометрів.

– Тобто на Марсі немає води?

– Є, але, наскільки нам відомо, не в формі рідини. Удень на Марсі страшенно спекотно – вся вода випаровується. Знайти її можна тільки там, де завжди – і вдень, і вночі – низька температура. Тоді вода замерзає. Наприклад, на полюсах. Ми знайшли чимало замерзлої води – льоду – на північному полюсі Марса. Так само й на Землі: на полюсах – в Арктиці та Антарктиді – є величезні поклади льоду. Ну що, я вичерпно відповіла на твоє запитання?

На Марсі є атмосфера, а отже, й погода — дуже схожа на ту, яка панувала б на Землі, якби наша планета була суцільною крижаною пустелею. Там часто вирують піщані бурі й гігантські штормові циклони з водно-льодовими хмарами, які охоплюють територію у десять разів більшу за площу Великої Британії.

- Вчені вважають, що колись на Марсі була вища температура, — тоді його поверхнею текла вода, прокладаючи канали, які ми сьогодні там бачимо. Наразі єдиним доказом існування води на Марсі є льодові шапки на його полюсах, у яких замерзла вода змішана з твердим двоокисом вуглецю.
- Проте в грудні 2006 року, подивившись на зображення новоутворених каналів на марсіанській поверхні, науковці висунули неймовірну гіпотезу: на Марсі досі може бути вода, захована глибоко під його поверхнею⁹.

Марс має два малі супутники: Фобос і Деймос.

– Так, дякую! – відповів Джордж. Він напружено міркував, що б іще запитати, як наперед вийшов Ерік, ставши поруч із пані професоркою.

– Дякую, професорко Кжкзак, – сказав він, – за дуже цікаву доповідь про Марс.

Професорка Кжкзак легенько вклонилась і повернулася на своє місце.

– Любі друзі й колеги, – продовжував Ерік. – Ми переходимо до нашої останньої, найважливішої теми, але зараз я хотів би подякувати усім за те, що ви тут зібрались. Дехто з вас прибув з іншого кінця планети, але я впевнений, що сьогоднішні виступи довели: ваша мандрівка не була даремна. Гадаю, немає потреби нагадувати, що існування Космоса – це строго конфіденційна інформація.

Усі погодилися.

– Отож запитання, на яке ми сьогодні спробуємо дати відповідь, – вів далі Ерік, – викликає глибоке зацікавлення у всіх науковців. На жаль, ми вже не раз бували свідками того, як наукові знання використовують на шкоду всім, і саме тому прийняли Клятву науковця, пообіцявши займатись наукою лише на благо людства. Проте сьогодні ми постали перед дилемою. Ви чули новини, бачили в суботу марш захисників довкілля і розумієте, що тепер все більше людей стурбовані становищем Землі. Отож питання, на яке ми мусимо відповісти, звучить так: що нам робити – шукати способів, як поліпшити життя на Землі та розв'язати наявні проблеми, чи спробувати відшукати іншу планету, де б могли жити люди?

Вчені мужі статечно мовчали. Джордж бачив, як кожен із них написав відповідь на маленькому клаптикові паперу. Тоді Ерік зібрав усі папірці в капелюх. Загалом, разом із господарем дому і рудоволосою пані професоркою, проголосувало восьмеро науковців. Ерік почав один за одним розгортати папірці.

- Земля.
- Земля.
- Інша планета.
- Інша планета.
- Інша планета.
- Земля.
- Земля.
- Інша планета.
- Ну що ж, – підсумував Ерік, – здається, голосів порівну.

Рудоволоса пані професорка Кжкзак підняла руку.

– Можна щось запропонувати? – запитала вона.

Усі закивали головами. Вона встала.

– Джордже, – звернулась вона безпосередньо до хлопця, – ми всі – факхівці в цій галузі, а отже, нам, мабуть, бракує об'єктивності. То, може, ти поділишся з нами своїми міркуваннями?

Джордж враз опинився у центрі уваги. Він зникнув і кілька секунд розгублено мовчав.

– Не бійся, просто скажи, що думаєш, – шепнула професорка Кжкзак.

Стискаючи пальці, Джордж подумав про своїх батьків і «зелених» активістів. Потім про те, як захопливо мандрувати космосом у пошуках нової домівки. А тоді почув свій голос, який запитав науковців: «А чому б не зробити і те, і те?»

Розділ двадцять шостий

*Моя складна книжка, написана простими словами
для Енні та Джорджа (версія 3).*

ЩО ВАМ ТРЕБА ЗНАТИ ПРО ЧОРНІ ДІРИ

РОЗДІЛ 1. Що таке чорна діра?

РОЗДІЛ 2. Як утворюється чорна діра?

РОЗДІЛ 3. Чи можна побачити чорну діру?

РОЗДІЛ 4. Пагіня в чорну діру

РОЗДІЛ 5. Як вибратися з чорної діри?

К.
Горизонтувати
окulary!

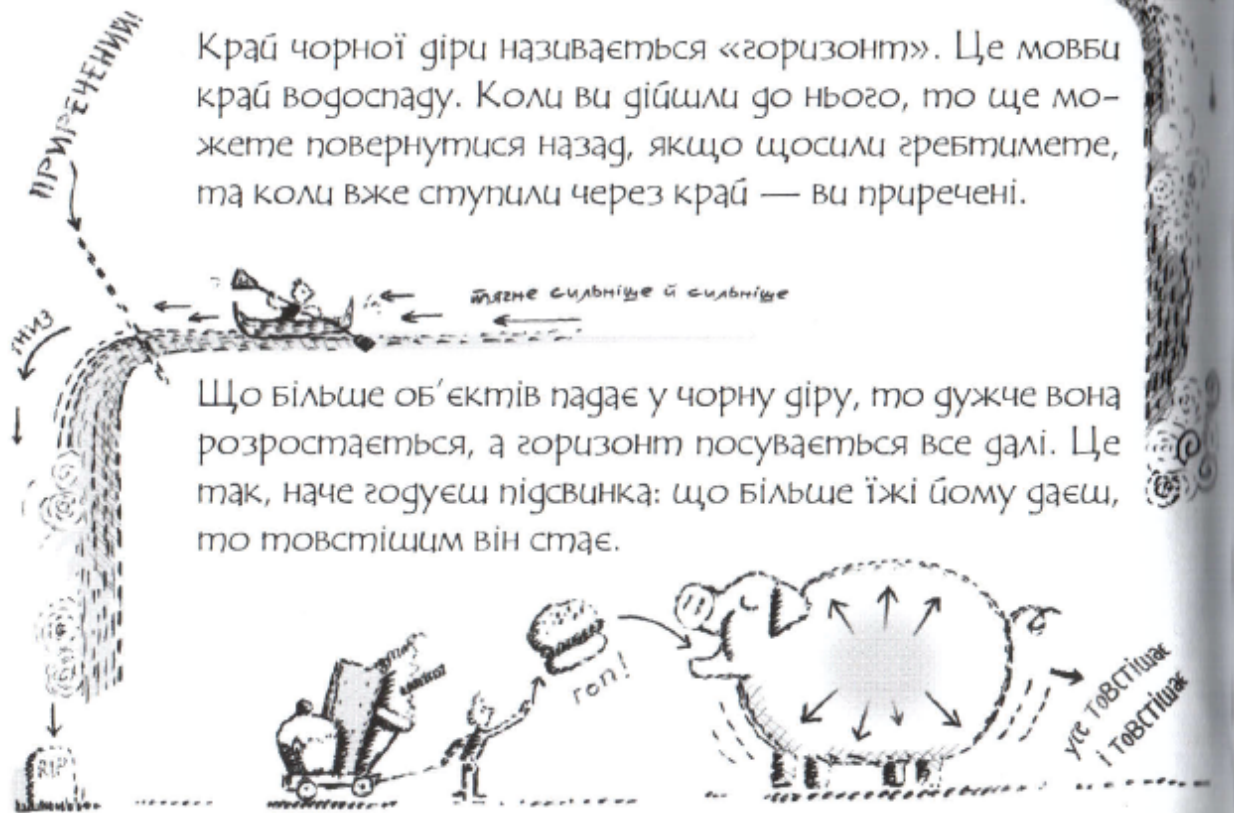
РОЗДІЛ 1

Що таке чорна діра?

Чорна діра — це ділянка, де сила тяжіння така велика, що затягує назад світло, яке намагається з неї вибратись. А позаяк ніщо не рухається з більшою швидкістю, ніж світло, то чорна діра затягує у себе абсолютно все. Можна впасти в чорну діру — і так з неї ї не вилізти. Чорні діри завжди вважалися такими собі в'язницями, звідки немає шляху назад. Впасти у чорну діру — те саме, що кинутися в Ніагарський водоспад: назад тим же шляхом уже не повернешся.

Край чорної діри називається «горизонт». Це мовби край водоспаду. Коли ви дійшли до нього, то ще можете повернутися назад, якщо щосили гребтимете, та коли вже ступили через край — ви приречені.

Що більше об'єктів падає у чорну діру, то дужче вона розростається, а горизонт посувається все далі. Це так, наче годуєш підсвинка: що більше їжі йому даєш, то товстішим він стає.

РОЗДІЛ 2

Як утворюється чорна діра?

Щоб створити чорну діру, треба втиснути велетенську кількість матерії у крихітний простір. Тоді сила тяжіння буде така велика, що діра затягуватиме світло назад, і воно не зможе вибратись назовні.

Чорні діри формуються, зокрема, тоді, коли зірки, які спалили все своє паливо, вибухають, наче гігантські водневі бомби. Це називається вибухом наднової. Унаслідок вибуху зовнішня оболонка зірки відділяється і перетворюється на своєрідну ударну хвилю, що стискає центральні ділянки зірки. Якщо зірка у багато разів більша за наше Сонце, утвориться чорна діра.

Значно більші чорні діри формуються всередині скупчень галактик та у їхньому центрі. Ці ділянки містять як нейтронні зірки та чорні діри, так і зірки звичайні. Коли чорна діра зіштовхується з іншими об'єктами, вона розростається ще більше і ковтає все, що трапляється їй на шляху. У центрі нашої рідної галактики — Чумацького Шляху — є чорна діра, маса якої у кілька мільйонів разів більша за масу Сонця.

КОСМІЧНІ ФОТОАРХІВИ

КОСМІЧНІ ФОТОАРХІВИ

- ★ Тиск усередині цих куль такий сильний, що їхнє осердя стає рідким, а його оточує тверда кора завтовшки приблизно півтора кілометра. Рідина складається з нейтронів — частинок, які за нормальних умов містяться в ядрі атома, — тому ці кулі зветься нейтронними зірками.
- ★ Всередині нейтронних зірок є й інші частинки, однак нейтронів — найбільше. Навіть найсучасніші технології не спроможні створити таку нейтронну рідину на Землі.

Зірки на кшталт Сонця не вибухають як наднові, а стають з часом червоними гігантами, залишки яких не достатньо масивні, щоб стиснутися під дією власної гравітації. Потім вони перетворюються на білих карликів, які за мільярди років повністю охолонуть.

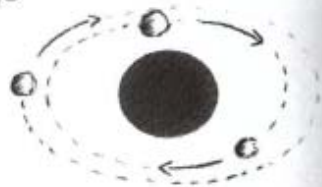
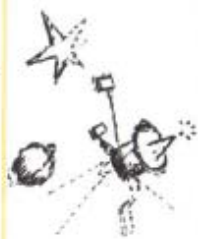
Сучасні телескопи виявили чимало нейтронних зірок. Білі карлики доволі малі (завбільшки майже як Земля), проте надзвичайно важкі (практично як Сонце), позаяк ядра зірок складаються з найтяжчих елементів, утворених всередині цих зірок (як-от заліза).

Білими карликами стають залишки зірок, маса яких перевищує масу Сонця всього лиш у 1,4 рази — а навіть і менше. Нейтронні зірки народжуються із залишків зірок, маса яких була у 1,4 — 2,1 рази більша за масу Сонця. Залишки, які у понад 2,1 рази масивніші за Сонце, без упину стягуються і зрештою перетворюються на чорні діри.

РОЗДІЛ 3

Чи можна побачити чорну діру?

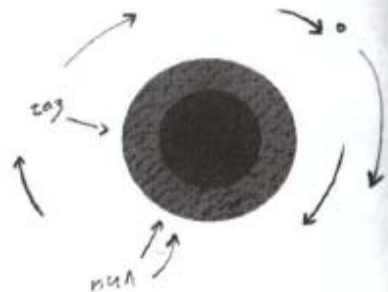
Відповідь — не можна, бо з чорної діри не пробивається світло. Це наче шукати чорного kota у темній кімнаті. Проте чорну діру можна виявити завдяки тому, що її сила тяжіння притягує до себе інші об'єкти. Якщо ми бачимо зірки, що рухаються орбітою довкола чогось невидимого, то тим чимось може бути тільки чорна діра. Крім того, спостерігаючи диски з газу і пилу, що обертаються навколо якогось невидимого центру, теж можемо зробити висновок, що цей центр — чорна діра.

РОЗДІЛ 4

Падіння в чорну діру

У чорну діру можна провалитися — так само, як можна провалитися в Сонце. Якщо ви влетите у неї ногами вперед, ваші ноги опиняться ближче до чорної діри, ніж голова, і сила гравітації чорної діри діятиме на них сильніше. Отож сила тяжіння витягне вас у довжину і сплющить з боків.

...СОК
...ля
...онференції

...ля
...олоко
...ничиво
...кор

...серветки
...шдирне
...пачиво
...ма
...проп
...сб
...кзала
...ЧОРНА

Що більша чорна діра, то менше вона вас витягне і сплющить. А от якщо ви впадете в чорну діру, що утворилась із зірки, усього в кілька разів більшої за наше Сонце, то не встигнете долетіти до неї,

як вас розірве на шматки і перетворить на спазеті.

Коли ж ви падатимете в здоровенну чорну діру, то і не помітите, як проминете горизонт — край чорної діри, звідки нема вороття. Якщо хтось спостерігатиме за вашим падінням, то так і не побачить, як ви перетнете горизонт, бо сила гравітації викривлює простір і час біля чорної діри. Спостерігачеві здаватиметься, що, наближаючись до горизонту, ви рухаєтесь все повільніше і повільніше, а ваш силует стає щораз тьмяніший. Річ у тім, що світло, яке ви випромінюєте, потребуватиме дедалі більше часу, щоб покинути чорну діру. Уявімо, що ви перетнули горизонт об 11:00 — якби хтось поглянув на годинник на вашій руці, то побачив би, що стрілка поступово сповільнюється: до 11:00 вона так і не дійде.

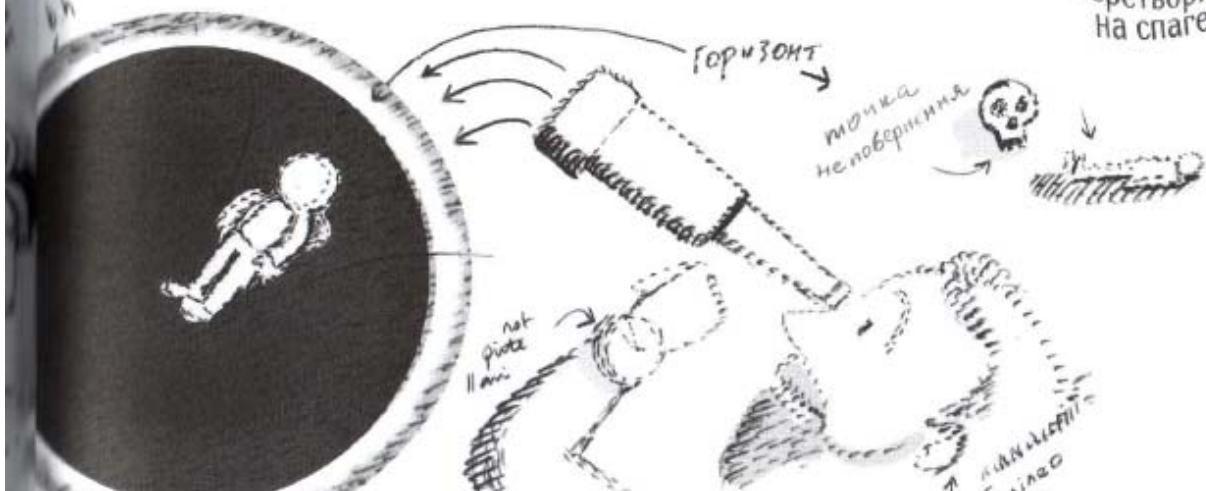
астронавт падає у чорну діру

і витягне і сплющить доки не

перетворити на спазеті

РОЗДІЛ 5

Як вибратися з чорної діри?

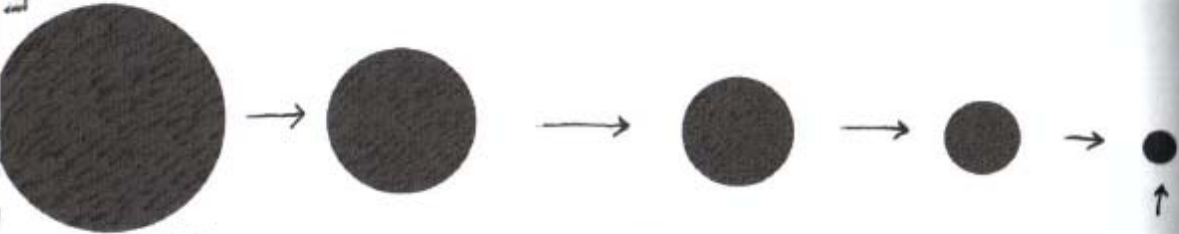
Раніше вважали, що з чорної діри нізащо не визволитися. Зрештою, чому б їх називали чорними дірами? Мовляв, усе, що в них потрапляє, — втрачено назавжди, а самі чорні діри існуватимуть до кінця всіх часів. Такі собі вічні в'язниці, звідки нема вороття.

ЗАГУБЛЕНИЙ

ВІРРЕЧЕНИЙ

Та науковці виявили, що це не зовсім так. Ледь помітні коливання в просторі й часі свідчили про те, що чорні діри — не такі вже й досконалі пастилки, як було прийнято вважати. Виявляється, з них поволі «витікають» частинки — це називають випромінюванням Гокінга. Що більша чорна діра, то повільніший відтік.

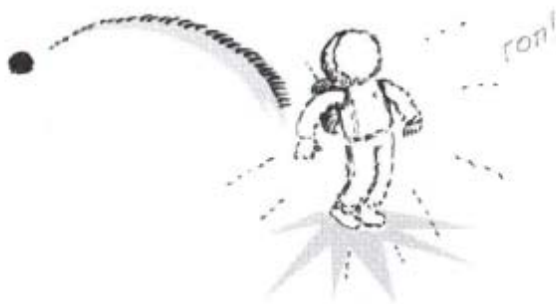
↑
Великі чорні діри випаровуються порівільно

Унаслідок випромінювання Гокінга чорна діра має поступово випаруватися. Спочатку швидкість випарування буде дуже низька, та що меншою ставатиме чорна діра, то швидше вона випаровуватиметься.

↑
що менші ставатиме чорна діра, то швидше вона випаровується

Врешті-решт через мільярди років чорна діра зникне. Отож чорні діри — аж ніяк не вічні в'язниці. Але що трапиться із в'язнями — об'єктами, які утворили чорну діру або впали в неї пізніше? Вони перетворюються на енергію і частинки. Дуже ретельно дослідивши те, що виходить із чорної діри, можна відтворити те, що там було всередині. Себто пам'ять про об'єкт, який упав у чорну діру, зникає не назавжди, а тільки на дуже тривалій проміжок часу.

З ЧОРНОЇ ДІРИ МОЖНА ВИБРАТИСЯ!!!

Розділ тридцять перший

А тим часом учні в шкільному актовому залі вже втомились і знудьгувались. Поки зі сцени за їхню увагу боролися знервовані, насуплені учасники конкурсу з різних шкіл, дітлахи совалися на кріслах, перешіптувалися й гиготіли. Однак найбільш збудженим і нетерплячим був професор Віздок, якому ніяк не сиділося на своєму місці в першому ряду поруч із директором школи та рештою суддів.

– Та всядся вже, Віздоку! Прощу тебе, чоловіче! – просичав до нього директор.

Він аж кипів від люті через те, що професор Віздок так нестримано поводився перед учителями й директорами з інших шкіл. Досі Віздок не завдав собі клопоту послухати хоч одну презентацію чи поставити хоч якесь запитання. Він тільки нервово крутив у руках програмку й витягував шию, розглядаючи актовий зал.

– Піду подивлюсь, чи Джордж готовий до виступу, – шепнув Віздок у відповідь.

– Нікуди ти не підеш! – прошипів директор. – Джордж і без тебе чудово впорається. Сядь і вдай, що ти хоч трохи зацікавлений! Чуєш? Ти сорочиш цілу школу!

Хлопчина на сцені закінчив свій виступ про рештки динозаврів.

– Ось звідки ми дізналися, – весело підсумував він, звертаючись до втомлених слухачів, – що динозаври вперше з'явилися на Землі двісті тридцять мільйонів років тому.

Вчителі чемно заплескали в долоні, хлопець зійшов зі сцени й приєднався до своєї шкільної групи.

Підвівся директор.

– А тепер, – зачитав він зі свого папірця, – виступить останній учасник, Джордж Грінбі, учень нашої школи! Прошу привітати Джорджа, який має презентацію на тему... – директор на мить замовк, а тоді оголосив назву теми.

– Ні, ні, його тема звучить не так! – втрутився професор Віздок. – Джордж розповідатиме, як працює Космос, найдивовижніший у світі комп'ютер. Привітаймо Джорджа!

Він заплескав у долоні, але ніхто його не підтримав. Запала тиша – всі чекали на Джорджа. Але той усе не йшов, і в залі знову здійнявся галас: діти збуджено загелготали, відчуваючи, що шкільний день добігає кінця.

Директор глянув на годинник.

– Даю йому дві хвилини, – сказав він решті суддів. – Якщо він за той час не з'явиться, його буде дискваліфіковано, а ми почнемо вручати призи.

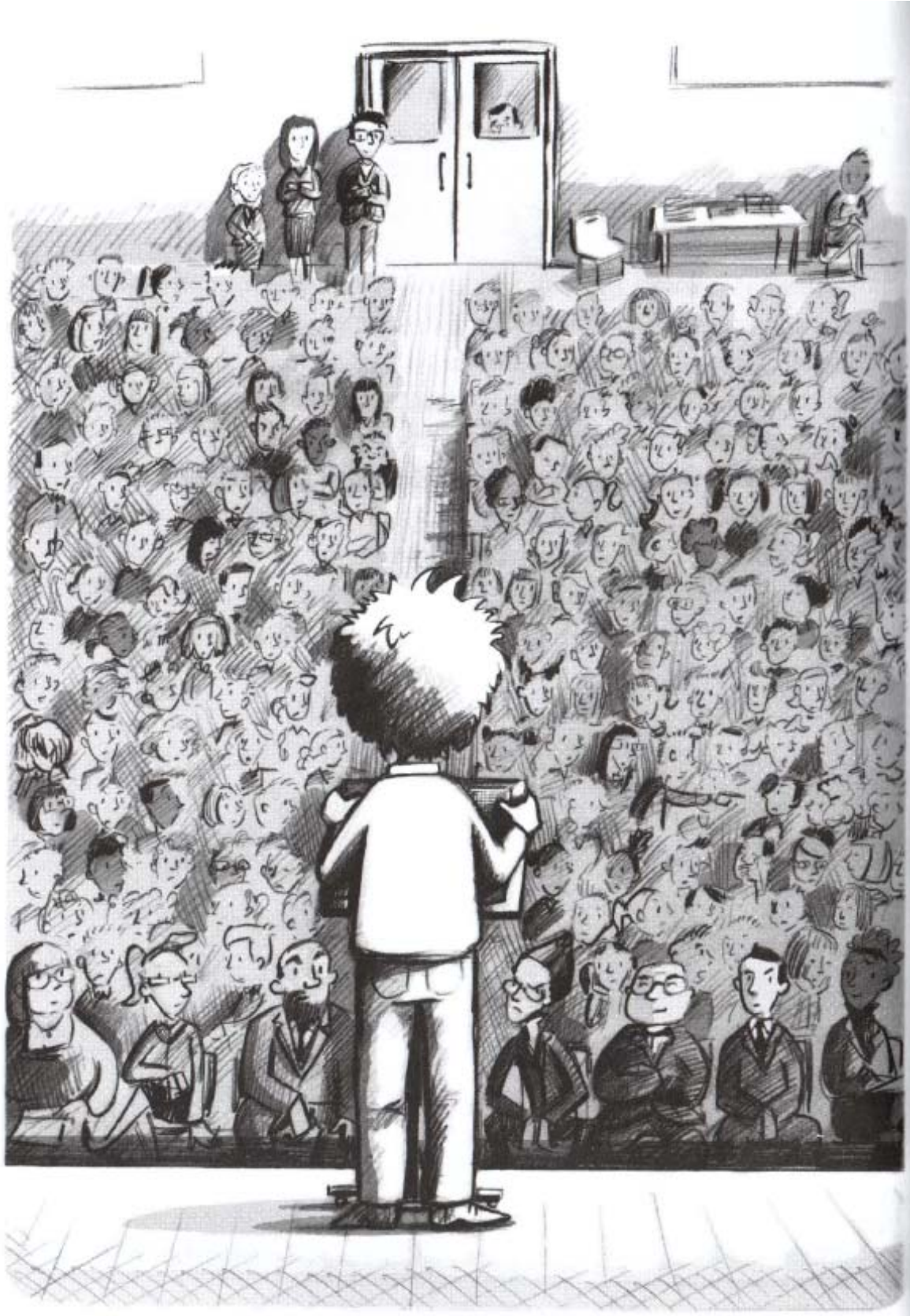
Директор, як і учні, мріяв про те, щоб раніше дістатися додому й прилягти на канапу, де й духу не буде тих осоружних дітисьок.

Стрілка рухалась уперед, а Джорджа все не було. Збігали останні секунди, директор вже обернувся до суддів і розтулив рота, щоб оголосити конкурс завершеним, як його увагу привернула якась штурханина в кінці актового залу. Всередину зайшло кілька людей: двоє дорослих – один тримав під пахвою ноутбука, – білява дівчинка і хлопчик.

Хлопчина побіг просто туди, де сиділо журі, й запитав: «Скажіть, будь ласка, я ще встигаю?»

– Встигаєш, Джордже, – відповів директор, зрадивши, що той таки з'явився. – Піднімайся на сцену. Успіху! Ми на тебе розраховуємо!

Джордж піднявся на велику шкільну сцену й став просто посередині.

– Привіт усім, – невпевнено почав він.

Юрба в залі проігнорувала його – всі і далі штурхали, тягали й щипали одне одного.

– Привіт! – ще раз спробував Джордж.

Йому аж в животі закрутило з нервів – ото йолоп, ще й стовбичить на сцені сам як палець! Та за мить Джордж опанував себе, пригадавши, що сказав йому Ерік дорогою до школи. Він вирівняв спину, розпростер руки й вигукнув: «Вітаю, школо Олдербеш!»

Дітлахи в залі з подиву позамовкали.

– Чуєте мене? – ще раз крикнув Джордж. – Вітаю, школо Олдербеш!

– Вітаємо, Джордже! – закричав у відповідь зал.

– Задні ряди мене чують? – голосно запитав Джордж. Ерік, який при-тулився до стіни в самому кінці залу, підняв угору великого пальця.

– Мене звати, – вів далі хлопець, – Джордж Грінбі. І сьогодні я хочу ви-ступити з презентацією. Її тема – «Мій таємний ключ до Всесвіту».

– Ні-і-і-і-і-і! – заверещав професор Віздок, скочивши з місця. – Це не та тема!

– Тихо! – сердито цитьнув на нього директор.

– Я йду геть! – розлючено сказав професор Віздок.

Він кинувся, було, до дверей, і вже дійшов до середини залу, коли помітив Еріка, який стояв позаду. Ерік махнув йому рукою, посміхнувся й погладив Космоса, якого тримав під пахвою. Віздок позеленів і прослизнув на своє місце, де знову тихенько всівся серед членів журі.

– Хочу вам сказати, – розповідав тим часом Джордж, – що мені неабияк пощастило. Я знайшов таємний ключ, який відчинив для мене Всесвіт. Завдяки ньому я дізнався силу-силенну всього про космос. І вирішив поділи-тися своїми знаннями з вами. Хочу розповісти про те, звідки ми взяли-ся: що створило нас, нашу планету, нашу Сонячну систему, нашу Галактику й Усесвіт. Поговоримо про наше майбутнє. Куди ми прямуємо? І що нам тре-ба зробити, щоб людство жило ще сотні років?

– Я хочу розповісти про це, бо наука насправді дуже важлива. Без неї ми б нічого не розуміли, а отже, не могли б нічого з'ясувати і приймати дієві рішення. Дехто гадає, що наука – нудна, інші кажуть, що вона небезпечна. Може, так і є, якщо ми не цікавимося наукою, не вивчаємо її та правильно не використовуємо. Однак варто лише спробувати її зрозуміти – і ви побачите, що вона неймовірно цікава й має величезне значення для нас і майбутнього нашої планети.

Тепер усі слухали Джорджа. Коли він зупинився, в залі було чути, як летить муха.

Джордж розповідав далі: «Мільярди років тому космосом блукали хмари газу й пилу. Спочатку ці хмари були розріджені й розкидані далеко одна від одної, але з часом, під дією сили тяжіння, вони почали стягуватися й ставали щоразу щільнішими...»

Примітки перекладача

1) с. 18. Було видно світло від ліхтарика, чулися голоси. Виявилось, що той будинок вподобали сквотери.

Сквотери – люди (переважно молодь), що самовільно, без відома власників, вселяються у незайняті чи покинуті помешкання.

2) с. 85. Найвища температура, зафіксована на Землі: 58°С, містечко Ель-Азізія, Лівія, 13 вересня 1922 року.

Група експертів Всесвітньої метеорологічної організації дійшла висновку, що рекордне значення найвищої температури, зафіксоване 1922 року в лівійському містечку Ель-Азізія, недійсне через помилку у вимірюванні. Тепер рекорд належить Долині смерті, що в Каліфорнії, де 10 липня 1913 року було зафіксовано температуру 56,7°С.

3) с. 93. У грудні 2006 року в космос запустили телескоп «Корот». Він оснащений детекторами, що дадуть змогу відкрити значно менші екзопланети, ніж досі, – майже удвічі менші за Землю.

За допомогою телескопа «Корот» було відкрито 32 екзопланети, а також близько сотні кандидатів, статус яких ще мають підтвердити. «Корот» вийшов з ладу раніше, ніж передбачалося. Наукові дані перестали надходити з 2 листопада 2012 року. Після кількох невдалих спроб перезавантаження телескопа було вирішено припинити його діяльність.

4) с. 111. Наразі людство бачило всього лиш тисячу комет.

На 18 квітня 2015 року науковці спостерегли й назвали 3 845 комет.

5) с. 117. У Сонячній системі є три карликові планети.

Міжнародний астрономічний союз офіційно визнав п'ять, карликових планет: Церера, Плутон, Хаумеа, Макемаке, Ерида.

6) с. 117. У Сонячній системі 165 відомих супутників планет: Меркурій – 0; Венера – 0; Земля – 1; Марс – 2; Юпітер – 63; Сатурн – 59; Уран – 27; Нептун – 13.

На сьогодні в Сонячній системі зафіксовано 173 супутники планет: Меркурій – 0; Венера – 0; Земля – 1, Марс – 2; Юпітер – 63; Сатурн – 59; Уран – 27; Нептун – 13.

7) с. 120. Наразі Сатурн має 59 супутників.

На сьогодні встановлено, що в Сатурна є 62 природні супутники.

8) с. 128. Наразі в Юпітера виявлено 63 супутники.

Сьогодні відомо, що в Юпітера є 67 природних супутників.

9) с. 195. Проте в грудні 2006 року, подивившись на зображення новоутворених каналів на марсіанській поверхні, науковці висунули неймовірну гіпотезу: на Марсі досі може існувати вода, захована глибоко під його поверхнею.

У вересні 2015 року Національна аерокосмічна адміністрація США (NASA) заявила про те, що виявлено докази наявності води на Марсі. Науковці використали нову техніку аналізу хімічного складу поверхні Марса. Їм вдалося знайти сліди гідратів, які містять молекули води, хлорат і перхлорат магнію, а також перхлорат натрію. Крім того, марсохід «К'юріосіті» (Curiosity) отримав дані, згідно з якими вода на Марсі міститься не тільки в льодовиках – а й близько до самої поверхні планети.

10) с. 295. Якщо десь і є ще одна Земля – а це цілком можливо – то вона далеко, далеко звідси.

23 липня 2015 року відбулася прес-конференція NASA, на якій оголосили про епохальне відкриття нової планети Kepler-452b. Планета міститься в сузір'ї Лебеда, за 1400 світлових років від Землі. Kepler-452b настільки схожа на нашу планету, що її неофіційно називають «Земля 2.0». Вона в півтора рази більша за Землю, але рік на ній триває майже стільки, як і в нас, – 385 днів.

Подяки

Щиро вдячна усім тим, хто люб'язно підтримав мою затію із «Джорджем». Тіф Легніс із літературної агенції «Дженклоу енд Несбіт» виконала свою роботу просто фантастично, як і всі її працівники з британського відділу. Ерік Сімонофф із американської контори «Дженклоу енд Несбіт» став для мене по-справжньому зірковим наставником. Велике спасибі Крістофу Гальфару з Кембриджського університету, який зробив неймовірний внесок у розробку наукового сюжету, опрацювання деталей і створення образів персонажів, а також Джудіт Кросделл з кафедри прикладної математики й теоретичної фізики, яка з великою терпеливістю і доброзичливістю допо-

могла організувати роботу й дала нам неоціненні поради. Особлива подяка Джоан Годвін за її невтомну, щедру підтримку. Дякую Семові Блекберну за технічну допомогу й роботу над аудіоверсією книжки. Спасибі прекрасній команді, що оточує мого батька, – за їхню відданість, турботу й чудовий настрій.

Хочу подякувати працівникам видавництва «Рендом Гауз» – Філіппі Дікінсон, Ларрі Фінлі й Енні Ітон – за те, з яким ентузіазмом і запалом вони взялися за «Джорджа». Дякую Шеннон Парк і Сью Кук – працювати з вами було фантастично. Чарівні ілюстрації Гаррі Парсонса наповнили оповідь життям, а Джеймс Фрейзер створив привабливу, чудову обкладинку, за що йому велика подяка. Спасибі Софі Нелсон і Джулії Брус за ретельне редагування й коректуру, Маркусові Песселу за перевірку наукових фактів, Клер Голл-Креггс й Ніні Дуглас, Баррі О'Доновану, Гейвіну Гілцбріку, Дену Едвардсу, Бронвену Бенні, Кетрін Томлінсон, Джульєтт Кларк і Мев Бенгем за їхню сумлінну працю, підтримку й добру волю.

Як і завжди, щиро дякую своїй мамі й Джонатану за все, що вони роблять для мене, за їхню безмежну доброту й повсякчасну підтримку. А найбільша подяка – моєму космічному татові. То була неймовірна пригода! Сердечно дякую за те, що подарував мені шанс попрацювати з тобою. Це змінило мій Всесвіт.

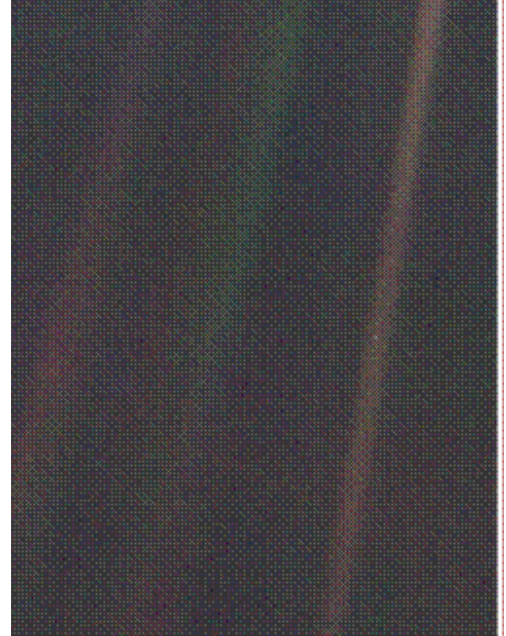
Люсі Гокінг

БЛІДА БЛАКИТНА ЦЯТКА

Бліда блакитна цятка (англійською *Pale Blue Dot* – Пейл Блю Дот) – це фотографія планети Земля, що показує її на тлі просторів космосу. Ця світлина була зроблена космічним зондом «Вояджер-1» з відстані 6,4 млрд км. Ідею зробити знімок та назву запропонував Карл Саган.

Карл Саган (Carl Edward Sagan, 9 листопада 1934 р., Нью-Йорк – 20 грудня 1996 року, Сієтл, США) – американський астроном і науковець, який був родоначальником науково-просвітницького жанру літератури, що присвячений космічному майбутньому людства.

Карл Саган названий своєю матір'ю Рейчел Грубер на честь її мами Клари Грубер, яка емігрувала у 1905 році до США із містечка Сасів під Львовом через рік після чоловіка Лейби (Луїса). Дід Карла був у Сасові човнярем на річці Буг. Батько Карла – Самуїл народився в 1905 році в Кам'янці-Подільському.

Земля – крихітна бліда цятка приблизно посередині правої смуги, знята з відстані 6 млрд кілометрів

14 лютого 1990 року НАСА відправило космічному зондові, який до того моменту завершив свою основну місію, команду розвернутися й зробити фотографії планет Сонячної системи. Однією з фотографій, які були отримані між 14 лютого та 10 червня 1990 року, було зображення Землі у вигляді блідої блакитної цятки на зернистому знімку.

Світла смуга, у якій лежить Земля – це артефакт, що виник через сонячне розсіяне сонячне світло. Зображення Землі на фотографії має розмір менше одного пікселя з 640 000, а точніше, за даними НАСА, лише 0,12 пікселя.

У промові від 10 травня 1996 року Карл Саган поділився своїми думками про справжнє значення цієї фотографії: *«Погляньте ще раз на цю цятку. Це тут. Це наш дім. Це ми. Всі, кого ви любите, всі, кого ви знаєте, всі, про кого ви коли-небудь чули, всі люди, що коли-небудь існували, прожили свої життя на ній. Безліч наших насолод і страждань, тисячі самовпевнених релігій, ідеологій та економічних доктрин, кожен мисливець і збирач, кожен герой і боягуз, кожен творець і руйнівник цивілізацій, кожен король і селянин, кожна закохана пара, кожна мати і кожен батько, кожна здібна дитина, винахідник і мандрівник, кожен викладач етики, кожен брехливий політик, кожна «суперзірка», кожен «найбільший лідер», кожен святий і грішник в історії нашого виду жили тут – на цій порошинці, підвішеній у сонячному промінні. Земля – дуже маленька сцена на безмежній*

Контрастна обробка.
Землю обведено синім

космічній арені. Подумайте про річки крові, пролиті всіма цими генералами й імператорами, щоб, у променях слави й триумфу, вони могли стати короткочасними господарями частини піщинки. Подумайте про нескінченні жорстокості, що здійснюються мешканцями одного кутка цієї цятки стосовно мешканців іншого кутка, що лише трохи відрізняються від них. Подумайте про те, наскільки часті між ними розбіжності, про те, як жадають вони вбивати один одного, про те, наскільки гаряча їх ненависть. Наша поза, наша уявна значимість, ілюзія про наш привілейований статус у всесвіті – всі вони пасують перед цією точкою блідого світла. Наша планета – лише самотня порошинка в навколишній космічній темряві. У цій грандіозній порожнечі немає ані

натяку на те, що хтось прийде нам на допомогу, щоб врятувати нас від нашого ж невігластва. Земля – поки що єдиний відомий світ, що може підтримувати життя. Нам більше нікуди піти – принаймні, в найближчому майбутньому. Побувати – так. Колонізувати – ще ні. Подобається вам це чи ні, але Земля – це зараз наш дім. Кажуть, астрономія прищеплює скромність і зміцнює характер. Напевно, немає кращої демонстрації дурного людського зазнайства, ніж ця відсторонена картина нашого крихітного світу. Мені здається, вона підкреслює нашу відповідальність, наш обов'язок бути добрішими один з одним, берегти і плекати цю блідо-блакитну цятку – наш єдиний дім».

(За матеріалами вікіпедії)

Космонавти залишаються романтиками

12 квітня 1961 року людина вперше полетіла в космос. З того часу космонавтика принесла людству не лише тефлоновий посуд, пасту в тюбиках, навігаційні прилади та наукові відкриття. Змінилося уявлення людства про Землю.

Перший космонавт Юрій Гагарін облетів Землю рівно за 108 хвилин. Коли він повернувся з космосу, він привіз із собою новий образ – «блакитна планета».

Зображення Землі з космосу справляло магічне враження, пригадує німецький космонавт Ульф Мербольд. З дитинства він хотів полетіти в космос, а політ Гагаріна був його першим яскравим враженням про космонав-

тику. Коли він сам уперше опинився на орбіті, він зрозумів емоції, які переживають космонавти. «Видно структури ландшафту у всіх подробицях. Горизонт – це крива лінія, вкрита чарівною блакитною оболонкою. Вона виглядає грандіозно, але вона дуже тонка, здається крихкою і вразливою», – ділиться враженнями німецький космонавт.

Космонавт Ульф Мербольд зізнається, що політ у космос докорінно змінив його світогляд. На його думку, планета потребує бережливої опіки. «Космонавти розглядають Землю як свого роду космічний корабель, на борту якого шість мільярдів пасажирів. Але умови проживання на цьому кораблі значно кращі, ніж на космічному», – каже Мербольд. Йому хотілося б, аби люди більше цінували життєві умови, які дає їм «блакитна планета». Адже залишити цей «корабель» ніхто з «пасажирів» не може.

*(За авторами: Матіас фон Гайн / Євген Тейзе.
Редактор: Христина Ніколайчук; <https://cutt.ly/gYakkLb>)*

Щоб покращити життя на землі, треба літати в космос

День авіації та космонавтики відзначають 12 квітня в усьому світі

Україна, яка входить до переліку перших космічних держав, активно розвиває ракетно-космічну галузь

12 квітня 1961 року людина здійснила перший політ у космос. Відтоді щороку у цей день відзначають Міжнародний день космонавтики. Приводів для святкування в Україні достатньо, адже наша держава є однією з країн із найбільшим ракетно-космічним комплексом, а в рейтингу космічної активності теж серед кращих.

Перший космонавт
Юрій Гагарін (зліва)
та «батько космонавтики»
Сергій Корольов (справа)

У Музеї Корольова відвідувачів не бракує

Супутники й інше космічне обладнання, які вже відпрацювали своє, зберігаються у фондах Музею космонавтики імені Сергія Корольова, що в Житомирі. Експонатів тут понад 5 тисяч, більшість із них – оригінальні. Наприклад, спускові апарати космічних кораблів, місяцеходи та скафандри.

Інтерес у відвідувачів такі цікавинки викликають неабиякий, тому популярності музеєві не бракує.

Космос вчить, як жити на Землі

До української космонавтики привертають увагу й досягнення першого космонавта незалежної України Леоніда Каденюка. У 1997 році він узяв участь в експедиції міжнародного екіпажу на борту американського шатла «Колумбія». Тоді в рамках наукової програми дослідники провели низку експериментів із вивчення впливу мікрогравітації на процеси росту й розвитку рослин.

Леонід Каденюк радить українцям оцінювати здобутки національної ракетно-космічної галузі належним чином. «Українці брали активну роль у підкоренні космосу, я сподіваюся, що так буде й надалі», – каже космонавт.

«Ви знаєте, мене часто запитують: навіщо літати в космос? Я відповідаю дуже просто: для того, аби покращити життя на планеті Земля», – додає Леонід Каденюк.

За О. Ремовською; <https://cutt.ly/BYazDTv>

Довідка

Сергій Павлович Корольов (родове прізвище **Королів**; 30 грудня 1906 р. (12 січня 1907 р.), Житомир — 14 січня 1966 р., Москва) — український радянський вчений у галузі ракетобудування та космонавтики. Уважається основоположником практичної космонавтики. Академік, під його керівництвом було запущено першу міжконтинентальну балістичну ракету, перший штучний супутник Землі, здійснено перший політ людини в космос та вихід людини в космос.

Богдан-Ігор Антонич

НА ШЛЯХУ

Обплетений вітрами ранок
шугне, мов циганя, з води
і на піску кричить з нестями,
обсмалений і молодий.

Ріка зміяста з дном співучим,
хвилясто хльостають вітри,

і день ховає місяць в кручу,
мов у кишеню гріш старий.

Клюють ліщину співом коси,
дзвенить, мов мідь, широкий шлях.
Іде розсміяний і босий
хлопчина з сонцем на плечах.

ВЕСЕЛКА

Надягла веселка
стрічок-стрічок,
як у свято.

Взяла коромисло
і пішла до річки.

Дорогою перестрів її
князенко соняшник
із золотим черевичком
у руці.

Поміряла веселка –
якраз на ніжку!

От вони й побралися.

***

БЛИСКАВКА

Живе собі королева –
королева темряви.
Кортить їй зазирнути
у дзеркало –
а темно.
Зблисне
на мить світлом –
зазирне:

Хто на світі найгарніший
– Ви, Ваша темність, –
відкаже дзеркало
похапцем.

Заспокоїться королева
на часину.

Сказано, писана красуня.

***

СТЕЖЕЧКА

Ходім зі мною, стежечко.
Обережно,
не зачепися за камінець,
переступи соломку
і під спориш не ховайся, –
все одно бачу.

А там,
за городом,
ого як ти виросла!
Сама біжиш,
через струмок перескакуєш,
батіжком по пилюці цв'юхаєш,
за сунцею збочуєш,
топчеш горох при дорозі.

Коли б глянути, стежко,
он з тої гори
на всенький світ!

Тільки не поспішай:
така верчена ти,
як дзига.
Але ж світ красний –
голова крутиться...

УКРАЇНСЬКЕ АЛЬФРЕСКО

Над шляхом, при долині, біля старого граба,
де біда-біла хатка стоїть на самоті,
живе там дід та баба, і курочка в них ряба,
вона, мабуть, несе їм яечка золоті.

Там повен двір любистку, цвітуть такі жоржини,
і вишні чорноокі стоять до холодів.
Хитаються патлашки уздовж всієї стежини,
і стомлений лелека спускається на хлів.

Чиєсь дитя приходить, беруть його на руки,
А потім довго-довго на призьбі ще сидять.
Я знаю, дід та баба – це коли в онуки,
а в них сусідські діти шовковицю їдять.

Дорога і дорога лежить за гарбузами,
І хтось до когось їде тим шляхом золотим.
Остання в світі казка сидить під образами.
Навшпиньки виглядають жоржини через тин...

ЗАМІСТЬ ВСТУПУ

Тієї п'ятниці, 25 квітня, було тепло і сонячно. Легенький вітер гойдав голівки квітів на клумбах і молоде листя на деревах. Діти йшли хто в садок, хто до школи, хто до профтехучилища. Батьки поспішали на роботу. Бабусі планували сходити в магазин, обмінятися новинами в черзі або на лавочці під підїздом. Дідусі продумували чергові ходи в боях на вуличних шахівницях. Коти визирали з вікон, вигрівалися на осонні або вилизували бляшанки з-під кільки чи шкірочки ліверної ковбаси. Собаки мали свої звичні собачі справи: ганяли котів, поливали куццики і ліхтарні стовпи, чекали вдома на нестерпно метушливих господарів.

Субота, 26 квітня. Із ранковим чаєм, школою (ну, бо шестиденне навчання), прибиранням осель, планами вибратися на природу, на дачу або в село — весна ж, чудова погода, роботи коло землі повно. Звичайна собі субота. Тільки, кажуть, птахів тоді не було чути. Комахи кудись поділись. І дим, кажуть, над станцією вився. Діти з дахів бачили.

Потім — вертоліт у небі. Цікаво, з чого б то? Перестали ходити автобуси й електрички. Таки димить станція. Може, листя старе спалюють? Тоді часто влаштовували суботники: працювали гуртом на користь держави, безоплатно і без можливості відмовитися.

А потім люди в респіраторах і з дозиметрами наче вишукували щось у траві. Поливальні машини розповзлися містом. БТР прокотився вулицею. Міліцейські патрулі всюди, та ніхто нічого не пояснює. Радіо мовчить. Обірвавсь міжміський телефонний зв'язок. Карети «швидкої» гасають туди-сюди. Біля лікарні натовп.

Що сталося? Аварія на станції? Як бути далі?

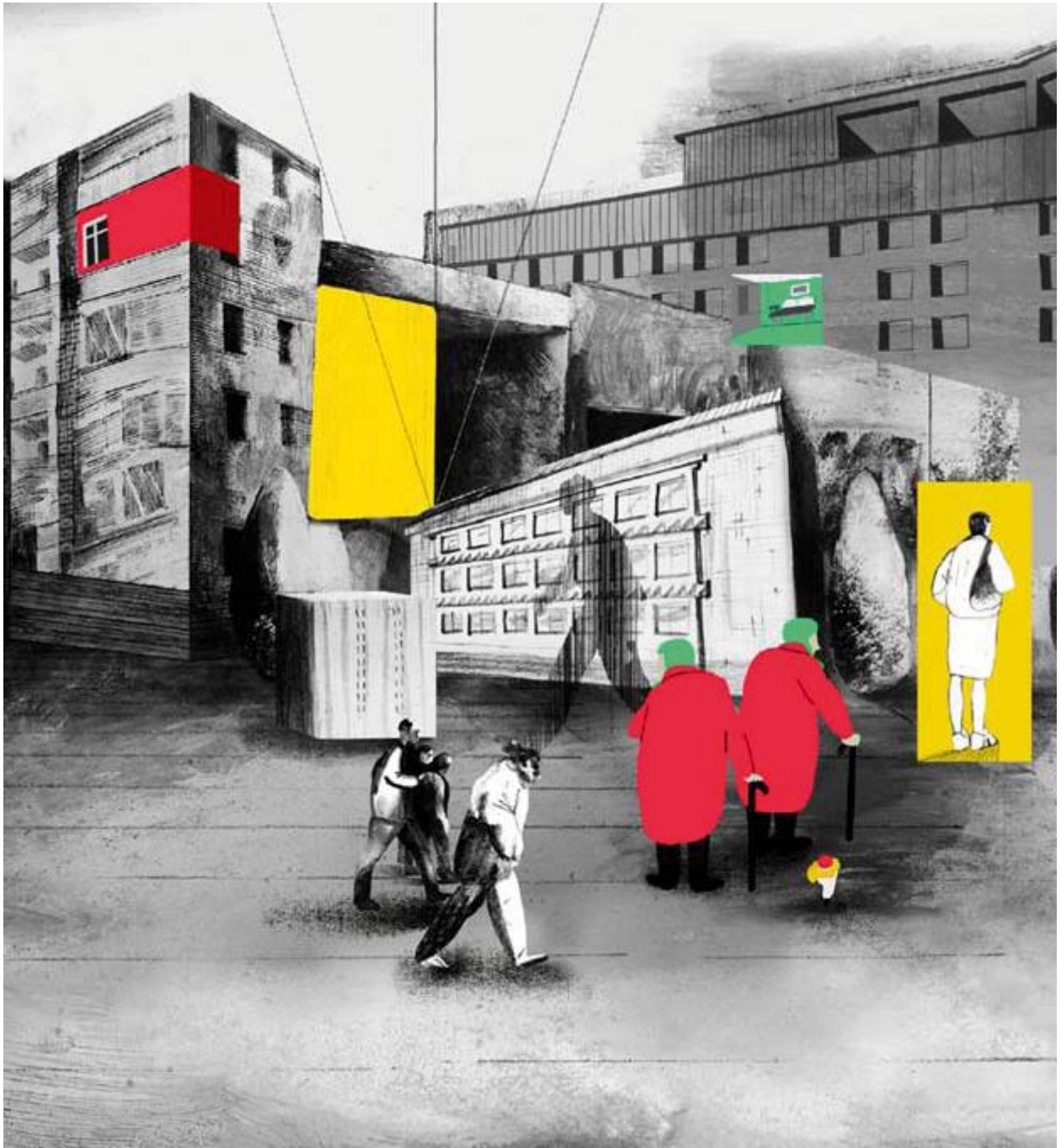
На всі запитання одна відповідь: «Ідіть додому». І майже пошепки: «Позачиняйте квартирки».

У країні під назвою Союз Радянських Соціалістичних Республік люди літали в космос, за три роки виконували п'ятирічні плани, мали передову медицину, будували найкрасивіші міста і найбезпечніші атомні електростанції. Вірили в силу науки і в те, що вони — вінець природи. І що немає нічого страшнішого за війну. Привчили себе до думки, що держава, якій вони віддають стільки часу й сил, неодмінно про них подбає. Хоч якось.

Тому, коли 27 квітня прип'ятчан зірвали з рідного міста й вивозили кудиінде з валіzkами найнеобхідніших речей або й тільки з термосом чаю та пакунком канапок у руках, вони вірили, що це ненадовго. Залишали котиків і собак, нечутних птахів і невидних метеликів. Сідали в автобус звичайними собі людьми, а виходили з нього чорнобильцями. Свідками катастрофи, про яку спершу не можна було говорити і якій згодом присвоїли сьомий, найвищий рівень складності за Міжнародною шкалою ядерних подій.

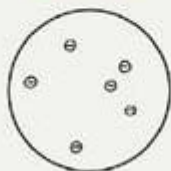

1803

1904

1911

1913

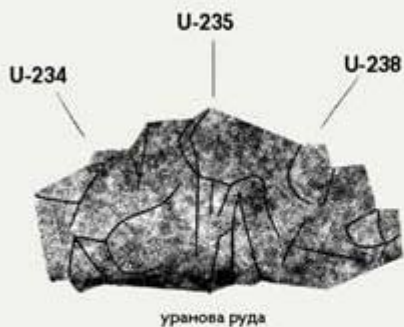

1926

АТОМ (у перекладі з давньогрецької «той, якого не можна розітнути навпіл») — найдрібніша частинка хімічного елемента, яка є носієм його властивостей. Будь-яка речовина складається з атомів.

Тривалий час атоми вважали неподільними. Та на початку XX століття вчені відкрили **електрон** (негативно заряджену частинку) і довели існування в атомі позитивно зарядженого ядра. Сам атом загалом електрично нейтральний.

Згодом фізики з'ясували, що ядро теж складається з окремих частинок, нуклонів: позитивно заряджених **протонів** і незаряджених **нейтронів**, між якими виникають сили ядерної взаємодії.

Ядра елементів з однаковим числом протонів, але з різним числом нейтронів називаються **ізотопами**. Уважають, що цей термін Фредерику Содді, який вивчав ізотопи, запропонувала шотландська лікарка й письменниця Маргарет Тодд. У перекладі з грецької він означає «те саме місце», оскільки ізотопи одного елемента мають схожі хімічні властивості й посідають те саме місце в періодичній системі.

Наприклад, природний уран, відкритий 1840 року і названий (як і планета з таким самим іменем) на честь давньоримського бога небес, має три ізотопи: уран-234, уран-235, уран-238. А загалом у цього елемента близько 26 ізотопів.

У природі переважають **стійкі (або стабільні) ізотопи**. Однак нас більше цікавлять **нестійкі (або ж радіоактивні) ізотопи**.

Радіоактивні ізотопи (радіонукліди) — це частинки, ядра яких здатні до радіоактивного розпаду. Вони теж є в природі, але здебільшого їх створюють штучно в спеціальних прискорювачах або ядерних реакторах.

Важливою властивістю радіоактивних ізотопів є період **напіврозпаду** — тобто час, протягом якого розпадається половина від первісної кількості ядер певного ізотопу. Період напіврозпаду може становити від мільйонних часток секунди до мільярдів років, а самі ізотопи поділяються на коротко- і довгоживучі. Скажімо, період напіврозпаду радіоактивного радону-220 — 55,6 секунди, йоду-131 — вісім днів, урану-238 — майже чотири з половиною мільярди років.

Радіонукліди, зокрема й уран-235 та уран-238, використовують в атомній енергетиці, військовій галузі, промисловості, медицині, сільському господарстві та в розматих наукових дослідженнях. Але, якщо не дотримуватися правил безпеки в поводженні з радіоактивними частинками, вони можуть завдати шкоди живим організмам і довкіллю через згубний вплив іонізуючого випромінювання.

КОНВАЛІЯ

Росла в гаю конвалія
Під дубом високим,
Захищалась від негоди
Під віттям широким.

Та недовго навітшалась
Конвалія біла, –
І їй рука чоловіча
Віку вкоротила.

Ой понесли конвалію
У високу залу,
Понесла її з собою
Панночка до балу.

Ой на балі веселая
Музиченька грає,
Конвалії та музика
Бідне серце крає.

То ж панночка в веселому
Вальсі закрутилась,
А в конвалії головка
Пов'яла, схилилась.

Промовила конвалія:
«Прощай, гаю милий!
І ти, дубе мій високий,
Друже мій єдиний!»

Та й замовкла. Байдужою
Панночка рукою
Тую квіточку зів'ялу
Кинула додолу.

Може, й тобі, моя панно,
Колись доведеться
Згадать тую конвалію,
Як щастя минеться.

Недовго й ти, моя панно,
 Будеш утішатись
 Та по балах у веселих
 Таночках звиватись.

Може, колись оцей милий,
 Що так любить дуже,
 Тебе, квіточку зів'ялу,
 Залишить байдуже!..

[Волинь, 30/X 1884]

ЦІКАВІ ФАКТИ ПРО ДЖМЕЛІВ

У дитинстві багатьом з нас говорили, що джміль – це чоловік оси. Ці дві комахи і справді схожі забарвленням і деякими фізіологічними особливостями, але багато в чому їхні життєві шляхи розходяться. Хоч джмелі є дуже близькими родичами зі звичними медоносними бджолами, у волохатого велетня є свої особливості в поведінці.

Хто рано встав, той штани взяв

Навесні матка з усіх сил шукає місце для створення бомбідарія (саме так називається житло джмелів), після чого засновує гамірливе «містечко». Навесні джмелі прокидаються рано, десь на початку квітня. Саме вони збирають найперші пилок і нектар. Вони є одними з найбільш холодостійких комах, адже терморегуляція нашого героя на дуже високому рівні: вони і роботою крил себе зігрівають, і пух, яким вкрите їхнє тільце, сприяє збереженню тепла. Поки інші сплять в очікуванні тепла, джмелі вже на всю збирають смачний нектар. Це дає їм певну конкурентну перевагу перед іншими видами комах.

Джміль-будильник

Велика джмелева сім'я живе в землі. Дуже часто «місцем прописки» джмелів стає чиясь покинута нора (крота або невеликої мишки), листова підстилка або дупло. Комахи живуть і трудяться, не покладаючи крил, а в кожній родині навіть є свій «будильник».

Джміль-трубач щоранку прокидається раніше за всіх і вилітає з гнізда, щоб розбудити інших. Його особисто призначає королева, а свій вибір вона робить за таким параметром, як найгучніше гудіння.

Строга ієрархія

Посадових інструкцій у джмелів дотримуються свято. Ще б пак, адже темп життя джмелів формувався мільйонами років. Джмелина сім'я – це 200-300 бджолиних осіб. Керує усією свитою королівська особа, за нею йдуть матки, які несуть відповідальність за наступне покоління. Далі – самці-бідолахи, єдиною функцією яких є здійснення «весіль» (а після весілля їх ще й виганяють). Є і різноробочі, і сторожа, і здобувачі.

Режим польоту

Тільки джмеля досить велике, порівнянні з розміром його крил. І довгий час вченому світу було невтямки, як же ця дзизкуча істота взагалі може літати – якщо в її «льотній» конструкції явно не дотримано необхідних для цього параметрів. Виявилось, все просто: крилами джміль махає не вгору-вниз, а обертаючи вперед-назад. Щось на зразок гелікоптера. Таким чином, вони навіть провітрюють житло – зупиняються на підльоті й починають активно махати.

Волохаті добряки

Невже комусь нехорошому спаде на думку атакувати флегматичну комаху. Це бджілка один раз ужалить і відійде у вічність, а от джміль буде робити це стільки разів, скільки йому захочеться. Треба сказати, що такою зброєю природа нагородила лише самок. А от самців вирішила поставити на місце – обійдуться. Але з агресією у джмелів проблем немає – не підходьте близько до нього й не намагайтеся позбавити його свободи, тоді він і жало не стане демонструвати, і не «дасть вам меду».

Комахи-інтелектуали

До речі, у джмелів є і деякі задатки абстрактного мислення. Мало того, що джміль вміє зігріватися, так ще й охолодитися не проти. Якщо при польоті розуміє, що трохи перегрівся, то запросто може випустити краплю рідини з рота. Завдяки активній роботі крил, вона випарується і остудить перегріту голову героя. Літаючий кондиціонер! А ще джмелі надкушують бутони квітів, щоб ті швидше розпустилися. Чим не інтелектуали? Побажаємо джмелям усього найкращого!

<https://cutt.ly/gURXAfV>

Факти про джмелів

1. У довжину доросла особина може досягати 2,5 сантиметрів.
2. У природі існує близько 300 видів джмелів.
3. В Австралію та Нову Зеландію вони були завезені відносно недавно.
4. Найближчими родичами джмелів є бджоли.
5. Шерсть, що покриває тіло джмеля, допомагає цій комасі зберігати тепло, зменшуючи втрати тепла вдвічі.

6. Перші джмелі з'явилися на Землі близько 30 мільйонів років тому.
7. Самки у джмелів зазвичай більші, ніж самці.
8. Температура джмелиного тіла становить цілих 40 градусів.
9. Ці комахи вміють зігріватися, швидко скорочуючи грудні м'язи, але робити це вони можуть тільки в польоті.
10. Живуть джмелі великими родинами, які налічують до 200-300 особин.
11. Один з джмелів-робітників – це трубач. Щоранку він першим вилітає з гнізда й особливим гудінням будить інших.
12. Джмелина сім'я живе одне літо. Восени всі комахи гинуть, крім кількох запліднених молодих маток, які зимують і в квітні починають будувати гнізда, відкладають яйця й заводять нову сім'ю.
13. У джмелів, так само як і в бджіл, є отрута, але, на відміну від бджоли, джмелі жало в жертві не залишають.
14. Ці комахи стали популярні як запилювачі завдяки своїй низькій агресивності.
15. Джмелі-зозулі відрізняються від інших своїх родичів паразитичним способом життя. Вони підкладають свої личинки в вулики інших джмелів, а також маскуються під них за допомогою фарбування.
16. При польоті джміль розвиває швидкість до 18 км/год.
17. Джмелине гніздо по-науковому називається «бомбідарій».
18. Джмелі в холодну погоду дружно «гудуть» в гнізді, фактично літаючи на місці, працюючи м'язами, зігріваючись і тим самим піднімаючи температуру всередині до комфортних 30-35°C.
19. У спекотні дні можна побачити джмеля біля входу в гніздо, який тріпоче крилами. Він займається вентиляванням гнізда.

<https://cutt.ly/oYfzGpV>

ДЖМЕЛІ ПО НАЙМУ: КОМАХИ-ЗАПИЛЮВАЧІ СТАЮТЬ ЗАТРЕБУВАНИМ ТОВАРОМ

Іванна Куровець, журналіст

Рання весна сприяє тому, що рослини зацвітають раніше, ніж вилітають комахи-запилювачі. Для того щоб не втратити урожай, фермери все частіше використовують джмелів. Як це працює?

Джмелі над вишнями гудуть

Джмелі-запилювачі стали частиною життя вітчизняних фермерів. Сьогодні вони гудуть над вишнями, томатами, абрикосами, лохиною, соняшником, огірком тощо. Експерти Асоціації «Ягідництво України» додають, що кількість

компаній, які застосовують джмелів для запилення ягідних культур, останніми роками постійно зростає. Особливо серед тих виробників, що вирощують ягоди в закритому ґрунті, адже це позитивно впливає на врожайність.

З джмелями з 2009 року працює Олена Болтовська. Про те, що попит на комах-запилювачів збільшується не в десятки, а в сотні разів, – вона знає не з чуток. Фермери дедалі більше розуміють, яку роль вони відіграють у запиленні рослин. «На жаль, кількість природніх запилювачів зменшується. Через неправильне господарювання помирають культурні бджоли. Також негативно впливають на запилення рослин кліматичні фактори. Не буде запилення, не буде ягідної, кісточкової продукції. Фермери та власники присадибних ділянок, розуміючи можливу небезпеку, усе більше купують джмелів.

Потрібно розуміти, що комахи різняться між собою терміном роботи. Є ті, які можуть працювати 8–10 тижнів, 10–12, а є з терміном роботи всього 4 тижні. Не всі фермери знають ці нюанси. Європейські джмелі працюють набагато довше, адже культура їх виробництва нараховується десятиліттями, натомість в Україні робляться тільки перші кроки», – розповідає Олена Болтовська.

Купуючи сім'ї джмелів, варто звертати увагу не тільки на термін їх роботи, але й на коробку, в якій їх відправляють, і на сертифікат якості або ветеринарний сертифікат. Джмелі у достатній кількості для відкритого ґрунту повинні розміщуватись у кліматостійких вуликах. Саме у них живуть джмелі різного розміру: маленькі, середні, великі. В одній сім'ї має нараховуватись більше 50 волохатих. Кількість джмелів, які необхідні для 1 га залежить від культури та погодних умов. Для яблуневих, абрикосових садів потрібно 4–6 сім'ї на гектар, для лохини, залежно від віку насаджень, – 6–8 сімей.

Є ще один момент, на який варто звернути увагу, – ментальний. «Людам важко зрозуміти, що джмелі – не конкуренти бджолам. Ніщо не примусить вилетіти бджіл з вулика, якщо на дворі менше +16°С, а от джмелі «працює» вже при +7°С. Сьогодні у нас усе починає цвісти при +6–7°С, і якщо рослину не запилити – урожаю не буде. Бджолярам потрібно зрозуміти, що джмелі ніякі не конкуренти бджолам, це трудяги з коротким віком життя, які допомагають фермерам отримати бажаний урожай», – додає пані Олена

За будь-якої погоди

На Івано-Франківщині знаходиться невелике молоде господарство – «Беррі Прикарпаття». Оскільки в регіоні багато дощів (а як відомо, більшість захворювань від них та землі), керівництво відразу прийняло рішення вирощувати ягоду в закритому ґрунті. Побудували теплиці, висадили ягоди нейтрального дня, які плодоносять з травня до пізньої осені, деякі з яких потребують запилення. Тому було прийнято рішення купити джмелів-запилювачів для закритого ґрунту. Ще одна причина такого придбання – це, як говорилося раніше – погода. «Хоча надворі весна, через низьку тем-

пературу бджоли не літають, а джмелі літають навіть у похмуру погоду зранку до вечора. Бджіл примусити працювати в таких умовах неможливо. З власного досвіду скажу, що якість ягід, запилених джмелями, набагато краща, ніж у самозапильних», – розповідає Богдан Лутчин, керівник господарства.

І не тільки в Україні

Джмелі сьогодні використовують не тільки для запилення різних рослин, але і для лікування та профілактики захворювань. Знаючи ці особливості, їх застосовують у агросекторі в усьому світі. Для вирощування комах почали створювати джмелеферми, організації, які слідкують за здоров'ям та їх міграцією. Одна з них – NARPC, яка об'єднає близько 170 учених з Північної Америки. А в Австралію їх спеціально привозять, оскільки на материковій частині їх немає. Деяким європейським джмелефермам більше 30 років, наприклад бельгійська компанія Viobest у 1987 році стала першою, яка почала вирощувати джмелів.

Україна поки у цьому напрямку робить тільки перші кроки. Аграрно-дослідницька фундація «Жива країна» стала першою в країні, яка застосувала закритий метод повного циклу продукування, а не лише дорощування джмелів у промислових масштабах. У 2016 році був побудований завод-лабораторія виробничою потужністю 6-10 тисяч джмелиних сімей на рік. То ж попит створює пропозицію. Затребуваність комах для запилення буде лише зростати.

Agravery.com

***

Іван Драч

В ТОВАРИСТВІ ДЖМЕЛЯ

Ще вчора джміль гудів – сьогодні вже нема,
Застиг від холоду, ледь лапками він меле,
Крилята задубілі не здійма
І тихо й тоскно дивиться на мене.

Беру його із затінку, кладу
На щире сонце – в затишок осоння.
Джмелями літаки собі гудуть,
І джміль до них гуде собі спросоння.

Я потім забуваю про джмеля.
А він нагрівся, з рукава стартує,
Та щось йому така важка земля,
Та вітер ним, підраним, гордує.

На ньому светрик чорно-золотий,
У нього груди ніжні, щирозлоті.
– Лети, – шепчу йому, – лети, лети,
Бо нам життя не в льоті, а в польоті!

Вже полудень. Аж чую – джміль гуде.
Куди там тому грому-бомбовозу...
Розправив крила, розігрівся день,
Летить джмелем навстріч зимі й морозу...

***

Олександр Олесь

ЗГАДУЮ: ТАК Я В ДИТИНСТВІ ЛЮБИВ...

Згадую: так я в дитинстві любив
Вибігти вранці із хати:
Тільки послухати шелести нив,
З вітром пісні поспівати.

Що говорив мені в лісі струмок,
Що мені поле шуміло –
Мозок не міг зрозуміть їх думок,
Серце ж моє розуміло.

Дивною казкою був мені світ, –
Так, наче він мені снівся.
Безліч пройшло з того часу вже літ, –
Світ же, як сон, і лишився.

***

СТЕП

Степ весною – наче килим,
Сонце кидає нитки,
Вишиває візерунки,
То розводи, то квітки.

Зеленіє степ весною,
З кожним днем пишніш стає,
То обсіплеться росою,
То враз пахощі полле.

Степ у літі – наче море,
Розіслався навкруги,
Хто його обійме зором,
Хто угледить береги?!

Ось подув південний вітер,
Захиталось море трав.
Справді, гляньте: степ широкий
Буйним сизим морем став!

Мов пустеля неоглядна,
 Степ пожовклий восени.
 Мов пісок, рудіють трави,
 Не шумлять уже вони.

Не почуєте вже співу
 Голосних, дзвінких пташок,
 Не побачите ніде вже
 Ні розводів, ні квіток.

Степ зимою – мов перина,
 Біла, рівна і м'яка.
 Спить на ній зима холодна,
 Баба люта і лиха.

Мертвий сон старої баби
 Злі морози стережуть,
 Доки їх вітри південні
 У яри не заметуть.

***

Джеральд Даррелл

МОЯ РОДИНА ТА ІНШІ ЗВІРІ

Слово на свій захист

А іноді перед сніданком цілих шість разів
 я встигала повірити у неможливе.
 БІЛА КОРОЛЕВА

Л. Керролл, «Аліса в Задзеркаллі»

Це розповідь про те, як наша родина прожила п'ять років на грецькому острові Корфу. Спочатку я хотів описати світ живої природи острова з краплиною смутку за далеким дитинством, але зробив серйозну помилку, впустивши свою рідню на перші сторінки книги. З'явившись на папері, мої родичі зручно влаштувалися самі та ще й позапрошували різноманітних друзів у всі розділи. І тільки завдяки величезним зусиллям та неабиякій спритності мені пощастило присвятити декілька поодиноких сторінок виключно тваринам.

Я намагався змалювати мою сім'ю точно й правдиво, саме такими, якими я їх бачив. Однак, щоб пояснити їхні найбільш чудернацькі вчинки, треба сказати, що тоді, на Корфу, всі ми були дуже молоді: Ларрі, найстаршому, виповнилося двадцять три; Леслі – дев'ятнадцять; Марго – вісімнадцять; а я, найменший, перебував у юному і вразливому віці десяти літ. Ми ніколи не знали напевне, скільки років нашій мамі, з тієї причини, що вона завжди забувала про дні свого народження. Скажу лише – мама була достатньо дорослою, щоб мати чотирьох дітей. На її прохання пояснюю також, що мама – вдова, бо, як передбачливо зауважила вона, люди можуть подумати бозна-що.

Навряд чи мені вдалося б написати цю книжку без допомоги й дружнього сприяння декотрих осіб. Говорю це для того, щоб відповідальність за неї поділити на всіх порівно.

Отже, моя найщиріша подяка:

Докторові Теодору Стефанідесу. З властивою йому великодушністю він дозволив мені скористатися матеріалами своєї неопублікованої праці про

острів Корфу, а також щедро постачив мені безліч жахливих каламбурів; деякі з них я використав.

Моїм рідним. Врешті-решт це вони мимоволі стали основними героями повісті і в значній мірі допомогли мені під час роботи над книгою, шалено сперечаючись з приводу кожного епізоду, який я з ними обговорював.

Моїй дружині – за те, що вона голосно сміялася, читаючи рукопис, і цим надзвичайно тішила мене. Потім, правда, вона пояснила, що її смішила моя орфографія.

Софі, моїй секретарці. В її обов'язки входило розставляти коми і нещадно виправляти незграбні інфінітивні звороти.

Особливу вдячність я хотів би висловити нашій матері. Їй і присвячую цю книгу.

Як ніжний, самовідданий і чуйний Ной, мама сміливо вела свій ковчег із кумедними нащадками крізь бурхливе житейське море, завжди готова до бунту, раз у раз долаючи фінансові мілини, ніколи не певна того, що команда схвалить її дії, і завжди готова нести відповідальність за будь-які неполадки на кораблі. Неймовірно, що мама знаходила сили переносити це плавання, проте вона його переносила і навіть залишалась при здоровому розумі. Як твердить мій брат Ларрі, і не без рації, ми можемо пишатися тим, як ми виховали нашу маму; всім нам вона робить честь, їй вдалося досягти тієї щасливої Нірвани, де ніщо вже не приголомшує і не дивує.

Ось, наприклад, недавно, в кінці тижня, коли мама зосталася вдома сама, їй несподівано привезли кілька кліток. В них було: двійко пеліканів, ясно-червоний ібіс, яструб та вісім мавпочок. Хтось слабший, можливо, і розгубився б від такої притичини, але тільки не мама. В понеділок уранці я побачив її в гаражі, – там за нею ганявся роздратований пелікан, якого вона пробувала годувати сардинами з бляшанки.

– Нарешті ти прийшов, синку, – ледве дихаючи, сказала вона. – Цей пелікан завдав мені трохи клопоту.

Я спитав, звідки вона знає, що це мої тварини.

– Ну, звісно, твої, любий. Хто ще міг би надіслати мені пеліканів?

Це доказує, як добре мама розуміє принаймні одного зі своїх дітей.

Насамкінець я волів би підкреслити, що все написане тут про острів та його жителів – чистісінька правда. Наше життя на Корфу нагадувало сонячну буфонаду, іскрометну комічну оперу. Гадаю, всю чарівність і неповторну атмосферу цього куточка землі точно відтворено на морській карті тих часів. Під детальними обрисами острова Корфу й берегової лінії континенту, внизу, стояла невеличка примітка для мореплавців: «Обережно! Бакени, що позначають мілини, часто опиняються тут не на своїх місцях. Моряки, будьте пильні біля цих берегів!»

ЧАСТИНА ПЕРША

МІГРАЦІЯ

1. НЕСПОДІВАНИЙ ОСТРІВ
2. СУНИЧНО-РОЖЕВИЙ БУДИНОК

<...>

Отак мені вдалося відкрити силу-силенну захопливих речей.

Я дізнався, що маленькі павучки-краби можуть змінювати забарвлення незгірш од хамелеонів. Візьміть павучка з винно-червоної троянди, де він сидів, як намистинка коралю, і перенесіть в прохолодну глибину білої троянди. Якщо павучок там лишиться (а здебільшого так і буває), ви побачите, як він поволі знебарвлюється, наче сили його тануть, і за два дні він вже біліє поміж світлих пелюсток, немов перлина.

В сухому листі під куцями фуксій я бачив зовсім інших павуків – маленьких злих мисливців, хитрих і жорстоких, як тигри. Вони походжали по своїй листяній території, блискаючи очима на сонці, часом зупинялись, підтягалися на волохатих кінцівках, щоб роззирнутись довкола. Помітивши муху, що грілася на сонечку, павук залякав, потім мляво починав рухатися вперед, безгучно, ближче, ближче, по дорозі прикріплюючи до поверхні листя рятівну шовкову нитку. Відтак, опинившись зовсім поруч, мисливець вичікував, злегка ворухнувшись лапками, кидався прямо на сонну муху і міцно стискав її у волохатих обіймах. Жодного разу я не бачив, щоб павук-мисливець прогавив свою жертву, якщо він заздалегідь обирає правильну позицію.

Всі ці відкриття захоплювали мене до такої міри, що я негайно мусив поділитися з кимось своїм захватом. Отож, стрімголов примчавши додому, я вражав рідню новиною, що рідкісні колючі чорні гусениці на трояндах – то ніякі не гусениці, а малята-сонечка, або яким незвичним способом комахи-золотоочки відкладають яєчка. Це останнє диво мені пощастило уздріти на власні очі. Я помітив золотоочку на трояндовім куці й дивився, як вона повзає, і милувався її гарними тендітними крильцями, немов із зеленого скла, та прозорими золотистими очима. Аж ось вона спинилась посеред листка, опутивши черевце, посиділа так якусь хвилю, тоді підняла хвіст, і, на мій подив, звідти потяглася тонка ниточка, схожа на світлу волосину. На самому її кінчику з'явилося яєчко. Трохи перепочивши, золотоочка повторила це дійство, і невдовзі вся поверхня трояндового листка ніби вкрилася густим мохом. Скінчивши кладку яєць, комаха злегка поворухнула щупальцями й пурхнула геть у зеленому серпанку своїх крилець.

3. ЧОЛОВІК ІЗ ЖУКАМИ-БРОНЗІВКАМИ

<...>

Новоприбулу черепаху охрестили Ахіллесом. Вона виявилася напрочуд славною і розумною тваринкою зі своєрідним почуттям гумору. Попервах

ми прив'язували її за лапу в садку, проте згодом, коли черепаха стала зовсім ручною, вона могла ходити куди заманеться. Хутко Ахіллес вивчив своє ім'я, і варто було раз чи двічі вимовити його, як він неодмінно з'являвся на поклик, шкандибаючи вузенькою стежкою навшпиньках і кумедно витягуючи шию.

Він полюбляв, щоб його годували з рук, всідався на сонечку, ніби король, а ми простягали йому листочки салату, кульбаби, виноградинки. Ахіллес любив виноград так само палко, як і Роджер, – через це вони були суперниками. Ахіллес сидів з повним ротом, ласував виноградом, обливаючись соком, а Роджер не зводив з нього заздрісних очей і ковтав слинку. Роджерові завжди справедливо видавалася його пайка, однак він, мабуть, вважав, що марнувати делікатеси на черепах не годиться. Якщо я інколи послабляв увагу, Роджер підкрадався до Ахіллеса й жадібно злизував з нього виноградний сік. Обурений такою фамільярністю, Ахіллес хапав Роджера за ніс, коли ж той і далі завзято лизав, Ахіллес сердито шипів, ховався у панцир і сидів там доти, доки ми забирали собаку.

Але найбільше Ахіллес уподобав лісові суниці. Він достоту втрачав здоровий глузд, тільки забачивши їх. Чалапав сюди-туди, благально дивлячись на нас своїми очима-гудзиками, витягав голову з німим запитанням: дадуть йому покуштувати ягоду чи ні? Дрібну суницю, завбільшки з горошину, Ахіллес міг проковтнути відразу; але коли він отримував крупнішу ягоду, скажімо, розміром з фундук, поведінка його робилася дивовижною.

<...>

Невдовзі після сумної розлуки з Ахіллесом я придбав у чоловіка із бронзівками нового вихованця. Цього разу голуба, ще майже пташеня, якого довелося годувати хлібом з молоком і розмоченим зерном. Цей птах був неймовірно потворний. Пір'я стирчало з червоної зморшкуватої шкіри всуміш із жахливим жовтим пухом, схожим на витравлене перекисом водню волосся.

Через його бридку зовнішність Ларрі запропонував назвати голуба Квазімодо. Я погодився, оскільки слово мені сподобалось, а його значення тоді я ще не розумів. З часом Квазімодо навчився сам піклуватись про себе, пір'я в нього відросло, але довго по тому на голові лишався чубчик жовтого пуху, що робив голуба схожим на бундючного суддю в затісній перуці.

Квазімодо зростав за незвичних обставин, без батьків, які могли б дати йому добре виховання, і тому він взагалі не вважав себе птахом, – відмовлявся літати, воліючи скрізь ходити пішки. Іноді йому кортіло вилізти на стіл або стілець. Він ставав унизу, хитав головою і туркотів глибоким контральто, аж поки хто-небудь підіймав його з підлоги. Квазімодо завжди палав бажанням взяти участь у всіх наших справах і навіть поривався ходити з нами на прогулянки. Однак ми були проти цього, бо завжди хтось мусив нести його на плечі, ризикуючи своїм одягом. Або ж коли він швендяв позаду самотійно, ми змушені були пристосовуватися до його кроку, а якщо

виривались уперед, то відразу до нас долиналио несамовите, благальне туркотіння. Квазімодо мчав за нами щодуху, хвіст його відчайдушно тріпотів, переливчасті грудки роздимались від обурення на нашу жорстокість.

Спав голуб тільки в будинку: нізащо не хотів поселитися в голубнику, який я зробив спеціально для нього. Не допомагали жодні умовляння й нотації. Найбільше йому припало до душі спати на краєчку ліжка Марго. Все ж незабаром його вигнали на диван до вітальні, бо щоразу, як Марго вночі поверталася в ліжку, Квазімодо прокидався, крокував по ковдрі і з лагідним туркотінням всідався їй на обличчя.

Ларрі першим відкрив у нього музичний таланти. Голуб не тільки любив музику, але явно міг розрізняти дві певні мелодії – вальс та військовий марш. Слухаючи будь-яку іншу музику він підходив ближче до грамофона й сидів там з напівзаплющеними очима, блаженно мугикаючи щось собі під ніс. Якщо ж це був вальс, Квазімодо кружляв навколо грамофона, робив піруети, вклонявся їй туркотів трепетним голосом. При звуках маршу, надто джазового, голуб випростувався на повен зріст, випинав грудки і гордовито походжав по кімнаті. Гортанне туркотіння робилося таким пристрасним, що, здавалося, він от-от задихнеться. Квазімодо ніколи не реагував подібним чином на жодну музику, окрім маршів та вальсів. Щоправда, іноді, коли йому довго не випадало слухати музику взагалі, він забувався і починав (у захваті, що нарешті чує мелодію) марширувати під вальс або ж навпаки. Проте щоразу опинявся і обов'язково виправляв свою помилку.

4. ПІВ ПУДА ЗНАНЬ 5. СКАРБИ ПАВУКІВ

<...>

Дорогий Джеррі Даррелл, після нашої нещодавньої розмови я подумав, що тобі для дослідження природи острова знадобиться який-небудь збільшувальний прилад. Посилаючи цей кишеньковий мікроскоп, я сподіваюсь, що він стане тобі в пригоді. У нього, звичайно, несильне збільшення, але ти побачиш, що для роботи в полі воно цілком достатнє.

З найкращими побажаннями щиро Тео Стефанідес.

P. S. Якщо в четвер ти матимеш вільну часину, заходь до мене на чашку чаю, і я міг би показати тобі деякі препарати.

6. БЛАГОДАТНА ВЕСНА

<...>

– Моє шанування, – завжди вітав мене Теодор офіційним тоном, наче ми були зовсім незнайомі, і тиснув мені руку в своїй звичній манері – різко смикав її донизу, немовби перевіряючи міцність вузла на мотузці. Завершивши формальності, ми могли переключити увагу на важливіші речі.

– Я... е-е... розумієш... саме працював з препаратами, – говорив Теодор,

– і натрапив серед них на те, що могло б зацікавити тебе. Це ротові частини щурячої блохи... *Ceratophyllus fasciatus*... ну, ти розумієш. Стривай-но, зараз я наведу мікроскоп... Ось... бачиш? Вельми цікаво. Я маю на увазі, що це скидається на обличчя людини, чи не так? Десь тут іще одне... е-е... предметне скло... досить оригінальне... О! Дивись. Це прядивний орган садового павука, або павука-хрестовика... е-е... *Ereira fasciata*...

І ми, захоплені й щасливі, схилилися над мікроскопом. Натхненно обговорювали безліч тем, а якщо, траплялося, Теодор не міг відповісти на якесь із моїх нескінченних запитань, то для цього були книги. На полицях з'являлися прогалини, Теодор брав звідти для довідки том за томом, і коло нас поступово виростала гора книжок.

– А ось циклоп... *Cyclops viridis*... я недавно спіймав його поблизу Говіно. Це самиця... зараз я покладу її в пробірку... е-е... гм... тут є кілька видів циклопів, знайдених на Корфу...

У кільці яскравого білого світла вимальовується чудернацька істота: грушовидне тіло, довгі щупальці тремтять від обурення, хвіст мов пагін вересу, і з кожного боку (ніби перекинуті через спину осла лантухи з цибулею) два великі мішки, повні рожевих намистин.

– ...називаються циклопами тому, що в них, як ти сам бачиш, одне-єдине око в центрі лоба. Себто в центрі того, що могло б слугувати їм лобом, якби циклопи його мали. В грецькій міфології, як відомо, циклоп... е-е... один з тих однооких велетнів, що кували залізо для Гефеста.

РОЗМОВА

ЧАСТИНА ДРУГА

7. НАРЦИСОВО-ЖОВТИЙ БУДИНОК
8. ЧЕРЕПАШАЧІ УЗГІР'Я
9. СВІТ У МУРІ
10. КАРНАВАЛ СВІТЛЯКІВ
11. ЗАЧАРОВАНИЙ АРХІПЕЛАГ
12. ЗИМА І ВАЛЬДШНЕПИ

РОЗМОВА

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

13. БІЛОСНІЖНИЙ БУДИНОК
14. БАЛАКУЧІ КВІТИ
15. ЦИКЛАМЕНОВІ ГАЇ

<...>

Дорога місіс Даррелл,
рентгенівські знімки показали, що у містера Кралевського зламано два

ребра: одне з них, на жаль, досить серйозно. Він замовчує причину травми, але силу, як видно, було прикладено чималу. Однак якщо він з тиждень не скидатиме пов'язки, то все зростеться без ускладнень.

Передаю всім сердечний привіт.

Ваш Теодор.

Р. С. Чи не лишив я у вас випадком маленької чорної коробочки, коли приїздив минулого четверга? В ній було кілька рідкісних екземплярів малярійних комарів і, здається, я її десь загубив. Будьте ласкаві, сповістіть мене.

16. ОЗЕРО З ЛІЛІЯМИ

17. КАРТАТИ ПОЛЯ

18. З ТВАРИНАМИ

ПОВЕРНЕННЯ

<...>

Коли пароплав вийшов у відкрите море і острів Корфу розчинився в ряхтливому перлистому мареві, чорна туга облягла наші серця і не відпустила до самої Англії.

Закіптюжений поїзд мчав з Бріндізі в Швейцарію. Ми сиділи в мовчанні, нікому не хотілося розмовляти. Вгорі, на сітці для багажу, заливались в клітках зяблики, скрекотали Сороки, часом Алеко видавав свій журливий крик. Внизу, біля наших ніг, хропіли собаки.

На швейцарському кордоні до вагона увійшов страхітливо вишколений чиновник і перевірів наші паспорти. Він повернув їх мамі разом з невеличким формуляром, без усмішки вклонився і лишив нас наодинці з нашим сумом. По якімсь часі мама глянула на заповнений чиновником бланк і заціпеніла.

– Ви тільки подивіться, що він тут написав! – вигукнула вона обурено. – Ну й нахаба!

Ларрі зазирнув у бланк і пирхнув.

– Це тобі кара за те, що ти поїхала з Корфу, – сказав він.

На маленькій картці, в графі «Опис пасажирів», акуратним крупним почерком було виведено: «Мандрівний цирк і штат службовців».

– Треба ж таке написати! – все ще гарячкувала мама. – Далєбі, яких тільки диваків нема на світі.

Поїзд мчав нас до Англії.

(Переклад Л. Гончар)

ВЧИТЬСЯ У ПРИРОДИ ТВОРЧОГО СПОКОЮ...

Вчись у природи творчого спокою
В дні вересневі. Мудро на землі,
Як від озер, порослих осокою,
Кудись на південь линуть журавлі.

Вір і наслідуй. Учневі негоже
Не шанувати визнаних взірців,
Бо хто ж твоїй науці допоможе
На певний шлях ступити з манівців?

Максим РИЛЬСЬКИЙ

ДОЩ

Благодатний, довгожданий,
Дивним сяйвом осіяний,
Золотий вечірній гість
Впав бадьоро, свіжо, дзвінко
На закурені будинки
Зголоднілих передмість.
Відкривай гарячі груди,
Мати земле! Дощ остудить,
Оживить і запліднить, –
І пшеницею й ячменем
Буйним повівом зеленим
Білі села звеселить.

Ліна КОСТЕНКО

ПІСЛЯ ДОЩІВ СМАРАГДОВА ДІБРОВА

Після дощів смарагдова діброва,
на білій ріні річка говірка.
І смужка сонця тонко пурпурова
далекій обрій пензликом торка.

Лежить городів гарбузова Мекка.
У тихе небо струменить тепло.
І над стареньким комином лелека
після дощу просушує крило.

ОСІНЬ-МАЛЯР ІЗ ПАЛІТРОЮ ПИШНОЮ

Осінь-маляр із палітрою пишною
тихо в небі кружляє,
осипає красою розкішною.

Там розсипа вона роси сріблесті,
Там тумані розливає,
Ліс одягає у шати барвисті.

Ліс обливає кольорами дивними,
Ніжно сміється до вітру,
Грає цілунками з ним переливними.

Фарби рожеві, злотисті, червоні,
Срібно-блакитне повітря...
Ніжні осінні пісні тиходзвонні!

Ліна КОСТЕНКО

***

Красива осінь вишиває клени
Червоним, жовтим, срібним, золотим.
А листя просить: – Виший нас зеленим!
Ми ще побудем, ще не облетим.

А листя просить: – Дай нам тої втіхи!
Сади прекрасні, роси – як вино.
Ворони п'ють надкльовані горіхи.
А що їм, чорним? Чорним все одно.

***

Шипшина важко віддає плоди.
Вона людей хапає за рукава.
Вона кричить: – Людино, подожди!
О, подожди, людино, будь ласкава.
Не всі, не всі, хоч ягідку облиш!
Одна пташина так мене просила!
Я ж тут для всіх, а не для тебе лиш.
І просто осінь щоб була красива.

smijana (smijana) пише,

2011-08-31 15:22:00

Маю вдома кілька раритетних випусків журналу «Дніпро» – не мною куплених, напевне, батьками. 1990 рік, березень. Стаття в розділі «Літературна критика» В. Базилевського. Мене зачепило написане ним ще у 1987-му році (опубліковане з іскороченнями) і повністю опубліковане в 1990-му. Бо відповідає моєму власному баченню і звучить на диво сучасно – попри відстань у часі.

«Поезія як мислення», Володимир Базилевський (уривок)

...Відмітна риса таланту – високий рівень думання. ...

Імітатор ладен вистрибнути з самого себе, аби звернули на нього увагу. ... З поетом такого трапитися не може. Бо він «природний, як природа» (Ліна Костенко). Він не імітує складності, а живе нею. Він заклопотаний тим, аби донести цю складність якомога простіше. Тобто у формах найгармонійніших, найдоцільніших.

Зусилля таланту і зусилля його антипода полярні. Перший пам'ятає про те, що поезія – вогонь «в одежі слова». Другий ретельно дбає, щоб та одежа – боронь боже – не відстала від останньої моделі моди. ... Талант будує, імітатор руйнує. Талант потрясають тайфуни та циклони епохи, імітатор носить з собою, як з писаною торбою. Талант органічно відчуває, що слово – тільки засіб, інструмент вияву чуття й розуму, імітатор оп'яняється словом, як наркотиком. Поет певен: творяще й організуюче начало – думка. Тому й звертається: «Не треба думати мізерно». Це сказано жінкою, хисту якої імітаторство не просто чуже – вороже в усіх його різновиявах. Ліна Костенко (мова про неї) належить до того рідкісного типу митців, для яких фальш неможлива, вона відразлива їх природі. ...

Творчість Ліни Костенко – приклад шляхетного служіння поезії.

Дивує сила характеру: в її останніх книжках, кожна з яких була подією року, немає жодного з так званих «віршів-паровозів». ...

Без таких людей усі розмови про високе призначення поета – тільки красиві слова...

Недавно я прочитав з десятків добірок поетів, які не мають ще власних книжок. Вірші багатьох «верлібристів», як близнюки, схожі між собою. На зміну старим стереотипам ідуть нові. ... Я сумлінно вчитувався у ті вірші, та, зізнаюся чесно, второпав мало. ... Не вистачало стрижня думки як об'єднуючої сили, здатної вдихнути життя в цю словесну масу. ... У цьому зв'язку творчість Ліни Костенко має значення принципове.

Голос криниці, чого ж ти замовк?

Руки шовковиць, чого ж ви заклакли? –

це звертання і до нашого сумління. Остання книга поетки, як і попередні, не розрахована на безхмарний настрій. Поезія мислі вимагає зустрічного руху мислі. ... Сила хисту виявляє себе вже у відборі матеріалу.

Ремісник пише про все, поет – про важливе.

<https://cutt.ly/VURCted>

Валерій Шевчук

ПАННА КВІТІВ

КАЗКИ МОЇХ ДОЧОК

ПЕРЕДМОВА АВТОРА

Ця книжка, що лежить перед тобою, читачу, писалася давненько, коли мої дочки були ще малі. Історія складання її цікава, і я хочу її розповісти, щоб і тобі був зрозумілий підзаголовок: «Казки моїх дочок».

Якось підійшла до мене тоді шестирічна дочка Юліана і каже:

– Тату, ось ти письменник, а ми не знаємо який!

– Звісно, не знаєте, – відповів я, – Бо я дорослий письменник, тобто пишу для дорослих. Виростеш і прочитаєш, мої книги.

– А чому б тобі не написати книги для нас, – сказала й старша моя дочка Мирослава, – А то всі знають, який ти письменник, а ми, твої діти, й не знаємо.

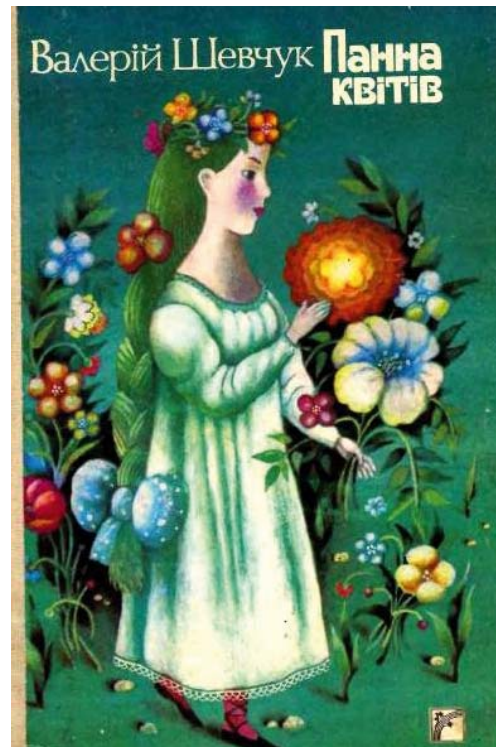
Я задумався: а може, й справді узяти й написати книгу казок, адже ми, дорослі й діти, потайки тягнемось до казки: мріємо – і це казка, сподіваємось – і це також казка. Але щось мене й стримувало.

– Боюся, – сказав своїм дочкам, – Дорослим писати легше, як дітям. Дітям треба писати по-особливому.

– Хочеш, ми тобі допоможемо? – сказала Юліана, – Он у мене в зошиті вже написано кілька казок, але так – по-дитячому. Візьми й перепиши, як це письменники роблять, по-дорослому.

– І я тобі хочу допомагати, – сказала Мирослава.

Юліанин зошит зберігається в мене й досі. Його не можу перегортати без зворушення. Вона писала великими друкованими літерами, бо інакше не

вміла, а ще малювала малюнки. Я уважно перечитав оті плоди дитячої фантазії, передивився малюнки, й мені подумалося: щось тут є. Отак разом вигадувати з дітьми, – може, й справді напишеться книжка?

І ми почали. Разом вигадували героїв (імена придумували дівчатка, і всі мої спроби щось і собі тут докинути відміталися категорично), разом обмірковували, як героям поводитись у тій чи іншій історії.

Поступово в моїй уяві почали вимальовуватися Бігунець та Котило, Панна квітів (до речі, цей персонаж близький до міфологічної Жінки з цвіту) із жовтим тюльпановим полем, Чотири сестри, дивне Місто, де не ростуть квіти, Дівчинка, яка шукала маму. Я захопився, і за літо, бо пишу передусім улітку в маленькій батьківській хаті в Житомирі, на околиці, де річка Кам'янка впадає в річку Тетерів, написав оцю книгу, яку дівчатка вирішили назвати «Панна квітів» (бо це так урочисто звучить!) і до якої я додав підзаголовок: «Казки моїх дочок». Потім ми читали ті казки: дещо дівчаткам подобалося, а дещо ні, адже я таки справді не дитячий, а дорослий письменник, дечим вони захоплювалися, а дещо критикували. І я подумав: все-таки страшенно важко бути дитячим письменником, значно важче, аніж дорослим... Згодом і дочки мої повиростали, в них інтереси стали інші, та й книжки інакші почали читати, і я про свої казки забув; зрештою, зайнявся іншими справами і, звісна річ, справами дорослими.

І ось тепер, переглядаючи свої рукописи, я перечитав цю книгу. Мені здалося, що все-таки вона могла б бути цікава дітям, саме тим, котрі люблять фантазувати, вигадувати, котрі бачать перед собою зелений світ не просто так, а населений найдивовижнішими істотами і найнезвичайнішими людьми. Ще тоді, коли писав оці казки, не хотів складати їх надто просто, щоб усе було розжоване і розкладене по однакових, гладко витесаних полечках. Завжди вважав і тепер вважаю: діти мудрі і часом сприймають твори глибше і тонше за дорослих. Вони мудрі, бо перед їхніми очима просторіше лягає широкий світ, вони йдуть у нього з широко розплющеними очима і з відкритими серцями. Отож, може, мені вдасться увійти в ті розкриті серця і зі своїм словом, може, вони послухають дорослого чоловіка, який захотів оповісти ще нерозказані казки, витворені далекого літа, здається, не тільки для своїх дочок, але й для Тебе, мій читачу.

Зміст

Золотий стіл

Чотири сестри

Місто без квітів

Бігунець та Котило

Панна квітів

Дівчинка, котра шукала маму

(За матеріалами: Валерій Шевчук. Панна квітів. Казки моїх дочок. Художник Ольга Рубіна. Київ, видавництво дитячої літератури «Веселка», 1990 рік, с. 5–6)

ПАННА КВІТІВ

1

Ця дівчинка, що про неї поведемо мову, жила, може, не в нашому часі і, може, не на нашій землі, як і всі, хто живе в казковому світі. Носила вона зелене платтячко, таке старе, що мусила щоранку зашивати його травою. На голові в неї була хустина, схожа на пелюстку, і світилася та хустина між травами, як голуба квітка.

Мала та дівчинка ледь-ледь кирпатий носик, від чого обличчя її здавалося трохи здивоване, і назвали б її люди простою, коли б не її очі. Були вони величезні й зелені, і коли хто придивлявся до них, то здавалося, що то не очі, а зірки якісь особливі світяться. Щось там таке промінилось у них і тріпотіло, таке щось цікаве й славне світилося й жевріло, що годі було не всміхнутися до тої дівчинки й не захотіти погладити її ніжно по голові.

І ще та дівчинка не мала власної хати, не знала ні тата, ні мами, а все кудись ішла, без кінця мандруючи по світі. І це не тому, що була вона така походяча і не могла всидіти на місці, а через химерну свою вдачу. Отже, ходячи отак по світі, спинялася Зеленоочка в якогось господаря, ставала в нього на службу. Спершу той жалів дівчинку і був до неї лагідний, але згодом звикав і до неї, і до її дивних очей. А люди здебільшого тим і химерні, що, як звикнуть до чогось, перестають помічати диво, на яке колись невимірно чудувалися, – хіба ж можна, щоб диво та й жило побіч? Тому й на чудові дівчинчині очі переставали дивуватися, і вже менше усміхалися до неї, і переставали ніжно гладити її по голові. Більше того, дехто навіть починав на неї кричати й лаяти, а дехто й руку підіймав, хоч дівчинка зовсім не була ледача. Вона працювала й працювала, але не так, як дорослі, а всього лиш як дитина.

Йдучи кудись послана, завжди спинялася біля квітки, з якої спивала мед бджола, і стежила за тим пильно. А часом піймає в коробку жука, прикладе її до вуха і слухає, як той жук невдоволено бурмоче, ніби хоче зрозуміти, як це воно сталося, що серед білого дня він забрів у ніч та ще й до того таку тісну і шкарубку?

Іншого разу дівчинка лягала на траву й дивилася, як хилитаються над нею суцвіття трави і як пишуть вони на хмаринках і на синьому тлі неба щось таке цікаво-небувале. Не кожен таке може уявити, особливо дорослі, в яких вона служила. Через це кричали й сварилися, а часом і руку на неї підіймали. Тоді Зеленоочка плакала гірко, як плачуть усі діти, і з очей її сипалися сльози, чистіші від джерельної води і солоніші від усіх морів та океанів. І коли виливалися з неї ті сльози, шморгала вона носиком і зводила голову. Дивилася якийсь час, як повільно і незграбно ворушаться на небі хмари, тоді зривала травинку і зашивала нову дірку на своїй сукенці. А потім брала в руки патичок і щезала, як щезає дим після того, коли гасне вогнище. Тоді її хороші очі були неначе випиті й змучені, і дивне світло не

мінилося і не грало в них, босі ж ноги ступали й ступали в білий порох і йшли, йшли.

Була дівчинка така мала й тендітна, що цвіркуни приймали її за свою сестру, а жайворони, дивлячись на неї згори, чудувалися: з якого це часу й квіти почали ходити?

Отак ішла вона довго. А коли доходила до тої межі, де кінчається світло і починається темінь, зовсім забувала про невдячного й сердитого господаря, і її виплакані очі знову наливалися чарівною силою. Лягаючи спати, вона довго не заплющувалася. Роса падала однаково на траву довкола й на дерева, на цвіркунів і на неї. Очі були розплющені доти, аж доки не відчувала Зеленоочка, що її кудись несе. Здавалося їй, що не поміж трав вона лежить, а знову-таки йде. І йшла вона отак і йшла аж до світанку, вже до нової межі, де кінчається темінь, а починається світло. І прокидалася з першим погуком птаха, знову маючи очі такі ясні, що зорі порівняно з ними – щось притьмарене й німе.

2

Того ранку було багато сонця, а трава від роси аж голубіла, й кожна павутина, що її розкидали по світі павуки, тримала по великій, світлій, як дорогоцінний камінець, краплині. Ці краплі промінилися і грали, відбиваючи від себе золоті списики променів, а Зеленоочка, прокинувшись у траві, довго сиділа, дивлячись на ті краплі. Її очі того ранку були чудові, як ніколи. Вона встала й розирнула і побачила тоненьку стежку. Зрештою пішла по тій стежці, яка привела її до не великої і не малої хати, стіни якої були не білі й не темні, вікна якої були з круглих шибочок, а дах із очерету. Двері були низькі, давно не фарбовані, а на ганочку, що складався з двох сходинок, сидів сивий дід, у роті якого стриміла череп'яна люлька. Із тої люльки снувався дим, якийсь трохи й не звичайний, наче стояв на тій люльці напівпрозорий, тонкий і худий чоловічок і топтався по жару обома ногами.

– Доброго дня, діду! – дзвінко сказала Зеленоочка і подивилася на старого такими очима, побачивши які, годі не розчулитись.

Дідок витяг із рота люльку і подивився на дівчинку таки захоплено.

– Яке воно славне! – сказав він лагідно, – А підійди-но ближче!

Дівчинка підійшла і знову зирнула величезними, зеленими й променистими очима.

– А справді славне, – сказав дідок, – Іди я тебе по голівці погладжу!..

Дівчинка підійшла ще ближче, і старий погладив її по голові, власне по голубій пелюстці хустини.

– Ви живете тут самі, дідусю? – спитала Зеленоочка.

– Авжеж, сам, – сказав дід, і прозорий худий чоловічок у нього на люльці затанцював, намагаючись витягти ноги, занурені в жар.

– То, може, вам треба помічниці? – сказала Зеленоочка, – Я вмю все робити: і їсти варити, і прати, замітати й грубу топити...

– Отака маленька? – здивувався дід, і прозорий димовий чоловічок у нього на люльці похилився вбік.

– Це нічого, що я маленька, – сказала дівчинка, – Правда, може, не зроблю все так вчасно, як дорослий...

– Коли так, залишайся, – сказав дід, і димовий чоловічок у нього на люльці начебто вклонився, – В мене небагато й роботи: носитимеш із лісу хмиз... Багато мені хмизу треба...

– Навіщо вам багато хмизу? – спитала Зеленоочка.

– Е-е, багато знатимеш – скоро стара станеш, – засміявся дід, і димовий чоловічок аж застрибав у нього на люльці, – А де твоя мама, дівчинко, чи тато? Де ти живеш, і чи знають вони, що пішла ти в найми?

– Мама й тато? – вигнула брову дівчинка, – А-а, ви про те питаєте... Дивно, чомусь усі питають у мене одне й те ж. А скажіть, дідусю, що таке мама й тато? Я в усіх питалася, і всі з мене сміються...

Тоді запалилися очі старого якимсь дивним вогнем. Він позирнув на малу так, що в тої мимохить зашкрябалоса щось у п'яточці, а на уста його лягла солодка усмішка.

– Бачу, що ти сирота, дівчинко. Певне, важко тобі жилося в світі?

– Еге ж, я, мабуть, сирота, – сказала тонко й трохи жалісно дівчинка, – Так і мій попередній господар казав. А що таке сирота, дідусю?

– Це коли ні мами, ні тата нема. То питаю: певне, тобі важко жилося на світі?

– Чи важко мені жилося? – спитала дівчинка, – Хто його знає! Помоему, не важко, бо, коли ставало важко, я брала собі та й ішла.

– Бідненька, бідненька! – сказав дід якимсь нещирим голосом і простяг холодну і кощувату руку, щоб знову погладити Зеленоочку.

– А чого це я бідненька? – здивувалася дівчинка, – І мені таке чудне те слово: сирота, начебто я й справді сир. А я, дідусю, тільки дівчинка. Прислужую я, знаєте, так: не добре й не погано, але вмію робити багато чого. Правда, я не зовсім моторна і часто люблю задивлятися на небо. Чи можна буде мені у вас дивитися у небо?

– Скільки завгодно, – сказав дідок.

– А ще я люблю балакати з жучками, цвіркунами і птахами. Попередній господар забороняв мені це робити.

– І вони тебе розуміють? – спитав старий, а димовий чоловічок застрибав у нього на люльці.

– Хто його зна, – сказала дівчинка, – Та й байдуже це... А ще я люблю дивитися на квіти...

– Дивитися на квіти? – посерйознішав дідок.

– Еге ж. Коли, наприклад, прилітає бджола і починає співати мед.

– А розмовляти з квітами ти часом не вмієш?

– Та не доводилося, – сказала Зеленоочка, – Я поки що тільки дивлюся... Дивлюся й милуюся...

– Вони й справді гарні, квіти, – заговорив украдливо дід, – Особливо

тюльпани... Такі ніжні й лагідні. Я й сам дуже люблю квіти, мене навіть квітковим батьком прозивають. А коли повіє вітерець, вони так чарівно похитують голівками...

– О, ви говорите не так, як інші дорослі! – вигукнула дівчинка, – Бачу, служити вам мені буде приємно...

– Авжеж, авжеж! – захитав головою дід, – Я ж бо із тих, хто співчуває бідним і знедоленим, сиротам і покинутим, сумним і загорьованим. О, ти навіть не уявляєш собі, як я їм співчуваю. Улегшую їм життя, моя люба сиріточко, і ніхто з них ані горя, ні печалі більше не зна...

Він прокашлявся в кулак, і знову позирнув на Зеленоочку. І засвітився в його очах такий вогник, який завжди засвічується в ката, коли полює він на птаха чи мишу.

3

– Оця біла стежка, – сказав старий, стаючи на ґанку і показуючи рукою, – доведе тебе до лісу. Ітимеш між трав і можеш скільки завгодно балакати і з жуками, і з цвіркунами. Можеш по дорозі й на небо дивитися, чому б і ні? Потім ти йтимеш повз поле, вкрите жовтими тюльпанами. Можеш подивитися, як бджоли співають з них мед. Але наказую тобі одне: боронь боже вирвати хоч один тюльпан! Не люблю я, коли рвуть квіти, бо мені тоді тяжко на серці стає.

– Та що ви, дідусю! – вигукнула дівчинка, – Я ніколи не рву і не рвала квітів!

– От і добре, – хитнув дід, і дим з його люльки став довгий-довгий і тонкий. Захитав той димовий чоловічок тонкою й малою голівкою, наче теж у чомусь дівчинку перестерігав.

– Можеш дивитися на ті квіти досхочу, – сказав дід, – Опісля рушиш до лісу, збирай хмиз, скільки донесеш, і повертайся. Сама бачиш, який я старий та кволий, тіло не гріє вже мене, і я мушу весь час палити в грубці...

– А їсти не треба вам варити? – спитала Зеленоочка, сяючи супроти діда ясним своїм зором, – А прибирати в хаті?

– Ні, ні! – замахав рукою дід, – Ти в мою хату й заходити не смій, он повіточка, то в ній спатимеш, сіна там доволі і всього. Я їсти й тобі варитиму.

– Трохи чудна мені у вас служба, – сказала дівчинка, – Але коли вам так добре, дідусю, то й згода...

– От і гаразд! – мовив дід і всміхнувся солоденько, – Може, недовго тобі в мене й трудитися доведеться, дістанеш щось миліше й пожаданіше, кхе-кхе!.. А коли буде в мене на дверях замок, – ще любіше всміхнувся дід, але якось так, що очі його і не всміхалися, а чоловічок на люльці погладшав, – то складай хмиз коло хати. Їсти вари сама он у тій літній печі, а харчі я тобі залишатиму в повітці...

– Десь будете ходити, дідусю?

– По селах, – зітхнув дід, – Як старець: від хати й до хати...

І більше нічого не розпитувала дівчинка, хоч не все їй було ясне, бо покликала її до себе та біла стежка, що кривулясто вилася, гублячись і виринаючи в травах. Трава захитала до неї торочкастими голівками, а вгорі вже дивувався жайворон: що то за синя квітка виросла біля критої очеретом хати? Дівчинка всміхнулася, від чого її зелені очі зблиснули, наче посипали з себе іскри, і забула раптом про свого нового господаря, а пішла собі по стежці й пішла. Поманив її Білий Світ, і їй так захотілося побалукати з жучками й почитати тих письмен, що їх пише на небі трава. Зрештою хотіла побачити й те тюльпанове поле, що розповів про нього дід, – сподівалася велику красу там уздріти.

– Стривай, Зеленоочко, – сказав із ганку дід, – Чим же носитимеш хмиз?

– А оберемком, – здивовано відказала дівчинка.

– Оберемком багато не наносиш, – мовив дід і почав скидати із себе паска. Кинув його дівчинці, і той, чорний та вигинливий, розпластався біля її ніг, як гадюка.

– Ой, діду! – згукнула дівчинка, – Такий дивний цей пасок!

– Візьми його, візьми, – сказав дід, – Стягатимеш хмиз і на плече собі закладатимеш.

4

Вона взяла того паска, який виявився холодний, як вуж, і мимохить озирнула його. Але пасок був як пасок, і вона перекинула його через плече. Відтак пішла по стежці, куди її манило, бо голубе, безмірне небо розкинулося навдокіл – блищали в тому небі срібні хмари і дзвеніли жайворони. Земля стелила їй під ноги зелені хвилі трави і кричав своє «Пить підем» перепел. Цвіркуни цвірчали невгомно, дмучи в свої дрімби, скільки їм повітря ставало. Тоді моргнув дід лівою бровою, й од його люльки скочив раптом димовий чоловічок і погнав довгими тонкими ногами вслід за дівчинкою. Вряди-годи він озирався, начебто чекаючи від діда підбадьорення, але той сидів з погаслою люлькою і всміхався так, як всміхається кіт, коли от-от має стрибнути на мишеня.

– Почекай мене, почекай! – гукнув димовий чоловічок Зеленоочці, – Так швидко йдеш, що й сили нема тебе наздогнати.

Зеленоочка здивовано озирнулася. Побачила, що по стежці за нею йде щось чудне: тінь не тінь, дим не дим. Те чудне мало і голову, і руки, і ноги, і тулуб, але було ж все прозоре.

– Ти хто такий? – здивовано спитала Зеленоочка.

– Як хто я такий? – задихано сказав димовий чоловічок, – Хіба не впізнала мене? Це ж я був на люльці старого Кріноса.

– Старого Кріноса? – перепитала Зеленоочка.

– Еге ж, отого діда, що ти з ним тільки-но розмовляла. А я – його дим...

– Ти так і звешся – Дим? – ще більше здивувалася дівчинка.

– Ні, я Димко. Хвали-не-перехвали-більше! Сам Крінос так мене назвав.

- То це він тебе за мною послав?
- Ні, – мовив Димко, – Він сказав: іди, але зроби вигляд, начебто це не я тебе послав, а пішов ти сам. Отже, пішов я сам, а не він мене послав.
- О, я бачу, ти розумний, Димку! – засміялася Зеленоочка.
- Та, здається, що так. Тільки думати багато мені голова болить...
- Вони йшли поруч по стежці, і трава шуміла довкола них: шурх-шурх!..
- То, мабуть, ти мені щось сказати хотів, Димку, що так сильно біг?
- Я сказати? – спитав Димко й задумався, – Що ж це я хотів сказати?
- Еге ж, що велів сказати старий Крінос?
- Отака моя голова! – вдарив себе в лоба Димко, – Скажи-но, як я тобі себе назвав на прізвище?
- Та чудно якось. Хвали-не-перехвали-більше!
- Та ж звісно, – зрадів Димко, – Я маю перед тобою нашого господаря похвалити. Він такий славний, і добрий, і розумний, і хоче щастя бідним людям, і немає кращого за нього, і мудрішого, і славнішого...
- Стривай, стривай, – аж розсміялася Зеленоочка, – Так ти мені словами памороки заб'єш. Хіба наш господар такий поганий, що так його хвалиш?
- Поганий? – здивувався Димко, – Чому поганий, коли я його хвалю?
- Ну вже ж, Димоньку, – погладила його по голові дівчинка, – Коли добрий, то й хвалити його не треба, діло його хвалить, а коли прославляють язиком, то тільки тоді, коли хочуть сховати зло.
- Ти так гарно погладила мене по голові, – сказав, аж очі заплющив, Димко, – Ану, погладь іще!.. Щось таке ти мудре сказала, що й не втямлю я.
- Зеленоочка знову погладила Димка, і той знову очі приплющив.
- Хе-хе! – сказав він, – Як добре... То як ти сказала: коли дуже когось хвалити...
- Ну, звичайно, Димоньку, – сказала дівчинка, – Коли добрий чоловік – то він добрий. Навіщо ж його тоді хвалити?
- А коли злий, то каже, щоб його хвалили, чи не так, Зеленоочко? То це значить, що і наш хазяїн злий?
- Він став і здивовано вирячив прозорі очі, і його прозоре обличчя стало заклопотане і зніяковіле, тоді як рука мимоволі почала почухувати гостре, але прозоре підборіддя.
- Та я не кажу цього, Димку, – мовила дівчинка, стаючи навшпиньки, бо щось перед собою дивно побачила, – Я тільки кажу, що добрі справи самі від себе добрі і навмисної похвальби не потребують... Чи не це воно, Димку, тюльпанове поле, що про нього старий Крінос казав?
- Перед ними і справді розстелилося жовте море. Скільки сягало око, хиталися чаші-голівки, і дивна тиша панувала навколо. Здалося Зеленоочці, що всі ті тюльпани повернулися до неї і дивляться. А може, хтось один звідти дивився, але дивився пильно й печально. І чомусь сумно стало дівчинці – озирнулася вона, щоб спитати про те поле, але не побачила коло себе нікого.

– Гей, Димку! – покликкала вона тихо, – Що це за поле таке?

Але їй ніхто не відповів, тільки тиша широко відлунула її голос, і той сумно якось заглух.

Обережно-обережно ступнула дівчинка між квіти, дбаючи, щоб не потолочити їх, і торкнулася однієї з них. Від того впала їй на долоню крапля, що викотилася з пелюсток і затремтіла, виіскрюючи.

Зеленоочка взяла ту краплю на язик і сплюнула: була вона гірка й солона, як людська сльоза.

На те пасок, що висів у неї через плече, заворушився і звів голову-пряжку.

– Велике й чудове поле ти бачиш, – сказав він, – Ніде в світі, ні в кого, ні в якій країні та землі немає такого поля. Чарівне, незрівнянне поле!

Зеленоочка перелякалася. Скинула бридливо паска з плеча, і той упав у траву, скрутившись.

– Хто ти такий? – вигукнула дівчинка, – Чому розмовляєш, паску?

– Я – Пасок старого Кріноса, – прошепотів той із трави, – Всі речі старого Кріноса розмовляють. Всі речі його вихваляють, бо він чарівник великий з великих!..

І знову озирнулася на тюльпанове поле Зеленоочка і побачила, що квіти таки повернені до неї і дивляться з тугою та сподіванням, начебто чогось чекають чи просять.

– Ні, це таки дуже дивне поле, – сказала вона, – Я тут щось таке дивне відчуваю...

– Це велике й чудове поле, – звів голову з трави Пасок, – Ніде в світі і ні в кого...

– Е, ти тільки це й знаєш, – перебила його Зеленоочка, – А моя душа відчуває, що тут щось не так. Щось тут моторошне, бо онде скільки квітів, а мені зовсім не хочеться ними милуватися...

І вона пішла звідти, вряди-годи озираючись, а Пасок поклав на траву мідяну пряжку, і з неї витворилася голова з двома мідними вушками. Потягла та голова за собою шорстке, шкіряне тіло, й воно округлило й залисніло. Великий вуж ліниво і неспішно протягував між стебла тюльпанів тлусте тіло, а голова його прихилилася до землі, бо думав той вуж одну тільки думку: чому, чому знайшлася така людина, котра не захопилася тюльпановим полем?

5

А Зеленоочка досить швидко забула про те, що її засмутило. Була вона дитина, хоч і казкова, і як тільки вступила в ліс, зашуміли над нею сосни і заспівали довкола пташки. А небо між гілками зробилося таке синє, що синішого й не буває. Забула вона про все неприємне й незрозуміле і спершу спробувала збирати хмиз, а як пройшлася трохи по лісі, не зустріла в ньому ані ломачки, ні тріски. Навіть шишок не було під соснами, тож вона дуже скоро забула й те, чого сюди прийшла. Плеснула в долоньки, і під музику

пташиного співу пішла собі в танок. І це тривало доти, доки не перечепилася об якусь витку рослину і не впала біля великої мурашиної купи.

– От хто позбирав увесь хмиз! – сказала вона, відкусила травину і, посмоктуючи солодкий сік, задивилася на те, як клопочуться мурашки, тягнучи цурпалля чи переносячи великі, видовжені яечка. Двоє мурашок, Вунько та Мунько, побачили дівчинку і полізли її вкусити. Тоді вона наставила їм пальця, і мурашки одночасно вкусили його, гадаючи, що завдали смертельного болю. Але Зеленоочка тільки засміялася, бо стало їй лоскїтно, а два ображені мурашині воїни полізли назад у мурашник розказувати про свої подвиги.

Зеленоочка ж забула вже й про мурашник, бо побачила маленького, але дуже серйозного жучка, який так уперто перелазив через бадилину, що весь час із неї скочувався і перекидався на спину. А що був він дуже впертий, то знову перевертався на животик і знову повз на ту ж таки стеблину, тоді знову перекидався і знову мотилляв лапками в повітрі. А що таки був дуже й дуже серйозний, то знову ставав на рівні і знову повз.

Так тривало доти, доки стояло на небі сонце, і дівчинка так і не втомилася стежити за тим серйозним товстуном, зате втомився сам жучок, бо й сонце вже зайшло, тож він тут-таки й заснув, щоб набратися сили, а вранці таки переповзти через ту бадилину. Зеленоочка теж утомилася, а що хмизу так і не знайшла, то й вирішила не повертатися до господаря сьогодні. Вона перевернулася на спину й позіхнула. І від того позіхання прийшла на землю ніч, і всі заснули, окрім хїба що тих, для кого ніч – це день, і дівчинка теж заснула, сподїваючись, що присняться їй неабиякі сни.

Старий же Крінос чекав і не дочекався хмизу, тож стурбувався й пустив Димка вистежити, де це подїлося те дївча з такими дивними очима. Він сидїв на ганку й думав, що ця мала чомусь турбує його більше, ніж то годилося, а ще він думав про те, що з неї вийшов би дуже й дуже гарний тюльпан.

У цей час Димко блукав по лісі, шукаючи Зеленоочку, а коли стало зовсім темно, сїв на пеньок і задумався. І думав він тільки одну думку, яку й досї не міг утямити: чи треба вихваляти по-справжньому добрих людей, а чи їх похвалить діло, яке вони чинять. Від думання заболїла йому голова, і то так, що він і чхнути боявся. Тому-то він знову пішов блукати, а коли знайшов Зеленоочку, то світїв уже місяць і роса падала на Світ і на все живе в ньому. І побачив Димко розплющені Зелені Очі, в які западала роса, і зрозумїв раптом димовий чоловічок, що дївчинка, яка спить перед ним, трохи незвичайна. Тому він став біля неї на колїна, поцїлував кїнчик зеленої сукенки, яка була зашита-перешита травною, і вирішив сторожувати її, а заодно й подивитися, чи не піде куди її Сон. А Сон вийшов з грудей Зеленоочки й пішов на довгих і тонких ногах, і за ним на так само довгих та тонких ногах подїбав Димко, і йшли вони так, одновимїрно похитуючись, а прийшли звїсно куди – на оте поле, чудне і жовте.

– Слухайте, слухайте, квіти! – сказав Сон Зеленоочки, – Мене послала до вас моя господиня, панна всього живого й зеленого...

– Вона панна всього зеленого й живого? – здивовано вигукнув Димко.

– Еге ж, – сказав Сон Зеленоочки, – Вона панна всього живого й зеленого, хоч, може, й сама про те не відає. А може, вона таки хоче бути нею, хіба я знаю? Знаю тільки, що вона любить цей світ, все живе й зелене в ньому. Тому й послала спитати у вас, квіти, яке чаклунство над вами учинено і чому плачете ви людськими гіркими сльозами?

Але квіти мовчали, тільки шелестіли тихо, і роса на дні їхніх суцвіть наливалася жовтою гіркотою й солоністю.

– Я Сон Зеленоочки, – сказав урочисто Сон, – Мене послала вона для того, щоб розгадати вашу таємницю... Чому ви смутні і печальні?

Але тюльпани мовчали і вже не шелестіли тихо, а стояли, понурившись, густо залиті місячним промінням. Тоді засміявся тихо Димко і плеснув прозорою долонькою Сон Зеленооччин по плечу.

– Хочеш, я тобі відповім, – сказав він, – Але спершу ти мені відповідж...

– Питай, – сказав урочисто Сон.

– Чи правду мені сказала Зеленоочка про те, що добрі похваляються ділами своїми, а хвали потребують тільки лихі?

– Свята правда! – сказав Сон.

– Тоді знай! – вигукнув Димко, – Всі ці тюльпани – люди! Це бідні, нещасні, скорботні люди, яких перетворив мій господар у гарні квіти, щоб не мучилися вони. Скажи, чи варто за таке його хвалити?

Тоді зірвався раптом над долиною вітер. Шалена повітряна хвиля гойдула тюльпани, викинули вони із себе гіркі краплі і захитали головами. Вітер хапнув Димка, і той закричав раптом тонко й пронизливо і знявся у небо, де й пропав. Стояв здивований і здерев'янілий Сон Зеленоочки, а з тюльпанового поля повільно виповз, сяючи мідними вухами, великий тлустий вуж.

– Іди геть із цього поля щасливих та гарних, – прошипів він, – Іди геть, бо розіб'ю тебе.

Він засичав, високо зводячи голову, а Сон Зеленооччин перестрашено позадкував.

– Почекай, Вуже, – сказав він, – Я ще одне хочу запитати. Ці тюльпани й справді гарні. І поле це таки чудове, але я хочу запитати ще одне, Вуже...

– Нічого не треба в мене питати, – зашипів Вуж, – Нічого не можу я знати. Нічого не відповім тобі, крім одного: це поле щасливих та гарних...

– Але чи вони, ці люди, – розпачливо вигукнув Сон Зеленоочки, – хотіли стати тюльпанами?..

Та Вуж зашипів, і засичав, і вистрілив просто в обличчя Сну роздвоєним язичком, і кинувся тікати геть Сон Зеленооччин з того поля щасливих та гарних, аби встигнути прискочити до своєї господині, очі якої були повні роси і яка дихала на повні груди чистим лісовим повітрям. Біля неї спали мурашки і пташки, трава і жалива, дерева і ніч серпнева, дзюркотливий струмок і поважненький, дуже серйозний жучок. І тихо співав їй цвіркунець із бандуркою, а Зелений Світ пив росу і напивався, а місяць світив і

розливався. Щедра тиша текла і пливла, і так якось дивно стало на серці в Зеленоочки, що розплющилася вона й зирнула в небо. І здалося їй, що не зорі вона бачить, а очі, і дивилися вони на неї й поморгували, а коло неї сидів її Сон і тихо плакав, розказуючи, що він побачив та почув. Але найбільше скаржився він на те, що на останнє запитання ні Вуж, ні тюльпани так і не відповіли.

6

І вперше задумалася серйозно Зеленоочка, хоч була вона дитина і ніколи ні над чим тяжко не задумувалася. Раніше, бувало, коли не подобався їй господар, у якого служила, то й забувала вона його і йшла собі геть, а він лишався десь за спиною, в темені, і зовсім зникав із її пам'яті. А вона й далі вільно пила собі сонце і слухала спів пташок і тішилася з усього, що було веселе й гарне. І ось тільки тепер відчула вона незбагненну тривогу, щось занепокоїло і знітило її. І подумала дівчинка: чи годиться їй і зараз забратися й піти собі геть, залишити це таємниче поле і не менш таємничого старого Кріноса? Може, варто зробити так, як робила раніше: махнути рукою й піти, забути про все, що її непокоїть?

Отак сиділа Зеленоочка й дивилася на світ великими і зчудованими очима і думала. Думала, думала, а очі її блимотіли в ранковому світлі так прегарно, що, коли б побачили її в цю хвилю Димко та Вуж, стали б вони дівчинці довічними друзями. Але Димко в цей час топтав вогонь у Кріносовій люльці, а Вуж спав між тюльпанів. Сам же старий Крінос приклав долоню до лоба і видивлявся, чи не йде дівчинка, що пропала, із в'язкою хмизу? Цієї ночі він знову про неї думав, і таки зміркував, що вийде з неї чи не найкращий і найжовтіший тюльпан. Бачив в уяві той тюльпан і тішився з нього й милувався, бо навіщо їй ходити по світі, такій мізерній та вбогій, коли можна стати гарною чудовою квіткою?

Ця думка втретє прийшла до нього, коли прокинувся. І Крінос навіть потоптався коло печі, в якій варив зілля, що перетворює людей на тюльпани, і зітхнув тяжко. Та й зараз він зітхнув, сидячи на ганкові, і лаяв себе подумки, що був нерозважний і не наносив собі хмизу задалегідь – не виглядав би тепер ту Зеленоочку, а сидів би і помішував вариво. І те вариво так би пахло, що йому й поспівати під ту хвилю захотілося б. А це він і зробив би – такий уже вдавсь у цьому світі, що тільки тоді йому добре ставало, коли варив оте зілля.

– Так, Димку, так, – казав він, – Мені тільки тоді по-справжньому добре, коли людям добро творю. А я таки добрий, Димку, бо допомагаю бідним та нещасним. Навіщо їм топтати землю, коли вони бідні й нещасні, хай краще гарними, чудовими квітами стануть. Нема, Димку, кращого й сердечнішого за мене, бо ніхто в цілому світі не робить, Димку, людям такого добра...

Димко вигнувсь боком, якось не так, як завжди, коли старий Крінос промовляв ці слова. І чомусь не схилився у звичному поклоні і не повторив

сказаних слів, як це робив завжди, тільки висмикнув одну ногу із жару, начебто йому запекло, і замахав нею в повітрі.

– Ти чимось стривожений, Димку? – спитав Крінос.

Тоді зітхнув Димко і сказав знехотя:

– Я знаю, що ти добрий із добрих, старий Кріносе. Але хіба неправда, що коли чоловік добрий, то його й хвалити не треба, а хвалять тоді, коли хочуть сховати щось негарне?

На ті слова засопів Крінос сердито чи ображено.

– Не свою думку ти вимовив, Димку! Хто тебе цього навчив?

– Чому це не моя думка? – обурився Димко, – Хіба я не можу придумати таких слів?

– Звісно, не можеш, Димку, – засміявся недобре Крінос, – Дурненький ти і можеш тільки повторювати думки чужі.

– Це я дурненький? – обурився ще більше Димко, – А хто мене називав весь час розумним?

– Ну, добре, добре, Димку, – всміхнувся Крінос і погладив його по голові.

– Ти так гарно погладив мене по голові, – аж очі приплющив Димко, – Ану, погладь іще!..

– Стривай, Димку. Ти й справді в мене розумний, і я несправедливо обмовив тебе дурненьким. Я тебе ще двічі погладжу по голові, коли ти скажеш, хто тобі сказав ті слова.

– Які слова? – перепитав Димко.

– Ну, ті, що ти сказав.

– А які я сказав?

– Про те, що доброго чоловіка й хвалити не треба...

– Це я сказав ці слова, – мовив Димко й аж очі приплющив, чекаючи, що його погладять.

– А тобі хто сказав? – спитав вкражливо Крінос і наблизив долоню до Димкової голови.

– Зеленоочка сказала, – мовив Димко і замуракотів, бо Крінос таки погладив його.

– А ти, коли розумний, не слухай Зеленоочку, – з солодкими нотками в голосі проказав Крінос, – Не може маленька дівчинка знати більше, ніж я, великий та дорослий. Не може маленька дівчинка більше за мене розуміти. Окрім того, хіба ти не помітив, Димку?

– Чого?

– А того, що вона носить убогу сукенку, яка вся геть позашивана травою. І того, Димку, що вона таки сирота. А що це значить, мій маленький розумничку?

– Що їй гірко живеться в світі! – вигукнув Димко.

– Ну ж звісно, розумничку! – сказав Крінос, – І ми їй допоможемо, правда?

– Певне! – рішуче сказав Димко, – Бідним та нещасним треба допомагати...

– Ми з неї зробимо найкращий із кращих жовтий тюльпан, – сказав, солодко примружившись, старий Крінос.

А дівчинка все ще сиділа в траві, думала й дивилася на світ великими й чудовими очима. І була така незворушна, що двоє мурашок, Вунько й Мунько, які знову прийшли вкусити її за пальця, щоб потім похвалитися своїми подвигами, зупинилися вражено і штовхнули один одного плечиком.

– Гей, Муньку, – сказав перший, – ти бачиш?

– Бачу, Вуньку, – сказав другий, – Це, здається, не проста дівчинка.

– А якщо це фея, Муньку?

– Фея вміє розмовляти з деревами, комахами та звірами.

– А я думаю, що це фея, Муньку. Дуже вже вона гарна.

– То, може, втечемо, Вуньку? Бо коли це фея, вона не подарує нам того, що ми кусали її.

– Справжня фея не буде на таке сердитися, Муньку. Давай підійдемо ближче.

Вони підійшли і почули раптом голос. Голос, що випливав із вуст дівчинки, голос тихий, теплий і солодкий, як мед. Голос задумливий та сумовитий, бо роздумувала вголос Зеленоочка, і Мунько з Вуньком застигли, стуливши пiski, – чудним їм здалося розуміти людську мову.

– Цей дивний, дивний сон, – казала Зеленоочка, – Ця незвичайна долина тюльпанів, де не співають ні цвіркуни, ні пташки... Чогось мені страшно повертатися і до тієї критої очеретом хатини... І немає нікого, зовсім нікого, з ким могла б я порадитися. Слухайте, мурахи й комахи, пташки, дерева й трави. Слухайте, квіти й зілля! Після того, що я побачила і знала, не можу я бути серед вас весела. Чомусь смуток поселився у моєму серці, як черв'як у яблуку. Я не можу забути те жовте поле, хоч це так легко: узяти й забути... Тут щось негаразд, бо квіти мусять бути веселі, на те вони й квіти. Мусять бути веселі трави й дерева, бо всі вони зелені і дають плоди. Щось я не розумію в цьому і щось мене турбує...

– Чуєш, Муньку, – штовхнув брата перший мурах, – Вона таке дивне каже...

– Еге ж, не випадає її й кусати, – сказав Вунько, – А може, ми, Муньку, все-таки втечемо? Якось моторошно мені стає...

– Такий ти страхополох, Вуньку! Давай відгукнемося до неї, може, вона почує.

Але вони не встигли відгукнутися, бо на стежці з'явився прозорий димовий чоловічок і сердито тупнув ногою:

– Ти чого, ледача дівчинко, не несеш старому Кріносу хмизу? – сердито сказав він.

– Я думаю, Димку, – лагідно сказала дівчинка й подивилася на димового чоловічка такими великими й гарними очима, що в того аж сльоза на око вибилася, – Ти, здається, зі мною не привітався. Доброго ранку, Димку! – сказала Зеленоочка й погладила Димку по голові, від чого аж зовсім перестав бути сердитий Димко і закліпав розчулено прозорими очками, – Ти

розумний і добрий, Димку, то скажи мені: чому я сьогодні сумна і чому не веселюся, хоч сонце світить чудово, а все навколо таке веселе?

– Бо ти забула принести старому Кріносу хмизу, – несміливо сказав Димко.

– Хмизу я ще принесу... До річі, де він, той хмиз? Але не це мене турбує. Йди-но, Димоньку, сядь мені на коліно...

– Е-е, щось тут на чудне заходить, – сказав Мунько, почісуючи лапкою шийку, – Може, й справді нам піти геть?

– Давай подивимося, Муньку, – сказав перший мурах, – Все-таки ми все розуміємо, що вони говорять...

– Мені ніяково сідати тобі на коліно, – сказав соромливо Димко, – Та й послав мене старий Крінос не для того. Послав, щоб ти хмизу скоріше принесла...

Але він все-таки присів Зеленоочці на коліно, і вона ніжно погладила його по голові.

– Я багато земель обійшла, Димоньку. І скрізь квіти були як квіти, і відчувала я, що справно вони живуть і все на землі гаразд. Я наймалася на службу, і хоч скрізь мене проганяли, не мала я ні до кого лихого серця – така я вже народилася, щоб по землі ходити, і тільки вдаю, що наймаюся до когось. Насправді я перевіряю, чи скрізь однаково й гарно світить сонце, чи однаково гарні пісні співають пташки й цвіркуни і чи скрізь я можу вільно й радісно сміятися.

– А що ти їси? – спитав Димко.

– Мені не треба їсти, Димку, хіба пити. І п'ю я росу, Димоньку, власне, вона сама наливається в мене, коли сплю.

– То ти не проста дівчинка, Зеленоочко? Ти якась дивна...

– Я – це я, Димоньку. І мені завжди здавалося, що я таки проста дівчинка. Скрізь це було так, і тільки на вашій землі я занепокоїлась. Щось дивне й негарне тут відбувається. Скажи мені, Димку, – мовила вона і знову погладила чоловічка по голові. – Чи правда те, що мені приснилося?

– Я не знаю, що тобі приснилося, – сказав Димко, приплющуючись від задоволення.

– Чи правда, що те тюльпанове поле – перетворені у квіти люди?

8

– Це правда! – сказав над ними раптом громовий голос, і вони підхопилися вражено, а Мунько й Вунько перелякано залізли під грудку і аж позаплющували свої ледь помітні оченята. На стежці стояв старий Крінос. Довгі сиві вуса спускались у нього аж до грудей, які ходили задихано. В руці він мав важкий костур, а очі блищали поважно й трохи сердито.

– Це правда, – сказав він, – і я радію, що ти така турботлива, дівчинко. Ти сирітка і знаєш, що таке горе на землі. Все те тюльпанове поле – таки справді люди. Бідні, нещасні люди, яким тільки я захотів допомогти. Можливо, вони й зараз не забули свого колишнього нещастя, через те так не-

село на тому полі. Але вони пізнають радість, бо вони цвітуть. Бо вони – квіти, які прикрашають землю, а не нещасні бідаки, які цю землю потворили. Я знайшов таке зілля, Зеленоочко, і чиню велике, добре діло!

І коли сказав він ті слова, дивна тиша утворилася навколо. Начебто позникали птахи і позамовкали цвіркуни, пропав і вітер – листя й пелюстя позавмирало й опустилося. Чутно стало, як важко дихає Крінос і як важко дихає, дивлячись на нього, Зеленоочка.

– Велике й добре діло він чинить! – вигукнув Димко.

– Так, велике й добре, – сказав Крінос, – І було б славно, коли б і ти захотіла від мене такої ласки. Ти тоді пішла б до тих тюльпанів і пересвідчилася б, що вони таки щасливі.

– Мені снився сьогодні сон, – сказала Зеленоочка.

– Я знаю про твій сон, – відказав Крінос, – Мені оповів про те Вуж, якого я послав, щоб допоміг зібрати тобі хмиз.

– Але той Вуж не відповів моєму Сну на одне питання, – сказала Зеленоочка, – На одне велике й важливе питання.

– Яке ж це питання? – спитав Крінос.

– Чи вони, ті люди, хотіли стати тюльпанами?

Тоді засміявся хрипко Крінос і заблискотів очима, аж вогники в них запахкотіли.

– А це ти повинна спитати в них сама, – сказав він, – Я ж пропоную: стань тюльпаном, і про все дізнаєшся. А не хочеш ставати тюльпаном, піди спитай у них теж. Я тим часом тут хмизу назбираю...

Він схопив Димка і поставив собі на люльку, яка вже стриміла в роті, і затанцював, завигинався Димко, притоптуючи жар, у той час як Зеленоочка дивилася широкими й незмигними очима на Кріноса. Личко її було бліде, а очі начебто й пригасли.

– Чого ж стоїш? – сказав Крінос, – Піди спитай, що їм краще: жити в холоді, голоді й бруді, помирати щодень і не померти чи цвісти в чистому полі прегарною квіткою?

Він пішов по стежці, важко гупаючи чобітьми, а Зеленоочка аж руки заломила, так важко й сумно зробилося їй на серці.

Тоді заспівав у неї над головою жайворон, і вона звела голову, бо зрозуміла, про що він співає.

– Бідна, бідна Зеленоочко, – співав той, – Бідна, гарна Зеленоочко! Що ти можеш учинити і що можеш удіяти?

Таки правду сказав Крінос: щоб пізнати горе чи щастя тюльпанів, треба самому стати тюльпаном. А коли ти ним станеш, то ніколи, гей, ніколи їм не зможеш допомогти! Бідна, бідна Зеленоочко, бідна, бідна дівчинко в зеленій суконці, підшитій травою!..

І бідна, бідна дівчинка в підшитому травою платті схилила голову й пішла, ледве перебираючи ногами, назад, до тюльпанового поля, бо над головою в неї і справді померкло сонце, і хмари напливли на його чисте плесо. З тих хмар протяглися віддала чорні руки – давали напитися найспрагли-

шим і найвисохлішим. І доки йшла Зеленоочка, доти збиралися над нею хмари, а коли спалахнула перша блискавка, в лісі вдарила сокира – це рубав хмиз старий Крінос. У роті в нього стриміла люлька, в якій танцював, витягуючи і затоплюючи в попіл ноги, Димко, а на вустах лежала крива посмішка – думав у цей час старий Крінос своє, і те, що він думав, навряд чи було гарне або ж добре.

Тоді озирнулася Зеленоочка на хмари, що купчилися над головою, на дерева, що сумували за спиною, на траву, що добігала до її ніг, і з великих, чудових її очей бризнули раптом величезні сльози.

– Хмари, хмари! – крикнула вона тоненько, зводячи малі, худенькі ручки, – і ви, дерева, і ви, трави! Дайте мені трохи своєї сили і свого розуму! Дайте мені зрозуміти мову тюльпанів, щоб пізнала я, чи не коїться тут, у вас, велике лихо? Я повинна це зробити, бо інакше ніколи-ніколи не зможу вже бути веселою, безтурботною і щасливою!

На те спалахнула блискавиця і голосно проїхався по небі грім. Відтак зашуміли дерева, і тихо відгукнулася трава. І диво дивне відчула Зеленоочка: здалося їй, що вона сама перетворюється в дерево, квітку чи траву. Що ноги її корою вбираються, зведені руки – гіллям, а тіло – стеблом. Що в неї потік раптом сік, як тече в зіллі, і суконька її ще зеленіша зробилася від трави, що нею була залатана. Зрештою, і ця трава теж наповнилася соком і проросла. Голуба її хустина синім пелюстям стала. І жайворон, ударивши крильми об сухий синій простір, закричав раптом на весь світ:

– Квітка, квітка нова утворилася! Ні, це Панна квітів прийшла на землю, дивіться, дивіться, дивіться!..

Тоді перестав рубати хмиз старий Крінос, і Димко насторожено завмер на його люльці.

– Що це воно там діється, Димку, га? – спитав Крінос.

– Здається, нова фея на землі народилася, – сказав трохи нетямкувато Димко.

– Що це ти мелеш, бовдуре? – сердито гримнув Крінос.

– Коли я для вас бовдур, а не розумничок, то я можу і піти, – ображено сказав Димко.

– Та сиди ти! – плеснув його по плечах Крінос і так зашкварчав люлькою, що Димко знову був вимушений танцювати. Старий же Крінос змахнув сокирою і став рубати далі.

9

А вона йшла. Важко уявити собі, як іде квітка, але не зовсім і квіткою вона була, а дівчинкою. Через те не так ішла, як пливла. Зрештою, вона й не відчула свого дивного перетворення. Здалося тільки, що виросла й набралася сили, якої не знала раніше. Все в ній співало й нуртувало, а невпевненість і беспорядність, що їх відчувала досі, зовсім пропали. Очі її стали ще більші і гарніші і почала вона ними незвичайно бачити світ. Прозирала не тільки те, що твориться в повітрі і на землі, але й під землею: бачила

коріння, що п'є земні соки, і земних істот, що здивовано поспинялися і повернулися до неї. Здивовано замовкли трави і все живе в травах, дерева і все живе на деревах. Птахи спинились у своєму льоті, а Вуж, який прокинувся серед тюльпанів, відчув тривогу. Звів голову й подивився, що це воно діється чудне.

Старий Крінос перестав рубати хмиз, зирнув на небо, а небо й справді було під цю хвилю незвичайне: спалахували в повітрі зливи і тяглися до землі. А поруч зацвітали латки незайманого небесного шовку – зливи бликали, по землі, начебто промацуючи те місце, де вони найпотрібніші, а може, це повиростали в хмар ноги і йшли вони туди, де їх давно чекали?

Зеленоочка вже доходила до тюльпанового поля. Велике й неозоре, воно було покрите пишним цвітом. Але не цвіт уразив дівчинку, а те, що побачила вона під поверхнею землі тисячі й тисячі зігнутих і скорчених людей, тисячі звернених угору облич, з ротів яких і виростали жовті квіти. Тисячі скручених, але й зведених рук, котрі хотіли прорізати землю і не могли, тисячі скручених спин і підтиснутих ніг. І почула Зеленоочка тисячний стогін з тисяч грудей. І був він глухий і затамований, бо роти в тих людей були заліплені тюльпанами. Тисячі очей безперервно плакали, і сльози котилися по брудних, спотворених гримасах, чорних обличчях.

Тоді й помітив дівчинку Вуж, і хоч і змінилася вона дуже від перетворення, все-таки впізнав її і, як сторож цього поля, не захотів підпустити ближче.

– Ану завертай! – закричав він, – Завертай, бо переб'ю тебе навпіл!

Але до нього простяглася мала й ніжна долонька і торкнулася його голови. І відпало навіки його жало, і закричав він тонко, як дитина, якій дають лупня.

Від того зовсім стривожився старий Крінос.

– Щось там, у полі, відбувається, – сказав він.

– Ти ж сам послав туди Зеленоочку, – відповів йому Димко.

– Щось там відбувається не те, що я гадав, – сказав Крінос і, підхопивши рукою сокиру, швидко пішов із лісу. І чим далі, тим пришвидшував ходу, вряди-годи задираючи голову й зиркаючи в небо. Хмарки й досі грали сліпими дощами, але здалося йому, що таки збираються сюди. Сходяться звідусіль, тягнучи за собою довгі тіла, і, побачивши це, вже щодуху побіг старий Крінос. Чоботи його лунко били об землю, і сам він ріс, стаючи все більший та більший. Обличчя його перекошилося від люті, і не було вже на ньому ні погідного виразу, ні усмішки. Гунав чоботищами так, що, здавалося, гримить звідусіль грім, а Димко, безсилий втриматися на люльці, злетів і перелякано впав на землю. Він сів біля тої грудки, під якою ще й досі ховалися Мунько й Вунько, і затулив долонями вуха. Тоді Мунько й Вунько побачили, що є такий, котрий боїться більше за них, і вилізли зі сховку, а потім і на дерево подряпалися, бо все-таки цікаво подивитися, що це воно там відбувається.

А Зеленоочка начебто і не чула дикої за собою погоні. Вона була така

вражена побаченим, що не могла й пальцем кивнути.

– Так ось яке твоє добро, старий Кріносе! – прошепотіла вона, – Он для чого треба було безперервно тебе хвалити! Невже ці люди й справді хочуть бути там, у землі, невже їм там добре?

Тоді почула вона, що побіч неї шепоче трава. Побіч неї стояла дика грушка, зашепотіла й грушка. Зеленоочка зрозуміла ту мову, бо це про неї і до неї був той шепіт.

– Панна квітів прийшла! – шелестіла грушка, – Всі тебе довго-довго чекали. Мерщій розчаруй те поле!

– Панна квітів з'явилася, – шамотіла й трава, – Принеси звільнення цим заклятим у тюльпани, адже вони так довго тебе чекали!

– Хто вам сказав, що я Панна квітів? – мовила Зеленоочка, – Я проста собі дівчинка, може, трохи й казкова, сирота, яка блукає по світі. Я тільки можу поспівчувати цим нещасним...

– Не барися, Панно квітів! – зашепотіла грушка, – Не барися, бо вже старий Крінос біжить!..

Тоді озирнулася Зеленоочка і справді почула шалений тупіт Кріносових чоботиськ. І почула вона жарке його дихання, і почула свист його сокири, якою розмахував він, біжучи. Стало страшно на мить Зеленоочці, і, як там, у лісі, озирнулася вона на хмари, що таки сходилися до цього поля, і на грушку, що підбадьорливо до неї зашелестіла, і на траву, що хвилювалася біля її ніг. Тоді вона стисла щосили кулачки, і з великих, чудових її очей знову бризнули величезні сльози.

– Хмари! Хмари! – крикнула вона тоненько, зводячи малі, худі ручки, котрі наче ніжне пелюстя були, – злийте на це поле свою воду. Лийте воду, а ти, сонце, печи! Збудіть цих людей, і хай ті, хто не хоче тут залишатися, хай усі ті встануть!

Саме в цей момент зійшлися над полем хмари, і від того, що вони зіштовхнулися поміж себе, спалахнув величезний круглий вогонь. Цей вогонь упав на старого Кріноса і за мить перетворив його на величезну каменюку. Цей вогонь упав на мідні вуха сторожа поля Вужа, який і досі сопів поміж тюльпанів, і той знову перетворився у пасок з мідною пряжкою.

Цей вогонь прокотився через поле, як величезне світило, і розсипав навдоділ тисячі іскор. На заході з-за хмар визирнуло сонце, й іскри застрибали навколо, підстрибуючи і згоряючи. Водночас линув з усіх хмар, що зібралися над полем, дощ, і цей дощ, просвічений сонцем, раптом зазвучав, витворюючи нечувану, дивовижно гарну музику. Зеленоочка ступила крок наперед і простягла руку. І на той її помах заворушилося тюльпанове поле. Тисячі тисяч ротів виплюнули раптом пророслі з рота жовті тюльпани, і ті злетіли вгору, наче водограй. Тисячі тисяч рук прорвали нарешті землю, і дощ полив по їхніх почорнілих тілах. І здавалося від того, що всі вони плачуть чорними слізьми, і це був найрадісніший плач, що його колись чула Зеленоочка. Адже знову вони стали людьми, знову могли рухатися і радіти сонцю. Можливо, через те підвели вони руки вгору, назустріч дощу, і той

мив їх і мив – відтак затанцювали всі разом, викидуючи щасливо руками й ногами, і зі щасливим сміхом та плачем жадібно пили і дощ, і сонце, що щедро на них лилися.

10

Тоді відчула Зеленоочка, що вона дуже стомилася. Так стомилася, що не може вже й повік утримати, а хоче виспатися і відпочити. Дощ змив із неї те, в що вона перетворилася. Кора спала з її ніг, а руки й тіло вже не були гіллям та стеблом – по жилах не сік у неї прокочувався, а звичайна людська кров. Суконка її намокла, і розкислі травинки прорвалися, оголюючи дірки. Голуба хустина її теж змокла і зовсім не подобала на пелюстя. І пішла вона помаленьку, ледве-ледве плентаючи ногами, туди, де й досі звішувались із гілок, намагаючись все-таки угледіти, що воно там діється, Вунько й Мунько. По дорозі вона зустріла величезний камінь, якого раніше тут не було, із зведеною високо вгору кам'яною сокирою. Біля того каменю тулився зляканий і змерзлий Димко. Він побачив Зеленоочку, яка йшла по блискучій від калюж дорозі, і раптом вискочив їй назустріч, схилився у поклоні і заговорив швидко й улесливо:

– Ти така славна, добра і розумна, Зеленоочко. Таки не старий Крінос, а ти хочеш щастя бідним людям, і немає мудрішої за тебе, кращої і славнішої!..

– Це ти, Димку? – засміялася дівчинка, – Хвали-не-перехвали-більше!

– Я хочу тобі служити, – сказав Димко, – Я можу навіть притягти тобі Кріносову люльку і топтатиму для тебе жар...

– Ні, Димку, – похитала заперечливо головою Зеленоочка, – Хіба ти забув мою науку?

– Твою науку? – спитав здивовано Димко, – А яка була та твоя наука?

– Коли добрий чоловік – то він добрий. І не треба його хвалити...

Димко стояв перед цією і справді непоказною, мокрою та змореною дівчинкою і здивовано кліпав прозорими очима.

– Але коли я не буду когось хвалити, то ким же я буду?

– Димом, – сказала Зеленоочка, – Тим, ким ти і є.

І ще здивованіше закліпав прозорими очима Димко і розтулив рота, бо дуже хотів зрозуміти, що ж хотіла сказати тими словами Зеленоочка, але ніяк не міг розчовпати. Через це стояв і стояв, а може, стоїть він там і досі, бо Зеленоочка більше не розмовляла з ним, а пішла на ту галявину, де й досі звисали з гілки Вунько й Мунько.

– Ти щось бачиш, Муньку? – спитав перший мурах.

– Ні, а ти?

– А я бачу. Здається, та сама дівчинка йде.

– То давай зліземо хутчіше.

І вони почали злазити. І доки злізали, прийшла на галявину Зеленоочка. І зашуміли над її головою сосни і заспівали пташки, а небо між гіллям стало таке синє, що миттю забула дівчинка про все, що тут відбувалося, а

зірвала кілька травин і почала латати свою мокру суконьку. Вільну травинку вона затисла в зубах і, смакуючи солодкий сік, задивилася на те, як клопочуться в мурашнику мурашки. В цей час і підійшли до неї Вунько й Мунько.

- То як ти гадаєш, Муньку, – сказав перший мурах, – вона таки фея?
- Думаю, що ні, – сказав другий мурах, – І знаєш, Вуньку, чому?
- Скажеш, – мовив Вунько.
- Тому що надто убога на ній сукенка. Бачиш, травною зашита...
- А коли таки Муньку, – мовив Вунько, – то, може, її і вкусити можна?
- Давай спробуємо, – відповів Мунько, – Сьогодні нам зовсім нічим хвалитися...

Зеленоочка наставила їм пальця, і вони вкусили його, гадаючи, що завдали смертельного болю. Але Зеленоочка тільки розсміялася, бо їй стало лоскітно, і два задоволені мурашині герої полізли в мурашник, щоб знову розказати про свої великі подвиги.

Цвіркун домовик, або цвіркун домашній

Цвіркун домовик, або цвіркун домашній (лат. *Acheta domestica*) належить до родини Справжні цвіркуни (*Gryllidae*). Ця прямокрила комаха належить до синантропних видів, які охоче селяться в людських оселях і будь-яких інших приміщеннях, що обігріваються.

В Японії та Китаї її утримують як домашнього улюбленця. Уважається, що вона приносить удачу й фінансовий успіх.

Розповсюдження. Спочатку проживали в теплом кліматі Північної Африки й Південно-Східної Азії. Там теплолюбна комаха живе донині в дикій природі. В інших частинах північної півкулі вона вважає за краще селитися в населених пунктах, віддаючи явну перевагу кухням і пекарням.

Представники цього виду найбільш комфортно почувають себе при температурі близько 32°С. Її зниження всього лише на десять градусів викликає в них різке зниження обміну речовин та активності. Комах приваблюють теплі приміщення з високою вологістю. У степовій зоні іноді проживає разом з польовим цвіркуном (*Gryllus campestris*).

Поведінка й харчування. Домовик цвіркун боїться денного світла, тому протягом світлого часу доби ховається в укриттях, але вдень може виявляти активність в тіні. У Європі влітку його можна спостерігати в природному середовищі існування, переважно на луках і пасовищах, але з першим похолоданням перебирається в теплі будівлі.

Комаха всеїдна, вона харчується їжею як рослинного, так і тваринного походження. Остання йому подобається більше. Домашні цвіркуни псують продуктові запаси, пошкоджують паперові та дерев'яні вироби. Вони є переносниками кліщів і різних хвороботворних бактерій. Шкідники віддають перевагу продуктам з високим вмістом вологи. Вони з апетитом поїдають харчові відходи, стерво, фрукти та овочі.

Розмноження. З приходом сутінків і до самого ранку самці привертають увагу самок своїм співом. Видавані ними звуки також служать для відлякування конкурентів. Кожен самець займає свою власну ділянку і люто захищає її від вторгнення суперників.

Свої арії домашні цвіркуни виконують за допомогою жалкого канатика, яким труть біля основи надкрила зубчасту поверхню, викликаючи вібраційний рух. Для утворення монотонних звукових сигналів на частоті близько 3800 Гц на ній є від 193 до 260 мініатюрних зубчиків.

Як правило, в дикій природі за рік встигає з'явитися на світ лише одне покоління.

Коник зелений

Про зеленого коника говорять, що він «розмовляє» крилами, слухає передніми ногами і легко «віддає» ворогові задню ногу, якщо це може врятувати його життя.

Клас – Комахи. Ряд – Прямокрилі. Родина – Коники справжні. Рід/Вид – *Tettigonia viridissima*.

Споріднені види. Найближчими родичами зеленого коника є коник співочий і коник хвостатий.

Основні дані. Довжина: 28-42 мм, самці трохи дрібніші за самок. Довжина крила: 33-38 мм. Забарвлення: ясно-зелене.

Спосіб життя

Звички: активні увесь день. Їжа: мухи, гусінь, личинки колорадських жуків, рослини. Тривалість життя: 6 місяців.

Обраний зеленими кониками спосіб пересування важко пояснити логічно. Хоча вони є одними із найкращих стрибунів на далекі відстані, щоб їх подолати, коники радше будуть лізти по рослинах або перелітати з місця на місце. Улітку з дерев і заростей чагарників чути скрипучі мелодії самців. Родичі коників – цвіркуни-«музики».

Той факт, що люди бояться побачити на своєму полі зграю коників, абсолютно не виправданий. Коники знищують величезну кількість небезпечних шкідників – це з лишком окупує їхнє вторгнення на поля. Значно небезпечнішими є їхні близькі родичі – сарана, що є справжньою бідою.

Зелені коники з легкістю завойовують нові життєві простори, живуть в селах і передмістях, особливо якщо поблизу будинків є великі сади, в яких ці комахи знаходять собі вдосталь корму. Більш охоче зелені коники поселяються на не дуже вологому, вкритому чагарником чорноземі, добре освітлених придорожніх насипах та в трав'янистих заростях. У гірських районах та в болотистій місцевості частіше зустрічається співочий коник. Південноєвропейські популяції коників для місць свого проживання обирають вапняні горби, долини великих річок, а часом і прибережні скелі. Зелені коники, що живуть у Центральній Європі, віддають перевагу полям і лугам.

Цикл життя

Сезон розмноження зелених коників триває з кінця липня до початку вересня. Про настання цієї пори можна дізнатися за скрипом самців, що таким чином приваблюють самок. Кожен вид коників має свою «пісню». Самка обирає собі коника саме за «піснею».

Самка зеленого коника відкладає яйця по одному або купками по 5–10. Під шаром ґрунту вони лежать упродовж всієї зими. Навесні з яєць викльовуються личинки, які мають чудовий апетит. У травні-червні личинки піднімаються на поверхню землі. Вони являють собою мініатюрні копії своїх

батьків – зелених коників. Оскільки покриви зелених коників не ростуть, а комахи все ж збільшуються, їм доводиться час від часу скидати свій «тісний одяг». Під старою шкірою у них росте нова, просторіша «уніформа». Після кожної линьки личинки зеленого коника збільшуються в розмірах.

Особливості та пристосування

Для зеленого коника є характерним маскувальне забарвлення, завдяки якому він стає майже невидимим у траві. Якщо коник не рухається, його дуже важко помітити. Кожен вид коників виконує свою пісеньку, утворюючи звуки різними способами. Цвічання коників можна почути вдень, після обіду і ввечері. Уночі коник співає приблизно до третьої години. На надкриллях у нього є звуковий апарат. На гомілках коника розташовані органи слуху. Самці коника, потираючи надкриллями об церки, видають скрипучі звуки.

Характерні особливості

Будова тіла: тіло коника складається з трьох відділів – голови, грудей і черевця. На зелених крилах, краї яких іноді бувають коричневими, коник долає великі відстані.

■ - Ареал зеленого коника

Вусики: дуже довгі вусики свідчать про приналежність зеленого коника до надродини коникових, а не саранових, типовими для яких є короткі вусики.

Дихальця: у сегментах черевця коника є зовнішні дихальні отвори - дихальця.

Місця проживання

Європейський континент, Південна Англія, Близький Схід.

Чи тобі відомо, що...

- ◇ У деяких районах Італії існує повір'я, що прикріплений до дитячого ліжечка зелений коник, який випадково потрапив у дитячу кімнату, принесе дитині щастя.
- ◇ Личинка коника після кожної линьки з'їдає скинуту шкіру. Узагалі личинка линяє 7–8 разів.
- ◇ Спійманий зелений коник намагається врятувати своє життя за рахунок своїх кінцівок: він відгризає їх.
- ◇ Зелений коник – це один з найбільших представників родини справжніх коників.

<https://cutt.ly/xURCkG6>

John Keats

ON THE GRASSHOPPER AND CRICKET

The poetry of earth is never dead:
 When all the birds are faint with the hot sun,
 And hide in cooling trees, a voice will run
 From hedge to hedge about the new-mown mead;
 That is the Grasshopper's – he takes the lead
 In summer luxury, – he has never done
 With his delights; for when tired out with fun
 He rests at ease beneath some pleasant weed.

The poetry of earth is ceasing never:
 On a lone winter evening, when the frost
 Has wrought a silence, from the stove there shrills
 The Cricket's song, in warmth increasing ever,
 And seems to one in drowsiness half lost,
 The Grasshopper's among some grassy hills.

December 30, 1816.

John Keats

Джон Кітс

**ON THE GRASSHOPPER AND CRICKET
ПРО КОНИКА ТА ЦВІРКУНА**

The poetry of earth is never dead:	a
Поезія землі ніколи не вмирає:	
When all the birds are faint with the hot sun,	b
Коли всі птахи знепритомніють від спекотного сонця,	
And hide in cooling trees, a voice will run	b
І сховаються в деревах, що охолоджують, голос роздасться	
From hedge to hedge about the new-mown mead;	a
Від живоплоту до живоплоту про новоскошений мед;	
That is the Grasshopper's – he takes the lead	b
Це Коник – він бере лідерство	
In summer luxury, – he has never done	г
В літній розкоші, – він не може приховати	
With his delights; for when tired out with fun	г
Свого захвату; коли втомився від веселощів	
He rests at ease beneath some pleasant weed.	b
Він спокійно відпочиває під якимсь привабливим бур'яном.	

The poetry of earth is ceasing never:	г
Поезія землі не припиняється ніколи:	
On a lone winter evening, when the frost	д
Самотнього зимового вечора, коли мороз	
Has wrought a silence, from the stove there shrills	е
Був навів тишу, з печі різко прорізається	
The Cricket's song, in warmth increasing ever,	г
Пісня Цвіркуна, у теплі стаючи все гучнішою,	
And seems to one in drowsiness half lost,	д
І здається комусь у сонному напівзабутті,	
The Grasshopper's among some grassy hills.	е
Це Коник на якихсь трав'янистих пагорбах.	

Джон Кітс

ПРО КОНИКА ТА ЦВІРКУНА

Поезія землі не вмере ніколи,
 Опівдні, як мовчать серед гілок
 Птахи в гаю, невтомний голосок
 Обнизує покоси й частоколи.
 Це коник, він поймає гори й доли,
 На стернях довгий ведучи танок,
 А стомиться – стихає на часок
 У затінку стебла або стодоли.

Поезія землі не оніміє:
 Коли зима в мовчання крижане
 Поля заковує, цвіркун у хаті
 Заводить пісню, що в теплі міцніє,
 Нагадуючи всім, хто задрімне,
 Спів коника в траві на сіножаті.

(Переклад Василя Мисика)

***

Павло Тичина

ГАЇ ШУМЛЯТЬ....

Гаї шумлять—
Я слухаю.
Хмарки біжать—
Милуюся.
Милуюся—дивуюся,
Чого душі моїй
так весело.

Гей, дзвін гуде —
Іздалеку.
Думки пряде—
Над нивами.
Над нивами—приливами,
Купаючи мене,
мов ластівку.

Я йду, іду—
Зворушений.
Когось все жду—
Співаючи.
Співаючи—кохаючи
Під тихий шепіт трав
голублячий.

Щось мріє гай—
Над річкою.
Ген неба край—
Як золото.
Мов золото—поколото,
Горить —тремтить ріка,
як музика.

ПАСТЕЛІ

I

Пробіг зайчик.
Дивиться –
Світанок:
Сидить, грається,
Ромашкам очі розтулює.
А на сході небо пахне.
Півні чорний плащ ночі
Вогняними нитками сточують.
– сонце –
Пробіг зайчик.

II

Випив доброго вина
Залізний день.
Розцвітайте, луги! –
я йду – день –
Пасітесь, отари! –
до своєї любові – день –
Колисково, колоски!
удень.
Випив доброго вина
Залізний день.

III

Коливалося флейтами
Там де сонце зайшло.
Навшпиньках
Підійшов вечір.
Засвітив зорі,
Прослав на травах тумани
І, на вуста поклавши палець, –
Ліг.
Коливалося флейтами
Там де сонце зайшло.

IV

Укрийте мене, укрийте:
Я – ніч, стара,

Нездужаю.
 Одвіку в снах
 Мій чорний шлях.
 Покладіть отут м'яти,
 Та хай тополя шелестить.
 Укрийте мене, укрийте:
 Я – ніч, стара,
 Нездужаю.

ВЕСНЯНКА

(Усна народна творчість)

–Ой весно, весно, днем красна,
 Що ж ти, весно, принесла?
 –Принесла я вам літечко,
 Ще й рожевую квіточку,
 Хай вродиться житечко,
 Ще й озимая пшениця
 І усякая пашниця.
 –Весно красна,
 Що ж ти нам принесла?
 –Коробочку з веретенцями,
 А скринечку з червінцями,
 Старим дідам по кийочку,
 Старим бабам по серпочку,
 Малим дітям по яблочку,
 А дівчатам по віночку,
 А хлопчатам по батожку.
 –Ой весно, весно, днем красна,
 Що ж ти нам, весно, принесла?
 –Принесла я вам літечко
 Ще й запашненьке зіллячко,
 А вам, дівчата, по вінку
 У З хрещатого барвінку,
 А вам, парубки, по кийку–
 Гоніте товір на гірку,
 А вам, бабусі, по ціпку–
 Попід хатами ходити
 Малих діточок глядіти.
 –Ой весно, весно, ти красна,
 Що ж ти, весно красна, нам принесла?
 –Принесла я вам літечко,
 Ще й запашненьке зіллячко,
 Ще й зеленую травицю,

І холодную водицю.
Принесла я вам ягнятко,
Ще й маленькеє телятко.

Василь Скуратівський

ЩО ТИ НАМ, ВЕСНО, ПРИНЕСЛА?

(З книги «Місяцелік»)

Якось, перебуваючи в експедиції на Рівненщині, нам пощастило зустрітися з літньою древлянкою. Серед інших пісень ми почули одну, котрої, мабуть, не відшукати в жодному збірникові чи фольклорному записі. Виспівана нею мелодія вразила нас не тільки глибинною мелозвукою, але не менш давнім словесним текстом. Навіть незброєним оком можна було помітити, що ця весняночка дійшла до нашого часу ще з дайбозьких часів.

Ой-йой весно, гей, красна,
А що ж ти нам унесла?
– Я унесла, унесла
Три користі-раді:І
Одна користь – пастушок,
Друга користь – ратаїк,
Третя користь – бортничок.
Пастух жене-нокає,
Ратай оре-сокає,
А бортник творить-токає,
Ох!

Професіям, згаданим у веснянці, літ, як кажуть, та й літ. Проводячи якось зустріч зі школярами, я процитував цей невеличкий шедевр і поцікавився, чи знають вони, що означають «бортничок» та «ратаїк»? Жоден з них не зважився на відповідь. Як виявилось потім, учні практично не знали і про веснянки. Деякі з них чули, що такий термін є в ужиткові, але пояснити, що означає він, не змогли.

Більше того, зустрічаючись з їхніми батьками, я переконався, що й старші не досить чітко уявляють цей унікальний обряд наших пращурів. Отже, два (а вже на підності й третє) покоління людей залишилися без «історичної пам'яті».

Веснянки – найдавніший і найпоетичніший пласт народно-обрядової творчості. Зародилися вони в глибоку давнину, коли наші пращури річний відлік пов'язували з приходом весни. Пробудження природи, на їхню думку, мало започатковувати й новий рік. Як тільки^довколишні пагорби звільнялись од снігу, молодь, зібравшись у гурти, заспівувала:

– Весняночко-паняночко,
 Де ти зимувала?
 – Зимувала у садочку,
 На колочку пряла.
 Пряла на колочку
 Горобцю на сорочку.
 Що виведу нитку–
 Горобцю на свитку,
 Що виведу другу–
 Горобцю на пугу,
 Що позоставались кінці–
 Горобцю на штанці.

Веснянки виконували лише в певну пору року. Розпочинали їх переважно діти. На Івана Предтечу, тобто 9 березня, матері випікали обрядове печиво, так звані «жайворонки», котре мало форму різноманітних пташечок. Дітлашня, зібравшись у ватаги, йшла селом, високо тримаючи в долонях коржики, і наспівувала:

–Ой весно, весно, днем красна,
 Що ж ти, весно, принесла?
 –Принесла я вам літечко,
 Ще й рожевую квіточку,
 Хай вродиться житечко,
 Ще й озимая пшениця
 Іусякая пашниця.
 –Весно красна,
 Що ж ти нам принесла?
 –Коробочку з веретенцями,
 А скринечку з червінцями,
 Старим дідам по кийочку,
 Старим бабам по серпочку,
 Малим дітям по яблочку,
 А дівчатам по віночку,
 А хлопчатам по батожку.
 –Ой весно, весно, днем красна,
 Що ж ти нам, весно, принесла?
 –Принесла я вам літечко
 Ще й запашненьке зіллячко,
 А вам, дівчата, по вінку
 У 3 хрещатого барвінку,
 А вам, парубки, по кийку–
 Гоніте товір на гірку,
 А вам, бабусі, по ціпку–
 Попід хатами ходити

Малих діточок глядіти.
 –Ой весно, весно, ти красна,
 Що ж ти, весно красна, нам принесла?
 –Принесла я вам літечко,
 Ще й запашненьке зіллячко,
 Ще й зеленую травицю,
 І холодную водицю.
 Принесла я вам ягнятко,
 Ще й маленькеє телятко.

Звичаєва традиція, як уже мовилося, «дозволяла» влаштовувати ці обрядівства лише протягом весни. Затим, як підсихала земля, веснянки проводили на окремих кутках, вулицях, осідках порівняно невеликими гуртами. У своїй структурі вони об'єднували кілька сюжетних дійств – хоріві пісні, ігри й танки, що нерозривно взаємодоповнювалися словами, рухами та мелодією. Такі живі сценки серед природи являли логічно вивершені театральні вистави, участь в яких брала практично вся молодь.

У веснянках як календарно-обрядових дійствах оспівується пробудження природи, висловлюються надії на щедрий врожай, підноситься глибина людських взаємин, але через усю структуру проходить м'який народний гумор. Зайве доводити, що всі ці компоненти позначені високими зразками поетичної творчості. Саме це й допомогло нашому народові зберегти, незважаючи на постійні заборони, глибокий пласт духовної культури.

Лєвова частка у весняному циклі належить хліборобській тематиці. Календарно-обрядові сценки практично відтворюють усі характерні для весняних робіт форми діяльності. Візьмімо для прикладу хоровод «Горошок». Дівчата й хлопці, взявшись за руки, ходять повільно колом, притупуючи та приспівуючи:

–Посіяв я горошок на зеленій нивці,
 Купив же я черевички своїй чорнобривці;
 Ще й горошок не зійшов, тільки лободочки,
 Витоптала ж черевички – тільки зап'яточки.
 –Ой дівчино, чия ти? Чи вийдеш ти гуляти?
 –Не питайся, чия я, коли вийдеш, вийду й я.
 Коли ходиш, то ходи, коли любиш, то люби,
 Не зводь мене із ума, коли думки нема.

Досить поширеними були хороводи «Огірочки», «Мак», «Льон», «Коноплі», «Просо» тощо. Ці вельми оригінальні сценки, що супроводжувалися колоритними імітуваннями, пантомімікою, відповідними рухами з пісенним фоном, детально відтворювали виробничий процес. Одна з таких веснянок – «Мак» – особливо поетично відтворює дійство:

При долині мак, при широкій мак,
 Коренастий, головастий.

Молодії хлопці, не ходіте на вулицю,
 Станьте ви у ряд, як в долині мак!
 При долині мак, розцвітає мак,
 При долині мак, поспіває мак,
 При долині мак, молотила мак,
 При долині мак, продавала мак,
 При долині мак, упила за мак.

Одна з юнок, котра стояла в центрі, кола, кожену приспівку відтворювала пластичними рухами.

Нарешті весна входила в свої права – кущувала зелом довкола, спрагла нива вимагала цілоденної праці, а отже, для розваг залишалося все менше й менше часу. Позаяк надходила пора завершувати й весняні ігри. За спільною домовленістю в кожному селі влаштовували, як на сучасну термінологію, своєрідний фінальний концерт. Його, як правило, проводили на сільській луці побіля річки чи ставу. Хлопці заздалегідь готували опудало – з торішнього куля плели ляльку, яка символізувала «зиму». Її прив'язували до високої жердини. Коли ж дівчата, зодягнувшись у святковий одяг, виходили на леваду і розпочинали хоровод, юнаки тим часом урочисто несли «зиму» з піснями й розголосистими вигуками.

На таке дійство сходилося все село, і лука палахкотіла барвистим українського національного одягу, живосилила піснями. Подібні видовища створювали в усіх святковий настрій, відчуття доброти, викликали приплив енергії, одухотворюючи кожену чутливу душу.

Як відзначали наші й зарубіжні дослідники, веснянки – неоціненний скарб національної культури, живе джерело української народної пісенності, що зачаровувала всіх своєю немеркнучою поетичною красою. Практично не було жодного села, де б не побутував сей жанр, що найдовше і найповніше зберігся лише в середовищі нашого народу. В різних регіонах він мав свої різновиди і навіть назви. Якщо в центральних областях України їх іменували веснянками, то у західних – гаївками, гагілками, магілками, ягівками тощо.

МИТЬКОЗАВР ІЗ ЮРКІВКИ, АБО ХИМЕРА ЛІСОВОГО ОЗЕРА

Не велика, проте не дуже й мала повість, написана Сергієм Стеценком, свідком та безпосереднім учасником усіх подій.

Розділ I

Зоологія і комахи. «Відпустіть нас до бабусі!»

Коли ми склали іспити і п'ятий рік навчання нарешті скінчився, на збори, присвячені цій знаменній події, прийшла і вчителька ботаніки та зоології Грина Семенівна.

Після того як усі вчителі виказали свої радісні сподівання з приводу нашого успішного навчання і ще кращої поведінки в майбутньому і підбили не для всіх радісні підсумки за цей рік, слово взяла ботанічка:

– Любі дітки! – вона завжди казала «дітки» чи «діточки». – Ви вже учні шостого класу, з чим я вас вітаю і повністю приєднуюсь до тих добрих побажань, які ви щойно почули від присутніх тут педагогів. Хочу вам ще раз нагадати – вчитися в шостому класі де в чому легше, а де в чому й трудніше, ніж у п'ятому. Ми з вами, зокрема, будемо вивчати ботаніку, а згодом і зоологію, перейдемо до глибшого розуміння світу, що оточує вас.

Тут вона помовчала і мрійливо подивилася кудись у стелю. Той, хто не знав нашої ботанічки, міг би подумати, що цілісінькими днями ми тільки й сушили голову над тим, як би під її керівництвом ще глибше зрозуміти навколишній світ. Насправді ж ми мало любили ботаніку, та й не можемо сказати, щоб і зоологія вигравала в нашій хлоп'ячій уяві привабливими веселковими барвами.

– Так от, любі діточки, – правила далі ботанічка, – для того, щоб збудити вашу цікавість, щоб продовжити добру традицію наших старших класів, вам треба за літо зібрати колекцію комах.

– Ого, – перебив її Шумило. – Та якщо всі школи візьмуться до цього діла, наступного літа вже не буде чого ловити.

– Невже ти залишишся таким самим і в шостому класі? – запитала вчителька, ніби вона сподівалася на щось інше. – А побоювання твої безпідставні. До речі, ви знаєте, що багатьох шкідників сільського господарства і зелених насаджень треба винищувати? Восени всі принесете свої роботи до школи. Я їх заберу до зоологічного кабінету. Кращі підуть на шкільну виставку.

Тепер і я згадав стоси невеликих коробок зі скляним верхом, що припадали порохом у кабінеті зоології.

– А можна вдвох збирати одну колекцію? – схопився з місця Митько.

– Можна, тільки щоб і видно було, що її робили двоє. Така колекція має бути більшою і кращою. Ти хочеш разом із Стеценком? – зиркнула на мене.

– Еге ж.

– То робіть, – зітхнула вчителька. – Тільки не так, як у минулому році.

Цим вона натякала на гербарій рідного краю, який треба було зібрати минулого літа. Тоді ми й не думали збирати його, а потім Мишко знайшов якийсь гербарій, ми його підписали і здали, навіть не поцікавившись, що воно таке. А потім до школи прибіг старший Митьків брат, з голосним скандалом забрав той альбом і нам'яв Митькові вуха. Виявилось, що то гербарій зовсім не рідного краю, точніше, рідного, але нетутешнього, бо містив зразки Далекого Сходу, і належав навіть не Митьковому братові, а котромусь із його приятелів.

А по-третє, з'ясувалося: приятель теж узяв його на два дні в себе на роботі.

– Чому тобі та колекція муляє? – запитав я Митька, коли йшли додому. – І звідки така зацікавленість?

– А ти не здогадуєшся?

– Ні.

– Ніскілечки?

– Та кажу ж, що не здогадуюсь.

– А тому, що тепер точно відпустять до моєї бабусі!

Треба зазначити, що ми з Митьком давно мріяли поїхати до Юрківки, села, де жила Митькова бабуся.

Не саме село вабило нас, бо чи ж мало чудових сіл на Україні? Не зелень лісів, бо майже щонеділі їздили ми з батьками під Бровари, Іванків чи Ірпінь; не гриби і не світанки над річкою, скажу навіть більше – не студене молоко в гладущику, щойно вийнятому з льоху. Ні! Кликало нас до себе привільне і незалежне життя. Кликало і вимахувало привітно рукою: «Ну ж бо, сміливіше. Я чекаю на вас!»

– Уявляєш собі, – казав Митько. – Ліс. Кругом ні душі. А в лісі озеро. А на березі курінь. А в курені – ми. А поруч багаття. І казанок із юшкою. І роби собі, що хочеш. Хоч на голові стій. А кругом ні душі.

– Угу, – і собі облизувався.

– З одного боку пляж, а з другого берег урвистий травою поріс, кущами. І дерева... А до села кілометрів зо три, якщо не більше. А на багатті казанок із юшкою.

– Та ти вже казав про казанок.

– Ну то й що! Про приємне і казати приємно.

– А як бабуся не дозволить?

– Чия? Моя? Хе-ге, та ти її просто не знаєш! Бабуся – во! Ночувати, правда, може, й не відпустить, а так – скільки завгодно.

– От якби ще й ночувати, – зітхав я.

– Та стривай. Хай спершу хоч до села відпустять, а там видно буде.

Отож ми й докучати моїм батькам (Митькові були не проти), канючили мало не щодня:

– Відпустіть, ну відпустіть нас до бабусі!

Але батьки дуже сумнівалися, чи піде це на користь у першу чергу самій бабусі, а потім уже нам.

– Уявляю собі, що вони там вироблятимуть, – хитала головою мама.

– Двоє лобуряк на голову старенькій жінці, – і собі докидав тато. І тільки моя бабуся підтримувала нас.

– Не такій уже й старенькій, – казала вона. – Ми з нею однолітки.

І тепер, коли я згадав про Митькову бабуся, то миттю повернув до друга своє, як то пишуть, «радісно-збуджене» обличчя.

– Ти гадаєш?

– Та я певен цього.

– Але чому?

– А де ж ми, на твою думку, будемо збирати отих любих хрущиків і метеликів? Щось давненько я вже не бачив у нашому місті довгоносиків. А ти? Може, ти знаєш, на якій вулиці вони оселились? Тоді нам не треба нікуди їхати.

Надія у вигляді колекції пронизаних шпильками жучків заграла перед моїми очима.

– Митьку, ти геній!

– Ну, не зовсім, – скромно потупив очі мій приятель, – але дещо отут, – він постукав пальцем себе по лобі, – маю!

– Не така вона вже й старенька, – стояла на своєму моя бабуся: їй теж було нелегко підтримувати нас.

Ми вп'ятох сиділи на кухні – бабуся, мама, тато, Митько і я, вкотре обговорюючи, чи можна нам з Митьком їхати. Дідусь сидів у вітальні перед телевизором із газетою в руках. Він ніколи не втручавсь у сімейні проблеми, і за це я був йому тільки вдячний.

Адже коли б він вирішив пристати до когось, то ще невідомо було, чи до нас із бабуся, чи до тата з мамою.

– Хоч і не старенька, – мовив тато, – а коли б вам, мамо, вони обоє сіли на шию на три тижні, то хто знає, якої б ви заспівали.

– О, я була б тільки щасливою, – не здавалася бабуся. – Село, річка, ліс, два юних джентльмени. Певно, я знову відчула б себе молодою.

– Боюсь, що ненадовго, – обізвалася мама. – Господи, як ви мені вже набридли з цим селом!

– Невже ви хочете, Оксано Павлівно, – втрутився нарешті в розмову й Митько, – щоб ваш син, а заодно і його найкращий приятель ціле літо нудились у місті, де все кругом – і пилюга, і розжарені спекотні вулиці – навіває сумні думки і сприяє передчасному старінню наших організмів? – (Цю промову він підготував заздалегідь). – А хіба існує кращий відпочинок, ніж там, у селі, злитися з природою після важкої праці й успішного закінчення п'ятого класу?

– Не дуже-то ви й перепрацювались, – кволо посміхнулася мама

– Хоч би як там було, – вів своє Митько, – дітям потрібен відпочинок. До того ж як інакше ми виконаємо важливе завдання із зоології?

- Яке ще там завдання?
- Хіба Сергій вам нічого не казав? Адже вчителька звеліла нам – мені та йому – зібрати найкращу колекцію жучків і метеликів. «На вас, – каже, – хлопці, вся надія!»
- Так уже й сказала? – засумнівався тато.
- А того, хто не принесе першого вересня колекцію до школи, не переведуть у шостий клас.
- Так уже й не переведуть? – не повірила мама, але видно було, що Митькові слова таки надщербили її несхитність і стрілка маминої впевненості гойднулась у наш бік.
- А може, просто двійку поставлять, – не здавався Митько. – А кого порадує двійка у перший же день навчання? Це на весь навчальний рік може настрої зіпсувати.
- Еге ж, – знов усміхнулась мама, – вам зіпсуєш. Господи, як ви мені вже набридли! Ну, то як? – звернулась до тата.
- Я відчув, що дмухнуло сприятливим вітром.
- Та хай уже їдуть, – одмахнувся він. – А то ж спокою не даватимуть ціле літо. Тільки щоб бабусю слухали.
- Ура! – закричали ми й вибігли з кухні, але в передпокої на мить затримались.
- Чула? Чула? – сміявся тато. – «Передчасному старінню наших організмів», га?
- А як тобі оце, – вторувала йому мама: – «На вас, хлопці, вся надія». Ну й молодці!
- І настрої у них на цілий рік зіпсується!
- Ех ти, – закинув я Митькові, – то це ж вони з нас глузують!
- Ага, – почухав він потилицю, – переборщили трохи. Ну та нічого. Головне – мета досягнута.
- Та й справді, мета досягнута, – ляснув я свого друга по плечу. – То коли їдемо?
- Їдемо?.. Післязавтра. Треба ж іще зібратись.

***

- Не виходьте на зупинках із вагона, – кричала услід поїздові мама.
- Зразу ж дайте телеграму, – не відставала од неї бабуся.
- І не здумайте їсти ковбасу. Влітку вона може зіпсуватись, – і собі гукала Митькова мама.

Ми чесно дотримувались усіх обмежень, які наклали на нас батьки: не висовувались із вікна – бо може продути; не стояли в тамбурі – можна випасти; не виходили на зупинках – можна відстати; не виймали гроші з кишень – можуть украсти; не їли ковбаси чи, не дай Боже, консервів – можна отруїтись. Якщо оголосити весь список заборон до кінця, то виникне запитання, що ж зрештою таки можна робити.

– Чай будемо? – запитав увечері провідник.

– О-о! Чай! – заволав наш супутник, голомозий дядько, який до цього сидів, втупившись у книжку. – Звичайно, будемо! Три, ні, – чотири склянки!

– Секундочку. А ви, хлоп'ята?

– Чай? Чай... – зашепотів Митько. – Здається, про чай нічого не казали.

– Будемо, – відповів я, заглянувши у свій записник, де матуся власноручно записала всі «не можна»: чаю в тому списку не було. – Дві.

– Дві! – скрививсь дядько. – Та що для таких організмів по якійсь склянці на брата? Ви знаєте, що чай навіть космонавти замість води п'ють? А ви ж хочете бути космонавтами?

Ми космонавтами бути не хотіли і цим, очевидно, дуже засмутили дядечка, бо він одвернувся од нас і потім, поки пив свої чотири склянки, поглядав кудись у вікно.

– Образили людину, – прошепотів я Митькові.

– Чому це?

– А може, він сам хотів бути космонавтом, може, це мрія його дитинства?

– Може, він і є космонавт? – раптом запитав Митько, уважніше приглядаючись до дядька. – Хоча ні, – додав по хвильці. – Вони лисими не бувають.

– А цей полисів під час якогось випробувального польоту.

– А черево?

Справді, проти черева заперечувати було важкувато, і ми вирішили, що наш супутник обіймає скромнішу посаду. Врешті Митько не витримав і запитав:

– Дядю, а ви б хотіли бути космонавтом?

Відповідь нас розчарувала, проте й поклала край всіляким припущенням. Змірявши нас зневажливим поглядом, дядько сказав:

– Іще чого, – і знов одвернувся до вікна.

– Ні, такий не полетить, – прошепотів Митько.

– Та й по ньому зразу видно, – погодився я.

Спати ми поклалися на горішніх лавах.

– Лягай грошима до стіни, – шепнув мені Митько.

За інших обставин остання Митькова фраза прозвучала б навіть незрозуміло. Але тільки не зараз. Гроші в нас обох були в правих кишенях штанів.

Мені довелося лягти долілиць.

Дорога, мандрівка, навіть зовсім недалека, викликає в нас відчуття якихось близьких, несподіваних і навіть таємничих подій.

А тут ми самі їхали аж куди – цілу ніч поїздом, потім ще треба години півтори автобусом. Це вам не туристський похід на один день, коли разом із класом ідуть майже всі викладачі школи. Це самостійна, якщо хочете, експедиція з науковою метою. Ніхто з нас і припустити не міг... Але ні, щось я передчасно розбазікався. Нащо випереджувати свою ж розповідь?

Треба мати терпець. Отже, вертаємось до нашого купе.

Коли я прокинувся, вже розвидніло. Митько тихенько сопів із правицею в кишені, на столі видзвонювали склянки з чаєм, точніше з-під чаю.

– До речі, – зазирнув до купе провідник, – мені здається, зараз ваша станція, молоді люди.

Я штовхнув Митька і простяг руку по рюкзак.

Розділ II

Знайомство з майбутнім майстром спорту, а також з бабусяю, ентузіастом музичної освіти і дідом Трохимом

– А повітря? Відчуваєш? – мабуть, удесяте питав Митько, повернувши до мене сяюче обличчя.

– Відчуваю, – закашлявся я, бо автобус, що проїхав повз нас, порснув мені в обличчя хмарою пилуги з-під коліс і кіптюги з вихлопної труби.

– Отож бо, в місті, кхе-кхе, зовсім, кхе-кхе, тьху ти, не таке, – вже не так бадьоро продовжував Митько. – От якби ще автобуси не ходили...

– Тоді, пройшовши сорок кілометрів пішки, ти й уваги не звертав би на повітря. Далеко ще?

– А онде бабусина хата, – сказав Митько, набираючи гордої пози: адже тут він почувався до певної міри господарем. У таку позу, мабуть, ставали великі полководці, перш ніж сказати: «А он туди, панове, ми кинемо кавалерію. Я певен, це буде несподіванка для ворога». – Ти не стомився?

– Хо-го! – пролунав за нашими спинами насмішкуватий голос. – Про яку втому може йти мова! Хіба такі хвацькі й відчайдушні мандрівники стомлюються? Хіба мають вони на це право?

Ми притьмом обернулися. Перед нами шкірив зуби хлопець років чотирнадцяти, притримуючи лівою рукою пошарпаний велосипед.

– А яке чудове спорядження! – не вгавав він. – Які сачки! Стережіться, бідні метелики! А рюкзаки? Там, мабуть, харчів не на один місяць. Юні лівінгстони, безперечно, збилися з путі, адже Африка у зовсім протилежному напрямку. Яке щастя для бегемотів і нільських крокодилів! Ви їх усіх переловили б.

– Ну, чого тобі? – насупився Митько.

– Мені нічого. Я думав, це вам буде приємно познайомитись із майстром велосипедного спорту міжнародного класу Василем Трошем. Звичайно, в майбутньому.

– Тобто з тобою? – поцікавився я.

– Точно, юначе, я бачу, у вас неабиякий розум. Завжди, знаєте, приємно побалакати з розумною людиною.

– Ну от, коли станеш майстром, ми з тобою і побалакаємо, – пообіцяв я йому. Мені кпини цього типа аж ніяк не сподобалися.

– Ану, ти! – одразу скипів він. – Ти не дуже кирпу гни. Розумники знайшлись, – анітрохи не бентежачись, заперечив хлопець своє попереднє твердження.

Він скочив на свій велосипед і за мить здимів, мов і не було.

– Неприємний суб'єкт, – поділився враженням про наше нове знайомство Митько.

Я заперечувати не став.

***

До бабусиної хати лишилося вже зовсім недалеко, коли попереду почулося якесь виття, та одразу ж і замовкло, загнулось на найвищій ноті.

– Це що? – запитав я.

– Не знаю, – стенив плечима Митько. – Може, корова якась чи бугай.

– Ніколи не думав, що корова може отак вити.

– О, ти не знаєш тутешніх корів, – пояснив Митько не зовсім упевнено,

– Від них усього можна чекати. – Глибоко прихований зміст таївся за цими словами.

– А чого саме, Митю?

Дізнатися про коров'ячі здібності я не встиг, бо той самий звук знову почувся й урвався.

– Стривай, стривай, – наморщив лоба Митько. – Ось бабусина хата, а оце... Та ні... але ж, мабуть, таки так. Ну й дивак... Хоча...

Звісно, ця словесна плутанина нічого мені не пояснила, і я вже смикнув друга за рукав курточки, коли почув: «Митю, Митюню», – і побачив, як старенька, огрядненька жінка із цебром у руці кинулась од клуні нам настріч.

– Бабуню!

– Онучку!

Одведемо на мить наші очі від цієї зворушливої сцени і скористаємося з нагоди, щоб роззирнутися довкола. Ні, не вдалося, бо увагу мою негайно привернуло вікно через дорогу, звідки знов ревуло. «Може, справді корова забралася в хату та й не знає, сердешна, як вилізти», – подумав я.

– Гнате, Гнате, перестань, їй же бо! – загукала Митькова бабуса. – Перестань, дай хоч із онучком хвильку погомоніти.

– А-а, приїхав, – долинуло у відповідь. Нараз фіранка гойднулась, метнулась убік, і ось уже у вікні з'явився розчервонілий вусатий здоровань із тромбоном у правиці. – Здоров, Дмитре!

Он воно що!

– То це ви! – зареготав Митько. – Здрастуйте, дядьку Гнате. Я так і не додумав, хто це. Точніше, спершу думав – ви, а потім ні, думаю, не ви. Потім знов думаю – ви, а потім...

– Я, я, а хто ж, – доброзичливо розсміявся вусань і розвів руками, мовби і собі дивуючись, що це він узявся до такого заняття.

– А ви ж позаминуло року на мандоліні грали. Так тихо було... І приємно.

– А, мандоліна, – одмахнувся той. – Тромбон – оце, я тобі скажу, да!

– А я тобі скажу, Гнате, – вставила й собі бабуся, – досить уже на сьогодні.

– Та я ж і кінчаю. Все. Заради такого випадку... А це хто з тобою? – накинув цікавим оком на мене.

– Ой, і справді! – сплеснула руками бабуся.

– Я, – озвався я.

Отак і відбулося наше знайомство.

Як довідався я згодом, Гнат Діденко, по-вуличному Фа-Діез, був музикою. Причому не за покликанням, а через розвинуте почуття відповідальності перед односельчанами. Закінчивши вісім класів, він став завідувачим клубом. У спадок від попередника йому дісталися великий замок на вхідні двері і таємничі дверцята до невеличкої комірчини. Коли він підібрав урешті свій золотий ключик до тих дверцят, то побачив, що за ними нудиться сильно поріділий за час завідування його попередника малий духовий оркестр – я, звичайно, маю на увазі інструменти.

Цікавий промінь сонця, що проник у комірчину слідом за Гнатом, тьмяно зблискував на припалій пилюгою міді, і в цю мить Фа-Діез зрозумів, що його покликання – у відродженні музичної культури села. «Створити справжній оркестр і навчитися грати самому», – таким постало перед ним завдання номер один. Фа-Діез виконав його тільки наполовину, бо сам так ні на чому і не грає. Він пробував грати і на геліконі, і на кларнеті, і на гітарі, і на валторні, але кидав, заледве вивчившись брати кілька чистих нот. «Цей інструмент не для мене, – казав він. – Я хочу знайти саме свій інструмент». Давно вже в селі існує досить пристойний оркестр, вже й Фа-Діез став одруженим і вусатим дядьком, а так і шукає саме свій інструмент. Останнім часом з'явилася надія, що ним стане тромбон. Може, хоч на тромбоні навчиться він пристойно грати, – таке питання хвилювало, певно, Фа-Діеза і, звичайно ж, усіх його сусідів.

Та сьогодні, мабуть, ми неабияк прислужилися сусідам своїм приїздом, бо дядько Гнат таки відклав свою науку до завтрашнього.

– Доброздоров'ячка, – крикнув хтось із вулиці.

– Ну, починається, – прошепотів Митько. – Зараз півсела сюди збіжиться. Ходімо десь сховаємось, – і дременував не дуже ввічливо за хату. Я подався був за ним, але тут мене перепинив той же голос:

– Куди це ти, Митю, чи не впізнаєш мене?

Я озирнувся. У хвіртку заходив дідок у темних смугастих штанях, вправлених у запилені чоботи, в синьому бувалому в бувальцях піджаку й кашкеті.

– А, драстуй, Гнатовичу, – одповіла Митькова бабуся, визирнувши з погребя.

– Здрастуйте, – зніяковіло привітався я.

– Ну і змінився ж ти, – хитнув головою дідок, зупиняючись серед двору.

– Га? – долинуло з погребя.

– Змінився, кажу, Демидівно, онучок твій, – повторив дідок, придивляючись до мене. – Підріс.

- Аякже, підріс, – радо погодилась бабуся, брязкаючи внизу посудом. – Ти ж його коли бачив, два роки тому?
- Еге ж, два роки. Ніби погладшав трохи.
- Та де там погладшав! Худющий, як і був.
- Е, ні, який же він худющий. Опецькуватий... А то ж ніби й волосся було русяве, а це потемніло.
- Та де ж потемніло? – од того дива бабуся аж вилізла з погребка і кинула погляд на мене.
- Тьху, Трохиме, та чи ти не бачиш! Це ж не Митько!
- Отож-бо й видно, що не Митько, – охоче погодився той. – А хто ж? – поспитав жваво.
- Приятель його, Сергій. Разом приїхали.
- А-а, – спокійно, аж ніяк не дивуючись, мовив дідок. – Я й дивлюсь – ніби не Митько. А воно й виходить, що Сергій. Да-а, – продовжував, вмоштуючись на приступці ганку. – Зараз, улітку, всі своїх дітей кудись одсилають. То в табори, то ще десь, а як нема куди, то до бабусь. Оце й до Дмитрівни теж онук приїхав, старшенький, правда, за ваших, – Василь. Дак той на велосипеді ганяє. З собою привіз розібраний. Бабуся до нього кинулась, мовляв: «Онучку мій рідний, як же давно не бачились». А він їй: «Обережно, – каже, – бабо, не чіпайте мого чемодана, бо в мене тут велосипед». Не встигла вона й слова сказати, як він уже той велосипед витягнув, склав у момент і ходу з дворища. Дмитрівна в гвалт: «Куди ж ти?!» А він тільки рукою махнув: мовляв, одчепись. А години за дві приїхав і каже: «Це в мене тренування такі, точно за графіком». Значить, – пояснив уже від себе дід, – як пробило, скажімо, першу годину чи яку там, то ти хоч спиш, хоч їси, а скачи на велосипеда й паняй куди очі бачать. Отаке! Ну а ви, – спитав, – теж на велосипедах ганять будете?
- Ні, – промимрив я. – Нам треба колекцію збирати.
- А-а, ну, збирайте. А захочете, то приходьте в гості. Я ваш, так би мовити, найближчий сусід. Отут же, за вашою хатою, і моя стоїть. Та Митько знає. А де ж він сам?
- Зараз прибіжитьь.
- Ну, то ще побачимось, – потюпав він до хвіртки.
- Митю, – загукала бабуся. – Ідіть їсти! Ви з дороги, певно, зголодніли? – посміхнулась до мене.
- Ще й як, – кинувся до вмивальника Митько.

***

- Ну, як там у вас, все гаразд удома? – цікавилась бабуся.
- Угу, вше, – ствердно кивав головою Митько, запихаючись голубцем.
- А як доїхали?
- Добре, – одказував Митько, простягаючи руку до глечика з молоком.
- То чому ж тато не повідомив? – допитувалась бабуся. – Я когось зустріти послала б. От хоча б Гната або діда Трохима.

– Не знаю, – відповідав Митько, наливаючи собі киселю. – Ми й самі дивувалися.

– Телеграми не дали, – не вгамовувалася старенька.

– Телеграми! – скрикнув Митько.

– Ну так, що ж тут дивного?

– Телеграми! – мов йому замакітрилось, ще раз скрикнув Митько.

– Авжеж, телеграми. Та ти не переживай так. От сердешна дитина!

Я почав уже здогадуватись, до чого воно йдеться, і з підозрою поглянув на друга.

– Ох, я ж розтелепа! – скочив він на ноги, засовуючи руку в бокову кишеню курточки. – Ай-я-яй! Ось же вона, тато написав! Я ж і подався був на пошту, а дорогою забіг по батарейки, а потім згадав про плівку, а потім...

– Забув про телеграму? – закінчила бабуса. – Еге ж?

– Еге ж.

– Ех ти, – провела рукою по Митьковій голові. – Наїлися?

– Наїлися, спасибі, – дружно закивати ми.

– А тепер куди?

– Та ще не знаємо. Може, погуляємо трохи чи на річку...

– Ну, ідіть, ідіть. Таж на обід не запізніться.

Розділ III

Озеро. Змії люблять сіно

Щось дзумить і дзумить мені у вусі, і од того в'їдливого звуку я розклепляю повіки. В кімнаті півтемрява. Митько спить поруч на розкладачці, а у вікно товчеться і товчеться головою і тому, мабуть, ще більше чманіє настирна муха.

«От капосна», – думаю я собі, коли це:

– Агов, Демидівно, – чийсь пронизливий голос. – Діждались-таки онучка?

– Діждалась, Дмитрівно, діждалась. Приїхав із приятелем своїм.

– А де ж то вони, чи вже подалися кудись?

– Сплять іще. Потомилися з дороги. Та й городські ж, люблять поспати.

– А он мій Василь теж городський, а ще зрання на свій велосипед – найшла чим хвалитись! – та гайда з двору.

«Ага, так це баба того Василя, – подумав я. – Ану-ну», – і підскочив до вікна. Проте вікно виходило в город, і видно було лише картоплиння. Тоді я поторсав Митька за плече.

– Вставай, Митю, он Василева баба прийшла.

– Га? – сонно озвався той.

– Баба прийшла Василева, отого велосипедиста.

– Тю! То це треба мене будити, – позіхнув товариш. – Хай собі хоч сто баб, що тобі до них?

– Та нічого. Я думав, тобі цікаво буде.

– Ціка-аво, – знов позіхнув товариш. – Що там цікавого? – І раптом, мов оце не він щойно ледь одірвався од подушки, скочив на ноги. – Ну, збирайся швидше. Бери морилку, я – сачки, та й підемо.

– Зразу? – скрививсь я.

– А чого відкладати? За три дні назбираємо, а там гуляй собі, скільки хочеш.

– Ага, назбираєш за три дні.

– Хіба це довго? Сачком – раз, в морилку – два, в коробку – три, шпилькою – чотири. От і все!

– А курінь?

– Так само собою. А куди ж ми, по-твоему, йдемо? Туди! Обладнаємо курінь, а як залишиться час, то, може, щось і вловимо.

– О, – полегшено зітхнув я. – Оце я тебе пізнаю. А то аж злякався спершу. Звідки, думаю, такий запал.

– А як же інакше, а як же інакше, – виспівував Митько, заглядаючи в піч. – О, щось вариться. Чудово! – вибіг із хати.

– Доброго ранку, бабуню, – чути було вже знадвору. – Погодуєте нас?

І ось на столі парує молода картопля, притрушена кропом, і сало, і сметана, і кисле й солодке молоко...

І ось уже ми йдемо, навантажені рюкзаками з їжею й усякою всячиною, туди, де за річкою шумить верховіття, де голубінь неба заглядає в синь лісового озера, де птахи радіють погожій днині, куди вабить нас вільне життя.

– А головне, – казав дорогою Митько, – ти завважив, яка бабуся? Ні слова не сказала. Інша вже почала б: «Ой, та куди ж ви йдете? Та що вам там потрібно? Не купайтесь, бо втонете! Та не ходіть у ліс, бо заблукаєте!» А моя – ні слова.

– Так, – погодивсь я, – бабуня що треба.

– А що нам у селі робити? Хлопців тут малувато, та й ті всі заклопотані – то город сапають, то по господарству... А я, було, позаторік і собі спробував сапати, і що ж ти думаєш? Виполов якусь розсаду, а бур'яни полишив. Тут такі бур'яни ростуть, зовсім на бур'яни і не схожі. Подивишся – ніби якась городина, а воно ні, виявляється. Так мене після того й близько до городу не підпускали. Хотів дров нарубати – поліняка відскочила й по лобі мене як трахне! Тиждень із гулею ходив, а сокиру від мене ховати стали. Хотів навіть корову допомгти доїти, так мало того, що вона хвицалась, як скажена, так іще й мою панамку зжувала.

– То ж позаторік! Ти ще малий був.

Ми відступилися з дороги, бо нею саме проїхало кілька колгоспних ваговозів. На одному стояла якась здоровенна частина од комбайна.

– Гадаєш, зараз краще вийде? Тут уміння потрібне.

– Отож-бо й є!

– А де ти його наберешся? Вдома без сокири і сапки обходимось.

Проминувши поле, ми наблизились до річки.

- Зараз над шлюзами перейдемо, а тоді вже лісом, – пояснив Митько.
- У вас тут і шлюзи є?
- Аякже! Не Дніпрогес, звичайно, але збудували років п'ять тому, щоб поля зрошувати. Бачив же дорогою – канави такі.

Ми ступили на хисткий і, здавалось, ненадійний місток, а внизу гуркотіла, вирувала, пінилася вода і били вгору, грали проти сонця різноколірні бризки.

- Ух, страшнуvато! Ходімо, Митю, швидше, а то ще місток вломиться.
- Вломиться! Та він тисячу таких, як ми, витримає! Дивись! – і, вхопившись рукою за поручні, Митько став так вигицувати, підкидаючи ноги, що аж дошки піді мною заходили ходором, і місток затрусивсь іще дужче.

Добряче спітнівши, зате наочно довівши мені, що боятися нема чого, Митько зрештою вгамувавсь, і ми заглибились у ліс.

- Зараз беремо праворуч, – хвилини за двадцять мовив Митько, – і стежечкою до самісінького озера.

Тільки-но ми звернули, як навстріч, прямо на нас, із-за дерев вихопивсь велосипед, і хлопець, що сидів на ньому, гукнув знайомим насмішкуватим голосом:

- Гей, мухолови, з дороги!

Ще навіть не зметикувавши, що воно й до чого, ми швидко відскочили вбік і лиш устигли побачити, як промайнула мимо спортивна Василева майка.

- А щоб тобі колесо відпало! – кинув я вслід. – Ну чого він причепився до нас, Митю?

– А, – махнув він рукою. – Мало дурнів? Не зважай! Проте настроїй таки підупав, і решту путі ми йшли мовчки. Затє коло озера... Хіба можна лишатися в поганому настрої через якогось там пришелепка, коли бачиш перед собою мрію якщо не сказати всього життя, то принаймні трьох останніх місяців?

- Он звідки, диви, рибу ловити!
- А пісочок який!
- А поглянь, де у воду стрибати!
- Ух ти!
- Сила!
- Клас!
- Оце так!

І врешті, загорлавши «ура», ми кинулись одне одному в обійми. Так, певно, не радів жоден... жоден у світі учень шостого класу. Митько ступив назад і урочисто звернувся до мене:

- Від імені... Гм, від імені себе... Ні, від імені свого і громадськості вітаю вас, Сергію Стеценко, із відкриттям літнього сезону. Бажаю...

– Зрозуміло, – перебив я. – Мерсі. Взаємно. Радий старатись, – і, виструнчившись, узяв сачок «на караул», проте одразу ж опустив. – Поглянь, Митю.

Неподалік, на пагорбі, видніла якась безформна купа. Ми кинулись уперед.

– Та це ж курінь був! – перший здогадався Митько. – Ось і двері, – вказав на дві прихилені одна до одної палиці. – А от поруч і місце для вогнища розчищене.

– А сіна скільки! – радів я. – Та ж цей курінь відремонтувати – раз плюнути. І місчинка яка зручна. Цікаво, хто тут жив?

– Не підходь! – гукнув Митько і заходився бігати навколо купи паліччя й сіна, штрикаючи в неї з усіх боків держакон сачка.

– Та що з тобою, Митю? – здивувався я. – Ти б відпочив!

– Нема! – вдоволено мовив приятель. – Тепер можна й ремонтувати.

– Чого нема?

– Змій! Вони знаєш як сіно люблять! Забереться й чекає, поки ти на неї сядеш. І все! Взагалі тут треба бути обережним, – говорив Митько, випорожнюючи рюкзак. – Ліс усе-таки, хоч яка, а все ж глухомань. Як щось укусить чи що скоїться – до села бігти далеченько. Ось диви, цим ми курінь накриємо, а згори ще й соломи накладемо. І ніяка злива не страшна!

– То це ж ваша клейонка з дому, – пізнав я згорток.

– Звичайно! А чим вона погана?

– Звісно, нічим. Але ж батьки...

– А що батьки? А коли дощ піде, та ми позастуджуємось, та запалення легенів підхопимо? То що батькам краще – наше здоров'я чи якась там нікчемна клейонка? Тим паче, їхатимемо додому – я її заберу.

На такий життєвий доказ я навіть не знайшов відповіді. Ми взялися до роботи, і за годину ніхто й не повірив би, що на місці нашого незрівнянного щодо зручності й природно-кліматичних умов куреня ще вранці було казна-що.

Розділ IV

Таємничий і, бр-р-р-р, – який страшний. Хороший хлопець.
Нервові можуть далі не читати

Ми приходили до озера щодня. Набирали харчів, дорогою ганялись із сачками за всякими мушками та один за одним. Біля озера вилежувалися на сонці і купались у теплій воді. Митько весь час примушував мене вдихати повітря і казав: «Таке життя дуже корисне для здоров'я. Тут навіть автобусів немає». Я з ним погоджувався.

Але одного ранку відбулася подія, яка трохи змінила і наше життя, і наші подальші плани. Коли ми, як завжди, з галасом вискочили з-за дерев на берег, то побачили: в нашому озері купається якийсь хлопець. Нам це одразу не сподобалось, бо в ньому ми впізнали свого знайомого, майбутнього майстра спорту.

– Принесло ж сюди цього велосипедиста, – буркнув Митько. Але той, уздрівши нас, хутко виліз на берег і весело загукав:

– Привіт дослідникам! І вам покупатися скортіло? Ех, водичка, що треба! Це вам не річка!

– Добридень, – озвались ми трохи спантеличено, бо наші з ним останні зустрічі не дуже схилили до дружньої розмови.

– Та чого ви такі набурмосені обоє? Ще й досі сердитесь? А ви, я бачу, серйозно захопилися відловом комах. Ну що ж, заради миру – ось вам од мене подарунок, – він витяг з кишені штанів жовтий прозорий камінець. – Дивіться!

Ми з Митьком захоплено схилилися над Василевою долонею.

– Ух ти, це що?

– Не пізнаєте? Бурштин. Он бачите, ще й муха в ньому якась.

Справді, у жовтогарячому злитку застигла навіки маленька комаха.

– Ви знаєте, що таке бурштин? – вів далі Василь. – Це смола дерев, що пролежала в землі мільйони років і закам'яніла. От у Прибалтиці її повно, а в нас рідко трапляється. Так що ця знахідка – велика цінність.

– Ти що, її тут знайшов? – не повірив я.

– А де ж, по-твоєму? От у цьому озері. Хотів було у краєзнавчий музей здати, та передумав. Хай уже вам буде. Ви ж комах колекціонуєте.

– У цьому озері? – і собі здивувався Митько. – Отут?

– А що ви думаєте? Тут і не таке зустрінеш... – Василь кинув на нас загадковий погляд і замовк.

– Що? – спитали ми в один голос.

– Та навіть і не знаю, чи казати вам... – Він знову помовчав. – Ну гаразд. Ви, бачу, люди мислячі й серйозні.

Ми затамували подих. Що ж то він повідає нам, цей дивний хлопець?

– Просто хочу вас застерегти. Адже ви, здається, як і я, полюбили це місце.

«І звідки йому відомо?» – подумав я.

– Ви вмієте зберігати таємниці? – він суворо звів брови.

– Могила, – мерщій відгукнувся Митько.

– Щоб я маму й тата не бачив, – пробелькотів і я десь почуту клятву.

– Ну так от, хлопці. Озеро це незвичайне.

– Незвичайне? – пошепки повторили ми.

– Еге ж. Поганий поголос ходить про нього. Ви помітили, що сюди з села ніхто й не потикається?

– Помітили, – ствердив я.

– Так далеко ж, – озвався Митько. – Не кожному й охота телющитись.

– Мо', й далеко. Але справа зовсім не в цьому. А в тому, що бояться.

– Бояться?!

– Еге ж. Звичайно, якщо кого питаєш, так тобі й скажуть: мовляв, далеко, краще в річці купатись. А насправді, всі аж тремтять, коли доводиться отут у воду лізти.

– Але чому ж, чому?

– А тому, що в озері... – він стишив голос, – хтось живе. Ми здригнулись.

– Авжеж, – вів Василь далі. – По ночах, правда, не часто, вис страшно і зітхає «о-о-о-ох», аж мороз по шкірі. Сам чув. А вдень не вилазить. А може, й вилазить, та ніхто не бачив. Он там берег травною поріс, а коло нас

пісок. Минулого року пастухи тут корів напували. Аж чують – телятко так жалібно мукнуло. Вони туди, а за телятком тільки завирувало. І на піску сліди здоровенних лап, мов од крокодила.

– Та що ти!

– Точно! Але це ще не все. Ходімте зі мною.

Ми наблизились до кількох сосон, що в цьому місці росли біля самої води.

– Дивіться!

На стовбурах видніли глибокі подряпини, кореневища двох-трьох дерев були підриті, луска від кори вкривала землю. Заніміло спозирали ми цю картину.

– От і подумайте, хто б це міг бути. Ви знаєте що-небудь про Лох-Несс?

– Та щось таке чули...

– Це озеро в Шотландії. І живе там дивна і здоровенна тварина, от приблизно... Та не робитиму припущень. Це ще не доведено. Ну а тепер пробачайте, мені час. Бувайте! Ще побачимось. У мене тренування. За графіком.

– Що ти на це скажеш? – запитав Митько, коли Василь уже зник з-перед очей.

– Та хто його знає, може, це все неправда. Якось не віриться...

– Може, й бреше, – погодивсь Митько. – І звідки тільки тут цей бурштин? – підкинув угору і зловив жовтий камінець. – Як, він казав, те озеро зветься? Лох-Несс?

– Лох-Несс.

– Треба буде розпитати в когось із старших.

– Еге ж. А все-таки він непоганий хлопець.

– Здається, так.

З озера повіяло прохолодою...

***

В хаті подзвонювали шибки і склянки на печі. Фа-Дієз знову вступив у двобій з тромбоном, і оглушливі звуки розліталися по селу зграями наполоханих гав. Якщо я вже порівнюю звуки з цим птахом, то Фа-Дієзові гави були, окрім усього, дуже обскубаними і потворними. Од них хотілося одмахуватись і бігти чимдалі.

Проте на деякі організми вони, мабуть, діяли позитивно. Саме цим я пояснюю народження в Митьковій голові ще однієї ідеї.

Митько порався коло нашої мізерної колекції (кілька жучків і метеликів ми таки вловили), а я вмовився на ліжку, накривши голову подушкою. Коли це чую – її оддирають від мого вуха.

Наді мною схилився Митько.

– Сергію, а якщо нам...

Ще один зойк нещасного інструмента заглушив Митькові слова.

– Що нам?

- Таки оселитися коло озера і самим простежити... за отим от...
- Так тебе бабуся і відпустить! Чекай!
- А якщо відпустить?
- Звичайно, це було б зовсім непогано! І ночувати там?
- Там. Адже Василь казав, що воно тільки вночі вилазить. І курінь у нас такий, самим собі заздрити можна. Хоч зимуй там. Взяти з собою ковдри. Зараз же тепло.
- Еге ж, тепло. Це в хаті тепло!
- Та не замерзнемо. Не бійся.
- Я і не боюсь. А от бабуся...
- Беру її на себе. Хіба може бабуся чогось не зробити заради свого онука?
- І він вибіг із хати.
- Повернувся за п'ять хвилин. Радість переможця освітлювала його обличчя.
- Порядок! Спершу на одну ніч. А там видно буде.

Розділ V

Я вкриваю себе ганьбою. Великий зоолог

- І ми рушили до озера.
- Попереду весело вистрибував Митько, за ним із рядом і ковдрами човпав я. Клунок зв'язали один і домовилися нести його по черзі.
- А якщо то й справді якийсь звір? – обернувся до мене Митько. – От було б здорово! І ми першими його побачимо.
  - Ну, побачимо, а далі? – я був настроєний скептично.
  - Сфотографуємо!
  - А далі?
  - У школу знімок привеземо. Ото переполох зчиниться! Всі повмирають од заздрощів. Це не якісь там метелики.
  - І ми тільки вдвох будемо на уроки ходити.
  - Чому це?
  - Усі ж повмирають.
  - Ет, тобі аби смішки. Несерйозна ти людина. В ботанічки улюбленими учнями станемо, – мріяв він.
  - І вона негайно пошле свого улюбленого учня на районну олімпіаду, на якій він урочисто завоює останнє місце й одразу знову стане звичайним Дмитром Омельчуком, посередністю навчання та праці.
  - Посередністю! – зобидивсь Митько. – У тебе в самого трійка з фізкультури. За минулий рік.
  - А в тебе з малювання!
  - Бо це ти мені в останньому малюнку дерева синім олівцем розфарбував, та ще й домалював невідомо що.
  - А ти мене за ногу смикав, коли я на оцінку підтягувався.
  - Ти поглянув би на себе! Жодного разу підтягнутись не зміг.

– Бо із сил вибився. А в тебе пика такого ж кольору, як і дерева, стала, коли ти той малюнок побачив.

Але тут ми обоє стали так сміятися, згадуючи вирази облич одне одного, що назрілий для сварки настрій миттю щез.

– Давай я понесу, – примирливо запропонував Митько й завдав клунок собі на плечі.

Ми вирішили по черзі вартувати, щоб чудовисько зненацька не напало на нас, чи хоча б не прогавити його, якщо воно здумає вилізти з води.

– Я піду посплю, – мовив надвечір Митько, – а о другій годині ночі зміню тебе.

– Як же ти прокинешся о другій? У нас навіть годинника немає.

– Годинник у кожної людини отут, – постукав себе Митько вказівним пальцем по лобі. – Потрібно тільки знати, як ним користуватись.

– І як?

– Дуже просто. Перед тим як лягти, ти ходиш і весь час думаєш, можна і вголос казати: «Мені треба встати о другій, мені треба встати о другій...» Потім походиш трохи і знову: «Мені треба встати о другій...» І можеш спокійно спати. Але ще важливо не прогавити моменту. Бо десь за чверть до другої ти таки прокинешся, але якщо зразу ж не встанеш, то знов заснеш. Я завжди сам устаю, коли ми з татом кудись їдемо, – чи по рибу, чи по гриби.

– А чому ж ти тоді до школи спізнюєшся?

– Я можу і не спізнюватись. Але цей метод діє краще, коли має статися щось незвичайне або дуже цікаве. Ну от як сьогодні. А до школи щодня ходиш. Зрозумів?

– Зрозумів.

– То вартуй, а я пішов спати.

– А якщо ти прогавиш отой момент, коли треба встати, мені що – до ранку сидіти?

– Не прогавлю, не бійсь. А взагалі, як набридне, то розбуди мене. – І Митько зник у курені.

Довго сидів я біля багаття і дививсь, як темрява полонить ліс. Вона випливала нечутно й вкрадливо з-поміж дерев, густішала, настоювалась на темнах стовбурах, підступала все ближче й ближче. І вже тільки ти і багаття – живі істоти в мертвому царстві. Але ні, не мертвому: сюркне коник, задзижчить комар, і десь близько, та не видно де, бідкається-жалкує за згаслим днем нічна птаха:

– Ов-ва-а! Ов-ва-а!

Запала тиша. Стало моторошно. «Ну чого ти!» – втішала думка серце, але воно не слухалось, билося дужче. Я підвівся і знічев'я почимчикував до води. Заспівати б якоїсь, бо надто вже тоскно.

Мовчазний таємничий ліс оточував мене зусібіч. Величезні дерева казковими велетами заступали путь. Вмить я пройнявся відчуттям власної мізерності, і несподівані мислі зароїлись у голові: «Ну що я, – думалось мені, – у

порівнянні хоча б із оцим деревом? Якась комаха! А в порівнянні з цілим лісом? Якийсь мікроб. А в порівнянні з землею кулею?» І од цього мені стало гірко-гірко... І ще страшніше. Я мерщій почовгав назад, боячися зиркнути в сторону, і дививсь лиш перед себе, на прокладений моїм ліхтариком серед ночі промінь світла. А якщо тут і справді живе якийсь звір і зараз він чатує десь поруч? Згадалась домівка, татусь, мама...

Я позіхнув.

Рідна мати моя, –

вичавив із себе якісь жалюгідні звуки,

– Ти ночей не доспала...

– Ух, – опустився я на землю, спершися спиною на курінь. – І я недосипаю, – позіхнув знову. – Вартую... А що? Невідомо. А можна було б і доспати. От зараз заплющу на хвилинку очі. Отак. Як приємно... Ще трошки... – голова моя схиляється на груди.

Скільки так я просидів, не знаю, коли це:

– Ага! – чую сердитий голос. – Спиш, значить! Спросоння схоплююся на ноги і просто перед собою бачу розлючене Митькове обличчя.

– Спиш! Йому довірили пост, а він спить.

– Та я... – почав був виправдовуватись.

– Що я?! Заснув чи ні?

– Заснув, – винувато розвів я руками.

– Та як ти міг! А якби це на війні?! Хіба з таким підеш у розвідку?! А якби ти був у партизанському загоні?

– Ну, пробач, Митю, – почервонів я. – Лиш на хвилинку присів. Маму згадав.

– Та згадуй собі кого хочеш! А на посту спати не смій! Хіба тобі можна доручити серйозну справу? Маму згадав! Вона, бідна, й не здогадується, який у неї синочок. Іди, спи, мамій. Я постою. Нічого не бачив?

– Ні...

– Звичайно, за спанням і дивитись нема коли.

Мені не було чого відповісти. Приголомшений, картаючи себе за негідний вчинок, я принишк у курені. Сонливість геть полишила мене. Я чув, як повернувся з обходу Митько, як він роздмухав багаття і сів, щось на-свистуючи. Мене пік сором: ну як, як я, нещасний, міг заснути! Підвів товариша, втратив його довір'я. Горе мені!

Докори совісті люто вгризались у мою душу, шматували її на дрібні клаптики. Зрештою я не витримав.

– Митю, – гукнув несміливо. Відповіді не почув.

«Мовчить, – подумав я. – Ображається. Так мені й треба».

Полежав іще хвилин п'ять, тоді вибравсь назовні.

Вже займалося на світ. Лець куріло багаття, легкий вітерець колошкав сивий попіл. Згорнувшись калачиком, – спиною до куреня, – Митько солодко спав.

Я витягнув ковдру, обережно вкрив товариша й поліз усередину.

Другої ночі варти вже не виставляли.

– Яка користь, – сказав Митько, – у тій варті, якщо ми все одно засинаємо? Краще вже спати всередині, ніж надворі. Тим паче, що потім весь день ходиш сонний.

Я повністю розділив таку думку.

Вранці, прокинувшись, ми побігли до озера вмитись. І тут Митько став, мов укопаний, а я з розгону наштовхнувся на нього.

– Дивись, – тихо сказав він мені.

На вогкому піску коло самої води хижо вимальовувались відбитки здорівених і страшних лап.

– Як у крокодила, – визначив я, нервово озираючись на озеро.

– Значить, не збрехав, – хрипко додав Митько. Це дало поштовх до роботи Митьковому мозкові.

– Сергію, – почув я увечері того ж таки дня. Ночували ми вже в селі.

– Чого тобі?

– Ти знаєш, що я придумав?

– Ні.

– Треба нам книжки взяти в бібліотеці.

– Правильно, підемо завтра наберемо – фантастику яку-небудь...

– Та ні, Сергію, я не про те. Книжки із зоології.

– Зоології? Ти що, здурів? Мало тобі колекції, мало тобі ботаніки, мало тобі нашої вчительки? Забув, як ти сам з її уроків тікав?

– Так то ж ботаніка.

– А зоологія, по-твоєму, краща? Я одного разу поглянув у підручник – там якісь кишковопорожнинні, гадюки – бридота одна!

– От ти не розумієш...

– Не хочу я такого й розуміти, – урвав я Митька. – Маєш бажання, то й читай собі, скільки влізе. Станеш великим зоологом, будеш казати: «Любі діточки, бачите цього павучка?» – засміявся я, згадавши нашу ботанічку.

– Якби ти дав мені договорити, то й сам менше дурниць намолов би зараз.

– Ну, кажи, кажи, – поблажливо дозволив я.

– Ти думаєш, зоологія – це самі павучки і оці от, як їх, кишковопусті?

– Порожнинні, – поправив я його. – Одна назва чого варта.

– От-от. Так, до твого відома, зоологія – наука про весь тваринний світ. Отже, в ній ми обов'язково знайдемо щось підходяще і для нас, цебто про те, що живе в цьому озері.

– Ти думаєш?

– Ще б пак!

– Гм, а й справді, – погодивсь я по хвилинному роздумі. – І голова ж у тебе, Митю.

– Ну що ти, – скромно озвався Митько.

Розділ VI
який проливає світло на наших пращурів і ще на дещо.
Ну й Митько!

– Скажіть, які молодці, – дивувалась бібліотекарка, коли ми втретє прийшли міняти книжки. – Цілими днями читають. А ви не перевтомитесь?

– Авжеж, молодці, – бурмотів, виходячи з бібліотеки, Митько. – Стільки читати – з глузду можна з'їхати.

– Слухай далі, – Митько перегорнув сторінку. – «Багато віків серед жителів східної частини Індонезії ходили легенди про страшних, ненажерливих драконів. Кажали, що з пащі їхніх вилітає вогонь, а здобич вони вбивають одним поглядом злих очей.

Голландські вчені, котрі записали ці розповіді, звісно, не повірили в їх правдивість. Однак ученим здалося, що опис жахливих драконів нагадує давно вимерлих хижаків – динозаврів.

У 1912 році ці розповіді потвердив один голландський льотчик. Він був першим європейцем, який на власні очі побачив драконів острова Комодо. Літак його здійснив вимушену посадку, і кілька місяців цей чоловік прожив буквально в оточенні гігантських химер. Однак його розповідям теж не повірили, бо льотчик повернувся звідти нібито із розладнанням нервової системи».

– Я думаю! – жажнувся я.

– «Після першої світової війни, – оком не зморгнув Митько, – вчені вирішили таки до кінця розібратись у цій загадковій проблемі «динозаврів». І нарешті в двадцятих роках нашого століття на острові Комодо Зондського архіпелагу було спіймано цього дракона. Ним виявилась гігантська ящірка, або ж варан. Не злякатись чотириметрового гіганта важко. Колір шкіри буро-чорний. З грізної ікластої пащі безперестанку вилітає яскраво-оранжевий роздвоєний язик, люто дивляться блискучі чорні очі.

Варан ступає сильними лапами, тіло його піднято над землею, волочиться лише хвіст. Сила в цьому хвості страшна. Дослідники бачили, як одним ударом варан збиває кабана, валить з ніг оленя».

– От би й собі там побувати, – в захваті мовив я.

– «Гігантський варан, – не звернув на мене ніякісінької уваги Митько, – був відомий ученим з палеонтологічних знахідок» (палеонтологія – це наука, що вивчає викопні організми), е-е, «знахідок в Австралії, в шарах мезозойської ери. Вважалося, що він повністю вимер теж більше ніж п'ятдесят мільйонів років тому».

– Ти можеш заперечити, – вів далі Митько, – он де той Зондський архіпелаг і Мозамбікська протока. Мовляв, там є умови, щоб зберегтися кому завгодно. А між тим ось у басейнах рік Волги, Дону й Уралу живе невелике, завбільшки як щур, звірятко – хохуля. Так оця сама хохуля – давній за походженням вид третинного періоду, що зберігся до наших днів. І, нарешті, лохнесське чудовисько, про яке ми вже прекрасно знаємо, у Шотландії. А це набагато північніше від України. От які факти знайшов я за ці дні. А скільки, певно, ми ще знайдемо!

– Так ти хочеш сказати... – скочив я на ноги.

– Так, Сергійку. Саме це я і хочу сказати. У нашому озері живе давній звір, якого, може, вважають за давно вимерлого. Адже і озеро наше давнє, про що свідчить отой шматочок бурштину. Поглянь лише на карту палеозойської ери. Дивись, тут і звірозубий плазун, і хижий диноцефал. Та що там казати! А от карта мезозою. Дивись: у наших краях якраз море межує із сушею. А може, на місці нашого озера саме було доісторичне прісноводне болото? Тож тут міг жити хто завгодно. А скільки довкола нашого озера папороті, ти помітив?

Мені од усього цього аж дух перехопило.

– Митьку, – закричав я, – Митьку, ти уявляєш, перед яким відкриттям ми стоїмо?

– Приблизно...

– Ні, ти нічого не уявляєш. Це надзвичайно! Ти, Митько... Ну й Митько!

***

Ото життя пішло в нас!

Удень ми тільки й сиділи над книжками, сперечались, робили різноманітні припущення і бігали до бібліотеки, а надвечір рушали до нашого озера.

Палеозойська, мезозойська ери, карбонський, пермський, юрський, тріасовий періоди дивилися на нас зі сторінок томів викопними потворами, а ми намагалися вичитати, вгадати, хто з них був пращуром озерного жителя.

Митько склав декілька таблиць і заучував їх напам'ять, хоча першої-ліпшої хвилини можна було в них заглянути. З ранку до ночі чути було його бубоніння: «Дицинодонт, у роті всього по два зуби – на півночі Південної Америки, на схід від Чорного моря. Парейазавр, рослинної дієти, завбільшки з бика, – на півдні Африки, біля східних берегів Канади, там тоді був суходіл...» Або: «Мезозойська ера ділиться на три періоди: тріасовий період – почався сто дев'яносто мільйонів років тому, юрський – сто п'ятдесят п'ять, крейдяний – сто десять...»

Якось, коли ми прогулювались берегом, Митько сказав:

– Ти знаєш, що мені спало на думку?

– Що?

– Село наше зветься Юрківкою через те... Ну, бо від юрського періоду.

– Ти, Митю, мабуть, уже зовсім здурів. Завчився.

– Точно-точно, якийсь зв'язок тут є.

– І хто ж, по-твоєму, так його назвав?

– Люди, які раніше тут жили.

– Коли раніше, в юрському періоді? Тут самі ящери тоді жили. Мабуть, ящери його так і назвали, правда? Хай, думають, раз ми живемо в юрському періоді, то й село, що тут буде, зватиметься Юрківкою. Приїде колись сюди Митько, нас добрим словом згадає. Так?

– Смійся, смійся...

– Та ти не переживай, Митю, – заспокоїв я його. – Ти знаєш, що я придумав? Назвати оцього от, – показав на озеро, – котрий отут живе, Митько-завром. На твою честь.

– От здорово! – зашарівсь Митько. Але тут же запитав: – А чому саме на мою? Адже ми з тобою разом, гм... працюємо.

– Але ж головний у нашій експедиції ти.

– Е, ні, я не згоден. Хай буде... Хай буде, скажімо, митькозавр Стеценка із Юрківки. Ой, дивись...

За три кроки від нас лежало безладно кілька воронячих пір'їн, і біля самої води знову чітко вирізьблялись на піску таємничі сліди.

– А вранці їх не було, – згадав я. – Отже, воно вилазило вдень.

– Та ще й ворону зжерло, – підхопив Митько.

Розділ VII

Операція «Курка» провалюється разом із дідом Трохимом

– Я колись книгу читав, – задумливо сказав увечері Митько. – Так там писалося про те, як на тигрів полюють. Мисливець прив'язує до дерева козеня, а сам сидить у засідці. Козеняті хочеться додому, воно бігає круг дерева на прив'язі і жалібно мекає. А десь поблизу гуля собі тигр. Він чує – хтось мекає, і думає: «Це, мабуть, козеня. Піду-но я його з'їм». От він біжить до дерева, а мисливець із засідки – ба-бах! Тигр – догори лапами, а щасливе козеня відпускають додому.

– А деякі племена, – на льоту вловив я Митькову думку, – риють на стежці, якою звірі ходять на водопій, здоровенну яму, а іноді ще й вбивають у дно загострену вгорі коляку, а яму прикривають гілками і листям чи піском. Іде собі якийсь лев чи хто, ступив на гілки і – готово!

– Думки читаєш! – радо згукнув Митько. – Ми ці обидва способи поєднаємо.

– А козеня де взяти?

– Ото ж бо, – спохмурнів він. – Козенят я тут не бачив. Кози є, але ж кози ніхто не дасть. А може, – проясніло його лице, – мотузку на роги, та в ліс, а вранці відведемо назад?

– Е, ні, я не згоден. Я вже якось у дитинстві пробував визволяти козу, так вона за мною гналася хтозна-куди. Та ще й у ліс її тягти... Вона ж не дурна.

– Твоя правда, – скрушно хитнув Митя головою, але по тому, як він стрепенувсь, я одразу ж здогадався: є ще одна ідея. Взагалі мушу визнати: голова в мого друга працювала із колосальною швидкістю і, бувало, не встигав він бодай до половини висловити якусь думку, як у нього вже народжувалася друга, а то й третя, зовсім протилежна. Однак далеко не всі з них можна було назвати рівноцінними чи просто вдалими. Як вам, наприклад, отаке?

Довіриливо дивлячись мені в очі, Митько запропонував:

– А якщо ми прив'яжемо тебе?

– Тобто як це? – вибалушивсь я.

– Мотузкою, як же ще! А де взять її – я знаю. У клуні висить. Для кози згодилася б, значить, для тебе теж.

– Ти що, жартуєш? – не повірив я власним вухам.

– Та які жарти? Чим ти гірший? Мекатимеш потрошку, здалеку й не видно, хто це. Може, воно вилізе з озера, щоб роздивитись. Га? І якраз у яму втрапить. А ми вже вириємо, постараємось.

– Та ти, мабуть, сказився, – обурился я, доп'явши, що Митько й не думає жартувати. – Чим я гірший за якусь там козу? А чим ти гірший? Навіть кращий, розумник такий! Мене! До дерева! А як воно ззаду підкрадеться чи збоку? Ти подумав? Себе прив'язуй!

– Хай буду я, – хоробро погодивсь Митько. – Я не якийсь там егоїст. Я згоден. Хоча, ти знаєш, мені здається, можна і не прив'язувати. Козу – інша справа, вона втекла б. А мене можна не прив'язувати. Я і так посиджу.

– Та гаразд уже, – охолов я. – А чому обов'язково комусь із нас? Може, курку? Нічим не гірша. Ворон же воно хрумає!

– Молодець! – вигукнув Митько. – Звичайно, курку! І мороки набагато менше. – І по хвильці додав: – Та й безпечніше.

Курка, яку ми наділили довір'ям виступити в разі кози, розуміла, що питання про її життя чи смерть стало руба, і чинила шалений опір. Вона бігала із страшенною швидкістю по дворищу, несамовито кричала та біла крилами.

– Ху ти, – мовив, одхекуючись, Митько. – Та вона ж бігає, як коняка. Таку курку можна у воза впрягати!

– Це хіба курка! – згоджувався і я, підводячись після невдалого кидка.

– Це ж страус!

І ми знов якомога лагідніше заводили:

– Ціп-ціп-ціп-ціп-ціп!

– А тю-тю-тю-тю.

Проте курка відбігала на безпечну відстань і осудливо стежила за нами.

– Та ну її, – не витримав перший я. – Всі коліна пооббивав.

– Зараз, зараз ми її, – не здавався Митько, виносячи з хати ковдру, – у куток притиснемо, поки бабуся не прийшла.

На цей раз ми таки загнали птаху (і хто тільки назвав її свійською?) між курником і клунею і накрили рядном.

– Єсть! – вдоволено скрикнув Митько, засовуючи її в мішок, і тут же загорлав: – Ой-ой-ой! Вона ще й дзьобається!

– Ну от бачиш, – співчутливо сказав я. – А якби коза? Ото б намучились!

– Та й то, – відповів Митько. – Бери лопату, і ходімо мерщій, поки ніхто не бачить. Та зерна прихопи.

***

– Ну що, Митю, може, вистачить? – я стояв по пояс у щойно виритій ямі і витирав чоло.

– Та де там вистачить. Йому звідси вилізти – все одно, що тьху! До речі, оті варани, що я тобі казав, вони навіть на нижні гілки дерев залазять і хапають мавп.

– Нічого собі новину ти приберіг, – пощулився я. – Заспокоїв. Що ж нам тепер, десь у верховітті жити? Гніздо собі, може, звити чи дупло видовбать?

– Та він на людей побоїться...

– Побоїться! Бачив, лапища які. Та йому людину ковтнути, що собаці гавкнуть. А до нас хто в курені жив? – промайнув у мене жахливий здогад.

– Звідки я знаю. Може, турист який.

– А де ж він тепер?

– Де! Додому поїхав!

– Додому! А може, – важко сковтнув я, – в о н о з'їло його?

– З'їло? – злякався Митько. – Що це ти верзеш? Хто тобі сказав? Невже, думаєш, і справді... А що, – опустивсь на землю. – Може, й так... А речі? Речі хоч які лишилися би. Не могло ж воно його разом із речами!

– Були речі, – промимрив я, відчуваючи, як сорочка липне до спини. – Сандаля. Отут же, біля куреня, лежала.

– Сандаля? Чому ж ти мовчав?

– А що мені було – кричати на весь ліс? Теж мені знахідка!

– І куди ти її подів?

– У вогнище вкинув. У перший же день. Вона ще так кадила добре від комарів.

– Ай-я-яй! – мало не застогнав мій друг. – Спалив речовий доказ! Оце, може, й усе, що від людини залишилось. Хоч би пам'ять рідним була.

– Дуже б вони тішились тією пам'яттю.

– Черства ти людина! Егоїст! А якби тебе з'їло, то твоя мама й сандалії була б рада.

– Та цур тобі, Митю! Що ти кажеш таке?

– А що, – розпалювався ще більше Митько. – Рада була б!

– Та стривай!.. Щось ти вже сильно тее, перегнув.

– Чому перегнув? Приїхав якийсь науковець, професор, а то й академік. А може, просто ентузіаст-природолюб. Теж дізнався, що в озері хтось живе, і вирішив спостерігати, як і ми. Збудував курінь, сів відпочити, помилуватися природою, скинув одну сандалю, а тут воно його хап! І готово.

– Еге, бач, як воно обертається, – роздумливо подав голос я. – Хоча ні, Митю, ні. Якби тут людина пропала, то вже шукали б усі й міліції понаїхало б. А нас і на гарматний постріл сюди не підпустили б.

– Авжеж, – зрадів Митько. – Та цього просто не може бути. Давай я тебе зміню.

Я охоче виліз із ями й подав лопату другові.

Роботу закінчили аж надвечір, бо Митько наполіг, щоб вибрану землю однести геть, «інакше в о н о здогадається, що раз є купа землі, мусить бути і яма».

– Ху, ну і ну, – стомлено хитав головою я, дмухаючи на стерті долоні.

– Ямка – будь здоров! Хоч слона лови. От іще кілка треба вбити.

– Та ти що – кілка! Воно ж загине, а нам потрібне живе.

– Правда, я й не подумав. Але ж воно й так може забитись, коли падатиме, чи ніжку звихнути. Ми на дно подушку покладемо. Все-таки м'якше.

– А що ж, – згодивсь я. – Можна й подушку.

– Візьми в курені. Заодно й курку давай.

Ми витягли птаху з мішка й прив'язали мотузкою до дерева. Однак курка, стомлена вранішніми переживаннями або ж здогадавшись, що служить приманкою, кудкудакати не хотіла.

– Ти бачив таке? – дратувався Митько. – Вона вже зацікавилася, як до діла дійшло. Ну, квокчи ж, ну, ну, отак от: кво-кво-кво-кво-кво.

– Ай, Митю, – зауважив я. – В тебе, як у жаби, виходить.

– То спробуй ти!

– Ко-ко-ко-ко-ко, – дуже справно почав я, але курка обійшла кругом дерева і сховалася за стовбуром.

– Тьху ти! – спересердя сплюнув Митько. – Та вона нікого не слухає. Дай-но я в неї хоч грудкою кину.

– Перестань. У неї і так психічна травма. Хай заспокоїться, а тоді, може, й заквокче. Однак не завадило б і повечеряти.

– Звичайно, – згодивсь товариш. – Що то нам Бог послав, точніше, бабуся підкинула?

Бабуся підкинула! Інакше й не скажеш. Ми, що мріяли готувати смачну поживну юшку, їсти смажену рибу, виловлену власними руками, тепер змушені запихатись пирогами з квасолею. Яка юшка! Яка риба! Події останнього часу стали розвиватися з такою швидкістю, що навіть вудки закинути – і то не було вільної хвилини.

– А хто обіцяв юшку у казанку над полум'ям? – усе ж запитав я в Митька.

Той невдоволено зашурхотів соломою:

– Овва! Юшка! Ти ж бачиш, що робиться. То в село, то з села, то в бібліотеку, то на озеро. То курку крадь, то яму рий. Ніколи й угору глянути. Хай уже трохи проясниться із оцим от, – кинув на озеро, – буде тобі й юшка, буде і свисток.

Тим часом спочіло. Ми намастились одеколоном «Гвоздика» і лягли в курені, вистромивши голови назовні.

– Швидше б ми його побачили, – мовив Митько, – а то прив'язані до цього куреня, як та курка до дерева. До речі, вона так і не думає квоктати.

– Хай собі.

– Скоріше б воно вже вилазило. Стривай-но, – стишив Митько голос. – Диви...

Я придивився.

Лісом щось прямувало до нашої пастки.

– Ніби не повзе, – мовив Митько. – Здається, навіть іде.

– Та це ж людина! – вигукнув я, але було вже пізно: чоловік, зойкнувши, повалився униз.

– От лиха година! – крикнув я, вискакуючи з куреня. – Хто це? Що з вами? Ви цілі?

– Та здається, – озвався сердитий голос діда Трохима, і над краєм ями з'явилась його голова. – От чортяка, – мовив дід, вилізши нагору. – Мало в'язи не скрутив. І хто його таке ямище вирив?

– А це, дідусю... – почав був я, але побачив, як Митько показує мені кулака, і зрозумів, що дідові й справді ні до чого знати правду.

– Це, дідусю, – пробелькотів Митько, – ми й самі не знаємо хто. То не було, а то враз з'явилась. І навіщо це хтось вирив, поняття не маємо! Ще й таку здоровенну. Ти не знаєш, Сергію?

– Ні-і.

– От біда, – зітхнув дід. – А бабуся ж вам молочка передала. Так оце й вилилось усе.

– Молочка, – облизнувся Митько. – І багато?

– Повний бідончик.

– А може, не все вилилось?

– Та ні, все.

– Жаль, – гірко зітхнув Митько. – Ех, якби знати, хто це, – нещиро правив далі. – Я йому б...

– Авжеж, – хитав головою дід. – Ну, як вам тут, добре? – цікавивсь, прямуючи до куреня.

– Добре, дідусю. Може, ви лимонаду хочете? – піддобрювались ми.

– Ні, дякую, не хочу. А от водички випив би. Є у вас водичка?

– Є, дідуню, ось, – мовив я, зачерпнувши кухлем з відра.

– Спасибі, – лагідно подякував той. – Ну, а лопатка вам уже не потрібна?

– Лопатка? – зашарівсь Митько.

– Еге ж, лопатка. Он вона лежить.

– А й справді, лопата, – дурнувато гикнув я.

– А то бабуся шукала сьогодні. А лопата, бач, у вас. Ви, мабуть, черви копали?

– От-от, черви. На риболовлю, – випалив Митько.

– Ну й багато вловили?

– Та ні, не дуже, щось кльову не було.

– А оце ще й курка пропала. Чи вкрав хтось, чи собака який придушив. І саме в цей момент капосна курка, що, мабуть, задрімала під деревом, мовби почула, що йдеться про неї, і стала несамовито квоктати.

– Ти бач, – наче не вірячи власним вухам, дивувався дід. – Здається, курка.

– Курка, дідуню, курка, – хутко запевнив його Митько. – Ми оце при-йшли з села, бачимо – бігає отут. Так ми її до дерева прив'язали.

– Ой-йой, це ж куди забігла! – розвів руками дід. – Якось віддав я сестрі котика свого на кілька днів, а сестра живе кілометрів за п'ятнадцять од Юрківки. Сіла, значить, на автобус і поїхала. Коли це минає неповний тиждень, чую – нявчить щось уранці під дверима. Глядь – а то Мурчик мій. Набридло, видно, у сестри, то він до мене й прибіг. А оце, значить, і курочка так само. Полюбила вас кріпко, видать. То ви її завтра принесете?

– Принесемо, принесемо, – спантеличено запевнили ми.

– І лопатку тоді я сьогодні брати не буду, бо ж ви, мабуть, і яму хочете закидати, а то ще втелющиться хтось ізнов та в'язи скрутить. А я вже піду.

– Посидьте, дідусю, ще, – улесливо завели ми.

– Та ні, піду. Пізненько вже. А це, бач, хотів молочка вам принести. Ну, бувайте.

– До побачення, дідусю. До завтра, спасибі вам, – кволо відповіли ми.

– І хитрющий же дідуган, – мовив по хвилі Митько.

– Все зрозумів.

– Та тут уже нічого не вдієш.

– Добре, що кілка не вбили, як ти казав.

– Авжеж, це ще дідові пощастило.

На цьому ми й погодились.

Розділ VIII

Нічний гість. Негативні наслідки навчання уві сні

Сухо тріщало веселе багаття, висвітлюючи стовбури навколишніх дерев, а ми, продовжуючи розмову, били комарів, які за два тижні вже звикли до нашої «Гвоздики».

– Воно таки існує, – задумливо протягнув Митько, ляскаючи себе по шиї.

– А може, Митю, то все вигадки?

– Аякже, вигадки... – договорити він не встиг. Тривожний рев розлігся над озером, вдарив у курінь, рвонувсь увись, і вже далеко-далеко такою самою тривогою й незбагненністю озвався ліс:

– О-о-у-у-у-у!

Митько скочив на ноги:

– Ти чув?

– Чув, – ледь озвався я.

З ліхтариком у руках ми кинулись до берега.

– Тільки разом, – на ходу кричав Митько. – Як з одним що трапиться, другий pomoже.

– Звичайно! – відгукнувся я, світлячи під ноги. Попереду щось голосно плюснуло.

– Туди!

– Туди! – тривожно озвалось у мене в животі. Пробігши ще трохи, ми засапано зупинились. Метрах в семи од берега щось булькало.

– Он, – присвітив я бульбашки, що з'являлися на поверхні.

– Воно, – підтвердив Митько, трохи непевно ступаючи у воду.

- Куди? – схопив я його за руку. – Ти що?
- Пусти!
- І не подумаю. Назад! Ти що, збожеволів! Щоб під воду затягло? Як дурне теля? Не здумай лізти, – тягнув я його що було сили.
- Та добре вже. Не полізу, – сердито озвався він. – Пусти. Ми стояли по коліна у воді і дивились на ті дивні бульбашки. Ще хвилина, і все затихло.
- Ну от, – порушив мовчанку Митько. – Все. Ех, така нагода!
- Схопило б тебе за ногу, була б тобі нагода!
- При чому тут нога! Хіба ти не розумієш? Це ж, може, єдиний шанс. І так безглуздо його втратити.
- Так-то воно так, – і собі зітхнув я. – Але ж не ризикувати життям!
- А всі великі дослідники! Багато б вони відкрили, якби не ризикували? А ти все зіпсував! Та якби вони були такі, як ти, світ, мабуть, не знав би й половини того, що знає тепер!
- Такі як я! Так, виходить, я винен у тому, що не пустив тебе, може, на вірну смерть? А коли б воно тебе вхопило, мені що, ліхтариком його по голові бити? Воно і мене разом із ліхтариком проковтнуло б!
- Ну добре... Це я так, спересердя, – промимрив Митько. – Тс-с-с, – прошепотів, торкнувшись мого плеча.
- Що?
- В куцах зашаруділо.
- Та вже вчувається, – махнув я рукою. – Ходімо.
- Ходім. – Ми повернулися до куреня і залізли всередину. – Ну, то вигадки чи не вигадки? – з'ехидничав Митько.
- Мабуть, таки правда.
- «Мабуть»... Ще й зараз не вірить! Хочеш, я тобі почитаю?
- Я хочу спати.
- То ти засинай, а я читатиму. Про палеозойську еру, згода?
- Читай, краще запам'ятаю.
- То слухай: «Якби ми з вами опинились у лісі кам'яновугільного періоду, то навряд чи у вас склалося б приємне враження...»
- Авжеж, – лїниво погодивсь я.
- Що?
- Авжеж, кажу.
- А-а... Ну слухай далі. Я вибірково...
- Давай.
- «... Лиш зрідка мертво тишу порушував плюскіт води: то по болоту брьохали тварюки, що виглядом своїм нагадували саламандр, але набагато більших за розмірами, – стегоцефали».
- «Цікаво, – думав я під Митькове бурмотіння, – хто ж усе-таки живе в нашому озері? Чи дізнаємося ми про це коли-небудь?»
- «... Іноді в повітрі пролітали величезні хижі бабки, розмахом крил до сімдесяти п'яти сантиметрів...» – усе тихше й тихше звучав голос мого друга. Аж ось і зовсім замовк.

Я брів болотом. Усе навкруг справляло навряд чи приємне враження. Товсті стовбури плаунів були вкриті листяними подушками з рубцями від опалого листу, а саме листя звисало лише з горішніх гілок. Лепідодендрони сплїталися кронами із сигіляріями, створюючи вічну півтемряву. Коли-неколи наді мною пролітали бабки з розмахом крил до сімдесяти п'яти сантиметрів, а здоровенні павуки, таргани та скорпіони сердито блимали з густих чагарників. Ось неподалік почувся плюскіт води: якась тварюка насилу виповзла на берег з рибиною в пащі. «Стегоцефал, – безпомилково визначив я. – Перші наземні хребетні».

Десь неподалік затріщали гілки, все ближче і ближче – на відкриту галявину вискочило двоноге страховисько разів у три вище за мене і вишкірило зуби. «Тиранозавр, – жахнувся я, – страшний ворог усіх наземних тварин. Але ж він повинен з'явитися пізніше. Хоча б так мільйонів на соток років». Але роздумувати було ніколи. Хижа прискаливши око, тварюка кинулася на мене. Хутко зірвав я з плеча рушницю, приціливсь... і тут тільки помітив, що в руках у мене не зброя, а сачок. Ще сьогодні я ловив ним метеликів, а зараз тебе самого, як ту комаху... Ось іще один крок могутніх лап, хижак хапає мене передньою кінцівкою за руку...

– А-а-а-а! – б'є мій зойк у верхівки дерев. Роззявляється страшна паща і Митьковим голосом кричить:

– Сергію, Сергію, що з тобою, га? Прокинься, Сергійку! Розплющю очі. Наді мною схилився з ліхтариком Митько, стискаючи рукою мій лікоть.

– Тобі що, снилося щось страшне?

– Нічого мені не снилося, – сердито одказую. – Одпусти руку, чого ти вчепився в неї своїми пальцями?

– Ну, пробач! Тобі боляче, так?

– Зовсім мені не боляче. Це все твої читання дурні вголос. Скінчив уже?

– Скінчив. Ну не сердься. Вже лягаю. Він вимкнув ліхтарик і ліг поруч:

– На добраніч.

– Нічого собі добра ніч, – відповів я. – Мало не вмер од переляку через твої читання.

Спали ми без пригод.

Розділ ІХ Таємниця лісового озера

Після того випадку Митькозавр більше не з'являвся.

– Може, він потонув, – висловив я припущення, але Митько так на мене поглянув, що я в ту ж мить пройнявся вірою у вічне існування цієї тварини.

У нашому житті ніяких змін не відбулося. Ми, як і раніше, сидіти за книжками, доводили один одному свою точку зору й майже щодня ночували в курені.

У Фа-Діеза щез тромбон, і завклубом оплакував його зникнення, мовби пропала його рідна дитина. Подейкували, що то розстарався хтось із дове-

дених до відчаю сусідів. Проте через два дні тромбон знайшовся: висів просто на штахетині. Радості Фа-Дієзовій не було меж. Відтоді він грав з іще більшим натхненням, але вже при зачинених дверях і вікнах.

Митькова бабуся не могла нами нахвалитися.

– Ну й онучки ж у мене, – казала вона. – Тихі, сумирні, слухняні, посидючі. А книжки як люблять! Чого батьки на них жаліються – не розумію. Це ж щастя – таких діточок мати.

– Жах, – сказав якимось Митько. – Якби наша Ірина Семенівна знала, як ми тут зубримо її предмет, вона, мабуть, на три роки вперед поставила б нам п'ятірки. Ну ніколи не міг би подумати, що замість літнього відпочинку ми влаштуємо собі ще одну чверть.

– А ти нічого не помітив? – примружив я очі.

– Що саме?

– А те, що вперше ти назвав нашу ботанічку Іриною Семенівною, – ехидкувато зауважив я.

– А й справді, – засміявся він.

А дні минали.

Час було збиратися додому.

– А що, якби ми його справді побачили? – якимось запитав я. Ми сиділи біля нашого куреня і дивились, як ніч спадає на ліс.

– Треба було б спробувати спіймати, рішуче відповів Митько.

– Скоріше воно тебе спіймає.

– Тоді хоча б сфотографувати.

– Це я вже чув. А потім?

– Потім здати фотографію до Академії наук із описом усіх наших пригод. Класифікувати його за фотографією – це неважко. Оце було б відкриття! Адже не кожен день ловлять тварин, яких вважають давно вимерлими. Подумай тільки, вимерлими десятки мільйонів років тому. Уявляєш, вмикає наша Семенівна радіо, а там: «Урядове повідомлення: учні шостого «Б» класу середньої школи міста Києва Дмитро Омельчук і Сергій Стеценко в результаті тривалого пошуку...» Якщо через одну латимерію свого часу такий галас зчинили, то що вже казати про нашого, – він ледь порожевів, – Митькозавра. Може, ще й по медалі...

– Точно! – розвеселився я. – «За врятування потопаючих».

– При чому тут потопаючі? – не зрозумів Митько.

– Це я так, жартурував. Яку ж, по-твоєму, медаль?

– Мабуть, «За відвагу».

– «За відвагу»? Яка ж у нас відвага? От скажи мені, було таке, щоб ти, поки ми отут, дуже-дуже боявся? Так боявся, щоб аж коліна трусились. Було?

– Було, – сказав Митько. – Коли булькало.

– Так ти ж іще й лізти хотів туди! Я тебе ледве втримав.

– Лізти хотів, але боявся – страх один.

– І я боявся. Аж тремтів.

– Тихше, Сергію, – почув я шепіт друга. – Здається, там он... Диви...

Я мерщій обернувся і теж вловив якийсь неясний рух. Коло самої води.

– Хапай ліхтарик, – зашепотів Митько, – тільки не вмикай, щоб не побачив світла. За мною!

Ми бігли, напевно, розуміючи, що доля подарувала нам ще одну надію на розкриття таємниці. До кущів, за якими починався вже береговий пісок, повзли. Від води долинув неголосний плюскіт.

– Чуєш? – повернувся Митько до мене.

Я лише схитнув головою. Незрозуміла млість охопила враз усе тіло. Невже оце зараз ми побачимо жителя лісового озера?..

– Апарат! Фотоапарат забув! – простогнав Митько. – Ах я ж роззява! ,

– Все одно у темряві знімка не вийшло б, – кинув я, підводячи голову.

Великий півкруглий предмет неквапом віддалявся від берега.

– Значить, так: вискакуємо на рівне й наводимо ліхтарики.

– Може, голосно крикнути, щоб воно злякалось?

– Еге, воно злякається та як кинеться на нас!..

– А якщо й справді кинеться?

– Ноги є? Отож-бо! А зараз приготувались... Давай!

На слабких ногах вивалився я із кущів, натис на кнопку ліхтарика й замер. Від здивування, несподіванки, переляку, не знаю від чого. Скоріш за все, од усього разом. Так, я був готовий, здавалося, стріти в нашому озері що завгодно, але те, що я побачив, перевершило найхимернішу уяву.

Водою пливло щось надзвичайне, неймовірне і дуже доісторичне. Це я зрозумів одразу. На поверхні видніла лише голова, але що то була за голова! О! Яка то була голова! Здоровецька, уся всипана шипами, темно-зелена, лискуча й бридка. Ось потвора повернулася до нас, і блимнули червонясто два великі ока. Між ними стирчав хижий ріг.

З напіврозкритої пащі виглядали гостренні білі зуби.

Враз схотілося мені опинитися десь далеко-далеко – в селі чи й у самому Києві, і я мимохіть позадкував до кущів, з-за яких так необачно вискочив секунду тому.

– У-у-у-у! – люто завила мордяка і стала наближатись.

Я дививсь на цю химеру, мов загіпнотизований, і не вірив власним очам.

– Тікаймо, Митю, – врешті здобувсь я на слово. – Тікаймо!

І ми вже були кинулись бігти, коли це Митько вкляк на місці.

– Ні! – мовив він, важко переводячи дух. – Ні! Крім нас же ніхто його не бачив... Я не побіжу! Щоб потім розказати!.. Яке воно...

– У-у-у-у! – ревонуло страхіття ще раз.

– А! Лякати! То ти нас лякати! – несподівано заверещав неприродно тонким голосом Митько і, окинувши поглядом берег, захопив каменяку і пожбурих нею в оту голову.

І хоч він не поцілів, проте чудиську такий гостинець не сподобався. Воно спинилось, а тоді, не зводячи з нас очей, стало віддалятися.

– Ага! Не смакує! Не смакує! – верещав Митько. – То ось іще! І ще!

Четвертим чи п'ятим каменем він таки влучив у голову. Щось у ній голосно тріснуло, і... ми побачили, що ріг, отой страшний ріг, який стирчав між очей, зламався.

– А-а-х-х! – тільки й мовив я. – Оце удар!

Із тварюкою в цей час діялося щось дивне. Вона смикнулась в один бік, у другий і пішла під воду.

– Втекла! Втекла! – радо підстрибнув я.

Проте вода там, де зник Митькозавр, хлюпала й булькала, і ми зрозуміли: звір лише пірнув. Ось голова його знов з'явилась на поверхні і раптом людським голосом загорлала:

– Рятуйте! Рятуйте! Тону!

– Господи! – прошепотів я. – Воно по-людськи балакає!

– Рятуйте, хлопці! – зарепетувала голова і зникла під водою. Проте за мить знову вигудькнула. – Ряту!.. Це я, Василь!..

– Василь? – безтямно глянув я на друга, проте одразу ж здогадався: – Воно його проковтнуло! Живого!

І тут я побачив, що Митько підбіг до води.

– Куди ти? – зойкнув я. – Воно ж і тебе...

– Ти що, не зрозумів іще? – сердито гукнув він. – Це отой велосипедист. Присвіти-но мені, – і кинувся в озеро.

Я примостив ліхтарика так, щоб промінь його висвітлював арену подій, і теж шугонув слідом і поплив.

Вода попереду аж клекотіла.

– Ой, помр!.. Поможіть! Я більше не буду! – захлинався один голос. І тут же йому вторував Митьків:

– Та не хапай! Не хапай за шию! Кому кажу! Стягай з нього це опудало, – закричав Митько мені, – бо втоне. Знизу підважуй!

Я захопивсь обіруч за ту страхітливу голову – під пальцями відчув цупку тканину, – проте звільнити Василя ніяк не міг. Тоді я піддів рукою знизу і, намацавши якийсь пасок, що стало сили рвонув за нього. Пасок відірвався, і опудало потвори легко одлетіло геть. А втім, це вже було ніяке не опудало – зіжмаканий фарбований брезент і потрочене паліччя каркаса. Дерев'яні шипи повідлітали, зуби відклеїлись.

То вже було ніщо – мотлох, сміття.

Тим часом ми мало-помалу наближались до берега. Ось ноги мої вже торкнулися ґрунту, і ми з Митьком під пахви витягли Василя на суше.

Схлипуючи, він повалився на пісок і очманіло поводив туди-сюди безтямними очима.

– Догрався? – мовив Митько, схрестивши на грудях руки. – Пустунчик!

Василь щось белькотів, раз у раз пускаючи з рота фонтанчики. Видно, він здорово наковтався води.

– Ря-ря-ряту-уйте! – проквилив зрештою перше розбірливе слово.

– Та вже ж урятували, – відповів я. – Чи тебе ще в село віднести?

– Ні-і, в с-е-ело не треба, – цокотів той досить жваво зубами. – Я с-сам.

- Ну і чого ж ти домігся цим маскарадом? – спитав Митько.
- Я хотів вас налякати, – схлипнув Василь, – та в ременях заплутався.
- Ха! Налякати! – гордо мовив я. – Ми не з лякливих, правда, Митю?
- Еге, не з лякливих, – протягнув Василь. Він іще не зовсім оговтався. –

А каністри хто злякався?

– Якої каністри?

– І слідів.

– Та яких слідів? – насторожився я.

– Дивіться яких! – він важко відліз навкарачках у бік, понишпорив у темряві, повернувся з якоюсь дерев'янкою і з розмаху вдарив об пісок. – О! О! І сьо!

Всюди, де опускалася та дерев'янка, з'являлися сліди, такі знайомі сліди Митькозавра.

– То це ти? Це ти ставив оті сліди? – скрикнув я, дивлячись, як під ударами дерев'янки гине наша мрія про велике відкриття.

– А хто ж, по-вашому? Звичайно, я. Вирізав із корча оцей от слід і ставив час від часу. А ви й повірили, дурні голови! І бурштин вам подарував, – у сестри з намиста зняв. Та то і не бурштин зовсім... І дерева граблями подряпав, і вороняче пір'я поклав. І в тромбон дудів – Фа-Дієзів, а ви й не впізнали. А бульбашки пам'ятаєте? Так то я прив'язав до дірявої каністри каменюку і пожбурих у воду. От вона й булькала. Сам я тоді в куцах сидів і од сміху помирав. «За ногу вхопить!» Хто? Каністра за ногу? Ха! А вони щось там шукають, до бібліотеки бігають...

Легка тінь нашого Митькозавра змигнула востаннє перед моїми очима і зникла назавжди.

Василь закашлявся і знов пустив ротом фонтанчик.

– А здорово я вас, га, у дурні пошив? А ви й клюнули.

– Ах ти ж... Ах ти ж брахіцефал, – засичав я, підступаючи до нього. – Ах ти ж диплодок нещасний. То ти нас дурити здумав! Ану, Митю, давай-но виб'ємо йому бубни!

– Та кинь, Сергію, – озвався Митько. – Давай краще подякуємо йому, – мовив раптом.

– Подякуємо? – дурнувато гикнув Василь. – За що подякуєте?

Я теж здивовано зиркнув на Митька.

– Васю, – почув я голос мого друга. – А що ти знаєш про стегозаврів?

– Стегозаврів? – перепитав той.

– А про археоптерикса?

– Кого-кого?

– А про індрикотеріїв? – не став навіть повторювати Митько.

– Та йди ти зі своїми птеріями.

– Так от, Васю, ми тобі вдячні, Васю, за те, Васю, що ти влаштував нам такі чудові канікули. Ми, Васю, відкрили для себе такий світ, якого тобі, Васю, і не снилося. Ти сказав, що пошив нас у дурні. Ти, Васю, коли хочеш знати, сам себе пошив у дурні.

– Но-но, легше там, – озвався Василь. Він уже трохи оговтався, і видно було, як допекли й дошкулили йому Митькові слова.

– От за це й спасибі тобі, Васю, – не звернувши уваги на цей застережливий вигук, закінчив Митько. – Ходімо, Сергію.

І ми пішли. А Василь лишився на піску – мокрий і жалюгідний.

Ніхто з нас не зронив і слова, та чи й була в них, у словах, якась потреба? Ось-ось уже мав спалахнути обрій там, де сходить сонце. Я крокував поруч із Митьком і думав: «Як здорово минув у нас цей місяць».

«А колекція? – нараз виринуло в моїй пам'яті. – А як же колекція? Але ж у нас попереду ще півліта, – тут же заспокоїв я себе. – Ще цілий місяць. Теж, мабуть, не менш цікавий і переповнений новими подіями. І взагалі у нас попереду ще дуже багато цікавого, і завжди так буде, поки ми з Митьком»...